نثر المرجان من مشکلات القرآن

(پښتو)

شیخ القرآن مولانا
محمد افضل خان رحمه الله
شاه پور

ناشر
مکتبه افضلیه اینډ کالج بک سیلرز
کالج روډ بازار شاهپور شانګله 0301-5281214 / 0334-6666952

نثر المرجان
من
مشکلات القرآن

شیخ القرآن مولانا

محمد افضل خان رحمۃ اللہ علیہ

شاہ پور

ناشر

مکتبہ افضلیہ اینڈ کالج بک سیلرز

کالج روڈ بازار شاہ پور شانگلہ 0301-5281214 / 0334-6666952

شیخ القرآن ... صاحب ... ۲ صاحب ... مولوی محمد افضل ... سره په احترام چلیږه کمانه منیب الی الحق وابنه

تقریظ جناب شیخ القرآن صاحب

مولنا محمد طاہر پنج پیر

ادام اللہ تعالیٰ برکاتہم و فیوضاتہم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد للّٰہ وکفیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ سیدنا محمدن المصطفیٰ
وعلیٰ آلہ واصحابہ نجوم الہدیٰ ۔
امّا بعد ۔

دَ محترم الفاضل المولوی محمد افضل خان صاحب
کتاب نشر المرجان من مشکلات القرآن ما اوکوت بحمد اللہ
دَعام شائقینِ قرآن کریم خصوصا طلباء علم دَ پاره مفید دے
خداوند کریم دِ دا دَمصنف دَ پاره وسیله دَ نجات او دَ
فوز فی الدارین اوګرځی ۔ آمین ۔

وانا الاحقر محمد طاہر عفی اللہ عنہ
دار القرآن پنج پیر
۱۵ جمادی الاخیر سنہ ۱۴۰۳ھ

من آن زمان سرتاجور داشتم • کہ سر درکنار پدر داشتم
• پریشان شدی دل چند کس
اکنون گر زنند بر سرم سنگبار • کسی نہ گردد برین شرمسار

مَثَلُ بالنشاء
لَدَ باالشین
یعنی
نشر المرجان

... وکان فی تلمیذا ومشیرًا ومحبًا ومعینا بمساعدة مالیة . فرحمه الله تعالیٰ آمین

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد للّٰہ الّذی خلق السّمٰوٰت والارض وجعل الظّلمٰت والنّور ہ ثمّ الّذین کفروا بربھم یعدلون ہ وھوالذی خلقکم من طین ثم قضٰی اجلاً واجل مسمّی عندہ ثم انتم تمترون ہ و 1
ھواللہ فی السمٰوٰت والارض یعلم سرّکم وجھرکم و یعلم ما تکسبون ہ والصلوۃ والسّلام علٰی رسولہ الّذی بعث فی الامیّین لیکون للعٰلمین نذیرا و بشیرا ہ وعلٰی اٰلہ واصحابہ الّذین ھم معیار الایمان فی قول اللہ تعالٰی اٰمنوا کمآ اٰمن النّاس ہ (بقرۃ ع۲)

و بعدُ فھٰذہٖ مشکلات القراٰن واصطلاحاتہ ومضامینہ من افادات شیخ القراٰن غلام اللہ خان رحمہ اللہ تعالٰی وادخلہ اللہ تعالٰی الجنۃ بکرمہ العامۃ ومن افادات شیخ القراٰن محمد طاھر ادام اللہ تعالٰی فیوضاتہ علی العٰلمین ومن افادات بعض الاساتذۃ والتفاسیر وما توفیقی الا باللہ العلی العظیم۔

؎ وان فمن اللہ وان کان من دانم ؎

(رباعی)

بہ یک لطفی کہ از دلدار باشد
سرم تاج سرسردار باشد
وگرنہ من ہماں خاکم کہ بودم
کہ عزمن ہمہ از یار باشد

ایام الان اکرم اسم جنس فیصح فی صفتہ التانیث والتذکیر مثل نخل خاویۃ و نخل منقعر

یوہ مھربانی د اللہ سرہ بہ حما سرتاج دسردار شی اوکہ داسے نہ وی نو حہ منو خاورہ یم حما عزت تول د اللہ تہ دے

ولادت حضورؐ سنہ ۵۷۱ء، ولادت ابوبکرؓ سنہ ۵۷۳ء، [illegible] وفات آمنه سنہ ۵۷۷ء
وفات عبدالمطلب سنہ ۵۷۹ء، ولادت عمرؓ سنہ ۵۸۲ء، سفر شام ۲ حضورؐ سنہ ۵۹۵ء۔

دَ قرآن دَ لفظ تحقیق

قرء الکتب قرءًا وقراءةً وقراٰنًا واقتراءً. ای نطق بالمکتوب فیه او طالعه۔
وقرأ الشیٔ قرأً وقراٰنًا ای جمعه وضمّ بعضه الی بعض۔
(المنجد)

نو قرآن ته ځکه قرآن وائي چه مطالعه کړے شوے دے یا لوستے شوے دے۔ یا جمع کړے شوے دے۔
قرآن علم دے او نورے اسماء صفتي دي۔ او کثرت دَ اسماءُ دلالت کوی په عظمت دَ مسمّٰی باندې۔

دلیل
- (۱) عقل
  - محض
    - (۳) آفاق
      - (۴) ارضی
      - (۵) جوی
      - (۶) سماوی
    - انفس
  - (۲) علی سبیل الاعتراف من الخصم
- نقلی
  - (۷) اجمالی
  - تفصیلی
    - (۸) از انبیاء
    - (۹) از کتب سابقه
    - (۱۰) از مؤمنین سابقه
    - (۱۱) از جنات
    - (۱۲) از ملائکه
- وحی

نکاح خدیجه سنہ ۵۹۶ء
سفر شام ۲ سنہ ۵۹۵ء
ولادت قاسم سنہ ۵۹۸ء
ولادت زینب سنہ ۶۰۰ء
وفات قاسم سنہ ۶۰۰ء
ولادت علیؓ سنہ ۶۰۰ء
تعمیر کعبه سنہ ۶۰۵ء
آغاز وحی سنہ ۶۱۰ء
ولادت عائشهؓ سنہ ۶۱۳ء
اسلام ابوبکر سنہ ۱
اسلام خدیجه سنہ ۱
اسلام علیؓ سنہ ۱
ولادت فاطمه سنہ ۱
دعوة صفا سنہ ۳
هجرت حبشه سنہ ۵
اسلام حمزهؓ سنہ ۶
اسلام عمرؓ سنہ ۶
(نقل از نداء المنبر)
تحریر محمد افضل
۲۴ ذوالقعده
سنہ ۱۴۱۵

آداب ابتداء ۱۔ احترام و اهتمام ۲۔ اکتساب، واجتناب و تفرغ ۳۔ د اصل مقصود خیال ساتل یئ. نه۔ خلاصه
متعین۔ مشکلات، مسئله توحید د امام اماب دی او خاص"زړه طالبانو له پکار ده چه خیالی موی او د نوو
طالبانو خدمت او هت المزان کوی۔ که ده تېی ۵ مضمون اداده ونش نو دغه تولش نه پکار او که د مسلی

متعلقه مک

اَسمَآءُ القُرآن

نمبر شمار	اسمآء القرآن	تائیدات	الآیات اللتی فیها اسم القرآن
۱ - ۲	کتاب - مُبین	زخرف ۱	حٰمٓ ○ والکتاب المبین ○
۳ - ۴	قرآن - کریم	واقعه ۷۷	انه لقرآن کریم ○
۵	کلام	توبه ۶	حتی یسمع کلام الله
۶	النور	نسآء ۱۷۵	وانزلنآ الیکم نورًا مبینًا ○
۷ - ۸	هدیً - ورحمةً	یونس ۵۷	هدیً ورحمة للمؤمنین ○
۹	فرقان	فرقان ۱	تبٰرک الذی نزل الفرقان علی عبده
۱۰	شفآء	اسرآئیل ۸۲	وننزل من القرآن ما هو شفآء -
۱۱	موعظة	یونس ۵۷	قد جآءتکم موعظة من ربکم -
۱۲	شفآء لما فی الصدور	یونس ۵۷	وشفآء لما فی الصدور -
۱۳ - ۱۴	ذکر - مبارک	انبیآء ۵۰	وهٰذا ذکر مبارک انزلناه -
۱۵	علی	زخرف ۴	وانه فی ام الکتٰب لدینا لعلی حکیم
۱۶	حکمت	قمر ۵	حکمةٌ بالغةٌ -
۱۷	حکیم	یونس ۱	تلک اٰیٰت الکتاب الحکیم -
۱۸	مهیمن	مائدة ۴۸	ومهیمنا علیه -
۱۹	الحبل	اٰل عمران ۱۰۳	واعتصموا بحبل الله جمیعًا -
۲۰	صراط مستقیم	انعام ۱۵۳	وان هٰذا صراطی مستقیمًا -
۲۱	قیم	کهف ۲	قیمًا لینذر -
۲۲ - ۲۳	قول - فصل	طارق ۱۳	انه لقولٌ فصل
۲۴	نباء عظیم	نباء ۲	عم یتسآءلون عن النبإ العظیم
۲۵ - ۲۶	احسن الحدیث - مثانی - متشابها	زمر ۲۳	الله نزل احسن الحدیث کتابا متشابها مثانی -

مضمون نه تعارف وشی د هغه تیرا پهلو ده پسه نا امیدی نه چه اکرام سکی - که حل دیوایت په یو طریقه وشو او دیو طالب ته پلم توحید معلوم دی نو دغه ته کله ته حاجت نشته البته که د هغه شک وه ...

د شک مناسب که ترتیبه استاد ته معلومه دی د لازم نه چه د هر سوال جواب پر ملا ورکړی - یعنی خلقوته مطالبه ده چه د طلباء قدر دوی - او طالبانو د خپل مقصد معلوم کړی ده، په اتباع به خپل سیرت او صورة د شریعت موافقت لری، با کیزه طالب به سرته پرېږدی د مرکز مذهب حنفیه ده، سیاسی گفتگو بنده دی ده، مراد د سیاست نه غیر شرعی

سیاست ده - چه طلب ګرسی ده، او د ملک پیاره ده، نه د اعلاء کلمة الله د پاره -

علیہ الصلوٰۃ والسلام من سلک طریقا یلتمس فیہ علما سہل اللہ بہ طریقا الی الجنۃ وما اجتمع قوم فی بیت من بیوت اللہ یتلون کتاب اللہ ویتدارسونہ بینھم الا نزلت علیھم السکینۃ وغشیتھم الرحمۃ وحفتھم الملائکۃ وذکرھم اللہ فیمن عندہ ومن بطأ بہ عملہ لم

نمبر شمار	اسماء القرآن	تائیدات	الآیات التی فیہا اسم القرآن
۲۸	تنزیل	شعرآء ۱۹۲	وانہ لتنزیل رب العلمین ہ
۲۹	روح	شوریٰ ۵۲	واوحینآ الیک روحا من امرنا۔
۳۰	الوحی	انبیآء ۴۵	انمآ انذرکم بالوحی۔
۳۱	العربی	یوسف ۲	قرآنا عربیا لعلکم تعقلون ہ
۳۲	البصآئر	اعراف ۲۰۳	ھذا بصآئر من ربکم۔
۳۳	البیان	اٰل عمران ۱۳۸	ھذا بیان للناس۔
۳۴	العلم	بقرۃ ۱۴۵	من بعد ما جآءک من العلم۔
۳۵	الحق	اٰل عمران ۶۲	ان ھذا لھو القصص الحق۔
۳۶	الھادی	اسرآئیل ۹	ان ھذا القرآن یھدی۔
۳۷	العجب	جن ۱	قرآنا عجبا۔
۳۸	تذکرۃ	حاقۃ ۴۸	انہ لتذکرۃ۔
۳۹	العروۃ الوثقیٰ	بقرۃ ۲۵۶	فقد استمسک بالعروۃ الوثقیٰ۔
۴۰	الصدق	زمر ۳۳	والذی جآء بالصدق۔
۴۱	العدل	انعام ۱۱۵	وتمت کلمت ربک صدقا وعدلا۔
۴۲	الامر	طلاق ۵	ذلک امر اللہ انزلہ الیکم۔
۴۳	المنادی	اٰل عمران ۱۹۳	سمعنا منادیا ینادی للایمان۔
۴۴	البشریٰ	بقرۃ ۹۷	ھدًی وّ بشریٰ۔
۴۵	المجید	بروج ۲۲	بل ھو قرآن مجید فی لوح محفوظ۔
۴۶	الزبور	انبیآء ۱۰۵	ولقد کتبنا فی الزبور۔
۴۷-۴۸	بشیر - ونذیر	حم السجدۃ ۴	قرآنا عربیا لقوم یعقلون بشیرا وّنذیرا ہ
۴۹	العزیز	// ۴۱	وانہ لکتاب عزیز ہ۔
۵۰	البلاغ	ابراھیم ۵۲	ھذا بلاغ للناس۔
۵۱	القصص	یوسف ۳	احسن القصص بما اوحینآ الیک ھذا القرآن۔
۵۲-۵۳	صحف - ومکرم	عبس ۱۳	فی صحف مکرمۃ۔
۵۴-۵۵	مرفوع - ومطھر	عبس ۱۴	مرفوعۃ مطھرۃ۔
	(از تفسیر اتقان حصہ		اوّل صفحہ ۱۳۵)

یسرع بہ نسبہ ۱۲ مشکوۃ صفحہ ۳۳

۲ من خرج فی طلب العلم فھو فی سبیل اللہ مشکوۃ ۳۴

۳ ان الملئکۃ لتضع اجنحتھا لطالب العلم، مشکوۃ صفحہ ۳۴

۴ ان العالم یستغفر لہ من فی السمٰوٰت ومن فی الارض والحیتان فی جوف الماء ۱۲ مشکوۃ صفحہ ۳۴

۵ ان رجالا یاتونکم من اقطار الارض یتفقھون فی الدین فاذا اتوکم فاستوصوا بھم خیرا ۱۲ مشکوۃ صفحہ ۳۴

اداب صہ
شہ زکوٰۃ د صلوٰۃ
تابع دے او صوم
د حج تابع دے او
پہ صلوٰۃ او صوم
کښې استخلاف د
ابوبکرؓ صراحۃ
دے نو معلوم
شوه چه خلیفه
متصل برحق
د نبیؐ نه ابوبکر
دے۔
(مولانا محمد قاسم نانوتوی)
پدے تقریر صلا
رافضی مسلمان شو
حکایات اولیاء

سَبَب دَجمع کولو دَقرآن او بیا په یو قرأت باندِ تقرر

✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

اُبی بن کعب رضی اللہ عنه فرمائی چه په مسجد کښې وم نو راغے یو سړے نو هغهٔ مونځ کَوو۔ نو وے لوستو قرآن نو ما ته دغه قرأت نا اشنا ښکاره شو۔ نو بل ته راغے نو هغه بل شان ولوستو۔ نو هر کله چه فارغ شو۔ نو مونږ دَرسول اللہ صلے اللہ علیه وسلم دلپاره ته لاړو۔ نو ما ورته دَ دغه کسا نو حال اُووے۔ نو نبی علیه السلام دَ هغوی نه قرآن واؤریدو او دَ هغوی تائید اوکړو۔ نو ځما په زړه کښې دَجاهلیت نه زیات شک راغے۔ نو نبی علیه السلام ځما سینه اُووهله نو زهٔ خوَلے شوم او په زړه کښې م تسلّی راغله گویا زهٔ اللہ تعالیٰ ته گورم۔ نو نبی علیه السلام او فرمایل چه اے اُبی! قرآن ماته په یو قرأت راغے نو ما درخواست اوکړو چه اے اللہ! ځما په اُمّت آسانی راوُله۔ نو په دوه قرأتو سره راغے۔ نو ما بیا دَ سهولت درخوست اوکړو۔ نو په دریم ځل په اوُوه قرأتو سره راغے۔ او باری تعالیٰ او فرمایل چه دَ هر وراتلو په عوض کښې یو سوال اوکړه نو ما اووے چه اَللّٰهُمَّ اغفر لا مّتی اللهم اغفر لا متی۔ او دریستوم کړو دریم سوال هغه ورځے ته چه رغبت به کوی ټول خلق ما ته۔ حتّٰی که ابراهیم علیه السلام (مسلم۔ مشکوٰۃ صـ۱۹۲)

زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ عنه فرمائی چه سړے راولیږه په ما پسے ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنه په زمانه دَ قتل دَ اهل یمامه کښې نو چه لاړم نو عمر بن خطاب رضی اللہ تعالیٰ عنه هلته هم وُه۔ نو ابوبکرؓ اووے چه عمرؓ راغے ما ته۔ اُو وُئے وے چه قتل زیات شوے دے په جنگ دَیمامه کښې په قاریانو دَ قرآن باندِ۔ او ځهٔ یریږم چه که قاریان مړه شی نو ختم به شی ......قرآن ځما رائے ده چه ته جمع کے قرآن لره۔ نو ما ورته او وے چه څه رنګ به کوے یو کار چه نه دے کړے رسول اللہ صلے اللہ علیه وسلم نو عمرؓ اُووے چه قسم دے چه دا جمع کول ښهٔ دی۔ نو عمرؓ ځما سره خبرے کولے۔ نو ځما زړه

داجمع كول وُمنل نو اے زيدؓ! تهٔ ځوان سړے ئے عاقل بے تهمته او كاتب دَ وحيُ نو تلاش دَقرآن وكړه او جمع ئے كړه- زيدؓ وائی قسم دے كه ماته ئے ويلى وے چه دا يو غرو ليسه نو نه وه ګران په ما باندِ دَ جمع دَ قرآن نه نو ما ورته اُووے چه څه دګے كوئ يو كار چه نه دے كړے رسول الله صلے الله عليه وسلم نو اُوئے وے چه قسم دے چه دا كار غوره دے نو ډير تاكيد اوكړه ابو بكرؓ نو ځما زړه داجمع كول تسليم كړه- نو شروع اوكړه ما او جمع كاوه م قرآن دَ كجورو دَ پوستكوڅ- او سينو كښتو نه او دَ زړو نو دَ خلقو نه- تر دے پورے چه ما بيا مونده آخر دَ سورة توبے دَ ابو خزيمه انصاریؓ سره دَ بل چا سره مكتوب نه وه- لقد جاءكم رسول من انفسكم الخ (۱۲۸) نو دغه مصحف دَ ابو بكرؓ سره وه، بيا دَ عمرؓ سره بيا حفصهؓ سره وه -(بخاری، مشكوٰة ص۱۹۳) نو په يو قرآت قرآن جمع شو- خو مختلف قرأتو نه هم باقی وو-

۳- انس بن مالكؓ فرمائی چه حذيفه بن اليمانؓ راغے عثمانؓ ته دهٔ جنګ كاوه دَ اهلِ شام سره په فتح دَ ارمينيه او آذربائيجان كښے نو وُيريد حذيفهؓ دَ اختلاف دَ قراؤ نه په قرأت كښے- نو حذيفهؓ اووے چه اے اميرالمؤمنينؓ! دَ مسلمانا نو غور اوكړه مخكښے دَ هغے نه چه اختلاف وُكړى په قرآن كښے زيات دَ اختلاف دَ يهود او نصارا وُ نو عثمان سړے اوليږه په حفصےؓ پسے- او دغه مصحف ئے تے نه راوړه چه بيا به ئے تاته واپس كوو پس دَ ليكلو نه-

نو حكم اوكړه عثمان رضى الله تعالىٰ عنه زيد بن ثابتؓ، عبد الله بن زبيرؓ، سعد بن العاصؓ، عبد الله بن الحارثؓ ته نو دوى وُليكه په مصحف كښے- او عثمان فرمان اوكړه چه كچرے ستاسو اختلاف راشى نو وُئے ليكئ په لسان دَ قريشو باندِ- نو وُئے ليږل يو يو نسخه علاقو ته او نورے نسخے مختلفے ئے ختم كړے-

له يعنى و پر و منفقو تر پاره وؤ نو مكتوب صرف وؤ سره وه نو اعتراض وار و نه شو دَ عدم تواتر ۱۲ منه

عزيز عليه ما عنتم حريص عليكم بالمؤمنين رؤف الرحيم ۱۲

حضرت زیدؓ فرمائی چہ پہ وخت دَ لیکلو کینبے زمونږ نہ یو ایت ورک شو او ما بہ اوریدہ ودَ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم نہ نو مونږ تلاش اوکړ نو بیا مونږ ھغہ مونږه دَ حزیمہ ابن ثابت انصاریؓ سره۔

من المؤمنین رجال صدقوا ما عاھدوا اللہ علیہ الخ (احزاب ۲۳) نو مونږه دغہ ایت پہ دغہ مصحف کینبے اولیکہ۔ (بخاری۔ مشکوۃ ص۱۹۳)

لے یعنی تکمیل النفس وتکمیل الغیر ۱۲ منہ

فمنھم من قضی نحبہ ومنھم من ینتظر وما بدلوا تبدیلا ۱۲

صحیح نیّت

وما کان المؤمنون لینفروا کافۃ فلولا نفر من کل فرقۃ منھم طآئفۃ لیتفقھوا فی الدین ولینذروا قومھم اذا رجعوآ الیھم لعلھم یحذرون ○ (توبہ ۱۲۲)

یعنی کمال فی الدّین او یږ دل دَ قوم خپل۔ او ضمناً بشارت دے عالم قرآن تہ چہ دَ نبی علیہ السلام ذمواری بہ ورتہ ملاو شی۔

تائید:- انمآ انت منذرٌ ولکل قومٍ ھادٍ ○ (رعد ۷)

قال علیہ الصلوۃ والسلام اقطع لسانک عن حملۃ القرآن وطلاب العلم ۱۲ وا دَ صحیح نیت علماء او طلباء دی

غلط نیّت

قال صلے اللہ علیہ وسلم من طلب العلم لیفاخر العلمآء او لیمارِیَ بہ السفھآء او لیصرف بہ وجوہَ النّاسِ ادخلہ اللہ النّار۔

(منھاج امام غزالی صاحب رحمہ اللہ تع)

قال علیہ الصلوۃ والسلام لغیر الدجال اخوف علیکم من الدجال فقیل ما ھو یارسول اللہ فقال علماء السوء ۱۲ دا دَ غلط نیت علماء دی ۱۲

ابو عبد الرحمن ... قاله ... واحدث ... اقعد فی ذلک الموضع - په مسجد کوښه کښې ښے
خو بیت کاله درس د قرآن وزموکړ - ۱۰ ابن جوزی - تریخ ...

لا یخلق عن کثرة التکرار
بیت
هر غنچه که گل گشت باز غنچه نه گردد
قربان ز غنچه یاں
چې غنچه کېږي گل
یعنی گل په گل نه
شي گیږي او
... که گل
او گل غوړ
دی د غنچې دغوړ
لذت نه څښېږي.

تعریف موضوع فائدہ د تعلم د قرآن

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

موضوع د قرآن توحید دے - او تعریف دا دے چه دا یو کتاب دے چه منزل دے په نبی علیه السلام - او مکتوب دے په مصاحف کښے او منقول دے د نبی علیه السلام نه په نقل متواتره بلا شبهه سره (نور الانوار)

فائده د قرآن شریف معرفت د صحیح اسلام دے چه مرتب دے په فوز د دارینو په تقدیر د عمل سره -

شرافت د قرآن شریف

خو د قرآن نه معلومیږی لکه چه فرمائی مولنا رومی صاحب "

آفتاب آمد دلیل آفتاب — گر دلیلت باید ازوے رو متاب

خداوند تعالیٰ فرمائی په شان د قرآن شریف کښے "یا ایها الناس قد جآءتکم موعظة من ربکم وشفاء لما فی الصدور وهدی ورحمة للمؤمنین ○ قل بفضل الله وبرحمته فبذلک فلیفرحوا هو خیر مما یجمعون ○ (یونس ع ۶)

او حضور صلے الله علیه وسلم فرمائی: خیرکم من تعلم القرآن وعلمه - (بخاری)

او هم دارنگے فرمائی - ان الله یرفع بهذا الکتاب اقواما ویضع به آخرین "

او هم دارنگے فرمائی - من قرء القرآن وعمل بما فیه البس والداه تاجا یوم القیمة ضوءه احسن من ضوء الشمس فی بیوت الدنیا لو کانت فیکم فما ظنکم بالذی عمل بهذا (مشکوٰة) - او هم دارنگے فرمائی - لو جعل القرآن فی اهاب ثم القی فی النار ما احترق - ص ۱۸۶ - فضائل القرآن مشکوٰة شریف ص ۱۸۳ -

اهم مضامین د قرآن شریف

(۱) توحید (۲) رسالت (۳) قیامت (۴) تخویف (۵) بشارت (۶) احکام (۷) جهاد (۸) انفاق - دی -

ربط دَ مضامین

دا دے چہ توحید موضوع دہ۔ او اثبات دَ رسالت ځکه کیږی چہ بنی علیه السلام مُبین دَ توحید دے۔ تخویف دَ پارہ دَ نهٔ منونکو دَ توحید دے۔ او بشارت دَ پارہ دَ منونکو دے۔ بیان دَ قیامت ځکه کیږی چہ ثواب او عذاب ورکیدے شی په قیامت کښے۔ جهاد دَ پارہ دَ اعلا دَ توحید دے۔ احکام دَ پارہ دَ انتظام دَ مسلمانانو دی۔ او انفاق ته په جهاد کښے ضرورت دے۔

خلاصه دَ قرآن شریف

دَ توحید دَ اثبات دَ پارہ په قرآن مجید کښے درے دلائل بیان شوی۔ (۱) عقلی (۲) نقلی (۳) وحی۔ وجه دَ حصر دادہ چہ منکر به خالی نه وی یا به وائی چہ دا مسئله عقل ته نهٔ رائی۔ تائید:۔ اجعل الالٰهة الٰها واحداً ان هذا لشیٔ عجاب ٥ (ص:٥) یا به وائی چہ ته په دے مسئله کښے متفرد ئے۔ تائید:۔ ما سمعنا بهذا فی الملة الآخرة ٥ (ص:٧) یا به وائی چہ دا مسئله فتنه انگیزہ دہ دَ دے نه بس کړ نور مسائل ډیر دی۔ تائید:۔ ومن الاحزاب من ینکر بعضه۔ (رعد:٣٦) دَ اول قول دَ رد دَ پارہ دلیل عقلی دَ ثانی دَ پارہ نقلی دَ ثالث دَ پارہ وحی دے۔ عقلی په دوہ قسمه دے یو عقلی محض بل علی سبیل الاعتراف من الخصم دے۔ عقلی محض یو آفاقی بل انفسی دے تائید: سنریهم اٰیاتنا فی الافاق وفی انفسهم (سجدہ ١٣:٥) آفاق بیا په درے قسمه دے۔ سماوی، ارضی، جوی۔

مثال دَ عقلی محض لکه یا ایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم لعلکم تتقون ٥ الذی جعل لکم الارض فراشاً والسماء بناءً وانزل من السماء ماءً فاخرج به من الثمرات رزقاً لکم فلا تجعلوا لله انداداً وّ انتم تعلمون ٥ (بقرة:٢١-٢٢)

مثال دَ عقلی علی سبیل الاعتراف من الخصم لکه: قل من یرزقکم من السماء

والارض امن یملک السمع والابصار ومن یخرج الحیّ من المیّت ویخرج المیّت من الحیّ ومن یدبر الامر فسیقولون الله فقل افلا تتقون ۝ (یونس: ۳۱)

او دلیل نقلی یو اجمالی بل تفصیلی دے رجه ذکر خاص پیغمبر یا کتاب وغیره ذکر وی په کښې مثال د اجمالی لکه: وما ارسلنا من قبلک من رسول الا نوحی الیه انه لا اله الا انا فاعبدون ۝ (الانبیاء: ۲۵)

او تفصیلی په پنځه قسمه دی: از انبیاء لکه: واذکر فی الکتٰب ابراهیم انه کان صدیقا نبیا ۝ اذ قال لابیه یابت لم تعبد ما لا یسمع ولا یبصر ولا یغنی عنک شیئا ۝ (مریم: ۴۱-۴۲)

از مومنان برکتب سابقه لکه: الذین اٰتینٰهم الکتٰب یتلونه حق تلاوته اولٰئک یؤمنون به (بقرة: ۱۲۱)

از جنات لکه: قل اوحی الیّ انه استمع نفر من الجن فقالوا انا سمعنا قراٰنا عجبا یهدی الی الرشد فاٰمنا به ولن نشرک بربنا احدا ۝ (جن: ۲۱)

از کتب سابقه لکه: واٰتینا موسی الکتٰب وجعلنٰه هدی لبنی اسرآئیل ان لا تتخذوا من دونی وکیلا ۝ (بنی اسرائیل: ۲)

از ملائک لکه: اولٰئک الذین یدعون یبتغون الی ربهم الوسیلة ایهم اقرب ویرجون رحمته ویخافون عذابه ان عذاب ربک کان محذورا ۝ (بنی اسرائیل: ۵۷) -

مثال د دلیل وحی لکه: انما امرت ان اعبد الله ولا اشرک به الیه ادعوا والیه ماٰب ۝ (رعد: ۳۶)

کله خداوند تعالیٰ د منونکو د توحید د پاره بشارت بیا نوی د نیوی لکه: ولینصرن الله من ینصره ان الله لقوی عزیز ۝ (حج: ۴۰)

او کله اخروی لکه: ان الذین اٰمنوا وعملوا الصٰلحٰت کانت لهم جنٰت الفردوس نزلا ۝ (کهف: ۱۰۷)

او د نه منونکو د پاره تخویف بیانوی د نیوی لکه: وکم اهلکنا قبلهم من قرن هل تحس منهم من احد او تسمع لهم رکزا ۝ (مریم: ۹۸)

اخروی لکه: ونسوق المجرمین الی جهنم وردًا ٥ (مریم: ٨٦)

منکران پخپله نه منی بلکه منونکی د توحید نه اړه ول غواړی نو کله
حضرت حق جل مجده د حغوی نه شکوه کوی په عنوان د قال سره - د حغې
کله جواب مذکوروی لکه و قالوا لن نؤمن لک حتیٰ تفجر لنا من الارض ینبوعا الخ
جواب: قل سبحان ربی هل کنت الا بشرًا رسولا ٥ بنی اسرائیل: ٩٠-٩١-٩٢-٩٣)
او کله جواب مذکور نه وی لکه: و قالوا قلوبنا فی اکنة مما تدعونا الیه
وفی اذاننا وقر ومن بیننا وبینک حجاب فاعمل اننا عاملون (حم سجدة: ٥)
او کله باری تعالیٰ د منکرانو په ناجائز حرکت باندې زجر فرمائی لکه:
الم تر الی الذین یجادلون فی آیات الله انی یصرفون (مومن: ٦٩)

فائده:- دا فرق د پنځو د شیخ القرآن دے او حضرت صاحب به
فرق نه کاوه - او د پنج پیر شیخ القرآن صرف زجر مستعملوی -

او کله خداوند تعالیٰ داعی حق ته هم زوړنه کوی لکه نوح علیه السلام
ته: فلا تسئلن مالیس لک به علم انی اعظک ان تکون من الجاهلین ٥ (هود: ٤٦)
یا لکه حضور علیه السلام ته: عبس وتولیٰ ان جاءه الاعمیٰ (عبس: ١)
او کله الله تعالیٰ د داعی د اطمینان د پاره تسلیٰ ببش کوی په مختلفو
عنوانا توسره لکه (١): قد نعلم انه لیحزنک الذی یقولون فانهم لا یکذبونک
ولکن الظٰلمین بآیات الله یجحدون ٥ (انعام: ٣٣)
(٢) یا لکه: ولقد کذبت رسل من قبلک فصبروا علی ما کذبوا واوذوا
(انعام: ٣٤)
(٣) یا لکه: ولقد اٰتیناک سبعا من المثانی والقراٰن العظیم (حجر: ٨٧)
او کله باری تعالیٰ د اصلاح د طبیعت د پاره امر مصلح ذکر
کوی صلوٰة لکه: واقیموا الصلوٰة (بقرة: ٤٣)
صوم لکه: یاایها الذین اٰمنوا کتب علیکم الصیام (بقرة: ١٨٣)
حج لکه: واتموا الحج (بقرة: ١٩٦)
او کله امور دفعیه عذاب ذکر کوی چه ظلم مه کوئ احسان کوئ -

شرک رد کړی شوے لکه: وقضیٰ ربک الیٰ مکروهاه (بنی اسرائیل: ۲۳ تا ۳۸)

او کله د اصلاح د منکرینو د پاره امور ثلاثه ذکرکوی تقلیل دنیا، سلب دنیا، عذاب ستبیٰ ۔ لکه: واضرب لهم الیٰ احداه (کهف: ۳۲ - ۴۴)

او کله خداوند تعالیٰ د وضاحت د مسئلے د پاره مثال پیش کوی لکه: مثل الذین اتخذ وامن دون الله اولیآء کمثل العنکبوت اتخذ ت بیتا وان اوهن البیوت لبیت العنکبوت لوکانوا یعلمون ۝ (عنکبوت: ۴۱)

د اشاعت توحید باللسان وه او کله باری تعالیٰ په طور د اشاعت التوحید بالسنان سره مسئله د جهاد ذکرکوی لکه: وقاتلوا فی سبیل الله واعلموآ ان الله سمیع علیم ۝ (بقرة: ۲۴۴)

او چونکه په جهاد کښې ضرورت دے انتظام ته نو امورِ انتظامیه په ذکرکیږی تهذیب الاخلاق لکه: یاایها الذین آمنوا کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون ۝ (بقرة: ۱۸۳)

تدبیر المنزل لکه: وللمطلقات متاع بالمعروف حقا علی المتقین ۝ (بقرة: ۲۴۱)

سیاست مدینه لکه: ولکم فی القصاص حیٰوة یآ اولی الالباب لعلکم تتقون ۝ (بقرة: ۱۷۹)

او هم دا رنګے په جهاد کښې مال ته ضرورت دے نو مسئله انفاق به ذکرکیږی لکه: ومن ذا الذی یقرض الله قرضا حسنًا فیضاعفه له وله اجر کریم ۝ (حدید: ۱۱)

پس زده کړه دا خبره چه خداوند تعالیٰ د اثبات د توحید د پاره د پوڅلس قسمو د شرک رفعه کوی ۔

(۱) شرک فی التصرف :- یعنی غیرالله، ما فوق الاسباب متصرف فی الامور[1] ګڼړل او چونکه دا شرک مبدء ده د پاره د شرک فعلی نو د ده رفعه ډیر کیدے شی په کلام الله تعالیٰ کښے۔ مثال د نفی د شرک فی التصرف لکه: الحمد لله الذی خلق السموٰت و

[1] منهاانه ان غلو ان المیت یتصرف فی الامور دون الله تعالیٰ وذلک منهم کفر ان اولیاء الله یتصرفون فی الامور من النفع والضرر وذلک کفر ۱۲

تفصیل دا ۱۲ منه

الارض وجعل الظلمت والنور ثم الذين كفروا بربهم يعدلون ○ (انعام : ۱)

فائده :- فعل د باری تعالیٰ عندالسبب دے په نزد د امام اشعری صاحب - او بالسبب دے په نزد د امام غزالی صاحب ؛ تائید : و قاتلوهم يعذبهم الله بايديكم (توبه : ۱۴) نبراس - خو باری تعالیٰ سبب ته محتاج نه دے نو ځکه فعل د باری تعالیٰ فوق الاسباب دے او معجزه په اختیار د پیغمبر کښې نه وه ؛ تائید : ومارميت اذرميت - (انفال : ۱۷) يعني په رسولو د شګو کښې سترګو د کفارو ته کاسب نه وی لکه خالق نه وی او په نفس غورزولو کښې هم خالق نه وی خو کاسب وی . نو اول "ما رميت" معجزه ده او ثانی "اذ رميت" فعل اختیاری دے . نو اولیاؤ ته نسبت د فعل بعدالوفات فوق السبب دے نو شرک شو ؛ تائید : ألهم ارجل يمشون بها (اعراف : ۱۹۵) او قبل الوفات تحت السبب دے نو فعل اختیاری دے نو شرک نه شو - فافهم -

لان هذا المقام من منزلة الاقدام لذوى الافهام فاين العوام كالانعام الا ما شاء العلام (غریب)

(۲) شرک فی الدعاء :- يعني د غیر الله نه غائبانه حاجات غوختل مثال د نفی د شرک فی الدعاء لکه : ذالكم الله ربكم له الملك والذين تدعون من دونه ما يملكون من قطمير (فاطر : ۱۳)

(۳) شرک فی العبادة :- مثال د نفی د شرک فی العبادة لکه : قل يايها الناس ان كنتم فی شك من دينی فلا اعبد الذين تعبدون من دون الله ولكن اعبد الله الذی يتوفكم وامرت ان اكون من المؤمنين ○ (یونس : ۱۰۴)

پس زده کړه د اخبره چه معنی د عبادت غایت خشوع یا نهایت تعظیم یا بندګی ده - لیکن بهترین توجیه د علامه ابن قیم
شاه صاحب

لہ په مراۃ الحقیقۃ کښې پیر صاحب بغداد او فتوی ورکړی ده ... الله ... ان بکار سازاو ... دہ او په مصیبتو کښې ئې ورته بلند وکړه او دا اعتقاد ئې اوکړو (۱۶) په غیرالله زموږ ... هم ئې آواز آوری او زموږ ډیره کارونه په باری تعالی لا کولے شي خود غه سړے مشرک دے نکاح ئې مات دے ۲۱ سطره مطبوعه مصر۔

په مدارج السالکین کښې کړے دے چه العبادۃ عبارۃ عن الاعتقاد والشعور بان للمعبود سلطۃ غیبیۃ (فی العلم والتصرف فیما فوق الاسباب یقدر بها علی النفع والضر فکل دعاء وثناء وتعظیم ینشأ من هذه الاعتقاد فهی عبادۃ۔

(۴)۔ شرک فی العلم:۔ یعنی غیر الله لره په کل ذرات دعالم باندې عالم گنړل اګرکه اعطائی وی۔ مثال د نفی د شرک فی العلم لکه: قل لا یعلم من فی السموٰت والارض الغیب الا الله وما یشعرون ایان یبعثون ○ (نمل: ۶۵)

پس زده کړه دا خبره چه مغیبات په دوه قسمه دی بعض د جنس داحکامو شرعی دی دا کلی علم باریتعالیٰ نبی صلے الله علیه وسلم ته ورکړیدے تائید: الیوم اکملت لکم دینکم (مائده: ۳) او بعض د جنس داکوانو شرعی دی دا یو زمانی بل مکانی دی۔ زمانی یو دینوی بل اخروی دی۔ دینوی بیا ماضی حالی، استقبالی دی دا پنځه واړه علوم کلیة خاصه خداوندی دی۔

تائید: ان الله عنده علم الساعة وینزل الغیث ویعلم ما فی الارحام وما تدری نفس ماذا تکسب غدا وما تدری نفس بای ارض تموت ان الله علیم خبیر ○ (لقمان: ۳۴)

مګر بعض لره ئې جزی جزی علم ورکوی او نبی علیه السلام ته په کښې فنجیه حصه ملاوده۔ (از شبیر احمد عثمانی په فوائد عثمانی کښې را خیر لقمان) (دیته ارشاد الغیب دوائ ... از شیخ القرآن مولٰنا محمد طاهر صاحب)

البته علم غیب په معنی د علم ذاتی سره غیرالله لره یوه ذره هم نشته (از مولٰنا اشرف علی صاحبؒ)۔

(۵) شرک فی البرکت:۔ یعنی غیرالله لره برکت د ښنده ګنړل مثال د نفی د شرک فی البرکت لکه: تبٰرک الذی نزل الفرقان علی عبده لیکون للعٰلمین نذیرا ○ (فرقان: ۱) یا لکه: تبٰرک اسم ربک ذی الجلال والاکرام (رحمٰن: ۷۸)

برکت ثبوت الخیر الٰهی فی الشیئ۔ امام راغبؒ۔

(۶) شرک فی الخوف:۔ یعنی د غیرالله نه غیبانه یره کول مثال د نفی د شرک فی الخوف لکه: وایای فارهبون ○ بقرة: ۴۰)

(۷) شرک فی الرجآء:۔ یعنی د غیرالله نه غیبانه امید کول۔ مثال د نفی د شرک فی الرجآء لکه: ولا تفسدوا فی الارض بعد اصلاحها وادعوه

په باری تعالیٰ لا کولے شي خود غه سړے مشرک دے نکاح ئې مات دے ۲۱ سطره مطبوعه مصر۔ په فتوی رشیدیه کښې دعا غیرالله ته ... کول په دې اعتقاد سره چه اوریدونکي شرک دے او که مقصود دا نه وی بیا شرک نه دے حصه سوم ... په ارشاد الطالبین د قاضی ثناء الله کښې دی یا شیخ عبدالقادر یا خواجه شمس الدین

چنانچه علماء حنفیه شرک و کفر است ذکره الحنفیه تصریحا بالتکفیر باعتقاد ان النبی صلے الله علیه وسلم یعلم الغیب لمعارضة قوله تعالیٰ قل لا یعلم من فی السمٰوت والارض الغیب الا الله (النمل) شرح فقه اکبر صفحه ۱۸۵

په جواهر الاخلاطی کښې دی ان وهم ان النبی صلی الله علیه وسلم یعلم الغیب یاخذ فما ظنک بغیره

خوفاً وّ طمعاً ه ان رحمة الله قريب مّن المحسنين ه (اعراف : ۵۶)

پس زده کړه داخبره چه رجاء دَ غیر الله ش ما تحت الاسباب جائزه ده او دَ ذِلت دے او ما فوق الاسباب شرک دے۔ او دَ الله ش ایمان دے او هم دغه تحقیق دے په خوف کښے۔

(۸) شرک فی المحبّت :- یعنی دَ غیر الله سره مینه کول په طور دَ حاجت روائی سره مثال دَ نفی دَ شرک فی المحبّت لکه : ومن الناس من یّتخذ من دون الله اندادًا یحبّونهم کحبّ الله والذین اٰمنوا اشد حبًّا لِّلّه (بقرة : ۱۶۵)

(۹) شرک فی التسمیه :- یعنی داسے نوم ایخودل چه په کښے ایهام دَ شرک وی مثال دَ نفی دَ شرک فی التسمیه لکه : فلمّآ اٰتٰهما صالحًا جعلا لهٗ شرکآء فیمآ اٰتٰهما فتعالی الله عما یشرکون ه (اعراف : ۱۸۹)

(۱۰) شرک فی الشفاعة :- یعنی غیر الله لره شفاعت قهری ثابتول - مثال دَ نفی دَ شرک فی الشفاعة لکه : ویعبدون من دون الله ما لا یضرهم ولا ینفعهم ویقولون هٰٓؤلآء شفعآؤنا عند الله قل اَتنبّئون الله بما لا یعلم فی السمٰوٰت ولا فی الارض سبحانه وتعالیٰ عما یشرکون ه (یونس : ۱۸)

ولا یقبل منها شفاعة الآیة ۱۲

پس ازده کړه خبره چه مشرکان ثابتوی شفاعت قهری۔ او معتزله منکر دی دَ شفاعت نه راسًا۔ تائید : واتقوا یومًا لا تجزی نفس عن نفس شیئًا (بقرة ۴۸) لکن دا وارد په حق دَ کفار و کښے دے۔ او شفاعت په نزد دَ اهل سنّت والجماعة مشروط دے په شروط ثلاثو سره۔ بلکه په پنځو سره۔

دَ شفیع قهری فتاویٰ رشیدیه جلد ۳ صـ ۱۲

(۱) کون دَ شفیع موحد : تائید : ولا یملك الذین یدعون من دونه الشفاعة الا من شهد بالحق وهم یعلمون ه (زخرف : ۸۶)

(۲) کون دَ مشفوع له موحد : تائید : ولا یشفعون الا لمن ارتضیٰ وهم من خشیته مشفقون ه (انبیاء : ۲۸)

(۳) پس دَ اذن الٰهی ش : تائید : من ذا الذی یشفع عندهٗ الا باذنه (بقرة : ۲۵۵)

فائدہ :- پنځ پیر شیخ القرآن صاحب فرمائی څلورم شرط علم دَ شفیع دے په مشفوع باندے - پنځم پس د شفاعت کبریٰ د نبی علیه السلام نه۔

(۱۱) شرک فعلي :- يعنې د غير الله د وچے نه يو شي ته حرام ويل - ديته تحريمات غير الله وائي دا حلال دي - يا د غير الله دپاره نذر ونياز کول ديته نيازات غير الله وائي دا قبح الحرام دي - د دې په مقابله کښے تحريمات الله او نيازات الله دي - مثال د تحريمات غير الله لکه: يا ايها الذين آمنوا اوفوا بالعقود و أحلت لكم بهيمة الانعام (مائده : ۱)

مثال د نيازات غير الله لکه: وما اهل لغير الله به (مائده : ۳)

مثال د تحريمات الله لکه: غير محل الصيد وانتم حرم (مائده : ۱)

مثال د نيازات الله لکه: يا ايها الذين آمنوا لا تحلوا شعائر الله ولا الشهر الحرام ولا الهدى ولا القلائد (مائده : ۲)

کله خداوند تعالی د تاکيد دپاره قسم پيش کوی. پس قسم په څلور قسمه دی. (۱) اول چه مقسم به غيبدان کارساز او کثري داسے قسم په غير الله باندے کفر دے (۲) دويم چه مقسم به د جواب قسم دپاره شاهد وګرځوی لکه: يٰسٓ والقرآن الحکيم انك لمن المرسلين (يٰس : ۱) (۳) دريم برائے دعائے خير لکه: لعمرك انهم لفي سكرتهم يعمهون (حجر : ۷۲) (۴) څلورم برائے بد دعا لکه دا قول د حسان بن ثابتؓ شو ـ (دا ورستيني درے واړه قسمونه په غير الله باندے جائز دی)

ثکلت بنيتي ان لم تروها تثير النقع من طرفي الكداء

او کله باری تعالی د منکر د سلب استعداد شه په سبب د بدعمل سره تعبير کوی په ختم سره دا کله د موجوده حالت نه تعبير کيدے شي لکه: لهم قلوب لا يفقهون بها ولهم اعين لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها (اعراف : ۱۷۹) - او کله نسبت ئے کيږی عقايد باطلو ته لکه: كلا بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون - (تطفيف : ۱۴) او کله ئے نسبت کيږی مشرکانو ته لکه: قالوا قلوبنا في اكنة مما تدعونا اليه وفي آذاننا وقر ومن بيننا وبينك حجاب فاعمل اننا عاملون ه (حم سجدة : ۵)

او کله ئے نسبت کيږی خداوند کريم ته لکه: وجعلنا بينك وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجابا مستورا ه (اسرائيل : ۴۵)

له وما يؤخذ من الدراهم والشمع والزيت وغيرها مما ينقل الى ضرائح الاولياء الكرام تقربا اليهم فحرام باجماع المسلمين ۱۲ حکذا في الدر المختار، وفي الشامي لو نذر زيتا (ر ۱۹) لايقاد قنديل فوق ضريح الشيخ (الى الاخر)

او في البزازية كما يفعل الناس من نذر زيت لسيدي عبد القادر رح ويوقد في المنارة جهة الشرق فهو باطل واقبح منه النذر بالقراءة في المنارة مع اشتماله على الغناء واللعب وايهاب الثواب الى حضرة المصطفى صلى الله عليه وسلم وعن جواهر الاخلاطي منها ان النذر عبادة والعبادة لغير الله كفر ۱۲ په تفسير نيشاپوری کښے دی قال علماؤنا لو ان مسلما ذبح ذبيحته وقصد بذبحها التقرب الى غير الله فصار مرتدا وذبيحته ذبيحة مرتد ولو ذكر اسم الله عليه ۱۲ قال صاحب الروض ان المسلم اذا ذبح للنبي عليه الصلوة والسلام كفر فكيف بالذبح لسائر الاموات ۱۲ وفي مسند احمد لعن الله من ذبح لغير الله ۱۲ وفي الفرع ثبلا ب عبيد والفقيه ربوليث انه لا يجوز ذبح البقر والغنم عند القبر لقوله عليه السلام لا عقر في الاسلام اي عند القبر ۱۲ حکذا في سنن ابي داؤد ۱۲ په فتاوی رشيديه چلد صفحه ۲۳ کښے دی چه چا يو څاروے د بت يا عيسی عليه السلام په نوم ذبح کړو نو د دغه څاروی غوښه حرامه ده اګر چه د ذبح په وخت په بسم الله ذبح کړے وی ۱۲

له وما يؤخذ من الدراهم والشمع والزيت وغيرها مما ينقل الى ضرائح الاولياء الكرام تقربا اليهم فحرام باجماع المسلمين ۱۲ حكذا في الدر المختار، وفي الشامي لو نذر زيتا (ر ۱۸) لايقاد قنديل فوق ضريح الشيخ (الى اخره)

(۱) شرک فعلی :- یعنی دَ غیر الله دَ وَچے نه یو شی ته حرام ویل - دیته تحریمات غیر الله وائی دا حلال دی - یا دَ غیر الله دَ پاره نذر و نیاز کول دیته نیازات غیر الله وائی دا قبیح الحرام دی - دَ دوی په مقابله کښے تحریمات الله او نیازات الله دی - مثال دَ تحریمات غیر الله لکه : یا ایها الذین آمنوا اوفوا بالعقود احلت لکم بهیمة الانعام (مائده : ۱)

مثال دَ نیازات غیر الله لکه : وما اهل لغیر الله به (مائده : ۳)

مثال دَ تحریمات الله لکه : غیر محل الصید وانتم حرم (مائده : ۱)

مثال دَ نیازات الله لکه : یا ایها الذین آمنوا لا تحلوا شعائر الله ولا الشهر الحرام ولا الهدی ولا القلائد (مائده : ۲)

کله خداوند تعالیٰ دَ تاکید دپاره قسم پیش کوی. پس قسم په څلور قسمه دی - (۱) اول چه مقسم به غیبدان کارساز او ګڼړی داسے قسم په غیر الله باندے کفر دے (۲) دویم چه مقسم به دَ جواب قسم دَ پاره شاهد وګرځوی لکه : یٰسٓ والقرآن الحکیم انک لمن المرسلین (یٰسٓ : ۱) (۳) دریم برائے دعائے خیر لکه : لعمرک انهم لفی سکرتهم یعمهون (حجر : ۲۷) (۴) څلورم برائے بد دُعا لکه دا قول دَ حسان بن ثابتؓ شوے (دا دریم او څلورم قسمونه په غیر الله باندې جائز دی)

ثکلت بنیتی ان لم تروها تثیر النقع من طرفی الکداء

او کله باری تعالیٰ دَ منکر دَ سلب استعداد نه په سبب دَ بدعمل سره تعبیر کوی په ختم سره دا کله دَ موجوده حالت نه تعبیر کیدے شی لکه : لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم آذان لا یسمعون بها (اعراف : ۱۷۹) - او کله نسبت ئے کیږی عقاید باطلو ته لکه : کلا بل ران علی قلوبهم ما کانوا یکسبون - (تطفیف : ۱۴) او کله ئے نسبت کیږی مشرکانو ته لکه : قالوا قلوبنا فی اکنة مما تدعونا الیه وفی آذاننا وقر ومن بیننا وبینک حجاب فاعمل اننا عاملون ۵ (حم سجدة : ۵)

او کله ئے نسبت کیږی خداوند کریم ته لکه : وجعلنا بینک وبین الذین لا یؤمنون بالآخرة حجابا مستورا ۵ (اسرائیل : ۴۵)

او في المنارة كما يفعل الناس من نذر زيت لسيدي عبد القادر رح ويوقد في المنارة بجهة الشرق فهو باطل واقبح منه النذر بالقراءة في المنارة مع اشتماله على الغناء واللعب وايهاب الثواب الى حضرة المصطفى صلى الله عليه وسلم وعن جواهرالاخلاطي منها ان النذر عبادة والعبادة لغير الله كفر ۱۲ په تفسیر نیشاپوری کښے دی قال علماء لو ان مسلما ذبح ذبيحته وقصد بذبحها التقرب الى غير الله فصار مرتدا وذبيحته ذبيحة مرتد ولو ذكر اسم الله عليه ۱۲ قال صاحب الروض ان المسلم اذا ذبح للنبي عليه الصلوٰة والسلام كفر فكيف بالذبح لسائر الاموات ۱۲ وفي مسند احمد لعن الله من ذبح لغير الله ۱۲ وفي الغرائب نقلا عن عبيد والفقيه ابوالليث انه لا يجوز ذبح البقر والغنم عند القبر لقوله عليه السلام لا عقر في الاسلام اي عند القبر ۱۲ حكذا في سنن ابي داؤد ۱۲ په فتاوی رشیدیه جلد صفحه ۲ کښے دی چه چا یو څاروے دَ بت یا عیسیٰ علیه السلام په نوم ذبح کړو خو دَ دغه څاروی غوښه حرامه ده اګر چه دَ ذبح په وخت بسم الله ویلے وی ۱۲

بیان ٤٤
یعنی ذکرِ جباری
پاک دے د زاری
نه یعنی جبر مذموم
نه چه انسان پښان
د کړے شی۔
مفتاح العلوم
ج۲ ص۱۵۰

دعنوان اول نه مهر جباریت۔ او دثانی نه سبب۔ او دثالث

اوکله اسباب د مهربانۍ ... ذلک بانهم استحبوا الحیوة الدنیا علی الاخرة (نحل ۱۰۷)

نه کاسب او د رابع نه فاعل د مهر معلومیږی۔

د دے مهر خلور درجے دی (۱) شک یا ضد (۲) اضلال یا تکذیب

(۳) جدال (۴) مهر جباریت۔ تائید: ولقد جائکم تا متکبر جبار ٥

حم مومن: ۳۴-۳۵) مولنا رومی صاحبؒ فرمائی ؎

این نه جبر این معنئ جباریست ذکر جباری برائے زاری است 2

د دہ په مقابله کښے ربط القلوب دے۔ د دہ هم خلور درجے دی:

(۱) انابت (۲) هدایت۔ تائید: یهدی الیه من ینیب (شوری: ۱۳)

(۳) استقامت۔ تائید: ثم استقاموا (احقاف: ۱۳)

(۴) ربط القلوب۔ تائید: وربطنا علی قلوبهم اذ قاموا فقالوا

الخ۔ (کهف: ۱۴) مشکوٰة ص۲۶ تفصیل ربط القلوب ۱۲

او کله باری تعالی په یو مضمون کښے مناسب ارشاد ذکر کوی

لکه: ان الله لا یهدی من هو مسرف کذاب ٥ (مومن: ۲۸)

او کله باری تعالی ترغیب فرمائی اتباع ته لکه: وهو الذی

جعلکم خلائف الارض ورفع بعضکم فوق بعض درجات لیبلوکم

فیما اٰتٰکم ان ربک سریع العقاب وانه لغفور رحیم ٥ (انعام: ۱۶۵)

مسئلہ اِلٰـہ

(۱) مشرکان دَ باری تعالیٰ قائل وو ر داعنوان اول دے)

(۲) پہ دے لا نِدِ صفاتو کینے ئے څوک دَ خدائے تعالیٰ سره شریک نہ منل۔

(۱) دَ اسمانو نو اَو دَ زمکے مالک۔ (۲) نمرا وسپوږمئ لره چلو ونکے۔

(۳) پہ هر شئ باندِ غالب۔ (۴) لوئے علم والا۔

(۵) دَ اسمانو نو نہ دَ خپلے مرضا سره موافق باران ورَوول۔

(۶) دَ اوبو نہ مره زمکہ تازه کول (۷) هر شئ لره پناه ورکول۔ وغيره۔

(۳) مشرکان دَ دوه وُ خدايانو قائل نہ وو ځکه چہ دوی یو ذات تہ الله تعالیٰ وے۔ تائیدات دَ درے واړو دعوو: قل من یرزقکم من السماء (یونس: ۳۱)

قال طرفه شاعر جاهلی ؎

فلو شآء ربی کنت قیس ابن عاصم ولو شآء ربی کنت عمرو ابن مرسد (سبعه معلقه)

(۴) الله تعالیٰ لره پخپلو صفاتو کینے دَ یو منلو نہ بعد خپلو معبودانو ته به ئے هم اِلٰه وے۔

(۵) دَ نبی صلے الله علیه وسلم سره خلاف دَ مشرکانو په دے مسئله کینے وه چه دَ باری تعالیٰ نه سوا بل څوک حاجت روا نشتے۔ هم دَ دے وَجے نه ئے نبی صلے الله علیه وسلم ته قسما قسم تکلیف رساوه۔ او لبر خلاف ئے په حشر جسمانی کینے وه۔ او په اعمال صالحه وُ کینے ئے دَ ور سره خلاف نه وو۔ تائیدات دَ څلورو اوپنځمے دعوے (صافات: ۳۵-۳۶)

قال طرفه ؎

عن المرء لا تسئل واسئل قرینه فان القرین بالمقارن مقتدی

واذا کنت فی قوم فصاحب خیارهم ولا تصحب الاردی فتردی مع الردی

لعمرک ماالایام الا معارة فما ستطعت من معروفها فتزودی

(۳) اجعلتم سقایة الحاج وعمارة المسجد الحرام - (توبه: ۱۹)-

(۴) وما کان صلوتهم عند البیت الا مکاء و تصدیة (انفال: ۳۵)-

۱۲۔ حضرت عمرؓ په بیت ۔۔ بنی خوب لیبیٔ ذو دره حذر، چه یا جلیح ، امر نجیح رجل فصیح یقول لا اله الا الله (بخاری) ۲۱ ۱۳۔ عبدالمطلب قام عند هبل یدعواللّٰه تعالیٰ ۱۲ (تاریخ)

جبرائیلؑ نے نبیؐ کو بتایا کہ حضرت جعفرؓ کے چار خصلتیں باری تعالیٰ کے نزدیک بہتر ہے نبیؐ نے ان سے پوچھا تو اس نے یہ چار بتائے۔ شراب، بت، زنا اور جھوٹ سے پرہیز۔

(۵) حضرت عمر رضی الله تعالیٰ عنه او وے بنی صلے الله علیه وسلم ته چه ما نذر کړے دے د اعتکاف په مسجد حرام کښے - بنی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل چه "وُفِ بِنذرک"۔ (بخاری ص۹۹)

(۶) حضرت جعفر ځان په جاهلیت کښے د دروغو او د شرابو او د بُت نه منع کړے وه (معارف القرآن: ج۱: ص۳۲)

(۷) حضرت عثمانؓ وفرمایل "ما زنیتُ فی الجاهلیت"۔ (مشکوٰة ص۳۰۱)

(۸) ثمامةؓ په جاهلیت کښے د عمرے اراده کړے وه (مشکوٰة ص۳۴۴)

(۹) قسامة په جاهلیت کښے وه (بخاری ص۵۴۳)

(۱۰) ابن دغنه او وئیل ابوبکرؓ ته چه ستا شانتے سړے څوک شاوبا سی ځکه چه ته بنه کاروونه کوے (بخاری ص۳۰۷)

(۱۱) ابوسفیان ځان د دروغو نه بچ کړو - (بخاری ص۴)

څوک څوک معبودان جوړ شوی دی

نمبر شمار	نام	تائید
(۱)	ملائک -	اولئك الذین یدعون الخ (بنی اسرائیل: ۵۷)
(۲)	انبیآء -	واذ قال الله یا عیسی ابن مریم الخ (مائده: ۱۱۶)
(۳)(۴)	مولوی و پیر -	اتخذوآ احبارهم ورهبانهم الخ (توبه: ۳۱)
(۵)	نوَرْ -	وجدتها وقومها یسجدون للشمس الخ (نمل: ۲۴)
(۶)	ستوری -	فلما جن علیه الیل رأکوکبا قال هذا ربی الخ (انعام: ۷۶)
(۷)	جنات -	انه کان رجال من الانس یعوذون برجال من الجنّ (جنّ: ۶)
(۸)	شیطان -	بل کانوا یعبدون الجنّ الخ (سبا: ۴۱) ص۲۳ -

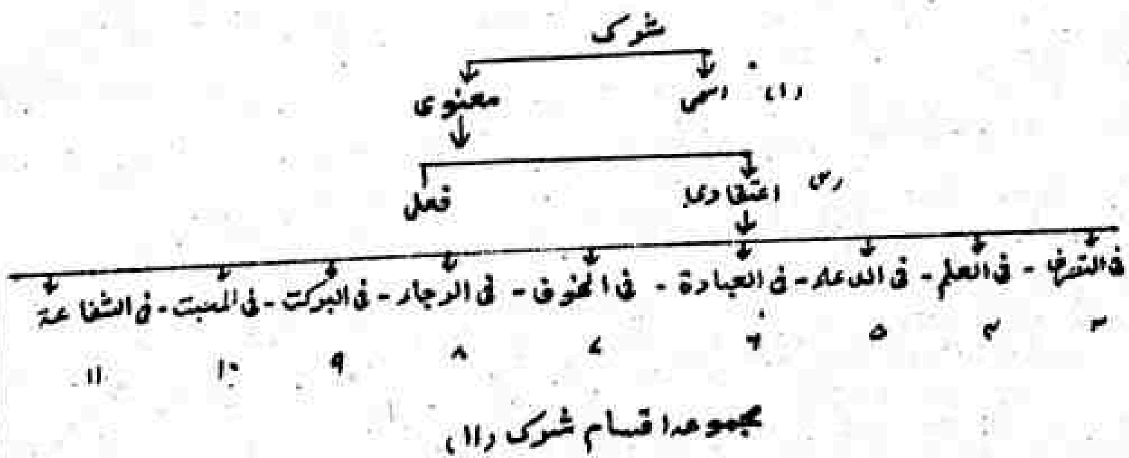
(۹) د انبیاؤ او اولیاؤ قبرونو د کومے دے لا ندے چه دوی ناست وو فی الحدیث (لعن الله الیهود والنصاری اتخذوا قبور انبیآئهم مساجد اذا مات فیهم رجل صالح بنوا علی قبره قبة) او حضور علیه الصلوٰة والسلام فرمائی (اللّٰهم لا تجعل قبری وثنا یعبد)

او حضرت فاروق رضی الله تعالیٰ عنه ځکه شجرة الرضوان او وہیستہ چه د هغې عبادت شروع نه شي - ځکه چې مقصود بالذات نه وی - بلکې داوسیله ده رضا د ذوات فاضلو وته -

د بخاری شریف په صفحه ۷۳۲ کښې فرمائی چه ودّ وغیره اسماء د رجال صالحین دی د قوم د نوح علیه السلام نه - نوح ع۲ ۲۳

قانون لفظ إلٰه

چرته چه په قرآن شریف کښې د غیر الله نه ولی وی او که نبی د إلٰه نفی راشی - نو حلته نفی د غیر الله نه په غائبانه حاجات کښې متصرف فی الامور کیږی - او د علم غیب نفی هم کیږی - او د نفی د اول به کثیره وی د نفی د ثانی نه - ځکه چه نفی د اول سره نفی د ثانی لازمه ده -

تحقیق تسمیہ وفاتحۃ

فاتحہ - آیات (۷) کلمات (۲۷) حروف (۱۴۰)
تسمیہ - آیات (۱) کلمات (۴) حروف (۱۵)

آیة :- لغۃً علامہ دہ - او شرعاً هغه ټوټکړه ده د کتاب الله نه چه اوّل او آخر ئے معلوم وی توقیفاً -

سورة :- لغۃً علامہ دہ - او شرعاً قطعه مستقلہ دہ د کتاب الله نه چه اول او آخرئے معلوم وی توقیفاً -

مکیة :- منسوب مکے ته - مک الشئ اے اهلکه - او بک د ته هم وائی اے بک الشئ اے خرقه - دا کلے خپل مخالف خرابوی -

د حضور صلی الله علیه وسلم عمر راجح داده چه درې شپیته کاله دے بعض شپیته وائی نو کسر نه حسابوی - او بعض پنځه شپیته وائی - نو کال د پیدائش او وفات ئے تامه وی -

څلوېښت کاله مخکښے د نبوّت نه دی او درویش کاله د نبوّت دی - دیارلس کاله د مکے دی او لس کاله د مدینې دی -

مکی سورتونه هغه وی چه مخکښے د هجرت نه دی او مدنی هغه دی چه پس د هجرت نه راغلی دی -

کوم د سورة مکی یا مدنی په اعتبار د اکثر اجزاؤ سره دی - (جمل)

ادوار د مکے معظمے

(۱) درے کاله خفیه دعوت -

(۲) دوه کاله اعلان دعوت بے ایذا د کفار د و نه مخکه چه غلبه نه وه د دعوت -

(۳) پنځه کاله شروع د فتنې د کفارو سره د مانع شا ابو طالب او خدیجهؓ وه۔

(۴) درې کاله شدت فتنه کفار لعدم مانع۔

(۵) لس کاله مدنی دور دا شا هي دور وه۔

په دریم او څلورم دور کښې به تلقین د صبر وی۔

دویم او دریم دور ته دورمتوسط هم وائی۔

تسمیه د سورتونو۔ او تقدیم او تاخیر د سورتونو۔ او ترتیب د سورتونو او ترتیب د ایاتونو توقیفي دی۔ او تقدیم او تاخیر د سورتونو په اعتبار د اکثر اجزاء سره دے۔ تسمیه د سورة په اعتبار د جز سره ده غالباً۔

فاتحه په اعتبار د ترتیب قرآنی سره اوّل سورة دے۔ او په اعتبار د نزول سره پنځم سورة دے۔

اول ترتیب عثمانی او ثانی ترتیب مسعودی دے ۱۲

فرق د مضامین د مکی او مدنی سورتونو

مکی سورتونه	مدنی سورتونه
(۱) کلا۔ په مکی سورتونو په پنځلس ۱۵ سورتونو کښې په نصف اخیر کښې	په مدنی سورتونو کښې کلا نشته۔
(۲) سجدې په مکی سورتونو کښې دی۔	په مدنی سورتونو کښې صرف په حج کښې سجده ده۔
(۳) د آدم علیه السلام او د ابلیس علیه اللعنة قصه په مکی سورتونو کښې ده۔	په مدنی سورتونو کښې صرف په بقرة کښې دا قصه ده۔
(۴) د جهاد ذکر په کښې نشته۔	د جهاد ذکر دے په کښې۔
(۵) د منافقانو ذکر په کښې نشته۔	د منافقانو ذکر دے په کښې۔
(۶) یاایها الناس سره خطاب دے۔	یاایها الذین اٰمنوا سره خطاب دے۔
(۷) توحید، رسالت، قیامت، صبر، تسلی به په کښې۔	امور انتظامیه دی په کښې۔
(۸) سورتونه واړه واړه دی۔	سورتونه لوئي لوئي دی۔
(۹) مقابله په کښې د مشرکینو سره ده۔	مقابله په کښې د منافقانو او اهل کتابو سره ده۔
(۱۰) استعارات، تمثیلات، تشبیهات دی په کښې	انداز د بیان ساده دے۔

نوټ:۔ دا فرق د اکثر دی (۱) عنکبوت مکی دے او د منافقانو متعلق ایاتونه مدنی دی۔ (البلاغ)

فاتحه بعد المدثر قبل اللهب ده او زمانه دَ نزول ئے دوراوّل دے ۔

فاتحه مکّی او مدنی دواړه ده ځکه چه نزول متعدد دے نو تعارض دَ نزول دَ فاتحے په روایاتو کښے رانه غے - اول سورة علی الاطلاق سورة علق دے په اعتبار دَ پنځو آیاتو سره - او اول سورة پس دَ فترت الوحیٔ نه چه درے میاشتے وُه - مدثر دے - او اول سورة تام چه نازل شوے دے نو فاتحه ده - نو تعارض په روایات کښے رانه غے - شیخ الهند ۱۲

خلاصه دَ تسمیٔ توحید دے چه موضوع دَ قرآن ده نو قرآن په اوّل کښے پخپله موضوع تصریح اوکړه او ختم دَ قرآن به هم په توحید بوشی - دا مراعات النظیر دے - خو په تسمیه کښے افعال مرغوبه مراد دی چه وجود مقصود وی - او په قل اعوذ برب الفلق الخ کښے افعال مهروبه مراد دی چه عدم ئے مقصود وی یعنی دَ کوم فعل چه وجود مقصود وی نو دَ الله تعالیٰ په نوم سره امداد غواړے په حاصلولو دَ دغه کار کښے. او دَ کوم کار چه عدم مقصود وی او دَ وجود نه ئے تختی نو بیا دَ باری تعالیٰ نه پناه وغواړی چه دغه کار نه بچ شے - نو دغه کار باری تعالیٰ غیر الله ته حواله نه که - هم دا موضوع دَ قرآن ده - [1]

شرافت دَ تسمیٔ

دَ موسیٰ علیه السلام په ګیډه درد وه نو الله تعالیٰ ورته اوفرمایل چه فلانکے بوټے او خوره نو جوړ شه - نو بیا درد راغے نو بیائے دغه بوټے او خوړ نو درد زیات شه - نو باری تعالیٰ ورته اوفرمائیل چه ځکښے تا زما په حکم بوټے خوړلے وه نو ځکه شفا اوشوه - او دویم ځل دې ذخپله طرفه وخوړه په هرشی کښے شفا ځما دَ نوم نه ده -

منصور ابن عمار په کاغذ کښے بسم الله بیا موندل او مناسب ځائے ئے ورله بیا نه موندو نو اوئے خوړه - خواب ئے اولیده چه تا ته حکمت درکړے شو چه تا دَ باری تعالیٰ دَ نوم عزت اوکړ - نو کمنصور دَ

[1] دَ ژړو تحقیق په ختم دَ رمضان کښے یو مشهور قاری چه کوم ځائے رکوع کړے ده حلقه ئے شاګردانو دَ (ع) علامه کړے ده او چه تمام رمضان کښے ئے ختم کولو نو چه څومره ئے په یوه شپه کښے تلاوت کړے دے نو هغه یوه پاره شوے ده ۱۲ احسن الفتاوی ۱/۹۰ ۱۲ ۱۲ ۱۲ دَ مضمون سره دَ رکوع تعلق نشته - تائید الحطیب الیمن. واقعه ۲۰ نحل ع ۱۰

خولے شو به بیا دَ حکمت خبرے وتے۔

یو سرے په کاغذ کیښے۔ بسم اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ مِنَ العبد الذليل الى الرب الجليل ربّ انّى مسنى الضّر وانت ارحم الرّحمين ۝" اولیکی او بیا ئے جاری وَلے ته واچوی نو هرحاجت به ئے پوره شی۔ انشآء الله تعالیٰ۔

دَ خالدؓ صاحب نه کفارو دَ اسلام دَ حقیت دلیل وغوخته نو هغه زهر قاتل په بسم الله سره وسکل او هیڅ نقصان او نه شه۔

قیصر بادشاه حضرت عمرؓ ته اووے چه ما ته په سر درد وی نو هغه ورلره توپئ ولیږله نو چه هغه به ئے په سروه نو درد به نه وه۔ نو چه اُو ئے کتله نو په کښے بسم الله په کاغذ لیک وه۔ (اعظم التفاسیر)

اختلاف په بسم الله کښے

دَ امام صاحبؒ په مذهب بسم الله دَ یو سورة نه جُز نه ده بے دَ نمل نه او دَ قرآن نه جزده۔ باری تعالیٰ فرمائی (قسمت الصلوة) ای الفاتحة۔ بينى و بين عبدى نصفين۔ ولعبدى ما سأل فاذا قال العبد الحمد لله رب العلمين قال الله تعالى حمدنى عبدى واذا قال الرحمن الرحيم قال الله تعالى اثنى علىّ عبدى واذا قال مالك يوم الدين قال الله تعالى مجدنى عبدى واذا قال اياك نعبد واياك نستعين قال الله تعالى هذا بينى وبين عبدى ولعبدى ما سأل واذا قال اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضآلين ۝ قال الله تعالى هذا لعبدى ولعبدى ما سأل۔

نو ابتدا په الحمد لله سره دلیل دے چه بسم الله جز دَ فاتحے نه نه ده نو دَ نورو سورتو نو نه هم جز نه شوه ځکه چه قائیل په فصل نشته نو یا به دَ هر سورة نه جز وی یا "نه" وی۔

امام شافعی صاحبؒ فرمائی چه جزده دَ هر سورة نه ځکه چه قرآن به دَ غیر قرآن نه مجرد وی۔ مونږ وایو چه تسمیه خو من القرآن ده خو جُز

نو معلوم شو تعریف ئے هم بیا نول۔ عصر بوزي بمقلتي

شل صحیفو نو څلور متو کتابونه دي. پنځوس په حضرت شیث علیه السلام، دیرش په ادریس علیه السلام لس په ابراهیم علیه السلام، او لس په موسیٰ ۲۷ علیه السلام وانسه رفضائل اعمال) في هذه الروایة ضعف.

دَ سورة نه نه ده - له

دَ امام شافعي صاحبؒ دوئم دلیل دا دے چا چه بسم الله پریښوده نو هغه څوارلس دَ پاسه سل آیاتونه بلکه دیارلس دَ پاسه سل آیاتونه پریښوده (ابن عباسؓ) مونږ وایو ټیک ده بسم الله خو جزمن القرآن ده.

دریم دلیل دَ امام شافعي صاحبؒ. نعیم مجمر وائی چه ما په کوفه کښے پسا ابو هریرهؓ پسے مونځ ادا کا وُه نو هغه بسم الله اووے په جهر دَ الحمد سره - او بیائے اووے پس دَ نماز نه چه زه مشابه یم په صلوٰة کښے دَ نبي علیه الصلوٰة والسلام سره مونږ وایو چه په دے حدیث کښے انقطاع باطني ده. ځکه چه دنبي علیه الصلوٰة والسلام نماز ته ډیر خلق جمع کیده او دَ جهر دَ تسمیٔ بے دَ ه ابو هریرهؓ نه بل څوک روایت نه کوی دا خو عجیبه شے دے نو دا حدیث دَ حدیثِ مشهوره نه خلاف دے. (نورالانوار)

ټول مضامین دَ قرآن په تسمیه کښے

(۱) آسماني څلور دَ پاسه سل کتابونه دی. دَ ټولو حاصل په څلورو کتابونو کښے جمع شوے دے - او دَ څلورو حاصل په قرآن کښے او دَ قرآن په مفصّل کښے او دَ مفصل په فاتحه کښے او دَ فاتحے په تسمیه کښے او دَ تسمیٔ په ټکی دَ با دَ بسم الله کښے جمع شوے دے ځکه چه مقصود توحید دے (ملاعلي قاريؒ). فانظر الی حکمة الباري. سمند رونه ئے په کوزه کښے ځائے کړه -

(۲) دَ فاتحے درے مضمونونه دي یعنی پیدا کونکے دَ هر شي یواځے باری تعالیٰ دے. او تربیت کونکے دَ هر شي هم یواځے باری تعالیٰ دے - او منتظم دَ هر شي یواځے باری تعالیٰ دے) په بسم الله کښے راغلي دي - ځکه اول مضمون راغلے دے په بسم الله کښے ځکه چه مراد دَ الله نه وصف مشهور ده دے یعنی خالق دے - او دریم مضمون راغے په الرحمٰن الرحیم کښے. نو هرکله چه مبدأ او منتهیٰ دَ باری تعالیٰ په قبضه کښے شوه صراحةً نو وسط هم دَ هغه په قبضهٔ قدرت واحدت کښے شو نو اکثر لره حکم دَ کل وی. نو ټول مضمون دَ فاتحے راغے په

له نو قاری چه په تراویح کښے ختم کوی نو بسم الله به دَ هرے سورت سره وائی البته په جهر به نهٔ وائی. (تهانوی) په سورت اخلاص کښے چه قاریان جهر دَ بسم الله کوی نو ماعمل دے په مذهب دَ شافعیؒ فی الجمله. (رغایب شاه پوری)

۲له دَ حجرات نه تر آخره پورے مفصل دی دا مفصل درے حصے دی تر بروج پورے طوال او تر لم یکن پورے اوساط او تر آخره پورے قصار دی (فقه)

روی ان الله انزل مائة کتاب واربعة کتاب جمع معانیها في القرآن ومعاني القرآن في المفصل ومعاني المفصل في ام الکتاب ومعاني ام الکتب في هاتین الکلمتین ایاك نعبد وایاك نستعین. مجموعة فتاوی ابن تیمیه رحمه

په عوض کښې لازم شو- په الله کښې غلبه تقدیر ده چه عام پخپل عموم کښې مستعمل شوے خو صرف تجویز عقلي دے-

یا مشتق دے د اَلِهَ عليه نه په معنی د جزعت څکه چه الله تعالیٰ د جزع فزع ځائے دے-

یا مشتق دے د اَلِهَ اليه نه په معنیٰ د سکنت څکه چه د الله نوم سبب د اطمینان دے تائید: الا بذکر الله تطمئن القلوب ه (رعد : ۲۸)

یا مشتق دے د اَلِهَ نه په معنی د عجز څکه چه خلق عاجز دی د ادراک د ماهیت د ده نه-

یا مشتق دے د وَلَهَ نه په معنی د تحیر اَلَهَ په اصل کښې وَلَاه دے لکه اشاح- څکه چه خلق متحیر دی په ده کښې-

یا مشتق دے د لاه یلیه نه په معنی د تستر څکه باری تعالیٰ مستور دے په دنیا کښې-

ل بیضاوی وانه والی چه بیا پکاره چه جمع ئے اولهه راشی خو جواب داوے چه دا جمع غیر قیاسی ده ۱۲ غرایب-
ل او سره د دے ترجمه یا په معرفه باللام بانی نیولو داخلیږی داسے د ضائر او د اسم اشاره سره نو نه شی ویلے چه یا الرجل ۱۲

ترجمه د بِسۡمِ اللّٰهِ

خاص د خدائے په نوم سره چه بے حده مهربان او رحم د هغه خوئ دے- یعنے څه چه کوے نو په نوم د خدائے سره کوه نه په نوم د غیر سره-

خصوصیات د لفظ د الله

(نومونه بغیر عموم دے ۱۲)

(۱) دخول د یا په الله باندې (۲) نه حذف د همزه په وصل کښې- (۳) تفخیم په لفظ د الله کښې چه ما قبل ضمه یا فتحه وی (۴) اختصاص د تا په الله پورے (۵) عدم تثنیه او جمع (۶) اعرف د معارف دے سره د دینه چه علم دے- او علم روسته وی په تعریف کښې-

ل وضمائر او اسم اشاره نو-

سبویه چا په خواب کښې او لیده پس د مرګ نه نو وئے وے چه د ده الله تعالیٰ او بخلم څکه چه ځما مذهب وه چه لفظ د الله اعرف د معارف دے (قهستانی) یعنی په ده کښې تعریف د ضمیر د متکلم نه

زیات دے ځکه په ضمیر کښے احتمال دَ غیر شتے په اعتبار دَ بل استعمال سره او لفظ دَ الله په بل چا کښے لَ سره نه دے مستعمل۔

(۷) په عوض دَ یا کښے میم مشدّد ده راوړه دا مذهب منصور دَ بصریانو دے۔ او کوفیان وائی چه دَ اَللّٰهُمَّ اصل یا الله امنا بخیر دے ما بقیه چه میم مشدّده دے دلیل دے په ما القیه باندِ او که عوض وی نو یا اَللّٰهُمَّ به مستعمل نه وه۔ چه جمع راشي په عوض معوض کښے بصریان وائی چه اللّٰهم اغفرلی مستعمل دے نو کوفیان وائی چه دا تفسیر دَ محذوف دے یعنی امنا بخیر بان اغفرلی۔ نو بصریان وائی چه په دے کښے خو تفسیر نه جو یږی چه اللّٰهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء (انفال: ۳۲) نو حق مذهب دَ بصریانو دے۔ او یا اللّٰهم ضرورت شعری دے۔

الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ:۔ مشتق دے دَ رحم نه اے تعطف علیه دا صیغے دَ مبالغے دی۔ او که صفت مشبه شي نو رحیم نقل شوے دے رُحُم ته چه لازمی شي (اعزازعلیؒ) دَ رحمٰن معنی عام الرحمة چه هر شي ته رسیدلے وی نو صفتِ خاصه دَ باری تعالیٰ دے۔ او دَ رحیم معنی ده تام الرّحمة (معارف) تخصیص دَ رحمٰن په یو دار پورے او دَ رحیم په بل دار پورے (کما قیل) د حدیث مرفوعه دَ وجے نه غلط دے حدیث شوکه دے (یا رحمٰن الدنیا والآخرة ورحیمها) (نبراس) نو مشهوره خبره غلطه شوه چه رحمٰن په دنیا او رحیم په اخرة پورے خاص دے۔

تقدیم دَ رحمٰن په رحیم باندِ سره لَد دینه چه ترقی دَ ادنا نه پکار ده اعلی ته لیاره دَ رعایت دَ فاصلے دے چه هغه عبارة دے دَ توافق دَ فقرتین دَ قران نه په آخر کښے او په غیر قران کښے ورته سجع وائی او په نظم کښے ورته قافیه وائی۔ یا دَ پاره دَ دے دی چه دَ رحمٰن نه معلو میږی کثرت دَ رحمت او کثیر شے کله کله وی نو دا وهم دفعه شو دَ رحیم نه چه دا ډیر رحمت همیشه دے ځکه چه فعیل مستعملیږی په افعالو طبعیه دَ کښے۔ هم دا وجه ده چه په صفات جلالیو دَ باری تعالیٰ کښے

له او یا اللّٰهم مستعمل دے لکه اذا ما مطعم الما فقلت یا اللهم یا اللهم ۱۲ ما علیک ان تقولی کلما سبحت او صلیت یا اللهما ۱۲

له مادران را مربی اموختم چون بود شیخ کرمن افروختم۔ معارف مثنوی ۱۹۵ میندو ته محبت دپچو ما نبود لے ده داخاکسترچراغ ما بل کړے دے۔

فعیل نشتے په خلاف دَ صفاتِ جاليو نه - حدیث شو کښے دِیے باری تعالیٰ فرمائی (ان رحمتی سبقت غضبی) او صحابیٔ چه دَ مرغیٔ بچی راوړه سره دَ مور نه - او مورئے دَ بچو نه جدا کیده نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام و فرمایل اتعجبون لرحم ام الافراخ فراخها فوالذی بعثنی بالحق للّٰه ارحم بعباده من ام الافراخ بفراخها (ابو داؤد)۔

او حجاج دَ مرګ په وخت او وے مورته چه هغه جهړ کړ الله تعالیٰ مالره اختیار راکړ چه فیصله دِ په مورکوے یا په ما نوزهٔ خیله فیصله په الله تعا کوم دَ هغه رحم دَ مور نه زیات دے -

ترکیب :- بآ جاره اسم مضاف الله موصوف الرحمٰن صفت اول و الرحیم صفت ثانی - موصوف سره دَ صفتین مضاف الیه - مضاف سره دَ مضاف الیه نه مجرور - جار سره دَ مجرور نه متعلق په استعینوا مؤخر محذوف پورے نو دا ظرف مستقر دے - یا قولوا محذوف دے نو متعلق استعین و دے - دَ قرآن اصطلاح ده چه غیر ضروری حذف کوی او دے ته اندماج وائی - او په دے حذف باندِ دلالت کوی قل اعوذ برب الفلق - نو هلته کښے مذکور دے قل او اعوذ او محذوف دے اسم او دلته مذکور دے اسم او محذوف دے قل او استعینُ - دے ته صنعت الاحتباک وائی - یا استعینوا محذوف دے تائید اغزوا باسم الله فی سبیل الله۔ مشکوٰۃ ص۳۴۰

استعین . عام وائی په ابتدا مؤخر محذوف پورے عندالکوف یا په ابتدائی ثابت او عندالکوف

بیان قصر دلته تقدیم دَ جار مجرور راغلے دے په خپل متعلق - او تقدیم دَ ما حقه التاخیر فائده کوی قصر - او قصر په درے قسمه دے

(۱) قصر تعین - چه مخاطب متردد وی - او قصر دلته صرف احتمال عقلی دے

(۲) قصر قلب - چه مخاطب معتقد دَ عکس وی او هم دلته احتمال صرف عقلی غیر موجود دے -

(۳) قصر افراد - چه مخاطب معتقد دَ شرکت وی - یعنی مخاطب وائی چه استعانت به دَ الله تعالیٰ په نوم سره کوم او هم به دَ اولیاء انبیاء په نوم کوم ځکه چه دوی دَ خدائے دوستان دی - دا سے خلق ته صبا هیر

زیات دی۔ نو باری تعالیٰ پے ردا وکړ۔ استعانت صرف په نوم د باری سره وی دا قصر حقیقی دے۔ په نسبت سره کل ما عداته (اعزازعلی)۔

او حذف د متعلق د پاره د عموم دے یعنی په هر کار کښے استعانت کوے صرف په نوم د خدائے تعالیٰ نه په نوم د کل ما سوالله سره۔ دا تصریح ده په موضوع د قرآن با ندې۔ او رد دے د کل منکرانو۔ فلله الحمد ما احسن اثباته ورده و قلبی یفرح باثبات التوحید ورد الشرک وهذا شان المسلم واذا سمعت قولا فیه شائبة الشرک دریحه وان کان اقل القلیل فیثقل علی ثقلا لا مثل له۔ تعلمتُ هذا التوحید من الشیخین شیخ القرآن غلام الله خان وشیخ القرآن محمد طاهر اللّٰهم ارحمهما اللّٰهم ادخلهما الجنة بفضلک و کرمک۔ وعظیم احسانک آمین یا رب العٰلمین ۞ ۔ ولا ارضی بآمین حتی اضم الیه الف آمین۱۲

ربط او خلاصه د فاتحے

په تسمیه کښے توحید۔ او په فاتحه کښے توحید، رسالت، قیامت، احکام، تخویف، او بشارت دی نو دا تعمیم بعد التخصیص شو۔

شرافت فاتحه ابن عباس رض فرمائی چه جبرائیل علیه السلام د نبی علیه الصلوة والسلام څنګ کښے ناست وه نو آوازئے واؤ ریده نو وئے وے چه دا دروازه صرف اوس بیرته شوه۔ نو ملک راغے نو اووے جبرائیل علیه السلام چه دا ملک صرف نن دنیا ته راغے۔ نو هغه ملک نبی علیه الصلوة والسلام ته اووے ابشر بنورین اوتیتهما، فاتحة الکتاب و خواتیم البقرة (مشکوٰة شریف ص۱۸۵) له

ابو سعید بن المعلی رض فرمائی چه ما مونځ کوو نو نبی علیه الصلوة والسلام ماته آواز اوکړ۔ زه د مونځ نه بعد لاړم نو نبی علیه الصلوة والسلام او فرمایل چه خدائے تعالیٰ نه دی فرمایلی إستجیبوا لله وللرسول اذا دعاکم۔ (الانفال ۲۴) نو بیائے او فرمایل چه د مسجد د وتو نه مخوا به درته لوئے سوره او خایم نو مونږ په مطالبه سره

له خاصیت فاتحه الوبارہ ۴ و رنجه د مرګ سنتو نه روستو او د فرض مانځه نه قبل سره د اتصال د تسمیے نه فاتحے سره اووائی د هر حاجت د پاره ۱۲۵ (اعظم التفاسیر)

(۲) ان ابلیس رنّ اربع رنات رنة حین لعن ورنة حین اهبط ورنة حین ولد رسول الله صلی الله علیه سلم و رنة حین نزلت فاتحة الکتاب" ابراهیم بن محمد مفلح نقل من تفسیر بقی بن مخلد قرة وعیون الموحدین ص۳۵۶ / ۲۳۰ ۱۲ داعیان وائی چه اصحاب هم مؤثر حقیقی دی موحدین وائی چه تصور د غیرهم شرک دے۔ دا توحید د کمال دے ۱۲

ئے او فرمایل چہ هی الحمد للہ رب العلمین الخ هی سبع المثانی والقرآن
العظیم الذی اوتیته (مشکوٰۃ شریف ص۱۸۴).

اسامی فاتحه (۱) سورۃ الشفاء - نبی علیه الصلوٰۃ والسلام فرمائی فی فاتحة
الکتاب شفاء من کل داءٍ (دارمی)

(۲) الکنز- قال تعالیٰ الفاتحة کنز من کنوز عرشی (مدارک) 3

(۳) سورۃ الصلوٰۃ (۴) المثانی (۵) القرآن (۶) السبع - تائید؛ ولقد اٰتیناک
سبعا من المثانی والقرآن العظیم (حجر ۸۷)

(۷) سورۃ الرقیه (۸) الفاتحه (۹) ام القرآن (۱۰) اساس القرآن (۱۱) الوافیه
(۱۲) الکافیه (۱۳) الشافیه - دا ورستی پنځه واړه نومونه ځکه دی چه
د قرآن د ټولو مضامینو د پاره شافی، کافی او اصل بنیاد ده -
د دے د وه تقریره دی -

(۱) د قرآن لوئے مضامین شپږ دی -(۱) توحید (۲) رسالت (۳) احکام
(۴) قیامت (۵) تخویف (۶) بشارت - دے ټولو ته په فاتحه کښے اشاره ده -
الحمد لله رب العلمین الرحمن الرحیم - توحید - مالک یوم الدین.
قیامت - اهدنا الصراط المستقیم - احکام - صراط الذین انعمت علیهم.
رسالت، بشارت - غیر المغضوب علیهم ولا الضالین - تخویف (شبیر احمد عثمانیؒ)

(۲) د قرآن څلور حصے دی - (۱) د سورۃ بقرې نه تر انعام پورے -
په دے کښے اکثر بیان د خالقیت دے یعنی د ذرے ذرے د کائنات خالق
یوائے باری تعالیٰ دے -

(۲) د انعام نه تر سورۃ کهف پورے - په دے کښے بیان د ربوبیت دے
یعنی د ذرے ذرے د کائنات پرورش کونکے او د حد د کمال تر دسو نکے صرف
باری تعالیٰ دے -

(۳) د کهف نه تر سبا پورے - په دے کښے بیان د سلطنت دے - یعنی چا ته
ئے څه شے حواله کړے نه دے بلکه په تخت د بادشاهئ بذاتِ
خود جلوه افروز دے -

(۴) دَ سبا نه تر اخره پورے په دے کښے نفی دَ شفیع قهری ده په قیامت کښے۔

شیخ القرآن غلام الله خانؒ فرمائی چه ما بعد دَ حوامیم نه پنځمه حصّه ده دَ پاره دَ تخویفات۔ دے ټولو حصو ته اشاره ده په فاتحه کښے۔

(۱) اولے حصے ته اشاره ده په الحمد لله سره ځکه چه دَ الله نه وصف مشهور مراد دے چه خالق دے۔

(۲) دویمے حصے ته اشاره ده په رب العٰلمین سره۔

(۳) دریمے حصے ته اشاره ده په الرحمن الرحیم سره۔

(۴) څلورمے حصے ته اشاره ده په مالک یوم الدّین سره۔

(۵) پنځمے حصے ته اشاره ده په غیر المغضوب علیهم والا الضّآلین سره۔

ایاک نعبد وایاک نستعین تفریع ده یعنی هرکله چه خالق او مربّی او منتظم او دَ قیامت مالک یوازے هغه شو۔ نو معبود او مستعان هم سوا دَ باری تعالیٰ نه بل څوک نشته نو انسان اعلان اوکړ چه ایاک نعبد وایاک نستعین۔ نو کلاً دروازه دَ شرک باری تعالیٰ بنده کړه او س به هیسے مشرکان دَ آزاده ولو نا کام کوشش کوی۔

دَ حوامیم مبده ده زمرا او دَ هغه دعوه ده فاعبد الله مخلصاً له الدّین (زمر: ۲) دیته په ایاک نعبد سره اشاره ده۔ او دَ حوامیم خلاصه فادعوا الله مخلصین له الدّین ده (حم مؤمن: ۱۴) دیته اشاره ده په ایاک نستعین سره۔

فائدهٔ:- دا څلور واړه حصے امام ربانی نقل کړی دی دَ علی کرم الله وجهه نه (حضرت حسین علی رحمة الله تعالیٰ۔ امام الموحدین فی عصره)

تحقیق الف لام الحمد

که په الف لام سره اشاره شی بعض افرادو دَ ماهیت ته نو ده ته عهد خارجی وائی نو معهود به یا مذکور صراحةً یا ضمناً وی لکه: لیس الذکر کالا نثیٰ۔ (آل عمران: ۳۶) ذکر مذکور ضمناً دے په دے قول کښے: رب انی نذرت لک ما فی بطنی (آل عمران: ۳۵) دَ ما نه مراد دَ دے ذکر ده۔

له الملک هو المتصرف فی الاعیان المملوکة کیف شاء من الملک هو النسبة بین المالک المملوک المجوز للتصرف والمانع لتصرف الغیر فیه الملک هو المتصرف بالامر والنهی فی المامورین من الملک بمعنی السلطنة والامارة (ازبیضاوی)

(د انثی محکیٔ مذکور صراحۃً ده په دے قول کښے: رَبِّ اِنِّیْ وضعتها انثیٰ (آل عمران: ۳۶) او یا په مذکور حکماً وی لکه: خرج الامیر چه بل امیر په دغه مقام کښے نه وی۔

او که په الف لام سره اشاره شی ماهیّت ته نو که معرّیٰ دی د افرادو نه نو د لجنسی دے لکه: الرجل خیر من المرأۃ۔ او که په ضمن د کل افرادو کښے وی حقیقۃً نو دا استغراق حقیقی دے لکه: عالم الغیب و الشهادۃ۔ (حشر: ۲۲) او که په کل افرادو کښے وی عرفاً نو ده ته استغراق عرفی وائی لکه: علّم اٰدم الاسمآء (بقرۃ: ۳۱) او که په ضمن د فرد غیر معلوم کښے وی۔ نو ده ته عهد ذهنی وائی لکه: واخاف ان یأکله الذئب (یوسف: ۱۳)

پس زده کړه دا خبره چه الف لام د الحمد بعض استغراق وائی او بعض جنسی وائی او حصر به هله راشی چه کل افراد د حمد محصور شی په الله تعالیٰ پورے ځکه چه وجود د جنس په ضمن د بعض افرادو کښے راځی۔ نو اعتراض واردیږی چه بعض افراد د حمد خو غیر الله لره ورځی لکه بنده سره شو۔ نو شیخ الهندؒ جواب کوی چه ؎

بیت

حمد را با تو نسبتی است درست ‏‏ ‏‏ بهر در که رفت بر در تست

یعنی ټول افراد د حمد ثابت دی باری تعالیٰ لره بالذات وی او که بالواسطه[1]۔ حضرت شیخ علیه الرحمۃ فرمائی۔ چه صفات د مخلوق ماتحت الاسباب وی خالق لره ورتلے نه شی۔ او صفات د باری تعالیٰ ما فوق الاسباب دی مخلوق لره نه شی ورتلے۔ نو مراد د الف لام نه عهد خارجی دے[2] او معهود مذکور حکماً دے۔ تائید: امن خلق السمٰوٰت والارض (نمل: ۶۰)

تحقیق عالمین جمع د عالَم ده ما یعلم به ته وائی۔ فاعل مستعملیږی په آله کښے لکه قالب ما یقلب به او، عالم ملک عالم ناسوت عالم سفلی۔ تما

[1] او بل خالق ... باره تعلق دے او [illegible] خو محض کاسب دے او په نیز د معتزلو استقلال [illegible] [illegible]

[2] له بعض صفا د خدای ترجمه شیخ سرحد [illegible]

سے کسائیؒ تیوس زبر و دیو عالم نا چه یو ستیؒ اقراء وکسرؒ چه انا... ق مالِ زیدٍ یا صفر ووی اتا ساریؒ مَلِلِ زید
نو ثم حلم دے نو صفر ووے چه یدریکښی څه فرق نیشتے بلکه پہ دا ... صورتونو کښې به لاس دمعنه غوټیکم نو
که ا ...ی او وے چه فرق شتے په اول صورة کښې به لاس. ۳۶ غوټیکی لکه چه اسم فاعل په معنی دماضي دے۔

یشاهده الخلق (۲) عالم ملکوت ، عالم علوی مالا یشاهده الخلق (۳) عالم جبروت
عالم د اسرار دے - (۴) عالم عزت محوما استأثره الله تعم بعلمه کعلم ذاته (صاوی)
مالك یوم الدین کښې اضافت معنوی دے - ځکه چه اسم فاعل هله عمل کوی
چه په معنی دَحال یا استقبال دی نو مالک یوم الدّین صفت دَ معرفے د پاره
صحیح شه -

ایاک نعبد وایاک نستعین دوے قسمه فعل دے (۱) طبعی - لکه دَ زړه
تو پیده (۲) اضطراری - لکه حرکت دَ رعشے (۳) اختیاری - لکه خبرے -
په فعل اختیاری کښې درے مذهبه دی -
(۱) اهل سنت والجماعت وائی چه الله تعالیٰ په کښې خالق او بنده کاسب دے -
(۲) او معتزله وائی چه بنده ئے خالق دے -
(۳) او جبریه وائی چه دَ بنده هیڅ اختیار نشته - نو په ایاک نعبد کښې
رد دے په جبریو ځکه چه نسبت دَ فعل شوے دے انسان ته - او په
ایاک نستعین کښې رد دے په معتزله وُ باندې ځکه که انسان خالق وے
نو ولے به ئے امداد غوښته دَ باری تعالیٰ نه - معنا ئے دا ده - نخصّک با
لعبادة والاستعانة - یعنی مونږ بے لتا نه دَ بل هیچا عبادت نه کوو
او نه دَ بل هیچا نه امداد غواړو -
مراد دَ استعانت نه ما فوق الاسباب دے نو اعتراضونه ختم شو
شیخ الهندؒ فرمائی چه دَ یو مقبول بنده نه استعانت غوښته جائز دی
یعنی دَ ژنده ولی نه دعا غوښته دا کار جائز دے - دَ ذوالقرنین قول:
فاعینونی بقوة (کهف: ۹۵) نه مراد ما تحت الاسباب دی - نو دَ منکرانو
دَ شرک ثابتولو دَ پاره لار بنده شوه - غیر الله په شان دَ الله تعالیٰ
کنټرول په دے مشرکان قایل نه دی - دوی وائی چه باری تعالیٰ اولیا وُ ته
څه کارونه حواله کړی دی - لکه دنیوی بادشاه چه بعضے کارونه
نیل ماتحت ته سپاری - نو خلق دَ هغوی نه امداد غواړی دیته اسلام
شرک وائی - (معارف) سے

اوپه دوم صورة کښې مونږ غوټیکی حکم چه اسم فاعل په معنی دَ استقبال او دَ حال کیدے شی نو فعل ثابته نشو -
سے العبادة تجمع اصلین غاية الحب بغاية الذل یقال طریق معبدٌ ای مذلل فمن احبه ولم یکن خاضعاً له لم یکن له عابداً له و من خضع له بلا محبة لم یکن عابداً له - ابن تیمیہ
وقال الشیخ سرهند العبادة هی الحب والخوف والاستعانة فالخوف والاستعانة هی الذل فلا منافاة ولا بد منهما فوق الاسباب
لا بدی په عبارت کښې حکم او کیف اوو ظرف ته کم کم په نمازه مذهب کښې ...

...عبادت دیلے کښې ی نو صفر بدعت دے لکه دوه رکعته نماز ... بدعت دے او دَ ما بهیئة الاجتماع بدعة

مشرکان چه ډکچا په استقلال قایل دی لکه اولیآء ډ حقوی نه استعانت شرک دے - او چه ډکچا په استقلال قائل نه دی لکه روتي نو ډ هغې نه استعانت جائز دے - (اعظم التفاسیر)

په ایاک نعبد کښے التفات دے ډ غیبت نه خطاب ته او علام چه نقل شي ډیو اسلوب نه بل ته نو ډ سامع شوق زیاتیږي - او په فاتحه کښے هرځله چه صفات عظیمه ذکر شو - نو قوت محرکه په انسان باندې لازم ګرځه چه ډ باری تعالیٰ نه خهٔ وغواړه - ځکه چه دے ډ دواړو جهانو مالک دے - نو دهٔ او وے چه اے مولا عبادت هم یواځے ستا کوو او امداد هم یواځے ستا نه غواړو نه ده کل ما سوا نه -

| اهدنا الصراط المستقیم | ترجمه :- روان کړه موږ په لاره برابرے باندې - ډ هدایت دوه ترجمے دی - (۱) حق خودل (۲) او په حق روانه ول - دا اختلاف لغوی دے نه مذهبی - بلکه هدایت په دے دواړو ترجمو کښے مشترک دے - مذهبی اختلاف دا دے چه ډ هدایت ترجمه ده پیداکول ډ عبادت په بنده کښے په نزد ډ اهلِ سنّت والجماعت - او معتزله وائی هدایت بیان الحق ته وائی - ډ ضلالت ترجمه ده پیداکول ډ معصیت په بنده کښے په نزد ډ اهل سنت والجماعت - او معتزله وائی چه ضلالت وائی مو ندل ډ باری تعالیٰ بنده لره ضال - (نبراس)

ایاک نعبد کښے اشاره ده سعیٔ ته او ایاک نستعین کښے اشاره ده تضرع ته او اهدنا الصراط المستقیم کښے اشاره ده اجتناب ته او کمال موقوف دے په دے دریو خبرو باندې -

معصیت ډ حسنات سورے دے لکه ډ موش سورے په انبار کښے

موش تا انبار ما حفره زده است | ازفتنش انبار ما ویران شده است

(رومی)

۱- غریب ۱-

ډ صراط مستقیم مراد کتاب الله دے او ډ الذین انعمت علیهم نه مراد

نه کړه انار اخلي نو بيبرته انار [illegible] (۳) ډير ابليسان د سړو په شان
دي نو هر لاس له لاس مه ورکوه- (۳) د شه منافق ۳۸ د موافق سره په مانځه کښي د بنو د مقابله د پاره داخله مه شه د ما جنګ د پاره-

رجال الله دي- نو کتاب الله په معلوموے کړ رجال الله شا او رجال الله به معلوموے په کتاب الله سره (معارف)

مولانا رومیؒ فرمائی ے

گر آناری می خری خندان بخر
تا دہد خندہ ز دانہ او خبر

ای بسا ابلیس آدم روئی ہست
پس بہر دستی نباید داد دست

آن منافق با موافق در نماز
بہر استیزہ بیاید نے نیاز

(غریب)

درجاتِ هدایت

(۱) قوت مدرکه ورکول؛ تائید؛ لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم (تین: ۴)

(۲) نصب دلایل؛ تائید؛ وھدیناہ النجدین - (بلد: ۱۰)

(۳) ارسال رسل وانزال کتب؛ تائید؛ وجعلنا منھم ائمۃ یھدون بامرنا (سجدۃ: ۲۴) ان ھذا القرآن یھدی للتی ھی اقوم (بنی اسرائیل: ۹)

(۴) کشف د سرائرو په قلوبو باندې؛ تائید؛ والذین جاھدوا فینا لنھدینھم سبلنا (عنکبوت: ۶۹) - دا ولو درېو درجو نه پس ګمراهي متصوّره ده نو د څلورمے درجے نه بعد -

الذین انعمت علیھم | نه مراد دی دا - من النّبیّن والصّدّیقین والشّھدآء والصّٰلحین (نسآء: ۶۹) دا فریق اول دے یعنی منعم علیھم-

غیر المغضوب علیھم | ترجمه:- چه نه غضب شوے دے په هغوی باندې - الغضب؛ ثوران دم القلب للانتقام - مراد ترے نه قهر ربّانی دے - مراد د دوی نه هغه خلق دی چه سره د علم نه نه مني نو په هغوی مهر جباریت لږیدلے وی - ذکر د یهود و تمثیلی دے - دا فریق ثانی دے - دوی قابل اصلاح نه دی -

ولا الضّآلّین | ترجمه:- او چه نه دی ګمراهان- دا فریق ثالث دے چه د بے عملئ د وجے نه نه مني - ذکر د نصارا و تمثیلی دے- دوی قابلِ اصلاح دی -

ترکیب اِهد فعل فاعل نَا مفعول اول. الصراط موصوف المستقیم صفت. موصوف سره د صفت شو مبدل منه. صراط مضاف الذین موصول انعمت علیهم صله. موصول سره د صلے شو موصوف یا مبدل منه غیر مضاف المغضوب علیهم معطوف علیه وَاو عاطفه لَا زاید الضآلین معطوف. معطوف علیه سره د معطوف شو مضاف الیه. مضاف سره د مضاف الیه شو صفت یا بدل. موصوف سره د صفت شو یا مبدل منه سره د بدل شو مضاف الیه. مضاف سره د مضاف الیه شو بدل - مبدل منه سره د بدل شو مفعول ثانی - فعل سره د فاعل او سره د مفعولین شو جمله انشائیه لا محل لها من الاعراب.

فائدہ :- غیر د وجے د توغل شو په ابهام کښے معرفه شو ګرځي. خو دلته ورلره ضد واحد دے. لکه علیك بالحرکة غیر السکون. نو ځکه د معرفے د پاره صفت دے. نو ترجمه به ئے یا د بدل یا د صفت کیږي.

اٰمین کښے دوه روایته دی. د اخفاء او د جهر. او اصل په دعا کښے اخفاء ده. جهر د دعا به د وجے د ضرورت د تعلیم او یا د ترغیب شی. نو امام صاحبؒ په اٰمین کښے اخفاء غوره کوی. او امام شافعی صاحبؒ جهر غوره کوی. او دَ اٰمین بالشر د ے چه پوته جائز نو ما اته ناجائز وائی.

فوائد (۱) په الحمد لله رب العلمین الرحمٰن الرحیم کښے نفی د (۱) شرک فی التصرف ده.

(۲) په مالك یوم الدین کښے نفی د شرک فی الشفاعت ده.

(۳) په ایاك نعبد کښے نفی د شرک فی العبادة ده. یعنی صرف ستا عبادت کوو

(۴) په ایاك نستعین کښے نفی د شرک فی الدعاء ده نو ځکه حاجات قبول کړه

نفی د شرک ته د پنج پیر شیخ " رد د شرک وائی. نو په فاتحه کښے د غلو اشراکو نفی اوردا او شو. فلله الحمد ولو کره المشرکون.

فائده ۲ :- په فاتحه کښے مذکور دی فرق ثلاثه (۱) منعم علیهم

لـه یا الذین انعمت علیهم موصول غیر غیر معین دے پدانه معهود جی نو ځکه غیر ورله صفت واقع شو (مطول)

یا د دعوة شی.

(۲) مغضوب علیهم (۳) او ضآلین۔

فائده ۳:- په فاتحه کښې د دعا غوختو طریقه ده۔

(۱) توسل دے په صفاتِ عظیمو د باری تعالیٰ سره چه ربّ۔ رحمٰن۔ رحیم مالکِ یوم الدین دے۔

(۲) توسل په تضرع خپل سره چه (ایاک نعبد) دے۔

(۳) توسل په وفاداریٔ خپلے سره چه (ایاک نستعین) دے۔

تائید: ابو طلحہؓ وائی چه موږ د نبی علیه الصلوٰة والسلام سره وو. په غزا کښې نو ملاقی شو د دشمن سره نو ماتے نه وا وریده چه نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمایل" یا مالك یوم الدین ایاک نعبد وایاک نستعین" نو وائی دے چه مالید ه سری د دشمن چه ارتا وید ه نو وهل دوی لره ملائکو د مخے او د دروستو نه (علامه شوکانی په فتح القدیر کښې ص۱۳)

(۴) توسل په اتباع د ذوات فاضلو سره چه" صراط الذین انعمت علیهم دے۔ او درخواست بیا د هدایت دے چه مدار د نجات د دارین دے۔

فائده ۴:- اهدنا الصراط المستقیم ځکه چه" ان ربی علی صراط مستقیم"۔ (هود: ۵۶) صراط مستقیم داده:- وان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبیله" (انعام: ۱۵۳)

فائده ۵:- په فاتحه کښې ۱ عمل رد دے په شرک با ندے نو ځکه د دے تکرار دے په مانځه کښې چه مسلمان چرے شرک و نه کړی۔ لکن من یهدی الله فلا مضل له ومن یضلل فلا هادی له۔

اللّٰهم طهّر قلبی من غیرک ونوّر قلبی بنور معرفتک ابدًا یا الله یا الله یا رحمان یا رحیم۔ اللّٰهم یا مقلب القلوب ثبت قلبی علیٰ

دینک - رضیت بالله ربًّا ، وبالاسلام دینًا ، وبمحمد صلے الله علیه وسلم نبیًّا ، -

یا الله گناه گار یم خو بدعتی او مشرک نه یم - اشهد ان لآ اِله الا الله واشهد ان محمدا عبدهٗ ورسوله ط -

خدایا به عزت که خوارم مکن | بذل گناه شرمسارم مکن
۱ مرا اگر بگیری به انصاف وداد | بنالم که عفو ام نه این وعده داد
۲ بضاعت نیاوردم الا اُمید | خدایا زعفو ام مکن نا اُمید
(سعدیؒ)

۳ طاعت م نشته عصیان م ډیر دے
زهٔ با عصیا نه دغفور دربارته ځمه -

طاعت م نشته اُمید م ډیر دے
زهٔ با اُمید ه درحمان دربار ته ځمه -
(غریب)

خدایه خپل عزت ته دګوره ما مهٔ ذلیل کوه او په ذلت دګناه سره ما مه ذلیل کوه ، ما سره که انصاف کوے نو ځه به ژاړم ، چه ما سره بستا عفوے دا وعده نه ده کړے ، سامان م نشتے مګر امید لرم ، خدایه ما د عفوے نه مه نا اُمید کوه -

په سره پیسو م کباړی نهٔ اخلی ، که یو نظر کړے نو بادشاه د جهان یمه -

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

سورۃ البقرۃ مدنی

ترتیب قرآنی (۲) نزولی (۸۷) آیات (۲۸۶) رکوعات (۴۰) کلمات (۶۱۴۱) حروف (۲۵۵۰۰)

وجه تسمیه هغه سورة چه په کښې د بقرے ذکر دے - تسمیه د کل ده په اسم د جز سره - یعنی اضافت برائے ادنیٰ ملابست دے - او ځاځ په دے اضافت خفه کیده - ځاځ په قرآنی معلوماتو کښې شائق وه - په قرآن کښې علامات د اعراب او مد وغیره د ځاځ کوشش دے -

بعد المطففین او قبل الانفال دے -

شرافت عن ابی امامة رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول اقرءوا القرآن فانه یأتی یوم القیٰمة شفیعًا لاصحابه - اقرءوا الزهراوین البقرة وسورة آل عمران فانهما تأتیان یوم القیٰمة کانهما غمامتان - اقرءوا سورة البقرة فان اخذها برکة وترکها حسرة ولا یستطیعها البطلة (مشکوٰۃ ص ۱۸۴)

نامی ربط ایاک نعبد ولا نعبد البقرة کما عبدت الیهود ولا نعبد آل عمران کما عبدت النصاریٰ و نرعیٰ حقوق النسآء فینزل علیکم المائدة ان احللتم الانعام -

فائده :- نامی ربط مونږ ته شیخ علیه الرحمة تر انعام پورے وئیلے دے - په جواهر القرآن کښې تام دے - (رغبیب)

معنوی ربط (۱) تفصیل د فرقو چه مذکور دی په فاتحه کښې ر نو تفصیل القام شو -

(۲) جوابونه د اعتراضونو چه وارد یږی په مسئله د توحید باندې ر نو تتمه شوه -

(۳) ایراد د توحید په عنوان دیگر سره چه یاایها الناس اعبدوا دے -

سرہ دَ دلائل نه ربخه عقلی یو نقلی -) نو تحقیق المقام شو۔
مسئله په مختلفو عنوانانو سره ذکر کول مقصد دَ علم بیان دے ۔ لکه زید
کریم ، زید مهزول الفصیل ، وزید جبان الکلب اوزید کثیر الرماد ۔
او کلام موافق دَ مقتضی دَ حال سره ذکر کول مقصد دَ علم معانی دے ۔ او
کلام په محسنات لفظیو او معنویو سره مزین کول مقصد دَ علم بدیع دے
دا درے واړه مقاصد په کلام الله کښے په اکمله وجه سره موجود دی
وکیف لا وهو کلام الله تعر۔

(۴) بیان دَ اجابت دَ سوال چه ذلك الكتاب لا ریب فیه دے (نو تکمله شوه)
فائده :- دا ربط نه خاص دی او عام ربط دا دے چه په فاتحه کښے
مسئله توحید ده - دَ هغ دَ منونکو پاره دلته بشارت دے ۔ او دَ نه
منونکو دَ پاره تخویف دے ۔ او دَ مسئلے دَ اشاعت بالسنان دَ پاره مسئله
جهاد ده - وغیره وغیره -

خلاصه په دے سورة کښے دوه حصے دی - په اول حصه کښے
توحید دَ یا ایها الناس اعبدوا نه ۲۱ - او رسالت دَ واذ ابتلی
ابراهیم ربه نه ۱۲۴ - په دویمه حصه کښے چه شروع ده دَ یا ایها الذین امنوا
کتب علیکم القصاص ۱۷۸ نه جهاد (۱) انفاق (۲) امور انتظامیه (۳) دی -
(۳) په ابتداء کښے دَ دریو فریقو بطور تمهید ذکر دے او په انتهاء کښے
تعلیم المسئله او په درمیان کښے دَ توحید مسئله مذکوره درے ځله
اول برائے نفی الشرک فی التصرف : یا ایها الناس اعبدوا - ۲۱ - نه -
(۲) دویم برائے نفی الشرک فعلی : الهکم اله واحد - ۱۶۳ - نه -
(۳) دریم برائے نفی شفیع قهری : الله لا اله الا هو - ۲۵۵ - نه -
نور په کښے تبعی مضامین دی - تخویف ، بشارت وغیره -

الٓمٓ (۱) الله اعلم بمراده یعنی متشابها تو نه دی -
(۲) رال ، مسئله الله (ل) مسئله رسالت (م) مسئله قیامت - یعنی دا
په دے سورة کښے اهم مضامین دی -

(۳) (ژ) الاءالله (ل) لطف الله (م) مجدالله - یعنی باری تعالیٰ دَ کُصف تو تر مالک دے نوځکه دَ هغه خبره اومنئ -

(۴) (ژ) انا (ل) الله (م) اعلم - یعنی انا الله اعلم - نوځکه ئما خبره اومنئ

(۵) (ژ) الله (ل) جبرئیل علیه السلام (م) محمد صلی الله علیه وسلم - یعنی قرآن باری تعالیٰ رالیږلے دے په ذریعه دَ جبرائیل علیه السلام نبی علیه الصلوٰة والسلام ته - نو ځکه ئے اومنئ -

خو ک چه وائی تاویل ئے نشته نو مراد دا دے چه یقینی تاویل ئے نشته او څوک چه تاویل کوی نو هغوی وائی تاویل احتمالی ئے دا دے -

والذین فی قلوبهم زیغ (اٰل عمران: ۷) زیغ والاخلق دا سے تاویل کوی چه دَ عقائد و دَ اسلام نه خلاف وی - مثلاً - ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله اموات - (بقره: ۱۵۴) چه ژوندی دی نو خاجا ته نه غوا پے -

تفسیر بالرائے هغه دے چه دَ عقائد و دَ اسلام نه او دَ قواعد عربیه نه خلاف وی -

فائده :- امام صاحبؒ دمتشابهات تفصیل احتمالی نه کوی دعدم حاجت دَ وجے نه - او امام شافعی صاحبؒ تفصیل احتمالی کوی دَ وجے دَ حاجت نه ځکه چه دَ امام شافعی صاحب په زمانه کښے مجسمه فرقه پیدا شوے وه - وفی المقام اقوال راجع الی المطولات ولا تکن من البطلة والمعترضین - بل کن من المستفیدین - والله اعلم بمراد کتابه -

ترکیب (۱) ذٰلک الکتاب مبتدا لا ریب فیه جمله معترضه هدی للمتقین خبر -

(۲) ذٰلک مبتدا الکتاب خبر لا ریب فیه خبر ثانی هدی للمتقین خبر ثالث په ذٰلک کښے بعد رتبی نازلی دے په منزله دَ بعد مسافتی باندے - مبتدا او خبر دواړه معرفے دی نو معلومه شوه چه دَ قرآن په مقابله کښے نور آسمانی کتابونه هم څه نه دی -

(۳) ذٰلک الکتٰب مبتدا لا ریب خبر فیه خبر مقدم هدی للمتقین مبتدا موخر ه

معانی متون قرآن کریم په نقل صحیح دنبی کریم او دصحابو رضی الله عنهم نه تفسیر دے او په قواعد دعربو سره تاویل دے او په عقائدو حقو نه تعریض (تحریف؟) دے (غیر صحیح)

مبتدا سره دَ خبر نه صغریٰ خبر۔ مبتدا سره دَ خبر نه کبریٰ جمله اسمیه ۔

(۲) ذٰلِكَ الْكِتٰبُ خبر مبتدا ئے محذوفه ده چه هٰذا ده او هٰذا اشاره ده دَ بقرے نه مخکښے سورتونو ته ۔

فراء وائی چه باری تعالیٰ دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام سره وعده کړے وه چه زهٔ تا له یو کتاب درکوم چه اوبه ئے نه شی وړاندے او زړیږی به نهٔ نو دَ سورة بقرے نه مخکښے سورتونه چه راغله نو باری تعالیٰ وفرمایل چه هٰذا ذٰلِكَ الْكِتٰبُ ۔

لَا رَيْبَ فِيهِ (۲)
(۱) قرآن محل دَ شك نه دے اگر که مخالفین په کښے شك کوی ۔ نو دَ دے خبرے نه خو یو مخالفین مخالف دی نو تاکید باری تعالیٰ ځکه او نه کړ چه دا منکرین ئے نازل کړه په منزلة دَ غیر منکرین ځکه چه دَ دوی دَ انکار دَ پاره مزیل شته چه اعجاز دَ قرآن دے ۔ او په څا چه راغلے دے دَ هغه نبوت مصدق دے ۔
(۲) په قرآن کښے ریب نشته ځکه چه ریب دَ منکرانو باری تعالیٰ نازل کړے دے په منزله دَ عدم ځکه چه مزیل ورله شته دے ۔

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ (۲)
حمل مبالغة دے کَ دینه معلوم شو صفت دَ متقیانو نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چه ورځ دَ قیامت شی نو باری تعالیٰ به امر وکی منادی ته چه اعلان وکی چه ما نسب مقرر کړے وه او تاسو هم نسب مقرر کړے وه ۔ ما وے چه متقی معزز دے او تاسو وے فلانے ځوئے دَ فلانی دے نن به پورته کم نسب خپل او خکته کوم نسب ستاسو ۔ چرته دی متقیان ۔ (بیهقی)
هدایت درجه تحلی ده او تقویٰ درجه دَ تخلی ده ۔

رفعه دَ اشکال چه متقی ته هدایت څنګه کیدیشی
(۱) مراد دَ متقی نه انابت والا دے

یعنی متقی بالفعل مراد نه دے ؛ تائید (۱) "یَهْدِیْ اِلَیْهِ مَنْ یُّنِیْبُ" (شوریٰ:۱۳)
(۲) "اِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَنْ يَّخْشٰى" (طٰه:۳) شیخ ۔

تقدیم د مسند و نه تخصیص ته فید دے چه د عدم ریب رالنشی نو قرآن پورے نبوت د ریب بر رانشی په باقی کتب اسمانیو کښی ۔ (بلاغت)

او مراد دَ ضما ئر دَ متقین نه متقی بالفعل دے - نو دا صنعت الاستخدام دے چه دَ اسم ظاهر نه یو معنی مراد شی او دَ ضمیر نه بله معنی لکه: "واذا نزل السمآء بارض قوم" - "رعیناه وان کانوا غضابا" - نو دَ سمآء نه مراد باران دے او دَ ضمیر دَ رعیناه نه مراد گیاه دے (غریب)

(۲) ذلك الکتٰب لا ریب فیه دعوه ده هدًی للمتقین دلیل دے - یعنی که دا دَ خدائے کتاب نه وے نو دَ ده په هدایت کښے به دومره تاثیر نه وه - یعنی دا ضرور دَ خدائے کتاب دے چه دَ دهٔ دَ هدایت نه داسے دَ متقیانو جماعت تیار شوے دے - نه چه په دوران دَ تقوٰی کښے ورته هدایت کوی - چه تحصیل دَ حاصل راشی - لکه چه وائی "فلان جوان شیر داده ئے فلان زن است" یعنی دَ دغه زنا نه په پیو کښے بنهٔ تاثیر وی - نه چه په دوران دَ جوانئ کښے ورله پئ ورکړی دی - (عبید الله سندهی)

نو تحصیل دحاصل دا نغے

(۳) مراتب دَ تقوٰی او دَ هدایت لا تقف عند حد دی - نو په دوران دَ تقوٰی کښے هم ورته قرآن هدایت کوی - (تهانوی)

۳ مراتب دَ تقوٰی

(۱) ځان ساتل دَ شرک نه؛ تائید؛ والزمهم کلمة التقوی (فتح: ۲۶)

(۲) ځان ساتل دَ معصیت نه؛ تائید؛ ولو ان اهل القرٰی اٰمنوا واتقوا (سورة مائده ۶۵ اعراف ۹۶)

ولو ان اهل القرٰی اٰمنوا واتقوا۔

(۳) زړه پاکول دَ شغل دَ غیر الله نه؛ تائید؛ واتقوا الله حق تقاته (اٰل عمران: ۱۰۲) (بیضاوی)

یعنی ځان ساتونکی دَ شرک نه دی نو قرآن ورته هدایت کوی نو متقی من المعصیت شی - نو بیا ورته قرآن هدایت کوی حتی که زړه ئے دَ شغل دَ غیر الله نه پاک شی - چه دا چیره لوړے مرتبه ده -

۴ علامات تقوٰی

(۱) صبر په تکلیف کښے (۲) رضا په قضا (۳) شکر دَ نعمت (۴) عمل په قرآن (عبدالله بن زبیر)

ـه هر کله تقوٰی دَ اصحابو دلیل اِنی دَ حقیقت دَ قرآن شو - نو دا دلیل دَ صداقت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام هم شو - نو معلوم شو خبر ان دَ دوا قضٔ - (غریب)

عه قال عليه الصلوة والسلام اخوانكم جعلهم الله تحت ايديكم فمن جعل الله اخاه تحت يديه فليطعمه مما ياكل وليلبسه مما يلبسه ولا يكلفه من العمل ما يغلبه فان كلفه ما يغلبه فليعنه عليه، متفق عليه (مشكوٰة ص۲۹۲)

يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ (۳) ايمان راوړے په پټو څيزونو - نو غيب مومن به شوه - يا ايمان راوړے په دے حال کښې چه غائب وى د مؤمن به نه نو مؤمن به محذ وف ده - لٙديته معلوم شو کمال د ايمان بالغيب -

بنى عليه الصلوٰة والسلام او فرمايل اصحابو ته چه کوم خلق خه دى په ايمان کښے - نو اصحابو اووے چه ملائک نو بنى عليه الصلوٰة والسلام او فرمايل دوى به ولے ايمان نه راوړى او دوى د بارى تعالىٰ په دربار کښے دى - نو اصحابو اوويل چه بيا نبيانؑ - نو بنى عليه الصلوٰة والسلام او فرمايل چه نبيانؑ به ولے ايمان نه راوړى او وحيُ په نازليږى - نو اصحابو اووے چه بيا مونږ خهٔ يو - نو بنى عليه الصلوٰة والسلام اووے چه تاسو به ولے ايمان نهٔ راوړے اوزهٔ په تاسو کښے يم - نو بنى عليه الصلوٰة والسلام اُووے چه ښهٔ خلق په ايمان کښے ما ته هغه دى چه پيدا به شى تاسو نه روستو - او مومى به کتاب اوپه هغه به ايمان راوړى (دلائل النبوة) مشکوٰة ص۵۸۳

وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ (۳) عه د من تبعيضى نه معلوم شو حرمت د اسراف - او کل مال په لارے د خدائے کښے ورکول هله جائز دى - چه قرضه پے نه وى او بال بچ ئے نه وى - او سړے متوکل وى او که بال بچ وى نو هغوى هم متوکل وى - لکه حضرت ابوبکرؓ او اهل د هغوى -

فائده:- په دنيا کښے درے نظامه دى (۱) اشتراکيت والا چه مال د چا نه دے کو هغوى رد اوشو په رزقنٰهم سره (۲) دويم سرمايه دارانه نظام چه مال د مالک دے کو چا په کښے حق نشته د دوى رد اوشو په ينفقون سره نو باقى پاتے شو (۳) دريم حق نظام شرعى چه مال د مالک دے چه په سبب شرعى سره ئے مالک شوے وى خو په دے مال کښے حقوق واجبه اونفليه شتے - صه عنه

وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ عه اى بالدار الاٰخرة - تائيد: ان الدار

(مشکوٰة ص۲۹۲)

ويقيمون الصلوٰة اقام الصلوٰة ايادها بکمالها (رشيد سرحد)

عه وفى اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم معارج ع۲۵

(۱) فقال رب لو لا سويت بين عبادک قال انى احببت ان اشکر (مشکوٰة ص۳۸۲)

(۲) زخرف ع۳۲ انعام ع۱۴۵ نور ع۳۳ هود ع۸۹

عنه تائيد وفى اموالهم حق للسائل والمحروم ذاريات ع۱۹

صه وادمزوک فلسفه دا او د ماتى فلسفه د سال او بغوبنه وسته بوداري دے په دے کښے غور ... دا واضح په قرآن کښے دے ۱۳ (رشيد سرحد)

الاٰخرۃ لھی الحیوان (عنکبوت: ۶۴) تحقیق مدے

نوملعون دی قادیانی چہ وائی بالنبوۃ الاٰخرۃ۔

یقین هغه علم ته وائی چه پکښې شبه نه وی۔ نو کله کښې استدلال نه پیدا وی ده ته علم الیقین وائی دا دعوام ودے۔ او کله کښې مشاهدے نه پیدا وی دے ته عین الیقین وائی دا دخواصو دے۔ او کله ذوق او نه پیدا وی دے ته حق الیقین وائی دا دمقربینو دے۔ علامه شیخ الاسلام ابن تیمیہؒ مثال پیش کوی لکه خبر ورکول دخوږ والی دګبین علم الیقین دے او چه یو سړے ګبین خوری او بل ورته ګوری نو دا ده عین الیقین دے او چه سړے پخپله ګبین خوری نو دا ده حق الیقین دے۔

اِنَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا (۵) ای ستروا الحق عنادا (مدارک)
دکفر معنی ده ستر:

ع ۔ فی لیلۃ کفر النجوم غمامها ۔ (سبعہ)

اقسامُ کفر (۱) کفر انکاری۔ چه ظاهراً او باطناً نه منی لکه فرعون: تائید: وقال فرعون یاایها الملاء ماعلمت لکم من الٰه غیری (قصص: ۳۸)

(۲) کفر جحودی۔ چه صرف ظاهراً نه منی لکه ابلیس او فرعونیان پس د ظهور د معجزے نه، تائید: وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم ظلما وعلوا (نمل: ۱۴)

(۳) کفر عنادی۔ چه ظاهراً او باطناً منی خو غاړه نه کښې ږدی لکه ابوطالب صاحب چه ناجوړه وه او نبی کریم صلی اللہ علیه وسلم ورته اووے چه کاکا یو ځل کلمه اووایه چه زه به درلره سفارش کوم په قیامت کښے۔ ابوجهل اووے چه د کشر وراره مه منه خلق به وائی خو ئی پسے لاړ د مشرانو دین مه پریده۔ ابوطالب اووے شعر۔

دعوتنی وزعمت انک ناصحی ولقد صدقت ثم کنت امینا

(متعلق صلہ) اعتراضات اہل کوفہ برحضرت عثمان رضا (۱) اکابر اصحاب کے بجائے اپنے ناتجربہ کار رشتے دار برسرِ اقتدار کیا۔ (۲) اپنے عزیزوں پر مال بیت المال تقسیم کرنا رس نہیں (۳) زید بن ثابت کے لکھے ہوئے مصحف سے علاوہ سب مصاحف کو جلانا۔ (۴) آپ نے نئی نئی بدعتیں اختیار کیا (۵) مصری وفد کے ساتھ صریح بدعہدی کی۔

(جوابات) ملعون لوگوں کا حضرت عثمانؓ پر کئے ہوئے اعتراضات کا جواب:-
(۱) معزولی اور تقرری انتظامی امور ہیں۔
(۲) عزیزوں کو اپنا مال دیا تھا۔
(۳) آپ نے جس صحیفہ کو باقی رکھا تھا وہ صدیق اکبرؓ کا تیار کردہ تھا اور جلانا مشورہ سے تھا)
(۴) جن بدعات کا حوالہ دیا گیا ہے ان کا تعلق اجتہادی مسائل سے ہے۔
(۵) مصری وفد سے بدعہدی حضرت عثمان رضؓ نے نہیں کیا تھا بلکہ یہ مروان کا چال تھا۔ (ابو الکلام آزاد)
یو سړی حضرت عثمان ته راغلو او وے ویل چه زه صاحب وړتیا او ویم چه یو سړے دے ستاسو لوري ته راغلے چه ډیر ښائسته مال لرې سړے دے دیندار دے خو بهودی دی نو حضرت او وئیل چه یهودی د ښکه لوروړکوم؟ نو حضرت ورته او وے چه حضور بیا څنګه خفګان ته لوروړکړه؟ نو خفه سړے صحیح مسلمان شو ۱۲ ۱۲

ولقد علمت بان دین محمدؐ | من خیر ادیان البریة دینا
ولولا الملامة اوحذار مسبة | لوجدتنی سمحا بهسا مبینا

انا علی دین الاشیاخ عبد المطلب ومناف- قبلت النار علی العار- تمات کافرا- نبی علیه الصلوة والسلام پے د توکل او وهٔ وے چه دے به په غاړه دَ اوروی- او که څهٔ نه وے نو په مینځ کښے به وے- معلومه شوه چه ذوات فاضله وسیله ده په شرط دَ اتباع سره- نو ځکه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی- یا فاطمةؓ انقضی نفسکِ من النار لا اغنی لکِ من الله شیئًا-

(۴) کنز نفاق- چه صرف ظاهرًا منی- دلته مراد هغه کافران دی چه په هغوی مهر لږیدلے دے- او قابل اصلاح نه دی-

سواء علیهم[٦] ءانذرتهم ام لم تنذرهم	(۱) ترکیب:- انذارک ایاهم وعدم انذارک

ایاهم مستو علیهم (عام) (۲) الامران سوآء ءانذرتهم الخ تفصیل دے دَ مبتدا المحذوف او حذف دَ عمده په شرط دَ تفسیر سره جائز دے- او سواء جنس دے حمل ئے په تثنیه صحیح کیږی-(ف)

لهم[٧] عذاب عظیم	ترکیب:- (۱) ثبت لهم عذاب الخ- (۲) لهم خبر مقدم عذاب مبتدا مؤخر نکره مخصصه ده-

(۳) عذاب فاعل دَ ظرف دے-
فائده:- عظیم مستعملیږی په متصل الاجزآء کښے- او کثیر په منفصل الاجزآء کښے- (امام راغب)-

یخٰدِعُوْنَ اللهَ وَالَّذِیْنَ اٰمَنُوا[٩]	باب مفاعله په معنی دَ نفس فعل ده لکه عاقبة اللص او که لپاره دَ

شرکت شی نو دَ منکرانو دَ طرفه دهوکه ده او دَ باری تعالیٰ دَ طرفه سزا دَ دهوکے ده- والذین اٰمنوا کښے واو تفسیریه دے نو اعتراض وارد نه شو چه دَ باری تعالیٰ سره دهوکه نه شی کیدے

په واو عاطفه اذا مضاف ... ۰۱ ... ووي دے چه قول دے "

ځکه دهوکه هغه چا سره کیدے شي چه هغه نه پوهیږي (خدعه

اي اراده المکروه وهو لا یعلم)۔

تائید: (۱) په ورځ د قیامت به الله تعالیٰ وفرمائي چه زۀ نا جوړه وم

او تا څما پتوس له نه وے راغلے نو بنده به اووائي کیف اعودک

وانت رب العٰلمین۔ نو الله تعالیٰ به وفرمائي چه ځما بنده نا جوړه وه

که تا د هغه پتوس کړے وے وجدتني عنده (مشکوٰۃ ص)

نو معلومه شوه چه د مسلمان سره نیکي د الله تعالیٰ سره ده۔ نو د

مسلمان سره دهوکه هم د الله تعالیٰ سره دهوکه ده۔ (غریب)۔

(۲) الصدقة تقع فی کف الرحمٰن قبل ان تقع فی کف الفقیر۔ یعني

فقیر له صدقه ورکول داسے دي لکه الله تعالیٰ لره۔

(۳) الم یعلموا ان الله هو یقبل التوبة عن عباده ویأخذ

الصدقات (توبه: ۱۰۴) یعني د فقیر اغستل د باري تعالیٰ

اغستل دي۔ نو د مسلمان سره دهوکه د باري سره دهوکه ده۔ (غریب)

ولهم (۹) عذاب (۱۰) الیم

الیم ژبارړ به ده معنی درد ورکونکے شئ (لغات القرآن) نو معلومه شوه چه په قرآن کښے غیر عربي ژبے شته۔ اګرکه طرز عربي دے۔ اکثر هم عربي دے

تائید: قرآنا عربیا (یوسف: ۲)

بما کانوا (۱۰) یکذبون

با سببیه ما مصدریه کان چه دا خل شي په مضارع نو ماضي استمراري کوي

ترجمه:- ځکه چه دروغ ویل په دعوه د ایمان کښے۔

لا تفسدوا (۱۱) فی الارض

د فساد څو طریقے دي۔ (۱) د مسلمانانو خبرے به ئے کفارو ته او د کفارو به ئے مسلمانانو ته رسولے د چغل خورۍ د پاره۔ (۲) د کفارو به ئے مدارات کوو (۳) په مخالفت د دین کښے به ئے د کفارو مقابله نه کوله (۴) د کفارو اعتراضات په توحید باندے چه وو هغه به ئے د مسلمانانو

او ولا تفسدوا تفسیر دے مفتر سره د تفسیر نائب فاعل فعل سره د نائب فاعل او سره د متعلق نه مضاف الیه او مضاف سره د مضاف الیه متعلق به قالوا مؤخر یا مضاف سره د مضاف الیه شرط او قالوا ئے جزاء ده الخ

ختم الله ۱۰۰

سبب د ختم خپل کسب شوری ۳۰

۲- هغه کسب هم مهر ده ۳۶

۳- پس د ختم نه مخالف اعراف ۱۹

۴- تفصیل د ختم بقره ۶

۵- بل سبب د ختم هم مؤمن ۳۵

۶- د ختم بل عنوان یسین ۸

۷- د ختم بل تفصیل او سبب نساء ۱۵۵

۸- د ختم فاعل تغابن ۱۴

۹- الفاعل د ختم فاعل الله سبب کافر سبب بالله به عالم غیر قابل اصلاح

۱۰- تفصیل لعنة (...)

عه یجب تعظیم الصحابة کلها والکف عن (۵۱) القدح فیهم لان الله تعالی عظمهم واثنی علیهم فی غیر موضع من کتابه ۱۲ شرح مواقف ص۲۴۵ ۱۲

روبرو نقل کول - (۵) په اتباع د احکامو شرعیو کښې کاهل وو (شیخ الهند)

اِنَّمَا نَحۡنُ مُصۡلِحُوۡنَ[۱]	انما مستعملیږی په هغه ځائے کښې چه مخاطب ته شا انکار نه کوی نو منکرانو دعوه وکړه چه

مونږ نړه اصلاح یو ظاهر خبره ده نو ځکه باری تعالیٰ رداو فرمایل

اَلَاۤ اِنَّهُمۡ هُمُ الۡمُفۡسِدُوۡنَ[۲] - تاکید اوکړ بما تری چه اَلَا[۱] اِنَّهُمۡ[۲] هُمُ[۳] الۡمُفۡسِدُوۡنَ[۴] دے - مشکوٰة ص۶۳

اِذَا قِيۡلَ لَهُمۡ اٰمِنُوۡا كَمَاۤ اٰمَنَ النَّاسُ[۳]	د ناس نه مراد اصحابؓ دی - نو معلومه شوه

چه ایمان د اصحابوؓ د نورو خلقو د پاره معیار دے - نو طاعن په اصحابوؓ برباد شو - نو خسران د روافض لره - شریفیه ص۱۷

جواب د طعن په اصحابوؓ

دغه په صحابي نه وی - او که شی نو سند د طعن په خطا وی - او که صحیح شی نو غلطي په اجتهادی وی - او که قصدی وی نو هغه بیا ته توبه ویستے وی - او که توبه ئے هم نه وی ویستی - نو ان الحسنات یذهبن السّیّاٰت دی (هود ع۱۱)

مخالفین په حواله کښے هم غدر کوی - مثلًا البدایه والنهایه ج۹؛ ص۲۳۲ ه۹۹ ذکر کښے دی - حدثنی الزهری قال کان لا یرث المسلم الکافر ولا الکافر المسلم فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکرؓ و عمرؓ وعثمانؓ وعلیؓ فلما ولی الخلافة معاویةؓ ورث المسلم من الکافر ولم یورث الکافر من المسلم واخذ بذلک الخلفاء من بعده فلما قام عمر بن عبد العزیز راجع السنة الاولیٰ -

خلافت ملوکیت ص۱۷۳ کښے دی حضرت عمر بن عبد العزیز نے آکر اس بدعت کو ختم کر دیا - ببین تفاوت راه از کجاست تا به کجا -

نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی - اصحابی کالنجوم فبایهم اقتدیتم

انبیاء معصوم دی او اصحاب عدول دی په دے جمهور علماء دی او که چه جمهور علماء په دے طرف دی نو بیا مخالفت د بعضو نه دے معتبر او اغوا دے او اختلاف نه دے ۱۲ حدایه جلد ثالث ص۱۲۳ ۱۲

سه یعنی الاحرف تنبیه دے او ان هم ضمیر فصل تعریف د خبر ۱۲

البدایه ص۲۵۹ ه۵۰ (مروان) خلافت ص۱۷۲

البدایه ص۲۹ ه۴۰ (بیت المال) خلافت ص۱۷۳

البدایه ص۱۳۹ ه۴۰ (۲) طریقه محمدیه ص۸ شرح عقائد ص۱۶۱ مشکوٰة ص۵۵۳ مناقب الصحابه ال عمران ع۱۵۲ انفال ع۴ التوبه ع۱۰۰ الفتح ع۲۹ الفتح ع۱۸ اعتراضات روافض بر اصحاب (۲۳) او د مودودی (۲۵) رشیم سر حد (دیو سپری دوه تجره کو دیو نوم ئے

ابوبکرؓ او دبل نوم ئے عمرؓ بیښوده وو هغه یو قپرده په لته او وهو او مړیئے کړو امام او وے چه داب هغه قپردی چه د هغه نوم عمر دے او هم د غسیے وه ۱۲

اهتدیتم ۔ (مشکوٰۃ ص۵۵۴)

قالؐ اذا رئیتم الذین یسبون اصحابیؓ فقولوا لعنۃ اللہ علی شرکم (حوالہ مذکور)

فائدہ :- اهل قبلہ هغه دی چه دَ ضروریات دَ دین نه منکر نه وی ورنه منافقانو خو هم مومنانو کاوه ۔ (معارف: ج۱: ص۳۵)

علامه دَ منافق دَ کوم سړی چه قول او فعل دَ اسلامی عقاید نه خلاف وی ۔ یا دَ دوی استهزآء په دین پورے ۔ یا تحریف دَ عقائد و صحیحو معلوم شی نو دغه سړے به منافق شمار لے کیږی (معارف ج۱: ص۳۶)

شیطان(۱۴) فیعال دے دَ شطن نه ۔ معنی بعید ده ۔ یا فعلان دے دَ شاط نه معنی باطل ده ۔

اللہ یستهزء بهم(۱۵) دا مشاکلت دے دَ سزا دَ استهزاء نه تعبیر راغلی دے په استهزاء سره = المشاکله هی ذکر الشئی بلفظ غیره لوقوعه فی صحبته تحقیقاً او تقدیراً مثل : ع ہے

قالوا اقترح شیئًا نجد لک طبخهٗ فقلت اطبخوا لی جبۃ وقمیصا

(بلاغت)

دَ خیاطت نه تعبیر شوے دے په طبخ سره ځکه دَ هغه په صحبت کښے واقع شوے دے ۔ (غربیب) "شیخ القرآن صاحب"

ویمدهم فی طغیانهم یعمهون(۱۵) فی جار طغیانهم مجرور جار سره دَ مجرور نه متعلق په یمد هم پورے ۔ دَ طغیان اضافت او شو هم ته په درجه دَ کسب کښے او په یمدهم کښے نسبت او شو باری تعالیٰ ته په درجه دَ خلق کښے ۔ نو ثابت شو مذهب دَ اهل سنّت والجماعت چه انسان کاسب دے ۔ او باری تعالیٰ خالق دے ۔ او کښ متعلق شی په یعمهون پورے نو بیا ثابتیږی مذهب دَ معتزلو ۔ چه انسان خالق دے دَ افعالو

وَاِذَا لَقُوا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا ۱۴ مسلمانانو ته اٰمنّا وائی بلا تاکید ځکه چه مسلمانان دَ دوی دَ ایمان نه منکر دی نو تاکید ځکه نه کوی چه دا تاکید زړه نه غواړی او کفارو ته تاکید پیش کوی ځکه چه کفار دَ دوی دَ کفر نه منکر نه دی نو تاکید ځکه کوی چه دا تاکید دَ دوی زړه غواړی نو مطابقت دَ زړه دَ باطن حال سره راځی (؟)

ے زیاتوی دَ دوی لوه په سرکښئ دَ دوی کښے بے عقله ۱۲

خپلو رشیخ الهندؒ)

عمه نابینائی دَزړه ده او مقابلِ بصیرة دے۔ عمی نابینائی دَ سترګو ده او مقابل ئے بصارة دے۔

مثلهم کمثل الذی استوقد نارًا

امثله فی القرآن (۱۴۰) مسئله بلامثاله لکه ناقه بلا

مهاره۔ رشیخ سرحد)

(۱) دا مثال دَ منافقانو دے چه اول دوی پس دَ مرګه مفید شه دے (عام)

نو دَ الذی نه مراد الذین نه دے۔ اضاءت ما حوله نه مراد دنیوی فائده ده۔

(۲) مثلهم و مثل داعیهم کمثل الذی استوقد نارا وفی ذلك الموضع رجال قاعدون ذهب الله بنورهم۔ یعنی په دوی مهر جباریت او لوری یو سړے دے اُور ئے بل کړه او چا پېره رنړا وشوه۔ حلته خلق ناست وو رنړاله نه راتلل نو په تیاره کښې پاتے شو۔

په دغه شکل داعی توحید بیان کړه۔ او بعض مسلمانان شو۔ او نور خلق بیان له نه راتلل نو دَ حقوی نه باری تعالیٰ استعداد کا ایمان واغسته رشیخ)

صمٌّ بکمٌ عمیٌ (۱۸)

تائید: لهم قلوب لا یفقهون بها (اعراف ۱۷۹)

د حضرت شیخؒ په نزد دا مثال دَ فریق ثانی دے

چه مغضوب علیهم دی۔ (هذا تشبیه تخییل بخبر)

او کصیب من السمآء (۱۹)

(۱) تشبیه علی التفصیل مراد ده۔ صیب = قرآن یا اسلام۔ ظلمات = بیان قباحت کفر او تکلیفو نه په منافقانو۔ رعد = تخویف۔ برق = بشارت او براهین۔ صواعق = اعلان توحید۔ موت = اسلام۔

یکاد البرق یخطف ابصارهم۔ بشارت منافقانو له مفید نه دے۔

کلما اضاء لهم مشوا فیه۔ بشارت دنیوی وا وری نو مخکښے شی اسلام ته

شکه چرته اشکال ئے او شو دوی ته او نسبت ئے نه یکشوے باری تعالیٰ ته رعرب

(۱) دَ نظر دَ ظن اوبل دَ ویرے اوبل باران چه ورسره سیلی هم وی (صاوی)

واذا اظلم علیهم قاموا - چه تخویفات او تکلیفونه واوری نو ودریږی (التسهیل) (تائید: حج :۱۱) (غریب)

(۲) تشبیه د هیئت د هیئت سره ده - یعنی تشبیه د منافقانو ده په حیرت د دوی کښے او په یره د دوی کښے په ځان بانډ - د هغه چا سره چه رسیدلے وی ورته باران او په هغه کښے دا اشیاء وی (التسهیل) دیته استعاره تمثیلیه وائی - په دے کښے د اجزاؤ لحاظ نه وی - لکه چه یو سړے متحیر ته او وائی - انی اراک تقدم رجلا وتاخر اخری - (غریب)

(۳) هر کله چه تیاره د یره شی او باران وی آواز سخت وی نو مناسب ده چه د آواز په طرف ګوتے غوږو ایخو دے وے - او مأمن ئے طلب کړے وے یعنی د بجلئ په وخت ئے مأمن طلب کړے وے او د تیارے په وخت تلی وے - لیکن دا منکران آواز ته غوږ نه کدی او ایمان مرګ ګڼړی او په غوږو نو کښے ګوتے کدی - دا د فریق ثالث مثال دے او برائے تنویع دے - (شیخ)

شیخ سرحدی فرمائی او برائے تخیر دے -

(۴) د باران نه په اول کښے تکلیف وی او په آخر کښے نفع وی - دغسے اسلام دے - دا منافقان د اسلام تکالیفو ته سر نه نسی - نو د انتهائی منافع نه محرومه وی (شاه عبدالقادرؒ)

لکه د تخم واله چه تکلیف د خاورو برداشت نه کړی نو د کامیابئ نه محرومه شی او و نه تے نه جوړه نه شی - (غریب)

ف
شاه و واپنی ہستی کو
اگر کچھ مرتبہ چاہئے
کہ دانہ خاک میں
مل کر گل و گلزار ہو
تا ہے ⁂

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ[(۲)]

لَوْ په قرآن کښے مستعمل دے په څلور معنی بانډ - (۱) د آرزو د پاره لکه: لَوْ کَانُوا تنو ا یعلمون (بقرۃ :۱۰۲) (۲) مصدریه لکه: ربما یود الذین کفروا لو کانوا مسلمین (حجر :۲) (۳) شرطیه استدلالیه چه انتفاء د اول راتی په سبب د انتفاء د ثانی سره لدے نه بحث کوی منطقیان لکه: لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا (انبیاء :۲۲) (۴) شرطیه خارجیه چه انتفاء د

ثانی راځی دَ وجې دَانتفاء دَ اول نه - لهٰ دینه بحث کوی نحویان لکه؛ وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ (بقره؛ ۲۰)

فائدة :- متقدمینو نحویانو دَ لَو تعریف کړے وه چه دے لپاره دَانتفاء دَ ثانی دے دَ انتفاء دَ اول دَ وجې نه - نو ابن حاجبؒ اووے چه دا خبره غلط ده ځکه چه ثانی خو لازم دے او انتفاء دَ ملزوم سره خو انتفاء دَ لازم نه راځی - ځکه لازم کله عام وی لکه حرارة دَ اور سره لازم دے او په انتفاء دَ اور سره خو انتفاء دَ حرارة نه راځی حرارة چه وی دَ نمر نه او اور نه وی - نو نحویان په دے جمعه شو تر سعد الدین تفتازانی پورے - نو هغه اووے چه دَ متقدمین خبره خه ده - ځکه نحویان دَ وجود خارجی نه بحث کوی نه دَ استدلال نه چه بحث دَ منطقیانو دے لکه "لو جئتنی لاکرمتک" یعنی انتفاء دَ اکرام په خارج کښے دَ وجے دَ انتفاء دَ مجئ نه - په دے کښے لحاظ دَ استدلال نشته -

يَآاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الخ (۲۱)

اعبدوا ربکم دعوه ده دعوه پشان دَ تخم وی دَ ونے دَ پاره -

ربکم ئے دلیل اجمالی دے - یعنی رب هغه دے نو معبود هم هغه شو - او بے دَ الله تعالیٰ نه بل څوک رب نشته - نو بل څوک معبود هم نشته - یعنی عبادة بدنی، قولی، مالی مختص دی په باری تعالیٰ پورے - التحیات لله عبادة قولی والصلوٰة بدنی والطیبات مالی دا قول مختص دی په الله تعالیٰ پورے - الذی خلقکم دلیل انفسی لعلکم لعل دَ پاره دَ تاکید دے - یا زائد دے یا ترجی په اعتبار دَ مخاطب سره ده - تتقون ځان بچ کړئ په عبادة دَ هغه سره دَ عقابه نه - الذی جعل لکم الارض فراشا دلیل ارضی والسماء بناءً دلیل سماوی - وانزل من السمآء مآءً فاخرج به جوی - به نه معلومیږی ظاهراً چه فعل دَ باری تعالیٰ په سبب سره دے اګر چه سبب ته محتاج نه دے - من الثمرات (۱) بیان مقدم دے دَ رزقا دَ پاره

(۱) دَ بیره نه رنځو سره دَ سما نه هلوه شوه چه میوے را ویستے صفت دَ باری تعالیٰ دے نه دَ اوبو ۱۲ (غرائب)

سه بنو تلطف په انداز سره چه مسلمانان ته خطاب ...

(۲) یا من الثمرات مفعول دے او من زائد دے او رزق مفعول له دے فلا تجعلوا نتیجه ده ۔ نتیجه پشان د ثمرے وی ۔ انداداً جمع د ند د ه
اخرج ابن ابی شیبه " قال رجل للنبی صلے الله علیه وسلم ماشآء الله و شئت فقال جعلتنی لله ندا ما شاء الله وحده (فتح القدیر) ۔
وانتم تعلمون تلطف فی الدعوة دے ۔ تعلمون متعدی نازل دے په منزله د لازمی یا قائمقام د مفعولین حذف دے یعنی انه الخالق لما ذکر ۔

(۲۳) وان کنتم فی ریب

جواب د سوال مقدره چه وارد یږی په یاایها الناس اعبدوا بانډ ۔ چه دا اعلان د ربانی نه دے بلکه ته د ځانه جوړه وے ۔ حاصل جواب تاسو هم عرب ئے دا سے کتاب جوړ کړے نو جوړه ولے خو نه شئ نو د دوزخ نه او ویریږئ حقه دا سے انسان اوره دے چه یوازے لرګی سیزی بلکه حقه دا سے زبر دست اور دے چه ګټے او سړی خوری ۔ د حقه چا د پاره تیار دے چه دا دعوه نه منی ۔ فی ریب یعنی دا کتاب خو لاریب فیه یعنی محل د ریب نه دے ۔ خو که ستاسو ریب وی نو مقابل ئے پیش کړئ ۔ علی عبدنا ۔ د قرآن قانون دے چه چرے د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه اظهار معجزه او شی نو هلته د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تعبیر کیدے شی په عبد سره چه د معجزے د وجے نه خلق د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه معبود جوړ نه کړی ۔ تائیدات : (۱) وما انزلنا علی عبدنا یوم الفرقان : (۲) (۲) سبحان الذی اسرٰی بعبده (بنی اسرائیل : ۱) (۳) تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده (فرقان : ۱) ۔

د عبدنا نه معلومه شوه چه اشاعت د دین د عبدیت نه کیږی نه د سلطنت نه ۔ او عبدیت په مراتب د قرب کښے لویه مرتبه ده نو ځکه نبی علیه الصلوٰة والسلام عبدیت غوره کړه ۔ ځکه چه نبی علیه السلام ته اختیار ورکړے شه د سلطنت او د عبدیت ۔

سے
(۱) یونس ۳۸
(۲) هود ۱۳
که څوک اعتراض او کړی چه مثل د کتاب جوړ کړے وو خو د زمانے دا بندو والی نه دی ختم شوے وو نو جواب دا دے چه که دغه مثل جوړ کړے وے نو حقه به یوقیمتی کتاب وے نو خلقو به خامخا نقل کړو لکه سبعه معلقه د فصاحت د وجے نه تراوسه باقی ده څو ک مثل د قرآن که وے نو څنګه به نقل شو سرو زرو کښے چاپ کړے وے (مولانا عبد الغفور صاحب)

نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی من تواضع للہ رفعہ اللہ (مشکوۃ ص۴۳۴)
ومن تکبّر وضعہ اللہ (مشکوۃ ص۴۳۴)

پہ مخلوق پورے خوند کوی عبدیت لکہ چہ پہ خالق پورے خوند کوی سلطنت او تکبر۔ دَ کومو بادشاہانو دَ لاسہ چہ نشر دَ اسلام شوے دے لکہ دَ اصحابوؓ نہ۔ نو دغہ دَ عبدیت دَ وجے نہ شوے دے نہ دَ سلطنت دَ وجے نہ۔ ورنہ روستو هم دَ مسلمانانو سلطنت وہ او دَ اسلام نشر نہ کیدہ۔ نو ځکہ ابراهیم علیہ السلام دَ پلار وزارت لہ او موسی علیہ السلام دَ فرعون بادشاهئ لہ لَتہ ورکړے وہ۔ او نشر دَ اسلام ئے پہ فقیرئ سرہ کاوہ۔ (شیخ سرحد)

بسورة - اول اعلان دَ مقابلے دَ ټول قرآن، تائید: لئن اجتمعت الانس الخ (بنی اسرائیل: ۸۸) بیا دَ لسو سورتونو، تائید: قل فأتوا بعشر سور مثلہ - (هود: ۱۳) بیا دَ یو سورة - عہ

من مثلہ - دَ مثل دَ نبی علیہ السلام نہ چہ علم استاذی او کسبی ئے نشتے - بلکہ علوم دَ نبی علیہ الصلوۃ والسلام وهبی لدنی وو - یا مماثل دَ قرآن سرہ پہ اخبار بالغیب کښے ، او فصاحت بلاغت کښے ، او پہ قوی دلائل کښے ، او پہ مطابقت دَ کلام کښے دَ مقتضی دَ حال سرہ او پہ عدم اختلاف کښے - او کہ اختلافؔ وی نو هغہ بہ ځمو نږه کمی دَ علم وی - نو ځکہ اخنس ابن شریق او ابوجهل او ابو سفیان تمامہ شپہ قرآن آوریدہ - درے شپے داسے وشوہ بیا دوی عهد او کړ چہ لہ دینہ څوک خبر نہ شی - او بیا بہ قرآن نہ آورو - ابوجهل اووے چہ مونږ تہ ول عمرؓ دَ بنی هاشمو مقابلہ کړے دہ - نو دَ قرآن مقابلہ خو کولے نہ شو - کم ازکم مقابلہ بہ ئے کوو - چہ منو بہ ئے نہ -

نبی علیہ الصلوۃ والسلام چہ انا اعطینٰک الکوثر الخ بیت اللہ

ـہ ځکہ چہ پہ عبدیت کښے رابطہ دہ او پہ سلطنت کښے ضابطہ دہ او کار پہ رابطہ سرہ کیږی نہ پہ ضابطہ سرہ (رحمت اللہ شاہ بخاری صاحب) ځکہ چہ هرمزان دَ عمر رضی اللہ عنہ دربار تہ قیدی راوستے شو نو هغہ اووے چہ اے عمرؓ تا ځکہ پہ دنیا طاقت سرہ فتح کړے یم ۱۲ یو تبلیغی عالم ۲

عہ بیا دَ یو سے تکړے فلیأتوا بحدیث مثلہ (الطور: ۳۴) ۱۲

أسلم حکیم من اهل الکتب بسبب مطالعة المبسوط کتاب امام محمدؒ قائلاً هذا کتاب لمحمدکم الاصغر فکیف بکتاب محمدکم الاکبر (دفاع امام ابوحنیفہؒ ص۲۹۶)

ـہ در کشف برسی اگر شیخ بدخد و مختوف از گفت شان بیرون شدہ ـ تسهیل ص۲۱ یعنی پہ بین سرہ اختلاف ختمیزی۔

له یو اعرابي نبي علیه السلام ته او وے چه شعرونو کښے وعده و وعید پوره کړی نو او وے بشارت ... او وے قد کثرت علی من البشر ... د ابو موسیٰ او بلال ته ... تاسو حصه

ته ذوره نه که نو نا قد د شعر ؤ او وے چه "ما هذا کلام البشر" -

افضل ما شهدت به الاعداء - شاعر وائی سه

گر مصور صورت آن جانِ جانان میکشد حیرتے خواهم که نازش را چسان میکشد

که عربي څوک چوره کړی نو طرز د قرآن به نکومه دا وړی

په فصیح کتاب د عربي کښے د قرآن ایات د ستوری پشان ځلیږی (غرب)

شهداءکم - چا ته چه تاسو حاضر ناظر وائی (شیخ)

خپل علماء؛ تائید: هلم شهداءکم الذین یشهدون (انعام: ۱۵۰) (شیخ سرحدؒ)

اعدت للکفرین - معلومه شوه چه جنت او دوزخ اوس تیار دی - او دا مذهب د اهل سنت والجماعت دے - البته تیاری په کښے د پاره د جنتیانو او دوزخیانو د دوی د عملونو د وجے نه کیږی -

د معتزله وائی چه په قیامت کښے به جنت او دوزخ تیاریږی

(۲۵) وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا [1] عطف د بشارت دے په تخویف بے د لحاظ د انشائیت او خبریت نه - دے ته عطف القصه علی القصه وائی (کشاف)

نبي علیه الصلوة والسلام مُبَشِّر - مومنان مُبَشَّر لهم - جنت مُبَشَّر بها دے - په دے قیاس دے تخویف -

تجری من تحتها - د تحت درے احتماله د قرآن نه معلومیږی

(۱) په قرب د جنات کښے؛ تائید: فناداها من تحتها (مریم: ۲۴)

(۲) په تصرف د اهل د جنات کښے؛ تائید: هذه الانهر تجری من تحتی (زخرف: ۵۱)

(۳) لاندی د بالاخانو د جنات نه؛ تائید: لهم غرف من فوقها غرف مبنية تجری من تحتها الانهر (زمر: ۲۰)

الانهٰر - څلور دی (۱) د پیو (۲) د شرابو (۳) د اوبو (۴) د گبین -

[1] بشارت د اسلام قبول کړی ده متو قبول نه کړو دوی او وے چه مونږ قبول کړو به دے نو ... او به طلب کړے نو په ... کښے ... او ... دوی ... او په ... پیاله کښے ... نو کړو او وے ... چه دا او به په ... واچوی ... آواز و کړو د ... پرده نه چه خپلے مورله هم ... پریدی نو دوی ... هم ... او به پریوځی (ثمانی ...) که ... نو هیرنیم چه ... مشر ... څکله جوړه دی.

تائید: فیها انهار من ماء غیر اسن و انهار من لبن لم یتغیر طعمه - و انهار من خمر لذة للشربین - و انهار من عسل مصفی (محمد: ۱۵)

من قبل پہ خوا پہ دنیا کښې یا پہ جنت کښې - واتوا به متشابها - وربہ کړے شی دوی تہ میوہ یو شانتے رپہ رنګ کښې نہ پہ خوند کښې

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِي - ۲۶ له دا جواب دے د دویم سوال نہ چہ ؤ پہ طور د معارضے سره - معارضه وائی

اقامة الدلیل علی خلاف ما قام علیه الخصم تہ - یعنی کفارو وے چہ مونږ خو مثل د قرآن نہ شو جوړولے - لیکن کہ دا د خدائے کتاب وے نو پہ دہ کښې بہ ذکر د خسیس څیزونو نہ وے لکہ رعد، برق، ظلمات، ذباب، عنکبوت شو - ځکہ د دہ خدائے تعالیٰ د دے سره څہ مناسبت دے -

حاصل د جواب دا دے چہ مناسبت د مثال د مُمَثَّل سره وی نہ دہ مُمَثِّل سره - مثال خو د پاره د وضاحت د ممثل وی - نو باری تعالیٰ نہ پریدی دا خبره چہ بیان کړی مثال د ماشی - یا زیات د ماشی نہ پہ صغر کښې یا پہ کبر کښې -

خو مؤمنان پہ پوهیږی چہ دا مثال حق دے د پاره د وضاحت د ممثل دے - او کافران اعتراضونہ کوی -

الحیا - انقباض النفس عن القبیح مخافة اللوم (بیضاوی)

نو مراد د حیا نہ دا دہ چہ نہ پریدی -

یضل به کثیرا - یعنی ضد یا نو لوه ګمراه کوی - او انابت والو تہ هدایت کوی - او مراد د کثیر نہ کثرت فی نفسه دے چہ معنی د صیغے د مبالغے دہ - نہ کثرت اضافی - چہ معنیٰ د اسم تفضیل دہ - د کثرت اضافی پہ مقابلہ کښې قلت راځی - او د کثیر فی نفسه پہ مقابلہ کښې کثیر راتلے شی -

عهد الله - (۱) عهد ازلی (۲) عهد فطرتی (۳) عهد بیعتی بالمشافه

له سوال: پہ سورت حج کښې د ذباب بحث دے (ولن یسلبهم الذباب شیئا حج ۷۳) او حج مدنی دے ۱۰۳ سورت دے او بقره ۸۷ مکی نو حج خو را نازل شوے نو سوال څنګه او شو او عنکبوت کښې د عنکبوت بیان دے مثل الذین اتخذوا من دون الله اولیاء کمثل العنکبوت، عنکبوت ۴۱ نو عنکبوت خو مکی دے نو سوال پہ مکہ معظمہ او جواب پہ مدینہ منوره کښې او شو دا څہ معنیٰ دہ؟ نو بعض حضراتو جواب ورکړو چہ دا سوال پہ ظلمات رعد و برق وارد دے نو باری تعالیٰ جواب ورکړو چہ دا څیزونہ خو لا لوے دی زه خو د ماشی بیان هم کوم برائے مثال، بعض جواب کوی چہ باری تعالیٰ غیب دان دے نو دا جواب کوی مخکښې د سوال نہ چہ روستو به کیږی او په مکہ معظمہ کښې سوال او په مدینہ منوره کښې جواب څہ نا آشنا خبره ده او جامع البیان د د دواړو توجیهاتو جمع کړی دہ ۱۲ دے تہ تلفیف وائی *

له د عهد ازلی تائید واذ اخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم واشهدهم علی انفسهم الست بربکم قالوا بلی (اعراف ۱۷۲) او د عهد فطرتی تائید فطرت الله التی فطر الناس علیها (روم ۳۰) او د عهد بیعتی تائید یایها الذین امنوا اوفوا بالعقود (مائده)

* کما قال الجهلة ان الله اجل من ان یضرب الامثال بالغیث والمستوقد وبیت العنکبوت والذباب (جامع البیان)

دېره که بوله بدي آسانه ده انسان ... (٦٢) فليصل رحمه (بخاري) يعني عمر به بركتي شي -
له قال من سره ان يبسط عليه رزقه وينسأ في اثره ط

په دوران د حياة د نبي عليه الصلوٰة والسلام کښې - (٢٨) او بالغيب بله

پس د وفات د هغه نه - يقطعون - پرېدي - ان يوصل -

چه اداکي - معنی عامه مراد ده نه يواځې صله رحمي - يفسدون -

وراني کوي - فساد قرآن شرک او بدعت ته وائي - لکه چه

اصلاح توحيد او سنت ته وائي - اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ -

هم ضمير فصل دے يعني خسران مقصور دے په دوی پورے

الحاصل اے خلقو د الله تعالیٰ عبادت کوئ دا د قرآن

رباني اعلان دے - قرآن واقعي د خدائے کتاب دے - که

تا سو دا اعلان اُو منه نو حيات دے تا سو له - ورنه سخت

دوزخ دے تا سو له -

كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ ٢٩/٢٨	- دليل عقلي ٢ حاصل دا چه وَلے کافر کيږئ - ستا سو د

ژوندا او د حياة متصرف دے - او ز مکه او آسمان ئے

تا سو له پيدا کړي دي - او په هر څه باندے پوهيږي - يعني

غيب دان او کارساز صرف باری تعالیٰ دے - نو د هغه عبادت

کوئے - او د هغه نه انکار مه کوئے -

فائده :- خلور عالمه دي - (١) عالم مبادي کښې مرګ دے (٢) عالم

دُنيا کښې حياة دے (٣) عالم برزخ کښې موة دے او اعاده د روح

بدن ته علی قولٍ حياة عارضي دے نو شمار نه شو (٤) عالم

عقبي کښې حياة دے - ٣

مرګ وائي انفصال د روح ته د بدن نه - او حياة وائي

اتصال د روح مع البدن ته - (رحم مؤمن ط)

ما في الارض جميعا - د ما نه مراد نعم دي ؛ تائيد ؛ وما

بكم من نعمة فمن الله (نحل : ٥٣) (رشيخ)

که عام شي نو د بعضي نه نفع اخلو - او بعض د عبرت د پاره

له قال من سره ان يبسط عليه رزقه وينسأ في اثره فليصل رحمه - لا يدخل الجنة قاطع (بخاري) صله دا ده چه هغه بدي کوي او ته نېکي کوې او د خو په بدله کښې خه کول دے د مکافات وائي او د بد په مقابله کښې بدي خو د خو کار دے - بدي را بدي سهل باشد جزا اگر مردي احسن الى من اسا ٢ (سعدي) ٣ او عالم برزخ د عالم دنيا نه دومره لوئے دے لکه دنيا د عالم مبادي نه د رحم نه (په رحم کښې بچي وائي چه دا عالم) او عالم عقبي بيا د عالم برزخ نه هم لوئے دے - ٤ او نا جنتیانو ته به د لسو دنيا گانو په مقدار دي او د هغې سورے به تيز رفتار اس په سل کاله کښې هم ختم نه کړي ١٢ ١٢

دی - تائید: کوم نکت دار و شوے وہ دَ زهـ یلی دانے دَ پاره (قیلیوبی) غریبا۔
او کہ کل نعم شي نو دَ بعض نعمت والے معلوم نہ دے - یا نعمت دے
دَ جنس دَ پاره اګر که دَ بعضے دَ پاره ضرر دے - او ضرر دَ مسلمان دَ پار ه
هم فائده ده - یا دَ جمیعا عامل محذوف دے - ای اعتقد جمیعامنه
تائید: وما في الارض جمیعامنه (جاثیه: ۱۳) یعنی دَ خدائے تعالیٰ
دَ طرفه دی نه چه ټول نعم دی - (شیخ)

ثم استوی الی السمآء - دَ ثم نه معلوم شو تاخیر دَ آسمان - او
دَ والارض بعد ذلك دَحٰها (نازعات: ۳۰) نه معلومیږی تاخیر
دَ زمکے - نو حقانی والا وائی چه تاخیر زمکے په اعتبار دَ جوړے سره
دے - او په اعتبار دَ مادے سره مقدمه وه په آسمان باندے۔
شیخ صاحب وائی چه دا جواب دَ خلق لکم ما في الارض جمیعا - نه
او دَ سجدے دَ ایات (ع ۹ ، ۱۰ ، ۱۱) نه خلاف دے - ځکه چه هر څه
پیدا کړی دی باری تعالیٰ بیا ئے قصد کړے دے اسمان ته - نو
مراد دَ بعد نه بعدیت ذکری دے نه رتبی۔
او عثمانی صاحب[1] فرمائی چه کله باری تعالیٰ نعم بیانوی ۔ نو
هلته زمکه مقدمه شي په آسمان - ځکه نعم په دنیا کښے ډیر دی
او کله چه جلال دَ قدرت بیانوی نو هلته آسمان مقدم کړی
په زمکه ځکه چه جلال دَ باری تعالیٰ په اسمان کښے ډیر دے۔
فسوّٰهن - دا جمع په اعتبار دَ ماټول سره ده - وهو بکل
شيءٍ علیم - لکه چه کارساز دَ هر شي باری تعالیٰ دے نو غیب دان دَ هر شي
هم دے دے -

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ الخ | ملائک جمع دَ ملک هغه مخفف
دَ ملاک نه او هغه منقلب دے
دَ مالک نه او دا مشتق دے دَ الوکة نه او هغه رسالت
ته وائی (شافیه) -

[1] تائید: (۱) افلم ینظروا الی السمآء فوقهم کیف بنینٰها وزینّٰها وما لها من فروج ۰ و الارض مددنٰها الخ (ق: ۶، ۷) (۲) ولقد خلقنا السمٰوٰت والارض في ستة ایام (ق: ۳۸) (۳) فورب السمآء و الارض انه لحق الخ (ذاریات: ۲۳) - (۴) والسمآء بنینٰها بایید وانا لموسعون والارض فرشنٰها فنعم الماهدون الخ - (ذاریات: ۴۷، ۴۸) (۵) ام خلقوا السمٰوٰت والارض بل لا یوقنون الخ (طور: ۳۶)

دَ غلو ر مے تا مے رکوع حاصل۔ نفی دَ معبودیت دَ نورئ نه چه واٸی - لا علم لنا (ب۴۳) او دَ نارئ نه چه کان من الکفرین (ب۴۳) دے او دَ خاکی نه چه فازلهما الشیطن (۳۲) دے - یعنی عبادت یوازے دَ باری تعالیٰ کوئے۔ دَ نوری عبادت مه کوئے لا علم دی - دَ ناری عبادت مه کوئے مردود دی - دَ خاکی عبادت مه کوئے عاجز دی -

اذ ظرف لازم الاضافت دے - مضاف الیه او عامل غواړی مضاف الیه جمله ده - نو ځکه دے مبنی دے او عامل محذوف دے چه اذکر دے او دا ذکر محذوف دے چه القصه دے (عام)

بعض واٸی چه اذ زاید دے بعض واٸی چه په معنی دَ قد دے شیخ فرماٸی عامل ئے کله مؤخر کیدے شی ځکه چه په ظروفو کښے توسع ده - دلته عامل ئے قالوا مؤخر دے نو تقدیر داشو "قالوا وقت قول ربک للملٸکة الخ -

شاه صاحبؒ فرماٸی چه دا اذ دَ قبیلے دَ تعداد دَ مواضع ها ئلوو شوے - نو تحقیق دادے چه تفتیش دَ عامل ته ئے ضرورت نشته۔

خلیفة نائب دَ باری تعالیٰ په احکامو شرعیو کښے - یا خلیفه دَ یو بل یخلف بعضهم بعضا دے توجیه د شیخ سرحد[دوم] ترجیح ورکوی چه دَ مشرکانو استدلال ختم شی - دَ پاره دَ تصرف دَ اولیاؤ په دے معنی سره چه آدم علیه السلام نائب دَ باری تعالیٰ دے په احکامو تکوینیو کښے -

قالوا اتجعل دا تعجب او تپوس دے دَ هغه شی چه په دوی پټ وه نه اعتراض په باری تعالیٰ بانده -

یا دا پیش کول دَ خپل ځان دی اطاعت دَ باری تعالیٰ ته مقصود دَ دوی اعتراض نه دے - (مولانا عبدالغفور صاحب)

دا فساد دوی معلوم کړے وه دَ جنّات نه یا دَ لفظ دَ خلیفه نه - یا مقصود دَ دوی خوشحله صفاٸی ده - نه دا اعتراض و نه

تعجب و مکثرت عاقل علیم من السبب

ونحن نسبح بحمدک - مونږ وایو صفت ستا - ونقدس لک - او بیا نو دپاکی تا لره - یعنی صفات جمالی[ثبتیه] او جلالی[سلبیه] وایو -

انی اعلم مالا تعلمون - د مالا تعلمون تفصیل دوستو را ځی - چه غیب السمٰوٰت لاځ دے - یا چه انسان مظهر د صفات باری تعالیٰ دے یا چه انسان جامع د عبادت د جمادات په سجده کښې او د حیوانات په رکوع کښې او د نباتات په قیام کښې -

یو دلته درے سوالونه دی (۱) چه ابلیس علیه العنة ولے آسمان ته او ختو (۲) د ابلیس عبادت ولے لغوه شو (۳) د ابلیس حسد د آدم علیه السلام سره ولے پیدا شو؟ -

د دے جوابونه د شیخ الهند صاحبؒ د قصے نه معلومیږی - چه په دنیا کښې د پیریانو حکومت وه - او دوی فساد کاوه - نو باری تعالیٰ ملائیک را او لیږل چه پیرشریران ئے هلاک کړل - او نورے ئے کمرو، ځنګلونو او دریابونو ته اوشړل - او ابلیس یو راهب مکار وه - (۱) د ملائکو په سفارش سره آسمان ته او ختلو - (۲) نو په آسمان کښې ئے عبادت شروع کړه چه خلافت راته ملاؤ شی (۳) نو د آدم علیه السلام د خلافت د مشورے نه په د ده اور و لږیدو - چه ماخوځان ذرے که په عبادت د پاره د خلافت - او خلافت را نه چا واغسته -

وعلم آدم الاسمآء کلها - الاسمآء - ای اسماء المسمیات کلها استغراق عرفی دے - آدم علیه السلام کښې د تعلم صلوح وه ځکه چه د خلافت د پاره پیدا شوے وه - په خلاف د ملائکو نه - او ملائک د خلافت د پاره پیدا نه شو - دا د تقدیر مسئله ده په دے کښې تلاش خه نه دے - سعدی شیرازی وائی ؎

بدریا در منافع بے شمار است
اگر خواہی سلامت بر کنار است

حافظ شیرازی فرمائی ؎

(۱) سه تا بعد (۱) یا حتیٰ کل سفینة (کهف ع۹۷) (۲) او تیت من کل شئ ..... (نمل ع۳۲) (۳) تدمر کل شئ (احقاف ع۲۵) (۴) فتحنا علیهم ابواب کل شئ (انعام ع۴۴)

په دریاب کښې منافع بے حسابه دی او که سلامتیا غواړے نو په غاړه ده -

حدیث مطرب و می گو و راز دہر کمتر جو
کہ کس نکشود و نکشاید بحکمت این معمّیٰ را

قالوا سبحانك - دا مقصودی ځانځ دے - یعنی بے علم معبود نشی کیدے نو ځکه اعبد وا ربکم -

اسجدوا لآدم عہ - دا سجده ئے تعظیمی ده - نه تعبدی - دا په ځکینے ادیا نو کښے جائزه وه - او ځمو نږ په دین کښے حرامه ده -

الا ابلیس - ابلیس ته هم امر شوے وه ؛ تائید : اذ امرتك (اعراف : ۱۲) - معنی د ابلیس ده چیرنا اُمید ه - ابیٰ - سختے منعے ته وائی - (امام راغب)

واستکبر - ځان غټ وګڼړه - باب استفعال برائے وجدان دیٔ

وکان من الکفرین - (۱) نو شو د کافرانو نه - نو معلومه شوه چه تکبر سبب د کفر شو - باری تعالیٰ فرمائی :- الکبریاء ردآئی والعظمة ازاری فمن نازعنی واحدًا منهما ادخلته النار (مشکوٰة ص۴۳۳) او نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی :- من تکبر وضعه الله ومن تواضع لله رفعه الله (مشکوٰة ص۴۳۴)

ابلیس علیه اللعنة تکبر اوکړه نو مردود شه - او آدم علیه السلام تواضع اوکړه نو مرفوع شه - ترقیامته پورے چه څوک عاجزی کوی - نو الله تعالیٰ ئے پورته کوی - او څوک چه تکبر کوی نو الله تعالیٰ ئے خکته کوی -

د امام صاحبؒ په حق کښے راځی - رجع الی قول صاحبیه - دا د هغه تواضع وه - د مبتدعینو او مشرکینو د ملعون کیدو وجه تکبر دے -

(۲) یا وه په علم الٰهی کښے د کافرانو نه - یا دری فنه (اعتراض کوی چه د فرشتو آدم علیه السلام ته سجده کول بحکم الٰهی - او د ابلیس انکار او د فرشتو مباحثه د تورات نه خلاف وه - باری تعالیٰ

سه
تعبدی سجده
دے ته وائی چه
مسجود غیبدان
کارساز نافع
ضار او ګڼړی
او کړدا سے
نه وی نو بیا
تعظیمی ده ۱۲

عه
د دے نه صافه
معلومه شوه
چه خاکی عظیم
دے د نوری
نو څوک چه
انبیاء نوری
وائی نو هغوی
د پیغمبرانو
په تنقیص
قائل دی
نعوذ بالله
منه ۱۲ ۱۲

سه
ز خاک آفرید
خداوند پاک
تو ای بنده
افتادگی کن
چو خاک ۱۲ ۱۲

عه حکم د ملته که وا غو ئے حجر اسود ته فرمائی : ... انك حجر لا تضر ولا تنفع ولولا رأیت النبی قبلتك ما قبلتك

داسې حکم نه دے کړے۔ او ابلیس د دے عالم نه ګڼلے نا فی ماش وه سید احمد خان په دے خبره کښے حکمو نه تابعدار دے۔

جواب:- په تورات کښے چرته نشته چه باری تعالیٰ د سجدے حکم نه دے کړے۔ او عدم ذکر عدم حکم لره مستلزم نه دے۔ د ابلیس مردود والے روسته ظاهر شوے دے۔ ورنه هغه ګڼلے مردود وه تائید: وکان من الکافرین۔ یعنی په علم الٰهی کښے (جلالین)۔

او د سید احمد خان تقلید په مونږ حجت نه دے۔ هغه وائی چه د آدم نه مراد نوع د انسان ده۔ د ملائکو نه مراد قوة رحمانی دے۔ او د ابلیس نه مراد قوة بهیمی دے۔ مونږه وایو دا صریح تحریف د قرآن دے۔ د قرآن نه صراحتهً معلومیږی چه ملائک جدا دی۔ او آدم علیه السلام جدا دے۔ او ابلیس جدا دے۔ او د باری تعالیٰ د حکم د وجے نه ملائکو تعظیم د آدم علیه السلام کړے دے۔ او ابلیس انکار کړے دے (از حقانی ص۲۶)

وکان من الکٰفرین۔ مقصو دی ځائے دے یعنی دے قابل نه دے د دے چه عبادت کوی۔ بلکه دے خو مردود دے۔

الجنة۔ هی الجنة الخلد التی وعد المتقون۔ یعنی الف لام عهد خارجی دے او معهود مذکور حکماً دے۔

فازلهما۔ دا جمله مقصودی ده یعنی عاجز معبود کیدے نه شی۔ وسوسه کړے ده ابلیس آدم علیه السلام ته د تلو په وخت او د آدم علیه السلام نه اجتهادی غلطی راغلے ده۔ د ه وے چه د ونے نه مراد معیّنه ده۔ او حال دا چه مراد نوعه د دغه ونے وه۔ یا نهی تشریعی نه ده۔ یا په ماکښے په دغه وخت قابلیت نه وه د خلود فی الجنة۔ او وس په ماکښے صلوح پیدا شوے ده۔ د کثرت عبادت د وجے نه (تهانوی)۔

(شیخ زاده)
یا تے نه نهی هیره شوے وه، تائید: فنسی۔ (طٰهٰ: ۱۱۵)۔

فائده: امام الراکعین الخ (۴۳) موقع سے په جمع یا عاجز د کوٹی نو امامت فرض نه شوه د وجهے د بل احتمال نه ۱۲

دویم امامت څنګه ده؟ که غیر اعلیٰ نو په اوګورو اول یا آوّل موقع مسنون نه ده یا مسجد د لار ے وه یا مسجد لره امام متعین نه وه نو دویم امامت جائز ده په اتفاق سره ۱۲ او که اول امامت بنا بر شوے وه نو په حنفیه ځائے کښے مرتع مکروه دے او په بل ځائے کښے اختلاف دے (بوادر ص۱۲۳)

البته که د قبلے خلق بعد د امامت راځی مسجد ته دپاره د مانځه نو دا بنو اظهار د معصیت دے ۱۲

عه صغره نوے قصے د ربا او وغیره غلطی دعا ۱۲

فتکونا من الظٰلمین (۳۵) خیله مرتبه او ثواب به کم کړے تائید کهف (۳۳)

له بعض وائی که دا جنت شی نو راوتل نشته د جنت نه،

جواب: دا ضابطه ده چه بخیل عمل سره په فضل الٰهی ده رشی، او بعض وائی چه په جنت کښے تکلیف نیشته، جواب: جنتی مکلف په توحید دے، خو توحید به د ساه په شان جاری وی ۱۲

او په اجتهادی غلطئ د انبیاؤ زجر کیږی - او اصلاح هم کیږی - په خلاف د اجتهادی غلطئ د مجتهد نه چه په هغې یو ثواب ملاویږی (رفع)

فلا خوف علیهم ولا هم یحزنون - خوف یو حالت دے چه را ځی انسان ته مخکښ د تکلیف نه - او حزن یو حالت دے چه را ځی انسان ته پس د فوت کیدو د مرغوب نه -

نو په موحدینو خوف نشته چه په اعتقاد د توحید او سنت به بد اثر مرتب شی - او نه په حزن شته د فوات د بدعاتو او د شرکیا تو نه - دا رنګے په قبر کښے به هم په دوی خوف د لحوق د مکروه نه وی او نه به پے حزن د فوات د مرغوب وی چه دنیاده او دغه سے به محشر کښے او په جنت کښے -

یا بنی اسرآئیل اذکروا نعمتی التی (۴۰) د عمومی دعوت نه پس خصوصی دعوت - (شیخ)

وجه د تخصیص دا ده - چه کله نبی علیه الصلوة والسلام دعوت شروع کړ - نو عاموخلقو اوویل چه بنی اسرآئیل اهل کتاب او علماء دی - که دوی د نبی علیه الصلوة والسلام خبره او منله - نو مونږ به ئے منو - ورنه نه ئے منو - نو باری تعالیٰ رُخ د بیان بنی اسرآئیل ته برابر کړ - او د بیان ئے دوه رُخه دی -

(۱) بیان نعم - چه د احسان عوض احسان وی - ما ښه کړی دی تاسو هم ښه او کړئ - او د نبی علیه الصلوة والسلام دعوت تسلیم کړئ -

(۲) او بیان د خبائث د دوی - په دے کښے عربو ته تنبیه ده چه دا یهود و نصارٰی قابل د تقلید نه دی - (شیخ الهند)

أفلا تعقلون - همزه استفهامی چه داخل شی په حرف عاطف باندے - (۱) نو عاطف زائد وی (۲) یا معطوف علیه مضمون د ماقبل وی (۳) یا معطوف علیه محذوف وی - نو دلته تقدیر

سه اعراف ع ۳۵
طٰهٰ ع ۱۲۳ ۱۲
بقره ع ۶۳ ۱۲

ولا تشتروا بایاتی (۴۱) یعنی د باری تعالیٰ د حکمونو نه غلط مطلب مه بنکاره کوئ د خپل غلط مقصد د پاره یهودو به د تورات د ایتونو چه د نبی علیه السلام تصدیق پکښے وو غلط مطلب به ئے راویستو او د خلقو نه به ئے پیسے اخستے بقره ع ۹ - پاتے شوه د اذان او اقامت مسئله صحنه فقهاؤ په نزد اختلافی ده روح المعانی و معارف ج ۱ ص ...

- - - - - -

او د ختم د پاره ختم او پیسے پرا اخستل په اتفاق سره حرام دی البته د مریض د پاره په ختم کښے په پیسو اخستلو کښے کلام د جواز شته (منظاهر الحق) تعویذ د قاضی هم جائز ده - لا بأس بالرزق القاضی ... نه

علیه السلام بعث عتاب بن اسید الی مکة وفرض له وبعث علیًا وفرض له وبلغنا محبوس لحق المسلمین فکذلک تفتکو فی ما لهم وهو بیت المال - (هدایه ص ۱۳۲ ج ۲) قال عمرؓ تعالی ... علی تعلیم القرآن ...

واشوالا تتفكرون فلا تعقلون۔۔

واستعينوا بالصبر۔ صبر بند ول دَ نفس دی په طاعت یا نه دَ معصیت نه په کلفت سره داکار که طبعا وه نو صبر دے۔ او که په کلفت سره وه نو تصبر دے۔ او که پس دَ کلفت نه طبیعت شو نو اصطبار دے۔ او که مقابله وه په صبر کښے نو مصابره ده۔ 5

اِلَّذِیْنَ یظنون۔ اے یوقنون۔

اَقْسَامِ ظَنّ

(۱) په امورِ دَ دنیا کښے مباح دے۔ لکه چه وائی حَمَا گمان دے چه په بازار کښے به داشے وی۔

(۲) په احکامو شرعیو کښے واجب العمل دے۔ لکه عمل په خبرِ واحد شو (۳) حسنِ ظن په مسلمان مستحب دے (۴) او بد ظنی پے مکروه ده۔ (۵) او ظن په اعتقادیات کښے کفر دے۔ نو ځکه دَ دے ظن نه مراد یقین دے۔ (عام)

یا دَ ظن نه مراد خیال دے یعنی دَ دوی په خیال کښے داخبره وی۔ چه مونږ به دَ خپل مولا سره ملاقی کیږو۔ یعنی مرگ ورته یاد وی۔ یعنی مراد دَ ظَنّ نه منطقی نه دے۔ چه جانب راجح ته وائی۔ (تهانوی)

یٰبَنِیْٓ اِسْرَآءِیْلَ اذْكُرُوْا :۴۷

اعاده برائے ترغیب ده فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعٰلَمِیْنَ۔ مراد فضیلت دے په بعض امورو کښے۔ نو دَ عالمین نه کل عالم مراد دی۔ یا مراد دَ فضیلة نه کلی دے نو مراد دَ عالمین نه عالم دَ زمانے دَ دوی دی۔

وَاِذْ نَجَّیْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ :۴۹

یو هغه فرعون دے چه دَ هغه په کور کښے موسیٰ علیه السلام پرورش موندلے وه کوده نوم رَعمسیس دے او بل هغه دے چه هغه په بحرِ قلزم کښے غرق شوے دے

ولاتلبس: دالحق بالباطل ۲۲۸۰ که مخاطب به ذوی علم وي نو دوی به اول حقه خبره او کړه او بیا به ئے باطل او کړه او که مخاطب به جاهلان وو نو دو عابه وے چه دے بالکل غلط خبرے کوی لکه چه وائی معاینهٔ شئ دے او ثابته وی او تر نه حضر دُعا چه دَ بنی علیه السلام نه ده ثابته ۱۲

سه دَ فضیلت جزئی مثال لکه یو طالب دے صرف میسعو ته یاد دے او بل جامع عالم دے خو صرف میسر ورته یادنه وی او بل نقلی مثال چه جنئي تبتل وهلو ځنی علیه السلام په مخکښے او دَ عمر رضه نه وروسته ۱۲۵ ـ ـ ـ ـ ـ

فرعون خوب ولیدو چه بیت المقدس نه اور راغلے دے او دَ قبطیان ئے سوی دی، او دَ سبطیان ئے پریښی دی۔ یا په مخکښے کتابونو کښے دا

(۱) دے پیش گوئی وه، یا دا خبره د تواتر وه چه په بنی اسرائیلو کښے به یو هلک پیدا کیږی چه قبطیان به دَ هغه په لاس تباه کیږی (معنه ۵۰)

دَده لوَم منفته دے - دے دَ رعمسیس حُوئ دے - (ترجمان القرآن)

فِیْ ذٰلِکُمْ بَلَآءٌ - په دے کښے درے ترجمے دی (۱) په دے ذبحه کښے امتحان وه (۲) په انجا کښے نعمت وه - دَ بلآ درے ترجمے دی (۱) نعمت (۲) او امتحان - (۳) په دے ذبیحه کښے انعام وه - ځکه چه تکلیف دَ مسلمان مهربانی دَ الله تعالیٰ ده - (تهانوی)

یَسْتَحْیُوْنَ نِسَآئَکُمْ - یځ کول دَ جینکو دَ پاره دَ بد غرض وو - نو ځکه تے نه تعبیر وشو په نساء سره -

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوْسٰی: ۵۱	موسیٰ علیه السلام ذکر په قرآن کښے (۱۳۰) پیرے شوے دے (رشید شوه)

موسیٰ په اصل کښے موشا وه یعنی په اوبو او ونو کښے لوے شوے - ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ - اتخاذ مستعمل یږی په جعلی شی کښے -

وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ: ۵۵	(۱) نظر اړه ول دَ بصر دَ پاره دَ لیدلو دَ شی - (۲) تأمل - لکه انظروا ماذا فی السمٰوٰت (یونس: ۱۰۱) (۳) تحیر، لکه دا ایات -

لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُوْنَ: ۵۶	شکر وائی اظهار نعمت ته - او کفر وائی پټولو دَ نعمت ته - شکر

دَ ما فوق دَ پاره په طاعت سره دے - او دَ مساوی دَ پاره په مکافات سره دے - او دَ ما دون دَ پاره په احسان سره دے -

باری تعالیٰ فرمائی: حسبی من عبدی (فی الشکر) ان یعلم ان مابه من نعمة فهی منی (خازن) -

نبی علیه السلام فرمائی چاچه او وئے په سحر کښے (اللّٰهم ما اصبح بی من نعمة او باحد من خلقك فمنك وحدك لا شریك لك فلك الحمد ولك الشکر) نو دَ دغه ورځ شکرئے پوره شو - او هم دغه سے په شپه کښے (مشکوٰة ص۲۱۱) -

صوفیانِ اثبات دَ چیلے کوی چه پکښے دعوت الی الله وی ځکه چه دَ جبلت په اسلام کښے نیشته او څوک چه دَ غلطو خبرو نه پس کړی نو دَ هغه په ژړه کښے دَ حکمت خبرے جمع شی (بلکل مولانا صاحب) عه ترک استغنا مرادم قبولست نے بجی گفتن کہ عارض حالیت - - - - - ای بساناز آوردہ استغنا بگفتن جان او بیاجان استغنا است چنه -

من اخلص لله اربعین یومًا ظهرت ینابیع الحکمة من قلبه علی لسانه (حدیث) (حزینه ملك)

وانزلنا علیکم ۷، ۵ قال الکماة من المن وماءها شفاء للعین د صاحب روح المعانی خوئے د تجربے د پاره داؤبہ مستعملے کړے نو د هغه سترګے ښه خوبے شوے نو والله وسته اووے چه د تجربے نه توبه کړه او یقین د صاف کړه نو د هغه سترګے ښه شوے ۱۳

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ:٥٩

ای فغیرالذین قالو قو لا الخ (ابن عباسؓ) یعنی اووے ظالمانو یو خبره غیر دهغے نه چه ویلی شوے ده دوی ته ـ دَ حطة په ځائے ئے حنطة اووے ـ فبدل الذین ظلموا بما امروا ـ او مد خول دَ با متروک وی (عصام علی البیضاوی)

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ:٦١

دَ ذلت نه مراد بے عزتی ده یعنی خود مختار حکومت به ئے نه وی ـ دَ مسکنت نه مراد خوازی ده ـ د لته مراد تے نه خواری دَ زړه ده ـ (توانگری بدل است نه به مال) سعدیؒ ـ

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ:٦٣

هرکله چه موسیٰ ته تورات ورکړے شو او په هغه کښے احکام گران وو ـ نو بنی اسرائیلو دَ قبلولو نه منع وکړه (فا مر جبرئیل بقلع الطور فظلله فوقهم حتی قبلوا وکان قدر عسکرهم فرسخا فی فرسخ ورفع فوقهم قدر قامة الرجل (ابن عباسؓ) روح المعانی ج۱ : ص۲۸۰)

او اکراه خو پس دَ قبول نه جائز ده لکه په مرتد باندې ـ صاحب تفهیم لیکی : پہاڑ کے دامن میں میثاق لیتے وقت ایسی خوفناک صورت حال پیدا کر دی گئی تھی کہ ان کو ایسا معلوم ہوتا تھا گویا پہاڑ ان پر آ پڑے گا ـ په تائید کښے دے پیش کوی : واذ نتقنا الجبل فوقهم کانه ظلة وظنوا انه واقع بهم (اعراف : ۱۷۱) دے دَ کاتی او دَ ظنوا نه خپل مراد ثابتوی چه غیر تحقیقا پورته شوی نه وه صرف خیالی خبره وه ـ او دے خو فکر نه کوی چه باری تعالیٰ فرمائی ـ نتقنا ـ ما پورته کړے وه ـ دا خبره خو یقینی ده او باری تعالیٰ په پورته کولو دَ غر قادر دے نو ولے تاویل کوی ـ البته پس دَ پورته کولو نه غر داسے وه لکه چترئے او دَ دوی خیال وه چه ارتاویږی

ان الذین آمنوا الخ ۶۲ ذالک قبل النسخ ـ مجموعه فتاویٰ ابن تیمیهؒ ص۴۲ ج۷ لیکن شیخؒ فرمائی چه په نوم کار نه کیږی بلکه مدار دَ کمال ایمان او عمل صالح دے نو حاجت نسخ نشته ۰۰ ۱۲

تفهیم

نو کاَنَ او ظَنُّوا مستعمل دی پس دَ نتقنا ش -

ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۶۴: تولّی مستعملیږی په درې طریقو سره - (۱) تولّی الامر - ای قام به (۲) تولّی عنه - ای اعرض عنه (۳) تولّی فلا نا - ای اتخذہ ولیًّا -

فلولا فضل الله - لولا راغی دَ پاره دَ انتفاء دَ ثانی په سبب دَ وجود دَ اول سره - نو انتفاء دَ خسران راغلے ده په سبب دَ فضل دَ خدائے تعالیٰ سره - نو مراد دَ خسران نه چه منتفی دے مهر جیا ریت دے - یا عقوبت عاجله دے -

قِرَدَةً خَاسِئِيْنَ ۶۵: (۱) مراد دَ مسخ نه مسخ صورةً دے نه ادراکاً (۲) یا مسخ ادراکی دے نه صوری

(۳) دریم شق چه مسخ صوری او ادراکی شی مراد نه دہ -

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ ۶۷: ذبحه دَ بقرے دَ پاره دَ توهین دَ معبود دَ دوی ده - مدارک

والا فرمائی :- فاراده الله تعالیٰ (فی ذبح البقرة) ان یهوّن معبودهم عند هم - دَ قتل دَ نفس سره دَ دے ذبحے تعلق نشته - مدارک

رضؓ والا فرمائی :- وکانوا طلبوا البقرة الموصوفة اربعین سنة نو خلوبخت کالیه په خنګه مرے پروت وه - په دے وجه ئے دَ تقدیم دَ قصے دَ ذبحے په قتل باندے - نو قتل خان لس خیانت دَ دوی دے ثالث چه دَ مال دَ پاره قتل دے - او ذبحه دَ بقرے ثانی دے - یعنی په حکم دَ خدائے تعالیٰ کښے چون چرا کول او اول خیانت تولی وه دَ حکم دَ خدائے تعالیٰ نه - (رشیخ)

بعض والی تعین دَ بقرے دَ پاره دَ توهین دَ بقرے دے خو روایت دَ مدارک دَ دے توجیه سره منافی دے -

او بعض تعین دَ بقرے دَ پاره دَ توهین نه وائی نو تعین دَ بقرے هم بلا فائدے شو -

فائدہ:- دَ واقع دَ بقرے نه معلومیږی جواز دَ نسخ قبل العمل ځکه چه تقیید یو قسم دَ نسخ دے. لکه چه په معراج کښے دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام ته پنځوس مونځونه منسوخ شو قبل العمل - ځکه چه اعتقا دعمل نه مخکښے دے او اعتقاد دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام څو اعتقا دَ اُمت دے -

كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى: ۷۳

کَذٰلِكَ په قرآن کښے په درے قسمه مستعمل دے (۱) برائے تشبیه لکه دا آیت (۲) برائے کمال لکه: وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّ سَطًا (بقره ۱۴۳) (۳) برائے تعلیل لکه: وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ كَفَرُوْا (مؤمن: ۶)

قال ابو ذرؓ وان زنیٰ وان سرق ۳ قال ۴ علی رغم انف ابی ذر ۲ - ابو ذر چه به دغه حدیث بیانولو نو خفه به وه او وئیل به وان رغم انف ابی ذر ۲

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ: ۷۳

ثُمَّ په درے قسمه مستعمل دے- په قرآن کښے (۱) استبعا دیه لکه دا آیت - چه مابعد دَ ثم محال دے په نزد دَ وجود دَ ماقبل دَ ثم کښے دَ عقل سلیم په نزد - (۲) تراخی رتبی لکه: ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ (بقره: ۲۹) (۳) تراخی ذکری لکه: ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ (اعراف: ۱۱)

وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ: ۸۰

(۱) څلویښت ورځے چه دَ دوی نیکونو دَ سخی عبادت کړے وُو (۲) اووه ورځے چه ایام دَ دنیا دی (۳) مُده دَ عُمر دَ سړی ی- (۴) یعنی مونږه مؤمنان یو په قدر دَ ګناه به په عذاب یږو-

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً: ۸۱

دَ دینه ثابتوی معتزله چه اصحاب کبائر به همیشه وی په اور کښے او څو نږ دلیل چه اصحاب کبائر به مخلد فی النار نه وی دا قول دَ رسول صلے الله علیه وسلم دے: مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ ثُمَّ مَاتَ عَلٰى ذٰلِكَ اِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ (مشکوٰة صـ۱۱) او دَ دے دلیل نه

جواب دا دے چہ (۱) من کسب سیئۃ ای الشرک (ابن عباسؓ) یعنی مراد دَ سیئۃ نہ کامله سیئه ده - شے چہ ذکر شی مطلق نو صرف کیږی کامل تہ په ذات کښے او په وصف کښے جاری کیږی په خپل اطلاق سره - یا (۲) احاطت به خطیئته نه مراد دا دے چہ په ذره کښے هم ایمان پاتے نه شی (شیخؒ) -

(۳) یا دَ خلود نه مراد طول مکث دے - (۴) یا دَ دے گناه سزا فی نفسه سزا داده ولے دروازه دَ مغفرت ورته کھلاؤ ده یا نه؟ نو دَ دینه دا نص ساکت دے نو بل نص ته به اوگورو

چہ: ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلک لمن یشآء (نسآء: ۴۸) نه معلومه شوه چہ دوی ته مغفرت کیدے شی -

ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُوْنَ اَنْفُسَكُمْ ؛ ۸۵

تقتلون انفسکم قتلول به ئے یو بل - الاثم محرم الجنس لکه شرک او کذب - عدوان محرم النوع کتخصیص القرءة بلیل الجمعة بلا دلیل - (شیخ سرحدؒ)

وان یأتوکم اُسٰرٰی تفادوھم - (۱) یأتوکم کښے خطاب دے مجموعے ته او مراد ئے آخذین دی - او په تفادوهم کښے مراد مأخوذین دی -

(۲) بنی قریظه دَ یهودو او دَ اوس دَ مشرکانو چلی وه مشر ئے سعد بن معاذؓ وه - بنی نضیر دَ یهودو او دَ خزرج دَ مشرکانو چلی وه مشر ئے سعد بن عبادهؓ وه - نو مثلاً بنی قریظو به قیدیان راوسته دَ بنی نضیر نه نو بیا به ئے دَ دے قید یانو بدلی ورکړه اوسوته او آزاد به ئے کړه - نو چا به تے ته تپوس اوکړه چہ دوی ولے قید ته راولئ نو بنی قریظو به اووے چہ ځکه ئے قیدکوو چہ ځمونږ دَ اوس سره چلی ده او دوی دَ هغو دشمنان دی نو بیا به ورته دوی اووے چہ

ـــــ

سے د مسلمانانو عقیدہ د ایمان دائمه ده نو ثواب دجنت هم دائم شو په خلاف د کافرو نه چه د هغوی عقیده د کفر دائمه ده نو عذاب دجهنم هم دائم شو (احاطت بهٖ خطیئته)

عه تائید رحمٰن ۲۲ یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان او مراد ترے یو دریاب دے

ع یا معشر الجن والانس الم یاتکم رسل منکم (انعام ۱۳۰) او مراد انس دی ځکه دَ جنو نه خو نبیان نه وُو پس دَ وجود دَ انسان نه اوبچو اوکانے نه په پیدا نو انبیاء وَه ۱۳ (معارف)

بیائے فدیہ ولے ورکوئے؟ نو دوی ته جواب ورکړ چه فدیه څکه ورکوو چه دا څمونږ قوم دے۔

فی الحیوٰة الدنیا۔ دَ دُنیا ښځه ترجمے دی۔ (۱) قریب مقابل بعید دے، تائید: اذ انتم بالعدوة الدنیا وهم بالعدوة القصوی (انفال: ۴۲)

(۲) رذیل مقابل خیر دے: تائید: اتستبدلون الذی هو ادنی بالذی هو خیر۔ (بقرہ: ۶۱) (۳) اول مقابل اٰخر: تائید: خسر الدنیا و الاٰخرة (حج: ۱۱) (۴) اصغر مقابل اکبر، تائید: ولنذیقنهم من العذاب الادنی دون العذاب الاکبر۔ (سجدہ: ۲۱) (۵) قلیل مقابل کثیر تائید: ولا ادنیٰ من ذٰلک ولا اکثر۔ (مجادلة: ۷)

سے اہل دنیا کا فرانِ مطلق اند چہ روز و شب در رزق زقند بقیقی اند

وَاٰیَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ: ۸۷ | روح دالله نو اضافت برائے تشریف دے۔ یا روحِ مقدسه۔ نو اضافت

دَ موصوف دے صفت ته مراد تے ته (۱) جبرئیل علیه السلام (۲) یا اسم اعظم (۳) یا انجیل دے (خازن)۔

ففریقا کذبتم۔ اصل ئے فکذبتم فریقا۔ کذبتم فریقا وُه۔ دَ فریقا شکل بتم او دَ کذبتم نه فریقا حذف شوے دے نو په دے کښے صنعت الاحتباک دے (شیخ سرحدؒ)

وَقَالُوْا قُلُوْبُنَا غُلْفٌ: ۸۸ | دَ غلف دوه ترجمے دی۔ (۱) مونږه

پټل دین کښے پابنه یو، تائید: فرحوا بما عندهم من العلم (مؤمن: ۸۳)

(۲) یا ستا خبرے څمونږ عقل ته نه راځی، تائید: قالوا للذین اوتوا العلم ماذا قال اٰنفا (محمد: ۱۶) بل لعنهم الله بکفرهم۔ دا ئے تفصیل دے۔

وختم الله علیٰ قلوبهم۔ (بقرہ: ۷) په دوه ځ جهتو سره (۱) دَ ختم تفصیل او کړ په لعنت سره (۲) او بیان دَ سبب دَ مهر ئے او کړ چه بکفرهم دے۔ نو اعتراض وارد نه شو۔ دَ جمع دَ دوی۔

فقلیلا ما یؤمنون۔ دا کم ایمان دَ دوی عبارت دے دَ ایمان

دَ دوینه په بعض کتب بانذ۔ نو مراد دَ ایمان نه ایمان لغوی دے چه نفس تصدیق دے۔ (۲) یا مراد دَ کم نه عدم دے۔ نو مراد دَ ایمان شرعی دے چه هغه تصدیق اختیاری دے سره دَ تسلیم نه په دے دواړو تقدیرونو کښے قلیلا صفت دَ ایمانا محذوف دے یا (۳) قلیلا صفت دے دَ زمانا محذوف؛ تائید؛ واذا لقوا الذین اٰمنوا قالوا اٰمنا واذا خلوا الی شیٰطینهم قالوا انا معکم (بقره: ۱۴)

دَ تائید دَ کیف … الله … بعد ایمانهم وَ شهدوا ان الرسول حق وَ جاءهم البینٰت (اٰل عمران ۸۶)

دَ واذا لقوا الذین اٰمنوا قالوا اٰمنا وَ اذا خلا بعضهم الی بعض قالوا اتحدثونهم بما فتح الله علیکم لیحاجوکم به عند ربکم (بقره ۷۶)

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ : ۸۹	وکانوا۔ دَ دے ۳ توجیه دی (۱) وُو دوی پخوا چه خبرولو

به ئے کافران (چه نبی اٰخر زمان راروان دے) نو هرکله چه راغے الخ۔ نو دا مشتق دے دَ فتحه علیه نه۔ اذا اعلمه۔ (تها نوی از قاموس)

(۲) دعاګانے به ئے غوختے (دَ الله تعالیٰ نه) دَ کافرانو په مقابله کښے (چه اے خدایه دَ اٰخرے زمانے پیغمبر راوله چه دَ هغه په رفاقت کښے مونږه دَ کفارو سرکوبی اوکړو)۔

(۳) دا کار دَ کفارو وه چه دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام په عزت به ئے علماء ګانے غوختے۔ تائید؛ وقالوا بعزت فرعون (شعراء: ۴۴)۔

فلعنة اللّٰهِ علی الکٰفرین۔ ای فلعنة الله علیهم۔ نو په دے کښے وضع دَ ظاهره په ځائے دَ ضمیر کښے دَ پاره دَ بیان دَ سبب دَ حکم یعنی لعنت په دوی دَ وجے دَ کفر نه دے ځکه چه حکم منسوب شی مشتق ته نو مبدء سبب دَ حکم وی۔

وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُّعَمَّرَ : ۹۶	دَ دوه ۲ ترکیبه دی (۱) هو ضمیر شان دے

بمزحزحه خبر مقدم با زائده۔ ان یعمر مبتدا مؤخره۔ تقدیر داشو۔ و ما العمر بمزحزحه من العذاب (شیخ سرحدؒ)

(۲) ما نافیه هو مبتدا مبهم بمزحزحه۔ خبر۔ ان یعمر تفصیل دَ مبتدا (شیخؒ)

ان یعمر۔ لو یعمر۔ ترجمہ:۔ عمر ورکولیکیدل۔ دا ترجمہ ما تہ مولٰنا مختار گل صاحب کہے وہ۔ اللّٰھم اغفر لہ اللّٰھم افسح لہ فی قبرہ اللّٰھم اخلفہ فی عقبہ فی الغابرین۔ ھو مرشدی فی القادریۃ۔ دانا ماذونہم بنضلہ تعالیٰ

وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۱۰۲ | دَ سلیمان علیہ السلام پہ زمانہ کښے دَ سحر رواج

وہ۔ هغہ دَ سحر کتابونہ جمع کړہ او دَ خپل تخت دَ لاندے ئے دفن کړہ۔ دَ هغہ دَ وفات نہ بعد شیطانانو خلقو تہ اووئے۔ چہ دَ سلیمان علیہ السلام بادشاهی پہ سحر چلیدہ۔ او دغہ کتابونہ خلقو را اوویستہ دَ شیطانانو پہ خودَنہ۔ نو دَ سحر رواج بیا شروع شہ۔ او مرکز دَ سحر بابل ښار وہ۔ نو خلقو دَ سحر او دَ معجزے فرق نہ شو کولے نو باری تعالیٰ هاروت ماروت ملائکے دنیا تہ را اولیږلے چہ خلقو تہ سحر اوښائی۔ دَ پارہ دَ دے چہ دوی پہ سحر او معجزہ کښے فرق اوکړی۔ نو هر کلہ چہ دوی سحر ازدہ کړ۔ نو بیائے قسما قسم نقصانونہ شروع کړہ۔ دَ معروفے قصے متعلق روح المعانی والا وائی۔ نص الشھاب العراقی علی ان من اعتقد فی هاروت وماروت انهما ملکان یعذبان علی خطیئتهما مع الزهرا فهو کافر باللّٰہ تعالیٰ (روح المعانی: ۱ج، ص۳۴۱) تائید: (۱) لا یسبقونہ بالقول وھم بامرہ یعملون (انبیاء: ۲۷) (۲) لا یعصون اللّٰہ ما امرھم ویفعلون ما یؤمرون۔ (تحریم: ۶) حم سجدہ ع۳۶، اعراف ع۲۰۶، انبیاء ع۱۹

دا دَ ثانی[۲] او دَ ثالث[۳] شبے چہ وارد یږی پہ توحید باندے جواب دے چہ دَ سلیمان[۴] نہ دَ سحر کلمات مونږ تہ ملاویږی۔ او هاروت ماروت خلقو تہ سحر خودہ او پہ سحر کښے دَ غیر اللّٰہ بلنہ وی۔

جواب: وما کفر سلیمان ولکن الشیٰطین کفروا یعلمون الناس۔ یعنی سحر دَ شیطانانو کار وو۔ او هاروت ماروت خو وے۔ انما نحن فتنۃ فلا تکفر یعنی هغوی خو دَ فرق دَ پارہ سحر خودہ۔

امام سدی[۲] فرمائی چہ محکښے یهود و مقابلہ کولہ دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام

قل من کان عدوا لجبریل فانہ نزلہ علی قلبک الخ ۹۷ دا دَ اول اعتراض جواب دے چہ وارد یږی مسئلہ دَ توحید باندے سوال دا دے چہ مونږ پہ یایها الناس اعبدوا الخ مسئلہ منلے وہ خو دا مسئلہ جبریل علیہ السلام راوړے وہ او هغہ زمونږ دشمن دے زمونږ قوم ئے هلاک کړے دے۔ حاصل جواب قرآن لرہ جبرئیل علیہ السلام دَ خدائے تعالیٰ پہ حکم سرہ راوړے دے۔

په تورات سره - چه په تورات کښې دا مسئله نشته چه بې د باری تعالی نه بل څوک حاجت روا و مشکل کشا و غیب دان نشته - او هر کله چه تورات ئې پیش کړ او په هغې کښې وو: اَلَّا تَتَّخِذُوْا مِنْ دُوْنِیْ وَکِیْلًا (بنی اسرائیل) نو دوی او وئے چه دا دواړه کتابونه غلط دی: قَالُوْا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا - وَقَالُوْا اِنَّا بِکُلٍّ کٰفِرُوْنَ - (قصص: ۴۸)

نو دوی تورات پریخوده او سحر او منترئې د توحید په مقابله کښې پیش کړ - او د بزرګانو اقوال ئې پیش کړه - چه هغه په اصل کښې د هغوی اقوال نه وو بلکه د شیطانانو اقوال وو - لکه نن صبا چه خلق د امام شعرانی لطائف المنن، کشف الغم، بهجة الاسرار، قصیده غوثیه وغیره د قرآن په مقابله کښې پیش کوی - هر کله چه دا سے عبارت پیش شی نو د هغه مختصر جواب دا دے - که دغه سړے مجهول وی نو خبره ئې معتبره نه ده - او که معروف په بدعت سره وی یا په شرک سره نو د هغه خبره هم مقبوله نه ده -

لکه احمد رضا خان وغیره شو - او که معروف په اتباع د سنت سره وی نو که هغه ته سند نه وی رسیدلے نو بیا ئې خبره مقبوله نه ده - او که سند ورته رسیدلے وی او تاویل په کښې کیدے شی - نو تاویل به ئې سړے کوی - لکه رافع الرتب او کاشف الکرب شو چه د نبی علیه الصلوة والسلام اسماء دی - یعنی په اتباع د نبی علیه الصلوة والسلام سره رفع د مراتبو او کشف د کرب کیدے شی - لکه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی (انا الماحی الذی یمحو الله بی الکفر) (مشکوة ص۵۱۵)

یا لکه صاحب مثنوی مولانا جلال الدین رومی فرمائی ؎

نام احمدؐ چون چنین یاری کند   تا که نورش چون مددگاری کند

په کلید مثنوی کښې مولانا اشرف علی تهانوی د دے بیت په تشریح کښې فرمائی :- حضورؐ کے اتباع سے کس قدر نفع ہوگا۔ -

ځکه چه مولنا رومی خو په وحدة الوجود قایل دے۔ په اخر دَ
مثنوی کښے دی سه انت حسبی انت کافی لیس غیر ؛
نام احمدؐ چون حصاری شد حصین　　تا چه باشد ذات آن روح الامین
تھانوی صاحب فرمائی په تشریح کښے ۔ آپ کو روح اس واسطے کہا کہ آپ کا
اتباع باعث حیات روحانی ہے۔ (کلید ص۱۲۹)
تاویل به دَ هغه چا دَ قول کیدے شي چه دَ هغه اعتقا د معلوم وی
نه دَ هغه چا چه اعتقاد ئے غلط وی (مفتی محمد شفیع رح)
لکه "انبت الربیع البقل" چه قول دَ چا هل دهری شي نو حقیقت عقلی
دے تاویل په کښے نه شي کولے۔ او چه قول دَ مسلمان شي نو مجاز عقلی دے
او اسناد شوے دے زمانے ته او اصل دا دے "انبت الله البقل فی الربیع"۔
(از کتب بلاغت)
نو بنا په دے به دَ دافع البلاء تاویل نه شي کیدے ځکه چه دا
خو قول دَ مهدی علی شیعه دے ۔ او هغوی خو په استمداد دَ غیرالله
باند قایل دی۔
او که تاویل نه شو کیدے نو دا یا د ست دَ باغی دے ۔ یا په
حالت دَ وجد کښے بلا اختیاره دَ هغه نه دا خبره صادره شوے ده
لکه سه مدد کر اے کرم احمدی کہ تیرے سوا　　نہیں ہے قاسم بے کس کا کوئی حامی کار
(بہیں بڑے مسلمان ص۱۳۹)
ځکه چه دَ هغه اعتقاد معلوم دے ۔ هغه لیکی دَ نبی علیه السلام په حق کښے۔
ایک رتی برابر کسی کے نقصان کی انکو قدرت نہیں ۔ (بہیں بڑے مسلمان ص۱۴۰)
ځما دَ یو استفتا په جواب کښے دارالافتاء دارالعلوم کراچی بعد ۱۴۱
والا لیکی ۔ قبر موسی الکاظم (تریاق لاجابة الدعاء۔ حاشیه مشکوٰة ص۱۵۴)
امام شافعی کا قول (بتقدیر ثبوت) جو حالت وجد میں غیر اختیاری صادر
ہوا۔ جواز ثابت نہیں کرتا۔ جبکہ لا تشد الرحال صریح ممانعت موجود ہے (۲۸-۳-۴۷ھ)
سحر ترتب دَ امور غریبو دے په اسباب خفیو باندے دَ استمداد

نو چه اعتقاد
دَ سړی معلوم
وه نو دَ هغهٔ
په قول کښے اګر چه
احتمالات وی نو
دَ شرک وی
او یو احتمال
دَ ایمان وی نو
په دغه به حمل وی
شي (شاه عنایت
الله بخاری صاحب)
نو چه یو سړے
وید شو کونه
کوی او یو ځلے
توحید وی
نو هغه به
مسلمان وی
دا یعنی نه ده
۱۳　۳　۱۳

من الله ند۔ (اعظم التفاسیر)
معجزه هغه خارق عاده کار ته وائی چه بغیر د سبب نه د الله تعالیٰ د طرف نه د نبی په لاس ښکاره شی۔ (التعریفات)

معجزه ښکاره کیږی په لاس د نبی بانډی بلا اختیاره په دے کښے اسباب نه وی۔ او کرامت په لاس د ولی بانډی۔ او اعانت په لاس د عام مومن بانډی۔ او استدراج په لاس د باغی بانډی۔ او خذلان هم خارق دے خو ضد د مطلوب دے۔ دا ښکاره کیږی په لاس د مدعی د نبوة بانډی۔ ارهاص ښکاره کیږی په لاس د نبی بانډی مخکښے د نبوة نه۔

شاه عبدالعزیز صاحب فرمائی د سحر دیارلس[۱۳] قسمه دی په هغو کښے د غیر الله بلنه ده۔ اینها را باید کشت و در مقابر مسلمانان دفن نباید کرد۔ و برائے این دعا و صلوة جنازه نباید کرد۔

علامه ابن تیمیه په قاعده جلیله کښے لیکی چه په سحر کښے د غیر الله بلنه لازم ده۔ او دے لیکی چه ما ته یو سړی اووے چه ما تالره فلانکی ځائے کښے په وعظ کښے لیدلے دے۔ نو ما ورته اووے چه زه خو تراوسه په قید کښے وم۔ کله چه سړی ته خبرے کولے نو هغه ملائکه وه ځما په صورت۔ او که غلطے خبرے کولے نو هغه شیطان وه۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا: ۱۰۴ یعنے هغه الفاظ مه وائی چه په کښے ایهام د شرک وی۔ د دے وجے نه درود تاج ته رشید احمد گنگوهی صاحب شرکی وائی۔ چه الفاظ شرکیه دی په کښے۔ چه "دافع البلاء" وغیره دی۔ او تاویلات ځکه نه شی کیدے چه مؤلف ئے مهدی علی شیعه دے۔ د راعنا دوه توجیه دی۔ مشتق دے د رعونت نه یعنی احمق
او دا معنا۔ (رعام)۔ حضرت شیخ علیه الرحمة فرمائی چه مقصد د یهودو دا وه چه مونږ به نبی علیه الصلوة والسلام په دوران حیات کښے راعنا وایو په موقع د ادب کښے۔ راعنا خو مشتق دے د رعایت نه

نو پس د وفات نه د نبی علیه الصلوۃ والسلام به مونږ وایو چه غیرالله نګران کیدے شی ـ ځکه مونږ د نبی علیه الصلوۃ والسلام په وخت کښے هغه ته راعنا ویلی دی او هغه ساکت وه سره د دینه چه د نبی علیه الصلوۃ والسلام په دوران کښے خو رعایت ماتحت الاسباب جائز وه۔ نو خداوند تعالیٰ او فرمایل چه راعنا پریدئے دا تخم د شرک دے او انظرنا وایئے شبه د شرک په کښے نشته۔

مَا نَنۡسَخۡ مِنۡ اٰیَةٍ اَوۡ نُنۡسِهَا : ۱۰۶ تقسیم اول :۔ نسخ په څلور قسمه دے۔ (۱) نسخ د قرآن په قرآن سره (۲) او په حدیث سره ـ (۳) او د حدیث به حدیث سره (۴) او په قرآن سره۔ او امام شافعی صاحبؒ نسخ مخالفه نه منی ځکه چه مخالف به اعتراض کوی چه باری تعالیٰ د نبی علیه الصلوۃ والسلام خبره نه منی۔ یا نبی علیه الصلوۃ والسلام د باری تعالیٰ خبره نه منی نو مونږ ه به ئے څنګه اومنو۔ امام صاحبؒ ورته وائی چه د مخالف د اعتراض څهٔ اعتبار دے۔ په صورة د توافق کښے به هم اعتراض کوی چه نبی علیه الصلوۃ والسلام یا باری تعالیٰ خپله خبره په خپله نه منی نو مونږ به ئے څنګه اومنو۔

دوئم تقسیم د نسخ۔ (۱) نسخ د لفظ او د حکم لکه سورة د نسیان شو چه سورة الطلاق د بقرے نه اوګډه وه۔

(۲) نسخ د لفظ فقط لکه الشیخ والشیخة اذا زنیا فارجموهما نکالا من الله والله عزیز حکیم۔ یا لکه: الا بلغوا اعنا قومنا فانا قد لقینا ربنا فرضی عنا وارضانا۔ حکم ئے باقی دے او لفظ ئے منسوخ دے یعنی مونږ پے نه کیږی۔

(۳) نسخ د حکم فقط لکه آیات د عفوے په نزد د قدماء چه منسوخ دے په آیات د قتال سره۔

دریم تقسیم۔ (۱) په متواتر حدیث سره جائز دے نسخ ذاتی د

۵ قال ۲ کلامی لا ینسخ کلام الله ای ما اتو للاجتهادا وکلام الله ینسخ کلامی وکلام الله ینسخ بعضها بعضا ۱۲ ....

کنسخ القرآن ای کنسخ الاحکام القرآن باضافة المصدر الی المفعول او کما ینسخ بعض آیاته بعضا الا ۔ الی الفا علی شکوۃ شریف صفحہ ۳۲ حاشیه ـ ـ ـ ـ

و ھذا و نستفاد منه ان ینسخ بعضها بعضا ۱۲

کتاب اللہ - (۲) او پہ مشہور سرہ جائزدی نسخ وصفی چہ تقید ئ کتاب اللہ دے - (۳) او پہ خبر واحد سرہ بیان ئ کتاب اللہ جائز دے -
متواتر فائدہ کوی علم یقینی پشان ئ کتاب اللہ - او مشہور فائدہ کوی علم طمانیۃ - او خبر واحد فائدہ کوی علم ظنی -
متواتر هغه دے چہ پہ ټولو قرنونو کښے دومرہ خلقو نقل کړے وی چہ اجماع ئ هغوی پہ کذب باندے محال وی - ئ مختلفوا ماکنوا ومختلفو قومونو او مختلفو ژبو ئ وچہ ۔ او مشهور هغه دے چہ پہ قرن ئ صحابو کښے خبر واحد وی بیا پہ ټولو قرنو نو کښے متواتر گرځیدلے وی - او خبر واحد هغه دے چہ متواتر او مشهور نہ وی -
څلورم تقسیم - نسخ پہ نزد ئ متقدم تغیر فی الجملہ دے - نو څکہ ئ پنځو سوو نہ زیات منسوخ ایات دی - پہ کتاب اللہ کښے ئ متقدم پہ نزد - او متاخر پہ نزد نسخ بیان ئ انتهاء ئ مدے ئ عمل ئ نص تہ وائی - نو څکہ منسوخ ایات کم دی پہ کتاب اللہ کښے نو ئ جلال الدین سیوطیؒ پہ نزد شلؒ دی - او ئ شاہ ولی اللہؒ پہ نزد څلور منسوخ دی - او انور شاہ کاشمیری صاحبؒ وائی - اقول انہ ثبت عندی بالاستقراء انہ ما من اٰیۃ الا وھی محکمۃ فی بعض الجزئیات رفیض الباری : ج ۳ : صـ ۲۸۶)

ئ متقدم پہ نزد لا یکلف اللہ نفسا الا وسعها ربقرہ : ۲۸۶) ناسخ دے ئ بارہ ئ ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوہ یحاسبکم بہ اللہ ربقرہ : ۲۸۴) متأخر وائی دا تفسیر دے او ناسخ نہ دے -
پنځم تقسیم - نسخ مطلقا پہ نزد ئ یهودو ناجائز دے - څکہ چہ منسوخ باری تعالیٰ راليږہ نو ناسخ ورتہ معلوم نہ وہ نو جهل لازمیږی - او کہ ناسخ ئے پہ دغه وخت نہ شو رالیږلے نو عجز لازمیږی تعالی اللہ عنهما علوا کبیرا -
مونږ وایو نسخ جائز دے او دا بیان تغیر دے پہ نزد ئ مونږ

ځکه باری تعالیٰ منسوخ مطلق ذکر کړے وه او بیان د اشها د مدے د عمل وه په نزد د باری تعالیٰ بلا تشبیه لکه یو حکیم یو مریض ته پرهیز او ښائی بیا ورته او وائی چه پرهیزمات کړه۔

نأتِ بخیر منها ۔ لکه انظرنا شو په ځائے د راعنا چه په کښے ایهام دے او مثلها چه ناسخ پخپل محل کښے په شان د منسوخ وی۔ په خپل محل کښے نه چه ناسخ او منسوخ په یو وقت کښے یو شانتے وی نو بیا نسخ ته څۀ ضرورت دے۔ لکه یو مسلمان په دلسو کافرانو مقابله کول په ابتداء کښے چه مسلمانان کم وو او همت ئے زیات وه۔ بیا په کله مسلمانان زیات شو او همت ئے کم شو۔ نو باری تعالیٰ او فرمایل چه اوس دِ یو مسلمان د دوه وو کافرانو مقابله کوی۔ (انفال ۶۶، ۶۵)

فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا: ۱۰۹	عفو، معافی کول۔ صفح۔ ځان ناخبره کول۔ (۱) دا اول حکم دے چه منا ظرے هم مه کوئے

(۲) دویم حکم۔ وجادلهم بالتی هی احسن (نحل: ۱۲۵) یعنی مناظره کوئے خو په نیکه طریقه (۳) دریم حکم: وقاتلوا فی سبیل الله الذین یقاتلونکم (بقره: ۱۹۰) یعنی که هغوی جنګ کوی نو تاسو ورسره هم جنګ کوئے۔ (۴) څلورم حکم۔ واقتلوهم حیث ثقفتموهم: (بقره: ۱۹۱) متقدم وائی چه منسوخ دے دا حکم یعنی په حق د کفار کښے۔ او متأخر وائی چه موده ئے ختم شوه په حق د مسلمان کښے

تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ: ۱۱۱	جمع د امنیه لکه اساطیر جمع د اسطوره امنیه ویلے کیږی بے بنیاد امید ته یعنی اصل

ورله نه وی لا ترجع الی اصل۔ او رجاء ویلے کیږی هغه امید ته چه اصل ورله وی (منهاج امام غزالیؒ ص۶۹)

ترجوا النجاة ولم تسلك مسالكها ان السفينة لا تجری علی الیبس

یعنی سره د عمل نه امید کول رجاء ده او بے د عمل نه امید کول امنیه ده نو ځکه ورته باری تعالیٰ فرمائی: هاتوا برهانکم ان کنتم صٰدقین

6

وما لکم من دون الله من ولی ولا نصیر ۱۲ مراد ما فوق الاسباب دے تائید، ام اتخذوا من دون الله اولیاء فالله هو الولی وهو یحی الموتی ۱۲ شوریٰ او مراد: واجعل لنا من لدنك ولیا واجعل لنا من لدنك نصیرا ۱۲ نسا ما تحت الاسباب دے او ولی د خدائے حق دے: تائید: الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون: یونس ۱۲

اوولی دا دے الذین آمنوا وکانوا یتقون یعنی چه مشرك او بدعتی نه وی ۱۲

فسوف یاتی الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعزة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون فی الله لومة لائم ۱۲ مائده (۵۴)

أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ: ۱۱۴

(۱) عن المسلمین فضلا ان یمنعوهم

(۲) مه ئې پرېږدئ ننوتو ته بې د صلح او د جزئې نه -
(۳) دا بشارت دے مسلمانانو ته چه دا سے به او شي -
(۴) نه ده مناسب دوی لره چه ځي جمات ته مگر په یره وراشول خو درکنار (جامع البیان)

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا: ۱۱۶

ولد نائب فی الامور: تائید: او نتخذه ولدا (یوسف: ۲۱)

جواب :- که ولد حقیقی اخلی نو (سبحانه) - او که متبنیٰ اخلی نو: له ما فی السموٰت والارض کل له قانتون ٥

وَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ: ۱۱۷

په دے ایت کښې درے تحقیقه دی- (۱) کن فیکون عبارت دے د سرعته ترتب د مراد نه په اراده د باری تعالیٰ باندې یعني باری تعالیٰ کن نه وائي (امام شافعيؒ) کن وائي او اراده هم وکړي نو مکون پیدا شي - نو علت د ایجاد مرکب دے د کن او د ارادے د باری تعالیٰ نه (بعض) ترتب د مراد په اراده باندې کیږي بې د احتیاج نه کن ته - خو باری تعالیٰ کن وائي دا د ظاهر د قرآن نه معلومیږي مونږ ته علم د ویلو د کن معلوم نه دے - (ابو حنیفهؒ)

(۲) لفظ د کن قدیم دے او تعلق د کن د مکون سره حادث دے چه قدم د مکون لازم نه شي - او دا تعلق نسبت دے لا موجود او لا معدوم دے بل کن ته ئې حاجت نشته - یا لفظ د کن حادث دے خو پیدا دے بې د واسطے د کن نه چه تسلسل لازم نه شي -

(۳) مخاطب د کن معدوم دے په خارج کښې او موجود دے په علم الهي کښې - نو تحصیل د حاصل رانشي ځکه چه معدوم دے په خارج کښې او خطاب معدوم بحت ته هم رانشي ځکه چه موجود

دے مکون پہ علم الٰهی کښے ۔ دا تقریر برائے تشحیذ اذهان دے (تهانوی)

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ: ۱۲۴ د دے ځائے نه مسئله د رسالت شروع شوه ۔ نو تر او سه

بحث د لا اله الا الله وه ۔ او س بحث د محمد رسول الله شروع شه

واذ ابتلا د دینه ثابتوی معتزله دا چه علم د باری تعالیٰ په اشیاؤ باندے قبل الکون نشته ۔ ورنه امتحان ته څه ضرورت وه؟

اهل سنت والجماعت وائی چه علم د باری تعالیٰ په اشیاؤ باندے قبل الکون دے لکه چه بعد الکون دے؛ تائید: وَ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا (طلاق: ۱۲) ای قبل الکون وبعد الکون

او امتحان د پاره د معلومولو دے نو رو خلقو ته ۔

بکلمات (۱) [1] لس سنتو نه مراد دی د خلات نه (عام)

(۲) اور ته د ننگل ۔ اراده د ذبح د ولد کول ۔ او [2] پیا بان کښے ښځه او بچے پریخودل ۔ هجرت کول مراد دی ۔ (عبید الله سندهی)

(۳) اوامر او نواهی مراد دی ۔ د اوامر اتمام ادا کول دی او د نواهی اتمام ځان بچ کول دی د منهیات نه (شیخ)

(۴) دلایل د وحدانیت مراد دی؛ تائید: وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَّعَدْلًا (انعام: ۱۱۵) (انعام: ۷۴) (شیخ سرحد) ما احسن هذا (غریب)

ومن ذریتی ۔ (۱) امام جو ړ کړ د اولاد څخه نه نو باری تعالیٰ فرمائی ظالمانو لره امامت نه ورکوم ۔ یعنی ستا په اولاد کښے بعض ظالمان دی ۔ او ظالمانو سره وعده نه کوم

نو دا جواب شو پو هه دو ته چه څغوی وے چه ابراهیم علیه السلام د خپل اولاد د پاره سوال کړے دے او موږ د څغه اولاد یو ۔ نو باری تعالیٰ ورلره جواب ورکړه چه تا سو ظالمان یئ او د ظالمانو سره وعده نشته ۔ ببیت الکعبة للتوحید فلم تشرکون فیه (عام)

[1] (۱) المضمضه (۲) والاستنشاق (۳) والسواک (۴) وقص الشارب (۵) واعفاء اللحیة (۶) وقص الاظافر (۷) ونتف الابطین (۸) وحلق العانة (۹) والختان (۱۰) والاستنجاء تسهیل ملاحظه مشکوٰة ص ۴۴

[2] مریم ۴۱ (۴) انبیاء ۵۶ (۵) شعراء ۷۹ (۶) ابراهیم ۳۵

(۲) بعض اولاد تہ الرہ امام کړ نو باری تعالیٰ او فرمایل سوال د قبول دے ظالمانو سره وعده نه کوم - نوائے یهود وستا بسو کړپاره له سره ابراهیم علیه السلام سوال نه دے کړے - هغه د موحدین د پاره سوال کړے دے او هغه نبی علیه الصلوة والسلام دے (جامع البیان)

(۳) من ینتفع من ذریتی بالامامت - یعنی زه خو د امام کړم خو څوک به نفع واخلی په امامت تہ سره تہ د اولاد نه - نو باری تعالیٰ او فرمایل چه ظالمان نفع نه اخلی - لَا یَنَالُ عَهْدِی الظّٰلِمِیْنَ - ای بالنفع - یعنی دا د سره د امامت سوال نه دی (شیخ)

وَ اِذْ جَعَلْنَا الْبَیْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ: ۱۲۵

مثابة یو مونځ په یو لاکه دے - یعنی ثواب ذیات د داسے نه چه د یو لاکه مونځونو په ځائے قائم کیږی - لکه قیمتی کمیص خو د یو کمیص کارورکوی خو قیمت زیات وی - هم دغسے په رمضان کښے د عبادت ثواب زیات وی - نه چه د ډیرو مونځونو په ځائے قائم کیږی - چه بد عتیان ترقضا عمری ثابته کړی ۱۲

امنا - د شافعی صاحبؒ په مذهب په امن کیږی اهل د حرم د عذاب د آخرت نه - او د امام صاحبؒ په مذهب د عذاب د دنیا نه هم - نو تښتی بیوے هغه جانی چه وتختی حرم ته بلکه حد به پرے قائم کوی حاکم بهر د حرم نه -

عمروؒ بن سعید د مدینی منورے گورنر د عبد الملک د طرفه لښکرے لیږلے مکے معظمے ته په عبد الله ابن زبیرؓ صاحب پسے نو ابو شریحؓ ورته اووے چه ما وریدلی دی د نبی علیه الصلوة والسلام نه « فلا یحل لامرء یؤمن بالله والیوم الاخر ان یسفك بها دماً ولا یعضد بها شجرة » نو عمروؒ ورته اووے چه ان الحرم لا یعیذ عاصیاً ولا فاراً بدم - (مشکوة ص ۲۳۲)

دا دلیل د امام شافعی صاحبؒ دے - امام صاحب ور لره

تحقیق دا دے چه عمرو بن سعید والی وو د یزید د طرفه په مدینه منوره بانده او په مکه معظمه کښے عبد الله بن زبیر د یزید د بیعت نه منعه کړے وه نو دوه ورپسے لښکرے ۱ تا نو ابو شریح ۲ ۲ - ارشاد القاری ص ۱۲۵۲

یعنی د نبی علیه السلام نه خلاف د ابراهیم نه خلاف دے ځکه نبی ؑ مصدق د کل مصدق دے او د ابراهیم نه خلاف کوکے سفیه دے ځکه چه ابراهیم مصطفیٰ فی الدارین دے۔ ۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲

جواب ورکوی چه ابوشریح رضی الله عنه رد کړے دے دا قول چه داد نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمان نه دے۔

ابوشریح وائی زه نبی علیه الصلوٰة والسلام ته حاضر وم او ته غائب وے۔ (ځکه چه دے تابعی وه) ما تا ته فرمان د نبی علیه الصلوٰة والسلام درا ورسا وه او س منے او که نه منے۔ نو قول دا بوشریح رضی الله عنه چه صحابی دے دلیل د امام صاحب رح دے۔

ان طهرا بیتی - صوفیه کرام د بیت نه زړه اخلی - رومی صاحب فرمائی
طهرا بیتی بیان پاکی است گنج نور است ار طلسمش خاکی است

مفسرین وائی - دا تحریف دے مراد ترے نه بیت الله دے -

تھانوی صاحب رح محاکمه کوی - چه عبارة النص خو بیت الله دے او دلالة النص قلب دے - په دغه شکل لا تدخل الملٓئکة بیتا فیه کلب ولا تصاویر (مشکوٰة ص ۳۸۵) عبارة النص سره مراد کلب او ملائکه دی - او دلالة النص سره مراد اخلاق ذمیمه او زړه او تعلق بالله دی - یعنی پکوم زړه کښے چه اخلاق ذمیمه وی - نو هلته د خدائے تعالیٰ محبت نه ځی -

ومن یرغب : ۱۳۰	د رغب صله چه عن راشی نو په معنیٰ د اعراض دے او الی راشی نو په معنیٰ د میلان دے او چه با او

من راشی نو په معنیٰ د غوره کولو د یو شی دے په بل باندے ؛ تائید: ولا یرغبوا با نفسهم عن نفسه (توبه: ۱۲۰) یعنی ځان نه غوره کوی په نبی علیه الصلوٰة والسلام باندے۔

تلك امة قد خلت لها ما کسبت ولکم ما کسبتم : البقرة ۱۳۴	دا د دریم شبهے جواب

دے چه یهود وئیل چه زمونږ ابا اجداد غټ اولیاء دی مونږ نجات غوره کوی۔ باری تعالیٰ فرمائی د هغوی عمل تاسو لره مفید نه دے معلومه شوه چه وسیله اتباع د ذوات فاضلو ده۔ نه ذوات فاضله

بحث دے د اتباع نه۔ نو ځکه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی فاطمة الکبریٰ ؓ ته یا فاطمة ؓ انقذی نفسک من النار لا اغنی لک من الله شیئا۔

نو د استفا فالیه حکما مفعول به شو نو حال ترینه صحیح شو ۱۲

قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِيْفًا ؛ ۱۳۵

حنیفا حال دے د ابراهیم نه ځکه چه حذف د مضاف چه ملة جائز دے او اقامة د مضاف الیه ځائے د مضاف جائز دے داتحقیق هله دے چه مضاف مصدر نه وه ورش نو صحت د حال د مضاف الیه د مصدر نه بلا تاویله جائز دے ځکه چه اضافت د مصدر کیکی فاعل یا مفعول ته او حال مبین د هیئت د فاعل یا د مفعول دے۔

فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ؛ ۱۳۷

(۱) فان آمنوا بما آمنتم به۔ نو ما موصوله دے او مثل زاید دے۔ (۲) فان آمنوا ایمانا مثل ایمانکم به تعالیٰ۔ نو با زائده دے او ما مصدریه دے۔ مخاطب د آمنتم خو نبی علیه الصلوة والسلام او اصحاب رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین دی۔ نو معلومه شوه چه د دوی ایمان مثالی نمونه او معیاری دے د پاره د ایمان د نورو خلقو (معارف)

فسیکفیکهم الله۔ ګواښ به اوکی خدائے پاک ستا د دوی نه۔ شیخ مولوی صاحب مهربان استاذ ځما په دارالعلوم د چارباغ کښے۔ اللهم اغفر له واوسع له فی قبره واخلفه فی عقبه فی الغابرین آمین یا رب العلمین۔

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً ؛ ۱۴۰

مخکښے تیر شو یدی۔ ومن اظلم ممن منع مساجد الله ان یذکر فیها اسمه (۱۱۴) نو د تعارض دوه جوابه دی۔ (۱) اسم تفضیل په معنی د صیغے د مبالغے دے نو هر یو فی نفسه غټ ظالم دے۔ (۲) او کله اسم تفضیل پخپله معنیٰ شی نو هر یو پخپله نوعه کښے غټ

ظالم دے ۔ یعنی پہ مانعین دعبادت کبنے مانع دمساجد د ذکر اللہ
نہ غټ ظالم دے د نورو ظالمانو نہ ۔ او پہ پټونکو د شهادت کبنے
پټونکی د شهادت د خدائے تعالیٰ غټ ظالم دی د نورو ظالمانو نہ۔
کتم شهادة ته پټا عنده من اللہ۔ من اللہ متعلق دے په ټا پټا دے
پورے نہ پہ کتم پورے ۔ ځکہ کتمان د باری تعالیٰ نه متصور نه۔

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا ۱۴۳

کذلک - بیان الکمال دے -
وسطا - بهتر - لتکونوا شهدآء
علی الناس ویکون الرسول علیکم شهیدا ۔ د دینه ته پټوی مبتدعین
چہ نبی علیہ الصلوة والسلام حاضر ناظر دے -

جوابات :- (۱) د شهید معنیٰ ده احوال خودونکے (شاہ عبدالقادرؒ)
(۲) د شاهد د پاره دا ضروری نه ده چہ واقعے تہ حاضر وی
بلکہ علم یقینی ورله ضروری دے - لکہ خزیمه صحابیؓ چہ د نبی علیه
الصلوة والسلام د پاره شاهدی کړے وه بے د حضور نہ واقعے
ته ا خو علم ئے وه چہ ضرور بہ دغه ثمن د ناقے نبی علیه الصلوة
والسلام یهودی منکر لره ورکړی وی - ځکہ چہ نبی علیه الصلوة
والسلام فرمائی چہ ما روپئے ورکړی دی - نو نبی علیه الصلوة وَ
السلام او فرمایل (من شهد له خزیمہؓ فهو حسبه)
(۳) د شاهد معنیٰ ده نګهبان یعنی نبی علیه الصلوة والسلام بہ
پہ تاسو نګهبانی کوی . چہ تاسو د دین نه واپس نه شئ - او
اصحابؓ نګهبان دی پہ روستنو باندے هکذا -
(۴) دا امت بہ ګواهی کوی پہ خلقو باندے چہ پیغمبرانو د خدائے
تعالیٰ حکم دوی تہ رسولے دے - دا شاهدی حله ده چہ
پیغمبران بہ پہ قیامت کبنے دعوه او کړی چہ مونږ د خدائے تعالیٰ
مائده ۲ حکم مخلوق تہ رسولے دے او کفار بہ انکار او کړی - چہ ماجآءنا
من بشیر و لا نذیر - نو کفار بہ او وائی چہ تاسو څنګہ خبر یئ

لقد ارسلنا نوحًا
نو دا اُمّت بہ او واڼي چہ پہ قرآن کښې راغلی دی -
الی قومه فقال یا قوم اعبدوا الله مالکم من الٰہٍ غیره (اعراف: ۵۹)
او نبي علیه الصلوة والسلام بہ ګواهي اوکړي چہ ما د خدائے
پیغام خپل اُمّت تہ رسولے دے - یا ځما دا اُمّت د ګواهئ قابل دے -
یعنې د ګواهانو تزکیه بہ او کړي (ابن جریر وفوائد عثمانیه)
(۵) کہ د شهید معنی حاضر ناظر شي نو منصب د اُمت بہ زیات شي
د نبي علیه الصلوة والسلام نہ - ځکه چہ نبي علیه الصلوة والسلام
صرف خپل امت تہ حاضر ناظر بہ شي - او امت بہ ئے کل امتیانو
تہ حاضرناظر شي - هٰذا شئ عجیب -
(۶) او کہ معنی د شهید حاضر ناظر شي - نو دا زعم دے د بد عتیانو
نو په قرآن کښې بہ تعارض راشي - وممن حولکم من الاعراب منافقون
ومن اهل المدینة مردوا علی النفاق لا تعلمهم نحن نعلمهم (توبه: ۱۰۱)
وما جعلنا القبلة التي کنت علیها الا لنعلم - تشئ الا لنعلم - استثناء
مفرغ دہ - پہ ظاهر کښې لدینه حدوث علمي معلو میږي - او پہ
دے قایل دي معتزلہ - اهل سنت والجماعت وائي چہ لہ دینه
مراد الا لنظهر [1] للناس دے - یا حدوث [2] پہ اعتبار د مخاطب سره
مراد دے - یا علم [3] حالي مراد دے - د دے مقصد دا دے چہ کله باري تعالیٰ
د خپل [4] علم نہ بیان کوي نو پہ حغه کښې د زمانے لحاظ نہ وي - نو باري تعالیٰ
صرف د ماضي صیغه مستعملوي د قطعیة د وجے نہ - لکه ونادٰی
اصحاب الاعراف رجالا یعرفونهم بسیماهم - (اعراف: ۴۸) یا د
وقائع خارجیو لحاظ کوي د پاره د پوهه کولو د مخاطب نو هلته
حرف زمانہ پخپل محل کښې ذکر کوي لکه - الا لنعلم - شو - علم [5] د باري تعالیٰ
پہ اشیاء باندې بالذات [1] او بالواسطه [2] دے - علم بالذات مقدم
دے پہ علم بالواسطه باندې - بالذات اګر که دوایه قدیم دی
لکه بلا تشبیه علم د موږه پہ نار [1] بالذات دے - او پہ واسطے د لوګي

سره دے ۔ نو باری تعالیٰ ځکه د علم ذاتي لحاظ کوي نو صيغه د ماضي مستعمله
وي ۔ او ځکه د علم بالواسطه لحاظ کوي په دے کښې تاخر ذاتي مراد وي
نه زماني نو صيغه د مضارع مستعمله وي ۔ (شيخ الهند بتفصيل)

وان كانت لكبيرة الاعلى الذين هدى الله ۔ (۱) عوام خفه وو د بيت الله
نه په تحويل سره بيت المقدس ته نو تحويل اول مراد شو ځکه چه د قريشو
کعبه بيت الله وه ۔ (۲) خواص خفه وو په دے تحويل اول ځکه
چه بيت المقدس د ابراهيم عليه السلام کعبه نه وه بلکه د هغه کعبه
بيت الله وه ۔ او نبي عليه الصلوٰة والسلام خو حنفي ابراهيمي دے ۔
(۳) اخص الخواص خفه وو په دے تحويل سره چه دا خو ترقي معکوسه
وه ۔ ځکه چه په بيت الله کښې عبادت يو په لاکهه دے ۔ او په بيت المقدس
کښے عبادت يو په پنځوس زره دے ۔
(۴) مقربينو په نور د فراست سره معلومه کړه چه ملت د نبي عليه
الصلوٰة والسلام جامع الملل دے نو پکار ده چه د انبياؤ کعبے ته مونږ
اوګرځو ځکه چه په معراج کښے نبي عليه الصلوٰة والسلام د ټولو انبياؤ
امام شو (شيخ الهند)
او د عامو مفسرينو په نزد تحويل ثاني د بيت المقدس نه بيت الله
ته مراد دے ۔

وما كان الله ليضيع ۔ دا جواب د سوال مقدر دے چه آيا زمونږ
مونځ بيت المقدس ته شپاړس مياشتے به ضائع وي؟
نو باري تعالیٰ او فرمايل چه ضائع نه دے هغه په حکم د خدائے تعالیٰ
سره وه ۔ ايمانكم ۔ بالقبلة الاولیٰ او صلوتكم ۔

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ ؕ الخ	اول نبي عليه الصلوٰة د السلام خوخ وه په بيت الله

شريف باندے: تائيد: وكان يعجبه ان تكون قبلته قبل البيت (بخاري ص۱۰)
بيا ئے چه د يهودو علماؤ تصور او کړو نو په زړه کښے ئے اضطراب

پیدا شو د تحویل نه بیت اللہ شریف ته - تقلب ویلے کیږی اضطراب ته
تقلب الشئ ظهرالبطن کالحیة تتقلب فی الرمضاء (صراح)
تائید:[1] یوم تقلب وجوههم فی النار (احزاب ۶۶) -
(۲) یخافون یوما تتقلب فیه القلوب والابصار (نور ۳۷) -
نو په حدیث شریف کښے بیان دا بتدائی حالت د نبی علیه السلام دے۔
او په قرآن شریف کښے بیان د انتهائی حالت دے - د دے توجیه تائید
کیږی د آئنده زجرونو نه -" ولئن اتیت الذین اوتوا الکتب بکل ایة۔[1]
(۲) ولئن اتبعت اهوآئهم (۱۴۵) (الهام الباری)
او قبلة ترضها - هم په استقبال پاتے شو یعنی اوس پے خوښ
شے خو اُئنده به پے خوښ شے - ځکه چه بیت اللہ شریف چه ابدا دعائی د
خلقولو ابراهیم علیه السلام ته اکوکډ یهو دپے نه دی خوشحاله - او دعا موپه نزد
د ترضها معنی د حال ده (شیخ)

(۳) لایغرنک تقلب الذین کفروا فی البلاد الاعراف ۱۹۶

اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْکِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ : ۱۴۶	ضمیر تحویل ته راجع دے نبی علیه الصلوة والسلام ته

ضمیر راجع کول صحیح دی - خو د سیاق نه دا معلومیږی چه مرجع
تحویل دے - او مراد معرفت نه دے په اعتبار د علوق سره - بلکه
په اعتبار د مصداق سره دے نو تشبیه صحیح شوه - (مولوی عبدالغفور)

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ یُّقْتَلُ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ : ۱۵۴	دا عبارة النص دے په بیان د

لوئے مرتبے د شهداؤ کښے او اشارة النص دے په دے کښے چه
(۱) مقتول دی (۲) اموات نه دی (۳) احیاء دی - او حیاة دے
داسے دے چه تاسو پے نه پوهیږئ - نو معلومه شوه چه
حیاة بل شانتے دے - د حیاة دنیوی نه - او دا ایة متشابه دے
دغه سے ایة دے - لاتحسبن الذین قتلوا (ال عمران ۱۶۹)
نو مسروق تابعی وائے چه موږ تپوس او کړ د عبد الله

فاذکرونی اذکرکم (۲۰) یقول الله تعالٰی انا عند ظن عبدی بی وانا معه اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسه ذکرته فی نفسی وان ذکرنی فی ملاء ذکرته فی ملاء خیر منهم (او کما قال)... (بخاری)

ابن مسعودؓ نہ دَدے ایتہ نو هغه اووئے چه مونږ تپوس کړے وه دَ دے دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اوفرمایل چه ارواح دَ دوی په جسمو دَ زرغونو مرغانو کښې دی او هغوی لره پنجرے دی زوړندے دی د عرش نه تر څو پورې چه جنت کښې کوم ځائے چه ئے خوښ شی۔ بیا واپس کیږی دَ شپې دغه پنجرو ته۔ نو باری تعالیٰ بنکاره شو دغه شهداء ته چه تاسو څه غواړئ نو دوی اووے چه مونږ نور څه غواړو دَ ورځے په جنت کښې ګرځیږو کوم ځائے چه مونږ خوښ وی۔ نو درے ځله باری تعالیٰ دَ دوی نه تپوس اوکړ چه څه غواړئ نو دوی اووے۔ یارب نرید ان ترد ارواحنا فی اجسادنا حتیٰ نقتل فی سبیلك مرة اخری۔ (مشکوٰة ص۳۳۰)

نو صاف معلومه شوه چه روح دَ بدن نه جدا دے۔ حیاتِ مونږ ځکه نه پیژنو چه حیات دَ دوی برزخی دے۔ هغه ډیر ارفع دے دَ حیات دنیوی نه۔ او حیوٰة اخروی بیا ډیر ارفع دے دَ حیاة برزخی نه لکه حیوٰة دنیوی چه ارفع دے دَ هغې حیوٰة نه چه په ګیډه دَ مور کښې وی۔

په الهام الباری کښې دی چه کوم خلق انبیاء لره حیوٰة دنیوی ثابتوی نو دوی ثابتوی ادنیٰ حیوٰة په ځائے دَ اعلیٰ حیوٰة۔

او بیا تخصیص دَ عیسیٰ علیه السلام په حیوٰة دنیوی سره ثابت نه شو۔ (مشکوٰة ص۵۲۷)

مشکوٰة په حاشیه کښې ملا علی قاری لیکی۔ کان ارواح الانبیاء متشکلة بصورهم التی کانوا علیها الا عیسیٰ فانه مرئی بشخصه۔ یعنی انبیاء چه دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام استقبال لره راغلی وو بیت المقدس ته۔ نو نورانبیاء په جسم مثالی سره راغلی وو او عیسیٰ ع په جسم عنصری سره۔

روح غیر مادی غیر مقداری دے۔ جسم عنصری مادی او مقداری دے۔ جسم مثالی مقداری غیر مادی دے۔ دَ شهداء جسم مثالی پشان

دَ طوطيانو دے - او دَ پيغمبرانو جسم مثالى پشان دَ جسم عنصرى دے او دَ عامو مسلمانانو بل شان تتے دے - په ويخه تعلق دَ روح دَ جسم عنصرى سره وى - او په خواب کښے تعلق ئے دَ جسم مثالى سره - او مرګ پشان دَ خواب دے - احوال برزخى دَ متشابهات نه دى - دَ منصوص عليه نه به سړے تجاوز نه کوى - تخصيص دَ شهداءؑ په حيوة برزخى کښے دَ وجے دَ کمال دَ دوينه دے په دے حيوة کښے - ورته حياة برزخى خو هر چا لره شته -

جُسے دَ پيغمبرانو په قبرونو کښے محفوظے دى دَ خزا بيدونه - او دَ شهداء جُسے هم خاورے نه خورى - البته دَ بعضے شهداء جُسے خرابے شوے دى يا به دَ هغوى نيت خهٔ نه وه - يا به دغه زمکه کښے څهٔ کانى تاثير وى - زهٔ وايم چه کوم اعلان بارى تعالىٰ کړے دے په هغے به ايمان راوړو - او دَ هغے به نشر کوو هغه دادى (۱) شهداء مقتول دى (۲) اموات نه دى (۳) احياء دى (۴) خو حياتِ بل شان تتے دے ځمونږ دَ شعور نه بالا تر دے (۵) اٰل عمرانٓ کښے فرمائى - عند ربهم يرزقون (۱۶۹)

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ: ۱۶۹

(۱) په صفا باندے به په جاهليت کښے اساف بت وه او په مروه باندے نائله پروت وه - نو پس دَ اسلام نه دا صحابو په زړه کښے شك وه چه دا سعیٔ دَ صفا مروه به ګنا وى - نو بارى تعالى اوفرمائل چه صفا او مروه خو شعائرُ الله دى - يعنے په اسلام کښے لوئے مقامات دى نو دَ دوى په سعیٔ کښے ګناه نشته - بتان ايخودل خو دَ کفارو غلطى وه (شيخ رح)

(۲) انصارو به عبادت کاوه دَ مناة بت چه په مشلل مقام کښے پروت وو - نو دوى ګناه ګنڼله سعیٔ دَ صفا او دَ مروه نو بارى تعالى اوفرمائيل چه په سعیٔ دَ صفا او مروه کښے ګناه نشته - ځکه چه دا خو شعائر الله دى - (عائشه رض)

قالوا انا لله وانا اليه راجعون ۱۵۶ (۱۵۲) قالؐ مامن مسلم تصيبه مصيبة فيقول ما امر الله به انا لله وانا اليه راجعون اللهم اجرنى فى مصيبتى واخلف لى خيرا منها الا اخلف الله له خيرا منها فلما مات ابو سلمه قلت (اى ام سلمه) اى المسلمين خير من ابى سلمه اول بيت هاجر الى رسول الله ثم انى قلتها فاخلف الله لى رسول الله صلے الله عليه وسلم ۱۲ (مشکوٰة ص۱۴۰)

(۳) اساف سړے وو او نائله ښځه وه دواړو محبت وو په بيت الله کښے دوى زنا وکړه په دوئ دخلوة کښے نو دوينه کښے جوړے شوے نو کفارو هغه ته عبادت شروع کړو ۱۲

(۳) دَ طواف دَ بیت الله ذکر وه په قرآن کښې چه - وليطوفوا بالبيت العتيق (حج: ۲۹) دے - او دَ صفا مروه ذکر په قرآن کښې نه وه - نو صحابو د اسعیٔ دَ صفا مروه گناه گڼړله - نو باری تعالیٰ او فرمایل ان الصفا الخ (غيرعائشة رض) (بخاری: ج ۱: ص ۲۲۲)

او اعتمر - عمره په لغت کښې زيارت ته وائي - او په شرع کښې احرام[1] طواف[2] - سعی[3] ده - بيا به ځان حلال کړی احرام به تری کړل مينځ حِل نه چه يو نوعه سفر راشی -

ان يطوف - مراد دَ طواف نه سعیٔ ده - دَ صفا او مروه - دا سعیٔ دَ امام مالک صاحبؒ په نزد مستحب[۲] ده ځکه چه باری تعالیٰ فرمائی "فلا جناح عليه - دَ امام صاحبؒ په نزد دا سعیٔ واجب ده - ځکه چه نبی عليه الصلوٰة والسلام فرمائي - ان الله كتب عليكم السعیٔ - او فلا جناح چه باری تعالیٰ فرمايلی دی دا خو دَ پاره دَ دے دی چه دَ اصحابو په زړه کښې خطره دَ گناه وه په دے سعیٔ کښې -

او امام شافعی صاحبؒ فرمائی چه دا سعیٔ فرض ده دَ دغه حديث دَ وجے نه ځکه چه کتب په معنی دَ فرض راځی - امام صاحبؒ ور ته جواب کوی چه په خبر واحد سره فرضيت نه شی راتلے - دَ فرضيت دَ پاره دليل قطعی پکار دے - او خبر واحد ظنی دے - قطعی دليل هغه دے چه هغه قطعی الثبوت او قطعی الدلالت وی - لکه خاص دَ کتاب الله يا عام کوم - خو چه تخصيص په کښې نه وی شوے او په عام دَ کتاب الله کښې چه تخصيص اوشی نو قطعی الثبوت دے خو قطعی الدلالت نه دے - او خاص دَ خبر واحد قطعی الدلالت وی خو قطعی الثبوت نه وی - او عام مخصوص البعض کخبر واحد نه قطعی الثبوت دے او نه قطعی الدلالت بلکه ظنی الثبوت او ظنی الدلالت دے - (کتب اصول) (مولانا عبدالغفور صاحب)

ومن تطوع خيرا - چا چه په خوشحالی سره اوکړه نيکی -

ل وقيل ركن عنده ۲

ان الذين يكتمون الخ ۱۵۹ -

عن ابن مسعود قال ما انت بمحدث قوما حديثا لا تبلغه عقولهم الا كان لبعضهم فتنة - هذا فی غير البينات والهدى - (معارف)

شاکر قدردان علیم صیغہ دَ مبالغے دہ ۔ الذی کمل فی علمہ (ابن عباسؓ)

اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ مَآ اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ: ۱۵۹

عبد اللہ ابن مسعودؓ فرمائی چہ تہ یو قوم تہ خبرہ بیانوے او دَ ھغوی عقلو نو تہ نہ رَسی دا بہ دَ ھغوی دَپارہ فتنہ وی ۔ یعنی مہ رسوہ دغہ خبرہ ھغوی تہ نو پہ دے کښے خو کتمان راغے ۔ معارف القرآن والا جواب کوی چہ دا خبرہ پہ غیر بیّنات کښے دہ یعنی چہ غیر ضروری مسئلہ وی ۔ پہ خلاف دَ ضروری مسئلے نہ چہ توحید او سنت او عقاید دی ۔ نو دا بہ ضرور رَسوے ۔ او دا کتمان سبب دَ لعنة دے ۔ نبی علیہ الصلوٰة والسلام فرمائی من سئل عن علم علمہ فکتمہ الجمہ اللہ یوم القیٰمة بلجام من النار (ابی امامةؓ) دا دَ ضروری مسئلے دکتمان حکم دے ۔ اللعنون څوک دی دوستہ دائی علیھم لعنة اللہ والملٰئکة والناس اجمعین (۱۶۱) دَ قرآن نہ معلومہ شوہ چہ پہ نزد دَ باری تعالیٰ ناس ھغہ دی چہ لعنة وائی پہ کافرانو باندے ۔ الا الذین تابوا واصلحوا وبینوا (۱۶۰) دا توبہ دَ ھغہ علماء دہ چہ حق ئے پټ کړے وی ۔ الا الذین تابوا من بعد ذٰلک واصلحوا (آل عمران: ۸۹) دا توبہ دَ اصی دہ ۔ الا الذین تابوا واصلحوا واعتصموا باللہ واخلصوا (نساء: ۱۴۶) دا توبہ دَ منافق دہ ۔

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ: ۱۶۳

دَ اسمآء بنت یزیدؓ نہ روایت دے چہ ما دَ حضور صلے اللہ علیہ وسلم نہ اوریدلی دی چہ اسم اعظم پہ الٰھکم الٰہ الخ او پہ فاتحے دَ آل عمران کښے دے (ترمذی) دا پہ بحث دَ رسالت کښے اعادہ دَ مسئلے دَ توحید دہ ۔ برائے نفی شرک فعلی نو معلومہ شوہ چہ مسئلہ رسالت مقصود دہ برائے اشاعت توحید دہ ۔ پہ دے آیت کښے پنځہ بشارات دی (۱) اضافت پہ الٰھکم کښے یعنی اللہ ستاسو بندہ دے (۲) وحدت ذاتی پہ الٰہ واحد کښے دَ یو رضا کول آسان دی، تائید: ضرب اللہ مثلا رجلا فیہ

الذین اذا اصابتھم مصیبة الخ صفہ: کلہ چہ راتہ مصیبت اورسی او ھغوی اووائی چہ انا للہ وانا الیہ راجعون الخ پہ صفحہ ۲۲ رکوع ۲ ۔ عباسؓ چہ وفات شو نو اعرابی راغے تعزیت دپارہ صفہ او وے ابن عباسؓ تہ اللہ خیر منک للعباس واللہ خیر لک من العباس، نو ابن عباسؓ او وے چہ ما تسلی او شوہ ۔ حماد بابا دَ وفات پہ وخت حما خاص شاگرد عبید اللہ دیر ژړا ماتہ دا روایت راؤ نیولو نو ما تسلی وشوہ دعا دَ تعزیت: ان للہ ما اخذ ولہ ما اعطی وکل شیء عندہ باجل مسمی فلتصبر ولتحتسب ۔ (بخاری ص ۱۷۲)

فتوضأ ورفع یدیہ فقال اللھم اغفر لعبید ابی عامر اللھم اجعلہ یوم القیٰمة فوق کثیر من خلقک فقلت ولی فقال اللھم اغفر لعبد اللہ بن قیس ذنبہ وادخلہ یوم القیٰمة مدخلا کریما ۔ (بخاری ص ۶۱۹) معلومہ شوہ چہ جہر او رفعہ دید پہ دعا دَ تعزیت کښے جائز دہ ۔

شرکاء متشاکسون ورجلا سلما لرجل هل یستویان مثلا۔ (زمر: ۲۹)

(۳) وحدة التصرف یعنی محکمے د حکومت نے تقسیم کړی شوی چه الا ء الله الا هو دے۔ نو ځکه بنده احتیاج صرف باری تعالی ته دے په حاجت روائی کښې خاص د باری تعالی نه یه غواړو څه چه غواړو۔ ان هذا لهو الفضل المبین ورنه نوبکوم کوم دربه ککی وهل د مشرکانو پیشان لو۔ یارب لک الحمد کما ینبغی لجلال وجهک وعظیم سلطانک۔ نو ځکه باری تعالی فرمائی بطور د تعلیم بنده ته ایاک نعبد وایاک نستعین۔ ای قولوا۔

(۴) کثرت رحمت په الرحمن کښې یعنی تمام مخلوق معدود او محدود دی او رحم د باری تعالی لا معدود او لا محدود دے۔

(۵) رحمت طبعی په الرحیم کښې۔ یعنی رحم خوئی د باری تعالی دے غضب ئے خوئی نه دے یعنی هر وخت رحم کوی او غضب هله کوی چه بنده نافرمانی او کړی۔ نو ځکه باری تعالی فرمائی۔ ان رحمتی سبقت غضبی۔

ولو یری الذین ظلموا: ۱۶۵

(۱) لو شرطیه یری فعل شرط الذین ظلموا فاعل مفعول حذف دے چه حال انفسهم دے اذ یرون العذاب ظرف متعلق دے په حال انفسهم پورے۔ جزائے محذوفه ده چه ما فعلوا الشرک دے ان القوة په تقدیر د جار دسره متعلق دے په عذاب پورے

ترجمه:۔ که چرے معلوم کړی وے دے ظالمانو ربه دنیا کښې) حال د نفسو نو خپلو کله چه او وینی عذاب (اخروی) ځکه چه طاقت خدائے لره دے ټول او خدائے سخت عذاب ورکونکے دے (نو شرک به ئے نه وے کړے)

(۲) لو تمنائیه اذ یرون متعلق دے په یری پورے۔ او د عذاب نه مراد دنیوی دے۔ ان القوة الخ قائم دے په مقام د مفعولین د یری۔ ترجمه:۔ ارمان که معلوم کړے دے ظالمانو کله چه او وینی عذاب (دنیوی داخبره) چه طاقت خدائے لره دے ټول الخ۔ یعنی

اولئک علیهم صلوٰة من ربهم ورحمة واولئک هم المهتدون (۱۵۷) او وے عمره خه دوه انړوی د ثواب او خه غوټه ده د ثواب بخاری ۱۷۰ ص ۱۷۲

(۱) اول منهج دے دویم منهج دا دے چه مفعول ثانی حذف دے چه حاصل دے او دویم منهج دا دے چه مفعول ثانی نه غواړی (نحو) جواهر ۸۲

... عليك حقا وان لنفسك عليك حقا وان لاهلك عليك حقا فاعط كل ذى حق حقه، فقال صدق سلمان - (الرحيق المختوم)

عذاب دينوى او دينى او بيا هم د بارى تعالىٰ طاقت نه معلوموى يعنى كه د دوى د معبودانو په لاس كښې څه طاقت وے نو دوى به ئے (د عذاب دينوى نه) بچ كړى وو - (شيخ رح).

(۳) لَوْ تمانيه د يرى د پاره مفعول حذف دے چه امرا دے - او د اذ يرون العذاب د پاره متعلق محذوف دے چه يرون دے او دا يرون د امرا محذوف د پاره صفت دے - او ان القوة لله الخ خبر دے د پاره د مبتدا محذوف چه هو دے - ترجمه :- ارمان كه معلوم كړے وے ظالمانو ربه دنيا كښې يو كار چه معلوم به كى كله چه او وينى عذاب (اخروى هغه كار دا دے) چه طاقت خدائے لره دے - (ترجمان القرآن)

(۴) لَوْ شرطيه - اذ يرون متعلق دے په يرى پورے - او د عذاب نه مراد اخروى دے - ان القوة الخ قائم دے په مقام د مفعولين د يرى او جزا حذف ده چه لندموا اشد الندامة ده - ترجمه :- كه چرے او وينى ظالمان كله چه او وينى عذاب (اخروى دا خبره) چه طاقت خدائے لره دے الخ نو سخت به خيمان شى - (بيضاوى)

(۱) إِے ا يتبعون ا ٰباءهم لو كان آباؤهم يعقلون شيئا و يهتدون	اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ : ۱۷۰

ولو كان ا ٰباؤهم لا يعقلون شيئا ولا يهتدون - نو واو عاطفه دے او لو شرطيه دے او معطوف عليه محذوف دے او ا يتبعون دال بالجزاء دے -

(۲) ا يتبعون ا ٰباءهم حال كون ا ٰباءهم لا يعقلون الخ - نو واو حاليه او لو مصدريه دے يعنى دواړو تقديرونو د عقل او د عدم عقل كښې تقليد د پلار او نيكه كوى دا خبره غلط ده - نو دا خو تقليد مذموم دے - تقليد خو صرف په تقدير د عقل او د اهتداء كښې دے چه تقليد محمود دے -

نو معلومه شوه چه صاحب تقليد هغه كوؤ چه علم او عقل ولري ده - عبدالله بن مبارك فرمائى : لقد زين البلاد ومن عليها امام المسلمين ابو حنيفة بآثار وفقه في حديث كآثار الزبور على الصحيفة

۳ مقام ابى حنيفة رح

فلعنة الله عدد رمل على من رد قول ابى حنيفة

عبدالله بن مبارك امير المؤمنين فى الحديث : فما فى المشرقين له نظير ، ولا بالمغربين ولا بالكوفة

ان الهدایه کالقرآن قد نسخت ما صنفوا قبلها من الشرع من کتب . (هدایه لما نکه هدالت پی ملک) یعنی هدایه کے باوجود اور کتب فقہ کی ضرورت

دَ دویم ترکیب حاصل دا دے چه اتباع دَ با وُ کوئ په دے حال کښے چه پلار او نیکه خوئے لا یعقل دی په دے حال کښے تقلید مذموم دے (۳) او که وَاو وصله شی نو همزه خوانکاری دے نو حاصل به دا وی چه آیا اتباع دَ پلار نیکه کوئ په دے حال کښے چه لا یعقل دی؟ یعنی په دے حال کښے اتباع نه ده پکار ۔ نو په نقیض دَ واوُ وصله کښے خو حکم په طریق اولیٰ سره وی ۸ لهٰذا دے وجے نه دا دریم ترکیب محل دَ فکر دے ۔

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ : ۱۷۳

انما راجح دَ پاره دَ قصر نو قصر دَ حرمة خو په دے مذکورا شیاء کښے غلط دے ۔ نو بعض وائی چه دا مذکورا شیاء به حرمة پورے مقصور دی لیکن دا جواب خو دَ قانون دَ انما خلاف دے ځکه چه په انما کښے قصر دَ ماقبل وی په مابعد پورے نو ماقبل خو حرمة دے نو بعض وائی چه دا قصر اضافی دے په نسبت سره بحیرے سائبے وغیره ته ۔ او درتنی والا وائی چه دا انما دَ پاره دَ تاکید دے نهٔ دَ پاره دَ قصر نو اعتراض دَ سره وارد نه شو ۔

المیتة دا هغه ته وائی چه ذبح شرعی سره نه وی مړه ۔ ذبح شرعی یو ده اختیاری بلهٔ اضطراری ده ۔ ذبح اضطراری دیته وائی چه لاس ئے نه رسی دَ ذبحے اختیاری ۔ نو چه دَ هر جز دَ حیوان نه په بسم الله سره وینه او باسی په هغه شی سره چه په هغه سره زخم کیږی او وینه بے وُځی خو چه قائم نوک نه وی برا بره خبره ده چه کټه وی او که لرګے تیره ۔ په خلاف دَ مړدکی نه چه دے خو جرحه کوی نه پچ پا بلکه به طاقت دَ بار و دُ سره ۔ نو دَ توپک په مړدکی سره ذبحه نه شی راتلے (معارف) ۔

الدم ۔ نه مراد مسفوحه ده ۔

عه وَمَا اهلّ بهِ لغیر الله (۱) هغه مذبوحه چه په نوم دَ غیر الله ذکر شی (۲) هغه شے چه په نوم دَ غیر الله ذکر شی ۔ (۳) هغه

ع ۔ نه رہی جیسا کہ قرآن ناسخ ہے کتب منزلہ من اسماء کی ۔ فافہم)

۸ : نو په تقدیر دَ یعقل سره په طریق اولیٰ اتباع مه کوئ حال دا چه په تقدیر دَ عقل سره خو اتباع پکار ده

عه دَ ما یؤخذ من الدراهم والشمع و الزیت وغیرها مما ینقل الی ضرائح (قبرو) الاولیاء الکرام تقربًا الیهم فحرام باجماع المسلمین (در المختار)

۱۲ ۱۲ ۱۲

یعنی په نیت د تحریمات د غیر الله .

علمه چه په هغې آواز پورته کړے شی د پاره د تعظیم د غیر الله رشیخ)

امام شوکانیؒ فرمائی چه د نبی علیه السلام د تقرب د پاره ذبح د اهل سنت والجماعت په نزد کفر دے۔ نو د نورو امواتو د پاره به څنګه جائز شی؟ د بعض مفسرینو قول دے چه د معتقدینو د امواتو نه د نفع او د ضرر په خیال په قبر و نو ملاند ذبحه په ما اهل لغیر الله کښې داخله ده (اعظم التفاسیر ص۲۳)

البته ایصال ثواب جائز دے نه تقرب۔ فرق په مابین د ایصال د ثواب او د تقرب کښې دا دے۔ چا ته چه ثواب بخی نو هغه ورته عاجز ښکاره شی لکه خپل مورو پلار نو دا ایصال ثواب جائز دے۔ او کله هغه ورته عاجز نه ښکاری بلکه خپل ځان ورته په یو کار کښې مجبور او عاجز ښکاره شی نو دا ذبح وغیره اوکی د یو کس د پاره چه هغه لره سره پدغه مقصد کښې امداد یا د دهٔ د پاره دعا اوکی۔ لکه یو ولی ته ثواب او بخی چه هغه به لره سره څه امداد اوکی یا به ورلره دعا وکی دا تقرب غیر نا جائز دے (یعنی جائز نه دے) که یو سړے او وائی چه ځما خو د دغه دلیا ر د ولی مرده مریضانو مقصود دی هغوی لره دعوت کوم نو ته ورته او وایه چه په طلباء د علم باندې خیرات کښې ډیر ثواب دے۔ نو که دهٔ د خپلے ارادے نه رجوع وکړه نو نیت صحیح دے او که وُوے چه نا زهٔ خو پدغه مریضانو د ډزکه باندې خیرات کوم۔ نو معلومه شوه چه د دهٔ د دغه ولی نه طمع ده۔

او که ایصال ثواب کوی نو تعین د یو وخت بے د دلیل شرعی نه په هغه وخت کښې ثواب زیات ګنړل بدعت دے۔

غیر باغ ولا عاد۔ چه نه وی باغی د سلطان نه۔ او نه وی تجاوز کونکے د حد نه۔ چه د وخت نه مخکښې او د حد نه ډیر نه خوری

(۱) که منذور معین وه د غیر الله نو دا خو حرام دے رشاه عبد العزیز صاحب) فرمائی چه په دے منذور کښې خبث پیدا شو زاید مخنزیر نه نو دے په ذبح سره په اسم د خدائے سره نه حلالیږی (۲) او که غیر معین وه او د غیر الله په نوم ذبحه شو نو هم حرام دے (۳) او که غیر معین وه او دا نا ذر تائب شو او د خدائے تعالیٰ په نوم باندې ئے حلال که نو حلال دے رشیخ سر حد)

رخصتونه د شوی عاصی لره نشته - (شافعیؒ)

(۱) نه وه باغی چه د وخت نه مخکښې نه خوری او نه د زیاتی کونکی چه د حد نه زیاتی نه خوری -

(۲) یا نه وی باغی چه طلب د لذت نه کوی - په اکل د میتتے سره او نه وه زیاتی کونکے چه د وخت نه مخکښې او د حد نه زیاتی نه خوری -

بغا یبغوا ای تعدی - بَغَیٰ یَبْغِیْ - طلب -

ان اللہ غفور رحیم - امام شافعی صاحبؒ او امام یوسف صاحبؒ فرمائی چه حرمت په حالت د اضطرار کښې د مردار نه ساقط نه دے - البته ماخذه پے نشته د وجے د دے قول د باری تعالیٰ نه چه ان اللہ غفور رحیم - امام صاحبؒ فرمائی چه حرمت تے ساقط دے تائید:

قد فصل لکم ما حرم علیکم الا ما اضطر تم الیه - (انعام: ۱۲۰)

حکم د مستثنی مغائر وی د مستثنی منه نه - او دلته غفور الخ د پاره د دے دے چه کله د دهٔ نه غلطی راغلے وی چه د ده کنداره په یو د چهاڼکے کیده - او دهٔ به لږه څیره خوړلے وی نو دا معاف ده -

اُولٰٓئِکَ مَا یَاْکُلُوْنَ فِیْ بُطُوْنِهِمْ اِلَّا النَّارَ: ۱۷۴

اکل فی بطنه ای ملاءهٔ -

:۸: یعنی عثمانؒ سورۂ کرد -

و اکل فی بعض بطنه ۽ الا النار - ای ما یأکلون فی بطونهم شیئًا الا النار - استثناء مفرغه ده -

یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا کُتِبَ عَلَیْکُمُ الْقِصَاصُ: ۱۷۸

دا دویمه حصه ده په دے حصه کښې بحث د جهاد دے - او چونکه په جهاد کښے مال ته ضرورت دے - نو مسئله د انفاق به ذکر شی - او په جهاد کښے انتظام ته ضرورت دے - نو امور انتظامیه به ذکر کیږی - نو په دے کښے تبه مضامین دی -

القصاص دا حکم اول دے دَ امورِ انتظامیو ش - دا متعلق دَ سیاست مدینه دے - یعنی قصاص قائم کی -

، الحر بالحر الخ دَ دے مقابلے ته مقصود بیان دَ مساوات دے دَ پاره دَ رد دَ قانون دَ جاهلیت چه دَ معزز فریقے عبد به دَ غریبے فریقے دَ حُر سره او مؤنث به ئے دَ هغوی دَ مذکر سره برابر وه - او حکم دَ قتل دَ حُر به بدل دَ عبد کیبے او دَ مؤنث په بدلے دَ مذکر کیبے معلومیږی -

وکتبنا علیهم فیها ان النفس بالنفس نه (مائده: ۵۹) یا الحر بالحر الخ ته مراد قصاص فی الاطراف دے - او دَ قصاص معنی لغوی مراد ده یعنی کشتن را باز کشتن وجراحت کردن عوض جراحت (صراح)

او دَ کتبنا علیهم فیها ان النفس الخ ته مراد قصاص فی النفس دے (احکام القرآن للجصاص) -

او چونکه امام شافعی صاحبؒ مفهوم مخالف معتبره وی - نو هغه قایل دے په نسخ دَ مفهوم مخالف دَ الانثی بالانثی باندے په حدیث سره - او په حدیث سره دے نسخ دَ قرآن ته منی او دَ مفهوم مخالف نسخ په حدیث سره منی -

فمن عفی له من اخیه شیئ (۱) پس هغه چا ته (چه قاتل دے) عفوه اوشوه (دَ جانبه دَ ورور دَ مقتول ته) دَ ورور ده (چه اسلامی رورړئ دے) دَ څه شی - فاتباع - یعنی بیا به ورته په خه سلوک سره دیت غواړی - او قاتل به په ښه سلوک سره دیت ادا کوی -

(۲) پس هغه چا ته (چه وارث دَ مقتول دی) ورکړے شو دَ ورور دَ ده نه (چه نسبی دے دَ ورور ته معنی عامه مراد ده) یو شے (دَ دیت ته) الخ (عینی)

ذالك تخفيف - دا حکم مذکوره چه قصاص دے يا ديت دے - په يهو دو صرف قصاص وه - ځکه چه دَ موسى عليه السلام په دين کښې سختى وه دَ وجے دَ جلاليت دَ دهٔ نه - او په نصارا ؤ صرف ديت وه - ځکه چه دَ عيسى عليه السلام په دين کښې نرمى وه دَ وجے دَ رأفت دَ عيسى عليه السلام نه - او نبى عليه الصلوٰة والسلام خو جامع وه دَ جلاليت او دَ جماليت نه - نو دين دَ دهٔ هم جامع شه قصاص لره چه په کښې جلاليت دے او ديت لره چه په کښې جماليت دے -

| وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ ؛ ۱۷۹ |

اى حيوة عظيمة - مثلاً زيد عمرو لره مړ کړ نو دَ زيد قبيله او دَ عمرو قبيله جنګ ته پورته شوے - نو په قصاص دَ زيد سره دواړه قبيلے ژوندئ پاتے شوے - او تر قيامته پورے به خلق ځان دَ قتل نه ساتى دَ وجے دَ يرے دَ قصاص نه - او په پښله زيد ته هم حيوه اخروى ملاؤ شو. ورنه دے خو دوزخى وه -

فائده :- دَ جاهليت په وخت کښې يو بليغ قول وه "(۱) القتل انفى للقتل" دَ دغه عبارت په مقابله کښې راغے دا عبارت - (۲) فى القصاص حيوٰة - دَ دے دواړو عبارتو نو مقابله مذکور فى الجدول ده -

مقابله

(۱)	(۲)
فى القصاص حيوٰة -	القتل انفى للقتل -
(۱) احروف (۱۱)	حروف (۱۴)
(۲) النص على المطلوب - يعنى حيوٰة -	په دې کښې نص على المطلوب نشته. بلکه ضمنى دے -
(۳) تعظيم دَ حيوة چه معلوميږى دَ تنوين نه	په دے کښې تعظيم نشته -
(۴) چرته چه قصاص وى نو حيوة به وى -	قتل کبعضې وى نو بيخې حيوة نشته ورنه نو ادعى دے - قتلة
(۵) تکرار په کښې نشته -	تکرار په کښې شته قتل په کښې دوه ځله مذکور دے -
(۶) استغناء عن التقدير متعلق دَ جار رعايت لفظى دے -	تقدير دَ مفضل عليه ته ضرورت دے او دا ضرورت معنوى دے -
(۷) مطابقه چه ذکر دَ ضدين دے په کښې	صنعت مطابقه په کښې نشته -

(۱۸۰)
كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ

(۱) بعض وائی چه داو ارث ته منسوخ دے (۲) بعض ئی داحکم مستحب دے دوتو دپاره (۳) شیخ علیه الرحمة فرمائی چه: اد دوصیت نه دادے چه وصیت اوکی چه ټول مال به موافق دقرآن تقسیم کیږی داخه توجیه ده - (۴) بعض وائی چه مراد هغه والدین دی چه یو مانع دموانع دارث نه پکې د هغوی کښې موجود وی - داحکم ثانی دے متعلق په تدبیرالمنزل - یعنی وارثو ته میراث ورکول موافق د قانونِ شرعی سره -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ :۱۸۳

داحکم ثالث دے متعلق په تهذیب الاخلاق - یعنی روژه اونیسئ چه اخلاق موښۀ شی - ده ته امرِ مصلح هم وائی - كما كتب على الذين من قبلكم - تشبیه په نفس وجوب کښې ده نو شیخ ته ضرورت رانشی - دابیان تخفیف دے -

(۱) اول یعنی روژه یواځې په تاسو نه ده لازم -

(۲) ایامامعدودات تخفیف دویم دے - یعنی په تمام کال کښې یوه میاشت ده -

(۳) فمن كان منكم مريضا - دادریم تخفیف دے یعنی مریض په مرض کښې چه سړی ته مرض په سبب د روژے سره تکلیف رسوی - یعنی مرض زیاتیږی یا اوکه پیری اومریض تنګیږی نو روجه دے ماته کړی بیا که جوړ شو نو قضا دِ راوړی - اوکه قضائے رانه وړه نو په وصیت سره پس د مرګ نه فدیه د روجے په مقدار د نیم اوګی غنمو (شرعی) مسکین ته به ورکه ورکوی وجوباً - اوکه وصیت ئے نه وه کړے نو ورکول مستحب دی اوچونکه دانص معقول المعنی نه دے لهٰذا قیاس د مانځه په صحیح نه دے البته که ورته فدیه د مانځه تبرعاً ورکوی نو امید د ثواب شته - خو چه د کتا نه قیود اورسومات په نه جوړه وی - یعنی داخته لازمه ده چه مرے

قال ۲ من صام رمضان ایماناً واحتساباً فغفر له ما تقدم من ذنبه ۲ قال ۲ اذا دخل رمضان فتحت ابواب الجنة وغلقت ابواب الجهنم وسلسلت الشیاطین ۲ قال ۲ فی الجنة ثمانیة ابواب منها باب یسمی الریان لایدخله الاالصائمون مشکوة ۲ قال ۲ ما حق امرء مسلم له شئ یوصی فیه یبیت لیلة اولیلتین الا دوصیته مکتوب عنده (بخاری)

۲ صبری کښې روژه فرض شوه (ابن کثیر) او مدینه منوره کښې لنه تنفع نو اختلاف وشوه په اسقاط سره او په نکه مقطر کیدا اسقاط او په مانځه سره -

دے پہ وت ویلا و فدیہ دے تقسیمیږی؟ پہ دفن دَمرِی کِنبے خو سُرعت ماموربہ دے۔ چہ مړے چرے بے عزتہ نہ شی۔

او مسافر دِ پہ سفر کِنبے خوری خو چہ دَ بیگا نہ ئے نیت دَ ما تولو کړے وی او دَ صباختو نہ مخکبنے دَ کور نہ اوځی۔ ځکہ سفر اختیاری دے۔ پہ خلاف دَ مرض نہ۔ کہ دَ سړی دروژہ وہ او مرض پرے راغے او دہ تہ تکلیف وہ زیات نو روژہ دے ماتہ کی۔ او قضا دِ راوړی۔ کہ یو سړی روژہ ماتہ کړہ او جوړ وہ او روستو مرض راغے نو کفارہ ساقطیږی۔ او پہ روستو سفر سرہ کفارہ نہ ساقطیږی۔

فعدۃ ای فعلیکم محذوف دے ځکہ چہ فعدۃ جزاء دہ او جزا جملہ وی۔

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ ۱۸۴ (۱) اول حکم دَ صوم عاشورہ (۲) بیا ایام بیض (۳) بیا رمضان تخیرا چہ روژہ نیسی او کہ فدیہ ورکوی (۴) بیا تشدید راغے پہ رمضان کِنبے یعنی دَ شپے دَ خپلے بی بی سرہ تعلق بند شہ۔ او پس دَ خواب نہ خوراک او سکل ھم بند شو (۵) بیا تسہیل اوشہ پہ رمضان کِنبے یعنی جماع پہ شپہ کَ رمضان کِنبے جائزہ شوہ۔ او خوراک او سکاک پس دَ خواب نہ ھم جائزشو۔

(۲) لا مقید دے (ابن عباسؓ)

(۳) ھمزہ دَ پارہ دَ کلفت مشقت دے (انورشاہ)

(۴) یا ھمزہ دَ پارہ دَ سلب دے (عام) شاید دا جوړ دَ ابن عباسؓ مراد دے

بھرحال دَ دوی مال یو دے چہ دا حکم دَ شیخ فانی دے۔

(۵) دَ یطیقونہ ضمیر فدئے تہ راجع دے فدیہ مقدم دہ رتبۃً ځکہ مبتدا دہ۔ فدیہ مصدر ذو تاء دے تذکیر او تانیث دَ ضمیر پہ کِنبے جائز دے۔ نو دا حکم دَ سرسائے دے۔ او چونکہ دا نص محتمل دے لهذا سرسایہ واجب دہ۔

ان تصوموا ښه مراد شپږ روژې دَعید الفطر دی۔ چه نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی چه څوک شپږ روژې دَعید الفطر او نیسی که متصل وی او که منفصل او منفصل بهتر دی خو چه په عید الفطر کښې و نه نو دا به ده لکه چه ټول کال روژه کی ئی۔ ځکه نیکی دَمسلمان کم از کم په لس ده۔ (شاه ولی الله رح) (مشکوٰة ص۱۷۹)

(۶) کتب علیکم الصیام۔ ښه مراد ایام بیض دی نو په دغې کښې خو تخیر دے۔ بنا په دے په فعدة من ایام اخر کښې تکرار برائے تاکید راښه غے۔ ځکه درېم عمل ښه مراد رمضان دے او تاسیس اولٰی دے دَتاکید ښه ځکه چه تاسیس کښې افاده وی او په تاکید کښې اعاده وی (شاه انورشاه)

فائده:۔ اصحاب ظواهر په تخیر عمل کوی په رمضان کښې۔ موږ ورته وایو چه تاویل شوے نو تاسو به روژه هم نیسئ او فدیه به هم ورکوئے ځکه چه په قرآن کښې دَافطار حکم نشته۔ (انورشاه کشمیری صاحب رح)

(۷) دا حکم استحبابی دے چه روژه دِ نیسی او خیرات څخیل خوراک ښه دِ هم اوکی۔ (شیخ سرحد علیه الرحمة)

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ ۱۸۵	دا و معطوف

علیه او لام متعلق غواړی نو تقدیر دا شو۔ شرع لکم ذلک لیسهل الامر علیکم و لتکملوا العدة - وعلى ما هدٰکم ښه معلومه شوه چه لوئی بیا نول په هغه طریقه سره وی چه په هغه سره باری تعالیٰ هدایت کړے وی - نه په هغه طریقه سره چه دَځانه ئے پخپل عقل سره دغه طریقه جوړه کړے وی - په دے کښې رد دے دَبدعاتو۔ په نزد دَاحنافو عقل معرف دَاحکامو دے او موجب دَاحکامو دَپاره شرعه ده۔ او معتزله وا جبوی هغه شے چه په کښې عقل ثواب وګڼړی او حراموی هغه چه په کښې عذاب وګڼړی۔ دَ اشاعره په نزد هیڅ اعتبار دَعقل نشته بے دَسمع ښه (نورالانوار ص۲۸۱)

قال ۱ من صام رمضان ثم اتبعه ستا من الشوال کان کصیام الدهر (مشکوٰة ص۱۷۹)
۲ له نو عقلاً حاکم کیدے شی ځکه حاکم جاعل کیدے شی او عقل مفتی نه شی کیدے ۱۲
۳ له حسن ملائم دَطبع سره لکه سخا او قبح غیر ملایم دَطبع سره لکه بخل یا حسن مدار دَکمال لکه علم او قبح مدار دَنقصان لکه جهل دا اتفاق عقلی دے او حسن مدار دَثواب او قبح مدار دَعذاب په دے کښې اختلاف دے چه منکور دے ۳
۴ نو عقل حاکم کیدے شی ځکه حاکم جاعل دے او عقل مفتی نشی کیدے۔
چون غرض آمد ہنر پوشیده شد
صد حجاب از دل بسوئے دیده شد
(مسئله دعا وغیره)

وَاِذَا سَأَلَكَ عِبَادِیْ : ۱۸۶

داجمله معترضه ده ترغیب دے دعا ته په سبب دَ قرب دَ باری تعالیٰ سره - او روژه هم سبب دَ قرب دے الله تعالیٰ ته په یوے روژے سره دَ اَدْنیا کالوسافت لرے شی سرے الله تعالیٰ ته نزدے کیږی -

اذا دعانِ یعنی چه یوازے باری تعالیٰ لره اوبلی" قال علیه الصلوٰة و السلام من لم یسئل الله یغضب علیه" - قال علیه الصلوٰة والسلام لیس شئ اکرم علی الله من الدعاء" - "قال علیه الصلوٰة والسلام لا یرد القضآء الا الدعآء ولا یزید فی العمر الا البر" - مشکوٰة ص۱۹۵

اُحِلَّ لَکُمْ لَیْلَةَ الصِّیَامِ : ۱۸۷

دَ دینه مخکښے په شپه دَ رمضان کښے جماع دَ خپلے ښځی سره بند وه - عمر رض دَ شپے په رمضان کښے دَ خپلے ښځی سره تعلق اوکړه - او تائباً ئے نبی علیه السلام ته حال بیان کړ - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته او فرمایل "ماکنت بذلك جدیرا یا عمر" - داحکم راغے - داعلامه دَ عدالت ده دَ اصحابو رضوان الله تعالیٰ علیهم - اصحاب رض عدول دی گناه شکوی اوکړ او کی نو زر تائب کیږی - (التائب من الذنب کمن لا ذنب له)* روافض هسے طعنو نه لږدی او (الله الله فی اصحابی) ته نه گوری -

هنّ لباس لکم - داکنایه ده دَ احتیاج دَ هر یو بل ته - نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی" لا خیر فی النساء ولا صبر عنهن یغلبن کریما ویغلبهن لئیم فاحب ان اکون کریما مغلوبا ولا احب ان اکون لئیما غالبا" (کمالین) -

وابتغوا ما کتب الله لکم - داتصحیح دَ نیت ده یعنی په جماع سره طلب کړئ نیک اولاد - یا ځان بچ کول دَ بد فعلئ نه -

وکلوا واشربوا حتی یتبین لکم الخیط الابیض - حتی دَ پاره دَ انتهٰی دے یعنی اکل اوشرب به تر صبا صادقه پورے وی - نه چه په صبا صادق کښے - لَدے وجے نه نبی علیه السلام فرمائی" اذا سمع النداء

احدکم والاناء فی یده فلا یضعه حتی یقضی حاجته منه (مشکوۃ ص۱۷۴)
یعنی انتهاء د اکل او شرب پہ آذان نہ دہ نو کہ سہری آذان واوریدو او علم ئے پہ صبا نہ وہ نو خوراک او سکاک دِ کوی ترصبا پورے نہ پہ صبا کیبنے۔

پہ تفہیم القرآن کیبنے دی "اگر عین طلوع فجر کے وقت اسکی آنکھیں کھلی ہوتو جلدی سے اٹھ کر کچھ کھا پی لے"۔ (دغه محکیتے حدیث تا ئید کیبنے پیش کوی (ببین تفاوت راہ از کجا ست تا بہ کجا)

ثم اتموا الصیام الی اللیل۔ یعنی افطار بہ کوی پہ لیل باندے۔

تفہیم ص۱۴۶ والا وائی۔ دن کی روشنی ختم ہونے کا انتظار کرتے رہنے کی کوئی ضرورت نہیں۔

دا څلورم حکم دے اموالکم۔ مالونہ دیوبل	وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ ۱۸۸

وَتُدْلُوا۔ ای لا تدلوا۔ الی الحکام۔ جمع دَ حاکم دہ ازنص معنی ئے حکم کونکے دے۔ حکیم جمع ئے حکماء دہ از شرف۔ دَ حکمۃ نه نه دے معنی د انشمندی دہ۔ لِتَأْكُلُوا ای لتأخذوا ذکر الاکل لانه المقصود (شیخ سرحدی)

قال ابن عربی "الرشوۃ کل مال دفع یبتغی به من ذی جاہ عونا علی مالا یحل" (فتح الباری) جابر بن زید فرمائی "ما وجدنا شیئا هو انفع من الرشاۃ" فیض الباری: ج ۳: ص۲۴۹)

نو رشوۃ اغستونکے ملعون دے مطلقا۔ او ورکونکے او دلال هله ملعون دی چہ پردے مال اخلی نہ چہ خپل مال بچ کوی۔ دَ خپل مال بچ کولو دَ پارہ ورکول دَ رشوۃ او دلالی جائزہ دہ۔ دَا دَ لتاکلوا هم معلومیږی۔

تتمہ حکم ثالث۔ "عام مفسرین وائی چہ دا جواب دے سائل لره	يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْأَهِلَّةِ ۱۸۹

وَانتم عاکفون فی المساجد (۱۸۷) قال فی المعتکف هو یعتکف الذنوب (ای تحتبس عن الذنوب) ویجری له من الحسنات کعامل الحسنات کلها (مشکوۃ ص۱۸۳)

۸ فائدہ زیادہ۔

پغیر د سوال د دے پہ سبب د نازلولو د سوال د دے پہ منزلہ د غیر
بانی ځکہ چہ دا غیر ورلوہ تہ پیر مناسب وی یعنی دوی سوال کړے
وو چہ سپوږمئ ولے نرے کیږی بیا غټیږی؟ نو باری تعالیٰ ورته
جواب ورکړ د سبب تپوس مکوئ بلکہ د فائدے تپوس تاسو لره پکار
دے۔ نو فائدہ ئے دا دہ چہ دا وقتونہ دی د پارہ د خلقو۔

(۲) حضرت صاحبؒ فرمائی چہ دوی تپوس کړے وہ چہ رمضان تہ
څۂ حاجت دے مونږ بہ دیرش روژے پورہ کوو۔ نو باری تعالیٰ
فرمائی چہ د روژے د پارہ خاص وخت مقرر دے او ستاسو دا سوال
دا ہم بے فائدے دے۔ لکہ چہ ستاسو دا رسم بے فائدے دے چہ
احرام او تړے او نو تہ د شا د طرفہ ځئ۔ او دروازہ پریدئے بلکہ
وأتوا البیوت من ابوابہا۔

د باری تعالیٰ قانون دے چہ احکام ذکر کی نو د ھغے نہ روستو
اعلان کوی واتقوا اللہ۔ چہ پہ احکام کښے نقصان اونشی۔ لعلکم
تفلحون۔ باعث علی التقوی دے۔

کہ دا عام مخصوص البعض دے بیہ وان احد من المشرکین استجارک الایۃ (توبۃ) خو ځکہ تر بہ خبر واحد سرہ زنانہ او بہ قیاس سرہ شیخ فانی وتلے دے ۱۲

وَقَاتِلُوْا فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ : ۱۹۰	د امورو انتظامیو نہ بعد اعلان جہاد دے۔ ولا تعتدوا۔ ہمی او بنځے

مہ وژنئ۔

وَاَنْفِقُوْا فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ : ۱۹۵	مسئلہ جہاد نہ بعد مسئلہ د انفاق۔ وَلَا تلقوا بایدیکم الی

التہلکۃ۔ ځان مہ ہلاک کوئ پہ سبب د نہ انفاق او د قتال
واحسنوا۔

فینا معشر الانصار نزلت ۱۲ ابو ایوب الانصاری

عمل
- فرمان برداری
  - اطاعت: کول د مامور بہ باعث خوف د امر نہ۔
  - احسان: کول د مامور بہ کمال سرہ باعث محبت دے د آمر سرہ
- نافرمانی
  - عملی: عصیان
  - اعتقادی: کفر
  - اعتقاد د حکمران: طغیان دے

ـه مکتبی رمضان دے بیاج دے ځکه سره په رمضان سره پاک شی نو قابل شی د حضور دلبار المص ۱۲ از نامه
انعامات

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۱۹۶

دا امر مصلح دے۔

(۱) اتمام د حج او د عمرے دا دی چه
یو په مستقل سفر سره او کی۔ نو دا فرا د علی وجه العزیمة شو
نو د فمن تمتع بالعمرة الی الحج نه تمتع لغوی مراد ده۔ یعنی چا چه
فائده واغستله په عمرے سره د حج نه۔ یعنی دواړه ئے په یو
سفر سره ادا کړه بیا احرام وا حده وی نو قران شو یا احرامین وی
نو تمتع اصطلاحی شوه۔

(۲) چه حج او عمره په یو احرام سره ادا کړی نو دا قران شو۔ نو د
فمن تمتع الخ ترجمه دا شوه چا چه فائده واغستله په سبب د فراغ
سره د عمرے نه تر احرامه د حج پورے دا تمتع اصطلاحی شوه۔ او د افراد
ذکر په حدیث شریف کښے دے۔

فان احصرتم۔ په دشمن سره وی او کښ په مرض سره۔ په
دے عموم دلالت کوی لفظ د احصار چه افعال دے۔ دا مذهب
د امام صاحبؒ دے۔ او امام شافعی صاحبؒ یواځے په دشمن سره
احصار منی نه په مرض سره ځکه چه نبی علیه السلام بند شوے
وه په دشمن سره۔ او امام صاحب مرض قیاس کوی په دشمن بانې۔
حتی یبلغ الهدی محله۔ مراد د محل نه حرم دے په نزد د امام
صاحبؒ[۱] تائید: ثم محلها الی البیت العتیق (حج: ۳۳) (۲) هدیا
بالغ الکعبة (مائده: ۹۵)۔

او د امام شافعی صاحبؒ په نزد مراد د محل نه ځائے د احصار
دے۔ ځکه نبی علیه الصلوٰة والسلام په حدیبیه کښے ذبحه کړے وه
او حدیبیة زمین حل دے۔ امام صاحب فرمائی چه حدیبیه بعض
حرم دے۔ ما په دوران د حج کښے اولیده چه علامہ د حرم د حدیبیے
لاوس ورته شمیسیه وائی) په درمیان کښے ده۔ (غریب)
من صیام۔ د درے ورځے دی۔ او صدقة۔ شپږ مسکینا نو

اتمامهما ان یحرم بهما من دویرة اهله کذا قاله علی وابن مسعود رضی الله تعالی عنهما ۱۲

تہ نیم نیم اوکے خلم بہ ورکوی - او نسلک - ذبحہ کہ هغه ځاروی چہ قربانی پہ کیږی - فما استیسر من الهدی دادم کہ شکرئے دے چہ دوه نسکونه پہ یو سفر کښے ادا کړه - نو بچپله او غنی تے نه خوښے شی -

فصیام ثلثۃ ایام - اخیره روژه بہ ئے عرفه وی - کہ عرفے روژه نورو حاجیانو لره مکروه ده - کہ بنی علیه الصلوٰة والسلام پہ حجۃ الوداع کښے کہ عرفے روژه نه وه -

اذا رجعتم - (۱) اذا فرغتم - ځکه فراغ سبب کہ رجوع دے یعنی چہ ایام منهیه ختم شی - تلک عشرة کاملة - دا کہ دے وهم رفعه ده چہ چا به وے چہ کہ حاجی اختیار به وی - (۱) یا به دریے اوّلے روژے اونیسی (۲) او یا به اوه آخیرے - (۲) او دویم وهم داوه چہ دا روژے به کہ هدی کہ پاره پوره نه وی - نو باری تعالیٰ فرمائی چہ لس روژے دی - او کہ هدی کہ پاره پوره دی -

ذٰلک لمن لم یکن اهله حاضری المسجد الحرام - دا رخصت چہ په یو سفر کښے حج او عمره کوی کہ هغه چا دپاره دی چہ کورونه ئے کہ میقات نه بهر وی - او کہ میقات نه دننه سړے به حج او عمره په مستقل سفر کوی - کہ هغه کہ پاره رخصت نشته - دا کہ امام صاحب مذهب دے او په دے رخصت باندے لام دلالت کوی چہ کہ پاره کہ انتفاع دے -

شافعی صاحب فرمائی چہ دا دم او که دم نه وی نو بیا صیام کہ پاره کہ هغه چا دی چہ بهر وه کہ میقات نه او میقاتی سړے به تمتع او قران کولے شی خو په هغه دم او صیام نشته - شافعی صاحب په مذهب بیا علیٰ من پکار وه -

الْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ: ۱۹۷	ای وقت الحج - چہ حمل صحیح شی فهو ضمیر اشهر ته راجع دے - یا ورته ضمیر شهرت ته راجع کوی بیا اعتراض کوی چہ راجع مرجع کښے موا فقت نشته (حاشیه احمقه) -

(روح المعانی تفسیر حقانی ج صلا)

فلا رفث ۔ اخبار په معنی د نهی دے رفث خو په صراحئے کښې غلط دی خو په ځ کښې هم خطا دے ۔ لکه یو سړے وائی چه په ... جدکښې زوره مه خاندہ ۔ رفث وائی فحش خبرو ته ۔ یا ؟. و د زنا نو ته ۔ په حضور د دوی کښې ته ئیده ابن عباسؓ په احرام کښې وے ... بنا همیسا ... ان یصدق الطیر ننک لیسا ... نو حصین ابن قیسؓ ور ته او وے لا ترفث وانت محرم) نو ابن عباس وا ... وے چه رفث ... حلہ وی چه په حضور د زنا نو کښې وی ۔ ...

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ ١٩٨ ... عرفات ... د ... دے ۔ چه په اصل کښې ... د ... او عرفات ور ته ځکه وائی چه آدم و حوا علیهما السلام په دے مقام کښې تعارف کړے وه د یو بل سره او په مزدلفه کښې ... یو ځائے شوی وو ۔ اِذْ لَافْ جُمِعَ ته وائی ۔

مختصر بیان د حج

د میقات نه به احرام د حج او تړی نو طواف به اوکی او سعی به اوکی نو بیا به محرم ناست وی او که احرام ئے د عمرے د پاره کړے وه نو ځان به حلال کی ۔ که متمتع وو نو ... اتم شپے د لوئے اختر به احرام او تړی د حج د پاره ۔ او په دے شپه که ئے طواف اوکړ او سعی هم اوکړه ۔ نو د اختر په ورځ به سعی په ده پاتے نه شی ۔ او د اختر په ورځ سعی ډیره ګرانه وی نو منا ته به لاړ شی نهمه شپه به هلته تیره کی ۔ په نهمه ورځ به روان شی عرفات ته که جمعه ئے ... نه کړه نو ظهر او عصر به یو ځائے ادا کړی بیا به دعا ګانے کوی عرفات ئے ټول موقف دے نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی ۔ "وقفت ههنا وعرفة کلها موقف" ۔ په دغه شکل منا کل منحر دے ۔ ماښام به واپس شی مزدلفے ته به د مغرب او د عشا نمانځه ادا کی ۔ او ... به د رمی د پاره تیارے کی ۔ د سحر نماز به په تیاره کښې اوکی ۔ ... صبا وی ۔ بیا به

عرفات، وقیل من ان الناس یعترفون بذنوبهم فی ذلک الموقف او سمی بذلک لا یعمل الناس فی هذا الموقف من معرفة الله الخ . تکمیل ص ۲۹۰
منهم من یقول الخ . قال واجعل الحیوة زیادة لی فی کل خیر واجعل الموت راحة لی من کل شر . مشکوٰة ص ۲۱۸

دعا کاے کوی - ۵ بیا به راشی منیٰ ته حلته صرف جمره عقبه به اولوی بیا به
ذبح اوکی بیا به سر او خرئی بیا به جامے بدلے کړی او مکے معظمے ته به راشی
۱۰ طواف زیارت به اوکی - او که سعیٔ مخکښے نه وه کړے نو سعیٔ به هم
اوکی - بیا به منیٰ ته واپس شی حلته د نماز ظهرنه بعد به درے واړه
جمرے اوُ لی کی د وړلے او دویے جمرے نه روسته قیام او دعا شته - او د
دریے جمرے نه روسته دلته دعا بدعت ده - ولے؟ ځکه چه نبی علیه
الصلوٰة والسلام نه ده کړے - سره د حرص د هغه نه په عبادة سره
او ـه د مطلق نص نه - چه "قال ربکم ادعونی" په دولسمه پس د
رمیٔ نه یا په دیارلسمه به واپس راشی مکے معظمے ته او طواف وخصت
به اوکی - د حائضے نه دا طواف ساقط دے - بیا به ځی مدینے منورے
ته - که د حج نه مخکښے نه وی تلے - دا تلل بهتر دی - حج خو ختم شوے
دے - دا ځانله ثواب کار دے - بعض خلق افراط یا تفریط
کوی - یا دا تلل د حج تتمه گرزوی - یا دا تله ثواب نه گڼړی -
دا دواړه خبرے غلطے دی -

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ : ۲۰۳	ایام تشریق مراد دی (ابن عباس) فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ الخ بعض

کسانو وے چه په تعجیل کښے گناه ده او بعض وے چه په تاخیر کښے
گناه ده - نو دا رد دے په دے دواړو فریقو باندے - چه په دواړو
کارو نو کښے گناه نشته - البته تاخیر بهتر دے ځکه چه د اول نه
تعبیر شوے دے په تعجیل سره چه ممدوح نه دے بخلاف د سرعت نه
چه ممدوح دے

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِي السِّلْمِ : ۲۰۸	بعضے یهود مسلمانا ن شو نو هغوی او وے

چه موږ به د شنبے تعظیم کوو - او هم د جمعے او د اونبانو پی او غوښے
به نه سکوو نه خورو - نو باری تعالیٰ په هغوی باندے رد او کړ - نو

په دے کښے رد دے په بدعتیانو - ځکه چه بدعت هم احداث فی الدین دے - یعنی یو کار ته ثواب ویل بے دَ دلیل شرعی نه (شیخ)

کَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً فَبَعَثَ الخ ۲۱۳	دلته محذوف دے فاختلفوا په قرینے

دَ یونس (۱۹) باندے چه ما کان الناس الا امة واحدة فاختلفوا ؛ او هلته فبعث الله محذوف دے په قرینے دَ دے ایت سره - نو دا صنعت الاحتباک دے -

لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیه - معلومه شوه دا خبره چه انزال دَ کتب دَ پاره دَ فیصلے دے په اختلاف فی مسئله کښے - دَ اتفاق مسئلے ثواب یا عذاب خوځانله خلقو ته معلوم وی هلته خو صرف ترغیب او ترهیب ته ضرورت وی - هلته ډیر شور وَ غوغا نه وی - په خلاف دَ اختلاف فی نه او هم دغسے ارسال دَ رسل دے ؛ تائید : ولما جاء عیسیٰ بالبینٰت قال قد جئتکم بالحکمة ولاُبیّن لکم بعض الذی تختلفون فیه (زخرف : ۶۳)

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ : ۲۱۴	لَمَّا راځی دَ پاره دَ استغراق فی الماضی او دَ توقع فی

الاستقبال بخلاف دَ لم نه او دَ لما نه حذف دَ مدخول جائز دے بخلاف دَ لم نه "لما یخرج الامیر" لا نه دے راوتے امیر "لم یخرج الامیر" نه دے راوتے امیر - حتی یقول الرسول والذین اٰمنوا معه متیٰ نصرالله الا ان نصرالله قریب - (۱) دا استعجال دَ نصرت دَ انبیاء امر طبعی غیر اختیاری دے (شیخ الهند) رومی فرمائی ۔

در گمان افتادجان انبیاء ۔۔۔ زاتفاق منکرین اشقیاء

(۲) متیٰ نصرالله مقوله دَ مؤمنانو ده - الا ان نصر الله قریب مقوله دَ انبیاءؑ ده - فلا ورود لدخل (شیخ سوحه)

یَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ : ۲۱۷	یعنی دَ قتال دَ پاره

مانع یو ځے او اسبا د پنځه دی - قتال فیه بدل اشتمال دے -
ومن یرتدد منکم عن دینه فیمت وهو کافر - تقیید بالموت شه معلومیږی
که دے واپس شو اسلام ته نو شه باطیږی عمل دده نو اعاده د
اعمالو په لا شغله په نزد د شافعی صاحب - او امام صاحب وائی چه
مجرد ارتداد حبط دے ځکه چه باری تعالیٰ فرمائی ومن یکفر بالایمان
فقد حبط عمله رمائده : ۵) او حمل نه شو مطلق په مقید او حال 8
داچه دواړه په حادثه یوه کښے دی ځکه چه دواړه په سبب کښے دی
در مختار والا جواب کوی په دے ایات کښے دوه عمله دی او دوه جزائے
کلائے دی - نو په ارتداد باندی مرتب دے حبط او په امتداد ئے
مرتب دے خلود فی النار - رکمالین -

فاولئك حبطت اعمالهم فی الدنیا - ځکه چه فوت شو دوی
شه په ارتداد سره فوائد دنیوی - د اسلام - والاخرة - او فوت
شوے نه ثواب د اخرة - اصحٰب النار - دوزخیان -

(۱) یَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَیْسِرِ : ۲۱۹	: مادهٔ امور انتظامیه په شهر حرام کښے قتال

طعام العادة اشتد من طعام الرضاعة.

ذو جهتین وو - او س پنځه مسئلے ذو جهتین دی او اهمیت د
جهاد تے شه هم معلومیږی - په شراب کښے نفع بدنی دا او په کښے
نشه او کنځل دی - او په جوارے کښے نفع مالی ده خو په کښے بدلی تا
نقصان مالی وی لهذا دواړه حرام شو - ځکه چه په دے بندوالی کښے
د خلقو اصلاح ده - لیکن که شرک وه نو مال خو در کنار روح
تے نه واخلی -

(۲) یسئلونك ماذا ینفقون - په خیرات کښے ثواب دے او نقصان
مالی دے نو لهذا خیرات لازم نه دے - او که شرک وه نو مال خرچ
کول ورلازم دی - رترکیب) ما مبتدا ذا د صلیه ئے خبر دے - یا
ماذا استفهامیه ینفقون صفت په دواړه د منه محذو - دا مفعول ئے

دَ پاره دَ یسئلونک -
العفو یعنی زائد دَ ضرورت ستا نه دا معنیٰ نه ده چه زائد خرچ کول لازم دی - بلکه معنیٰ داده چه مجمل دَ خیرات حقه مال دے چه زائد وی دَ ضرورت نه څکه چه ضرورت فرض دے او ثواب په کښے زیات دے او خیرات نفل دے - او که زیاتی مال خرچ کول لازم وے نو الله تعالیٰ به بیا میراث وَلے لازمه ؤ - او عبدالرحمن بن عوف ولی دومره مالداره ؤ چه حقه دَ عشره مبشره ؤ نه دے -

(۳) یَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الۡیَتٰمٰی : ۲۲۰ — دَ یتیم مال که جدا کوی نو دَ خرابی احتمال دے او که یو ځائے کوی نو دَ ظلم احتمال دے نو باری تعالیٰ فرمائی چه دَ یتیم مال کښے نقصان مه کوئے او دَ خپل مال انفاق په تاسو لازم نه دے او که شرک وُ نو انفاق لازم دے دَ پاره دَ دفع دَ شرک -

(۴) وَلَا تَنۡكِحُوا الۡمُشۡرِكٰتِ حَتّٰی یُؤۡمِنَّ : ۲۲۱ — یو طرفته دَ ښځے حُسن دے او مال دے او بل طرفته ئے شرک دے - نو باری تعالیٰ فرمائی چه دَ شرک په مقابله کښے دَ هغے حُسن او مال له لته ورکه او مسلمانه وینځه واخله - شرک دا چه غیر الله ته کارسازا و غیب دان او وائی (شاه عبدالقادرؒ)

اُولٰٓئِكَ یَدۡعُوۡنَ اِلَی النَّارِ - تفصیله : تدعو ننی لاکفر بالله (مؤمن : ۴۲)

(۵) وَیَسۡـَٔلُوۡنَكَ عَنِ الۡمَحِیۡضِ : ۲۲۲ — ۲۲۳ دَ حائضے په جماع کښے یو طرفته خواهش پوره کیده دی او بل طرف گندگی ده - نو باری تعالیٰ فرمائی چه په دوران دَ گندگی کښے ځان دَ حیض دَ گندگئ نه بچ کی - لیکن سبحان الله که شرک وه نو د غه ښځه به پریدے -

ولا تقربوهن حتی یطهرن - دلته تشدید معلوم میږی -

ملے عن ابی هریرۃؓ قال جاء رجل الی النبی صلی الله علیه وسلم فقال عندی دینار قال انفقه علی نفسك قال عندی اٰخر قال انفقه علی ولدك قال عندی اٰخر قال انفقه علی اهلك قال عندی اٰخر قال انفقه علی خادمك قال عندی اٰخر قال انت اعلم (ابوداؤد ۳) مشکوٰۃ ص۱۷۱

ملے قالؐ من اتی حائضا او امرأة فی دبرها او کاهنا فقد کفر بما نزل علی محمدؐ (ترمذی)

قالؐ تنکح المرأة لاربع لمالها ولحسبها ولجمالها ولدینها فاظفر بذات الدین - مشکوٰۃ ۲۶۵

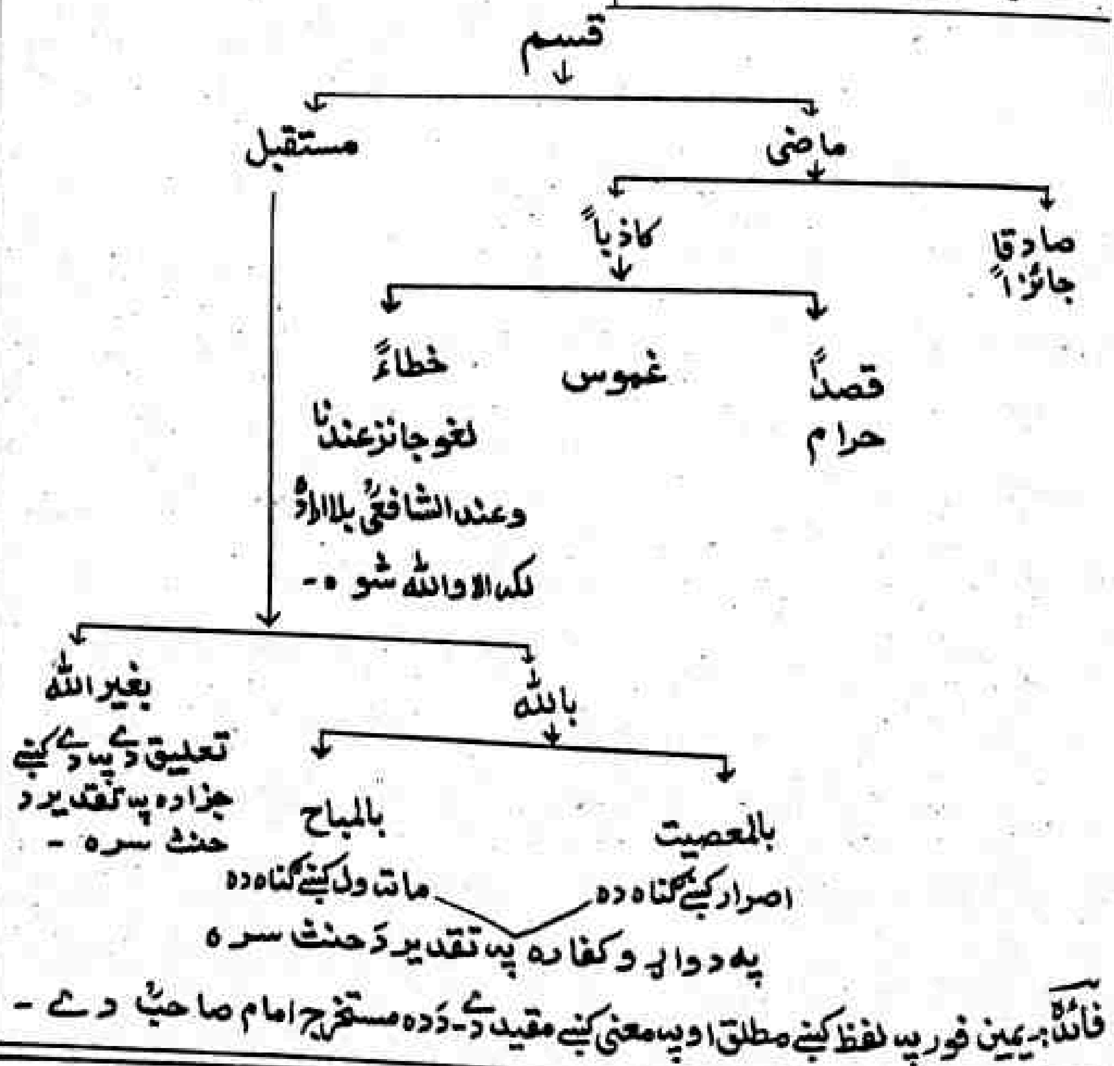
دَ فاذا تطهّرن ش - او هلته تخفیف معلومیږی لدینه - نو پس د ے کښې صنعت الاحتباک دے -

کہ وینه وُچه شوه په لسمه نو عمل دے پس تخفیف با ندِ - نو بے دَ غسل ش هم جماع جائزه ده اګرکہ غسل مستحب دے مخکښې دَ جماع ش - اوکہ وُچه شوه کم دَ لسو ش نو غسل لازم دے یا چه دومره وخت تیر وُځی چه په کښې غسل ځائیږی او تکبیر تحریمه او اداءِ فرض ئے په ذمه راشی - 8

فأتوهنّ من حیث امرکم الله - چه موضع دَ حرث د ے

انّٰی شئتم - ای کیف شئتم خواتیان به کوی حرث ته د فرث ته نطفه تخم شو - رحم پټے شو - حرث فصل اولاد شو -

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً ۲۲۴:

فائده :- یمین فور په لفظ کښې مطلق او په معنی کښې مقید دے - دا ده مستخرج امام صاحبؒ دے -

لِّلَّذِیۡنَ یُؤۡلُوۡنَ مِنۡ نِّسَآئِهِمۡ ۲۲۶ ب ۲۲۷ — کۍ سرې قسم اوکړي چه خپلې ښځې ته به نهٔ نزدې کیږم

خلو رمیاشتې یا زیات نو که په دې مُده کښې ئې رجوع اوکړه بالفعل او که طاقت نه وه نو بالقول ئې رجوع اوکړه نو کفاره دَ قسم به ورکړي۔ او که مُده څلورمیاشتې پوره شوه نو ښځه طلاقه شوه په نزد دَ امام صاحب او دا روایت دې دَ عبد الله ابن مسعودؓ نه۔ او دَ امام شافعي صاحبؒ په نزد به قاضي تفریق را ولي په مینځ دَ دوي کښې۔ دا روایت دې دَ ابن عباس صاحبؓ نه۔

وَالۡمُطَلَّقَٰتُ یَتَرَبَّصۡنَ : ۲۲۸ — ثلاثة قروء درې طهره دي دَ امام شافعي صاحبؒ په نزد ځکه دَ

عدد اقل دَ مؤنث دَ پاره تمیز مذکر دی او قرء مشترک دې په حیض او طهر کښې او حیض مؤنث دې او طهر مذکر نو دلته طهر مراد دې۔ او امام صاحبؒ وائي چه درې حیضه دي ځکه چه ثلاثة خاص دَ کتاب الله دې۔ او چه عدت طهر شي نو بیا درې نه پوره کیږي بلکه یا زیاتیږي او یا کمیږي او په حیض کښې خو طلاق مشروع نه دی۔ بلکه طلاق به په طهر کښې وي نو روسته درې حیضه عدت دې۔ خاص دَ کتاب الله قطعي دې او قیاس نحوي ظني دې نو ظني کله دَ قطعي مقابله کولې شي۔ او بل دَ تانیث دَ حیض نه څه لازمیږي تانیث دَ قرء ځکه چه ترادف دَ لفظین مستلزم نه دې ترادف دَ لوازم دَ دوي لره۔ ته نهٔ گورې چه صلیٰ او دُعا مترادف دي او صلی علیه دعا بالخیر ده او دعا علیه دعا بالشر ده۔ او نبي علیه السلام فرمائي (الامة عدتها حیضتان و طلاقها ثنتان) دا تائید دَ مذهب دَ امام صاحب دې ځکه چه دَ حُرې او دَ اَمې په عدت کښې په حیض او طهر کښې فرق نشته۔ بلکه په کمي بیشي کښې فرق دې بل سورة طلاق کښې فرمائي : وَالّٰٓئِیۡ یَئِسۡنَ مِنَ الۡمَحِیۡضِ

دا مذهب دَ زیدبن ثابت دې۔ دا قول دَ خلفاء اربعو دې او دَ صحابو دې۔ مشکوٰة ص ۲۸۵ (حاشیه ص ۲۸۵)

ان ارتبتم فعدتها ثلاثة اشهر (۲) معلومه شوه چه اشهر قائمقام د حیض دے نه د طهر - ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف - معلومه شوه چه بعض حقوق د زنانه دی په خاوند باندې نو دا من وجه مالکه شوه - لهذا فقهاء فرمائي چه ملک رقبې چه طاری شي په ملک نکاحي باندې نو نکاح باطلیږی ځکه چه مالکیت منافی دے د مملوکیت سره فائده :- المطلقات کښې الف لام عهد خارجي دے معهودې حرے او ذوات الحیض او غیر ذوات الاحمال دی - ځکه عدت د امے د وه حیضه دی او د آیسے او صغیرے عدت درے میاشتې دے او د حاملې وضعه د حمل ده - وللرجال علیهن درجة - یعنی حقوق خو مشترک دی خو د کور مشری به د سړی وی - والله عزیز نو د هغه نه څوک تپوس نه شي کولے - چه سړی له د ولے مشري ورکړه - حکیم - په هر کار د باری تعالی کښې راز دے دا ترغیب دے اتباع ته لکه چه په عزیز کښې ترهیب دے چه څوک اعراض او نه کی د اتباع نه -

۲۲۹ : اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ	طلاق رجعي د وه ځله دی - په دے ردو دے په جاهلیت باندې چه په هغے

کښې به بغیر د یره طلاقونه او بیا به ئے ورته رجوع کوله -

طلاق رجعي په لفظ صریحي سره وی په هغه کښې طلاق واقع کیږی بے د نیت نه - په دے کښې رجوع جائز ده په عدت کښې بے د تجدید د نکاح نه - بائن په لفظ کنائی سره وی په دے کښې طلاق واقع کیږی په نیت سره - په دے کښې تجدید د نکاح ته ضرورت دے په رجوع کښې - او که بائن وی په خلعه کښې په هغه کښې تجدید په عدت کښې جائز دے - په رضا د ښځے سره - طلاق مغلظ درے دی په هغه کښې تحلیل ته ضرورت وی - په رجوع کښې - البته نکاح په شرط د تحلیل سره مکروه دے -

عن ابن عباس ؓ ان امرأة ثابت بن قیس اتت النبی علیه السلام فقالت یارسول الله ثابت بن قیس ما اعتب علیه فی خلق ولا دین ولکنی اکره الکفر فی الاسلام فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اتردین علیه حدیقته قالت نعم قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اقبل الحدیقة وطلقها - رواه البخاری (مشکوٰة ص ۲۹۳) ۱۲ ۱۲

اونبیځ د هغه د قول تردید او کړو ځکه نو دا حدیث تقریری شو چه څوک د خپل خاوند سره محبت نه کوی نو انجام به ئے د کفر وی - منه

فائدہ :- چہ ښځه ناکاره وی خاوند سره نو طلاق په عوض سره ورکول جائز دی - خو مهر یا کم دَ مهر نه - زیادت مکروه دے هم دغه سے چه ښځه ښه وه - نو بیا عوض دَ طلاق مطلقا مکروه دے - (التفصیل فی الفقه)

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ : ۲۳۰

دَ فَآ نه معلومیږی چه پس دَ خُلع نه طلاق قبیله نزدی - بنو معلومه شوه چه خلعه طلاق دی - او مستقل طلاق نه دی بلکه داخل دی په الطلاق مرتان کښے نو لازم نه شو زیادت دَ طلاقو دَ دریو نه - لکه په دے باند استدلال نسی امام شافعی صاحبؒ چه خلعه طلاق نه دی بلکه نسخ ده - ورنه نو زیاتیږی طلاق دَ دریو نه حتی تنکح زوجا غیره - دَ نکاح نه مراد عقد دے نو معلومه شوه چه په عبارت دَ نساؤ نکاح جائز دے دا مذهب دَ امام صاحبؒ دے - اَیُّمَا اِمْرَاَةٍ نکحت بغیر اذن ولیها فنکاحها باطل - کښے ترغیب دے دے خبرے ته چه ضرور دی ښځه دَ ولی سره مشوره کوی او زیادت دَ جماع شوے دے په حدیث دَ عسیلۃ سره - او دا حدیث مشهور دے په ده زیادت په کتاب الله جائز دے - یا دَ نکاح نه مراد جماع ده - او نسبت شوے دے ښځے ته په اعتبار دَ تمکین سره - او عقد خو معلوم شوے دے دَ زوجا نه نو په کلام کښے تاسیس راغے چه بهتر دے دَ تاکید نه ځکه چه په تاسیس کښے افاده وی - او په تاکید اعاده دَ زړے خبرے وی - افاده خو بهتره ده دَ اعادے نه -

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ : ۲۳۲

دَ بلوغ دوه ترجمے دی (۱) نزدے کیدل (۲) او ختمیده - فلا تعضلوهن - کښے (۱) خطاب دے اولیاء دَ ښځے ته - او دَ ازواج نه مراد زاړه خاوندان دی -

ـه رفاعه خپله ښځه تیمه بنت وهب طلاقه کړه په دریو طلاقو سره هغې دَ عدت نه پس نکاح او کړه دَ عبد الله بن زبیر سره او دَ هغه ځوانی کمزوری وه نو دے رپوټ او کړو نبی علیه السلام ته نو نبی علیه السلام ورته اوفرمائیل چه رفاعه ته واپسی غواړی دے وے چه او نو حضور صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل چه نه شی واپس کیدے تر څو چه دا لوے خاوند ستا شهد نه څکی او ته دَ هغه یعنی جماع او نشی ۱۲ (اصول)

یعظکم - ۲۳۱ الوعظ زجر مقترن بتخویف قال الخلیل هو التذکیر بالخیر فیما یرق به القلب - جمعه المواعظ بابه ضرب -

الطلاق مرتان - سواء کانتا رجعتین فحینئذ یجب امساک بمعروف او تسریح باحسان او کانتا فی الخلع

(۲) یا خطاب دے ازواج ته او د ازواج نه مراد نوی خاوندان دی په دواړو وجوهو کښې مجاز مرسل دے - یعنی په اول توجیه کښې مراد ازواج دی په اعتبار د کان سره او په ثانی توجیه کښې ازواج مراد دی په اعتبار د مایؤل سره -

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ : ۲۳۳ حولین - دا مُده د استحقاق د اجرت ده - ځکه چه شپږ میاشتے خو د پاره د عادت کولو د بچی دی د دوئ سره - حولین مذهب د صاحبین دے - او د امام صاحب په نزد مده د ارضاع دوه نیم کاله[۲] ده تائید: حمله و فصاله ثلاثون شهرا (احقاف: ۱۵)

لا تضار والدة - چه معلومه صیغه شی نو معنی دا شوه چه ضرر د نه رسوی مور ته[۱] چه ارضاع په لازموی سره د بے طاقتئ د هغے نه - ولا مولود له - ضرر د نه رسوی پلار چه بلا وجه بچے د مور نه جدا کوی - یا ضرر نه شی رسولے پلار ته چه په ده باندے اجرت د مور د بچی د پاره چیر مقرر کړے شی د اجرت د اجنبی نه -

فائده: (۱) مولود له نه معلومه شوه چه نسب به د پلار نه وی -

فائده: (۲) اجرت د مور د ارضاع حلال دے چه دا مطلقه وه -

اذا سلمتم - کله چه حواله کړئ تاسو ما آتیتم هغه شے چه تاسو مقرر کړے وی -

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ : ۲۳۴ له دے ځایه نه معلومیږی چه د متوفی عنها زوجها عدت څلور میاشتے او لس ورځے دے نو که حامله وی یا غیر حامله وی او د واولات الاحمال اجلهن ان یضعن حملهن (طلاق: ۴) نه معلومیږی چه د حاملے عدت وضع د حمل ده - نو که مطلقه وی او که متوفی عنها زوجها وی - نو په متوفی عنها زوجها حامله کښې تعارض[۱] د دواړو سورتونو راغے - نو حضرت علی رضی الله تعالیٰ عنها او فرمایل

---

[۱] نه په مطلقه حاملے کښې چه عدت د وضع د حمل ده اتفاقا، او نه په متوفی عنها زوجها کښې چه حامله نه وی چه عدت د څلور میاشتے او لس ورځے دی اتفاقا ۱۲

[۲] چه بلا عذر بچے ور کولو کښې منع کوی او چه مجهوله شی صیغه نو معنی دا ده چه ضرر نه شی رسولے مور ته ۱۲ ۱۲ ۱۲

مشورہ امانت ہے - تواضع کا - فروتنی ست دلیل رسیدگان کمال کہ چوں سوار بہ منزل رسید پیادہ شود.

چه دَ دے عدت ابعد الاجلین دے - یعنی په وضعه دَحمل - او په څلور میاشتو او لس ورځو کښے - چه کومه موده اوګده وه نو هغه به دے عدت دے - او عبد الله ابن مسعودؓ فرمائی من شآء باهلته دَ دے عدت وضع دَحمل ده - ځکه چه سورة بقرة مخکښے ده (۸۷) او سورة طلاق وروستو دے (۹۹) - نو په ځائے دَ تعارض کښے طلاق ناسخ دے بقرے لره - (۱) تائید: حضرت عمرؓ فرمائی که خاوند دَ حاملے لا په تخته دَغسل وی او بچے دَ حاملے پیدا شو نو عدت ئے ختم دے - (۲) سبیعه اسلمیهؓ دَ سعد بن خولهؓ بی بی چه کونډه شوه او ورئے بچے پیدا شو نو دے ځان سنبال کړه په غرض دَ خاوند - نو ابوسنابل بن بعکک ورته او وے چه ته به څلور میاشتے او لس ورځے عدت تیره وے - نو دے دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تپوس او کړو نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته دَ نکاح اذن او کړو -

فائده:- معلومه شوه چه دَ کونډے نکاح څه عار نه دے البته که نکاح نه کوی دَ خپلو بچو دَ خدمت دَ پاره سره دَ عفت نه نو ثواب دے - او که نکاح کوی دَ عفت دَ پاره نو بیا ثواب دے انما الاعمال بالنیات - افراط تفریط نه دے په کار -

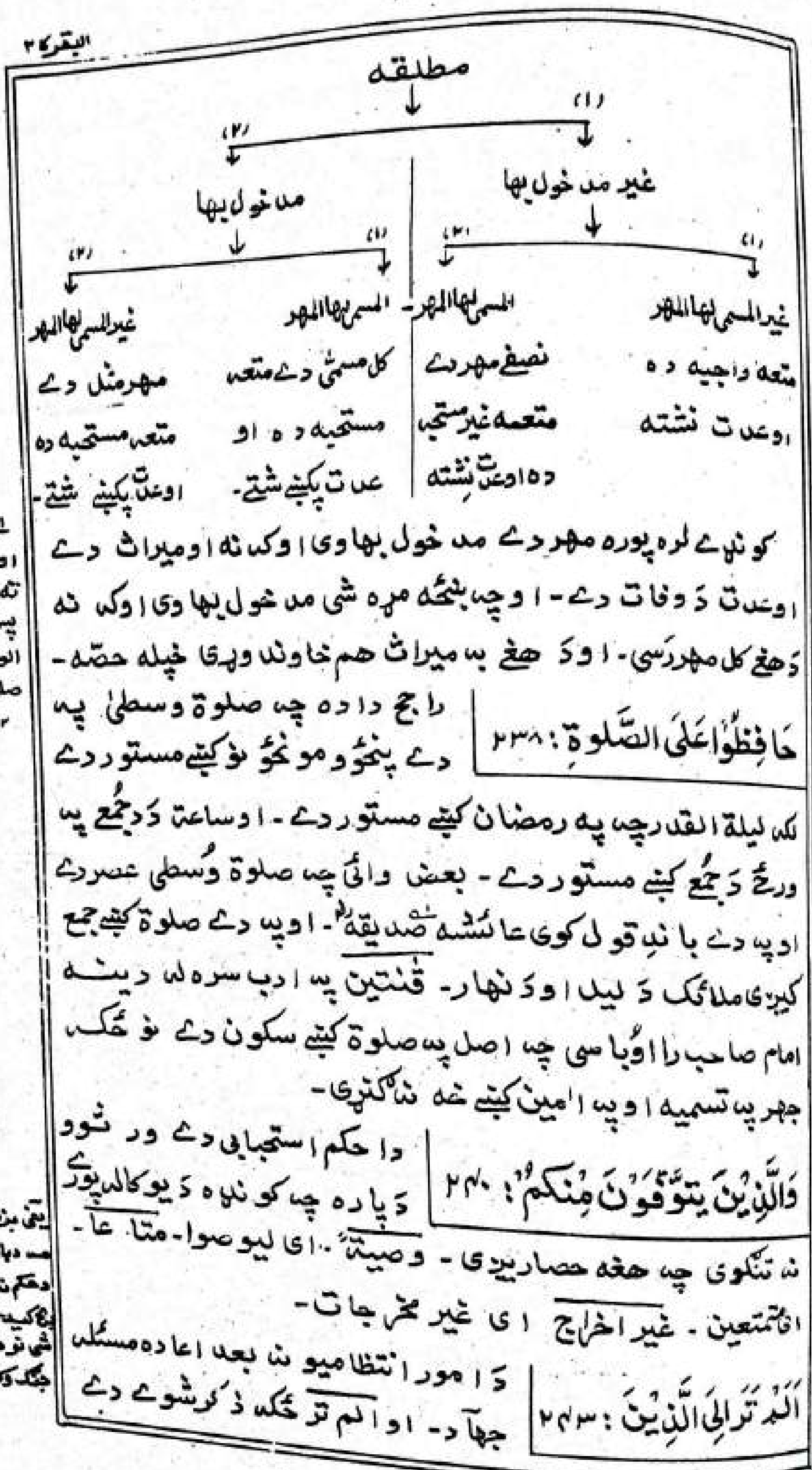
دا بیان دَ کونډے دے -	وَلَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ : ۲۳۵

ولا تعزموا عقدة النكاح - نهی دَ احکاموشرعی تقاضا دَ بقی دَمشروعیت کوی - خو دا لا تعزموا تے نه مستثنیٰ دے بلکه دا نکاح باطل دے - او امام مالک صاحبؒ وائی چه په دے نکاح سره حرمت تابیدی راځی -

په دے کښے اقسامٌ مطلقه بیان دی (۱) غیر مدخول بها صراحة (۲) او مدخول	وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ : ۲۳۶

بها ضمنا - په دے نقشے سره - (په ص۱۲۱ کښے ئے اوګوره) -

تکه مظفر حسین چه کونډه سره نکاح کړے وه (حکایت او بیا) خطبها ابوسنابل بن بعکک - (بخاری ص۶)
الفقه زرعه عبد الله بن مسعودؓ وسقاه علقمه وحصده ابراهیم وداسه حماد وطحنه ابوحنیفه وعجنه ابویوسف وخبزه محمد وسائر الناس یاکلون - (دفاع امام ابوحنیفهؒ)

مطلقه

(۱) غیر مدخول بها
(۱) غیر المسمی لها المهر — متعه واجبه ده او عدت نشته
(۲) المسمی لها المهر — نصف مهر دے متعه غیر مستحب ده او عدت نشته

(۲) مدخول بها
(۱) المسمی لها المهر — کل مسمٰی دے متعه مستحبه ده او عدت پکښے شته۔
(۲) غیر المسمی لها المهر — مهر مثل دے متعه مستحبه ده او عدت پکښے شته۔

کونړے لره پوره مهر دے مدخول بها وی او که نه او میراث دے او عدت د وفات دے۔ او چه ښځه مړه شی مدخول بها وی او که نه د هغے کل مهر رسی۔ او د هغے به میراث هم خاوند وړی خپله حصّه۔

حَافِظُوْا عَلَى الصَّلٰوةِ: ۲۳۸ — راجح دا ده چه صلوٰة وسطیٰ په دے پنځو مونځو کښے مستور دے

لکه لیلة القدر چه په رمضان کښے مستور دے۔ او ساعت د جمعے په ورځ د جمعے کښے مستور دے۔ بعض وائی چه صلوٰة وسطیٰ عصر دے او په دے باندے قول کوی عائشه صدیقه رضی الله عنها۔ او په دے صلوٰة کښے جمع کیږی ملائک د لیل او د نهار۔ قٰنِتِيْنَ په ادب سره ولاړ دیشه امام صاحب را اوباسی چه اصل په صلوٰة کښے سکون دے نو ځکه جهر په تسمیه او په آمین کښے نه شو کړی۔

وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ: ۲۴۰ — دا حکم استحبابی دے ورثو د پاره چه کونډه د یو کال پورے نه شړی چه هغه حصار یږدی۔ وَصِيَّةً ای لیوصوا۔ متاعًا۔ ای تمتعین۔ غیر اخراج ای غیر مخرجات۔

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ: ۲۴۳ — د امور انتظامیو نه بعد اعاده مسئله د جهاد۔ او الم تر ځکه ذکر شوے دے

لے چه حنفی او وے کاتب ته چه او لیکه پس د الصلوٰة الوسطیٰ نه صلوٰة العصر ۱۲ ۱۳

یعنی بزدلی کیږی په دے دهاړی تعلق د حکم نه شوی کی کیدہ له شی نو ضرور جنګ وکړی۔

چه معلومه شی چه دا اصلی مسئلے ډ جها دسره تعلق لری۔ دیار هم ذروان علا قه واسط (ابن کثیر) اُلوف۔ په ذرګا وُو تعین ډ الوف من فضول العلم دے۔ فضول العلم هغه وی چه په وجود کښے ئے ثواب او په عدم کښے ئے عذاب نه وی۔ الموت۔ مرض یا دشمن (مسئله) چه په کوم مقام کښے مرض او لویږی هلته تله هم نشته او تيخته تے نه هم نشته۔ فقال الله لهم موتوا۔ یعنی الله تعالیٰ هغه مړه کړه۔ نو سړے ولے ډ دشمن نه تختی۔ مرګ خوډ باری تعالیٰ په قدرت کښے دے۔ ابوالکلام آزاد وائی چه دشمن په دوی غالب شو۔ ثم احیاهم۔ یعنی بیائے ژوندی کړه۔ او آزاد صاحب وائی چه باری تعالیٰ په دوی کښے همت پیدا کړ او دوی ډ دشمن په مقابله کښے اودریده۔ په ظاهر کښے معلومیږی چه آزاد صاحب ډ خوارق نه منکر دے۔ لکه دغه مسلک ډ معتزلوو دے۔ لیکن ډ هغه دستور دے چه داسے توجیه کوی چه مخالف تے نه انکار رو نه کی نه چه هغه خوارق نه منی۔ او چونکه آزاد صاحب پخپلے غلطئ تاُمل کیده او ډ علماؤ قدر ئے کاوه لهذا علماء په هغه پسے ډیر نه دو ګلیا شوی۔ سره له دینه انورشاه صاحب پے رد لیکلے دے چه دے ضعیفه توجیه حواله کی مفسرین ته نو رد ئے اوکی۔ او قوی توجیه حواله کی ځان ته۔

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِىٓ اِسْرَآءِيْلَ : ۲۴۶	داغونه ده چه قلیل لوه خدائے پاک برے ورکوی

هل عسیتم۔ ستا سو نه توقع ده۔ عسیٰ مفرد په قرآن کښے خبر دے او جمع استفهام دے (کسائی)۔ وما لنا الا نقاتل۔ ما لک لا تفعل وان لا تفعل لغتان فصیحتان (ابن جریر)

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ : ۲۴۷	طالوت علم عبری دے۔ څوک وائی لقب دے ډ طول نه او علم ئے ساول

اقرب ۳۰ علم ان القرب یقال فی النکاح والقریبة فی المنزل و القربیٰ و القرابة فی النسب ۳۰، بابه کرم فوائد اللغة

ابن قیس دے پہ سریانی کښے۔ (ابن جریر)

انی یکون له الملک علینا۔ محکه چه دے خوک نسل د بنیامین نه د ے هغه خو د شاهی نسل نه نه دے بلکه شاهی نسل خو د یهودا دے او د نبوة نسل د لاوی دے او دے په دواړو کښے نه دے او نه مالدار دے۔ ولم یؤت سعة من المال نه دے ورکړے شوے ورته ذیاتے د مال۔ وزاده بسطة فی العلم۔ ورکړے دے ورله زیادت په علم کښے۔ باری تعالیٰ په دوی رد اوکړو په څلورو وجوه سره چه دے د بادشاهئ لائق دے (۱) علم (۲) جسم (۳) د حکومت اختیار د خدائے تعالی دے (۴) مال هم د هغه دے۔

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ: ۲۴۸ سکینة۔ تسلی۔ وبقیة۔ واو تفسیر دے مما ترک آل موسی۔ څه تبرکات وو۔

فائده:۔ د کوم شی تبرک چه منصوص وی په هغے به قول کوو۔ لکه ویښته د نبی علیه الصلوة والسلام چه تقسیم شوی وو په حجة الوداع کښے۔ او غیر منصوص به نه قیاس کیږی په منصوص باندے۔ ځکه چه تبرک د شی معقول نه دے بلکه منقول دے۔ نو نص غیر معقول شو۔ او د نص غیر معقول تعدیه نه صحیح کیږی۔ (اصول فقه)

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ: ۲۴۹ هرکله چه راووتلو طالوت لښکرو له۔ جنود جمع د جند دے او جند مفرد دے۔ بنهر۔ نهر شریعه چه د اردن او د فلسطین په درمیان کښے دے۔ بقول ابن عباس صاحبؓ (ابن کثیر) ومن لم یطعمه چا چه او نه سکلو دا او به۔ طعم۔ مستعمل په ماکول او مشروب دواړو کښے نو وارد نه شو اعتراض د پاڅې چه لم یشربه پکار دوه۔ الا من اغترف غرفة۔ چا چه ډک کړه یو څو نګئ غرفة د ے واړه مستعمل دی۔ الا قلیلا۔ دے سوه دیارلس ۳۱۳ (ابن عباس)

تائید: براء وائی چه اصحابو د رسول الله صلی الله علیه واله وسلم

بہ خبرے کولے چہ شمار دَ بدر یانو او دَ طالوت دَ هغه لښکر چه دَ
نهر نه پورے وتی وُو هم وو۔ (بخاری)

الذین یظنون په دائے خیال وه۔ مع الصّٰبرین۔ معیت په اعتبار
دَ عون دَے نه زمانی او نه مکانی۔

وَلَمَّا بَرَزُوْا: ۲۵۰ — هر کله چه را او وتل دَ پاره دَ جالوت۔
افرغ علینا صبرا۔ صبر ے مثال بہ کړ، دَ اوبو سره
دا استعاره بالکنایه شوه۔ او افراغ ئے ورلره ثابت کړ نو دا تخییلیه شوه

فَهَزَمُوْهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ: ۲۵۱ — قصه:۔ میدان جنګ ته جالوت
یواځے راغے مسلح۔ په مسلمانانو رعب
راغے۔ شمویل اووے چه چاده لره مړ کړو نو زهٔ به ورلره خپله لور
ورکړم او طالوت اووے چه زهٔ به ورلره نیمه بادشاهی ورکړم
ایښی دَ داود علیه السلام پلار سره دَ شپږو ځامنو په جنګ کښې شریک
وه۔ پیغمبر ۳ ته خپل ځامن مخامخ کړه نو دَ هغوی منظوری او نه شوه
نو داؤد علیه السلام ئے ورته پیش کړ دے کشر وو۔ داؤد علیه
السلام اووے چه زهٔ به ئے دَ خدائے په حکم سره مړ کړم۔ نو ور پیے
لاړ۔ او جالوت ئے په سر او ویشته او مړ ئے کړ۔ نو پیغمبر ۴ ور ته
خپله لور ورکړه۔ او طالوت دے په نیم حکومت باندې کودنو کړ۔ بیا
دَ هغه دَ مقبولئ دَ وجے نه او ویریده او دَ هغه دَ مرګ اراده ئے
اوکړه۔ نو داؤد ۵ هجرت اوکړه۔ بیا چه طالوت مړ شه نو بنی اسرائیلو
داؤد علیه السلام واپس راوستو۔

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا: ۲۵۳ — منهم من کلم الله دا کلام مع
الحجاب وه۔ چه خلاف دا نه شی
دَ ما کان لبشر ان یکلمه الله۔ (شوری: ۵۱)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ: ۲۵۵ — اعاده مسئله توحید ثانیا بو اسے
نفی شفیع قهری۔ دیته اشاره ده

سه الحی مستقر خبر بعد خبر دے یا خبر دَ مبتدأ محذوف دے چه هُوَ دے یا صفت دے دَ هُوَ بنا په دے چه هو اسم دے نو لازم نه شو توصیف دَ ضمیر ځکه ضمیر خو لا یوصف و لا یوصف به دے (کتب نحو)

چہ مقصود دَجہاد نہ اعلاء دَ دے کلمے دہ - نو حسن دَ جہاد دَ وجے دَ دے توحید نہ دے - القیوم - دَ تمام عالم سنبالونکے - سنۃ وَلا نوم السنۃ فی الرأس - والنعاس فی العین - نوم غلبہ دہ پہ عقل چہ ختمیږی پہ احساس دخازن) کرسیہ - (۱) تم آسمان دتھا نوی) (۲) عرش دے (حسن بصری) (۳) یا بادشاھی (شاہ ولی اللہ) (۴) یا علم الٰہی (ابن عباسؓ) -

فائدہ :- عالم دیارلس کری دی - خاورے (۱) - اوبہ (۲) - ھوا (۳) - اور (۴) - داعالم سفلی دی - اوۀ اسمانونہ - اتمہ کرسی - نہمہ عرش - داعالم علوی دی سدی وائی تمام عالم پہ کرسی کښے داسے دے لکہ حلقہ پہ بیابان کښے - او بیا کرسی پہ عرش کښے هم داسے دہ - خاورے چہ وړہ کرۀ دہ پہ اوبو کښے پناہ دہ صرف یو سرئے بنکارہ شوے دے حغہ بیا ربعہ مسکونہ دہ - فتعالی اللہ علوا کبیرا -

لَاۤ اِكْرَاهَ فِى الدِّيْنِ :۲۵۶-۲۶۰

حاصل مضمون :- مقصود دَجہاد نہ داشِ دے چہ کافران بہ پہ زور مسلما نوی - بلکہ مطلب دا دے چہ دَ کافرانو شوکت ختم شی - او مسلمانانو تہ تکلیف نہ شی رسولے نو رقد تبین الرشد من الغی یعنی ھدایت او ضلالت بنکارہ شوی دی - نو چا چہ (۱) رشد وا غست نو اللہ ئے ولی دے دَ شبہات نہ ئے ربڑا تہ راوباسی او چا چہ (۲) گمراھی اختیار کړہ نو شیطان ئے ولی دے - نو دے دَ رنړا نہ را اوباسی ظلمت تہ - تہ نہ گورے نمرود کافرتہ چہ شیطان ئے ملګرے وہ نو دَ دومرہ غټ پیغمبرؑ مقابلے تہ تیار شہ نو دا قصہ تفریع شہ پہ دویم قانون باندې - او نہ گورے عزیر علیہ السلام او ابراھیم علیہ السلام تہ چہ دَ حغوی ملګرے خداوند تعالیٰ وۀ نو حغوی دَ علم الیقین نہ عین الیقین تہ راغلہ - نو دا دوہ قصے تفریع شوے پہ اول قانون باندې نو لف نشر غیر مرتب شو -

اللهم ارحم شیوخنا -
الی الذی حاج ابراهیم - نمرود ابن کوس ابن سام ابن نوح بابل ئے پایہ تخت وُہ - دَ تمام جهان حکمران وه - لکه بخت نصر - او دیہ مسلمانانو کښے سلیمان علیه السلام او سکندر رومی دَ تمام دنیا حکومت کړے دے۔
قال لبثت یوما او بعض یوم - دَ دینه معلومه شوه چه مردگانو دَ دنیا د احوال نه دی خبر - مړے په خواب کښے لیدل دا سے دی لکه ژوندے لیدل - ملا علی قاریؒ لیکی په مرقات کښے الرؤیا عند اهل السنة والجماعة خلق الله اعتقادات فی قلب النائم کخلقها فی قلب الیقضان (حاشیه مشکوة ص۳۹۴)
شهداء دَ احد هرکله چه مړه بیا مونده په جنت کښے نو اوئے وے چه څوک به اورسوی رونړو وروڼو ته چه مونږ ه ژوندی یو په جنت کښے چه بے رغبته نه شی دَ جنت نه - نو باری تعالیٰ اووے چه زۀ به ئے اورسوم نو نازل الله تعالیٰ لا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا (آل عمران: ۱۶۹) مشکوة ص۳۲۴
معلومه شوه چه شهید په خواب کښے نه شی راتلے دنیا ته ورنه نو شهداء دَ احد به خپل قوم دَ خپل حال نه په خواب کښے خبر کړے وے - خو تحقیق مشکوة ص۱۴۲ کښے دے چه مړی دَ دنیا نه خبر نه دی ځکه چه ژوندی مړے دَ نوی مړی نه دَ دنیا تپوس کوی -
الم تؤمن - اے الم تعلم - ولم تؤمن دا دَ قبیلے دَ الزام دَ مخاطب دے بمالم یلتزم - (انورشاه) یعنی دَ مخاطب نه یو کار شوے وی هغه دَ دۀ دَ شان سره مناسب نه وی نو متکلم ورته زیاته زورنه ورکی چه دَ هغے دۀ التزام نه وی کړے - دا په هغه ځائے کښے وی چه دَ متکلم دَ مخاطب سره محبت وی - لکه یو شاګرد دَ استاذ په ځائے کښے تاخیر وکی نو استاذ ورته الزاما اووا : چه

خاتمه چا په مرګ خوشحاله شوې۔

ابوالکلام آزاد وائی چه هرکله ابراهیم علیه السلام ته فرمان او شو د تبلیغ نو ده او وے چه اے خدایه دا کافر چه مړه دی نو څنګه به ژوندی شی په ایمان سره۔ نو باری تعالیٰ ورته اووے چه څلور پرندګان واخله او د ځان سره ئے عادت کړه او بیائے په مختلفو غرونو کیږده او بیا ورته آواز او کړه نو را به شی تا ته نو انسان خو عاقل دے ده سره چه محنت او کړے نو ضرور به ایمان سره عادت شی۔ او ده دلیل دی چه په کتاب الله کښې د ټکړے ټکړے کولو ذکر نشته نو خبره نشته۔ لیکن ابن عباس صاحبؓ فرمائی فصرهن نبطی ژبه ده معنیٰ ئے ده ټکړے کول۔ وهب ابن منبه وائی چه داروی ژبه ده په دغه معنیٰ کښې۔ صارالشیٔ قطعه (المنجد)

مَثَلُ الَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ : ۲۶۱	مسئله انفاق یعنی د اعلاء د کلمة الله د پاره چه جنګ کیږی نو مال خرڅولو

ته پکښې ضرورت وی۔ لیکن شرایط د قبول د صدقے شپږ دی (۱) اموالهم (۲) فی سبیل الله ثم لا یتبعون ما انفقوا (۳) منا (۴) ولا اذی کالذی ینفق ماله (۵) رئاء الناس۔ (۶) ولا یؤمن بالله۔ یعنی (۱) حلال مال به وی (۲) او د پاره د خدائے به وی (۳) ملازه به نه وی (۴) او تکلیف د رسول به هم نه وی (۵) ریاء به هم نه وی (۶) او ایمان به وی (معارف)

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ ، ۲۷۰	نذر (۱) یو مطلق وی (۲) بل مقید د مقید په حق کښې نبی علیه الصلوٰة

والسلام فرمائی" لا تنذروا فان النذر لا یغنی من القدر شیئا وانما یستخرج به من مال البخیل" (مشکوٰة ص۲۹۷)

اودویم نذر د پاره د تقرب د غیرالله دے د دغه حق کښې باری تعالیٰ فرمائی۔ وما للظلمین من انصار۔ نو د دے ایت د نذر نه مراد مطلق دے ځکه د دے نذر ته ترغیب ورکړے شوے دے۔

فائدہ :- زمخشری وائی چہ کومہ کلمہ چہ فائے نون وی او عین ئے فا وی نو پہ ھغے کښے بہ خروج وی لکہ نفق، نفذ، نفد، نفر، نفث نفی، نفخ، نفح - لکہ چہ جیم او دوہ نو نو نہ راشی نو معنی بہ پکښے د مستر وی لکہ جن، جنت، جنون - دا رنګے چہ عین، ذال، بہ راشی نو معنی د قطع بہ وی پہ کښے - لکہ ملاء - عذب، عذاب -

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ : ۲۷۱

پہ ورځ د قیامت د عرش پہ سوری کښے بہ وی (۱) امام عادل (۲) ځوان عابد (۳) محبت والا مسجد سرہ (۴) محب فی اللہ (۵) مانع د زنا منہ عند الدعوۃ (۶) خفیہ صدقے والا (۷) چرتہ والا پہ خلوت کښے (بخاری) وتؤتوھا الفقرآء - معلومہ شوہ چہ خیرات ھغہ دے چہ د فقیر حاجت دفع کی - نہ چہ مال ضائع کی -

فائدہ :- چرتہ دا اعلان او چرتہ زمونږ د وطن دا خیرات نو بہ بین تفاوت رہ از کجاست تا بہ کجا - (غریب)

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ : ۲۷۳

۲۷۱ انفقوا - لا یستطیعون ضربا

طاقت نہ لری د سفر ځکہ چہ ورکا رنہ دی د اعلاء د کلمۃ اللہ نہ دا سے نہ چہ مریضان دی - معلومہ شوہ چہ اعلیٰ مصرف د صدقات طالب العلم دی -

یحسبھم الجاھل اغنیآء من التعفف - معلومہ شوہ چہ طالب العلم بہ خوددار وی - الحافا - پہ وازہ خولے سرہ رشیخ سرحد) فان اللہ بہ علیم - دا ترغیب دے انفاق تہ -

اَلَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا : ۲۷۵

زجر برائے ربوخور -

مس - جنون - انما البیع مثل الربوٰا تشبیہ معکوسہ دہ - ومن عاد - الی تحلیل الربوٰا یا د خلد ونہ نہ طول مکث مراد دے -

الطل اضعف المطر، الوبل اشدہ حتی یکون منہ السیول الطل د پاران شبنم ، باران ۱۲ فزید الثمر بزیادۃ

یمحق اللہ ۲۷۶ قال ان الربا وان كثر فان عاقبتہ تصیر الی اقل ۱۲ مشکوٰۃ

الربا سبعون جزء ایسرھا ان ینکح الرجل امہ - مشکوٰۃ

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا تَدَايَنْتُمْ: ۲۸۲	دريم محل بيان امور انتظاميه عليه الحق سفيها - معلومه

شو ه چه په سفيه باندې حجر دی دا مذهب د صاحبين دے - او امام صاحب والی چه په پنځويشتم کال به ورته مال حواله کيږي - محکه باری تعالیٰ فرمائی فان آنستم منهم رشدا فادفعوا اليهم اموالهم - (نساء ۴)

رشد نکره ده او نکره په اثبات کښے مطلقه وی نو رشد تحقيقا وی او که تقديرا او په دے موده کښے سړے درجے د جد ته رسيږي محکه چه د وشتم کال د بلوغ دے او اقل موده د حمل شپږ مياشتے ده -

ولا يضار کاتب - صيغه مجهولا او معلومه دواړه کيدے شی يعني ضرر دِ نه رسوی کاتب يا ضرر دِ نه شی رسولے کاتب ته -

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ: ۲۸۳	فرهن مقبوضة - ای فيناسب مرهون مضمون ده په مره تهت

په اقل د دين او د قيمت د مرهون - زوائد (لکه جوار د پتي) مضمون دے په استهلاک سره - او منافع (لکه سکونت د کوټے) مضمون نه دے محکه دا اعراض دی او د اجارے عقد د اعراض ضرورة دے - دا سے نه چه دا منافع حلال دی - نبی عليه الصلوة والسلام فرمائی (لبن الدر يشرب بنفقته اذا کان مرهونا) مشکوة ص ۲۵۰) فی الحاشية (والجمهور على ان منافع المرهون للراهن والنفقة عليه والحديث منسوخ باية الربوا فانه يلزم انتفاع المرتهن لاجل دينه وکل قرض جر النفع فهو حرام) يا معنی داده چه پی سکل شی په عوض د نفقے کښے -

فائده:- رهن عقد د وثيقی د دين دے نه چه اذ سر نو رد پے ورکوی د پاره د پټي رهن کولو دا خو ربوا ده -

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا: ۲۸۶	لها ما کسبت - ای اجتهدت ام - ۲

له لپاره د راهن چه مالک د پټي چين د مرهونے دے ۱۲

۲ تکليف بما لا يطاق جائز دے محکه چه مقصود د احکامو نه ابتلا دے خو دا تکليف واقع نه دے په استقراء سره ۱۲ (بيضاوی)

وعلیها ماکتسبت - ای لا تؤاخذ الا بما اجتهدت فی تحصیله من المعاصی فان الافتعال للمبالغة (شافیه)

فائده :- هاجس ضعیفه خطره ورپسے خاطر دے بیا حدیث النفس په دوی کښے حساب نشته دَخیر وی او که دَشر وی - ځکه دا غیر اختیاری دی - بیا هم دے دا معتبر دے په خیر کښے نه په شر کښے بیا عزم دے دا په خیرا و شر دواړو کښے معتبر دے - ان نسینا - ای ترکنا - (طحاوی) یعنی هیر نه دی مراد ځکه چه په هیر کښے گناه نشته -

اَوْ اَخْطَأْنَا - معلومه شوه چه په خطا کښے گناه شته - خطا په فعل کښے وی - لکه گولئ دَ ښکار ته تیروُزی او سړے مړشی - یا خطا په ظن کښے وی لکه چه سړے گمان وکی په چا دَ کافر او هغه مسلمان وی - معتزله وائی چه په خطا کښے گناه نشته - ځکه دا سړے قاصد دَ گناه نه دے - دوی نه دی خبر چه ترک دَ احتیاط گناه دے - البته مثلاً په قتل کښے به دَ قتل گناه نه وی - بلکه دَ ترک دَ احتیاط گناه دے

اصرا - گران احکام - مالا طاقة - مصائب - فانصرنا علی القوم الکفرین ه ځمونږ سره امداد وکه دَ هغه قوم په مقابله کښے چه ستا توحید نه منی یعنی - یا ایها الناس اعبدوا ربکم - مسئله نه مغز دَ سورة بقرة دا دے چه دینی او دنیوی لحاظ سره منتظم شی او دَلآ اله الا الله محمد رسول الله دَ اشاعت دَ پاره جهاد او کی - نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی آ - لیتان من اٰخر البقرة من قرء هما کفتاه (مشکوة ص۱۸۵)

تمت سورة البقرة - ۱۸ محرم سنة ۱۴۰۱ھ یا رب لک الحمد کما ینبغی لجلال وجهک وعظیم سلطانک

وانا الغریب ابو موسیٰ

کتابت :- ابو حسیز سواتی ۸۳ - - - ۱۹-

په معراج کښے نبیؑ ته دریے انعام میلاؤ شو ۱، صلوٰۃ خمسه ۲، خواتیم سورة بقرة - ۳، مغفرت موحد ته - (شاولی اللهؒ)

کمال دنبیؑ په اعتبار دامت سره دے - تشریف دست سلطان چوگان زند ولے بے گوے روز قیمتی چوگان چه کار دارد - (ازالة الخفاء)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سُوْرَةُ اٰلِ عِمْرَانَ مَدَنِیْ دہ

په ترتیب قرآنی سوره دریم ده او نزولی سوره (۸۹) دے۔ بعد الانفال و قبل الاحزاب۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چا چه ولوستو ال عمران پورے د جمع نو دعا په ورته کوی ملائک تر شپې پورے۔ (دارمی)

ایا تو نے دوه سوه دی او رکوعات نے شل دی

ربط "د سوره بقره د مضامینو نه اعاده د توحید، رسالت، جهاد انفاق۔ (۲) د توحید د دریو طرفو نه۔ دلته صرف په یو طرف یعنی د نفی د شرک فی التصرف بحث دے۔

(۳) د نورو شبهو چه وارد یږی په توحید باندې۔ جوابونه۔

(۴) په سورة بقره کښې اصلاح د یهود وه۔ دلته د نصارا د وه۔

فائده:۔ په اولو دوو ربطونو کښې دا سورة د ما قبل د پاره تخصیص دے۔ او په روستنو ربطو نو کښې تتمه او تکمله ده۔

خلاصه

په دے سورة کښې دوه حصے دی۔

(۱) په اولی حصه کښې دوه مضمونه دی۔ توحید د اول سورة نه آتیا ایتو۔ رسالت د واذ اخذ الله میثاق النبیین نه

(۲) په دویمه حصه کښې چه شروع ده د یاایها الذین امنوا نه (۱۰۲) هم دوه مضمونه دی۔ جهاد او انفاق۔

سبب نزول:۔ وفد نجران شپیته کسان په اتیانو سره راغلو د مناظرے د پاره نبی علیه الصلوٰة والسلام سره۔ چه عیسیٰ متصرف فی الامور دے۔ ابوالحارثه نے عالم او عبد المسیح امیر وه او ایهم سید نے وزیر وه۔ (محمد بن اسحاق) نو آتیا ایا تونه نازل شو د اول نه۔

انجیل - په سریانی کښے وائی نورالعین - تورات په عبرانی کښے وائی علام الحق تبرا بریز ص۲۱۳) - منه ایات محکمات (۷) واضح الدلالة - احکمت ایاته (هود ۱) پخته مضمون والا - په دے معنی سره کل قرآن محکم دے - بخلاف د معنی اوّلے نه - دارنګے - واُخر متشابهات - غیر واضح الدلالة - کتابا متشابها (زمر: ۲۳) بعض مصدق د بعضے د پاره په دے معنی سره کل قرآن متشابه دے بخلاف د معنی اوّلے نه هُنّ ام الکتاب دا اصل د قرآن دے - احکام به په محکم ثابتیږی او د متشابه به هغه معنی مراد وی چه موافق د محکم سره وی. دا د اول اعتراض جواب دے چه د عیسیٰؑ په حق کښے په دے کتاب الله کښے روح منه (نساء: ۱۷۱) راغلے دے - او په محکښے کتابونو کښے ابن الله راغلے دے - حاصل جواب دا دے چه دا متشابهات دی او محکم دا دی چه الله لا اله الا هو الحی القیوم - حاصل دا دے معبود بے د باری تعالیٰ بل څوک نشته محکه ژوندے دے منتظم دے قرآن دا وائی او انجیل او تورات هم دا اعلان کوی او عقل دا وائی محکه چه دے غیب دان او کارساز دے بخلاف د عیسیٰؑ او د مور د ده چه دا نه دی. او کوم د عیسیٰؑ په حق کښے روح منه وغیره الفاظ راغلی دی نو دا متشابهات دی د دے معنی به د محکم نه معلوموی - والراسخون فی العلم (۷) من برت یمینه، وصدقت لسانه، واستقام قلبه وعف فرجه، وبطنه فاولئك من الراسخین فی العلم (ابن ابی حاتم - بحواله کشکول ص۱۶)

رسوخ فی العلم کیږی په تعلق بالله سره - لکه ابودا ؤد په درے ورځی کښتئ اغستے وه د پاره د یرحمك الله دیلو هغه چاته چه هغه پچهاز کښے پرنجے کړے وه - او الحمد لله ئے ویلے وه - نو هاتف ورته اووئیل چه په درے روپئ د ځان نه جنت واغستو یا لکه سرپے یو نیخے تاآئی او وائی دائے رسوخ فی العلم دے - او کښ

بلا تشبیه
لله صفه،
وهاب ۱۲

دپیلے نه که په تند کښے اُوبه وسکی، مؤپه اُوبو کښے وینی.

قالﷺ یجاء بصاحبه
شهد لله ... فی یوم القیامة فیقول الله تعالیٰ
عبدی عهد الیّ وانا احق من اوفیٰ بالعهد ادخلوا عبدی الجنة.

اس حدیث کیلئے غالب قطان نے ایک سال تک سفر کیا تھا، پھر امام اعمش نے اسکو یہ حدیث سکھایا.
(تراشے ص۱۲۴)

ورته او وائی چه ځما د پلار بنیځ نو دا ئے رسوخ فی العلم نه دے -

یا لکه بادشاه انوری شاعر ته اس ورکړ هغه مړ شه نو انوری

لا ړ او بادشاه ته ئے اووے ۵

اسپ شاهی به انورے بخشید | باد صرصر به گردنش نه رسید
آنچنان تیز بود در رفتار | کہ شباشب بعاقبت بر سید

نو بادشاه ورلوه په انعام کښې بل اس ورکړ - د مړکی نه دے

تعبیر اوکړ چه داسے تیز وه الخ (قاری محمد طیب صاحب)

یا لکه یو بادشاه خواب اولیده چه ځما غا خو ټول ارتاؤ شوی دی

نو یو تن ورته اووے چه ستا اقارب به مړه شی - بادشاه خفه شو نو

بل عالم چه رسوخ فی العلم ئے وو - نو هغه اووے چه د بادشاه عمر

به زیات وی نو بادشاه ورلوه انعام ورکړ او مصداق د دواړو تعبیرو

یو وه خو فرق عنوان وه -

واخریٰ کافرۃ یرونهم مثلیهم - ۱۳ - لیده هرے فریقے بلے لره

دوچند خپل نو مسلمانان درے سوه دیارلس ۳۱۳ د پاسه وو - نو کفار

مسلمانانو ته د خپل ځان نه دوچند ښکاره شو ۶۲۶ - او حال دا چه هغوی

خو ډیر وو یعنی زرکسه ۱۰۰۰ وو - نو په دے سره د مسلمانانو په زړونو

کښې تسلی راغله ځکه چه د دوه وو کافر وسره خو به یو مسلمان جنګ

کوی - او کفارو ته مسلمانان دوه زره ۲۰۰۰ ښکاره شو نو د کفارو په زړونو

کښې هیبت راغے تائید: فثبتوا الذین اٰمنوا - سالقی فی قلوب

الذین کفروا الرعب (الانفال: ۱۲) دا صورت د میدان جنګ وو - او

حمله چه دوی د یو بل نه لرے لرے وو - نو دا صورت باری تعالیٰ جوړ

کړے وه - واذ یریکموهم اذ التقیتم فی اعینکم قلیلا ویقللکم

فی اعینهم لیقضی الله امرا کان مفعولا - (الانفال: ۴۴) نو تعارض پاتے

نه شو په بین د مثلیهم او یقللکم کښې فافهم وکن من الشٰکرین -

الذین یقولون ربنا اننا اٰمنا فاغفرلنا ذنوبنا - ۱۶ - د قا نه ما قبل

گرم سوزش ودید . معارف مثنوی صـ۲۲

۵
علم منهاران
الاولیٰ مسلمة
وعلماں الثانیة
تقاتل فی سبیل
الطاغوت خفیها
صنعة الاحتیاک ۱۲

- - - - -

یقاتلون فی
سبیل الطاغوت
نساء ۷۶ ،
ذالک متاع
الحیوۃ الدنیا
۱۴ ، یعنی حیا
کم شی دے او
فانی دے په
دے غره رهه
کوئی ۱۲ ۵
دریغا کہ بے ما
بسی روزگار
بروید گل و بشگفد
نو بهار
بسی تیر دی ماه
ارد ی بهشت
بر آید کہ ما خاک
باشیم و خشت

- - - - -

افسوس چه یے
ځمانه اوبشی
گلونه او راښی
پسرلے ، دیر
خاشتہ میاشت
به راشی چه موږ
ختم شو عدیو -

ہر کہ خود را بنزد بیہ
کمتر بدید ، لاجرم
او نزد حق باشد سعید -
ہر کہ خود را مستحق قتش
بدید ، از رحمت حق از

سبب وی دَ ما بعد دَ پاره - نو معلوم شو تو سل په اعمال صالحو سره

فائده :- په ایمان کښې به سړے تواضع نه کوی او په اعمال کښې به ورته ځان چرکوز ښکاری - او معلومه شوه چه غټ غټ گناه معاف کیږی او سړے په نه کافر کیږی دا مذ حب دَ اهل سنّت والجماعت دے - او دَ عقیدے خبره ډیره باریکه ده په عقیده کښې سړے په لږ نقصان سره کافر کیږی - او په عمل کښې په غټ گناه کښې کفر نشته -

والمستغفرین بالاسحار - ۱۷ - کمال دا دے چه سړے اعمال صالحه کوی او بیا هم استغفار کوی - ۵ بیت -

همه شب پشت از عبادت دوتا ۔ سحر چشم از شرم بر پشت پا (سعدیؒ)
عبادت سحری مکن نظیری کم ۔ که هر چه کرد دعا های صبح گاهی کرد
چو برآرد ازپشیمانی حنین ۔ عرش لرزد از انین المذنبین (رومیؒ)

واولوا العلم قائما بالقسط - ۱۸ - معلومه شوه چه عالم حقه دے په دلیا ربانی کښې چه دَ توحید گواهی او اشاعت کوی -

ان الدین عند الله الاسلام - ۱۹ - دین، اسلام، شریعت، ملة الفاظ مترادف دی - شرعا او لغوی معنی کښې متغیر دی - په اصطلاح دَ قرآن کښې (۱) شریعت وائی علم دَ قرآن ته (۲) طریقت وائی عمل ته په قرآن بانذے تائید : وان هذا صراطی مستقیما (انعام : ۱۵۳) - دا شریعت دے فاتبعوه (انعام : ۱۵۳) دا طریقت دے او په اتباع دَ شریعت بانذ مرتب دے - (۳) معرفت یعنی وصول الی الحق تائید : والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا (عنکبوت : ۶۹) - (۴) حقیقت مصداق دَ بیان دَ قرآن دی په اخرت کښې تائید : یوم یأتی تاویله (اعراف : ۵۳)

قل اللهم مالك الملك تؤتی الملك (۲۶ - ۲۷) ثمره ادلیه ئے توحید یعنی هرکله چه عقلا و نقلا معلومه شوه چه غیب دان یوا ځے او کارساز یوازے باری تعالی دے نو حاجت به یوازے دَ هغه نه غواړے - او طریقه دَ غوښتو داده چه دَ هغه صفات به هغه ته

زین للناس ۔ حب دنیا از خدا غافل کرد ۔ نے قماش و نقره و فرزند و زن ۔
یعنی دنیا نوم دَ غفلت دے نه دَ مال الدرے

آب در کشتی هلاک کشتی است ۔ آب اندر زیر کشتی پشتی است ۔
یعنی دَ دنیا تعلق هلاکت دے ورنه دنیا خو اسباب دَ ترقی دَ دین دی ۱۳ (از رومیؒ)

۱ - تول شپه شاد عبادت نه تیره وی، سو سترگے دَ شرم نه په شاد خپو وی .
۲ - عبادت دَ سحر مه کوه ای نظیر کم، هرڅه چه شوی دی دا دَ سحر دعاگانے دی .
۳ - هرکله چه څوک د ندامت نه جړا کړی نو عرش رپیږی دَ جړا دَ گنهگار نه .

قوم گفتند به معانی منزیز ... او مثنی موزیدو، شو اشن ورته اووے چه ته پیدا او لاس پاک کیږے دے نو (ال عمران ۳) چه مسلمان اتباع

وسیله کوی - قال النبی علیه الصلوٰة والسلام (اسم الله الاعظم اذا ادعیٰ به اجاب فی هذه الأیت (ابن کثیر)

لا یتخذ المؤمنون الکفرین اولیاء الخ (۲۸) -

(۱) موالات - د زړه تعلق دے دامختص دے په مؤمن پورے -

(۲) مواسات - نفع رسانی ده داجائزدی سره د غیر حربی نه -

(۳) مدارات - خوش خلقی ده دا جائز دی د حربی سره هم -

(۴) معاملات - یعنی خرید فروخت جائز دی د هرچا سره په شرط د عدم نقصان سره مسلمانانو ته لکه وسله به نه خرڅوی په کافر باندې

(۵) مداهنت - ترک د امر بالمعروف یا ترک د نهی عن المنکر د خپل غرض ذاتی د وجے نه اوکه غرض شرعی وی نو هغے ته حکمت عملی وائی داجائز دی - تائید: ادعوالی سبیل ربك بالحکمة (نحل: ۱۲۵)

قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله ویغفر لکم ذنوبکم (۳۱)

بیان معیار محبت الله - معلومه شوه چه محبت د باری تعالیٰ سره موقوف دے په اتباع د نبی علیه السلام باندې - او وسیله اتباع د نبی علیه الصلوٰة والسلام ده - او چه څوک اتباع د نبی علیه الصلوٰة والسلام کوی نو د هغه سره باری تعالیٰ محبت کوی او د هغه ګناه معاف کوی - نو معلومه شوه چه د مبتدع سره د باری تعالیٰ محبت نشته - او د هغه ګناه معافی نه دے -

بمصطفیٰ برسان خویش را که دین همه اوست | اگر باو نرسیدی تمام بولهبی است (اقبال)

مپندار سعدی که راه صفا | توان رفت جز در پئے مصطفیٰ

ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی | کین راه که تو میروی بترکستانست (سعدی)

اذ قالت امرأت عمران رب انی نذرت لك ما فی بطنی (۳۵)

دا د ذکریم اعتراض جواب دے چه وارد یږی په مسئله د توحید باندې چه مریم علیها السلام ته بے موسمه میوے راتلے - نو دا به متصرف فی الامور وی - جواب دا خوما فی البطن ده مور د عمران شخه

چه مسلمان اتباع وکړی نو هغه به ضرور کامیاب شی -

(۵) علامات محبت الله (۱) کثرت خلوة (۲) فکر دائم (۳) عدم خفګان بالمصیبت (۴) عدم فرح بالمال (۵) ولا یخشیٰ احدا ولا یعجزه ۱۲

خلاف پیمبر کسی ره گزید | که هرگز بمنزل نخواهد رسید (سعدی)

د پیغمبر نه خلاف چه چا لار غوره کړه هیڅ کله منزل ته نه شی رسیدے -

(۱) "مصطفیٰ ته ورسوه ځان دین د غه دے - که هغه ته اونه رسیدے نو بولهب دے -

(۲) ګمان مه کوه سعدی چه صفا لار موندے شی په د قدم د مصطفیٰ نه -

(۳) یریږم چه اوګ نه نه رسے کعبے ته اے کوچره! په کومه لار چه روان ئے نو ترکستان ته ده -

وه۔ او مور نه پیدا شوے ده۔ او مور ورله د شیطان نه په الله تعالیٰ سوره امن غوا ړی۔ او زکریا علیه السلام ئے پرورش کوی۔ او د بے موسمه میوو پیچ کبنے هغه پخپله وائی هومن عندالله۔ دا خو د تبیلے د مدعی سُست او گواه چُست نه شوه۔ هذا من العجب۔

انی وضعتها انثی (۳۶) دا اظهار د خپل غم دے باری تعالیٰ ته۔ نو اعتراض وارد نه شو چه دا خو خبر دے او فائدة الخبر او لازم د فائدة الخبر پکبنے نشته۔ لیس الذکر الذی طلبت کالانثی التی وهبت۔ وانی اعیذ ها بك وذریتها من الشیطٰن الرجیم۔ حدیث شریف "مامن بنی ادم مولود الا یمسه الشیطٰن حین یولد فیستهل صارخا من مس الشیطٰن ایاه الا مریم وابنها (بخاری۔

اشکال:۔ دا دعا خو مور د مریم علیها السلام د هغے د پیدا یښ نه روستو کړے ده نو هغه څنګه بچ شوه د تو ګے د شیطان نه؟

جواب:۔ دا حدیث د دے ایت تفصیل نه دے چه سبب د بچکید و د شیطٰن نه دعا د مور د مریم علیها السلام شی او کن تفصیل شی نو ذکر د مریم تمهیدًا دے په دے دلالت کوی بل روایت چه په کبنے ذکر د مریم علیها السلام نشته (عثمانی)

نباتًا حسنا۔ جسمانی روحانی اخلاق۔ محراب۔ عبادت ځا نه۔ انّٰی لکِ من این لکِ۔ بغیر حساب یعنی زیات یا بغیر تعب (ابوسعود)

هنالك دعا زکریا ربه (۳۸) دا جواب دے د دریم اعتراض چه وارد یږی په مسئله توحید باندِ یعنی د زکریا علیه السلام خوئ شوے وه او هغه د شپږو شلو کالو وه او بنځه ئے شنډه وه۔ نو معلومه شوه چه دے په متصرف فی الامور وی۔ نو څنګه به یهود د ده قبرله تله د پاره د ځا منو۔ جواب:۔ چه دے خو د الله تعالیٰ نه سوال کوی چه۔ ربّ هب لی من لدنك ذرّیة طیبة۔ مصدقا بکلمة من الله (۳۹)۔ (۱) تصدیق به کوی

فائدة الخبر والی چه مخاطب د یو حکم نه خبر شی چه قیام د زید دے په دے کبنے چه زید قائم، او لازم د فائدة الخبر دے ته وائی چه مخاطب خبر کړی د خپل علم نه لکه یو سړے حافظ د قران ته او وائی حفظت القران یعنی زه په دے خبر یم چه تا ته قران یاد دے

سمت ز کره مطغی
وست ودهن:
بس علی البلاد
ودستر فون۔
معارف مثنوی
ص ۲۰
(ص ۴۳۵)

ځغه ذات چه پیدا شوے دے په علمه د کن سره بے د توسط د پلار نه۔ نو ملعون دی مرزائی چه وائی چه د عیسیٰ علیه السلام پلار یوسف نجار دے۔

(۲) یا به تصدیق کوی د یو اعلان په حق د عیسیٰؑ کښے۔

حصوراً۔ ځان بچ کونکے د ګناه نه۔ یا ځان بچ کونکے د نکاح نه۔ دامذهب د امام شافعی صاحبؒ دے چه نفلی عبادت بهتر دے د نکاح نه په حق د هغه چا کښے که نکاح او کی نو د ښځے حق پوره کولے شی۔ او که نه کوی نو ځان بچ کولے شی د زنا نه۔ او د امام صاحبؒ په نزد نکاح بهتر دے ځکه نبی علیه السلام نکاح کړے دے۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی النکاح من سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی (معارف)

انّی یکون لی غلام (۴۰) دا سوال په اعتبار د اسبابو عادیو سره دے۔ یا د پاره د تجدید د بشارت دے (عثمانی)

ان لا تکلم الناس (۴۱) خبرے به نه شے کولے۔ یا خبرے بندکه۔ یعنی روژه او نیسه د هغوی په روژه کښے خبرے هم بند وے۔ خو نن په دین کښے خبرے په روژه کښے بند د ل په طور د عبادت سره بدعت دے (نهی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن صوم الصمت)

فائده:۔ د دے ورځ سرے د یو حاجت شرعی د پاره اعتکاف او کی نو امید دے چه د هغه مقصد به باری تعالیٰ پوره کړی۔ او که خبرے په کښے بند کړی نو عاصی به هم شی۔

فائده:۔ د زکریا علیه السلام د قصے نه شو خبرے معلومے شوے (۱) د بقاء د سلسلے د پاره سوال سنت الانبیاءؑ دے۔

(۲) د تسلئ د پاره سوال کول د یقین نه خلاف نه دی۔

(۳) د اولاد سوال کول د زهد نه خلاف نه دی۔

(۱) ترزوجوا فانی مکاثر بکم الامم (رس) رب هب لی الخ (آل عمران ۳۸) (۴) ولقد ارسلنا رسلا من قبلک وجعلنا لهم ازواجا وذریة الرعد پ ۳۸ (۵) والذین یقولون ربنا هب لنا من ازواجنا وذریتنا قرة اعین، فرقان پ ۷۴ (۶) اللهم کثر ماله وولده۔ قال عمر ۱۲ انس بیخ خو دد باغ به دوه ځله میوه نیوله او دده څلور اولاد دشلو پوره وو۔ (البدایه)

(۴۰) دَ اسباب بعید نه سوال کول دَ ادب نه خلاف نه دی رتها نوئ)

اذ قالت الملّٰئكة يٰمريم (۴۲) یعنی بے شک مریم علیها السلام غوره ده - خو معبوده نه ده - نو افراط تفریط مه کوئ -

اصطفٰك - اصطفیٰ ئے اوّل په کرامات سفنیؤسره ده- او ثانیٌ په اعطاء دَ ابن سره ده بے ذوج نه - قال علیه الصلوٰة والسلام حسبک من نسآء العٰلمین مریم بنت عمرانؑ، خدیجۃؓ بنت خویلد، فاطمۃؓ بنت محمد صلے الله علیه وسلم، آسیه امرأة فرعون - قال ملا علی قاری لعل هذا الحدیث قبل حصول کمال عائشةؓ (مشکوٰة ص ۵۷۳)

المسیح (۴۵) په عبرانیٔ کښے شیح یا مشیحا - معنیٰ ئے مبارک وه فعیل په معنیٰ دَ فاعل یا دَ مفعول په مسیح دجال کښے چو یکی ځکه حقه عربی لفظ دے - عیسیٰ په عبرانیٔ کښے ایشوع او معنیٰ ئے سیّد ده - مریم په عبرانیٔ کښے معنیٰ ئے عابده ده (عثمانی)

و یکلم الناس فی المهد وکهلا (۴۶) عجیبه خبرے دَ وحدانیت یا په مهد کښے په خبرے کوی پښان دَ کهل نو اعتراض وارد نه شو چه په وخت دَ کهل کښے خو خبرے عجیبه نه دی - بعض وائ چه دا بشارت دے مریم علیها السلام ته چه ځوئ به دِ چا ړا نه وی - دا خبره غلطه ده په قیامت کښے باری تعالیٰ عیسیٰ علیه السلام ته فرمائی - تکلم الناس فی المهد وکهلا (مائدة)

(عثمانی) حلته خو ابشارت نه جوړیګی - کهل والا به خو صحیح تری

فائده :- دَ کهلاّ نه معلومیږی نزول دَ عیسیٰ علیه السلام ځکه قبل از نزول خو ده مُده دَ کهل نه ده لا ندے کړے دے خو په دری ۳۳ دیرش کاله عمر کښے آسمان ته ختلے وه- او دَ کهل مرتبه دَ څلویښتو کالو نه بعد ده (معارف)

و یعلمه الکتٰب والحکمة والتورٰىة والانجیل (۴۸) یعنی کتابت او عقل یا قرآن او حدیث بعد النزول او توراٰت

قال أتى جبرئيل النبيّ فقال يا رسول الله هذه خديجة قد أتت معها إناء فيه إدام وطعام فإذا أتتك فاقرأ عليها السلام من ربها ومني وبشرها ببيت في الجنة من قصب لا صخب فيها ولا نصب (متفق عليه) مشكوٰة ص ۵۷۳ قال يا عائشة هذا جبرائيل يقرئك السلام قالت وعليه السلام ورحمة الله قالت وهو يرى ما لا ارى - (متفق عليه) مشكوٰة ص ۵۷۳

او انجیل قبل النزول به ورته او خائی - تائید: یعلمهم الکتٰب والحکمة (بقره ۱۲۹) ؎

واحی الموتیٰ باذن الله (۴۹) یعنی ژوندی به ورته او وایم چه قم باذن الله نو هغه به ژوندے شی - په دے ځائے کښے اجمال دے تفصیل ئے د ما قبل نه معلومیږی -

فلما احس عیسیٰ منهم الکفر (۵۲) معلومه شوه چه په دینی کارونو کښے د یو بل نه امداد اغستل د توکل سره منافی نه دے او د اهلِ دین سره امداد د الله تعالیٰ سره دے (تها نویؒ)

الحواریون - مشتق دے د حورئی نه (۱) جامے سپینونکی وو - (۲) یائے رنګونه سپین وو - (۳) یا د صاف زړه لرونکی (۴) یا سپین روبی د قوم - دا معنی شیخؒ غوره کوی او د قوم مشران چه تسلیم وکی نو مسئله چلیږی نو ځکه نبی علیه السلام دعا وکړه اللّٰهم اید الاسلام باحد العمرین - فاکتبنا کښے توسّل دے په اعمال سره

ومکر الله - ؏۵۴ - تدبیر او کړو باری تعالیٰ - مکر صرف الغیر عما یقصد بحیلة -

واذ قال الله یا عیسیٰ انی متوفیك (۵۵) د مرزا غلام محمد ملعون دعوی دی - (۱) چه عیسیٰ ؑ مړ دے (۲) د نزول نه مراد پیدایش دے (۳) او د عیسیٰ نه مراد مثل عیسیٰ دے -

تردید د دعوو د هغه	د عیسیٰ ؑ د نزول من السماء متعلق احادیث متواتر راغلی دی (علامه شوکانی وابن

کثیر) قال رسول الله صلے الله علیه وسلم للیهود ان عیسیٰ ؑ لم یمت وانه راجع الیکم قبل یوم القیٰمة (ابن جریر)

دا حدیث مرفوع کړے دے په ټولو احادیثو صحیحو کښے - نزول د عیسیٰ ؑ منقول دے د کنز العمال په منتخب کښے - ینزل من السماء - لفظ راغلے دے او په ټولو احادیثو کښے لفظ د عیسیٰ راغلے دے

؎ یعنی نسبت د فعل اختیاری کیږی انسان ته په مرتبه د کسب کښے نه د غیر اختیاری
- - - - -
؏ زمونږ په استعمال کښے مکر بد نه دے په خلاف د عربو استعمال د عربو نه چه مکر مستعملیږی په خفیه تدبیر کښے ۱۲ مکر بد دے

په یو حدیث کښې مثل عیسیٰ نشته - د یو صحابی نه اثر یا سند د وفات د عیسیٰ منقول نه دے -

جوابات د استدلالاتو د لعین نه

(۱) قال ابن عباس رض متوفیك ای ممیتك - جواب :- (۱) دا اثر بے سند دے او د ابن عباس صاحب رض اثر با سند منقول دے چه دلالت کوی په عدم وفات د عیسیٰ ع باندې (۲) ممیتك په استقبال دلالت کوی (۳) یا ممیتك بعد النزول دے او فعلك قبل النزول دے (نبراس)

(۲) په مجمع البحار کښې امام مالک صاحب فرمائی مات عیسیٰ ع -
جواب :- (۱) دا خبره بے سنده او د ست د باغی دے - د امام مالک صاحب نه حدیث مرفوعه منقول دے په موطا کښې چه دلالت کوی په عدم وفات د عیسیٰ ع (۲) یا د وفات نه مراد بے هوشی ده (۳) یا مات د پاره د استقبال دے ځکه چه کله داستقبالی شی نه تعبیر کولے شی په ماضی سره د وجے د تحقق د هغه نه (بلاغت)

(۳) خود توفی په قرآن کښې مذکور دے چه معنی ئے موت دے
جواب :- د توفی نه مراد که موت وے نو مقابل به ئے حیوة راغلے وے لکه کنتم امواتا فاحیاکم (بقرة ۲۸) بلکه د توفی مقابل او سیدل راغلی دی ؛ تائید ؛ کنت علیهم شهیدا مادمت فیهم فلما توفیتنی کنت انت الرقیب علیهم (مائده - ۱۱۷) بلکه د توفی معنی اخذ الشئ وافیاده - په مرگ او نوم دواړو باندې اطلاق کیږی ؛ تائید ؛ الله یتوفی الانفس حین موتها والتی لم تمت فی منامها (زمر ۴۲)
نو د متوفیك درے ترجمے شوے (۱) په خواب کښې د پورته کوم چه او نه یریږے (مدارک) (۲) یا د مرکوم بعد النزول (نبراس)
(۳) یا روح مع الجسد د پورته کوم (عام)
(۴) کوم قانون چه مرزا نقل کړے دے چه د توفی نه باب تفعل وی-

او فاعل الله وی او مفعول ذی روح وی نو حلته مراد به قبض د روح وی ۔ (کتاب النحوه) دافرضی حواله ده ۔

جواب:- دا قانون جعلی دے خلاف دے د قرآن او د حدیث نه بلکه مونږه به بل قانون پیش کوو ۔ چه د رفع فاعل الله وی او مفعول ذی جسد وی نو حلته معنی قبض د جسد وی ۔ دا قانون د قرآن او د حدیث سره موافق دے ۔

ان مثل عیسی عند الله (۵۹) د خلورم اعتراض جواب چه د عیسیٰ پلار نه وه نو شاید دے به متصرف فی الامور وی ۔ جواب دا دے خو پلار مور د واړه نه وو نو هغه خو متصرف نه وو ۔

فمن حاجک (۶۱) اعلان مباهله ۔ ابناءنا کښے حضرت علیؓ داخل دے ځکه دے د نبیؐ چه پرورا وزوم وه ۔ نه چه په انفسنا کښے داخل دے کما قال به الروافض لتفضیله ۔

قل یا اهل الکتاب (۶۴) اهل کتاب ته دعوت الی التوحید مع زجر

ولا تؤمنوا الا لمن الخ (۷۳) ای ولا تؤمنوا الا حق الا لمن تبع دینکم استثناء مفرغ ده ۔ ان یؤتی ای ان یوتی استفهام انکاری دے د لا تؤمنوا وجه ده (شیخ) دبرتم لان یؤتی ۔ یعنی مونږ چه دا حیلے جوړه وو لی دے وجه نه چه مشری څمونږ حق وه ۔ او اوس ورکولے کیږی نا مسلمانانو ته (شیخ الهند) ای لا تؤمنوا بان یؤتی احد مثل ما اوتیتم الا لمن تبع دینکم (مولنا عبد الغفور)

واذ اخذ الله میثاق النبیین (۸۱) مسئله رسالة یعنے ترا وسه بیان لا اله الا الله وه ۔ او اوس بیان د محمد رسول الله دے ۔ یعنی د ټولو پیغمبرانو نه وعده د اتباع د نبی علیه السلام باری تعالیٰ اغستلے ده ۔ نو د دی نه خلاف د باری تعالیٰ د دین نه خلاف دے لکه چه عمرؓ د تورات نسخه نبی علیه الصلوة والسلام ته اولوسته او نبی علیه السلام خفه شو نو وئے ویل ر ولو کان موسیٰؑ حیا لادرکه

دا قانون هم د مودودی په کتاب النحوه کښے دے یعنی په دغه فرضی کتاب کښے (مولنا منظور احمد) یعنی په دغه کتاب کښے په بل صفحه کښے دا څمونږ قانون موجود ده ص ۱۲۵ فائده: وفد نجران سباهله منتخب کړو په ورځ نبیؐ، فاطمهؓ، حسنؓ، حسینؓ، علیؓ میدان ته راغلل هغوی چه دا پاک چهرے اولیدے نو هیبت کښے اوساتلو جزیه ئے قبوله کړه نبیؐ ووئیل که دوی مباهله کړے وے نو اور به باران په شوے وے په دے دوی به تتم شوی وے ۔ ازنوادر مقال

بَنُوَّتِیْ لَاتُبَعِی (مشکوٰۃ ص۳۲) دا رنگے زوند عالم تہ فرمان دے چہ د نوی عالم خبرہ بہ منی کہ صحیح خبرہ ئے کولہ -

فائدہ :- علماء سوء خلور قسمہ دی (۱) ظاھرًا یا ظنًا د حق نہ خلاف کوی دا عنادی دے (۲) صرف ظاھرًا منی دا منافق دے (۳) حق منی خو اشاعت د حق او رد د منکرو تہ مھتم بالشان نہ بنکاریږی - دا مداھن دے (۴) اشاعت د توحید کوی او رد د منکر ھم کوی. خو د بل عالم خبرہ پہ غمیږی دا متکبر دے - (۵) اول نمبر عالم دے چہ د ھغہ زړہ غواړی چہ د حق اشاعت اوشی د ھر چا د لاسہ چہ وی بلکہ د بل چا نہ چہ اشاعت د حق اوشی نو ډیر خوشحالہ شی -

لن تنالوا البر حتی تنفقوا (۹۲) دا ترغیب دے انفاق د احسن تہ حکم نہ دے چہ انفاق د غیر احسن بہ نا جائز وی بلکہ پہ انفاق د غیر احسن کښے ھم ثواب شتہ دے - دے تہ اشارہ دہ پہ وما تنفقوا من شیء الخ سرہ (قاری محمد طیب) ابو طلحہ انصاری رض چہ دا اعلان واوریدہ نو راوغے دے نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام تہ چہ زما پہ مال کښے بہترمال بیرحا باغ دے ھغہ د پارہ د باری تعالیٰ وقف دے نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اوفرمایل. بخٍ بخٍ ذلک مال رابح خپلوانو کښے تقسیم کړہ - ھغہ اووئیل بنہ دہ یارسول اللہ ؐ۔

کل الطعام الخ (۹۳) دا د اول اعتراض جواب دے چہ وارد یږی پہ مسئلہ د رسالت باندے یعنی دا خو ځان تہ حنفی وائی نو د اوبنا نو غوښے او پئی ولے خوری؟ ابراھیم علیہ السلام خو دا کارنہ کاوہ حاصل جواب د اوبنا نو پئی او غوښے خو یعقوب علیہ السلام پہ ځان باندے د نذر د وجے نہ حرام کړے وے نہ ابراھیم ؑ -

وکان ابن عمر یتصدق بالسکر ویتأول الی احبہ ۱۲ (التفسیر)

ان اول بیت الخ (۹۶) د دویم اعتراض جواب دے چہ دوی وئیل قبلتنا قبل قبلتکم - حاصل جواب دا دے اول کور د عبادت خو بیت اللہ دے -

د بیت اللہ شریف د تعمیر تاریخ

قبل بیت المقدس ۴۰ سال.

(۱) د آدم علیه السلام په درخواست سره ملائکو تعمیر کړے دے۔ د نوح علیه السلام د طوفان نه مخکښې دغه تعمیر آسمان ته پورته کړے شو۔ نو په دے مقام کښې (۲) ابراهیم علیه السلام تعمیر اوکړه شرقاً غرباً دروازے متصلے د زمکے سره او حطیم شریف داخل وه (۳) بیا جرهم قبیلے جوړ کړه (۴) بیا عمالقه قوم۔ بیا د سیلاب په وجه د بیت الله شریف عمارت ته نقصان اورسیده۔ نو قریشو ئے تعمیر اوکړه قبل د بعثت د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه۔ او نبی علیه الصلوٰة والسلام ئے په تعمیر کښې هم شریک وه۔ قریشو اوویل چه مونږ به ئے تعمیر په حلال مال سره کوو نو چنده حلال کمه وه نو شپږ گزه حطیم ئے ته بهر کړه او دروازه ئے یوه شرق طرف ته اوچته کړه او بله ئے بنده کړه د خپل غرض د پاره چه د حاجیانو نه پیسے به واخلو په داخلولو د بیت الله سره۔ نو کله چه مکه معظمه فتح شوه نو عائشے رض اوویل نبی علیه الصلوٰة والسلام ته چه مانه د کړے دے چه کله مکه معظمه فتح شی نو څه به دوه رکعته نفل په بیت الله شریف کښې کوم۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دا حطیم شریف ته بوتله۔ او ورته ئے اوویل چه دلته مونځ اداکړه دا هم بیت الله شریف دے او که ژوندے پاتے شوم نو دا حطیم به په بیت الله شریف کښې داخل کړم او دروازے به ئے دوه کړم او متصل به ئے کړم زمکے سره۔ حالانکه خلق لا زمانے د کفر ته نزدے دی نو اعتراض به کوی۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ته فرصت ملاؤ نه شو او نه خلفاؤ رض ته نو چه کله عبدالله ابن زبیر په مکه معظمه کښې خلیفه شو نو هغه بیت الله شریف په صحیح طریقے سره جوړ کړه نو چه دے کله د حجاج د لاسه شهید شو نو حجاج بیا بیت الله شریف په طریقے د قریشو جوړ کړه۔ نو بیا عبدالملک اراده وکړه چه بیت الله شریف په صحیح طریقے سره جوړ کړی۔ نو علماؤ ورته اذن ورنه کړه۔ ملا علی قاری وائی چه دا د خدائے تعالیٰ

قول یا اهل الکتاب ۶۱ ۹۹ ته صریحه کړه بیاده پاسوان ته سر نمواهی برو کمتون پائے دار روح)

هذا الذي تعرف البطحاء وطأته والبيت يعرفه والحل والحرم
هشام بن عبدالملک
فرزدق
علی بن حسین
تحفة العرب ص۱۴۵

۱ رحم دے پہ مخلوق خپل بانذ چہ ذ بیت الله څهٔ حصّه ئے ورته بنکاره پریخوده

هر څوک ورته تللے شی - چونکه ذ حطیم شریف کعبے والے ثابت دے پہ خبر وا حد

سره لهذا صرف حطیم شریف ته پہ مخ کولو سره مونځ نه صحیح کیږی (شرح وقایه وغیره)

کعبه را هر دم تجلی می فزود این ز اخلاصات ابراهیم بود (رومی)

پنډت دیانت سرسوتی چہ مسلمانان تول مشرکان دی ځکه دوی

بیت الله ته سجده کوی - نو داخو سجده ده غیر الله ته -

جواب :- سجده مونږ صرف باری تعالیٰ ته کوو - پہ تمامو مخلوقاتو کښے

لوئی نبی علیه الصلوة والسلام دے او هغه ذ نفع او نقصان مالک نه

دے بیت الله شریف لاڅه کوے - نو ځکه حضرت عمرؓ حجر اسود ته

وائی انک حجر لا تنفع ولا تضر خو نبی علیه الصلوة والسلام م لیدلے

دے چہ ته ئے بنکل کړے نو ځکه دِ بنکلوم - او مسلمانان چہ ذ

بیت الله شریف طرف ته سجده کوی ذ دے ذ یک جهتیٔ نه کوی چہ اتفاق ئے

قائم شی نه چہ هغه نافع او ضار دے (محمد قاسم نانوتویؒ) بیس بڑے

مسلمان کښے ص۱۴۰)

یا ایها الذین امنوا اتقوا الله حق تقاته (ص۱۰۲) ای ان یجاهدوا

فی سبیله حق جهاده (ابن عباسؓ) یعنی منسوخ نه دے پہ فاتقوا الله

ما استطعتم • ره -

حصه ثانی سورة ترغیب الی الجهاد -

واعتصموا بحبل الله (آیت ۱۰۳) ای کتاب الله - تمسک بالقرآن او پہ توحید

کښے ذ اختلاف نه ذ اجتناب تلقین -

قصه کفارو به پہ لارو کښے سړی کینول چہ راتلونکی خلق پہ

نبی علیه الصلوة والسلام بانذ بدګمان کړی - نو نبی علیه الصلوة والسلام

به ذ دوینه وړاندِ تلو ذ دعوت ذ پاره - نو نبی علیه الصلوة والسلام

پہ لاره کښے ناست وه ذ مدینی منوری نه ځ لږ قافله راغله اوس او خزرج

نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته دعوت ذ توحید اوکړه - نو هغوی

په جرګه شو او وهٔ ئې ویل چه دا هغه پیغمبر دے چه یهود ترے نه مونږ ډیره وی - راځئ چه د یهود د وړاندې مخکینې شو او ایمان پے راوړو نو دوی شپږ وکسا نو ایمان راوړو - واپس چه راغلل مدینه منوره کښې ئې د نبی علیه الصلوة والسلام ذکرکاوه نو بل کال د حج په موقع دولس کسانو پټ د نبی علیه الصلوة والسلام سره بیعت اوکړه دیته بیعتِ عقبه اولیٰ وائی نو نبی علیه الصلوة والسلام ور ته مصعب ابن عمیرؓ استاذ مقرر کړه او دوی سره ئې اولیږه - دا د سعد ابن زرارهؓ کره وه د دوی ئې تعلیم کاوه - نو سعد بن معاذ او ویل اسید ابن حضیر ته چه لاړ شه دے سړی پسے که ز ه خو نو خما د پلار خوئی اسعد به خفه شی ته دے سړی ته په سخته لهجه اووایه چه واپس ځی او ځمونږ خلکان د نه ګمراه کوی دے لاړ شه او هغه ته ئې سختے خبرے اوکړے نو هغه ور ته اوویل چه زهٔ به خبرے اوکړم نو که ښے وے او ئې منه ورنه بیا ستا اختیار دے نو دهٔ اوویل لقد انصفت نو کینا ست نو مصعب صاحبؓ قرآن او لوسته او دعوة د ایمان ئې ورکړه - نو دے مسلمان شو بیرته راغے سعد پے غصه شو او پخپله راغے او ډیرے سختے خبرے ئې اوکړے - نو مصعب صاحبؓ ورته هغه نرم خبره اوکړه دهٔ قرآن واوریده او دے هم مسلمان شو - نو اوس او خزرج اکثر مسلمانان شو - په دریم کال اوویا کسه لاړه مکے معظمے ته د حج په موقع او نبی علیه الصلوة والسلام سره ئې بیعت په پټه اوکړه - دیته بیعت عقبه ثانی وائی - بنی علیه السلام سره عباسؓ وه - دهٔ دغه قافلے ته او ویل چه مونږ د ده حفاظت کوو - اګر چه خبره ئې نه منو - نو د ده بوتله آسان نه دی - د انصارو د طرفه براء بن معرور وه هغه او ویل مونږه د دهٔ سره غارت د اموال او قتل د اشراف ته تیار یو - خو چه دے ترقی اوکړی نو مونږ به پریږدی - نو بنی علیه الصلوة والسلام وویل

واصبحتم بنعمته الخ ١٠٣
مکمل اخوۃ صرف شخص کے دونوں میں تھا تو اس سے افضلیت شیخین صاف معلوم ہوتا ہے۔
(حکایات اولیاء ص٣٥)
مشرہ اوس د دوی د بنی قریظه سره وه او خزرج سعد بن عباده وو د دوی جولے بنو نضیر وو۔ ص٢٤٣
(د بیعت عقبے بیان)
بقتل اشرافنا وسلب اموالنا

ال عمران ۳

آمد ربنا لنخرج العباد من عبادة العباد الی عبادة رب العباد ۔ (صحابیؓ)

نه بل الدّم الدّم والهَدَم الهدم - یعنی ستا او ستا سے تکلیف شریک دے نو براء او ویل چه مونږه ستا ، طاعت او کړو نو مونږ له به څهٔ وی؛ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام وویل الجنّة - نو دهٔ او ویل اُبسُط یدَک نو بیعت او شو- نو بیا کله چه نبی علیه الصلوٰة والسلام راغې مدینې ته - او اوس او خزرج شیرو شکر شو- او جنګ بعاث د شپږ شلو کالو نه راروان ؤو- هغه ختم شو- نو یهود په دے ډیر خفه وو- نو دوی شماس نام سړے را او لیږه او هغه حسب موقع د جنګ بعاث خبره تازه کړه- او اوس او خزرج بیا جنګ ته تیار شو- نو نبی علیه السلام خبر شو هغه راغې او دوی ته ئے دعوت ورکړه نو دوی بیا غاړه په غاړه شو او شماس شیطان او تختیدهٔ (رفا)

ولتکن منکم الخ (ص۵۴) بیان اشاعت اعتصام بحبل الله - الی الخیر اتباع القرآن وسنتی (ابن کثیر ص۳۹۰)

یوم تبیض وجوه الخ (۱۰۶) اهل سنت والجماعت وتسود وجوه - بدعتیان (ابن کثیر ص۳۹۰)

کنتم خیر امة الخ (۱۱۰) اعاده بیان اشاعت اعتصام بحبل الله برائے تاکید (۱) خطاب اصحابوؓ ته دے (عمرؓ) (۲) مهاجرین ته (ابن عباسؓ) یعنی دوی خیر امة یعنی افضل افراد دی - (۳) خطاب دے امة د اجابت ته او د ناس نه مراد امت د دعوة دے -

الا بحبل من الله وحبل من الناس (۱۱۲) مراد د حبل من الله او حبل من الناس نه توحید دے (شیخؒ) د اول نه مراد توحید او ثانی نه مراد عهد ذمه ده (عثمانیؒ) د اول نه مراد معاهده ده د مسلمان سره او د ثانی نه مراد معاهده ده د غیر مسلم سره - یعنی دوی به تحول عمر د بل په خپو ولاړ وی -

واذ غدوت الخ (۱۲۱) سـ۳ـه بدر - ۳ احد - ۴ بدر صغری - ۵ احزاب - ۶ حدیبیه - ۷ عمره قضا - ۸ فتح مکه - ۹ تبوک

شرائط جواز اختلاف ۱ محض رضائے الهی وی ۲ خلاف د ثابت نبوی
اختلفوا الخ ۱۰۵ ... ۲۲ شوال ۱۴۱۲

۱۱ حجۃ الوداع او وفات۔
۳۰۰۰
په احد کښې درې زره کافر راغله نبي علیه الصلوة والسلام جرګه
او کړه د مسلمانانو سره۔ خپله رائې داوه چه بهرته نه ځو۔ او عبدالله
ابن اُبي منافق هم د دارائے وه۔ خو مسلمانانو وویل چه مونږ بهرته
جنګ ته ځو۔ نو نبي علیه الصلوة والسلام کور ته لاړه او مسلح را
او وتو۔ نو اصحابو بیا ورته او ویل چه ستا سو په رائے به عمل کو
خو نبي علیه الصلوة والسلام او فرمایل چه اوس هم وسله اچوَل
ده نو ځو به نو چه لاړل میدان جنګ ته او صفونه برابر شو
په دغه زمانه کښې به د جنګ نقشه داوه۔ میمنه، میسره، قدام
خلف، قلب،۔ نو ځکه به ئے جنګ ته خمیس ویل۔ په قلب کښې به
جنډه وه۔ نو عبدالله ابن اُبي په دغه موقع کښې د خپلو ملګرو
سره چه درې سوه کسان وو۔ جدا شو مسلمانان اوه سوه پاتې
شو۔ نبي علیه الصلوة والسلام د سورو دسته زبیر ابن عوام رض ته
حواله کړه۔ او بے زغرې فوج ئے حمزه صاحب رض ته حواله کړو۔ او پنځوس
کسه ئے د وستو د حفاظت د پاره مقرر کړه۔ او امیر ئے د دوی عبدالله
ابن جبیر رض مقرر کړه۔ چه تر بل حکم پورې به دغه ځائے کښې وی
او علم بردار ئے مصعب ابن عمیر رض مقرر کړه۔ یو عجیبه نقشه وه چه
ماهرین د جنګ ورته حیران پاتې شو۔ کافر تاریخ دان په کمال د نبي علیه
الصلوة والسلام قایل دی۔ الفضل ما شهدت به الاعداء۔ د
عبدالله ابن اُبي په جدائے سره بنو سلمه بنو حارثه چه د لښکر
طرفین وو لږ متزلزل شو خو بیا ثابت قدم شو۔ د دوی مشرجابر
ابن عبدالله رض وائي چه په قرآن کښې څو ځله د کمی د بیان د پاره
ان تفشلا شئے خوزه په دے خفه نه یم ځکه چه دوستو۔ والله
ولیهما دے۔ هنده او نورے زنانه راغلے وے سندرے ئے ویلے
او تمیلو شائے وهل هنده به ویل

سلوان ذوړه
سو ۱۱۱

ان تقبلوا نعانق ۔ ونفرش النمارق ۔ او تدبروا نفارق ۔ فراق وامق

نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اوویل ۔ اللھم بک اصول و اقاتل حسبی

اللہ ونعم الوکیل ۔ اول خل د مسلمانا نو برے وہ ۔ او ورو ستہ چہ

حفاظتی دستہ وہ ۔ ھغوی او ویل اوس برے دے مونږ خو ۔ نو امیر

منع کړہ خو ھغوی را غلہ خیال ئے داوہ چہ برے شوے دے ۔ خالد

صاحبؓ لا مسلمان شوے نہ وہ ۔ ھغہ چہ دغہ ځائے خوشے اولیدہ

نو د شا نہ راغے نو پاتے یولس کسان مسلمانانو ئے شہید ان کړہ او

پہ مسلمانانو ئے سختہ حملہ اوکړہ ۔ مسلمانان پہ سختہ ګیرہ کښے راغلہ

مصعب ابن عمیرؓ د عمرو بن قمیہ د لاسہ شہید شہ ۔ او حمزہؓ صاحب چہ

کلہ عتبہ کافر لرہ مردار کړہ پہ بدل کښے ۔ نو پہ واپسئ کښے دے

د یو حبشی د لاسہ شہید شو ۔ طلحہ ابن عبیدؓ اللہ لاس سرہ غشی

د نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام نہ منع کول نو لاس ئے شل شو ۔ پہ

نبی علیہ السلام پہ حملے کیدے او انصار و پہ مدافعہ کولہ ۔ پہ دے

کښے شیطان آواز اوکړہ چہ قتل محمدؐ پہ دے آواز سرہ مسلمانانو تہ

سخت تکلیف اورسیدہ ۔ بیا نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام آواز اوکړہ ۔ چہ

اِلَیَّ عِبَادَ اللہِ نو مسلمانان جمع شو ۔ ابوسفیان آواز اوکړہ چہ قوم کښے محمدؐ

شتہ نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اوویل چہ جواب مہ ورکوئے ۔ بیائے

اوویل چہ ابوبکرؓ شتہ نو دوی جواب ورنہ کړہ بیائے اوویل چہ

عمرؓ شتہ نو دوی جواب ورنہ کړہ نو ھغہ اوویل چہ شاید دوی

مړہ دی نو عمرؓ بے اختیارہ اوویل د اکسان ستا د شرمولو د پارہ

لا ژوندی دی ۔ نو ھغہ اوویل اُعْلُ ھُبَل نو نبی علیہ الصلوٰۃ و

السلام اوویل اللہ اعلیٰ واجل نو ھغہ اوویل لنا العزیٰ ولا عزیٰ لکم

نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اوویل اللہ مولٰنا ولا مولیٰ لکم ۔ نو

ھغہ اوویل تاسو بہ مُثلہ اووینئ خو ما دا نہ دی ویلی او پہ دے خفہ

ھم نہ یم ۔ او بل کال بہ بیا څو نو اوستاسو پہ بدر کښے جنګ دی ۔

¹ کلہ چہ دہ یو کافر لرہ مړ کړو
² وحشی نوم ئے ووو
³ رأیت ید طلحۃ شلاء

نو بنی علیه الصلوة والسلام او ویل چه بنۀ ده - حضور صلے الله علیه و سلم او ویل چه د سعد بن ربیع پته اوشه لړ یده نو سړے راغے آواز کوی چه ای سعد ابن ربیعؓ! آواز شو رانه غے - نو ده اُو ویل چه ای سعد ابن ربیعؓ بنی علیه الصلوة والسلام ستا پتوس کوی نو غلے غونډ آواز راغے - نو وُ نے ویل بنی علیه الصلوة والسلام ته ځما سلام اووایه او چه تا لره خدا اے تعالی لویه جزائے خیر درکړی ځمو نړ د طرفه چه لوے سعادت مونړ ته را اُورسید ه - او مسلمانانو ته سلام وایه او که دوی د بنیؐ په تعاون کښے سُستی او کړی نو هیڅ عذر به نه وی په قیامت کښے ښوی - بیا شهید شو۔ په احد کښے یو مجروح آواز و کړه د او بو د پاره - چه او به ئے ورته نزدے کړے نو بل کس د او بو آواز او کړه نو ده ٔ او ویل چه او به هغه له یوسه نو هلته چه لاړ دریم کس آواز او کړه نو ده ٔ او ویل چه هغه له ویسه نو هغه شهید شو چه بیر ته ئے راوړے نو دا دوه هم ټکی شهیدان شوی وو۔

بثلاثة الآف الخ (۱۲۴) زر ملائک جنګ له راغلی وو تائید ا نی ممدکم بالف من الملئکة (انفال: ۱۲۶) او د د ریو زرو او پنځو زرو وعده شوے وه (شیخ) ترتیب واردا ملائک راغلی وو (عام)

یعنی اول د نی زر بیا درے زره بیا پنځه زره ۲

ما جعل الله الا بشری لکم الخ (۱۲۶) یعنی باری تعالی په تعاون کښے ملائکو ته محتاج نه دے اگر که شرکت د ملائکو په جنګ کښے ثابت دے او یتوب علیهم (۱۲۸) "فاما ان تهلکهم معطوف علیه محذوف دے (شیخ) (۲) یا او په معنیٰ ده الی ان دے (تفتازانی) (۳) یا معطوف علیه او یکبتهم دے (زمخشری)

اعتراض:- او یکبتهم خو واقعه ذیده ده - او یتوب علیهم واقعه د احد ده نو عطف به څنګه صحیح شی (مولنا عبد الحلیم صاحبؒ په قمر الاقمار کښے)

جواب:- اضر الاشیاء فی فهم القرآن شان نزول یعنی په لفظ د قرآن کښے خو کړ به را او احد ذکر نشته (شاه ولی الله صاحبؒ)

بعود تپوس وکړو ده عمر نه چه بیا دوزخ کم ځائے دے هر کله جنت لاندے کړه نو صفر ورته ودے چه بیا ئې
هم ځائے ده هر کله خو ورځ لاندے کړه ۱۲

یاایها الذین اٰمنوا لا تاکلوا الربوا (۱۳۵) په مسئله دَانفاق کښې زجر دے ربوا خورته یعنی پکار خو دا وه چه تاسو دَ اعلاء دَ کلمة الله دَ پاره بے عوضه مال خرچ کړے وے - نو تاسو خو دَ خلقو نه بے عوضه مالونه اخلئ - اضعافا مضاعفۃ دا قید برائے مزید قباحت دے (انورشاه کشمیری) معلومه شوه چه ربوا خورمسلمان دے نور دشو په معتزلو باندې خومتقي نه دے - یعنی دَ الله نه نه یریږي او کامیاب هم نه دے او رحم پے نشته -

عرضها السمٰوٰت (۱۳۳) اوکښ مسافت ته طول وائي د دیم ته عرض وائي او دریم ته عمق وائي یعنی عرض ئې دَ اسمانو نو غو نتے دے نو طول خو در کنار - (عام) یا دا عرض مقابل دَ ثمن دے (معارف)

والکاظمین الغیظ (۱۳۴) قال علیه الصلوٰة والسلام لیس الشدید بالصرعة انما الشدید الذی یملک نفسه عند الغضب -

قال علیه الصلوٰة والسلام صِل من قطعك واعف عمن ظلمك واحسن الیٰ من اسآء الیك (معارف) علی بن حسین رض اودس کاوه او وینځے ورته اوبه اچولے کوزه ئې دَ لاسه خلاصه شوه او په دهٔ او لږیده نو غصه ورلره راغله نو جینئ اووے والکاظمین الغیظ - نو دهٔ اووے کظمت غیظی نو دے اووے والعافین عن الناس نو ده غه اووے عفوه م او کړه تاته نو دے اووے والله یحب المحسنین نو امام صاحب رض اووے ته دَ الله دَ پاره آزاده شوے (معارف)

فاستغفروا لذنوبهم (۱۳۵) قال علیه الصلوٰة والسلام ما اصرّ من استغفر وان عاد فی الیوم سبعین مرة - قال علیه الصلوٰة والسلام لاکبیرة مع الاستغفار ولا صغیرة مع الاصرار (مدارک) ؎

فهم وخاطر تیزکردن نیست را ه	جز شکسته می نگیرد فضل شاه
جز خضوع وبندگی و اضطرار	اندرین حضرت ندارد اعتبار (رومیؒ)

وما محمد الا رسول الخ (۱۴۴) زجر برائے مؤمنین چه کار خو

۱ یعنی دوی ته ګنا وکړی. (عثمانی)
سے ترجمه: فهم او تصور تیز کول نه دی لار. بے دعاجزئ نه امداد نه کوی دبل اچا سر که الله - ۲ - بے دعاجزئ نه اوَ بے دبندګی اوَ بے قرارئ نه په دے دربار کښې دبل شی اعتبار نشته -

ئے او که جسم بانکل مساوی اطراف وه نو اول طرف ته طول او دویم ته عرض او دریم ته عمق وائي (حکمت)

که یعنی جنت ثمن دے دَ آسمانو نو او دَ زمکے یعنی جنت قیمتي شے دے

که الا انما کانت وفات محمد دلیل علی ان لیس لله غالب متبنی صلاد

تنه او ترش نه دنکوعا ۱۲

فاحشه الخ ۱۳۵ - یعنی متعدی ګناه یا غیر متعدی ګناه وکړی. (عثمانی)

صرف د الله تعالیٰ په بهروسه سره کیږی نو دَ یو خاص هستیٔ په اعتماد سره۔ بنی علیه الصلوٰة والسلام صرف رسولؐ دے نه چه هلاکیږی نه۔ عظیم کنټرول د اصحابوؓ وفات دَ بنیؐ لره نازل دی په منزله دَ تبری دَ هلاکت ته نو دا قصراً فرادی دے چه بنیؐ یوازے رسول دے دا سے نه چه وفات کیږی نه۔ او دا سے نه چه حاجت روا او مشکل کشا شی چه پس دَ وفات نه تا سو خغه ته په حاجتو نو کښے آواز ورته کوئ۔ لکه یهود چه عزیرؑ ته یا لکه نصارٰی چه عیسیٰؑ ته یا لکه نور خلق اولیاؤ انبیاؤ ته آواز وشا کوی [1] قد خلت من قبله الرسل۔ مرزا ملعون دَ عیسیٰؑ مرګ ثابتوی۔

جواب:۔ دَ خلت معنی تلَه دی: تائید: واذا خلوا الیٰ شیٰطینهم (بقره) او که مرګ مراد شی نو الف لام عهد خارجی دے علاوه دَ عیسیٰؑ نه مرا د دی او که کل مراد شی نو مرزا ملعون په کښے هم مړ شو۔ (عثمانی)

قصه دَ وفات دَ بنی صلی الله علیه وسلم

په مرض کښے بنی صلی الله علیه وسلم دَ خپلو ازواجو مطهراتو نه بر قرار ساته خو زړه ئے دَ عائشے صدیقےؓ کره وو۔ نو دَ ازواجوؓ په اذن سره عائشے صدیقےؓ کره لاړ یو عشائے ته پوس او کړ اَصَلَّی النَّاسُ نو جومات کښے مینده وو ته اووے چه لَا وَهُم يَنتَظِرُونَكَ یا رسول اللهؐ نو بنیؐ دَ راتلو کوشش او کړه خو نه شو تلے نو ابو بکرؓ ئے خپل خلیفه کړو بیا دَ سحر په مانځه کښے بنی صلی الله علیه وسلم پرده پورته کړه او دَ خلقو دَ نماز تماشه ئے او کړه او اصحاب خوشحاله شو نو ابو بکرؓ بانډے یته لاړه دَ بال بچ او دَ مال تماشے له حلته چه خبر شو چه بنیؐ وفات شه نو دهٔ او وے چه خدایه ملام ماته شوه او خارته راغے نو بنی علیه الصلوٰة والسلام ئے وفات بیا موندهٔ نو بنګل ئے کس او او ئے وے چه کوم مرګ الله پاک تا لره مقرر کړے وو۔ هغه تا لره راغے۔ بیا مسجد ته لاړ حضرت عثمان صاحبؓ

[1] اهل بدعتو اَن چه دَ دے نه شال د تورے کے چم دکا ئے نه بهر شی نو مارکوی دا غلط خبره ده په تسرخانو کښے په اسنه نو محتاج نه دے نو هغه صرف او صرف باری تعالیٰ د ے ۱۲

[2] په مسئله دَ عیسیٰؑ نه عکس خو قول رسولان نه دے وفات ۱۲

خلقو ته وئے چه ک
چا هرا او حضرت علیؓ شل شوے وه - او حضرت عمرؓ
چا اووے چه نبی دَ مرګ خبره اوکړه نو مرے به ئے کړم - نو ابوبکرؓ
خلقو ته اووے چه الٰی عباد الله نو دَ حمد نه بعد ئے اووے من
کان یعبد محمدًا فان محمدًا قد مات ومن کان یعبد الله فان
الله حیٌّ لایموت وما محمد الا رسول الخ دَ عمرؓ جذبه سره شوه
انما رجع شو دَ خلافت دَ پاره نو ابوبکرؓ او عمرؓ او ابوعبیدهؓ ورسیدهؓ
نو عمر صاحبؓ دَ خبرو اراده وکړه نو ابوبکرؓ ورته اووے چه صبر اوکړه
نو په دلائل عقلیو او نقلیو سره ئے ثابته کړه چه خلافت دَ قریشو
حق دے بیا ئے اووے چه په دے دواړو کښے یو غوره کړئ - نبی
علیه الصلوٰة والسلام دَ دوینه خوشحاله تلے دے - نو عمر صاحبؓ
اووے چه دَ نماز دَ پاره خو نبی علیه الصلوٰة والسلام ته خلیفه
کړے نو نو رشه پاتے شو - نو بیعت ئے ورسره اوکړو نو بیعت دَ
خلقو ده سره پوره شو - بیا دَ قبر دَ ځائے بحث وه بیا دَ غسل مسئله
وه - هرے خبرے پوره وخت غو خته لهذا دَ چارشنبے په شپے نبی علیه
السلام دفن کړے شو انا لله وانا الیه راجعون - یو صحابیؓ وائی چه
دَ دفن نه بعد انکرنا قلوبنا حضرت فاطمےؓ اووے انسؓ صاحب ته
چه اے ستاسو زړه غواړی چه تاسو به نبی علیه الصلوٰة والسلام خاورے
غورزوئے - حضرت فاطمےؓ به ژړل کښے اووے یا ابتاه الی جبریل ننعاه
یا ابتاه اجاب ربا دعاه - مشکوٰة ص۵۴۸

وما استکانوا (۱۴۶) دَ سکن نه دے او فتحه اشباعی ده به اصل
کښے استکنو دے - یا دَ کون نه دے نو به اصل کښے استکو نو وه
یا دَ کین نه دے کین معنا ئے فم کَ دَ رحم ده نو به اصل کښے استکینو وه
رشا فیه)

ولقد عفا عنکم (۱۵۲) دَ قرآن قانون دے چه دَ اصحابؓ
دَ غلطئ نه بعد دَ عفوا علان کوی - چه آئنده دَ خلقو دَ اعتراض

معن بن عدیؓ وو ے مکی و شو ما احبّ آن آموت قبله لاصدقه حیًا کما صدقته حیا - دا صفت هله او وو ے چه نو رو اصحابو تمنی دَ مرګ وکړه پس دَ وفات دَ نبیؐ نه - ۲۲

یا ابتاه الی الجنة الفردوس ماواه

ځائے پاتے نه شی۔ لیکن روافض کله د طعن نه بس کوی۔

قصه یو رافضی عبد الله ابن عمرؓ ته اووے چه عثمانؓ په اُحد کښے تختیدلے وُه۔ او د بدر او حدیبیئے نه غائب وه۔ نو دوی اووے اُو۔ نو هغه اووے چه الله اکبر چه تفضیل ثابت شو د علیؓ په عثمانؓ باندے ځکه چه د علیؓ نه دا درے واړه غلطئ نه دی شوی۔

مشکوٰة ص۵۶۲ اسماء الصحابه بدر مشکوٰة ص۵۶۳

نو عبد الله ابن عمرؓ ورته اووے چه په حدیبیه کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام عثمان صاحبؓ د صلح د پاره مکے معظمے ته لیږلے وه۔ نو واپس خبر راغے چه عثمان صاحبؓ ئے شهید کړ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام خلق جمع کړه او په مرګ ئے بیعت اوکړ چه مونږ به د عثمانؓ بدله اخلو د عثمان صاحبؓ د پاره ئے غائبانه بیعت اوکړ۔ او په بدر کښے د نبی علیه الصلوٰة والسلام لور رقیهؓ د حضرت عثمان صاحبؓ بی بی ناجوړه وه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه ته زمونږ سره په غنیمت او ثواب کښے شریک ئے خو د خپلے ښځے خدمت له پاتے شه او په اُحد کښے ورته باری تعالیٰ عفوه کړے ده۔ په تبوک کښے چه عثمان صاحبؓ ډیره چنده ورکړه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے ماعلیٰ عثمان ما عمل بعده۔ او د فتنو په بحث کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه هذا (عثمانؓ) یومئذٍ علی الهدیٰ لیکن روافض کله تے نه بس کوی۔

له بیا ئے ورته اووے چه دا جوړه کوره د عثمان سره یوسه ۱۲

شرح عقاید نسفی کښے دی نکف عن ذکر الصحابة الا بخیر لما ورد من الاحادیث الصحیحة فی مناقبهم۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام د ماعزؓ په هجوه خفه شوے وه۔ هم دارنګ د غامدیه او د حاطب ابن ابی بلتعه په هجو خفه شو

فاثابکم غما بغم الخ (۱۵۳) (۱) اُو ئے رسا وُ تاسو ته غم چه فوت د مال دے سره د بل غم نه چه وصول د جراحت دے چه تاسو غمژن نشئ په دے تکلیف باندے او بیا د نبی صلے الله علیه وسلم د اتباع خیال کوے۔ نو لازاید دے په کیلا تحزنوا او په لاما اصابکم کښے رجلا لین)

(۲) چہ تاسوغم ژن نہ شئ پہ فوت دَمال او نہ پہ حصول دَجراحت یعنی ستاسو بہ پہ آینده زمانه کښې دَمال او دَجرحت سره تصور نه وی بلکہ دَ اتباع دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام بہ مو تصور وی۔
(۳) اُوئے رسا وُه تاسو تہ غم چہ فوت دَمال او وصول دَجراحت دے پہ سبب دَ خفه کولو ستاسو نبی علیه الصلوٰة والسلام لره الخ۔
(۴) اوئے رساؤ تاسو تہ غم عظیمه چہ خبر دَ شهادت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام وُه سره دَ بل غم نه چہ فوت دَمال او وصول دَجراحت دے چہ غم ژن نہ شئ تاسو پس دَ دروغژن کیدو دَخبر دَ شهادت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نہ پہ فوت دَمال او نہ پہ وصول دَ جراحت باندِ۔ ځکه چہ قانون دا دے چہ لوئے تکلیف ختم شی۔ نو وړوکے تکلیف بیا سړی تہ څۀ نہ ښکاری۔ لکہ یوے صحابیۓؓ تہ خبر دَ شهادت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام اورسید۔ نو دا روان شوہ احد تہ نو پہ لارے بہ ئے تپوس کوو۔ نو خلقو بہ ورتہ وے چہ پلار دے مړ دے او چا بہ وے چہ خاوند دِ مړ دے چا بہ وے چہ ځوئ دے مړ دے نو دے او وے چہ نبیؐ څنګه دے۔ نو هغوی او وے چہ حضور صلی الله علیه وسلم خوجوړ دے۔ نو دے او وے چہ تمامه دُنیا دے نہ وی خو چہ نبی صلی الله علیه وسلم جوړ وی (عثمانی و حکایات صحابہؓ)

ما قتلنا ههنا (۱۵۴) منافقانو دَ انصارو قتل خپل کنړه ځکه چہ دَ هغوی سره ئے نسب وه (عثمانی)

لوكانوا عندنا (۱۵۵) استعمال دَ لو ټیک نہ دے ځکه چہ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چہ لو تفتح باب الشیطن۔ البتہ دَ تعلیم دَپاره دَ لو استعمال جائز دے۔ تائید: دَ نبی صلی الله علیه وسلم دَکوره یوه خدمتګاره واده شوه۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام تپوس اوکړه چہ تاسو ورسره څه نغت ویونکے جینکۍ نہ دی لیږلی دوی او وے چہ نا۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل۔ لو بعثتم معها من یقول ه اتیناکم

اتيناكم فحيينا وحييكم ؛ نو دا به ښه وي - او بل جز ئے ښه شو وه نو هغه نبي عليه الصلوة والسلام اوند وےـ ولولا الحنطة الحمرآء لم تسمن عذارا كم ؛

ولئن قتلتم (۱۵۷) درے قسمه عبادة دے (۱) صرف د پاره د رضا د باری تعالی داعبادة د احرار دے (۲) د پاره د حصول د جنت داعبادة د تجار دے (۳) د پاره د ځان بچ کولو د دوزخ نه داعبادة د عبيد دے -

اول ته اشاره ده په لالى الله تحشرون (۱۵۸) سره - دوئم ته اشاره ده په رحمة سره دريم ته اشاره ده په مغفرة سره - دوئيم او دريم هم ښه عبادتونه دی - تائيد : فمن زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فاز (۱۸۵) كه د بعض كسانو نه د دواړو عبادتونو په حق کښے څه د کمی خبرے صادرے شوی دی نو هغه د هغوی جذبه ده - كه رابعه عدويه چه راغله او ورسره په لاس کښے اور وے او په بل لاس کښے ورسره اوبه نو اوئے وے چه عبادت صرف د الله تعالی د پاره کوئے اوریئے په دے اوبو مړ کوے دے او جنت ئے په دے اور سوے دے -

اوالبته اول قسم عبادت خوبے مثل دے - تائيد : رضوان من الله اكبر (توبه : ۷۲)

فبما رحمة من الله لنت لهم (۱۵۹) په احد کښے د مسلمانانو نه غلطی شوے وه - نو نبي عليه الصلوة والسلام اوغوښته چه بيا به د دوی سره مشوره نه کوم - نو باری تعالی په دے طرز سره اوفرمايل چه بيا به هم د دوی سره مشوره کوے (عثمانی)

باری تعالی د نبي عليه الصلوة والسلام د نرمئ صفت اوکه - قال عليه الصلوة والسلام ان الرفق لايكون فى شئ الا زانه ولاينزع عن شئ الا شانه (مسلم) نبي صلے الله عليه وسلم اكرم الناس، اشجع الناس، اعلم الناس، احلم الناس، احسن الناس وه - تائيد : حسان رض فرمائی ؎

واحسن منك لم تر قط عينى
واحسن منك لم تلد النسآء
خلقت مبرأ من كل عيب
كانك قد خلقت كما تشآء

حُسن دَ یوسف ؑ زیات وه دَ خپلے زمانے دَ خلقو نه (حاشیه مشکوة ص۵۳۹)

اَوَلَمَّآ اَصَابَتْکُمْ مُّصِیْبَةٌ (۱۶۵) اصل کښے وه۔ لَمَّا اَصَابَتْکُمْ مُّصِیْبَةٌ اجن عم وقلتم۔ همزه دَ صدارت دَ پاره مخکښے لاړه مدخولِ حذف شو اختصاراً او واو عاطفه مخکښے شو مدخول دَ همزه شو ځکه چه دال دے په محذوف چه مدخول دَ همزه دے۔

فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِیَعْلَمَ الْمُؤْمِنِیْنَ (۱۶۶) ولیعلم عطف دے فباذن الله بانه دا علة غائی عطف شو په علة فاعلی باندے۔ (۱) علة فاعلی ما منه الشئ (۲) علة غائی ما له الشئ (۳) علة صوری ما به الشئ بالفعل (۴) علة مادی ما به الشئ بالقوة۔

قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنٰکُمْ (۱۶۷) (۱) که مونږ په جنګ پوهیدے نو ستاسو سره به مومونږ تیار کړے وے۔ خو مونږه ستاسو په زعم کښے په جنګ نه پوهیږو ځکه چه تاسو ځمونږ په مشوره عمل اونه کړو۔ (۲) یا که مونږ پوهیدے چه دا جنګ دے دا خو خود کشی ده نو ځکه ستاسو متابعت نه کوو۔ (عثمانی)

وَمَا کَانَ اللّٰهُ لِیُطْلِعَکُمْ عَلَی الْغَیْبِ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ یَجْتَبِیْ مِنْ رُّسُلِهٖ مَنْ یَّشَآءُ (۱۷۹) فیوحی الیه ما یشآء (مدارک)

الغیب کښے الف لام دَ پاره دَ استغراق اخلی مبتدعین او علم کلی اعطائی ثابتوی انبیاؤ لره دا خبره دَ قرآن نه خلاف ده۔ تائید؛

(۱) قُلْ لَّا یَعْلَمُ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الْغَیْبَ اِلَّا اللّٰهُ (نمل: ۶۵)

(۲) وَمِمَّنْ حَوْلَکُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِیْنَةِ مَرَدُوْا عَلَی النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ (توبه: ۱۰۱)

(۳) عَفَا اللّٰهُ عَنْکَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ (توبه: ۴۳)

سَیُطَوَّقُوْنَ (۱۸۰) قال علیه الصلوة والسلام من اٰتاه الله مالا فلم یؤد زکوته مثل له یوم القیٰمة شجاعا اقرع له زبیبتان یطوقه یوم القیٰمة ثم یاخذه بلهزمیه (یعنی شدقیه) ثم یقول انا مالک وانا کنزک

مشکوة ص۱۵۵ له نبی علیه السلام وحسن الناس اکرم الناس واعلم الناس اتقی الناس واشرف الناس اشجع الناس اقوی الناس وه، رکانه دَ خپلے زمانے پهلوان وه چه دا نبی په شنه ځوځ پراوو دید او وخلقو پسے ځوځ را بنکلو نوضخس به شوه او دَ رکانه دَ خپوند به چا آزاده نه کړه نبی علیه السلام هغه لره درې ځله را پرزولے وه

بیت
حسن یوسف دم عیسیٰ ید بیضا داری
آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری
که په سوکښے دوه توره
دا غونډ ۱۲

واذا خذ الله میثاق ۱۲ دمعلا علمه ۱۲ دمعلا انبیاء الاول یه

فمنهن اشتر ... ... او ایمان لہ پہ یخودو عنکبوت ۲۸ کمزورو بادشاہ پہ وینئ ا
میلن وو او وینئه پہ زرگی جینه وه او نا جوړ وه ۱۵۷ نا قصو طبیبانو علاج ونه کړو او کامل طبیب مرض د عشق معلوم
کړو نو زر کړو نو
ئے نه روغ کړه
او عقد مریض شو
او دوینځے تر یه
زړه تور شو میا
مریض شو او وینځه
بادشاه تر جوړه
یاته شوه دغسے
روح کار کوی په
نفس او عقد یه
لذات اخته دے
نو بد عقق پیدا
خو کامل کوی
لذات نه او
کامل پیر هغه
لذات بد شکاره
کوی نو نفس روح
ته وزګار شی نو
هغه په جوارح د
روح مقصود
پوره کوی او
نیکی کوی۔
از مثنوی
=
کل نفس الخ ۱۸۵
الموت قدح کل
نفس شاربها،
القبر بیت کل
نفس نازلها۔

ثم تلا ولا یحسبن الخ (بخاری)

لقد سمع اللّٰه (۱۸۱) هرکله چه نازل شو واقرضوا اللّٰه قرضا حسنا (مزمل: ۲۰)
نو خلق درے فریقے شو (۱) بخیلان نو اللّٰه تعالیٰ پے رد وکړ په ولا یحسبن الذین الخ
سره (۲) منافقان چه دوی وے چه اللّٰه تعالیٰ فقیر دے چه قرض غواړی نو
اللّٰه تعالیٰ پے رد وکړ په لقد سمع اللّٰه سره (۳) مخلصین چه ابو درداح او وے
چه ځما باغ د شپږ سوو کجورو والا دے ما اللّٰه تعالیٰ له قرض ورکړ۔ نو
کور ته لاړ او خپلے ښځے ته ئے او وے چه ما خپل فلانکے باغ اللّٰه تعالیٰ له
قرض ورکړ نو ښځے ورته او وے چه باری تعالیٰ زمونږ نه قرض اخلی
نو ده او وے چه او۔ نو هغے او وے چه ښه دِ وکړه دا سے ځائے کښے
عالم قرض ورکوی نو چه د نبی صلے اللّٰه علیه وسلم حضور ته راغے نو نبی علیه
الصلوٰة والسلام او فرمایل۔ کم من عذق رداح ودار فیاح لابی درداح (معارف)

وان اللّٰه ای واعلموا۔ تائید: واعلموا انما اموالکم (انفال: ۲۸)
لیس بظلام للعبید (۱۸۲) (۱) ای بذی ظلم۔ او دغه توجیه غټه
وی نو ځکه د ظلم تعبیر او شه په ظلام سره۔
(۲) یا نفی د قید او د مقید دواړه شوے ده۔ او دا قانون چه نفی متوجه شی
مقید ته نو قید اړتا وهی۔ دا اکثری وی کله قید او مقید دواړه اړتا وهی
تائید: ما للظٰلمین من حمیم ولا شفیع یطاع (المؤمن: ۱۸) ای لا شفاعة ولا طاعة۔
یا مبالغه نقل شویده۔ نفی ته یعنی انتفی الظلم من اللّٰه تعالیٰ انتفاءً
مبالغا فیه (شیخ الهندؒ)

وان تصبروا و تتقوا فان ذلك من عزم الامور (۱۸۶) (۱) جزا محذوفه
ده۔ ای فهو خیر لکم او فان ذلك دلیل د جزائے محذوفه دے نو ذلك
اشاره ده مطلق صبر او مطلق تقوی ته۔
(۲) یا فان ذلك جزا ده نو ذلك اشاره ده صبر او تقوی د مخاطب ته
(ابو سعود)

ویتفکرون فی خلق السمٰوٰت والارض (۱۹۱) د دے ایت نه معلومیږی

اثبات د مراقبے - او محل د مراقبے چه مخلوق دے - اکابرو وائي تفکروا في ايات الله ولا تفکروا في الله - (معارف) تفکر ساعة خير من قيام ليلة (حسن بصريؒ)

۱- برگیاهی که از زمین روید   وحده لا شریک له گوید

۲- نه هر جائی مرکب توان تا ختن   که جاها سپر باید انداختن (سعدیؒ)

سُبحٰنك فقنا عذاب النار - په دے کښے توسل دے په اعمالِ صالحو سره -

ربنا انك من تدخل النار فقد اخزيته (۱۹۲) للخلود - فلا استدلال للمعتزلة على عدم ايمان اصحٰب الكبائر بقوله تعالى - يوم لا يخزى الله النبى والذين امنوا معه - (تحريم : ۸)

ولا يغرنك تقلب الذين كفروا (۱۹۶) د تقلب په معنى کښے اضطراب دے - نو معلومه شوه چه کافران سره د دنيا وى نعمت نه مضطرب دى اطمنان صرف په تعلق بالله کښے - تائيد: الا بذكر الله تطمئن القلوب (رعد: ۲۸)

يا ايها الذين امنوا اصبروا وصابروا وصابروا الخ (۲۰۰) دا اجمالى خلاصه د سورة ده - اصبروا د توحيد په اشاعت چه څه مصائب راځي نو برداشت کوئے - صابروا په مضبوط طرح سره مقابله اوکئ د کفارو سره په اشاعت د دين کښے - يا د مسلمانانو سره - تائيد: فاستبقوا الخيرات (مائده: ۴۸) رابطو سرحد ونه بند کی - قال عليه الصلوة والسلام رباط يوم فى سبيل الله خير من الدنيا وما فيها (بخارى)

فائده:- صبر په هر وخت کښے دے - مصابره په دوران د قتال کښے ده - مرابطه په احتمال د قتال کښے ده - تقوىٰ مدار د قبوليت د اعمالو دے فلاح نتيجه د اعمال ده - قال عليه الصلوة والسلام من قرء اخر ال عمران كتب له قيام ليلة (دارمى)

تام شو بفضله تعالىٰ ال عمران - ۱۴ - ۱ - ۱۴۰۱ تاريخ بانیه -

من نگویم که طاعتم بپذیر   قلم عفوه برگناهم کن (سعدیؒ)

(۱) احکام د رعیت ۴ دی ۱، ۳ - ۲ [illegible] ۱۵، ۱۹، ۲۲، ۲۴، ۲۹، ۳۲، ۳۴، ۳۵ -
(۲) احکام د راعی ۵۸، ۵۹، ۸۳، ۸۸، ۹۰، ۹۱، ۹۳، ۹۴، ۹۶، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۴ -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سُوْرَةُ النِّسَآءِ مَدَنِیْ دے

✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

ترتیب نزولی سره (۹۲) ترتیب قرآنی سره (۴) بعد الممتحنه وقبل الزلزال -

ربط (۱) دَ سورة بقره دَ مضامینو نه اعادهٔ امور انتظامیه نو تخصیص بعد تعمیم شو چه اوقع وی په ذهن کښے -

(۲) په دے سورة کښے اصلاح عالم ده او مخکښے سورة کښے اصلاح دَ نصاراوه نو داسورة تتمه شوه -

خلاصه په دے سورة کښے دوه حصے دی - (۱) په اوله حصه کښے شوارلس احکام دَ رعیت دی (۲) په دویمه حصه کښے یوولس احکام دَ راعی دی - دَ اولے حصے نه روستو مسئله توحید ده دَ دویمے حصے نه روستو اعادهٔ مسئلهٔ توحید ده تفصیلا - دَ دواړو حصونه بعد په دوه وو احکامو دَ رعیت او په یو حکم دَ راعی باندے تبصره ده - په ابتدا کښے تخویف اخروی دے - په درمیان کښے دَ یو اعتراض جواب دے چه قرآن دفعةً ولے نازل نه شو - په آخر کښے اعاده مسئله وراثت ده برائے مراعات النظیر - نور تبعی مضامین دی -

واتقوا الله الذی تسآءلون به (۱) چه سوال کوئے دَ یو بل نه په نوم دَ دهٔ سره (۲) یا سوال له ده نه کوئے نو باء زائده شوه او باب تفاعل په معنی دَ نفس فعل شو (شیخ) والارحام - ویریږئ دَ قطع کولو دَ رحم نه نو دا براعة الاستهلال شو - چه په دے خطبه کښے داسے لفظ ذکر شو چه دَ مقصود نه خبر ورکوی - ځکه چه په دے سورة کښے دَ ارحام دَ حقوقو بحث دے - قال علیه الصلوٰة والسلام من سرّهٗ ان یبسط علیه رزقه وینسأ فی اثره (ای یؤخر فی اجله) فلیصل رحمه (بخاری)
قال علیه الصلوٰة والسلام لا یدخل الجنة قاطع (بخاری)

صله توړونکو ته جزاء -

صله والا هغه دے چه د بد و په مقابله کښې نیکی کوی - د نیکئ په مقابله کښې نیکی او د بدئ په مقابله کښې بدی آسان کار دے -

رقیبا - نګهبان - ولا تأکلوا اموالهم الی اموالکم ای مع حوبا ګناه -

وان خفتم ان لا تقسطوا فی الیتمی فانکحوا الخ (۳) (۱) که یریږئ تاسو چه انصاف به او نه کړئ په حق د یتیما نو کښې نو نکاح اوکړئ د نورو ښځو سره الخ (عائشهؓ)

(۲) که یریږئ چه انصاف به او نه کړئ په حق د یتیمانو کښې په سبب د ډیر والی د اهل وعیال سره نو ښځے کمے کړئ (عکرمهؒ)

(۳) که یریږئ چه انصاف به او نه کړئ په حق د یتیما نو کښې - یعنی د یتیما نو سره د بے انصافئ نه یریږئ نو په دغه شکل د زنا نوو سره هم انصاف کوئے (سعید بن جبیرؒ)

ما طاب - کلمة ما تدخل فی صفات من یعقل وقد یجیئ بمعنی من مجازا کقوله تعالی والسمآء وما بنٰها (شمس: ۵) والاصل فیه ان یکون فی ذوات ما لا یعقل (نور الانوار)

مثنیٰ تکرار د عدد د پاره د دے دے چه اشتراک لازم نه شی په منکوحه کښې ځکه چه مقابله د جمع د جمع سره تقاضا کوی د انقسام د احاد په احاد باندے لکه رکبوا دوابهم (معدنؒ)

واو په معنی د او نه دے کما قیل ورنه نو لازم به وی د ډیرو امورونه بلکه واو د پاره د جمع مطلق دے - او مقصود دا دے چه نا جائز دے دوی لره تجاوز د اربعو نه - نور د راغے په روافض چه هغوی نهه جائز کوی او نهه بیبیانے د نبی علیه الصلوٰة والسلام وے دا د هغه خصوصیت دے (عبدالحیؒ وغیره) (حاشیه هدایه اولین ج ۲ : ط ۲۹۱)

وان خفتم ان لا تعدلوا نه مراد عدل اختیاری دے او د لن تستطیعوا ان تعدلوا بین النسآء (۱۲۹) نه مراد عدل غیر اختیاری - نو لازم نه شو لزوم د نکاح واحده کما قیل (تهانویؒ)

په خلوراز واج کښې د توقان مالله دی پاره کفاف دے فافهم ربنا الغفور
فواحدة ای واختاروا (شیخ) صدقاتهن (۴) مهرونه
نحلة په خوشحالی سره - فان طبن لکم عن شیٔ منه نفسا - د ښځاو کے
ترجمه :- که دے بانه تاسو ته یو شے د مهرونه په خوشحالی سره -
لفظی ترجمه :- که ښه شی تاسو شوے زړونه تاسو ته د یو شی د مهرونه - از
روی نفس - هنیئا - په مزے سره - مریئا - په بے خونی سره -
د حلال مال خوراک او هضمول دواړه آسان وی په خلاف د حرام نه -
ولا تؤتوا السفهاء اموالکم - (۵) مالونه ښی - قیٰما اسباب معیشة
یا مالونه د معروف چه په تصرف ستا سو کښے دی - نو قیٰما ترجمه شوه
ولایة (خورالانوار)
واذا حضر القسمة اولوا القربیٰ والیتمیٰ والمسٰکین - (۸) حکم
استحبابی دے یا منسوخ دے (عام) والیتمیٰ والمسٰکین تخصیص بعد
تعمیم دے په دے باندے دلالت کوی آینده زجر - ولیخش الذین
(۹) (شیخ)
ان الذین یاکلون اموال الیتمیٰ ظلما - ۱۰ - د مړو په څیر اتونو
او خویو کښې غالبا د مړه مال خوړے کیږی -
یوصیکم الله فی اولادکم - ۱۱ - چه سړے مړ شی نو اول تکفین
تجهیز دی - خو چه په کفن کښے اسراف کما وکیفا نه وی - بیا قرضه ده
نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی النفس ماسورة بدین علیها یشکوا
الی الله وحدتها (مشکوة) بیا وصیت دے د ثلث نه - اول ذوی
الفروض دی چه حصے ئے په قرآن کښے معلومے شوی دی - بیا عصبه
دی چه ما بقی د ذوی الفروض نه اخلی - او په نزد د عدم د ذوی
الفروض کل مال اخلی - داخلور قسمه دی (۱) ځوئ د ځوئ ځوئے وان
سفل (۲) پلار د پلار پلار وان علیٰ (۳) رور د رور ځوئ وان سفل
(۴) تره د تره ځوئ وان سفل - بیا ذوی الارحام دی - بیا مولیٰ د

موالات دی۔ بیا مقر لہ بالنسب علی الغیر دی بیا موصی لہ بجمیع مال دی بیا بیت المال دے او دا مذہب د امام صاحبؒ دے۔ او د امام شافعی صاحبؒ په مذهب د عصبه وروسته بیت المال دے۔

فان کن نسآء فوق اثنتین فلهن ثلثا ما ترک۔ او په حق د خویانو کښے راځی۔ فان کانتا اثنتین فلهما الثلثان۔ ۱۷۶۔ نو د زیاتو جینکو حکم د اول نه معلوم شو او د دوه جینکو حکم د دوه خویانو نه معلوم شو۔ او د زیاتو خویانو حکم د زیاتو جینکو نه معلوم شه۔ نو دا صنعت الاحتباک دے (رشوبیفیہ)

فلامه الثلث۔ نو باقی د پلار شو۔ دا بیان ضرورت دے۔

فان کان له اخوة فلامه السدس۔ رونړه محجوب دی په مور و پلار رسره په حجب حرمان سره۔ او مور محجوبه ده په رونړو سره په حجب نقصان سره۔

کللة۔ چه اصول او فروع ئے نه وی وله اخ او اخت۔ اخیافی یعنی صرف د موره مراد دی۔ او اعیانی او علاتی په اخیر د سورة کښے راځی۔ غیر مضار۔ حال دے د ضمیر د یوصی نه مکمله د صیغه نه موصی معلومیږی (کمایین) وصیة۔ مفعول به دے د غیر مضار نه (جامع البیان)

والتی یأتین الفاحشة۔ ۱۵۔ (۱) اول حکم والذان ۱۶۔ دے یعنی د لواطت او وطی اشتراکی حکم۔ فاذوهما دے۔

(۲) بیا د وطی د پاره دا حکم راغے چه والتی یأتین الفاحشة الخ۔

(۳) بیا رجم حکم راغے د وطی د پاره چه بکرے د پاره جلد دے او تغریب حکم سیاسی دے۔ او د محصن د پاره رجم دے۔ او د لواطت حکم په خپل اجمال باندے پاتے دے۔ د امام صاحبؒ په مذهب باندے۔ او امام شافعی صاحبؒ ئے قیاس فی الاسم کوی۔ چه زنا سفحها د ماء ده په محل مشتها کښے۔ او دا صفت په لواطت کښے نو زنا شوه

۱) اعیانی چه د مور او پلار رونړه وی ۱۲ علاتی چه د پلار رونړه وی صرف (میراث)

قال شعبة غذوا عن ان البکر بالبکر جلد مائة ونفی عام الا سعکوة ... عن ابن عباس ان الثیبات ... وبالبکر بعدم علیهما ... وهذا قول ... منزاولی

نو حکم د زنا ورله ورکوي - امام صاحبؒ وائي چه قیاس فی الاسم ناجائز دے
ځکه چه اسم تعلق د وضع سره لري -

قصه یو حنفي اووے شافعي ته چه جرجیر ته وَلے جرجیر وائي؟
دا یو کیا ده چه ورباندې بوکښې کیږي - نو هغه اووے چه ځکه چه
دا په مخ د اوبو رقیږي - نو هغه ورته اووے چه کیره سره هم رقیږي
او جرجیر خو نه ده - بیائے ورته اووے چه شیشي ته قاروره وَلے
وائي؟ نو هغه اووے چه اوبه په کښې قرار نیسي - نو هغه ورته اووے 11
چه په کیږه سټا کښې هم اوبه قرار نیسي او قاروره خو نه ده -
او صاحبینؒ قیاس في الحکم کوي - یعني دلالت النص سره حکم ثابتوي
په لواطت کښې چه زنا، سفحه د ماء ده په محل حرام مشتهي کښې
او دا صفت موجود دے سره د کمال نه په لواطت کښې نو حکم د زنا
لواطت له ورکوي - امام صاحبؒ وائي چه محل د لواطت په نزد د
عقولو سلیمو مشتهي نه دے ځکه چه محل د گندگئ دے (اصول)

انما التوبة علی الله - ۱۷ - علی الزام تفضیلي دے - للذین
یعملون السوء بجهالة ثم یتوبون من قریب - یعني الله تعالیٰ
الزام د قبول د توبې په دے صورت کښې کړے دے چه گناه په
جهالت سره وشي او توبه من قریب وي - د نورو صورتونو نه
د لته سکوت دے د هغې حکم به د نورو نصوصو نه معلومیږي (عثماني)

(۲) عن مجاهد من عصی الله فهو جاهل - تائید: هل علمتم ما فعلتم
بیوسف واخیه اذ انتم جٰهلون (یوسف: ۸۹) من قریب معلوما
قبل حضرت الموت - تائید: حتیٰ اذا حضر احدهم الموت - ۱۸ - (مدارک)
قال علیه الصلوٰة والسلام التائب حبیب الله - قال علیه الصلوٰة
والسلام التائب من الذنب کمن لا ذنب له -

وان اردتم استبدال زوج - ۲۰ - چه یوه ښځه طلاق کړی او
بله واخلي - قنطارا - ډیر مال - قال عمرؓ علی المنبر لا تغالوا بصدقات

النسآء قالت امرأة انتبع قولك ام قول الله تعالیٰ وآتیتم احداهن قنطارا فقال عمرؓ کل احد اعلم من عمرؓ تزوجوا علیٰ ما شئتم - یعنی چې ډیر مهر جائز دے خو بهتر نه دے -

حرمت علیکم امهاتکم -۲۳- امهات جمع د ام ده مستعملیږی په ذوی العقول کښې او امات مستعملیږی په غیر ذوی العقول کښې او په مفرد کښې هے شاذ ده یقال امهتی خندف -

تحریم چه منسوب شی اعیان ته لکه محارم نو حقیقت دے په نزد د امام صاحب او بعض په کښې توقف کړے دے - او امام شافعی صاحبؒ تقدیر د فعل کوی (نورالانوار)

وامهٰتکم التی ارضعنکم - ازجانب شیر ده همه خویش شوند وازجانب شیرخوار زوجان وفروع - من نسآئکم التی دخلتم بهن نکاح البنات تحریم الامهات ، دخول الامهات تحریم البنات -

وان تجمعوا بین الاختین - هغه دوه ښځې چه هره یوه مذکر فرض کړے شی نو د بلے نکاح پے حرامیږی - نو د میرے خواښے سره نکاح جائز دے[له] -

والمحصنات من النسآء -۲۴- د محصنات درے ترجمے دی (۱) خاوند والا ښځې - (۲) حرے (۳) پاکے - د لته اول ترجمه مراد ده-

ان تبتغوا باموالکم - با د پاره د الصاق ده او دا خاصه د کتاب الله دی یعنی نکاح به ملحق وی د مال سره - بغیر د مال نه به نکاح نه وی - او مال به کم از کم لس روپئ شرعی وی - ځکه نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی لا مهرا قل من عشرة (عمدة الرعایه) -

امام شافعی صاحبؒ وائی چه بغیر د مال نه هم نکاح صحیح کیږی او په کم مال سره هم صحیح کیږی - ځکه چه یوه ښځه راغله او نبی علیه الصلوٰة والسلام ته ئے ځان هبه کړه نو د نبی علیه الصلوٰة والسلام ضرورت نه وه - نو یو صحابیؓ عرض او کړ

وانکحوا -۲۲ عن براء بن عازب قال مر بی خالی ومعه لواء فقلت این تذهب قال بعثنی النبی الی رجل تزوج امرأة ابیه ایتیه برأسه (رواه الترمذی مشکوٰة ص۲۷۴)

له حکه که د مذکر فرض شی نو صغه بدلیږی ځکه نه د ه او که صغه مؤنث فرض شی نو دا هم د پلار ښځه ده ۱۲

رواه دارقطنی والبیهقی - حاشیه مشکوٰة ص۲۷۶

ولو خاتماً من حدید ۱۲-

مشکوٰۃ ۲۷۴

نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام اووے چه مهر راوړه نو هغه اووے چه نشته نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام اووے چه اګر که ګوتۍ وی د حدید - نو هغه اُووے چه دا هم نشته نو نبی علیه السلام اووے چه تا ته څه قرآن یاد دے نو هغه اووے چه فلانے فلانے سورۃ راته یاد دے نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام اووے چه تا ته م په نکاح درکړه بما معك من القرآن نو د خاتم د حدید نه کم مهر او د بما معك نه غیر مال په مهر کښې صحیح شو امام صاحبؒ وائی چه د خاتم نه مهر معجل مراد دے او د بما معك نه باء د سبب ده[1] یا خصوصیت د نبی دے - مشکوٰۃ ۲۷۶[2]

فما ستمتعتم به منهن فاٰتوهن اجورهن - دلته درے ترجمے دی (۱) پس هغه مهر چه نفع واغسته تا سو په سبب د هغه سره د زنا نو و نه پس ورکوئ مهرونه د دوی - اجور کښې وضع د ظاهره په ځائے د ضمیر (۲) پس هغه فرج چه نفع واغسته تا سو په دغه فرج سره په دے حال کښې چه د جنس د زنا نو نه دے پس ورکوئ مهرونه د دوی - ما په اعتبار د معنی سره جمع دے نو ځکه ضمیر د جمع د هنّ ورته راجع شو - (۳) پس هغه فعل چه نفع واغسته تا سو په دغه فعل سره رچه جماع ده یا خلوۃ[1] یا نکاح دے) نو ورکوئ مهرونه د دوی په سبب د دغه فعل سره نو عاید د موصول حذف دے چه به دے-

له خلوۃ صحیحه مراد دے چه په خالی کمره کښې دوا په وی او مانع شرعی او طبعی نه وی ۱۲

ومن لم یستطع منکم طولا - ۲۵- حکم چه منسوب شي یو موصوف ته یا معلق شي په شرط پورے نو په انتفاء د صفت او د شرط سره انتفاء د حکم راځي په نزد د امام شافعی صاحبؒ - خلافاً لابی حنیفةؒ - نو دلته به نکاح د اَمی هله جائز وی چه طاقت د حرے نه وی او امّه به مؤمنه وی - او امام صاحبؒ وائی که طاقت د حُرے وه او امّه کتابیه وه نو دا نص تے نه ساکت دے نو د بل نص نه به حکم معلومه وو - هغه واحل لکم ما وراء ذلکم (م۲) دے - نو حاصل دا چه طاقت د حُرے نه وه نو نکاح د امّے ورلره بلاکراهته جائز دے - او چه امّه مؤمنه وه نو نکاح بهتر دے-

نو فائده د شرط حاصله شوه (نور الانوار)

يا ايها الذين امنوا لا تأكلوآ اموالكم بينكم بالباطل الآ ان تكون تجارة عن تراض منكم - ۲۹ - قال عليه الصلوة والسلام التاجر الصدوق الامين مع النبيين والصديقين والشهداء (ترمذی) عن تراض منكم شو معلومه شوه چه د پرمټ تجارت ټيک نه دے (معارف) -

ان تجتنبوا كبآئر ما تنهون عنه نكفر عنكم سيأتكم - ۳۱ -

(۱) كه د غټو گناهونو نه تاسو ځان بچ كړ نو واړه به معاف كړم په حسنات سره (جلالين) -

(۲) كوم گناه چه مقصود دى دے نو تاسو د هغه نه ځان بچ كړى ئے نو ذرائع د دغه گناه چه فى نفسه معاف دى دا به زۀ در ته مباح كړم لكه يو سرقه ده چه گناه كبيره دے او مقصود دے او بل د هغے اسباب دى چه فى نفسه مباح دى خو گناه صغائر گرځيدلى دى چه ذرائع شوى دى د گناه د پاره (معارف)

معتزله وائى چه كه يو سړے ځان د گناه كبيره نه بچ كوى - نو معافى د صغائر په بارى تعالى باندے لازم ده او معافى د كبائر ممنوعه ده - اهل سنت والجماعت وائى چه دا دواړه دعوے غلطے دى ځكه چه بارى تع فرمائى - ان الله لا يغفر ان يشرك به ويغفر ما دون ذلك لمن يشآء (۴۸)

نو معافى د صغائر په بارى تعالىٰ لازمه نه ده - او په ما دون ذلك كښے كبائر هم داخل دى نو د كبائر معافى ممنوعه نه ده - (حديقه)

فائده :- شرك بے د توبے نه نۀ معاف كيږى - گناه كبيره معاف كيږى په توبه سره او په فضل سبحانى سره بے د توبے نه - او صغائر معاف كيږى په فضل سره او په توبے سره او په حسنات سره -

ولا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض - ۳۲ - يعنى كمالات غير اختيارى كښے تفويض وكړئ تقدير ته لكه چه نساء لره شرعاً قاضى كيدل نا جائز دى او په كمالات اختيارى كښے كوشش كوى (معارف)

چه پكښے رضا ختم شى ۱۲

الا ان القوامون ۳۴

قال اذا كان امرائكم خياركم واغنيائكم سمحائكم وامور كم شورى بينكم فظهر الارض خير لكم من بطنها واذا كان امرائكم شرارکم واغنيائكم بخلائكم وامور كم الى نسائكم فبطن الارض خير لكم من ظهرها ۱۲ مشكوٰة ص۴۵۹

قال ولا تضرب الوجه ولا تقبح اى لا تقل قبح الله وجهه ولا تهجر الا فى البيت ۱۲ منهاج ص۵۵

يعنى تارك الصلوٰة به نه وهى ضرباً غير مبرح فلا يسيل دما ولا يشين جلد او ولا يعطل عمل عضو من الاعضاء من اداء وظيفته - منهاج ص۱۳۱ - والطبارى ۴۱ ۳۶ قال يا اباذر اذا طبخت مرقة فاكثر ماءه وتعاهد جيرانك - ۱۲

والذين عقدت ايمانكم فاتوهم نصيبهم -۳۳- من النصر والرفادة (ابن عباس) يعني شپږمه حصه مراد نه ده دَ مولا دَعقد موالات دَ پاره ده
چه ايات منسوخ شي په نزد دَامام شافعي صاحبؒ بانډِ - وبذى القربى ۳۶-
داعطف دَ عام په خاص نه دے کما قيل ځکه چه والدين ذى القربىٰ کښې داخل نه دے ځکه چه ذى القربىٰ هغه دى چه دَ چا خپل وى پسبب دَ والد نو که چا والد ته قريبا ووے نو دے عاق کيږى (هدايه اخيرہ ص۲۶۲)

ياايها الذين امنوا -۴۳- دا امر مصلح دے -

ولاجنبا الاعابرى سبيل حتى تغتسلوا - مه نزدے کيږئ مانځه ته په جنابت کښې مګر که مسافر وے نو تيمم جائز دے (امام صاحبؒ) مه نزدے کيږئ مواضع دَ صلوٰة ته مګر که تيريږے يعنى که لار په مسجد کښې وى نو بيا تلے شي په جنابت کښې (امام شافعيؒ) نو دَ معطوف عليه دَ صلوٰة نه مراد نماز شو او دَمعطوف دَ صلوٰة نه مراد مواضع دَصلوٰة شو نو دا صنعت الاستخدام شو -

وان كنتم مرضى او على سفر اوجآء احدمنكم من الغآئط - دلته دَ او مقابله نه صحيح کيږى ځکه مرض او سفر خو دَ نواقض وضوء نه نه دى نو بعض وائى چه او په او وجآء په معنى دَ واو دے يا معطوف عليه محذوف دے چه وانتم جنب او محدثون دے او انورشاه صاحبؒ فرمائى چه دلته صرف تقابل عنوانى دے

اولمستم النسآء دَامام شافعى صاحبؒ په نزد مسح باليد مراد ده او دَامام صاحبؒ په نزد مراد جماع ده - فتيمموا صعيدا - غزوه بنى المصطلق کښې دَ حضرت عائشهؓ هار روک شه - نو نبى عليه الصلوٰة و السلام خلق دَ تلاش دَ پاره اوليږل - او خپله ئے آرام کولو - وخت دَ نماز وه او اوبه نه وے نو اصحاب پريشانه وو - نو دَ تيمم حکم راغے - دَ نماز نه بعد چه فوج روان شو - نو هار دَ نبى عليه الصلوٰة والسلام په خنګ کښې دَ اوښ دَ لاندې پروت وه - غيب دان صرف بارى تعالىٰ

وانتم سكرىٰ -۴۳- سكر الاجسام بالطعام والشرب. وسكر النفوس بالصور وسكر الارواح بالاصوات. (فتاوىٰ ابن تيميه ص۲۶۱/ج۲۰)
قالؐ اجتنبوا السبع الموبقات الشرک بالله، السحر، قتل النفس، اکل الربا، اکل مال اليتيم، التولى يوم الزحف، قذف المحصنٰتِ. مشكوٰة ص۱۷

له خبره صفحه نقل کړے ده دَ مسلم الثبوت نه ۱۲ ۱۲

نه دی۔ خداوند تعالیٰ خلقو ته خوده چه غیب دان بے د باری تعالیٰ نه بل څوک نشته۔ د توحید د مسئلے د پاره زنده دلیل خدائے پاک پیش کړو نو بنی علیه الصلوٰة والسلام به ډیر خوشحاله شوے وی ولوکره الکفرون۔ المثبتون العلم الغیب للنبی۔ مقصو د د نماز نه سجده ده او په سجده کښے سرا پخوده دی په خاورو۔ او په تیمم کښے خاورے مونږ دی په مخ بانډ۔ او خاورے مطهرے دی فی الجملة۔ او اوبه هم مطهرے دی (حجة الله البالغه)

غیر مُسمَع -۴۶- ظاهر معنی چه تا ته څوک غلطه خبره نه شی اوره وَلے۔ او مراد داده چه ته کونړ شے۔ لیًّا بالسنتهم۔ ای یمیلون السنتهم من الحق الی ما فی قلوبهم من الباطل۔ او یمیلون السنتهم عما فی قلوبهم من التحقیر الی مایوهم منه التوقیر۔ (الشیخ)

من قبل ان نطمس وجوها -۴۷- والحق ان النظم الکریم لیس بنص فی احد الوجهین (دنیوی واخروی) بل المتبادر منه بحسب المقام هو الاول لانه ادخل فی الزجر وعلیه مبنی ماروی عن الحبرین (عبد الله بن سلام وکعب الاحبار) لکن لما لم یتضح وقوعه علم ان المراد هو الثانی والله تعالیٰ اعلم (ابو سعود)

ع ان الله یأمرکم ان تؤدوا الامٰنٰتِ الیٰ اهلها -۵۸- حصّه ثانی سورة احکام دَ رایی۔ دا اوّل حکم دے یعنی امانت اهل ته ورکول۔ مدرسی، امامت، خلافت وغیره امانت دی۔ اهل دَ خلافت عالم باعمل دے۔ او خلیفه به صرف قریشی وی۔ غیر اهل ته امانت سپارل علامه دَ قیامت ده۔ تائید: اذا وسِدَ الامر الیٰ غیر اهله فانتظر الساعة (مشکوٰة صلاع) - تائید دَ اهل: قال علیه الصلوٰة والسلام ان الله لا یقبض العلم انتزاعا ینتزعه من العباد ولکن یقبض العلم بقبض العلماء حتی اذا لم یبق عالم اتخذ الناس رُءوسا جهالا فسألوا فافتوا بغیر علم فضلوا واضلوا (مشکوٰة ص۳۳)

عه وَلَغَفَلَ انه یری الوجوب ای ان لم یعتقد افتراضه علیه ابن الملک (رح) فی شرح المجمع فی مبحث القضاء بشهادة الزور واطلق الکافر فیجری کفره (رح) فی رسالة التسیف القضاة علی البغاة حیث قال لو اظلم الحکم بلا عذر عمدا قالوا انه یکفر کذا فی النتیج تحکم ج۱ ص۱۲ ۱۲ ۱۲

کما قصرت انهم رافضی وو چه زمونږ دعوه زمونږ ذر جوړین کا داعلام د حقیقت ده نو بو علم ورته وه چه دو زعیانو زمونږ م زر جوړین ۱۲

ابوبکر و صلح مغیره

تو قبلت بسوء الظن نقلت هذا

عبدالرحمن ابن عوف تپوس وکړو د علیؓ نه ستا نه رومبته حق د چا دے هغه وے د عثمانؓ او عثمان ووے د علیؓ زبیر بن عوام ووے یا علیؓ یا د عثمان او ۱۶۹ سعد بن ابی وقاصؓ وے د عثمان حق دے تاریخ الخلفاء ص۱۵۹

ملا علی قاری وائی د رأوس په تفسیر کښے ای خلیفة وقاضیا ومفتیا واما ما وشیخا (مرقات)

ډېټ هم امانت، وکالت، شهادت، سفارش دے - د ووټ د پاره تقییم د علاقو شرط غلط دے بلکې منصب په اهل ته حواله کیږي د مرګائے چه وی - (معارف) امید واران په علم او عمل کښے برابر وی او تړان چه د دواړو وبرابر شو نو بیا به د تقوی د وو تړا نو اعتبار وی (حاشیه بخاری ص۵۲۴) هلته وائی چه سعد بن ابی وقاصؓ - او عبدالرحمن بن عوفؓ چه کوم طرفته وو نو هغه به راجح وی -

عمرؓ شپږ کسان د پاره مقرر کړی وو: علیؓ، عثمانؓ، زبیر بن عوامؓ، طلحه بن عبیداللہؓ، سعد بن ابی وقاصؓ، عبدالرحمن بن عوفؓ ۱۲ (بخاری ج۱ ص۵۲۴)

یاأیها الذین آمنوا أطیعوا الله الخ (۵۹) قال علیه الصلوة والسلام علی المرء السمع والطاعة فیما احب او کره الا ان یؤمر بمعصیة الله فان امر بمعصیة الله فلا سمع ولا طاعة (بخاری)

قال علیه الصلوة والسلام اسمعوا واطیعوا وان استعمل علیکم عبد حبشی کان رأسه زبیبة ما اقام فیکم کتاب الله (خازن)

لا تسأل الامارة فانک ان اتیتها عن مسئلة وکلت الیها وان اتیتها من غیر مسئلة اعنت علیها (بخاری ص۹۸۰)

قصه د سلطان محمود وزیر ابوالحسن خرقانیؒ ته اووے چه بادشاه صاحب سلام له راغی - هغه ورته اووے چه ما ته فرصت نشته نو وزیر اووے چه هغه خو اولوالامر دے نو ابوالحسن ورته اووے چه زه خو لا په اطیعوا الله کښے یم - الله دره کیف نجا نفسه من ححته الکبراء

لفٹنٹ گورنر فضل رحمن مراد آبادی

د تښې پورتنیس د یو ولی الله ملاقات له تلو نو هغه اووے چه مالِ روټي راوړه نو هرکله چه هغه رئیس راغی نو د لوبے لوبے نمرے شروع کړے نو رئیس واپس شو - دغه د خدائے دوستان دی د رئیسانو صحبت نه په کار نه دے -

الم تر الی الذین یزعمون انهم آمنوا بما انزل الیک الخ (۶۰)

زجر برائے منافقین -

قصه یو منافق او یو یهودی ... سره فیصله وه منافق وے ... کعب بن اشرف یهودی له ورځو - او

یهودی وے چه نا ستا په بنی۳ با ندِ فیصله کوم نو فیصله ئے نبی صلی الله علیه وسلم لهٔ را وړه او یهودی بری شو۔ نو منافق اووے چه فیصله په عمرؓ باندِ کوو نو حضرت عمرؓ ته لاړه۔ دَ جانبینَ دَ بیان نه بعد یهودی اووے چه فیصله یو ځل محمّا پحق کښې نبی صلی الله علیه وسلم ختم کړے ده نو منافق اووے چه او دَ غسې ده خوزهٔ مزید تحقیق غواړم۔ نو حضرت عمرؓ کور ته لاړ او توره ئے راوړه او دَ منافق سرئے کټ کړو او اعلا نِ ئے اوکړو چه هکذا اقضی بین من لم یرض بقضاء الله تعالیٰ ورسوله۔ نو ورثو وئے دَ قصاص دعوی وکړه چه دَ هغه خو صرف دَ صلح مقصد وو نو حکم نازل شو (خازن)

واذا قیل لهم - ۶۱- نه معلومه شوه چه یو سړے دَ قرآن نه شرعی نه تخ اړه وی نو المنافق دے او الکافر دے (مائده: ۴۴) او الظالم دے (مائده: ۴۵) او الفاسق دے (مائده: ۴۷) او الحمار دے (جمعه: ۵)

ولو انهم اذ ظلموا انفسهم - ۶۴- دَ دینه ثابتوی اهل شرک چه دَ اولیاؤ په دعا سره بعد الموت حاجات روائی کیږی۔ او دوی خبر نه دی چه دا دَ ژوندئی حال دے (۱) په دے دلالت کوی چاؤ وک۔ (۲) او نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی اذا مات الانسان انقطع عنه عمله (مشکوٰة ص۳۲) (۳) عقبهؓ فرمائی چه نبی علیه الصلوٰة والسلام مؤثر تقریر اوکړ او شهدآء دَ احد ته ئے دعا اوکړه کالمودع للاحیاء والاموات (مشکوٰة ص۵۴۷) ملا علی قاری فرمائی ای اما الاحیاء فبخروجه من بینهم واما الاموات فبانقطاع دعائه واستغفاره (۴) عائشهؓ او فرمائیل وارساه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل ذاک (الموت) لو کان وانا حی فاستغفر لک وادعوا لک۔ (مشکوٰة ص۵۴۹) او حضرت عائشهؓ چه دَ قحط سالئ په وخت کښې نبی علیه السلام دَ مزار شریف دَ پاسه نه دریچه کړے وه دا دَ هغې کرامت وه نو ځکه دغه

له شیعه وائی چه ۱۰ : ټوک نه بعد یا علی وُ خو هغه سنیا نو حذف کړے دے نعوذ بالله منه هذا بهتان عظیم ۱۲
نعیم ص۱۳۶
قبر پر حاجت کیلئے جانا الخ

کادرب دَ دینه بل چا نه دے کړے ۔

پاتے شوه دَ اعرابي قصه نو په تقدیر دَ صحت دَ هغه قول خو څه دَلیل نه دے۔ سره دَ دینه سند دَ قصے ضعیف دے۔ ابن تیمه وائی حکوا حکایة مکذوبة علی مالک (قاعده جلیلیه ص۲) امام بخاری صاحب فرمائی فیه نظر (یعنے په سند دَ دے قصے کښے) امام علی بن مهران فرمائی اشهد انه (محمد بن حمید رازی چه راوی دَ دے حدیث دے دَ امام مالک صاحب نه) کذاب (اقامة برهان ص۲۹۲) علامه ابن عبد الهادی په الصارم المنکی کښے وائی ۔ اما دعاءه و طلب استغفاره وشفاعته بعده فهذا لم ینقل عن احد من ائمة المسلمين ولا من ائمة الاربعة ۔ دَ استسقاء په دوران کښے عمر صاحب وفرمایل اللهم انا کنا نتوسل الیک بنبینا فتسقینا وانا نتوسل الیک بعم نبیک فاسقنا ثم قال قل یا ابا الفضل فقال العباس اللهم لا ینزل البلآء الا بذنب ولم یکشف الا بتوبة وقد توجه بی القوم الیک لمکانی من نبیک هذه ایدینا الیک بالذنوب ونواصینا بالتوبة فاسقنا الغیث (بخاری وحاشیه ص۱۳۷)

نو اجماع سکوتی دَ اصحابو اوشوه په دے چه نبی علیه السلام پس دَ وفات نه په برزخ کښے دعا نه کوی۔ خو شفاعت په قیامت کښے حق دے۔

فلا وربك -۶۵- لا زائد دے یحکموک چه منصف وګنړی تا فیما شجر بینهم په هغه معامله کښے چه پو رته شوے ده په درمیان دَ دوی کښے حرجا تنګی مما قضیت دَ فیصلے ستا نه ویسلموا تسلیما او قبول کی په خوشحالئ سره ۔

فائده :- معلومه شوه چه په تصدیق شرعی کښے تسلیم ته ضرورت دے یعنے خپلے واګے دَ بل چا لاس ته ورکول (فضل الباری ج۱ ص۲۴۳)

یفقهون -۷۸- الفقه الفهم فی دین المحمدی اعتقادا وعملا (حدیقه)

ما اصابك من حسنة فمن الله وما اصابك الخ -۷۹- حسنه ملا و یړی په فضل الهی سره بے دَ توسط دَ اعمالو نه او سیئه ملا ویړی په سبب دَ اعمال سیئو سره ۔ فعل حسنه خو ګڼل فضل الهی واجب الشکر دے (تها نوی)

ف عن محمد بن المنکدر قال دخلت علی جابر بن عبد الله وهو یموت فقلت اقرء علی رسول الله صلی الله علیه وسلم السلام رواه ابن ماجه مشکوة ص۱۱۴ نو په دغه چارد ادو کړو نو دَ اصحابو عقیده معلومه شوه چه هغوی دَ نبی علیه السلام په سلام اورېدو پس دَ وفات نه قائل نه وو ورنه جابر به دغه وئیلی وے چه بخپله ولے سلام نه کوے دَ قبر په څنګ کښے چه لتا نه بخپله واوری ۱۴ ۱۲ ۴

پرې چه موږ به مومنان یو او ښه به وي چه اصحابو به ووې چه موږ به مومنان یو او ښه به ووېږ

ابن ابی رباح ددې چه دا اهل دَ زمکے او دَ آسمان نو غیر ظالم دے تو علقمہ سوال وکړ دَ عطاء ابن رباح نه چه موږ وې چه موږ که جنتیان یو ځکه که خدائے تعالی په عذابوي نو پر دے مسئله خه پوهه که نو ښه ورته او وې چه طاعت دَ ملائکو دَ خدائے په فضل سره دے۔ او هر فضل واجب الشکر دے که خدائے تعالی په قیامت کښے تے نه دَ شکرے مطالبه او کړي نو هغوي خو دَ شکرئے نه قاصر دي نو په ترک دَ واجب عذاب لازم دے نو نه عذاب ورکول فضل ربانی دے ملائکو ته او انبیاؤ ته نو ثواب بلا عوض پاتے شو۔ (مسند امام اعظمؒ ص۱۲)

اختلافا کثیرا - ۸۲- (۱) دَ اخبارو دَ واقع په درمیان کښے اختلاف (۲) او دَ یو حکم دَ بل حکم سره (۳) او دَ دلیل دَ مدعی سره (۴) او دَ کلام دَ مقتضی دَ حال سره (۵) او دَ یو قانون دَ خلقو دَ مصالحو سره یو انګریز وائی دَ اسلام او دَ قرآن دَ حقیّت دلیل دا دے چه دَ مخلوق په قانون کښے اختلاف راځی په څو ځلو نو کښے۔ او دَ اسلام دَ قانون ترا وسه پورے اختلاف را نه غے۔ سره دَ دینه چه دَ یو سړی دَ لاسه تیار شوے دے۔ (تحفة الهند) که څه اختلاف راځی دا به دَ مخلوق کمی دَ علم وي۔

لعلمه الّذین یستنبطونهٗ منهم - ۸۳- (۱) من ابتدائیه اتصا لیه دے۔ یعنی ځان بے پوهه کړے وي دَ علماء نه (۲) یا من بیانیه دے یعنی چه عالمان دي۔

فائده:- په اوّل توجیه سره الذین کشران دي او په دوّیم توجیه کښے مشران دي۔

ولو لا فضل الله علیکم الخ که چرے نه وې فضل دَ خدائے تعالی په ارسال د رسل سره نو تا بعداری به کړي وي مګر لږ وستاسو نه چه هغوي به په خپل عقل سره باری تعالی لره پیژندلے وے۔ نو مرا د

علقمہ پوښتنه اوکړه دَ عطاء ابن ابی رباح نه چه موږ په وطن کښے خلق دَ هغه وائی چه موږ مؤمنان یو که تقضا ئے رضا نشي ځکه که موږ ځان ته مؤمنان او وایو نو بیا به ځان له جنت ثابت کړو او جنت خو معلوم نه دے نو ایمان هم زه ځنګه شو نو ابن ابی رباح الخ - - - وا جعل لنا الهدی دعا ماتحت الاسباب مدد دے او په بعض ... کښې ما فوق الاسباب دے ۱۲ الذین کفروا ۲ ۲۰۲ ۱۲ وکلا ... دنیا دو خلفو نه بعد بعض زکوة نه ورکوو نو خلیفه اول ... تو منعو ... عقالاً ... عقالاً لقاتلتهم بیا ئے دایت اووے۔ (از مشکوة ص۱۵۶)

باب المصافحة ... باب الاخذ باليدين ... وصافحه حماد بن زيد بن المبارك بيديه ... وقد اخرج الترمذي من حديث ابن مسعود رفعه من تمام التحية الاخذ باليد ... وفي سنده ضعف بخاري

دَ فضل نه فضل خاصه دے نه مطلق فضل نو اعتراض وارد نه شو
چه دے بڼو چه اتباع دَ شیطٰن و نه کړه نو دا فضل دَ باری تعالیٰ نه دے
واذا حییتم بتحیة - ۸۶ - کله چه وشي تاسو ته سلام په احترام سره
فحیوا پس سلام اوکئ باحسن منها غوره دَ هغه نه البته دَ برکاته نه
زیاتول نشته قال ابن عباس لکل شئ منتهیٰ ومنتهی السلام البرکات ... جلالین
بناپه دے روایت زیادت دَ مغفرته ضعیف دے (مشکوٰة ص۳۹۱)

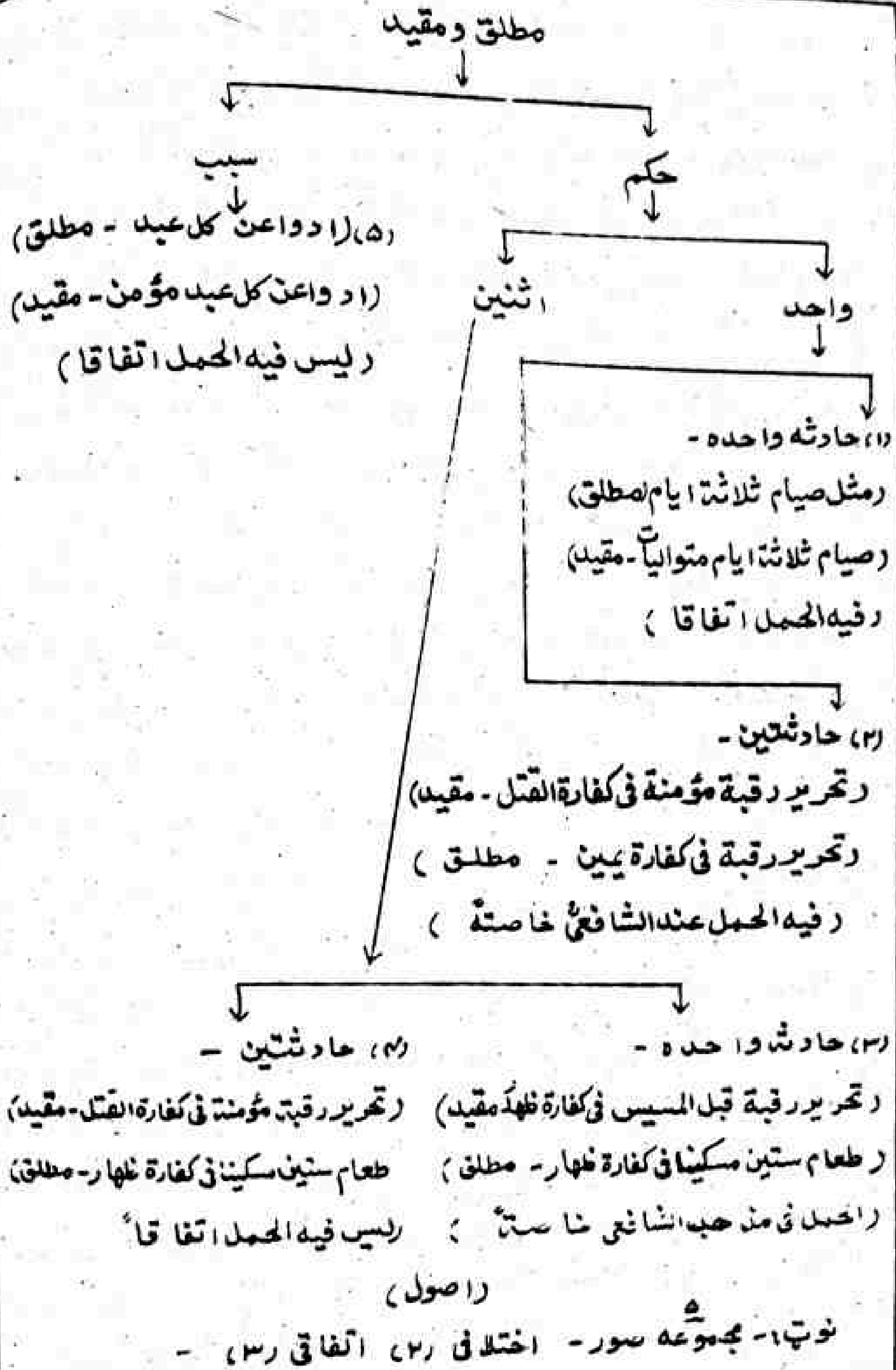
الله لآ اله الا هو - ۸۷ - یعنی جهاد دَ دے مسئلے دَ پاره دے -
لیجمعنکم الی یوم القیٰمة - قال المنجم والطبیب کلاهما -
لن یحشر الاموات قلت الیکما ان صح قولکما فلست بخاسر

وما کان لمؤمن ان یقتل مؤمنا الا خطأ - ۹۲ - (۱) خطا په فعل
کښے لکه چه دَ ښکار نه غشار په سړی اولږی (۲) خطاء په ظن کښے لکه
چه سړی پے ګمان اوکی دَ کافر او هغه مسلمان وی - تعذیرات کښے دی -
فعل خطا درگذر کے قابل اور جرم نہیں ہے - دا دفعه دَ قرآن نه خلاف ده -
قتل عمد چه په هغه شي سره قتل اوکی چه دَ قتل دَ پاره تیار
شوے وی لکه توره توپک او تبر دَ امام صاحبؒ په مذهب او صاحبینؒ
وائی چه په هغه شي سره قتل کول چه په عادت کښے پے قتل کیږی -
لکه لویه ګټه نو په دے وے ګټه سره قتل اتفاقا شبه عمد دے - او
په تورے سره قتل اتفاقا عمد دے - او په لوئے ګټے سره قتل کښے خلاف
دے - په عمد کښے قصاص دے - او په شبه عمد کښے دیة مغلظة[۳] دے
او په خطاء کښے شرعی لس زره روپۍ دی - په دریو کالو کښے به ئے دَ
قاتل نسب ادا کوی - دَ نسب ګناه دا دے چه دوی ولے دَ خپل نسبی
تربیت نه کوی چه دا سے خطا کار و نه کوی - تفصیل ئے په فقه کښے دے.
(دَ مطلق مقید نقشه په ص۱۷۴ باندے اوګوره)

له ثم اقرأ ... السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته ومغفرته فقال ... اربعون حسنة ... تکون الفضائل رواه ابوداؤد ۱۲

ته او ... ل ... السلام علیک ... عمر ... سوګند راکړی په اسلام سره او مقصود ... په ... وادا - لام ... حسن ... حاچه ذمی سره ... نو په دے کفار ... قرطبی ج ۵ ص۳۲۵

ته لاتخفیف ای فی الابل = ارباعا
۲۵ - بنت مخاض (۲)
۲۵ - بنت لبون (۳)
۲۵ - حقه (۴)
۲۵ - جذعه (۵)
او په خطاء کښے اخماسا دے -
۲۰ - بنت مخاض -
۲۰ - ابن مخاض -
۲۰ - بنت لبون -
۲۰ - حقه -
۲۰ - جذعه -
۱۰۰۰ دینار
۱۰۰۰۰ درهم
دیت دَ مسلم او کافر ذمی برابر دے او دَ ښځے دیت نصف دے
۱۲ ۱۲ ۱۲
عصبه مراد دی په نسب کښے به دعصب او د نمی لحاظ

احکام اقسام قتل
۱. قتل عمد مؤمن قصاص۔
۲. قتل خطاء مؤمن - دیۃ
۳. قتل عمد ذمی - قصاص
۴. قتل خطاء ذمی - دیۃ۔
۵. قتل عمد مستأمن - عدم قصاص۔
۶. قتل خطاء مستأمن - دیۃ
۷. قتل عمد حربی عدم قصاص
۸. قتل خطاء حربی - عدم دیۃ

معارف القرآن ص ۵۲۳ ج ۲

كذلك كنتم من قبل فمن الله عليكم فتبينوا ۔ ۹۴ ۔ (۱) دغسې وې تاسو
پخوا چه بې تحقيقه قتلونه به موكولو۔ نو احسان وكو خدائے پاك په تاسو
چه مسلمانان شوې نو اوس تحقيق كوئ۔

(۲) دغسې وې تاسو پخوا په دار حرب كښې او ايمان ستا سو منظور وه نو احسان
اوكړ خدائے پاك چه تاسو ئې دار اسلام ته راوستئ نو تحقيق كوئ چه
چرته د دار حرب مسلمانان مړه نه كړئ

فائده:۔ د دار حرب په مسلمانانو كښې عصمت مؤثمه شته او عصمت
مقومه نشته ۔ يعني د دوى په قتل كښې گناه شته ۔ او قصاص او ديت نشته
عصمت مؤثمه راځي په ايمان سره او عصمت مقومه راځي په دار اسلام
سره (اصول) او د ذمي قتل پشان د قتل د مسلمان ۔ نبي صلے الله
عليه وسلم فرمائي انما بذلوا الجزية ليكون دماءهم كدمائنا و اموالهم
كاموالنا ۔

لا يستوى القاعدون الخ ۔ ۹۵ ۔ هركله چه نازل شو چه قاعدون
او مجاهدون برابر نه دى نو ابن مكتوم چه اعمى وه درخواست اوكړ
چه كه څما طاقت وے نو ما به جهاد كړے وے ۔ نو غير اولى الضرر
حكم نازل شو ۔

قالوا فيم كنتم ۔ ۹۷ ۔ جواب محذوف دے چه كنا مسلمين نو بل
سوال مقدر دے چه ما عملكم جواب ئې قالوا كنا مستضعفين فى الارض ۔
مراغما كثيرا ۔ ۱۰۰ ۔ د اول وهم دفع چه په سفر كښې به څائے نه وى
وسعة د دويم وهم دفع چه مال به كوم ځائے وى ومن يخرج د دريم
وهم دفع چه كور به پاتے شى او هجرت به هم نه شى نو څكه چه مړه به شو ۔
فائده :۔ كوم مهاجر بانډ چه وسعت نه وى نو يا به دے په ابتلا ئى
من د هجرت كښې وى او يا به د ده نيت خطا وى ۔ (معارف)

ان تقصروا من الصلوة ۔ ۱۰۱ ۔ قصر په عدد كښې نو د رباعي ركعته فرض
ئے دوه شي ۔ او په كيف كښې نو سنت مؤكده زوائل شي او طويل قرأة

له قال ابن عمرؓ صحبت رسول الله صلے الله عليه وسلم فكان لا يزيد فى السفر على ركعتين ۔ عن ابن عمرؓ قال صليت مع رسول الله صلے الله عليه وسلم فى السفر الظهر ركعتين و بعدها ركعتين ۔ مشكوٰة ۱۱۸

لفو بهجاري سفر كښې سنت نيغه اوكړه سفر قرار كښې سنت جائز دى ۔

قصیر شی - په دے کښے قصر کاوراد هم داخل دے (تهانوی)

نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی صدقة تصدق الله علیکم فاقبلوا صدقتهٗ - او تصدق په هغه شی کښے چه تملیک نه قبلوی اسقاط وی (مولوی) نو قصر د صلوٰة قصر اسقاط شو نه قصر ترفیه یعنی جواز کما قال به الشافعی رح - هغه استدلال کوی د لیس جناح نه -

واذا کنت فیهم الخ - ۱۰۲ - د صلوٰة خوف طرق (۵) - دی

(۱) د اول طائفے سره به ثنائی کښے امام یو رکعت اوکی - نو دا طائفه به دشمن ته او دریږی او دویم طائفه به راشی او امام به ورسره دویم رکعت اوکی - نو اول طائفه به خپل دویم رکعت بلا قراۃ ته اوکی ځکه دوی لاحق دی چه آخر د صلوٰة د امام تے نه فوت شوے دے او دویمه طائفه به سره د قراۃ نه خپل نماز اوکی ځکه دوی مسبوق دی چه اول د صلوٰة تے نه تلے دے -

(۲) دوه صفه به دشمن طرفته او دریږی چه رکوع اوشوه نو اول صف به لا پرشی سجدے لره - او دویم صف به خوځ کوی بیا چه اول صف سجدے وکړی نو دویم صف به سجدے ته لا پرشی بیا به تبدیل اوشی په صف کښے او دویم رکعت به په دغه شکل اداکی -

(۳) د اولے طائفے سره به یو رکعت اوکی نو امام به ساکت ولاړ وی او دا طائفه به خپل نماز ختم کړی او دشمن ته به او دریږی - او دویمه طائفه به د امام سره دویم رکعت اداکی - او امام به په قاعده کښے منتظر کینی او دا طائفه به خپل رکعت اداکی او د امام سره به په قاعده کښے شریک شی او نماز به ختم کی -

(۴) امام به د هرے طائفے سره دوه دوه رکعته وکی نو د امام به څلور رکعته او د مقتدیانو به دوه رکعته شی -

(۵) امام به د هرے طائفے سره یو یو رکعت اوکی نو د امام به دوه رکعته او د مقتدیانو به یو یو رکعت شی (جامع البیان) د صلوٰة

(۵) دوه سره تکلیف به کوی او امامان به دوه نه وی چه تفریق را نه شی په فوج کښے (رشید سرحد)

واستغفر الله (۱۰۶) چه تا قصد کړے وو د نوزنے د یهودی یا ځښکیے د طعمه د طرف یا قوم د طعمه لره د گناه د هغو نو په دے آیت کښے دلیل نشته د پاره د روافضو چه جائز کوی گناه د پاره د انبیاو د انبیاو عصمت ثابت دے په نص قطعی سره تائید بنی اسرائیل (۶۲) ۱۲

ان الله لا یغفر (۱۱۶) قال شیخ من الاعراب یا رسول الله انی شیخ منهمک فی المعاصی غیر انی لم اشرک بالله منذ عرفته ولم اتخذ من دونه ولیا انی تائب مستغفر فما حالی عند الله ۱۲

مقوقس شاه مصر، وبیحمد اریطولیس، ... (فتوح المصر)

عمرو بن العاص بن وائل ۴۳۔ معاذؓ، سعید بن زیدؓ، جابر بن اوسؓ، شداد بن اوسؓ د فوج مشران۔

بنیراش خو منع شوے ده خو اعذار مستثنی دی۔ نورے طریقے دَصلوۃ خوف هم شته انتخاب دَ یوے طریقے مفوض دے امام ته

فائده!۔ دَ صلوۃ خوف دَ نهٔ کولو ښه عمرو بن عاص صاحبؓ ته په مصرکښے غټ تکلیف پیښ شوے وه (فتوح المصر)

وعلمکم مالم تکن تعلم - ۱۱۳- دَ مَا نه مراد عام نه دے لکه دا خیال دے دَمبتدعینُ اوکه عام شی نو بیا په نصوص کښے تعارض لازمیږی ۱۲

او بیا روستنو سورتونو ته څه ضرورت وُه۔ سره دَ دنیه او وَیشت نور سورتونه راغلیدی نو دَعلمکم تعلق خاص دَ دغه واقعے دَسارق، وه

دے۔

او اصلاح بین الناس - ۱۱۴- قال علیه الصلوۃ والسلام لیس الکذاب الذی یصلح بین الناس ویقول خیرا (مشکوۃ ص۴۱۲)

قال علیه الصلوۃ والسلام ان فساد ذات البین هی الحالقة، لا اقو تحلق الشعر بل تحلق الدین (خازن)

وما یتلی علیکم - ۱۲۷- (۱) عطف دے په ضمیر مرفوع، دَ یفتیکم باندِ (شیخؒ) (۲) دا مبتدا ده فی یتامی النساء اللّٰتی خبر دے (شیخ الهندؒ)

وان امرأة خافت - ۱۲۸- قالت عائشةؓ نزلت فی المرأة تکون عند الرجل لا یستکثر منها فیرید طلاقها ویتزوج غیرها فتقول امسکنی لا تطلقنی ثم تزوج غیری وانت فی حل من النفقة علی والقسمة لی (خازن)

معاذ، سعید بن زید، جابر بن اوس، شداد بن اوس، عبادہ ابن صامت، شهداء (۲۳۶)

فلا تمیلوا کل المیل - ۱۲۹- پس مه کوئے ډیر کوږ والے۔ نبی علیه الصلوۃ والسلام فرمائی چا چه دَ دوه وُزنا نو وپه حق کښے انصاف او نه کړ نو په ورځ دَ قیامت به نیمه حصه ئے ساقط، وی (ترمیذی)

لم یکن الله لیغفر لهم - ۱۳۷- ای مرید الیغفر (ابو سعود)

ان المنافقین - ۱۴۵- (۱) عصاة المؤمنین دَ دَ اولی (۲) مشرکین (۳) نصاری (۴) یهود (۵) صابیان (۶) مجوس (۷) منافقان۔ په ثواب

ان الله لا یغفر الآیۃ نزلت فی شیخ من العرب جاء الی رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال انی شیخ منهمک فی المعاصی غیر انی لم اشرک منذ عرفته ولم اتخذ من دونه ولیا وانی لنادم مستغفر ۱۲۹ ...

کښې درج مستعلیږی (ضحاک)۔

لا یحب الله الجهر بالسوٓء - ۱۴۸ - ای بالشرک - الا من ظلم - الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان (نحل: ۱۰۶) دا جواب د سوال مقدر دے چه منافقانو اووے چه مونږه په کفر کولو کښې مجبوریو د کفاروڅه (شیخؒ)

ولکن شبه لهم - ۱۵۷ - لیکن اشتباه داغلے ده په دوی باندې په حق د خبرے د صلیب کښې یعنې عیسیٰ علیه السلام باری تعالیٰ آسمان ته بوتلو او دوی یو سړے بل مړ کړ او داځے نشر کړه چه مونږه عیسی علیه السلام په سولئ کړے دے نو دا خبره په یهودو باندې مشتبه شوے ده چه عیسی علیه السلام په سولئ شوے دے یا نه - (انورشاهؒ) په دے مقام کښې نورے قصے مشهورے دی۔

وان من اهل الکتاب الا لیؤمنن به قبل موته - ۱۵۹ -

(۱) نشته اهل کتاب مګر ایمان به راوړی په حقیت د قول د نبی علیه الصلوٰة والسلام مخکښې د مرګ خپل نه۔

(۲) یا به ایمان راوړی په عیسی علیه السلام مخکښې د مرګ د عیسی علیه السلام نه چه نازلشی دنیا ته (شیخؒ)

(۳) یا به ایمان راوړی په عیسیٰ علیه السلام په خوا د مرګ خپل نه - عن شهر بن خوشب عن محمد بن حنیفه وحسنه الحجاج وقال لقد اخذته عن عین صافیه (ابوسعود)

انا اوحینا الیک کما اوحینا الی نوح الخ - ۱۶۳ - شروع باری تعالیٰ د نوح نه اوکړه ځکه چه دے اول نبی دے چه مبعوث شوے دے د پاره د رد د شرک (خازن)

فائده :- د پیغمبرانو دریے سلسلے دی (۱) د آدم علیه السلام نه تر نوح علیه السلام پورے۔ په دے کښې بیان د ترغیب او فضائل وه۔

(۲) د نوح علیه السلام نه تر موسیٰ علیه السلام پورے کښې رَدْ د شرک هم شروع شه باللسان۔

(۳) د موسیٰ علیه السلام نه تر محمد صلی الله علیه وسلم پورے پہ دے کښې رَدْ د شرک باللسان هم شروع شه۔

وروح منه -۱۷۱- استدلال پیښی کہ د منه نه واکثر نصر انی پہ تبعیض د عیسیٰ علیه السلام باندې پہ حضور د بادشاه کښې۔ نو واقدی صاحب جواب اوکړو چه "وسخر لکم ما فی السموٰت والارض جمیعا منه (جاثیه ۱۳) فاسلم۔

ان تضلوا -۱۷۶- (۱) ای لئلا تضلوا۔ یا (۲) من ان تضلوا۔ یعنی د بیان سبب نه ګمراهی ده۔

(تمّت سورة النساء)

۲۹ - ۱ - ۱

والحمد لله رب العٰلمین

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سُوْرَةُ مَائِدَةٌ مَدَنِیْ دے

پہ ترتیب قرآنی کښے پنځم ۵ دے او پہ نزولی کښے دوسل ۱۱۲ دپاسه سلم دے۔ بعد الفتح و قبل التوبة۔ زمانه دَ نزول ئے آواخر سنة ۶ هجری۔

ربط (۱) دَ سورة بقرہ دَمضامینو نه اعادہ دَهٔ نفی شرک فی التصرف و فعلی۔

(۲) دَ سورة نساء په آخر کښے فرمائیلی وُو چه یبین الله لکم ان تضلوا۔ نو په دے سورة کښے دَدغه وعدے ایفاء دہ۔

(۳) په دے سورة کښے اصلاح دَعرب دہ او په مخکښے سورة کښے اصلاح دَعالم وہ۔

خلاصَهٔ په دے سورة کښے دوہ حصے دی حصّه اوّل کښے دوہ ۲ مضمونه دی (۱) اول نفی دَشرک فعلی (۲) دویم نفی دَ شرک فی التصرف۔ او په درمیان کښے امر مصلح دے۔ په دویمه حصّه کښے دَ دواړو مضامینو معاد شوے دے په طریقے دَ لف ونشر غیر مرتب سره دَدواړو حصو په درمیان کښے زجر دے برائے منافقین وَ المشرکین او تسلی دہ برائے نبی کریم صلے الله علیه و سلم۔

اوفوا بالعقود ۔۱۔ وفا کنید عهد ہائے کہ بستید با خدا در التزام احکام او تعالیٰ بوقت بیعت با نبی کریم صلے الله علیه وسلم (شاہ ولی الله‌ؒ)

بهیمة الانعام ۔ بے زبانه خاروی اضافت بیانی دے۔ غیر محلی الصید ای کونوا بعض وائی چه دا کا احلت نه حال دے ۱ عرب کله کان سره دَ اسم نه حذف کوی او خبر پریدی (الغیه)

شعآئر الله ۔۲۔ یادگارونه (دَ دین) (انور شاہ)

کل ما کان معلما بقربان یتقرب به الی الله تعالی من صلوة او دعاء

مرہ فتیر سکندر کی حکومت کہاں ہے جنگل میں بکریاں چر رہی ہے۔

۱ بهتر دا دہ چه کونوا حذف دے او که حال شی دَ حلت نه نو بیا طبعی مضمون کمزوری او دا خو مستقل مضمون دے دَ تحریمات الله ۔ ۔ ۔

اوذبحه اوغیرها۔ (حضرت صاحبؒ)۔
ولاالقلائد۔ ای ذی قلائد۔ ولا آمین البیت الحرام۔ مراد جدید مسلمانان
دی چه د صلح حدیبیٔ په وخت د کفارو ملګری وو او مسلمانان ئے د
بیت الله نه منع کړی وُو۔ (شاه ولی الله)
نو ایت منسوخ نه شو چه مراد تے نه کفار شی کما قیل۔
البر الایمان۔ التقوی السنة۔ الاثم الشرک۔ العدوان البدعة
عبدالله تستری چه د هغه نه امام شافعیؒ دعا غوښتے وه۔ (شیخ سرهندؒ)
الاما ذکیتم۔ ۳۔ استثناء ده د المنخنقة الخ نه نه د ما اهل لغیر الله نه
تائید: (۱) (بقره ۱۷۳) (۲) (انعام ۱۴۵) (۳) (نحل ۱۱۵)۔
النصب ځائے د عبادت د غیر الله۔ ان تستقسموا بالازلام۔ د ‌دغے
ترجمه دی (۱) خپل قسمت معلومول په غشو سره۔ په بیت الله کښے یو
کوړی وُ او په هغه کښے درے غشی وو۔ په یو لیکلی وو "امرنی ربی"
او په بل لیکلی وو "نهانی ربی" او بل "مهمل وه" نو صاحب حاجت به
راغے هغه ملنګ ته چه مالک د دغه کوړی ته او هغه به ورله فال
راویسته نو که غشی به راووت د "امرنی ربی" نو هغه به هغه کار
کاوه۔ او که "نهانی ربی" به راووت نو هغه به دغه کار نه کاوه
او که مهمل به راووت نو هغه به بیا فال غورځاوُ۔۔
نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی لا طیرة فی الاسلام وخیرها
الفال۔ فظهر ان المراد بالفال المحمود لیس الفال الذی یفعل فی زماننا
مما یسمونه فال القرآن او فال الدانیال اونحوها بل هی من قبیل الا
ستقسام بالازلام فلایجوز استعمالها ولا اعتقادها حقا وکیف
وان فیها الخبر عن الغیب والتطیر بالقرآن العظیم نعوذ بالله
تعالیٰ وانما الفال الیمن والتبرک بالکلمة الموافقة للمراد کما قال
علیه الصلوٰة والسلام کالراشد (طریقه محمدیه: ج ۲، ص ۱۴۱)
(۲) تقسیم معلومول په غشو سره یعنی په قرعو سره اوښه به

قال ابن قیم الاثم ماکان محرم الجنس کالکذب والعدوان ماکان محرم النوع والقدر کالزیادة بعد الاجتماع بعد السنة فنفس الزیادة جائز لکن حد النوع والقدر لم یأذن به الشارع قولاً وفعلاً ۱۲ ابن قیم مع تفصیل المثال ص ۲۳۱)

صورت چه مخالف شی ذبح ته نو صفۀ شی حلال دے یقیناً ورنه نو مرداره ده او که شک وو نو حرام ده احتیاطاً۔ از هدایه ص ۲/۵۲

مثلاً لښو کسانو ذبحه کړه او حصے به ئے پنځه کړے نو چه د چا
قرعه به راووته نو هغه به حصه واغستله او نور به محرومه شو
نو دا خو قمار دے -
(۳) لښو کسانو به اوښه ذبحه کړه چه صاحبان د حاجت به وو
او هغه به ئے اتیش حصے کړه - اول به یوه حصه دوېم به دوه
حصے دریم به درے حصے څلورم به څلور حصے پنځم به پنځه حصے شپږم
به شپږ حصے اووم به اووه حصے واغستے نو اتیش شوے او درے
کسه به محرومه پاتے شو - دوی به بد قسمت شمارلے کیده - او
د چا به چه قرعه راووته نو هغه خوش قسمت شمارلے کیده - او
هغه به خپله حصه د غیر الله نذر کوله (از علی صاحب)

الیوم یئس الذین کفروا فلا تخشوهم واخشون -
هر کله چه تاسو دا څلور مسئلے او منلے چه تحریمات غیر الله مو
حلال او ګنړل او تحریمات الله مو حرام او ګنړل او د نیازات تعظیم
مو او کړو او نیازات غیر الله مو حرام او ګنړل نو کافران به ستاسو
نه ناامیده شی یعنی تاسو به په دین کښے کامل شئ نو کافران
به تاسو نه شی کافر کولے او تاسو به د دوینه نه یریږئ خو ما
ویریږئ -

الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی - یعنی
په دے څلورو مسئلو دین تام شو او اتمام نعمت اوشه -
یو یهو دی اووے حضرت عمرؓ ته چه کچرے ځمونږ په کتاب کښے
دا ایات راغلے وے نو د هغه ورځ د نزول به ځمونږ اختر وے
یعنی تاسو مسلمانان بے قدره یئ نو حضرت عمرؓ ورته اووے چه ورځ
د نزول د دے ایات د جمعے وه او عرفه هم وه جو ورځ د نزول د دے
ایات ځمونږ ه اختر دے -
د اتمام دین نه معلومه شوه چه روسته نو د و خلقو ته

اوروګناه ستوګما

انعام ۱۲۱

اتمام دین ضرورت نشتے۔ مرزا ملعون او بدعتیان هسے پاتے شو۔

ورضیت لکم الاسلام دینا۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چا چه سحر او بیګاه دا او وے ورتہ مخله رضیت بالله ربا وبالاسلام دینا وَ بمحمدٍ نبیا کان حقاعلی الله ان یرضیه (ترمذی بحواله مشکوٰة ص۲۱)

غیرمتجانف الاثم ای غیر باغ ولا عاد۔ (بقره : ۱۷۳)

یسئلونك ماذا احل لهم -لہ- دلته ورتہ قول دی۔ زهری

فرمائی (۱) چه اصحابو د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تپوس اوکړه چه کوم شے حلال دے او کوم حرام دے نو جواب سره د زیارت نه ملاؤ شو۔

(۲) عدی بن حاتمؓ فرمائی چه مونږ به په سپو او په باز ونو سره ښکار کولو نو د هغے متعلق مونږ د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه تپوس اوکړه نو دا ایات نازل شو۔ الفاظ د قرآن عام دی او خاص کول د قرآن په مورد د نزول پورے (ضوالاشیاء بحری رشاه ولی الله)

(۳) نو دا تفصیل دے د بهیمة الانعام۔

الطیبٰت - هغه دی چه حرمت ئے په شریعت کښے نه وی۔ په مابین د حلال او د طیب کښے عموم و خصوص مطلق دے لکه خپل غنم طیب او حلال دی او پردی غنم حلال دی خو طیب نه دی یوانګریز وائی چه ما د هر حیوان غوښه خکلے ده کوم حیوان ته چه شریعت حلال وائی هغه مزیدار او شفا بخش دے په خلاف د حرام نه (مولانا عبدالغفور صاحبؒ)

الجوارح - الکواسب - خو خنزیر به نه وی په اتفاق سره۔ او منزرے او یک ترِنه امام ابو یوسف صاحبؒ هم خارج کړیدی (هدایه اخیر)

فائده :- د حِل د ښکار د پاره پنځه شروط دی چه معلوم دی د دے ایت نه۔ (۱) جرح د الجوارح نه (۲) لیګل د مکلبین نه

(۳) تعلیم چه ستا حکم مني د تعلمو نهن نه (۴) امساک د مما امسکن نه (۵) ذکر الله د واذکراسم الله نه (عثمانی)

وطعام الذين اوتوا الكتٰب من قبلكم - ۵ - مراد منه بوحه ده وطعامکم مراد منه بوحه ده چه تحکیبے په هغوی حرامه وه - تائید وعلى الذين هادوا حرمنا كل ذى ظفر (انعام: ۱۴۶)

والمحصنات من الذين اوتوا الكتٰب من قبلكم - یعنی حلالے دی فائده: د اهل کتاب منه بوحه جائز ده او د هغوی د خور لور سره نکاح جائز دے ځکه چه د مسلمانانو محرمات او د هغوی یو دی علت د جواز د عدم شرک نه دے اهل کتاب خو مشرکان دی تائید: لقد كفر الذين قالوا ان الله هو المسيح ابن مريم (مائده: ۱۷) (معارف) د دے زمانے بد عتیان چه شرک ته رسیدلی دی په حکم د اهل کتاب کښے دی په جواز د نکاح او د ذبحے کښے (شیخ) د دے زمانے اهل کتاب چه منه هب تے نه ختم شو یدے په حل او حرمت کښے دا په حکم د مشرکانو کښے دی - (عثمانی)

ومن يكفر بالايمان - د دوه وړو وهمونو دفعه ده (۱) چه نکاح او ذبحه د اهل کتاب جائز شوه نو نور احکام به ئے هم جائز وی (۲) یا چه د اهل کتابے سره د نکاح اوکړو نو چرے کافر نه شی.

يٰايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوٰة - ۶ - دا امر مصلح دے - فا داخله ده په مجموعے باندے نو ختم شو استدلال د امام شافعی صاحبؒ په لزوم د ترتیب باندے چه ترتیب د غسل د وجهے خو معلوم شو د فا نه نو کله په باقی کښے ترتیب او نه منی نو خرق د اجماع لازمیږی - برء وسکم کښے با داخل ده په محل باندے نو بعض رأس مراد شو او هغه بعض معلوم شو د حدیث نه چه مسح على الناصية دے - او ناصیه خو ربع د رأس ده ځکه چه رأس څلور حصے دی فوده یمنیٰ ویسرٰی

۱) په باند کښے په واپس کید وسره او په سپی کښے چه درنه ځله ښکار وونه خوری (کنز الحید)

هدنه وال والی چه علت د حل توحید مه حقیقة یا ادعاءً (فافهم)

لقد اخذنا الله -۱۲-

فضائے بدر فرشتے تیری نصرت کو اتر سکتی ہے گردوں سے قطار اندر قطار اب بھی۔

شیعه وائی چه ارجلکم عطف دے په محل د برؤسکم باندے موږ وایو چه تابع د معربُ تابع د لفظ وی. او په یوم تن فیها من اساور من ذهب و لؤلؤا (سورة الحج ۲۳) کښې من زائده ده نو ځکه عطف په محل دے.

(۳) قفا (۴) ناصیه - امام مالک صاحبؒ د کل رأس مسح فرض وائی او امام شافعی صاحبؒ ادنیٰ ما یطلق علیه اسم المسح فرض وائی - (موضعه الفقه)

الی المرافق غایه د اسقاط ده الی الکعبین په هر رجل کښې دوه کعبه دی نو معقد الشراک مراد نه دے۔

فائده:- شیعه قایل دی په مسح د رجل باندې ځکه په تیمم کښې مغسول د وضوء ممسوح کړې شی او ممسوح ساقطیږی۔

جواب:- دا خو یو نکته ده په دے حکم نشا بتیږی او په غسل کښې خو کل بدن مغسول دے نو کل بدن خو ممسوح نه شو (نوادر طلبا)

قد جآءکم من الله نور وکتاب مبین - ۱۵ - وکتاب عطف تفسیر دے د نور د پاره - تائید: اٰمنوا بالله ورسوله والنور الذی انزلنا (تغابن: ۸) او که نبی علیه الصلوٰة والسلام مراد شی نو دا سے نور نه دے چه د بشریت سره منافی دے بلکه نور تشبیهی دے (معارف) تائید: ان الرسول لنور یستضاء به ؛ وصارم من سیوف الله مسلول (کعبؓ) فافهم -

ان الله هو المسیح ابن مریم -۱۷- یعنی الله تعالیٰ په شکل د عیسیٰ علیه السلام کښې راغلے دے (شاه عبدالقادرؒ) یا باری تعالیٰ خپل تصرفات عیسیٰ علیه السلام ته حواله کړی دی (ابن جریرؒ وحسین علیؒ) قایل په اتحاد یعقوبیه[1] او په تثلیث نسطوریه[2] او په ابنیت ملکانیه[3] دی.

- ان اراد ان یهلک المسیح ابن مریم وامه ومن فی الارض جمیعا

سوال:- مور د عیسیٰؑ خو مړه ده او ومن فی الارض بعض مړه دی نو د هغوی اراده د هلاک والی څنګه ده -؟

جواب:- قد اهلك امه ومن فی الارض جمیعا -

سوال:- من فی الارض جمیعا خو تول هلاک شوی نه دی؟

جواب:- بعض هلاک دی او بعض په حکم د هلاک کښې دی -

بهتر جواب دا دے چه واو په معنی د مفعول به دے - په واو د

[1] مائدة ۳۵ ۲ [2] توبه ۳۰ ۲

نسطوریه ته دعوة د تثلیث یعقوبیه ته دعوة د اتحاد ملک ته دعوة د ابنیت د عیسیٰ هغه یهودی پیر کړیه دی چه هغه د ماتی ته په د هغه نصرانیت ته راغ ...

مفتاح ۱۶۵ - ۱۴۵

عاطفہ کینے تعلق د فعل داجزاؤ سرہ وی او پہ واو د مفعول معہ کینے تعلق د فعل د مجموعے سرہ وی د اجزاء تفصیل مراد نہ وی نو معنیٰ داشوہ ان اراد ان یھلک ھذا المجموع -

علی فترۃ من الرسل - ۱۹- ای علی حین انقطاع - یعنی تقدیر د اوقات پخوا د مصادر نہ شائع دے - یقال اتیتک طلوع الشمس ای حین طلوع الشمس -

اذ جعل فیکم انبیاء - ۲۰- انتہاء د نعمت روحانی وجعلکم ملوکا انتہائی نعمت جسمانی -

وعلی اللہ فتوکلوا - ۲۳- وکل الیہ الامر یکل وکلا ووکولا ای فوض الیہ الامر - فافرق - ۲۵- فیصلہ اوکے - رعمانی)

یتیھون فی الارض - ۲۶- ذلیل بہ وی پہ زمکہ کینے - دا معنیٰ نہ دہ چہ د دو تولار ورتہ معلومہ نہ وہ ځکہ د دغہ ځنګل طول څلوېښت میلہ او عرض ئے پنځلس میلہ و زیات نہ وہ - اودا چہ کل بنی اسرائیل شپږ لاکہ وو - او او یا زرہ روزانہ مړہ کیدہ بے اصلہ خبرہ دہ نواب صدیق حسن خان وائی چہ خازن د تفسیر پہ لحاظ سرہ خہ دے - اودا قعات پہ لحاظ سرہ نصفہ من الاکاذیب دے -

فائدہ ۱- د عمالقہ متعلق قسما قسم قصے مشہورے دی د ھغے متعلق روح المعانی والالیکی رحی عندی کاخبار عوج ابن عنق حدیث خرافہ

واتل علیھم نبا ابنی ادم بالحق - ۲۷- کانت توءمۃ قابیل اجمل واسمھا قلیما وتوءمۃ ھابیل لبودا رخازن)

انی ارید ان تبوء - ۲۹- لعل مرادہ بالذات انما ھو عدم ملابستہ الاثم لاملابستہ اخیہ لہ رابوسعود) باثمی - ای باثم قتلی[1] - فاصبح من النادمین - ۳۱- من اجل ذلک - دوے توجیھا دی (۱) د دے وجہ چہ ما انا بباسط (۲) د دے وجہ نہ چہ

العجزت شو د نادمین نہ بنا پہ دے دواړہ وجھو وقف

[1] غلا یرد ولا تزر وازرۃ وزر اخریٰ

دے پہ ذلک بانڈِ (۳) دَدے وجہِ نہ چہ پہ نا حق قاتل قتلہ
نومونږه لازمه کړه په بني اسرائیل الخ بنا په دے وجه وقف دے
په النادمین بانڈِ -

یحاربون الله ورسوله - ۳۳ - تفسیر یسعون فی الارض فسادا دے
مفاعلہ پہ معنیٰ دَ نفس فعل دہ - یا دَ باری تعالیٰ دَ طرفه جزا دَ
محاربے دہ - قتل دے پہ صورت دَ صرف قتل کښے - او سولیٰ دہ پہ
قتل او مال دواړه وکښے - او قطعہ دہ چہ صرف مال ئے اغستے وی
او حبس دے چہ صرف یرول ئے کړی وی (نور الانوار)

الا الذین تابوا - ۳۴ - العذر تحری الانسان مایمحو به ذنوبه
وذلك ثلثة اضرب اما ان یقول لم افعل او یقول فعلت لاجل
کذا او یقول فعلت ولا اعود هذا الثالث هو التوبة (مولانا ادریس)

یا ایها الذین امنوا اتقوا الله - ۳۵ - دالله نه ویریږی چه
وابتغوا الیه الوسیلة - طلب کړئ باری تعالیٰ ته نزدے والے
نه چه دَ هغه نه تختی لکه دَ مارانو او دالله نه نزدے والے چه
جاهدوا فی سبیله - یعنی په اعلاء دَ کلمة الله کښے کوشش اوکړئ
نو نتیجه به ئے لعلکم تفلحون وی - الوسیلة ما یتوسل به
الی الله تعالیٰ من فعل الطاعات وترک المعاصی (ابوسعود)
توسل په اعمال صالحو سره یقینی دے - تائید: (۱) ال عمران: ۱۹۳
(۲) ال عمران: ۵۳ - (۳) حدیث دَ سقوط دَ حجر په دریو کسانو بانڈِ
(۴) ال عمران: ۳۱ - (۵) فاتحه: ۴ - او توسل په صفات دَ باری
تعالیٰ یقینی دے تائید: (۱) الحمد لله رب العلمین (فاتحه - ۱ - ۲ - ۳)
(۲) ال عمران: ۲۶ - (۳) نمل: ۱۹ - وادخلنی برحمتك فی عبادك الصلحین
(۳) بل توسل شرکیه دے - ما نعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفیٰ -
(زمر: ۳) (۴) توسل اختلافی دے په جاه او په حرمت
او طفیل وغیره سره - لم یعهد التوسل بالجاه والحرمة عن احد

ربنا امنا بما انزلت واتبعنا الرسول فاکتبنا مع الشاهدین (۵۳)

ربنا امنا فاغفرلنا ۱۲
قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله (۳۱) ۱۲
مشکوة ص ۴۲۰ ۱۲
قل اللهم مالک الملک الخ ۲۶ ۱۲ ۱۲ ۱۲
توسل بالصالحین کے مسئلہ کو اس آیت سے کوئی مس نہیں ہے (تھانوی) -

ان لله ويقول نزلت في شيخ من الاعراب جاء الى رسول الله ﷺ فقال يا نبي الله اني شيخ منهمك في الذنوب غير اني لم اشرك منذ عرفته ولم اتخذ من دونه وليا واني لنادم مستغفر فما حالي عند الله

من الصحابة رضی (روح المعاني: ج ۳: ص ۱۲۸)

البته دے په جواز قائل دے ځکه چه معنیٰ ئے صحیح کیږی خو او بهتر ورته نه وائی - او دے وائی چه بے شکه ادعیهٔ ماثوره بهتر دی د غیر ماثوره نه - واعلم ان التوسل بين السلف لم يكن كما هو المعروف بيننا فانهم اذا كانوا يريدون ان يتوسلوا باحد كانوا يذهبون بمن يتوسلون به ايضا معهم ليدعوا لهم - او هرچه توسل دے په اسماء د صالحين سره نو دا يو امر دے چه زه ئے نه خوښوم چه داخل شم په دے کښے زه ئے دعوه نه کوم په سلفو باندے - ابن تيمهؒ ورته حرام وائی او در مختار والا ورته جائز وائی ولكن لم يأت بنقل عن السلف - (فيض الباری: ج ۳: ص ۴۳۴) البته توسل په جاه او په حرمة او په عزت سره منقول دے د مشر کانو نه او د يهودو نه - تائيد

تنویر الابصار
در مختار
رد محتار

ابيض يستسقى الغمام بوجهه ثمال اليتامى عصمة للارامل

دا قول د ابو طالب دے او هغه مشرک مړ دے - او د آلوسیؒ ملا په بحث کښے د جواز د پاره دا بيت پيش کړے دے او وائی لقوله يعني قائل پېتوی -

(۲) او قبطيانو مشرکانو وے په مقابله د موسیٰ عليه السلام کښے - بعزت فرعون - (شعراء: ۴۴)

(۳) يهود وو وے پخوا د پيدائش د نبی عليه الصلوٰة والسلام نه چه خدايه د نبی عليه الصلوٰة والسلام په حرمة سره مونږ له غلبه راکړے په کافرو باندے - وكانوا من قبل يستفتحون على الذين كفروا (بقره: ۸۹) على توجيهٍ

فائده: - انبياء وسيله دی په تبليغ د احکامو شرعيو کښے نه په احکامو تکوينيو کښے - (منهاج السنة: ج ۱: ص ۲۳)

تائيد: قل انما ادعوا ربی ولا اشرک به احدا ه قل

انی لا املك لکم ضرا ولا رشدا ہ قل انی لن یجیرنی من اللہ احد ہ و لن اجد من دونه ملتحدا ہ الا بلاغا من اللہ ورسالته ہ (جن: ۲۰-۲۱-۲۲)

السارق والسارقة - ۳۸ - تقدم د سارق حکه دے چه دے سره د قدرتِ کاملہ نه په کسب باندِ چښغلا کوی نو اولی بالقطع دے په خلاف د الزانیة والزانی (نور: ۲) نه - چه ښځه مستوره ده نو چه زنا کوی نو اولی بالعقوبت ده - دا وجه غلطه ده چه سړے غلا ډیره کوی او ښځه زنا ډیره کوی - بلکه غلا خو ښځے ډیره کوی هرځهٔ پټوی او د هرچا نه غلا کوی - او زنا خو سړی کوی ښځه خو چا پسے نه ځی (مولانا عبد الغفور صاحبؒ)

قطع د لاس په لسو روپو کیږی ده په نزد د امام صاحبؒ او په څلورو روپو کیږی ده په نزد د امام شافعی صاحبؒ - او قیمت د لاس خو ښځه زره روپئ دے نو لهذا په دے مخالفین اعتراض کوی - جواب :- اذا کانت امینة کانت ثمینة واذا خانت هانت (عثمانی) قبیل السرقه عصمت د شیٔ منتقل شی د مالک نه باری تعالی ته نو ځکه ضمان د مسروقے نشته نه په هلاک او نه په استهلاک کیږی - البته که مسروقه موجود وه نو ردکولے شی مالک ته په نزد د امام صاحبؒ - او امام شافعی صاحب سرقه قیاس کوی په غصب باندِ (اصول)

تائید
فقال اذا سرق المملوك فبعه ولو بنش. (رواه ابوداؤد) مشکوة ص ۳۱۴

یا ایها الرسول لا یحزنك الذین یسارعون فی الکفر - الخ - په خیبر کښے زنا او شوه نو یهود یا نو سړی دا او لیږل په یهودیانو د مدینے منورے پسے چه د نبی علیه الصلوة والسلام نه تپوس اوکړے که هغه دا حکم اوکړه چه د دواړو مخونه د تور شی او په خره د سواره کړے شی یا لږ د ینه هم آسان نو قبول ئے کړے ورنه بیا ئے مه قبلوئے - نو نبی علیه الصلوة والسلام اُووے چه تورات راوړے نو ابن صوریا د رجم په ایات لاس کیښو ده

مشکوة ص ۳۰۹

اذلة على المؤمنين الخ ۵۴ - عدى الذل بعلى لتضمنه معنى العطف ويجوز ان يقصد بالتعدية بمعنى الدلالة على انهم مع شرفهم على المؤمنين خافضون لهم - مختصر ۱۹۶

نو عبد الله بن سلام اووے لاس د پورته کړه نو ایات د رجم او ځلیده نو نبی علیه الصلوة والسلام هغه رجم کړه د حغوی د صلح مطابق ورته په رجم کښې احصان شرط دے - او احصان دا ځی په ایمان او عقل او حریت او بلوغ او په وطئ د منکوح سره چه هغه به هم داسے وی (عام)

بله واقعه داسے ده بنی نضیر چه به قتل اوکړه د بنی قریظو و سړے نو اویا ځتے خرما دیت به ئے ورکولو او که بنی قریظو وبه قتل اوکړه نو قصاص به تے نه اغستے کیدے شو او دیت مضاعف به ئے ورکولو. نو د نبی علیه الصلوة والسلام په زمانه کښې بنی نضیر قتل او کړه نو سړی ئے را او لیږل یهودو د مدینے منورے ته چه د نبی علیه الصلوة والسلام عند یه معلومه کړئ نو نبی علیه الصلوة والسلام د قصاص حکم اوکړه - (معارف وشیخ رح)

او اعرض عنهم - ۴۲ - ای عن معاهد تهم مقسطین قسط الرجل اذا جار واخذ قسط غیره - واقسط الرجل اذا عدل واعطی غیره ویحتمل الالف للسلب (مرقاة)

ومن لم یحکم - ۴۴ - ای ومن لم یعتقد یعنی درجه کامله مراد ده (۲) یا د کفر نه مراد عملی کفر دے چه فسق دے (۳) یا دا کا دیا نو سابقو حکم دے ځکه نبی علیه الصلوة والسلام ویلی دی چه په فسق سره سړے نه کافر کیږی وان زنی وان سرق نو استدلال د معتزلو ختم شو په دے چه صاحب د کبیره ګناه مؤمن نه دے

فمن تصدق به - ۴۵ - پس (۱) هغه مجروح چه معاف اوکړه جارح ته - یا پس (۲) هغه جارح چه ځان ئے پیش کړه قصاص ته -

افحکم الجاهلیة یبغون - ۵۰ - ای ایکفرون فحکم الخ

الجهل علی ثلثة اضرب (۱) عدم العلم (۲) اعتقاد الشئ علی خلاف ما هو علیه (۳) العمل علی خلاف علمه -

یسارعون فی الاثم - ۶۲ - رذیلة ، ناشئة ، من قوة نطقیة -

له بنی نضیر غالب ؤو ۱۲
والجروح قصاص - ۴۵ - په سوم زخم کښې چه مساوات راتلونو هلته دیة دے لکه چه ښه لاس ئے غوڅ کړو نو ده په مقابله کښې جوړ لاس نشي غوڅولے او په هر زخم کښې چه د قصاص نه خطره د هلاکت وي نو قصاص نشته ده لکه سورے په سینه کښې - منهاج المسلم ۴۶۵

واتعدوان۔ رذیلۃ، ناشئۃ، من قوۃ غضبیۃ۔ اکلھم السحت۔ رذیلۃ ناشئۃ، من قوۃ شھویۃ۔ السحت نیا زات غیر اللہ شا ی اوژ خکنے د باب داے تکا ف نہ لیکلی دی چہ خوراک ئے حرام دے۔ بل سحت ماخبث و قبح من المکاسب فیلزم عنہ العار۔

طغیانا و کفرا۔ ۶۴۔ قرآن زیاتوی د دوی طغیان کوچے د خباثت د دوی نہ۔ لکہ حلوا زیاتوی مرض د مریض سہ رومیؒ فرمائی سہ

پیش چشمت داشتے شیشہ کبود — زین سبب عالم کبودت می نمود

یا ایھا الرسول بلغ ما انزل الیک۔ ۶۷۔ رفعہ د موانع د تبلیغ۔ یعنی تبلیغ مھتم بالشان شے دے کہ بیو حکم دے او نہ رسادوُ نو ټول پیغمبری بہ دے خرابہ شی۔ د خلقونہ مہ یریږہ۔ ھدایت د باری تعالیٰ پہ قدرت کښے دے (عثمانی)

فائدہ :- تبلیغ پہ بے طلبو کښے طلب پیدا کول۔ تعلیم طالبانو تہ علم خودل (مولانا الیاس صاحبؒ)[له]

قل یا اھل الکتاب۔ ۶۸۔ دا اول تبلیغ دے یعنی اے اھل کتابو تاسو بہ دینہ ئے ترڅو چہ، تاسو قرآن نہ وی منلے۔ ځکہ چہ مدار د کمالِ ایمان او عمل دے۔ او پہ عمل کښے تاسو صفر یئ چہ پیغمبران تاسو قتل کړی دی۔ او ایمان مونشتے ځکہ چہ دے قتل تہ موحلال ویلیدی۔

کانا یأکلان الطعام۔ ۷۵۔ او خوک چہ ډوډئ خوری ھغہ محتاج وی او خوک چہ محتاج وی ھغہ معبود نشی کیدے۔

لا تغلوا فی دینکم۔ ۷۷۔ یعنی د عیسیٰؑ نہ متصرف مہ جوړہ د ئے او مہ ئے د پیغمبرئ نہ خکتہ کوئے۔

ذٰلک بان منھم۔ ۸۲۔ یعنی ھغہ نصاریٰ مسلمانانو تہ نزدے دی چہ پہ ھغو کښے (۱) علم او (۲) زھد او (۳) تواضع او (۴) نرمی وی لکہ نصاریٰ د حبشو پہ زمانہ د رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم کښے۔

شیعہ تحریف کوی پہ قرآن کښے چہ دا د خلافت د حضرت علی کرم اللہ وجھہ اخلی ۱۲

له والد مولوی اسمٰعیل پیش امام مرزا الٰہی بخش نظام الدین اولیاء نام ما در صفیہ حافظہ ۱۲

بیس بڑے مسلمان ملے

رمضان میں چالیس ختم کرتے تھے ۱۲

اصل مقصد تبلیغ سلمانوں کو ما چاء یہ النبی پر لازم ہے اور یہ گشت وغیرہ اس پروگرام کا الف با تاء ہے ۱۲

سفر کوتے دے اپنو دے د شنہ ڈے مہ نو گلہ ما شہ عالم ټول شین شکاء۔

تفیض من الدمع - ۸۳ - بهیږئ به سترګې د دوی د وجې د کثرت د اوښکو نه - یا به ډکیږی - ذکر د فیضان مراد تې نه ډکیدل دی - ځکه چه فیضان لازم دے ډکیدو سره - نو ذکر د ملزوم چه فیضان دے او مراد تې نه ډکوالے دے نو مجاز مرسل شو -

یا ایها الذین امنوا لا تحرموا - ۸۷ - صور تحریم الحلال ل - (۱) اعتقادا حلال ته حرام ویل کفر دے - (۲) قولا حلال ته حرام ویل قسم دے (۳) معامله د حرامو ورسره کول په نیت د ثواب سره بدعت دے او په نیت د دوا سره جائز دی (معارف) فقال النعمان بن قوقل یا رسول الله صلى الله عليه وسلم أرأيت اذا صليت المكتوبة وحرمت الحرام واحللت الحلال ادخل الجنة؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم نعم (مسلم)

فهل انتم منتهون (۹۱) تحریم د شرابو تدریجًا وه -

(۱) یسئلونك عن الخمر والميسر (بقره: ۲۱۹)

(۲) یا ایها الذین امنوا لا تقربوا الصلوة وانتم سكرى (نساء: ۴۳)

(۳) رجس من عمل الشيطن - ۹۰ - (۴) فهل انتم منتهون - استفهام طلبي دے ای انتهوا - نو حضرت عمرؓ اووے انتهينا انتهينا - او مخکښے به ئې وے اللهم بين لنا بيانا شافيا فيه -

فجزآء مثل ما قتل من النعم - ۹۵ - من النعم - بیان د مثل دے عند الشافعیؒ نو د حمار وحشي په بدل کښے بقره ده او د حمامے په مقابله کښے شاة دے او د نعامه په مقابله کښے ناقه ده او د ارنب په مقابله کښے ورغومے دے - او هم دغسے روایات دی د صحابوؓ نه -

او د امام صاحبؒ په نزد من النعم بیان د ما قتل دے او د نعم اطلاق په صحرائي باني هم کیږی - او د مثل بیان

اجل لکم صید البحر - ۹۶ - الطعام مما القى البحر من الموت - بخاری ۲۴۹ عنبر عزوۃ سیف البحر - افراد ... ۳۰۰ امیر ابوعبیدہ بن الجراحؓ قیس بن عبادہ سعد بن الخزرجی -

ځکه نه دے چه مثل یومعنوی دے حغه قیمت دے په قیمتی اشیاء کښے - او
بل صوری دے حغه په وزنی اومکیلی کښے دے - او بقره مثلاً دَحمار وحشی
دَپاره نه مثل معنوی دے او نه صوری دے - او په روایاتُ کښے چه
راغلی نو حغه په اعتبا رد قیمت سره دے په دغه زمانه کښے - نو بنکا ریه
قیمتکی په موضع دَ بنکار کښے یا په اقرب ځائے کښے او په دغه قیمت به
هدیه واخلی او ارسال به کی حرم شریف ته او یا به غنم واخلی په 13
دغه قیمت او نیم نیم اُوګے به په فقراءُ تقسیم کی - او یا به دَ هر نیم اُوګی
په مقابله کښے روژه اُونیسی او که دَ نیم اوګی نه څه زیات شو غنم
نو حغه به خیراتی ورکی او یا به دَ حغو په مقابله کښے روژه اُونیسی
وَمن عاد فینتقم الله منه - په صورة دَاعا دے کښے امام شافعی
صاحبؒ صرف عذاب اخروی وائیؒ - او امام صاحبؒ فرمائی چه جرم به
هم ورکوی -

یآایها الذین اٰمنوالا تسئلوا عن اشیآء ان تبد لکم تسؤکم - ۱۰۱ -
دابحیره وغیره دی (ابن عباسؓ) یعنی چه مبادی دَ توحید بیانیږی
نو دَ داسے خبر وتپوس مه کوئے چه خلق په حغو ځیر مشغول وی -
ما جعل الله من بحیرة - ۱۰۳ - ما یمنع درّها للطواغیت -
ولا سآئبة - ما یسیبو نها لاٰ لِهَتِهِم ولا یحمل علیها شیٔ -
ولا وصیلة - التی ولدت بعد اخری من نا ٯ یسیبو نها
لِاٰ لِهَتِهِم - ولا حام - ما ید عونه للطواغیت بعد ضراب
معدّ ودة -
فائده :- کوم تحریمات غیرالله چه مخلوط شی دَ نیا زات غیرالله
سره حغه حرام وی لکه دا خیز ونه - او چه مخلوط نه وی نو حغه
حلال وی لکه بنکا روند دَ مزاراتُ دَ اولیاء -
اولوکان اٰبآئهم لا یعلمو ن شیئا ولا یهتد و ن - ۱۰۴ -
"اَحسبهم ذٰلك لوکا ن اٰبآئهم یعلمو ن ویهتد و ن ولوکا ن

عه او مثل معنوی مراد دے په عصفورؓ وغیره کښے نو که مثل صوری هم مراد شی نو جمع لازمیږی دَ مشترک او دَ راجع مجیرنه ده راصول)

عبد اللهؓ بن حذافه ما رأیت بابن اعق منه. (ترالشہ مت؟)

سولی پر چڑھ کر ہنستے اور گرم دیگ کو دیکھ کر رونے لگا کہ افسوس میرے سو سانس تجھے کو کیے بعد دیگرے دیگ میں گرتے اور مرتے، پھر بادشاہ کے سر پر اسلیے بوسہ دیا کہ میرے ساتھی رہا ہو جائے۔ (الاصابہ لابن حجر بحوالہ ابن عباس)

Maktaba Tul Ishaat.com

ابآئهم الخ (۲) احسبهم ذٰلک حال کوي ٤ با ٰئهم الخ - (۳) چه واو وصليه شي نو بيا محل د فکر دے -

اذا اهتديتم - ۱۰۵ - چه (۱) امر بالمعروف او نهي عن المنکر اوکی - (ابوبکر صديق رض) يا (۲) عليکم انفسکم اي احد دينکم - دا اوکه ايات دے په امر بالمعروف او نهي عن المنکر کښے (عبدالله ابن مبارک) (۳) يا دا ايات محمول دے په زمانه د صبر باندي - چه هر سړے پخپله رائے مغرورشي او دنيا ورته خوږه شي او متبع د خواهش شي او احتمال د اصلاح ختم شي - بلکه د ځان د فساد خطره وي نو په دغه وخت به سړے د خلقو اصلاح پريږدي او خپل دين به ځغوري د غرونو ته - (مشکوٰة)

يآايها الذين امنوا شهادة بينکم - ۱۰۶ - بديل مسلمان او عدي او حاتم نصرانيان تجارت له لاړه - په لار کښے بديل مړکيده - نو سامان خپل ئے عدي او حاتم ته حواله کړو - او فهرست ئے په کښے پټ کيخوده په سامان کښے - دوي سامان ورثو ته اورساوه خو يو د زرو جام په کښے نه وه - هغوي دعوه وکړه په دوي او دوي منکر وو نو قسم ئے اوکه - بيا يو د زرو سره دغه جام ښکاره شو نو دوي ريورټ اوکه نو هغه اووے چه دا مالره عدي او حاتم راکړے دے - نبي عليه الصلوٰة والسلام هغوي طلب کړه - نو هغوي اووے چه مونږ دا جام د بديل نه په قيمت اغستے وه - او ورثه منکر وو - نو هغوي پخپل علم قسم اوکه نو هغه جام واپس شو -

تحبسونهما من بعد الصلوٰة (۱) دا تشديد دے د قسم بالزمان (۲) او بل تشديد د قسم بالمکان دے - لکه قسم عند المنبر - قال عليه الصلوٰة والسلام لا يحلف احد کم عند منبري هٰذا علي يمين اثمة ولو علي سواک اخضر الا تبوء مقعده من النار (ابوداؤد)

اول سر کافر نه دے داخونه پوه يږي ۱۲ منه

ځکه خو مونږ وشوي نه اخستے نه وُ نو مونږ ځکه انکار کړے وه ۱۲ منه

(٣) او دریم تشدید دے بالصفات۔ او امام صاحبؒ پہ درے واڑہ قائل دے بلا لزوم ۔

من الذین استحق علیھم - ١٠٧ - والضمیر فی استحق عائد الی الاثم ای الذین استحق علیھم الاثم ای الذین وقعت الجنایۃ علیھم - الاولین - کانہ قیل منھما او بدل من الضمیر فی یقومان ۔

قالوا لا علم لنا - ١٠٩ - (١) کوم خلق چہ قائل دی پہ علم کلی اعطائی دَ انبیآء نو ھغوی تاویل فاسدہ کوی - چہ لا علم وایل دَوجے دَ دھشت ندی ورنہ علم ئے شتے پہ ھرشی ۔

جواب اولاً ۔ لا یحزنھم الفزع الاکبر (الانبیآء ١٠٣) نو فزع او دھشت خو پہ ھغوی نشتے ۔ ثانیاً ۔ واخبرہ خو دَ واقع نہ خلاف دہ - نو دا جواب غلط دے او شرک دَ اٹھا کر پھینک دو باہر گلی ہیں ۔

(٢) عام مفسرین وائی لا علم لنا بیوا طنھم وانما العلم لنا بظواھرھم

(٣) حضرت شیخ علیہ الرحمۃ فرمائی لا علم لنا پس دَ وفات نہ دے یعنی باری تعالٰی بہ تپوس اوکی چہ ستا سو څنگہ تسلیم او شو دَ حیثیت دَ الوھیت نہ یا دَ حیثیت دَ رسالت نہ نو دوی بہ اووائی چہ اے اللہ مونږہ خو دَ توحید دعوت ورکاوہ نو چہ ھرکلہ وفات شو نو بیا دَ دوی دَ شرک نہ خبر نہ وو ۔

ھل یستطیع ربک - ١١٢ - (١) ای ھل یفعل ام لا (٢) او یطیع ربک باجابۃ سوالک - (٣) چا ویلیدی چہ دَ دوی شک وہ ځکہ چہ دوی اول مسلمانان وُو - (جامع البیان)

قال اللہ انی منزلھا - ١١٥ - قال علیہ الصلوۃ والسلام نزلت المائدۃ من السمآء خبزا ولحما وامروا الا یخونوا ولا یدخروا لغد فخانوا ورفعوا لغد فمسخوا قردۃ وخنازیر (ترمذی بحوالہ مشکوۃ ص ٣٣٤)

تعلم ما فی نفسی - ١١٦ - ای تعلم ما اخفیہ ولا اعلم ما فی نفسک ای ولا اعلم ما تخفیہ (جامع البیان)

قال اللہ هذا یوم ینفع الصّٰدقین صدقهم - ۱۱۹ - هرکله چه
قریب شو مرګ ته یوسف بن اسباط نو به قرار وه نو خذیفه شاګرد
ورته اُووے چه وَلے بے قراره یے نو ده جواب اوکړو چه وَلے به بے
قراره نه یم او ما ته پتیل عمل کښے قسم دے چه څه رشتینے شے نه
معلومیږی چه د الله تعالیٰ د پاره وی - نو خذیفه اُووے چه
تعجب دے چه داسے نیک سړے قسم کوی عند الموت چه ماته په خپل
عمل کښے صداقت معلوم نه دے یعنی دومره د الله نه یریږی (احیاء
العلوم : ج ۴ : ص ۳۲۵) سړے چه څومره الله تعالیٰ ته قریب کیږی
دومره یریږی نو ځکه به امام احمد حنبلؒ دعا کوله اللّٰهم الق فی
قلبی خوفا منک بطا قتی -

للہ ملک السمٰوٰت والارض وما فیهن وهو علی کل شئ قدیر - ۱۲۰ -
ای لا عیسیٰؑ وامهٗ - دا خلاصه ده د تمام سورۃ -
یعنی تحریمات د الله جوړه وے او د غیر الله تحریمات پریدے
او نیازات او نذر صرف د باری تعالیٰ کوے او د غیر الله نذر او
نیازات پریدے - ځکه چه بادشاهی د اسمانونو او د زمکے صرف د
باری تعالیٰ ده نه د غیر الله او خاص باری باری تعالیٰ په هر شی
قادر دے نه غیر الله - او خاص د هغه نه حاجات غوښتے
نه د غیر نه -

تمّت سورۃ المائدۃ ۹ صفره سنه ۱۴۰۱ هجری
جمعرات ۸ بجه مسجد شاه پور

وسوف اکتسی ثوب الفنا — و کل شئ فان
وسوف تری کتابتی — اناتی الترب بال

که به حساب وی څائے نشته ؛ او که په احسان وی د خوارانو یمه
من نگویم که طاعتم به پذیر — قلم عفوه بر گناهم کش ؛

تبره الاکبه ۱۰۰
گفت رنج احمق
قهر خدا است ا
رنج کوری نیست
قهر آن ابتلا ست
یو کل عیسیٰ د
احمق نه تختیدو
نو چاورته اووے
چه ته خو باذن
الله درومه
علاج کوے نو
احمق نه ولے
تختے نو ده دا
جواب ورکړو
(رشتیل ص ۲۴۴)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(۶) سُوْرَةُ الْاَنْعَامِ مَكِّیْ دَه (۵۵)

دَ ترتیب قرآنی په لحاظ شپږم دے او دَ نزولی په اعتبار سره پنځه پنځوسم دے - بعد الحجر و قبل الصّٰفّٰت -

اسماء بنت یزید انصاریه فرمائي چه کله سورة انعام نازلیده نو حضور صلے الله علیه وسلم په اوښ سور وه او ما واگے نیولے وے او دا اوښ کیدو نزدے وه شوے وه دَ ثِقل نه (ابن کثیر ج۲ ص۱۲۳)

ربط

(۱) په دے سورة کښے دلائل[۱۷] په نفی دَ شرک بانبِ فی التصرف تفصیلاً دی - او په سورة مائده کښے اجمالا وو - نو دا تفصیل بعد الاجمال شو چه اوقع وی په ذهن کښے او تفصیل المقام هم شو -

(۲) په دے سورة کښے نفی دَ تصرف ده دَ کل ما سوی الله نه او په سورة مائده کښے نفی دَ تصرف وه دَ عیسیٰ[ع] نه او دَ مورِ دَهٔ نه - نو دا تعمیم بعد التخصیص شو چه مقصد دَ علم بیان دے یعنی یوه مسئله په مختلفو طریقو سره ذکر کول -

(۳) دلته په تحریمات غیر الله کښے علاوه دَ بحیرے صائبے حام وسیلے نه چه منذکور دی په سائده کښے نور صور منذکور دی چه من الحرث والانعام - ۱۳۸ - نو دا تتمه شوه -

(۴) دَ دے سورة مضامین بالعکس دَ مضامین دَ سورة مائده نه دی - یعنی نفی دَ شرک فی التصرف په کښے مقدمه ده - دَ نفی دَ شرک فعلی نه - نو دا هم ایراد دَ توحید شه په عنوان دیگر سره -

(۵) دلته تفصیل دَ ما اهل لغیر الله دے چه من الحرث والانعام دے (۱۳۶) نو دا تفصیل المقام شو -

معمول بحث خالقیت حصه ثانی قرآن بحث ربوبیت (از انعام) تا کهف از کهف تا سبا بیان سلطنت از سبا تا حوامیم بیان نفی شفیع قهری - از حوامیم تا آخیر بیان تخویفات ۔

خلاصه

په دے سورة کښې دوه حصے دی۔ په اوّلی حصه کښې نفی د شرک فی التصرف ده په دے حصه کښې دلائل عقلیه دی۔ یو نقلی د ابراهیم علیه السلام نه تفصیلاً او د باقیو نه اجمالاً دی په طور د ستخط سره۔ یو دلیل نقلی از اُمَم سابقه او بل دلیل وحیٔ دے د منکرانو د سوالونو جوابونه دی او د حغو د منلو وجے او طریقے د تبلیغ دی۔

په دویمه حصه کښې نفی د شرک فعلی ده په دے حصه کښې تحریمات غیر الله او نیازات غیر الله مکرر مکرر ذکر دی۔ یو په کښې دلیل نقلی بل په کښې دلیل وحیٔ دے او په یوه رکوع کښې مذکور دی باقی تحریمات الله بطور تتمه۔ په آخر کښې یو اعلان دے چه د حغه تعلق د ټول سورة سره دے۔ چه "انّ ربّك سریع العقاب وانّه لغفور رّحیم" ٥۔

الحمد لله الذی خلق السموٰت والارض وجعل الظّلمٰت ۔ ۱-
د سورهٔ انعام نه د قرآن دویمه حصّه شروع کیږی نو ځکه مصدر شو په الحمد سره۔ په دے کښې اکثر مسئله د ربوبیت ده یعنی د ذرے ذرے اشیاء مربی او حد د کمال ته رسَوُنکے صرف باری تعالیٰ دے۔

د کعب الاحبار نه روایت دے چه وا یا ت اول ا یات دے په تورات کښې او آخیرئے قل الحمد لله الذی لم یتخذ ولدًا دے۔

ولقد استهزء برسل ۔ ۱۰- التنوین للتکثیر وا لتعظیم
یو لاکھ څلیرشت زره تقریبا انبیاء دی۔ درے سوه پنځلس په کښې رسولان دی۔ او پنځه په روی کښې اولوا العزم دی
(۱) نبی علیه الصلوٰة والسلام (۲) ابراهیم علیه السلام (۳) موسیٰ علیه السلام (۴) عیسیٰ علیه السلام (۵) نوح علیه السلام (عثمانی)

كتب على نفسه الرحمة - ۱۲ - حتى كه د دوزخيانو د تضعيفِ
عذاب نه مانع د باري تعالىٰ رحمة دے راتلونکي)

وهم ينهون عنه وينئون عنه - ۲۶ - (۱) دوي منع کوي خلق
د توحيد نه او پخپله لرے کيږي د توحيد نه (عام) (۲) دوي منع
کوي خلق د ايذا د نبي عليه السلام نه او پخپله لرے کيږي د
اتباع نه (راتلونکي) معلومه شوه چه د دا سره نبي تعلق مفيد نه دے بلکه اتباع پکار ده ۱۲

بل بدا لهم ما كانوا يخفون من قبل - ۲۸ - (۱) اضراب دے
د ايمان نه چه مفهوم دے د ما قبل نه - يخفون چه پټوي به يے
په پرده د انکار کښے (عثماني)
يا به يے پټ مونده نو افعال برائے وجدان دي (شيخ)

ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه - لکه رشوتي حاکم چه ناجوړه
شي او تائب شي نو چه جوړ شي نو بيا رشوت شروع کي -

وقالوا ان هي الا حياتنا الدنيا - ۲۹ - حيات په اووه
معنو مستعمل دے په قرآن کښے -
(۱) حيات دنيوي لکه دا آيات چه مذکور دے
(۲) قوة ناميه لکه فاحيينا به الارض (فاطر: ۹)
(۳) قوة حساسه لکه وما يستوي الاحياء والاموات (فاطر: ۲۲)
(۴) قوة عاقله لکه اومن كان ميتا فاحييناه (انعام: ۱۲۲)
(۵) ارتفاع غم لکه بل احياء ولكن لا تشعرون - (بقره: ۱۵۴)
(۶) حياة اخروي لکه يليتني قدمت لحياتي (فجر: ۲۴)
(۷) حيات باري تعالىٰ لکه الحي القيوم - (بقره: ۲۵۵)

قد خسر الذين - ۳۱ - از سمع - هلك - از ضرب نقصان په
تول کښے - وهم يحملون اوزارهم - د دينه معلومه شوه چه
اعمال متشکل کيږي خو دا تفصيل دے د والوزن يومئذ ن الحق -
(اعراف: ۸) نو رد دے په معتزلو چه وزن د اعمال نه مني - چه

له ابوطالب واځ د نبي عليه السلام په حق کښے - والله لن يصلوا اليك بجمعهم - حتى اوسد في التراب دفينا - ۱۲ ۱۲

اعمال خو اعراض دی او لکه د دینه خبر شه دی چه اعراض خو هم وزن کیږی ـ لکه حرارت چه وزن کیږی ـ علاوه دا ده چه حال دُ دُنیا نه قیاس کیږی په قیامت باندې ـ

قد نعلم انه ـ ۳۳ ـ دُ علم نه وروستو آنه ځکه مکسور دے چه په خبر کښے ئے لام داخل دے ـ

ولکن الظلمین بآیات الله یجحدون ـ تها نوی وائی چه دُ محبت عنوان دے لکه چه مجنون دُ لیلی په دروازه کښے وهلے کیږی نو لیلی ورته سر بنکاره کی چه زهٔ خبریم چه ته ځما دُ وجے نه وهلے کیږے نو مجنون به په دغه وهلو خوشحال وی چه لیلی په خبر ده ـ

وان کان کبر علیك اعراضهم الخ ـ ۳۵ ـ معلومه شوه چه دُ حضور صلے الله علیه وسلم دُ ارا دے نه مراد خلاف کیږی نو نور مخلوق خو در کنار (تها نوی)

ثم الی ربهم یحشرون ـ ۳۸ ـ دا دُ انسان بیان دے ـ او په حدیث شریف کښے چه راغی چه دُ کوٹنړی قصاص به واغستے شی دُ بنکره ورنه ـ نو دا کنایه ده چه دُ ظالم نه به ضرور بدله اغستے کیږی دُ مظلوم دُ پاره ـ او که دُ نورو چارپایانو سره او لږی نو دُ حشر نه مراد مرګ دے ـ حشر کل شئ موت الا الانس والجن (ابن عباس)

قل أرئیتکم ـ ۴۰ ـ کانه قیل ما بصرته وما عرفت حالها الغریبة اخبرنی عنها فلا یستعمل الا فی الاستخبار عن حالة عجیبة

فیکشف ما تدعون الیه انشآء ـ ۴۱ ـ دا تفصیل دے دُ قال ربکم ادعونی استجب لکم (مومن: ۶۰) ای ان شآء ـ یعنی قبلولو کے دُ ئیم نو بیا قبلوم یا نه ـ نو اعتراض لازم نه شو چه مونږ خو ډیر سوا لونه او کړو او نه قبلیږی ـ

وَلَآ اَعۡلَمُ الۡغَیۡبَ ۵۰۔ دا مقوله دَ قُلۡ ده نه دَ لَآ اَقُوۡلُ ورنه تعارض راځي په نصوص کښې ۔ محصول چونګی او وے حضرت صاحبؒ ته چه ته هغه ئے چه دَ نبي علیه الصلوٰة والسلام علم غیب نه مَنې نو حضرت صاحبؒ ورته یو څو واقعات دَ نفی دَ علم غیب دَ نبي علیه الصلوٰة والسلام نه پیش کړه ۔ نو هغه دَ حضرت صاحب سره بیعت اوکړ ۔ او په واپسئ کښې ئے حضرت صاحبؒ ته دا بیتونه پیش کړه ؎

وأن أقیموا ۲۰۔۴۲ گفت مشتے نام نیلی میکنم خاطر خود را تسلی میدهم ۔ (رومیؒ) د غیبي په ماغه سره سرے عادی کړی د ذکر الله ۱۲

ابیاتِ محصول چونګی

(۱) اگر حاضر ہوتے ہر جا نبیؐ — تو کشف و وحی کی نہ کچھ غرض تھی
(۲) اگر ہر ذرہ کی وہ رکھتے خبر — تو کیوں زہر کھاتے بجنگ خیبر
(۳) اگر غیب دان ہیں حضور نبیؐ — بدر کے اسارا میں کیوں رائے لی
(۴) قصہ عائشہؓ کا نہیں تجھ کو یاد — کہ جب افک والوں نے کیا تھا فساد
(۵) نبیؐ نے صحابہؓ سے شوریٰ لیا — بجز وحیٔ حق کے نہ عقدہ کھلا
(۶) صدیقؓ فاروقؓ عثمانؓ علیؓ — کمیٹی کے ممبروں سے کیوں رائے لی
(۷) اگر غیب دان ہوتے وہ پاکباز — نہ کرتے کمیٹی میں وہ ترکتاز
(۸) خدا جتنا چاہے جتا دیتا ہے — وہی جتنا چاہے دکھا دیتا ہے
(۹) وہ غالب نہیں کرتا کل غیب پر — نبیؐ ہو ولیؒ ہو فرشتہ اگر
(۱۰) نبیؐ کو جو حاضر و ناظر کہے — بلا شک شرع اسکو کافر کہے

نو حضرت صاحبؒ ځان سره نوټ کړه ۔ حضرت شیخ القرآن صاحبؒ په دوران درس کښې محصول چونګی ته دعا اوکړه ۔ نو مونږ هم دعا کوُو چه اے الله دا سے توحید یانو ته هدایت اوکړه او نسل ئے غوره کړه ۔ او مدعیان دَ علم غیب وائی چه دا کسر نفسی دے ۔ یا نفی دَ علم غیب ذاتی ده علمائے حق ورته وائی چه نفی دَ علم غیب ذاتی ته څه ضرورت دے

ذبئ د جود ا معطائي دے نو صفت به ئے مختلف ذاتي شي او بل چه نفي
د ربوبيت او خالقيت دَ غير الله نه اوشي نو هلته هم دا دعوايه چه
دا نفي دَ خالقيت ذاتي ده - العياذ بالله - او دَ كسر نفسي صحيح معنىٰ
عاجزي او كبير كهے ده ذالمراد منه ان يظهر من نفسه التواضع
والخضوع والاعتراف بعبوديته حتى لا يعتقد فيه مثل اعتقاد
النصارىٰ فى المسيح) يعني واقعي ښكاره كړه چه بنده عاجزيم
عالم الغيب نه يم نه چه تواضعا خلاف الواقعه خبره اوكړي - دَ
كذب نه خو انبياء پاک دي - دَ علم غيب تفصيل ئے راځي پهٔ نځ لغتنګه -
اليس الله باعلم بالشكرين - ۵۳ - اسم تفضيل پهٔ معنى دَ
صيغے دَ مبالغے دے نو اعتراض وارد نه شو چه مفضل عليه به خالي
نه وي يا به غير الله وي نو مشاركت دَ غير الله دَ باري تعالىٰ سره
پهٔ نفس علم كښے نه صحيح كيږي ځكه چه علم دَ باري تعالىٰ بل
شان تے دے دَ غيبے علم دَ مخلوق نه شئ راتلے - او كه مفضل عليه
ئے باري تعالىٰ شي نو پهٔ علم دَ الله تعالىٰ كښے خو تفرقه نشته
ځكه چه علم دَ باري تعالىٰ خو حضوري دے هم پهٔ ځان علاقے
عينيت ده او هم پخپل صفت علاقے نعتيت ده او هم پهٔ غير
علاقے معلوليت ده -

وهو اسرع الحاسبين - ۶۲ - فى الحديث ان الله تعالىٰ يحاسب
فى مقدار حلب شاة ويلزم من هذا ان لا يشغله حساب عن
حساب ولا شان عن شان (روح المعاني)

قل هو القادر - ۶۵ - نبي عليه الصلوٰة والسلام پهٔ مسجد
كښے دوه ركعته نفل اوكړه - او بيا ئے اوګډه دعا اوكړه - نو
بيائے اصحابو ته اووے چه ما درے سوالونه اوكړه - نو دوه
منظور شو - (۱) سوال م اوكړ چه اے الله ځما امت پهٔ آفتِ سماوي
سره مه هلاكوه نو منظور شه - (۲) بيا م سوال اوكړ چه اے

سله حتىٰ ا ن الاشتراك بين علمين للفظي ه حاشيه شرح عقائد صر ۹۴ فلا مماثلة بينهما بوجه من الوجوه صر ۷۰

خُفيةً پهٔ پټه خِيفةً پهٔ ويره اصراف صر ۳۰

سله مشكوٰة (صر ۵۱۲)

اللہ تعالیٰ امت پہ غرقید وسرہ مہ ہلاکوہ نو سوال م منظور شہ۔ نو دریم
سوال م اوکہ چہ اے اللہ تعالیٰ امت لہ اتفاق ورکہ نو منظور نہ شہ رخازن)
څہ ثوابونہ چہ دی دین پہ خدمت کښے نو څکہ دی چہ اختلاف دے
او محنت دے کہ مرض نہ وے نو هسپتال بہ نہ وے (غریب)
فلا تقعد بعد الذکری مع القوم الظلمین ۰ - ۶۸ -
مجالس اهل باطل (۱) مسرہ د رضا نہ کفر دے (۲) او بے
اظهار د کراهته فسق دے (۳) د ضرورت دینوی د وجے نہ مباح
دے (۴) او د تبلیغ د پارہ عبادت دے - (معارف)
داخل دی پہ دے ایات کښے هر بدعتی ترقیامته پورے (مظهری)
دینهم لعبا و لهوا - ۷۰ - لکہ چہ د نن صبا مشرک پیران باجے
وهی او معرفت د خدائے حاصلوی (رشاہ اسحاق)
خواجہ معین الدین ته پیرا اوو چہ پہ اجمیر کښے توحید بیان دو
نو هلته هندوان وو۔ نو د هغوی د راغب کولو د پارہ خواجہ صاحب
د قوالۍ انتظام اوکہ چہ هندوان جمع شی او توحید ورته بیان کړم
نو روستو خلقو پہ هغه پورے قسما قسم دروغ جوړ کړہ -
واذ قال ابرٰهیم لابیه - ۷۴ - دلیل نقلی تفصیلی د ابراهیم علیه السلام
نہ۔ او د باقیو نہ اجمالا بطور د ستخط معلومه شوه د دے استدلال نہ
چہ مشغله مع الحق او مناظره مع اهل باطل دواړه منافی نه دی (تهانوی)
او بعض مقامات کښے خشونت هم مناسب دے۔ ابراهیم علیه السلام
پہ ابطال د الوهیت د اصنام کښے سختی وکړه څکه چہ دغه ابطال بدهی
وه۔ او پہ ابطال د الوهیت د کواکب کښے ئے مجادله وکړه څکه دغه ابطال کلک
مخفی وه (تهانوی) د ابراهیم د مور نوم لیوثا وه هغه مؤمنه وه
سرا (اعزاز علی صاحب)
لابیه آزر - معنی د آزر ده کوږ - دا د ده لقب دے۔ او تارخ ئے
علم دے یا بالعکس دے - سیوطی صاحب وائی چہ آزر د ده تره دے

فیمعراهم اقتده ۹۰ - هادو او اقتدی (برائے سکتہ دہ) مولوی روفیان

خلیل آسا دربستان یقین زن نوائے لا احب الافلین زن (رجامی)

دابراهیم پیشا درونز مدبلتی ختقی او وهم آواز دلااحب الافلین وکړه -

زمین اظلم ای ج ۹۳ - پہ دے ایت کښے درے مفسدان جمع دی (۱) مشرک (۲) مدعی د نبوت (۳) مدعی د الوهیة مدعی د نبوة لکه مسیلمه کذاب ، دمضمون وحی الفیل وما الفیل وما ادراک ماالفیل له ذنب قصیر وخرطوم طویل ۲۱۴ دد

حُکه چه نبی علیه الصلوة والسلام اٰباءً واجداداً مسلمان و ے تائید ۱) وتقلبک فی السّٰجدین (شعراء: ۲۱۹) (۲) بعثت من خیر قرون بنی ادم قرناً فقرناً حتی کنت من القرن الذی کنت منه (۳) اصطفی کنانة من ولد اسمٰعیل الخ - لیکن ظاهر د قرآن نه معلومیږی چه اٰزر د ابراهیم علیه السلام پلار وه او د ساجدین نه مراد اصحابؓ دی - او د خیر بعثت او د اصطفیٰ نه مراد خصائل حمیده دی (مرقاة) البته د نبی علیه الصلوة والسلام د والدین په حق کښے گفتگو بند دے (عثمانی وشیخؒ) ولیکون ای لیستدل بها - هٰذا ربی (۱) ای أهذا (۲) او فی زعمکم (۳) او یقولون (۴) یا اشاره ده مظهر ته او مراد ظاهر دے نو د مرزا خبره غلطه شوه چه نبی ﷺ د نبوة نه شرک کوی.

ان الله فالق الحب والنوی - ۹۵ - په دے مضمون کښے ثابتیږی توحید ورسالت او قیامت - (۱) یعنی قادر په دے کار دے نو قادر دے ستاسو په حاجتو نو پوره کولو باندے - او دا کار د خو بل څوک نه شی کولے نو ستاسو حاجتونه هم بل څوک نه شی پوره کولے - نو توحید ثابت شو -

(۲) او دا کار د خوراک جوړ د پاره دی نو د روح د پرورش د پاره په د رب العلمین په ذمه باندے کښے ضرور څه انتظام وی هغه رسالت دے -

(۳) او قادر په دے کار دے نو قادر دے په اعاده باندے نو قیامت ثابت شو -

لا تدرکه الابصار - ۱۰۳ - معتزله د دینه ثابتوی چه دیدار نشته په قیامت کښے او هم د لن ترانی (اعراف ۱۴۳) نه ثابتوی - او هم دا رنګے لیدے کیږی هغه چه ورله رنګ وی او جهة وی او ماده وی او باری تعالی د دینه منزه دے -

اهل سنت والجماعة ثابتوی دیدار الٰهی مسلمانانو لره

له مرزا نبی ﷺ
بنه مسلمان
وه او رساله
کے جاری وه
خو چه یے
تعلی وه بکښے
نو علماء حق
وے چه کوم
نه څه خیر
او د عکښے
قائل وه چه
عیسی علیه السلام
ژوندے دے
نو چه کله لے د
پیغمبری دعوه
اوکړه نو هغه کښے
یے اعلان اوکړو
چه عیسی علیه السلام
مړ دے او چه
چا ورته ژوندے
اوئی نو هغه
کافر دے نو
دغه ته ظلموا دوی
چه تا خو ورته
نبی ﷺ ژوندے وے
نو ته هم هغه کښے
کافر شو نو د
پیغمبری دعوه
څنګه کوے؟ نو
هغه اوئی چه پیغمبر
نبی ﷺ د پیغمبرانو
کفر کوی لکه دا
هذا ربی وغیره
د تجارت په څو
نسخو کښے هم د
یضع الحرب دا
د مرزا تحریفات دی
روح اصل کښے
الجزیة دے ۱۲
(ریوا ہم ص ۳۰۵)

نو اعراب او ویسه چه بنګ ته کذاب ئی داعنوان په هغه کښے کوی چه مخاطب هاتی نبوت منزه ته معلوم دے - دوسرو د ... نور هم خرافات دی -

انفسخ فقيل يارسول الله صلى الله عليه وسلم هل لتلك من علم يعرف به۔ قال نعم التجافی من دار الغرور والانابت الى دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزوله (مشكوة) ص۴۴۶

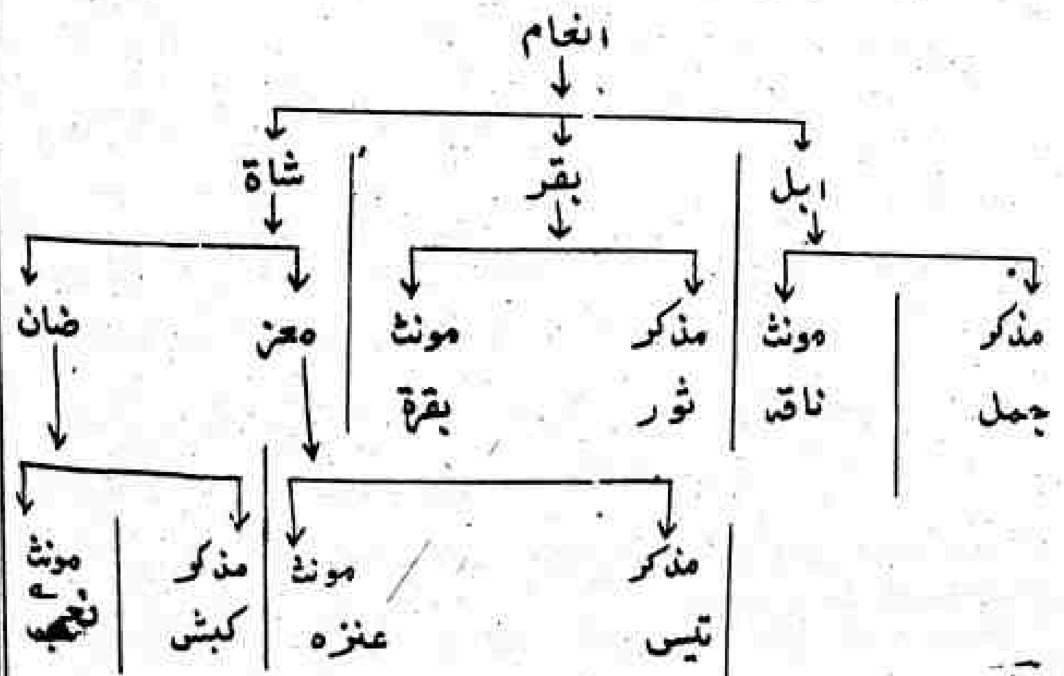
اكابر مجرميها ۔۱۲۳۔ مفسدان د دين درے فريقے دى (۱) اكابر مجرمان (۲) بے عمله علماء (۳) بے علمه پيران۔ تائيد:

يا ايها الذين آمنوا ان كثيرا من الاحبار والرهبان ليأكلون اموال الناس بالباطل ويصدون عن سبيل الله۔ (توبه: ۳۴)

يو عزيز ابليس لره په خواب كښې اوليده او ناست وه۔ نو دهٔ تے نه تپوس اوكړ۔ نو هغه اووے چه دا سے بد عتيان موليان پيدا شوى دى چه خلق گمراه كوى په داسے طريقو سره چه د هغے چل ما لره نه راځى۔ او مصلحان هم درے فريقے دى۔ (۱) نيك مالداران (۲) باعمله علماء (۳) باعلمه پيران۔ تائيد:

ذٰلك بان منهم قسيسين ورهبانا وانهم لا يستكبرون۔ (مائده: ۸۲)

ثمانية ازواج ۔ ۱۴۳۔

فائده: الجاموس كالبقر۔ (مولوى اعزاز علىؒ)

لهم دار السلام ۱۲۷۔ يسين ص ... محمد ص ۲۲، واقعه ص ۲۶۔

گفت از زبان خدا بنده خدا، گر خورد خرما كے حق كردش بجهل علمی پيران۔

دَ نه منلو اوده د جهل او شيخ سرحد ورته عقبات واځى (۱) تكليف مبلغ ته ص ۵۲۔ (۲) ظهور دَ جعض دَ دوى ص ۵۵ (۳) تهمت په مبلغ ص ۱۰۵ (۴) مشركانو ته خپل عمل خائسته كيدل ص ۱۰۸۔ (۵) اتفاق دَ مخالفين او منافقانه اقوال پيش كول ص ۱۱۳ (۶) خلاف دَ اكابرو ص ۱۲۳ (۷) د اجوړول د بدعتيانو ... د مبلغ ... د الله تعالى نه ص ۱۲۹

سیقول الذین اشرکوا لوشآءاللہ - ۱۴۸ - ما تورڈ یه وائی

چه بنده کاسب دے او خالق نه دے او په اراده کښې بنده مختار دے - نحن مختارون فی افعالنا وارادتنا وما نحن بخالقین لافعالنا

په خیر باندِ الله تعالیٰ خوښ دے او په شر باندِ هغه خفه دے اگرچه خالق د دواړو الله تعالیٰ دے -

مثال :- یو عالم او وے ماپسے ورمه تکوئے او چا چه ورله تکوو نو زه به ئے بیرته کوم او تکونکے به عاصی وی - نو بلا تشبیه ورتکول کسب دے او وربیرته کول خلق دے - په اراده د انسان دلالت کوی زجر د استاذ او شاګرد او نه تنه - او بل فرق دے په مابین د حرکت د رعشی او اختیاری حرکت کښې - او تقسیم هم صحیح شو چه افعال په درې قسمه دی طبعی لکه حرکت د رګ شه (۲) اضطراری لکه حرکت د رعشی شه (۳) اختیاری لکه رفتار شه -

البته اراده د الله تعالیٰ فوق ده د ارادے د بنده نه - یعنی الله تع په بنده هغه کوله شی خو دے ئے خپلے ارادے ته پریږدی دے

تائید: ولوشآء الله لجعلکم امة واحدة ولکن لیبلوکم (مائده ۴۸) دیته جبر محمود او اختیار محمود وائی -

(۲) اشاعره وائی نحن مختارون فی افعالنا ومضطرون فی ارادتنا -

تائید: وما تشآءون الا ان یشآء الله (دهر: ۳۰) جواب:- اراده د شئ کولے تاسو مګر چه اراده او کړی خدائے پاک چه د بنده به دا کار پخپله اراده سره کوی نو اراده د عبدی بنه مضبوط شوه - (تهانوی)

د اشاعره جبر او اختیار ته جبر متوسط او اختیار متوسط وائی -

(۳) جبریه وائی نحن مضطرون فی افعالنا وارادتنا په شان آلے -

تائید: کل صغیر وکبیر مستطر (قمر: ۵۳) دیته جبر مذموم وائی -

جواب:- کتب الله لیکون کذا وکذا ولم یکتب لیکن کذا وکذا (ملاعلی قاری)

(۴) معتزله وائی نحن خالقون لافعالنا ورنه نو ثواب او عذاب

هغه یو سړی په باغ کښې میوه په غلا او خوړه او هغه او وې چه زه خو ګیډۍ نوما لګاهغه او وهلو نو هغه او وې چه زه هم مجبور یم نو غلا او کړ گفت توبه کردم ازجبر اے عیار (رعاقل)

اختیار است اختیار است اختیار -

او عالم او وے سا ګل د چیرته چرته وه خپه چورته کوی ه بیائے ورته او وې چه بلې خپه پورته کړه نو هغه او وے چه دا نه شی کیدے نو عالم او وې چه د غسې بنده مجبور محض دے او نه مختار کل ۲ معارف مثنوی ص۳۵۵

هغه او وهغه توبه دکا عاقله اختیار والدم اختیار والد جبر واله نه یم -

بر استاذ ان یشنا گو د ... چرا است ... ست تو بر زنه ز جلش
هر دو ... آنو به حق شناس ... دین باآن قیاس -
گفت از باغ خدا بنده خدا گر خورد خرما که حق کردش عطا ... بنده اش ... دیگر ... خوش -

... ایمان بلا عمله غیر ... لم یعملوا خیرا ... منها قوما لم یعملوا خیرا ... لیخرج منها قوما ... یعنی منځی دے د حلود النار منه۔

به ولے وے۔ دیته اختیار مذموم وائی۔

جواب:- ثواب عذاب په اراده سره دی۔

یوم یاتی بعض ایات ربك الخ۔ ۱۵۸۔ د معتزلو مذهب دے چه ایمان بے لا عمله منظور نه دے او اهل سنت والجماعت وائی چه منظور دے۔ نو معتزله ترجمه کوی چه۔ کله راشی بعض نښانے د رب ستا (مثلاً طلوع الشمس من المغرب) نو نفع نه رسوی نفس ته ایمان د ده چه ایمان ئے مخکښے نه وی راوړے یائے کسب نه وی کړے د خیر۔ یعنی د طلوع الشمس من المغرب نه ئے مخکښے ایمان نه وی راوړے او وس راوړی نو منظور نه دے۔ یائے ایمان مخکښے وه خو عمل ئے نه وه نو د دغه محض ایمان هم منظور نه دے۔ اهل سنت والجماعت وائی چه لا ینفع نفسا کسبها لم تکن کسبت فی ایمانها خیرا۔ یعنی که پس د طلوع الشمس من المغرب نه توبه د شرک نه اوباسی نو منظوره نه ده او که توبه د معصیت نه اوباسی نو هم منظوره نه ده۔ تهانوی فرمائی چه په طلوع الشمس من المغرب چه وخت داوړی۔ او حالت د اطمینان راشی نو توبه بیا هم[۱] منظوره ده۔

ان الذین فی قوا دینهم الخ۔ ۱۵۹۔ د دینه د اهلبا طلو فرق مراد دے۔ تائید: وقالت الیهود لیست النصارٰی علی شیٔ وقالت النصارٰی لیست الیهود علی شیٔ (بقره: ۱۱۳) د دینه مذاهب اربعه نه دی مراد په دوی کښے تفرقه نشته مقصود د دوی یو دے۔ او هر فریقه د بل سره محبت لری او په حق ئے گنړی[۲]۔

بیت

هر نبی و هر ولی را مسلکی است | لیک تا حق می برد جمله یکی است
(رومی)

قل ان صلوٰتی ونسکی۔ ۱۶۲۔ یعنی په ټولو احوالو تشریعیو او

[۱] عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم بادروا بالاعمال ستا الدخان والدجال ودابة الارض وطلوع الشمس من المغرب وامر العامه وخویصة احدکم ۱۲ مسلم بحواله مشکوٰة

[۲] نو کوم غیر مقلد چه دے غلو ورا اماما نو ته او کړدوی تا بعدارانو ته بد وائی دغه اهل غلو دے نو په شکل کوم تقلید والا اهل د غلو نه اخیو که اهل حدیثو ته بد وائی نو د وی هم غلوه او د بی ۱۲

هر نبی او هر ولی له مسلک دے لیکن مونږ حق ته رسوی نو ټول یو دی۔ ۳۰

تکوینیو کښې د باری تعالیٰ منقادیم - تشریعي لکه نماز - او تکویني لکه موت او مرض - البته په تشریعي کارونو کښې ثواب او عذاب وي نه په تکویني کارونو کښې -

ورفع بعضکم فوق بعض - ۱۶۴ - په دے کښې رد دے په مساوات والوبا نه -

ان ربك سريع العقاب - د نه منونکو د پاره - وانه لغفور رحيم - د منونکو د پاره دا د ټول سورة سره لبدی -

دھذا کتاب اع ۱۵۵
انبیك غ۵ وبنا
وان ھذا صراطی مستقیما - اع - ۱۵۳

٭ ختم شو سورة انعام ٭

٭ ۲۷ - ۲ - ۱۴۰۱ ھ ٭

٭ کور ٭

٭ انتظار موت - وانتظار رحمت ٭

تاریخ کتابت: عائشه: تولید: جمعه ۴ مارچ ۸۳

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

سُوۡرَةُ اِعۡرَافِ مَکّی دہ

پہ ترتیب قرآنی سره اووم - او نزولی سره یوکم ثلویښتم ۳۹ دے بعد صٓ وقبل الجن دے -

زمانہ دَ نزول ئے دَ مکی معظمے دوراخر دے نو پہ دے سورة کښے پہ دَ صبر تلقین وی -

ربط (۱) هرکله چه مسئلہ پہ دلائل عقلیو او نقلیو سره مبرهنه شوه نو وس ئے پہ بهادرئے سره رسوی - نو دا سورة پہ انعام باندِ تفریع شوه -

(۲) بیان باقی تحریمات غیرالله بطور تتمه - یعنی جامے هم مه حراموئے پځان باندِ -

(۳) دلته دلائل نقلیه پہ توحید باندِ تفصیلا دی او پہ مخکښے سورة کښے اجمالا وُه - او عقلی دلائیل بالعکس دی نو دا ایراد دَ توحید دے بعنوان دیگر چه مقصد دَ علم بیان دے او تفصیل بعدالاجمال هم دے نو تفصیل المقام شو -

(۴) پہ اعتبار دَ مضامین سره دا سورة دَ مائدے سره کَوافق دے یعنی نفی دَ شرک فعلی پہ کښے مقدم ده - نو دا هم ایراد توحید بعنوان دیگر شو -

نه دا سورت ول تفریع ده پہ مسئلہ چه متصرف صرف باری تعالیٰ دے پہ بهادرئ سره رسوه ۷

المٓصٓ - انا الله اعلم افصل - ابن عباسؓ

خلاصه پہ دے سورة کښے درے دعوے دی -

(۱) پہ بهادرئ سره تبلیغ کوه مصائب به راځی برداشت کوه (۲)

(۲) دَ ما انزل تابع شه نه دَ شیطٰن (۳)

(۳) غیب دان او کارساز صرف باری تعالیٰ دے نو حاجات یوازے دَ هغه نه غواړئ (۵۶)

او ملیونه قصه د مے د ډیر دعوو متعلق دی په سبیله د لف نشر غیر مرتب
سره - بعضاً ولې د دې قصه د ډېره دعوے سره - څلورمه د دوېمه سره
اوپنځمه د دوېمه او درېمه سره تعلق لري - بیا التفات دے بسوی
اهلِ مکہ - بیا شپږمه قصه د موسیٰ علیه السلام د اوله دعوے سره د
متعلقه ده په دے قصه کښې شپږ مقامه دی او دا شپږ مقامه تقسیم
دے په دوه دورو باندې - بیا د بنی اسرائیلُ د یو قول تردید دے
په څلورو وجوهو سره - بیا یو څو ایات دی متعلق د دے د درېمه دعوو
دعوو سره - په آخر کښې ترغیب دے قرآن ته په طور د مراعات النظیر سره

والوزن یومئذ الحق - ۸ - څو قسمه وزن دے (۱) اعمال به متشکل
کیږی - تائید : وهم یحملون اوزارهم علی ظهورهم (انعام : ۳۱)
(۲) فهرستونه به وزن کیږی لکه په حدیث شریف کښې دی چه د یو
سړی به یو کم نهه نوی فهرستونه د بدو وی او هر یو به مد البصر - او یوه
چیټه به د نیکو وی چه کلمه شهادت به پکښې وی نو دغه چیټه به درنه شی
(۳) وزن به د سړی هم کیږی - او وزن د اعراض خو په دنیا کښې هم
کیږی شی لکه د حرارة - فلا مجال لقول المعتزلة ان الاعمال اعراض
فلا وزن لها -

قال ما منعك ان لا تسجد اذ امرتك - ۱۲ - بعض وائی چه لا زائد
دے په قرینے د ما منعك ان تسجد لما خلقت بیدی (ص : ۷۵)
لیکن انورشاه کشمیری صاحب فرمائی چه دا د واړه محاورے دی لکه چه
وائی ته څه شی منع کړے ئے د سجدے نه یا چه سجده نه کوے - (فیض
الباری ص ۱۶۳ ج ۴) درے ایاتونه دی دوه دا درېم - مالك ان لا
تكون مع السجدین (حجر : ۳۲) یعنی ما درته حکم کړے د سجدے او آدم
ما په لاس خپل پیدا کړے دے او ملائکو ورته سجده کړے ده نو
ته ولې سجده نه کوے اے ابلیسَ -

قال انا خیر منه - دا تقدیم د قیاس په نص کار د ابلیس دے

مدد و مما ۱۸۰ فذ امه اے عابه - المنجد ۱۲

مشکوٰة شریف ص ۴۸۶ ۱۲

مشکوٰة شریف ص ۴۸۶ ۱۲

فرقان ع ۲۳ - کهف ع ۱۰۵ - یعنی عملونه به مشرک سره ختم او بے وزن شی ۱۲

اعراف ۔

فرعون چه د ابلیس نُوَسِے دے هغه هم دا سے قول کړے .فبے (زخرف ۵۲)

(شیخ سرحلؒ)

دادعوه کَ دهٔ باطل ده ځکه چه په خاوُرو کښے منافع ډیر دی د اوُرنه ۔ او دَ خاورو فضائل هم بهتر دی د اور نه ۔ چه اور کښے خِفّت[۱]، طیش[۲]، ارتفاع[۳]، اضطراب[۴] دے ۔ او په خاورو کښے ثِقل[۱]، اطمینان[۲]، صبر[۳]، حیا[۴]، تثبت[۵] دے ۔ علاوه انما الورد من الشوک و لا ینبت النرجس الا من البصل ۔ یعني شرف دَ اصل نه واجبوی شرف دَ فن ے ۔ (روح المعانی)

لباسا یوارِی سواٰتِکم وریشا ۔ ۲۶ ۔ معلومه شوه چه دَ جامے دوه مقصده دی (۱) ستر (۲) اوزینت ۔ چه سړے جامه نوے واغوندی او دا دعا اوکی "الحمد لله الذی کسانی ما اواری به عورتی واتجمل به فی حیاتی ۔ کان فی حفظ الله حیا ومیتا ۔ دَ الحمد لله دا معنیٰ ده چه اے الله دا جامه تا ماله راکړے ده نه بل چا په دغه شکل دَ هر نعمت په مقابله کښے حمد دے ۔ یعني دا نعمت خاص تا راکړے دے اے الله ۔ الله تعالیٰ دِ په شیو خو ځونړه رحمتونه نازل کړی چه مونږه ئے دَ حمد په معنیٰ پوهه کړو ۔ غرق دی هغه خلق چه حمد وائی او طمعه ئے دَ غیر نه ده ۔ څوک چه دَ غیر نه طمعه لری دَ هغه دُعا نه قبلیږی ځکه چه دَ هغه لاس منافق دی چه پورته دی الله تعالیٰ ته او په زړه کښے ئے طمعه دَ غیر الله نه ده ۔ اعوذ بالله من الشیطن الرجیم ؕ ۔

یو صحابیؓ عرض اوکه نبی علیه الصلوة والسلام ته چه دَ یو سړی دا خوښه وی چه ځما جامے خاسُته وی نو دا به تکبر وی نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے چه ان الله جمیل یحب الجمال او تکبّر خو حق نه منل او خلقو ته کوزکتل دی ۔ البته که دَ شهرت دَ پاره څه جامه اغوندی نو وعید ئے دا دے ۔ من لبس ثوب شهرة فی الدنیا البسه الله ثوب مذلة یوم القیامة ۔ (مشکوٰة ص ۳۷۵)

کوو دانشمند بو ۳۱ - گرچه ده ګفت ... ۲۱۲ نیک نه ګفت است کوتا گفتو - . لکه اوتسنده مرض ده ... است (عراف)

ناکاره جامه دَ بخل دَ وجې نه غلطه ده او دَ تواضع دَ پاره ښه ده
نبي علیه الصلوة والسلام فرمائي الا تسمعون ان البذاذة من الایمان - ثلاثا -
په دې زمانه کښې اهلِ علم دِ ښې جامې اغوندي چه دَ خلقو په نظر کښې بد
بنکاره نه شي (طریب) دَ رسول الله صلے الله علیه وسلم یو څادر وُ دَ
هغه زر ۱۰۰۰ روپۍ قیمت وه - دَ امام صاحبؒ څادر وه دَ هغه څلور سوه ۴۰۰
اشرفۍ قیمت وه - ۱۰۱ - مالک چه روزانه کپړې به لوستلې او زړې به ئې خیراتي
ورکولې -

یا بني ادم لا یفتننکم الشیطٰن - ۲۷ - یعني جامې په ځان مه حرامَوئ
شیطٰن ستاسو دشمن دے اُبائي اجداد دي - کفار و به طواف کاوه عریانًا
او دا به ئې وې - الیوم یبدو کله او بعضه فما بدا منه فلا احله - یعني
په دې عریان طواف کښې ګناه نشته - رومیؒ فرمائي ؎

یا نګیری ابلهان را تو ولی   سر منه ګوساله را چون سامری

خالصة یوم القیٰمة - ۳۲ - ای لا یشارکهم فیها غیرهم او خالصة
من الهموم (روح المعاني)

ولکل امة اجل فاذا جآء اجلهم - ۳۴ - ولا یستقدمون عطف دے
په جمله شرطیه باندِ نه په جزا باندے (عام) یا جزا محذوف ده
ای یعني بون او په تعذیب کښې تقدیم او تاخیر نشته (رشیخ)
یا ولا یستقدمون ذکر شوے دے طردًا تاکیدًا (عثماني) نو
اعتراض وارد نه شو چه کله اجل راشي نو بیا تقدیم نه شي کیدے -

حتی یلج الجمل - ۴۰ - دا تعلیق بالمحال دے - جمل اُوښ - جُمَّل
جُمَل - جُمَّل - حبل غلیظ (المنجد)

اورثتموها - ۴۳ - دَ اسبابو دَ ملک نه قوي سبب دے
بما کنتم تعملون - عمل سبب تفضلي دے دَ جنت دَ پاره - یعني
جنت ستاسو قانوني منصب دے نه (عایق) - دا غتہ احسان دَ خدائے
تعالیٰ دے او علت فضل الٰهي دے - تائید : عن ابي هریرة رض قال قال

في انتفاء التاخیر مثل انتفاء التقدیم - (من الدسوقي ص ۳۶۹)

او ره تي اوا وبهم
علاج به خو علاج مقدار
او وخت او پرهیز دي
اکثر مرضونه د کثرت
خوراک نه پیدا کیږي ۱۲
۱۵ ربیع الاول ۱۴۱۴ھ
......
کثرت اسراف
...
الحمدیه
...
(غریب)

(۱) دعیش سبکیږه
(۵) چه په اندازه
چلیږي نو غم نشته -
(۲) اګرچه خدائے تعالیٰ
ویلي دي کلوا واشربوا
لیکن دا حد نه دي
ویلي چه خوري
ترمزي -
لطیفه -
نیکان وائي چه
ګیډه مرے حصے
دکه د ډوډۍ او
دا و بو او دریمه
د پارهٔ -
لو هزرات وائي کیږي
د ډوډۍ د پاره دکه
او یه دوکان له
ځائے کوي او
ستا دِ بهرته نه
اوځي.
قیل استیناف اخباري
اے اخبرهم انهم
لا یستقدمون -
قیل فیه مبالغة

رسول الله صلے الله علیه وسلم لن ینجی احدامنکم عمله قالوا ولآ انت یارسول الله صلے الله علیه وسلم قال ولآ انا الا ان یتغمدنی الله برحمته (الحدیث)

وعلی الاعراف رجال - ۴۶ - (۱) اعراف والا هغه دی چه حسنات او سیئات ئے برابر شوی وی (ابن عباسؓ)

(۲) شهیدان چه عاق وی د والدین نه (طبرانی)

(۳) مؤمنان د جن (بیهقی)

(۴) اطفال د مشرکانو (۵) اصحاب فترت[1] (رفترته) (۶) مدیون (ابو حاتم)

فی ستة ایام - ۵۴ - عیّن ورځے د دنیا مراد نه دی - ځکه دا خو پیدا کیږی د حرکت د نمر نه (۱) نو مقدار د شپږو ورځو د دنیا (۲) یا ورځے د عالم الغیب (۳) یا ورځے د قیامت مراد دی -

ثم استوی علی العرش - په اعتبار د مبدے سره متشابه دے ری استوی یلق بشا نه - او په اعتبار د غائے سره متشابه نه دے یعنی کنایه ده چه چا ته ئے خزانه د دی حواله کړی -

قال یٰقوم لیس بی ضللة - ۶۱ - قوم بدرے وائی او نوح علیه السلام ورته یٰقوم وائی - دا تلطف فی الدعوة دے[3] -

بیت

(۱) بدی را بدی سهل باشد جزا | اگر مردی احسن الیٰ من اساء
(سعدیؒ)

ولکنی رسول من رّب العٰلمین - معلومه شوه چه مبنیٰ د علوم د رسالت په اظهار ده - علم د رسالت دا دے چه د باری تعالیٰ حکم مخلوق ته رسوی او مبنیٰ د علم د ولایت په کتمان ده - علم د ولایت تعلق دے د مخلوق د خالق سره دا د ښکاره کولو شے نه دے - البته بعضے مغلوب الحال ولیان اظهار کوی[2] - ه

اے مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز | کاں سوخته را جان شد آواز نیامد
ایں مدعیان در طلبش بے خبر انند | کاں را که خبر شد خبرش باز نیامد
(سعدیؒ)

[1] واحفه خلق دی چه د عیسیٰؑ نه بعد او د نبی کریم صلے الله علیه وسلم نه قبل وو ۱۲
[2] هیچ چیزے خود بخود چیزے نه شد * هیچ آهن خود بخود تیغے نشد (رومی)
[3] علوم د نبوت لکه نرخ د تجارت چه د ښکاره کولو شے دے او علوم د ولایت لکه نقد مال چه د ښکاره کولو شے نه دے ۱۲

قه قال صلے الله علیه وسلم - احسن الیٰ من اساء (۱) د بدی بدله بدی آسانه ده که سړے کی (سړے یې) نیکی کوه د هغه چا سره چه ستا سره بدی کوی -

۲-۱ - د صبا مرغه د سحر عشق د پتنګ نه زده کړه - د هغه سوی نه روح لاړه او آواز ...
ترجمه: نه راغی - ۳-۰ - دا مدعیان په طلب د الله کښے بے خبره دی* څوک چه خبر شو د هغه آواز نه راغی

(۱) دانه پټه کړه چه قبول دام شه . ګل پټ کړه ... بام ... شه (۲) در ... موافق شه دوائي د حکم ...

زيات مذکوره استاذ که یم . (۳) ای مولی قیمت د خپل دهر جهانه وړاندې ده، نرخ ... الاعراف . پوره کړه چه وس هم ارزانه کړه .

۱- دانه پنهان کن به کلی دام شو غنچه پنهان کن گیاه بام شو (رومی)

مالکم من الٰهٍ غیره - ۶۵ - بیت

۲- باورد بساز چون دوائی تومنم باکس منگر که آشنائی تو منم (رومی)

۳- ای که قیمت خود هردو عالم گفتی نرخ بالاکن که ارزانی هنوز (مفتی رحمٰن مرادآباد)

۴- ماهرچه خوانده ایم فراموش کرده ایم الاحدیث یار که تکرار می کنم

۵- دفتر تمام گشت به پایان رسید عمر [۱] ماهچنان دراول وصفِ تو مانده ایم (سعدی)

اتجادلوننی فی اسماء سمیتموها انتم وآبائکم - ۷۱ - یعنی تش نومونو دی مصداق ئې نشته لکه چه وائی جهال چه فلانکي بابا د فلانکي مرض د پاره ښه دے - ما نزل الله بها من سلطٰن - شاه ولی الله صاحبؒ فرمائی حقه تمایه نزد داده چه قبر او محل د عبادت د یو ولی او طور قول برابر دی په نهی کښې چه لا تشد الرحال الا الی ثلاثة مساجد (حجة الله البالغة ص۱۹۲) عینی وائی انصاف داده چه مستثنٰی منه مکان دے چه جنس بعید د مساجد دے او مستثنٰی منه په استثناء مفرغه کښې عامه وی او د جنس د مستثنٰی نه وی نو مزارات ته تله په قصد د تبرک او د دعا د قبلید و د پاره هلته منهی عنه شو او په دے دلالت کوی انکار د بصره غفاریؓ په ابو هریرهؓ باندې چه طور ته تلے وه - لوادرکتك قبل ان تخرج ماخرجت او دلیل ئې پیش کړ دا حدیث او موافقت اوکړ ورسره ابو هریرهؓ (بخاری ص۱۵۸ حاشیه ۶)

د دوه ؤ اصحابوؓ چه اختلاف راشی په یو خبره کښې نو د روستنو خلقو اختیار دے - چه د چا خبره منی - نبي صلے الله علیه وسلم فرمائی اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم - او که دوه وه اصحابوؓ اتفاق اوکړو نو د هغې نه اجماع جوړیږی (اصول)

او که مستثنا منه مسجد شی چه بے انصافه خبره ده په قول د عینی نو مزارات به مسکوت عنه شی او اصل په اشیاء کښې حل دے

[۱] یو عالم خواب لیدلے وۀ چه د پنجپیر شیخ القرآن صاحب وائی چه دفتر تمام گشت به پایان رسید عمر الاحدیث یار که تکرار می کنم - دا د هغهٔ د حیات دوران وۀ چه هغه عالم بیا پنجپیر ته دورے له تلے وۀ (رغیب)

[۲] بخاری ص۲۱۵ حاشیه ص۵ ۱۲

(۳) ما هر څه چه ویلي دی نو هغه هیر کړي دی - مګر صرف خبرې د یار ګرځوومه -

(۵) کتاب ختم شو او عمر هم ختم شو، خو تر اوسه په اول صفت د مولی کښې پاتې یم .

معروف ۔

کسحرمتہ۔ واخانلہ زیربحث خبرہ دہ - او پہ تقدیر کِ حِل بانبِ حلِ حرمتہ
چہ جمع شی نو فقہاء ترجیح ورکوی حرمت لرہ - لکہ چہ یو سرے اُو
وائی چہ پہ دے کوزہ کبنے پاکے اوبہ دی او بل او وائی چہ پلیتی دی
نو عقل تہ نہ تنفرکوی - خلق خو ھسے شرک تہ روان دی پہ لمسہ
دَ شیطان او څہ ورلرہ بعض خلق لارے برابروی فالی اللّٰہ المشتکی ۔

اولتعودنّ - ۸۸ - ای لتدخلنّ (ابن عباسؓ) یعنی پہ عود
کبنے تجرید دے - تجرید وائی دیتہ چہ دَ لفظ دوہ معنی وی او
بعض واغستے شی او بعض ترک شی ۔

(۲) یا عود پہ زعم دَ کفار کبنے دے ځکہ چہ تر او سہ نبی علیہ الصلوٰۃ
والسلام رد دَ کفر نہ کاوہ نو دوی وے چہ دے ځو نږہ پہ دین
دے ۔ یا عود تغلیب مراد دے (عثمانی)

او پہ ان عدنا کبنے هم - مشاکلت هم جوړیږی نو اعتراض وارد
نہ شو چہ عود خو ویلے کیږی رجوع حالت اول تہ او پہ پیغمبرا نو
کبنے خو کفر نہ وی چہ عود ورتہ صحیح شی ۔

فتولیٰ عنھم وقال یٰقوم - ۹۳ - (۱) ندا برائے تاسف دہ
(۲) یا اسماع مراد دہ حاضرین تہ (۳) یا قوم تہ قبل الھلاک تائید:
ابن عباسؓ فرمائی فرجع من بینھم قبل الھلاک وقال یٰقوم ۔
(۴) یا معجزہ دَ پیغمبر دہ نو ثابتہ نہ شوہ سمع دَ اموات ځکہ چہ
معجزہ خوامر خارق غیر اختیاری دے ۔

أولو کنا کارھین - (۱) الھمزۃ للانکار الوقوع ای انعود -
(۲) یا اتجبرو ننا فالھمزۃ لانکار الواقع ۔

فاذا ھیَ ثعبان مبین - ۱۰۷ - کانھا جان (قصص: ۳۱) فاذا
ھیَ حیۃ (طٰہٰ: ۲۰) نو جان وَہ پہ ابتدا کبنے یا پہ سرعت سیر کبنے
او ثعبان وہ پہ انتہا کبنے یا پہ جُثہ کبنے او حیۃ خو عام دے ۔

قال القوا - ۱۱۶ - امر برائے احتقار دے (نور الانوار) یا برائے

لہ پہ دے کبنے
دوہ قولہ دی
(۱) اصل پہ اشیاؤ
کبنے حل دے،
(۲) اصل پہ اشیاؤ
کبنے حرمت دے
(۳) اصل پہ اشیاؤ
کبنے توقف دے
قبل الدلیل
(نور الانوار)

سہ
عن عروۃ بن عامر
قال ذکرت الطیرۃ
عند رسول اللّٰہ
فقال احسنھا الفال
ولا ترد مسلما فاذا
رای احدکم ما یکرہ
فلیقل اللّٰھم لا
یاتی بالحسنات الا
انت ولا یدفع السیئات
الا انت ولا حول ولا
قوۃ الا بک (رواہ ابوداؤد مرسلا)
مشکوٰۃ ۳۹۲

سہ
اللّٰھم اصلک کبارو
واقتل صغارہ و
افسد بیضہ واقطع
دابرہ وخذ بافواھم
عن معایشنا وارزاقنا
انک سمیع الدعاء
(قرطبی)

اصلاح دے نو اعتراض لازم نه شو چه دا خو امر بالمنکر دے۔

قال الملأ من قوم فرعون - ۱۰۹ - قال للملأ حوله (شعراء: ۳۴) نو اول فرعون دا خبره کړے ده بیا قوم د هغه تائید کړے دے فلا منافات (عثمانی)

ویذر نا بنی اسرآئیل - ۱۳۷ - محکښے درے مقامه ختم شو (۱) علی منافظ ۱۰۴-

(۲) کولا تاتی نه کار واخلئ - ۱۲۷ - (۳) په دشمن قسما قسم عذابونه راتله او تسلیم نه کول - ۱۳۰ - دا درے مقامه اول دور دے د قصے د موسیٰ علیه السلام یعنی معامله د موسی علیه السلام او فرعون سره د دے دور نه دا معلومه شوه چه د داعی مقابله د یو غټ اقتدار سره وی نو دغه اقتدار به آخر کښے ختم شی او داعی له به الله تعالیٰ فتح ورکی نو په دے کښے تسلی ده نبی علیه الصلوٰة والسلام ته۔

(۲) په دویم دور کښے معامله د موسیٰ علیه السلام ده د قوم خپل سره په دے کښے هم درے مقامه دی (۱) دشمن به ختم شی او په تاسو کښے به شرک خورشی - ۱۳۹ -

(۲) کوه طور بانډې د موسیٰ علیه السلام اعتکاف - ۱۴۲ -

(۳) د موسیٰ علیه السلام د اوویا کسو انتخاب - ۱۵۵ -

د دے دور نه معلومیږی چه د جدید تعلیم یافته قوم نه غلطی کیږی - په دے کښے تنبیه ده اصحابو د نبی علیه الصلوٰة والسلام ته (مولانا آزاد)

قال رب ارنی انظر الیك - ۱۴۳ - معلومه شوه د سوال د موسیٰ علیه السلام نه د رأیت او د تعلیق د رأیت نه په امر ممکن پورے چه استقرار د جبل دے پخپل مکان کښے چه دیدار امر ممکن دے خلافا للمعتزلة (روح المعانی)

ولما سقط فی ایدیهم - ۱۴۹ - (۱) هر کله چه او غورزه ولے شو سخے په لاس کښے د دوی (شیخ) (۲) هر کله چه نادم شو دوی (عام)

والقی الالواح - ۱۵۰ - ای وضعها بسرعة - تائید: فالقوه علی وجه ابی (یوسف: ۹۳) شیخ سرحد

لا یراه فی الدنیا بعینه لکن یری فی المنام ویحصل للقلوب من المشاهدات والمشاهدات ما یناسب حاله (مجموعه فتاوی ابن تیمیه ۳۳۶/۳)

یطیروا بموسیٰ - وقال عکرمه کنت عند ابن عباس فمر طائر یصیح فقال رجل من القوم خیر خیر فقال ابن عباس ما عند هذا لا خیر ولا شر ۱۲ قال علیه السلام من رجعته الطیرة من حاجته فقد اشرك وقیل وما کفارة ذلك یا رسول الله ۱۲ قال ان یقول احدهم اللهم لا خیر الا خیرك ولا طیر الا طیرك ولا اله غیرك ثم یمضی لحاجته (قرطبی ج ۷ ص ۲۶۶)

له چه تاسو احتیاط کوئ ۱۲

وکتبنا له فی الالواح من کل شیء الآیة ۱۴۵ ای یحتاجون الیه من الحلال و الحرام ۱۲ روح ج ۵ ص ۵۶ ۱۲

فالصحابة والتابعون وائمة السلف علی ان الله یریٰ فی الآخرة بالابصار عیانا دون احد

فنزل ترک التحفظ منزلة الالقاء الاختیاریة فعبر به تغلیظا فان حسنات الابرار سیات المقربین (روح)

فائدہ:- د موسیٰ علیہ السلام شان جلالی ؤہ نو د حقہ پہ دین کښے سختی وہ نو پہ قاتل صرف قصاص وہ۔ او د عیسیٰ علیہ السلام شان جمال وہ نو د حقہ پہ دین کښے نرمی وہ نو پہ قاتل صرف دیت وہ او د نبی صلے اللہ علیہ وسلم شان جامع ہے نو دین ئے ہم جامع دے د جلال او جمال نو پہ قاتل قصاص دے یا دیت۔

وانت ارحم الراحمین - ۱۵۱ - مولانا احمد علی سہارنپوری والی چہ دا خو نبرہ اللہ پاک پہ قیامت کښے ہم دے نو خو بنرہ سرہ بہ چیرہ مہربانی او کی۔

حجاج ابن یوسف چہ مرکیدہ نو مو ئے جراً نو حجاج ورتہ اُووے چہ اُئی کہ حساب خدائے تعالیٰ تاتہ حوالہ کی۔ نو ھغہ اووے چہ زۂ بہ ستا تول کنا هوش معافی کړم نو حجاج ورتہ اووے چہ قسم دے کہ باری تعالیٰ ماتہ اختیار راکی چہ حساب پہ چا کوے نو ځہ بہ وایم چہ باری تعالیٰ حساب زما او کہ ځکہ اَنْتَ ارحم الراحمین دے۔

ورحمتی وسعت کل شیٔ - ۱۵۶ - یعنی پہ رحمت د باری تعالیٰ کښے ھرځہ ځائیږی چہ خوک دے رحمت تہ راځی نو ځائے ورلرہ شتہ - (شیخؒ)

(۲) یا عام رحمت ھرچا تہ رسیدلے دے حتیٰ کہ کفار و تہ پہ جھنم کښے - ځکہ چہ د تضعیف د عذاب نہ مانع رحمت د باری تعالیٰ دے۔ او رحمت خاصہ مشروط دے پہ شرط د اتباع د نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام (عثمانی)

فانبجست - ۱۶۰ - ای فانفجرت (ابو سعودؒ) وزعم الطبرسی الانبجاس خروج الماء بقلة (روح المعانی) فالانبجاس فی الابتداء والانفجار فی الانتہاء (مولانا عبد الغفور صاحب)

التقدیم ... یقول ابن عش ... منہ بصفات ... اللہم انی ... اسئلک ... حتک التی ... وسعت کل شئ ... ان تغفر لی ذنوبی۔ (منهاج المسلم ...)

فلما نسوا ما ذکروا به انجینا الذین الخ - ۱۶۵ - فنص علی نجاة الناهین و هلاک الظلمین وسکت عن الساکتین لان الجزآء من جنس العمل فهم لا یستحقون مدحا فیمدحوا ولا ارتکبوا عظیما فیذموا (ابن کثیر) دَمشکوٰة شریف حدیث دے چه باری تعالیٰ اوو ے جبرآئیل علیه السلام ته چه فلا نکے کلے هلاک کړه - نو جبرآئیل علیه السلام اووے چه په هغه کښے یو سړے دے "لم یعصك طرفة عین" نو باری تعالیٰ اووے چه هم د هغهٔ سره دغه کلے هلاک کړه ځکه چه "لم یتمعر وجهه فیَّ ساعةً" نو بعضو ویلیدی چه عذاب بئیس صرف دَظالمانو دے او په نفس عذاب کښے ټول شریک دی -

واذ اخذ ربك من بنیٓ اٰدم الخ - ۱۷۲ - دا تردید دَ قول دریم وار - یعنی که تاسو مغفور روے نو تاسو به دَ عامے وعدے نه مستثنیٰ وے - او اوّل تردید - ۱۶۸ - که تاسو مغفور روے نو ستاسو به وعده وَلے باری تعالیٰ اَغستله - او دوّم تردید ۱۷۱ - که تاسو مغفور روے نو پتا سوبه ولے باری تعالیٰ غر پورته کَولو - آخری تردید - ۱۷۴ - که تاسو مغفور روے او ستاسو دعوت ته ضرورت نه وے نو ستاسو لوئے پیشوا بلعم بن باعورا به وَلے مرتد کیده -

شهدنا - ای قال الله تعالیٰ للملٓئکة اشهدوا علیهم قالوا شهدنا - بنا په دے وقف دے په بلیٰ باندے (خازن)

یا بلیٰ شهدنا علیٓ انفسهم بانک ربنا بنا په دے وقف دے په شهدنا باندے (روح المعانی)

ولقد ذرأنا لجهنم - ۱۷۹ - متعلق به دعوی ثانی (۱) دا غا یه تکوینی ده (عثمانی) (۲) یا لام برائے عاقبة دے (شیخ) دَ دواړو مآل یو دے نو اعتراض وارد نه شو - په وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون (ذاریٰت: ۵۶)

له فانّ وجهه لم یتمعر فیَّ ساعة قط مشکوٰة ص ۴۳۹ ۱۲

وقطعناهم الخ - ۱۶۰ - تقطیع و تبعیض دپاره دازالے داتصال چه په صیغهٔ داجسام کښے چه صفوی متفرق وی نو دا لفظ مستعار دے دپاره د تفریق دجماعت. (مختصر ملك ۳)

دا اماموں بہ دے او تعصب دالٰی ہغایہ حدیث کولاد امنع دے مکہ تقلید مذموم وتقلید

از اصلاح المسلمین ص ۴۳۲ - ۴۳۲ السنہ ذوالحجہ ۳

لله الاسماء الحسنیٰ فادعوہ بہا - ۱۸۰ - متعلق بہ عوائے ثالث

او - ۱۷۸ - متعلق بہ عوائے اول -

فائدہ :- دعبارت النص نہ معلومہ شوہ چہ سوال دباری تعالیٰ

نہ بہ کیږی پہ اسماء د باری تعالیٰ سرہ - دا قطعی او قرآنی

بہترہ طریقہ دہ - وذروا الذین یلحدون فی اسماءہ -- چہ د

باری تعالیٰ صفت غیراللہ لہ ورکوی دیتہ شرک خفی وائی

مثلاً غیب دان صرف باری تعالیٰ دے او دے غیب دان غیر اللہ

تہ او وائی - یا فریادرس صرف باری تعالیٰ دے او دے فریادرس

بل چا تہ او وائی -

ھوالذی خلقکم من نفس واحدۃ وجعل منھا زوجھا الآیۃ ۱۸۹

منھا ای من جنسھا تائید (۱) جعل لکم من انفسکم ازواجا (نحل: ۷۲)

(۲) ومن آیاتہ ان خلق لکم من انفسکم ازواجا (روم: ۲۱) (شیخ)

(۳) فلما تغشٰھا کبنے انتقال دے د آدم نہ اولاد د حغہ تہ (شاہ

عبد القادر) ھذا معاتبۃ الآباء بما فعلہ الابناء (ابریز ص ۲۰)

(۴) ذکر د آدم علیہ السلام تمہیدا دے او ضمیر د تغشٰھا اولاد

د آدم تہ راجع دے - لکہ " ولقد زینا السماء الدنیا بمصابیح وجعلنا

ھا رجوما للشیاطین (ملک: ۵) د تزین آسمان ستوری چہ ادی

او رجوما للشیاطین چہ ادی (عثمانی) د دے تولو جوابونو مال

یو دے چہ مراد د جعلا لہ الشرکاء نہ اولاد د آدم دے نو مشہورہ

قصہ چہ د حوا علیہا السلام اولاد نہ کیدہ نو شیطان ورتہ او وے

چہ عبد الحارث نام کیدہ نو د غیبے او شوہ) غلط دہ - (شیخ)

واذا قرئ القرآن فاستمعوا لہ - ۲۰۴ - د دینہ معلومیږی

چہ قرأت خلف الامام غلط دے - تائید : قال سعد وددت

ان الذی یقرء خلف الامام فی فیہ جمرۃ (موطا امام محمد ص ۱۰۳)

وقال عمرؓ لیت فی فم الذی یقرء خلف الامام حجرا (موطا ص ۱۰۰)

من کان لہ امام فقراءۃ الامام لہ قراءۃ

تقرب وائی ... منزہ ... دلائل ... متقلب ... بیقرارہ ... چہ پہ مال ... وی ... چہ موی

شعبی وائی چه د اقتدیا فه بدرینا خوراتفاق دے په دے چه قرأت خلف الامام بیشته - (روح المعانی) جلد ۱۳ جز ثانی ٰ

ابو هریره صاحب فرمائی چه امام پسے کے نوا قرأ فی نفسك (مشکوة ص۸۱)

نو معلومه شوه چه مراد حضور دے -

واذکر ربك - ۲۰۵ - مراد د ذکر دا دے چه بلنه خاص د باری تعٰ کوئی. دا ذکر لازم دے او نفس لسانی ذکر خو مستحب دے قابل وعید نه دے - قال شیخ عطارؒ ـــه

ذکر حق بیچون نماز فرض دان ؛ ؛

وله یسجدون ۵ - ۲۰۶ - خاص د هغه منقاد کیدی -

تمت سورة الاعراف

(۵ — ۳ — ۱۴۰۱)

ــه والحق ان المسالة مختلف فیما بین الصحابة و التابعین و اختلاف الائمة مأخوذ من اختلافهم فکل اختار ما ترجح عنده ولکل وجهة هو مولیها فاستبقوا الخیرات - حاشیه موطا امام محمدؒ ص۹۵

ما احسن هذا التحقیق وبه نأخذ

(غزنوی)

اوه سجدے فرض دی - (۱) اعراف - (۲) رعد (۳) نحل - (۴) بنی اسرائیل - (۵) مریم - (۶) حج - (۷) ص -

واجب سجدے درے دی - (۱) فرقان - (۲) سجده - (۳) حم سجده -

سنت سجدے څلور دی - (۱) نمل (۲) نجم - (۳) انشقاق - (۴) اقرأ -

حاشیه اول کنز - عرف شذی

ولا وائی چه تولے سجدے واجب دی ۱۲

قال من صلی صلوة لم یقرء فیها بام الکتاب فهی خداج ثلاثا غیر تمام فقیل لابی هریرة انا نکون وراء الامام فقال اقرء بها فی نفسك . الخ .

فمن اراد ان یفرق امر هذه الامة وهی جمیع فاضربوه بالسیف کائنا من کان . مشکوة ص۳۲۰

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة الانفال مدنی دے

پہ ترتیب نزولی سرہ اتۃ اتیا یم دے
پہ ترتیب قرآنی سرہ اتمہ دے۔ او پہ ترتیب نزولی سرہ اتۃ اتیا یم دے
زمانہ د نزول ئے د جنګ بدر شروستو دہ۔

ربط د محاجہ باللسان نہ بعد محاجہ بالسنا ن۔

خلاصہ پہ دے سورۃ کښے دوہ حصے دی۔ پہ اوله حصه کښے اووه علل د پاره د دے دی چہ انفال حق د باری تعالیٰ دے۔ او پہ دویمه حصه کښے پنځه علل دی او شپږ پنځه قوانین دی۔ پہ دویمه حصه کښے پنځه قوانین د پاره د نبی کریم صلے اللہ علیہ وسلم۔ او دوه قوانین برائے مؤمنین دی۔ پہ درمیان د دواړو حصو کښے دعوی سورۃ دہ قاتلوهم۔ ۳۹۔ پہ اخر کښے ترغیب دے جهاد او هجرت ته۔
مختصر خلاصہ:۔ قاتلوهم نو کہ غنیمت راغے هغه حق د باری تعالیٰ دے۔ د هغے د پارہ بیان د علل او قوانین جنګ۔
یسئلونک عن الانفال ۔۱۔ پہ مکہ معظمہ کښے مومنانو ته حکم د صبر وہ۔ هر کله چہ دوی هجرت او کړو او د مال او اولاد او وطن نہ ئے تعلق ختم شو او پہ توحید کښے کامل شو۔ نو حکم ورته اوشو۔ چہ اُذِنَ للذین یقاتلون بانهم ظلموا وان اللہ علیٰ نصرهم لقدیر (حج: ۳۹)
نو وړمبے غزاګانے اوشوے (۱) ابوا (۲) ابو اط (۳) عشیرہ۔ پہ دے کښے خبر رالغے چہ د کفارو تجارتی قافله د ابوسفیان پہ مشرئ کښے د شام نہ را روانه دہ پہ هغے کښے شل اوښان او د پنځوس زرو اشرفو مال او شپیته نفرہ پہ کښے قریش وو۔ نو نبی علیہ الصلوۃ والسلام د هغے قافلے د شوکے د پارہ روان شو بالذات۔ بعضے وائی چہ د قافلے شوکہ تبعاً وہ یعنے دا شوکہ

إنما المؤمنون ۳۰
یعنی زمانہ صحبت باولیاء بجز ساعتے زہد سالہ طاعت بے ریا (مفتاح الصلوۃ ۳۴۳ ۱۳۰)
یو زمانہ صحبت د نیکانو بہتر دے د سلو کالو د عبادت بے ریا نه۔
ع ۱۲۰۷ ۵ ۲۰ ۲ ۲۰ ق

بالذات خۀ شے نہ دے۔ دوی نہ دی خبرچہ دَ کفارو مرکی جائزدے
نو مال خودرکنار۔ ابوسفیان خبرشو هغه قاصد را ولیږه مکے
معظمے تہ نو ابوجهل زرکسه مسلح فوج تیارکړ او دَ بیت الله شریف
طواف ئے اوکړ۔ او دا دعائے اوویله پہ رخصت کښے ''اللّٰهم ان کان
هذا هوالحق من عندک فامطر علینا حجارۃ من السماء او ائتنا بعذاب
الیم ط-۳۲- دا دعا ورکړه دَ فوج دَ ذهن دَ جوړولو دَ پاره وه
پہ صفراء مقام کښے نبی علیه الصلوة والسلام تہ پته دَ فوج اولږیده
نو دَ مشورے دَ پاره ئے فوج جمع کړو۔ او بار بار ئے دَ انصارو نه
تپوس کاوه نه دَ مهاجرینو نه۔ وجه دا وه چه نبی علیه الصلوة
والسلام سره انصارو وعده کړے وه چه کښ پتا پسے څوک را تله
نو مونږ بہ ستا تعاون کوو۔ او کښ ته پہ چا پسے تلے نو پہ مونږ بیا
تعاون لازم نه دے نو مقداد بن اسود اووے چه اے دَ خدائے تعالیٰ
رسول مونږ ه پشان دَ بنی اسرائیلو نه یو چه وایو ''اذهب انت
وربك فقاتلا انا هٰهنا قٰعدون (رمائده :۲۴) ولکن امض و
نحن معك۔ نو رنگ دَ نبی علیه الصلوة والسلام دَ خوشحالۍ نه اُو
ځلیده او عبدالله ابن مسعودؓ اووے چه آرمان ما داخبره
کړے وے۔ مهاجرین څۀ دَ پاسه شپیته وُو۔ او انصار څۀ دَ پاسه
څلوېښت او دوه سوه وُه۔ او ګیا او بنان وُو۔ مجموعه دیارلس دَ پاسه
درے سوه ۳۱۳ وُه۔ علیؓ او لبابہؓ او نبی علیه الصلوة والسلام بہ وار پہ
وار پہ یو اوبن سوریده ځکه چه اوبنان دَ بیت المال وُو۔ هغه
مساوات محمدیؐ دا دے چه دَ بیت المال پہ مال کښے مسلمانان یو شان نتے
دی نه چه مال بہ دَ تہولو یو شان نہ وی۔ علی رضؓ بہ حضورؐ تہ
ورتہ
وے چه تاسو پیړه هم تہ سور شه نو نبی علیه الصلوة والسلام تہ
اووے چه تہ تاسو نه زیات ثواب تہ محتاج شوئے او نه تاسو نه
زیات چاق ئے۔ کفار بدر تہ مخکښے رسیدلی وُو۔ نو میدان ئی

ځائے ئې قبضه کړے وه او مسلمانان دوستو راغله - نو لوړه ځائے ئې اوږسیده ۔ او د شپې د هغوی احتلام وشو نو باری تعالیٰ باران اوکړه نو ځمکې مضبوطے شوے او غسلونه دوی اوکړه - د دغه شپې خوکې د نبی علیه الصلوٰة والسلام د مرګ خبره وه نو دا خوکی ابوبکر الصدیق رض اوکړه - تامه شپه نبی علیه الصلوٰة والسلام دعاګانے کولے " اللّٰهم ان تهلك هذه العصابة من اهل الاسلام لم تعبد فی الارض - او څادر مبارک ئې د اوګونه ارتاوګ شوے وه - نو ابو بکر الصدیق رض ورته اووے چه نور بس کړه یا رسول الله ص - بنی علیه الصلوٰة والسلام سحر په اعلیٰ طریقه سره صفونه د جنګ برابر کړه - د عبد الرحمٰن بن عوف رض په طرفین کښې معاذ بن جموح او معوذ بن عفراء ولاړ وُه - دوی کشران وو او په کوشش سره په جنګ کښې اغستی شوی وو - نو عبد الرحمٰن رض اووے چه آرمان ځما په څنګ کښې قوی مشران وے - نو په دے کښې یو کس ده ته اووے چه کاکا ابو جهل پیژنے ما ورے ولے؟ نو هغه اووے چه ما اراده کړے ده چه دے مړ کوم ده بنی علیه الصلوٰة والسلام ته کنځل کړی دی - نو هغه بل هم دغسے خبرے اوکړے - نو په دے کښې ابو جهل راووت - نو دوی ورپسے لاړه او مړ ئې کړه او بنی علیه الصلوٰة والسلام ته ئې سرے تورے خپلے څکاره کړے - په دے کښې شیبه عتبه ولید راغله میدان ته نو انصار ورپسے لاړه - نو هغوی اووے چه مونږ د خپلو نسبیا نو سره جنګ کوو - نو بنی علیه الصلوٰة والسلام ورپسے - حمزه رض، علی رض، عبیده رض اولیږل - حمزه رض صاحب عتبه لره مړ کړه - او علی صاحب رض شیبه لره مړ دار کړه - او عبیده رض زخمی شوے وه نو دوی ولید لره مړ کړه او عبیده رض ئې را وستو - نو ده اووے چه یا رسول الله ص زه خو شهید نه شوم نو بنی علیه السلام ورته اووے چه ته شهید ئې - نو ده اُووے

له دا یونبی علیه السلام د جنګ د پاره اغستے وه او هے بل اووے چه د ځان د پاره ورډولو راشی نو هے بل ورته ځان او ورډولو نو دواړه د جنګ د پاره واغستے شوه

چه زۀ لایق یم چه دا او وایم ے

ونسلمه حتی نصرع حوله ونذهل عن ابنائنا والحلائل

دا بیت ابوطالب ویلے وّه - بیا عام جنګ شروع شه او نبی علیه الصلوٰة والسلام شکے اوغورزه ولے نو دکفارو سترګو دوتوا اُورسیدے - او ډیر کسه کفار مردار شو او اوویا کسه قید شو - نبی علیه الصلوٰة والسلام اُووے ما فعل ابوجهل نوعبدالله ابن مسعودؓ لاړ و او ودے ته پسمرو کښے بیا موند او لا مړ شوے وه او دهغه په سینه کیناست او دهغه ګیره ئے اونیوه چه انت ابوجهل؟ نو هغه اووے هل فوق رجل قتلتموه نو دهٔ ئے سر کټ کړو - امیه ابن خلف لره عبدالرحمان صاحب پیچ کاؤ خو دَ بلال صاحبؓ په استدعا سره انصارو هغه لره مړ کړه - دا مرداران ئے کوهی کښے ارتاؤ کړه - بے دَ امیه نه چه پړسیدلے وه نو بهرئے پریښو ده - دَ فتح نه بعد نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ کوهی سرته راغے او آواز ئے اوکړو چه انا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا فهل وجدتم ما وعد ربکم حقا؟ نو حضرت عمرؓ اووے چه لم تکلم اجسادا لا ارواح لها نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه دوی اوس پوهه دی دا دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام معجزه وه چه مړو ته ئے دَ هغه خبره اورسوله -

بیا پټ غنیمت کښے دَ اصحابو خلاف راغے نو باری تعالیٰ او فرمایل چه قل الانفال لله والرسول - نفل زیاتی شی ته وائی - معلومه شوه چه مقصود دَ جهاد نه اعلاء دَ کلمة الله ده او غنیمت زیاتی شے دے - فیٔ - هغه غنیمت دے چه بے دَ جنګ نه راغلے وی - او غنیمت چه په جنګ سره حاصل شوے وی - او نفل عام دے

واذا تلیت علیهم زادتهم ایمانا - ۲ - (۱) ماهیت دَ ایمان تصدیق دے او اقرار رکن زائده دے زیاتی کیدل ئے په اعمالو سره -

(۲) دَ ایمان او دَ اسلام په درمیان کښے مساوات دے دَ امام صاحبؒ په نزد.

له کله چه کفارو ته تراوو چه دا اوداره دے موندتو حوا له کړه کځ نه قلاریټه له ضرب مهلک معاذ بن عفراء کړے دے او کله راخوداره دونو کړے وه او سرئے هغه عبدالله بن مسعود رض غوڅ کړے وه نو نسبت او مرګی صرف معاذ بن عفراء ته اوداره دونو او ابن مسعود ته صحیح شو نو تعارض بین الروایات ۱۲ ۱۲ ۱۲

ابی بن خلف په اُحد کښے دی او لاسه مړشوے دے.

له مسافت دایمان او داسلام پوره نو ایمان دیاطن نه او اسلام دظاهر نه شروع دے - (انورشاهؒ)

له زرنت ده مړوړو قتلی رسول الله لمعاذ بن عمرو بن جموح ۱۲-

(۳) اعمال داخل دی په کمال دَایمان کښې یعنی یو ایمان مېنځې دے دَ دخول دَ نارنه نو هغه مرکب دے دَدهٔ بیان کوی امام شافعی صاحبؒ دَ پاره دَ رد دَ مرجیو چه قائل دی چه سره دَ تصدیق نه بد عمل مضر نه دے او بل ایمان منجی دے دَ خلو دالنا ر نه هغه بسیط دے په اتفاق سره دَده بیان کوی امام صاحبؒ دَ پاره دَ رد دَ معتزلوُ چه قایل دی چه په انتفاء دَ نیك عمل سره انتفاء دَ ایمان راځی - معتزله وائی چه اعمال شرط دَ جواز دَ ایمان دی - او اهل سنت والجماعت وائی - چه اعمال شرط دَکمال دَایمان دی - لکه په انتفاء دَ خاخ دَ وُنے سره دَ وُنی انتفاء نه راځی - بلکه دَ هغې دَکمال انتفاء راځی -

(۱) از دیا د دَ ایمان په اعتبار دَ نورانیت سره دے -

(۲) یا په اعتبار دَ مؤمن به سره وی ؎

یحق الحق بکلماته -۷- چه صادقه کړی وعده خپله په حکم خپل سره لیحق الحق -۸- چه غالب کی دین حق لره نو اعتراض لازم نه شه چه واحصا دره علی المطلوب دہ -

وما رمیت اذ رمیت -۱۷- نه وے دَ رسولے تا شګے ستر ګو دَ کفارو ته کله چه اوغورزه وے تا - معلومه شوه چه معجزه په قدرت دَ پیغمبر کښې نه وی ؎

مارمیت اذ رمیت گفت حق   کار ما بر کارها دارد سبق (رومی)

ولذی القربیٰ -۴۱- دَ عبد مناف څلور ځامن وُو - (۱) عبدالشمس (۲) هاشم (۳) مطلب - دا اعیانی وُه او (۴) نوفل دائے علاتی رور وه - او نبی علیه الصلوٰة والسلام به بنی هاشم او بنی مطلب لره حصه ورکوله دَ ذوی القربیٰ وُو - او بنی عبد الشمس او بنی نوفل لره به ئے حصه نه ورکوله - نو عثمانؓ دَ بنی عبد الشمسو نه اوُه جبیرؓ بن مطعم دَ بنی نوفلو نه نبی صلے الله علیه وسلم ته شکایت اوکړه - چه کله یوازے بنی هاشمو لره حصه ورکوے نو مونږ نه خفه کیږو - لیکن ته خو بنی مطلبو

ؔ په قرآن کښې بیا یئې حقیقت دَ ایمان او په احادیث کښې بیا یئې احوال دَ ایمان (رشید)

یایها الذین آمنوا -۲۴- عن ابی سعید بن المعلی قال کنت اصلی فی المسجد فدعانی رسول الله صلے الله علیه وسلم فلم اجبه ثم اتیته فقلت یارسول الله انی کنت اصلی فقال الم یقل الله استجیبوا لله وللرسول اذا دعاکم الخ بخاری ج ۲ ص۶۶۹

لره هم حصه ورکوے۔ او مونږ دا اوږدوی یوشانتے یو۔ نو نبی علیه الصلوة والسلام "شبك بين اصابعه" چه مونږ او دبنی مطلب په جاهلیت او اسلام کښے یو یو۔ نو علت د اعطاء قرابت او نصرت دے نو پس د وفات د نبی علیه السلام نه نصرت ختم شو نو حصه ئے هم ختم شوه۔ نو ځکه فقهآء وائی چه اوس زکوٰة په بنی هاشمو جائز دے۔ چه غرباء وی۔ او بعض وائی چه زکوٰة خو اوساخ الناس دے نو پس سادات حرام دے۔

لیهلك من هلك عن بینة ویحیی من حی عن بینة۔ ۴۲۔

(۱) چه هلاک شی هغه څوک چه هلاک شو پس د وضوح د حق نه او ژوندی شی هغه څوک چه ژوندی شو پس د وضوح د حق نه۔

(۲) چه کافر شی هغه څوک چه کافر شو پس د وضوح د حق نه او مسلمان شی هغه څوک چه مسلمان شو پس د وضوح د حق نه۔

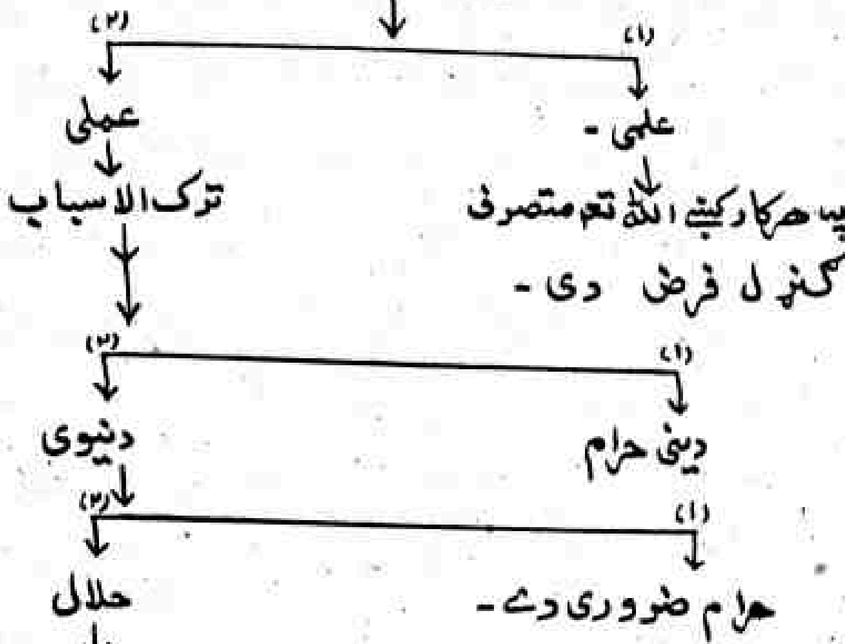
(۳) چه بربادشی هغه څوک چه کافر شو پس د وضوح د حق نه۔ او معزز شی هغه څوک چه مسلمان شو پس د وضوح د حق نه۔

اذ یریکهم الله فی منامك قلیلا۔ ۴۳۔ دا هغه کافر دی چه خاتمه ئے بالکفر وه نو اعتراض وارد نه شو چه خواب د پیغمبر۴ خو وحئ وی نو غلطی په کښے څنګه راغله۔

اذ یریکموهم اذ التقیتم فی اعینکم قلیلا ویقللکم فی اعینهم۔ ۴۴۔ دا صورت حله وه چه دوی لرے لرے وو او کله چه صف بندی او شوه نو بیا دا صورة جوړه شه چه۔ اخرای کافرة یرونهم مثلیهم رأی العین (ال عمران ۱۳) فلا منا فات بینهما (عثمانی)

وهم یستغفرون ۳۳ سنا ر بښته خوري نو معلومه شوه چه وسل دنیوی طلبات تبلیغي دي يا ضعيف مسلمانانو دعا مرود دے قال الاصل تنصرون وترزقون الا بضعفائكم او باستغفارهم مشكوة ص۴۴۷

وَمن يتوكل على الله - ۹۴ -

(۱) ظني - لكه تجارت -
(۲) قطعي
ناجائز دے لكه خوراك نه خوړل -
۳ وهمي
ضروری لكه ذزيارت كښې په ځان وهل

(۱) دَغير قوی دَ پاره ناجائز دے -
(۲) دَ قوی دَ پاره جائز دے -
(۳) دَ قوی مشغول بخدا دَ پاره مستحب -

(كليد مثنوی - ۲۹-۲-۱۴۰۱)

صحبت دنيكانو ستاسو نيكوي گي صحبت د بدانو ستاسو بد جوړوی -

له لكه چه جاسوس اووې رشيد احمد گنگوهي صاحب ته چه ستا ذريعه معاش څۀ دہ نو هغۀ اووې چه توكل على الله ۱۲

ما كان لنبي ان يكون له الاسرى حتىٰ يثخن في الارض - ۶۷ - وَاسُرائے

بدر په حق كښې حكم راغے چه ستاسو اختيار دے چه دوی قتلوئے او كه تے نه فديه اخلئ - او كه تاسو تے نه فديه واغسته نو دَ هرے فديے په مقابله كښې به يو كس شهيد كيږی - نبي عليه الصلوة والسلام اصحابؓ جمع كړه دَ مشورے دَ پاره نو عمر صاحبؓ اووے چه هر يو صحابيؓ دے خپل قيدی مړ كی چه دَ كفر شوكت ختم شی - عبد الله بن رواحهؓ اووے چه دوی دے ژوندی ستی كړے شی - او ابوبكر صاحبؓ

اووے چہ فدیہ اخلو دوی بہ مسلمانان شی۔ یا بہ ئے اولاد مسلمانان شی او فدیہ بہ پہ غربا ؤ تقسیم کړو او شهادت خو بهتر شے دے۔

نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اوفرمایل چہ عمرؓ ستا مثال داسے دے لکہ د نوحؑ چہ اوئے وے "رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیارا" (نوح ۲۶) د عبد الله بن رواحہؓ مثال داسے دے لکہ د موسیٰؑ چہ هغه اووے "ربنا اطمس علی اموالهم واشدد علی قلوبهم" (یونس ۸۸) ۔ د ابوبکرؓ مثال د ابراهیمؑ دے چہ هغه اووے فمن تبعنی فانه منی ومن عصانی فانک غفور رحیم (ابراهیم: ۳۶)

نو نبی علیه الصلوٰة والسلام د فدئے حکم اوکړه نو د باری تعالیٰ د طرفه فیصله د حضرت عمرؓ صاحب په حق کښے راغله نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چہ عذاب راغلے وه خو باری تعالیٰ واپس کړ۔

الذین آمنوا وهاجروا وجاهدوا فی سبیل الله والذین آووا و نصروا اولئک هم المؤمنون حقا لهم مغفرة ورزق کریم - ۷۴-

کوم نصرت چہ انصارو د مهاجرینو سره کړے دے د هغے مثل په تاریخ کښے نشته۔ مالونه خپل ئے مهاجرینو ته پیش کړه - او اراده ئے اوکړه د خپلو ښځو د طلاق قولو چہ مهاجرینو ته ئے ورکړی۔ لکه سعد بن ربیعؓ چہ عبد الرحمٰن بن عوفؓ ته اووے - چہ ځما په دے دوه ورو ښځو کښے یوه غوره کړه او نیم مال ځما هم ستا شو نو هغه ورته اووے چہ بارک الله تعالیٰ فی مالک واهلک دلنی علی السوق دا د انصارو جذبہ ایمانی وه نه تأثر د یهودو وه کما قال به صاحب تفهیمات ص۱۲۹ -

په لهم مغفرت کښے عظیم رد دے په روافضو چہ تنقید په اصحابؓ کوی او وائی چہ عثمان صاحبؓ خیانت کړے دے او معاویہ صاحبؓ بدعت کړے دے وغیره نعوذ بالله منها -

واولوا الارحام بعضهم اولیٰ ببعض فی کتاب الله - ۷۵- یعنی

توارث بالمواخات چہ ممکینے وہ ہغہ ختم شو۔

ان اللہ بکل شیئٍ علیم۔ علم کلی خاصۂ خداوندی دہ۔ او ھم دغسے قدرت کلی خاصہ سبحانی دہ۔ بخلاف د مخلوق نہ چہ لږ غونتے علم دے او ھر طرفتہ جھل او لږ شان قدرت دے او ھر طرفتہ عجز دے (قاری محمد طیب)

او معبود ہغہ ځوک وی چہ ھر څہ ورتہ معلوم وی او ھر څہ کولے شی دا بغیر د باری تعالیٰ نہ بل ځوک نہ شی کیدے۔ علم محیط او قدرت کامل د غیر اللہ د پارہ نہ شی کیدے۔ نہ ذاتی او نہ اعطائی۔ وجود د ممکن اعطائی دے نو علم او قدرت ئے څنګہ ذاتی شی۔ د ذاتی علم او د ذاتی قدرت نفی خو بالکل لغوہ دہ۔ بلکہ کوم نصوص چہ دلالت کوی پہ نفی د علم غیب د غیر اللہ نہ۔ یا د نفی د کارسازئ د غیر اللہ نہ دغہ نفی د علم محیط اعطائی دہ۔ او نفی د قدرتِ کاملہ اعطائی دہ۔

اللہ تعالیٰ دے علماء د دیوبند مرحوم کی۔ د دیوبند علماء شجرۂ طوبیٰ دہ۔ اللہ تعالیٰ دِ ټول زمونږ شیوخ مغفور مرحوم کړی۔

سورۃ انفال ختم شو

(۱۹ - ۲ - ۱۴۰۱)

سُوْرَةُ تَوْبَه مَدَنِیْ دَه

پہ ترتیب قرآنی سره نهم دے او پہ ترتیب نزولی سره دیارلس دپاسه سلم دے۔ بعد المائده و قبل النصر دے۔

زمانهٔ نزول دَ اوّلے رکوع نه ترشپږم رکوع پورے ذوالقعده ۹ھ کښے۔ دَ شپږم رکوع نه ترلسم رکوع پورے رجب ۹ھ کښے۔ او باقی سورة په واپسئ کښے دَ حضور صلے الله علیه وسلم دَ تبوک نه نا زل شوے دے۔

دَ بسم الله دَ نهٔ لیکلو وجه ابن عباس رضی الله عنه تپوس او کړو دَ عثمان رضی الله عنه نه چه (۱) ولے تاسو انفال مخکښے کړ دَ سورهٔ توبه نه او انفال خو لږ دے؟ (۲) او اتصال ولے را وست تاسو دے دواړو سورتونو؟ (۳) او بسم الله په درمیان کښے مکتوبه نه شوه؟

جوابونه دَ عثمان رضی الله عنه (۱) انفال نزولاً مقدم دے (۲) مضمون دَ دواړو ومتشابه دے (معلومه شوه ربط دَ سورتونو خو اصحابو ته پد هی ؤو-(غیرهٔ). (۳) دَ بسم الله په حق کښے نبی علیه الصلوة والسلام څه ارشاد نه دے کړے۔ او دا خبره چه په سورة توبه کښے اعلان جنګ دے نو ځکه په کښے بسم الله نشته دا توجیه غلطه ده۔ اعلان جنګ خو په نورو سورتو نو کښے هم شته۔ (مولنا عبد الغفور صاحب شنړموړی)

ربط اعادهٔ دعوهٔ سورة انفال تفصیلاً چه " قاتلوا الذین لا یؤمنون بالله ولا بالیوم الآخر ولا یحرمون ما حرم الله ورسوله ولا یدینون دین الحق من الذین اوتوا الکتب حتی یعطوا الجزیة عن ید وهم صٰغرون "- ۲۹ -

خلاصه تعیّن[۱] مقتولین چه ورسره معاهده نه وی شوی یا غیر میعادی وی - یا دوی ماته کړے وی - دوی ته څلورمیاشتے صبر دے - او چه وعده میعادی ئے نه وی ماته کړے هغوی ته صبر دے ترمیعا دپورے - رعثمانی)

(۲) رفعه دَموانع[۲] دَقتال (۳) حکم دَ قتال ۷- (عثمانی)

(۴) وجوه قتال (۵) زجر[۴] په مانعین دَقتال قصدًا لکه منافقان یا خطأً لکه بعض مسلمانان -

(۶) ترغیب اتباع دَنبی صلے الله علیه وسلم ته - ۷-

په آخر کښے مسئله دَ توحید[له] -

فاذا انسلخ الاشهرالحرم - ۵- اعلان دَبرأت شوے وُه. په ورځ دَ لوئے اختر نو دَ هغه نه بعد څلورمیاشتے مراددی - نه رجب - ذوالقعده[۲] - ذوالحجه[۳] - محرم[۴] -

کیف یکون للمشرکین عهد -۷- رفعه دَاول[۱] مانع چه څوموږ دوی سره معاهده ده - نو ورسره به څنګه جهاد کوُو - نو الله تعـ فرمائی چه دَمشرکانو عهد بے کاره دے - الاالذین عٰهدتم - بنی[که] کنانه نه بنی ضمره مراددی -

قاتلوهم یعذبهم الله -۱۴- دَمشروعیت جهاد حکمتونه[۲] تر ۱۶ پورے -

ماکان للمشرکین ان یعمروا مسٰجد الله -۱۷- دَدوئم[۲] مانع رفعه چه دوی نیک عمل کوی نوموږه به ورسره څنګه جهاد کوو - نو باری تعالیٰ فرمائی چه دَمشرکانو عمل لغو دے -

انما یعمرمسٰجد الله من اٰمن بالله - ۱۸- قال علیه الصلوٰة والسلام اذارأیتم الرجل یتعاهدالمسجد فاشهدواله بالایمان فان الله تعالیٰ یقول انما یعمرالخ رترمذی)

اسپ تازی شده مجروح زیرپالان   طوق زرین همه درگردن خری بینم

له واذان من الله ورسوله الی الناس یوم الحج الاکبر۳ عن علی بن ابی طالب رضـ قال سألت رسول الله صلے الله علیه وسلم عن یوم الحج الاکبر فقال یوم النحر (الترمذی) حج اکبر حج ته وائی او حج اصغر عمره ده دَ هغې دَ پاره وخت معیّن نه دے او دَحج عام افعال په ورځ دَ اختر ختم شی ۱۲

وان نکثوا ایمانهم الخ -۳-

که مراد بنی کنانه او بنی ضمره شی نو اِن یخیله معنیٰ دے او که بنو بکر او کنانه دمکے شی نو اِن په معنیٰ د اِذ دے۔

اَجعلتم سقایۃ الحاج الخ - ۱۹- قال العباسؓ حین اسر یوم بدر لان کنتم سبقتمونا بالاسلام والھجرۃ والجھاد لقدکنا نعمرالمسجد الحرام ونسقی الحاج فانزل الله تعالیٰ (خازن)

یاایھاالذین اٰمنوالا تتخذ وااٰ بآئکم واخوانکم الخ - ۲۳- رفعه دَدَنیم مانع چه مونږ ه په خلکه دوی سره جنګ اوکړو دوی ځمونږ نسب دے نو باری تعالیٰ فرمائی دَمشرکانو نسب بے کاره دے۔

لقد نصرکم الله فی مواطن کثیرة ویوم حنین اذااعجبتکم کثرتکم ۲۵- بشارت دنیوی دے یعنے په دنیا کښے هم باری تعالیٰ مسلمانانو له کامیابی ورکوی -

قصه :- په فتح مکه کښے مسلمانان لس زره وو او دوه زره نوی مسلمانان شو - نو چه کله دَ هوازن او دَ ثقیف دَ جنګ دَ تیاریٔ خبر راغے دَ طائف نه مدینے منورے ته نو دولس زره فوج روان شو - نو بعضو اووے چه لن نغلب الیوم من قلة نو داخبره باری تعالیٰ ته منظور نه وه - کفار څلور زره وو - هغوی میدان ته تول راغله او تیرانداز ئے دَ غره په لمنه کښے پټ کینول اوّل کفار شکسته شو غرو ته او تختیده - نو تیرانداز و غشی اُوورول نو نوی مسلمانان چه مخکښے ولاړ وو واپس شو نو په تول فوج کښے هَلْ چَلْ شروع شه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ سپینے قچرے نه راکوز شو اَوْ اُوئے ویل چه سه

انا النبیّ لا کـذب   انا ابن عبد المطلب

او مسلمانانو ته ئے آواز اوکړ نو مسلمانان جمع شو او کفار او تختیده او فتح اوشوه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام څو ورځے صبر اوکړ بیائے غنیمت تقسیم کړ - روستو هوازن او ثقیف تائبین راغله نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اُووے چه یا مال واخلئ یا اهل وعیال نو هغوی اووے چه ځمونږ اهل

وان آحد من المشرکین الخ دا تخصیص د عام دے نو نبی علیه السلام ترینه بنځے صبی خارجی کړو ما کانت هذه لتقاتل. مشکوٰة ص۳۳۴

وعیال ۔ واپس شی نو دَ مسلمانانو پہ رضا سرہ اھل وعیال ئے واپس شو۔ مالک بن عوف او تحفیتہ د دا دَ دوی مشرو ہ ۔ نو بنی علیہ الصلوۃ والسلام دے طلب کہ نو دے راغے ۔ نو نبی علیہ السلام دہ لرہ دَ دہٗ مال او اھل او سَل اوبشان ورکرہ ۔ نو دہٗ او وے ۔ ہ

ماان رأیت ولا سمعت بمثلہ فی الناس کلھم بمثل محمّد

بعض وائی چہ دَ یوم حنین دَ پارہ عامل اذکرو دے ځکہ چہ مواطن ظرف مکان دے او یوم ظرف زمان دے ۔ او بل پہ جانب دَ معطوف کښے ایجاب دَ کثرت دے چہ نشتے پہ جانب دَ معطوف علیہ کښے دا خبرہ غلطہ دہ او عطف دَ ظرف زمان پہ مکان او عکس جائز دے پہ نزد دَ ابو علی او دغہ شان زمیری دَ تقید شی پہ جانب دَ معطوف کښے تقید پہ جانب دَ معطوف علیہ کښے لکہ "ضربت زیدا الیوم وعمروا قبلہ" ۔ (روح المعانی)

انما المشرکون نجس ۔۲۸۔ ای ذو نجس اعتقادا ۔

وان خفتم عیلۃ ۔ دا دَ تخلو رم مانع رفعہ دہ چہ تجارت ځو نړہ پہ بند شی نو باری تعالیٰ فرمائی غنی کونکے اللہ تعا دے ۔ قاتلوا الذین لا یؤمنون باللہ الخ ۔ دعوہ دَ سورۃ ۔ او الذین الآ

وجہ اول قتال ۔ قالت الیھود ۔۳۰۔ وجہ ثانی قتال ۔ قالت النصاری ۔ وجہ ثالث قتال ۔ اتخذوا احبارھم ۔۳۱۔ وجہ رابع قتال ۔ یا ایھا الذین اٰمنوا ان کثیرا من الاحبار الخ ۔۳۴۔

وجہ خامس قتال ۔ یوم یحمی علیھا ۔۳۵۔ اصل کښے یوم تحمی النار علیھا وہٗ ۔ اسناد دَ احمی نارتہ مبالغۃ وی نو چہ حذف شو نار نو اسناد دَ فعل او شو علیھا تہ نو بدل شو فعل دَ تانیث نہ تذکیر تہ لکہ ویلے کیږی "رفعت القصۃ الی الامیر" ۔ بیا ویلے کیږی "رفع الی الامیر" (ابو سعود)

تخصیص دَ موا ضعو ثلاثو ځکہ دے چہ اول کَ دہ جیہ ترو ہ

لہ بلکہ تقید پہ جانب دَ معطوف علیہ کښے تقید دَ پہ جانب دَ معطوف ۱۲

شي . بیا دې ده راوکړ خوی بیا شاکي فقیر ته ر مولانا عبدالغفور صاحب؛

ان عدة الشهور - ۳۶ - وجه ساوس قتال یعنی په حرمت کمیا شتو کښې تغیر کوی -

یا ایها الذین امنوا مالکم الخ - زجر په مانعین د قتال -

الا تنصروه فقد نصره الله - ۴۰ - جزائے محذوفه ده فسینصره الله الذی قد نصره فی وقت ضرورة اشد من هذه المرة (ابوسعود)

اذ اخرجه مبدل منه - اذ هما فی الغار مبدل منه - اذ یقول - بدل -

قصه :- کفارو مسلمانانو ته تکلیف رساوه نو ابوبکرؓ برک الغماد ته لاړ - دهغې امیرا ابن دغنه ورته اووے چه چرته راغلے نو دۀ اووے چه زۀ خپل قوم وسیتلے یم - نو هغه اووے چه تۀ خو بنه کاروند کوے[1] ستا شانتے سړے نه خوک نه اوباسی - نو ابن دغنه راغے مکے معظمے ته - د اشرافو د مکے معظمے نه ئے دۀ لره امن واخستله په دے شرط چه پکور کښې به قرآن لولی - نو بیا دے تنگ شو نو په دروازه کښې به ئے قرآن لوستو او خلق به ور ته ولاړ وو - نو ابن دغنه کفارو را طلب کړ - نو دۀ ورته اووے چه په کور کښې قرآن لوله یا زما عهد واپس کړ - نو ابوبکرؓ اووے چه ما لره د خدائے تعالی امن کافی دے - او کفارو بیا تکلیف رسول شروع کړه - نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے چه صبر کوه که ما ته اذن اوشی نو دواړه به ځو - نو دۀ اوښانے ساتلے د هجرت د پاره - کفارو مجلس کښې ابوطالب ته اووے چه نبی علیه الصلوة والسلام دے د خپل دعوت نه بس کی نو نبی علیه الصلوة والسلام بس نه کړه نو بیا ئے فیصله اوکړه په دے چه نبی علیه الصلوة والسلام مړ کړو په اتفاق سره او بنی هاشمو لره به دیت ورکړو - باری تعالی فرمائی -

واذ یمکر بك الذین کفروا لیثبتوك او یقتلوك او یخرجوك (انفال: ۳۰)

نو باری تعالی نبی علیه الصلوة والسلام لره خبر کړو - نو نبی علیه الصلوة

[1] معلومه شوه کفارو بنه کاروند کول او بنه کاروند ئے بند کړل ۱۲

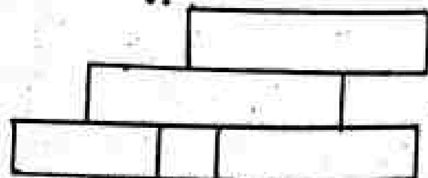
والسلام دَ هجرت تیارے اوکړه سره دَ ابوبکرؓ نه په خپله بستره
ئے علی کرم الله وجهه پریخوده اوڅپله اووت سره دَ ابوبکرؓ نه
اوغا رثورته لاړه او هلته پټ شو کفار درے شپے دَ قائف په
خو نه راغله لیکن هلته دَ جولا جالا اوده کوترے اګئ وے نو کفار
قائف ته قهریده - ابوبکرؓ اووے که کفار خپلو خپو ته اوګوری
نو مونږ به اووینی- نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه
ستا ګمان دے په هغه دوه کسانو چه دریم ئے الله تعالیٰ وی - نو
کفار واپس شو او انعام لوئے ئے پیش کړ دَ پاره دَ قتل دَ نبی علیه
الصلوٰة والسلام - دَ دریو شپو نه بعد نبی علیه الصلوٰة والسلام
روان شو نو سراقه ورپسے غلے روان شو نو اس ئے ښخ شو په
اوچه زمکه کښے نو دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام نه ئے امن واغستنه
او واپس شو او نورو خلقو ته ئے اووے چه کفیتکم نو خلق واپس
شو- مخکښے دَ یوے بوډۍ کره نبی علیه الصلوٰة والسلام اورسیده ك مشكوة ص ٥٤٤
هلته یو بیزه وه نو نبیؐ ورته اووے چه دا بیزه اولوشو؟ نو
هغې اووے چه دا خو دَ خوارۍ دَ وجے نه دَ بیز وسره نه شی تلے
نو نبی صلے الله علیه وسلم بسم الله کړه او اوئے لوشله او دغه پئ
ئے اوسکل اوبیائے اولوشله نو دَ کور خلقو پئ او سکل او بیائے ورته
لوخی ډک پریخوده-او روان شو- نو خاوند دَ بوډۍ ابومعبد
راغے نو کور کښے ئے پئ او برکات محسوس کړه او بوډۍ ورته دَ نبی علیه
الصلوٰة والسلام حُلیه بیان کړه - او بوډا نبی علیه الصلوٰة والسلام
پسے روان شو- نبی علیه الصلوٰة والسلام ته مخکښے بریده اسلمی تم
سهمی لار بنده کړے وه- دَ لښکر اتیا ؤ کسانو سره- نبی علیه الصلوٰة
والسلام ورته اووے "ما اسمك"؟ نو ده اُووے "بریده" نو نبی علیه
الصلوٰة والسلام اووے "بردامرنا"- بیائے ورته اووے چه نسب دَ
څۀ دے؟ نو دهٔ اووے "اسلمی" نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے

"سالمنا"۔ نو بیا ئے تے تپوس اوکړو چه په اسلم کښې څوک ئے؟ نو دۀ اووے چه "سهمی" ۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه "خرج سهمك"۔ نو په دے سره هغه مسلمان شو سره د ټول فوج نه او جهنډه ئے تیاره کړه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دغه جهنډه ده لره ورکړه۔ په لاره کښې طلحه ابن عبید الله د شام نه راغے سره د تجارت د سامان نه او نبی علیه الصلوٰة والسلام سره روان شو۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه د خلقو امانتونه اودسوه نو بیا راشه۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام په شان وشوکت سره مدینے منورے ته روان شو۔ نو یو یهودی او لیده نو آواز ئے اوکړو چه "جاء جد کم"۔ نو انصار استقبال له راغلل او جینکو به سندرے د خوشحالئ نه ویلے چه۔ ؎

طلع البدر علینا من ثنیات الوداع
وجب الشکر علینا ما دعی الله داع

نبی علیه الصلوٰة والسلام قبا ته راغے۔ بیا د قبا نه په خپله اوښه سور شو۔ او مدینے منورے ته راغے۔ او اعلان ئے اوکړو چه دا اوښه مامورہ من الله ده۔ نو اوښه د ابو ایوب انصاری رض د کور په خنډ کښې حصاره شوه۔ او هلته نبی علیه الصلوٰة والسلام قیام اوکړو۔ او د مسجد بنائے شروع کړه او مسلمانانو به مسجد جوړ اوؤ۔ او د خوشحالئ نه به ئے ویے۔ ؎

هذا الحمال لا حمال خیبر هذا ابر ربنا و اطهر[1]

[1] او نبی علیه السلام به جواب ورکولو: اللهم لا عیش الا عیش الاٰخرة فاغفر الانصار والمهاجره

ما اٰتٰهم الله و رسوله - ۵۹- ورکول دَ نبی علیہ الصلوۃ والسلام ماتحت الاسباب دی لکہ دَ غنائم شو نو مساغ نشتے دَ پارہ دَ جواز دَ شرک -

انما الصد قات للفقراء الخ - ۶۰- لآم دَ پارہ دَ بیان دَ مصرف دے پہ نزد دَ امام صاحبؒ - او دَ پارہ دَ استحقاق دے پہ نزد دَ امام شافعی صاحبؒ فقیر چہ ناست وی پہ کور کښے سوال نہ کوی او مسکین سوال کوی (زهری) فی الحدیث لیس المسکین الذی ترده لقمۃ ولقمتان بل المسکین الذی لایجد غنیً یغنیه ولا یفطن له فیتصدق علیه ولایقوم فیسأل الناس۔

والمؤلفۃ قلوبهم - یعطی لهم لیسلموا او یثبتوا علی اسلامهم اویسلم نظرائهم - اویذبوا عن الاسلام - جمهور وائی چہ دا قسم منسوخ دے - وقال احمد یعطون ان احتاج المسلمون الی ذلک فی سبیل الله القائمین فی الجهاد فی البد ائع یجمیع القرب فید خل فیه کل من سعیٰ فی طاعۃ الله و سبیل الخیرات - قال الجصاص فی الاحکام - ان من کان غنیا فی بلده وخدمه وعرسه وله فضل دراهم حتی لایحل له الصدقۃ فاذا عزم علی سفر الجهاد احتاج لعدۃ وسلاح لم یکن محتاجا له فی اقامته فیجوز ان یعطی من الصدقۃ وان کان غنیا فی مصره وهذا امضی قوله صلی الله علیه وسلم الصدقۃ تحل للغازی الغنی (روح) ج۱۰ ص۱۲۳

یحلفون بالله ما قالوا ولقد قالوا کلمۃ الکفر - ۷۴- پہ کلمۃ الکفر کښے تنازع دہ - دَ ما قالوا او دَ ولقد قالوا - هغه کلمہ دادہ " لان کان محمد صادقا فیما یقول فی اخواننا (المنافقون) لنحن اشر من الحمیر (ابن عباسؓ)

وما نقموا الآ ان اغنٰهم الله ورسوله من فضله - اغنا دَ رسولؐ ماتحت الاسباب وہ دَ غنائم نہ - دا تاکید دَ مدح دے بما یشبه الذم لکہ ؎

- بیت -

لاعیب فیهم غیر ان سیوفهم   بهن فلول من قراع الکتائب (تلخیص)

وَمِنْ
کان الغارم
غنیاً لم یقض
دینه الا بذا
کان استقرض
لمصلحۃ وحفا
فتنۃ -
(حجۃ الاسلام
امام غزالیؒ)

وَمنهم من عٰهد والله الخ - ۷۵ - **قصّه** :- ثعلبه ابن حاطب (انصاری)

یو غریب سړے وه خادم مسجد معروف وه په حمامة المسجد سره نبی علیه الصلوٰة والسلام ته ئے اووئے چه مالله د خدائے تعالیٰ نه مال اوغواړه - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه" قلیل تؤدی شکره خیر من کثیر لا تطیقه قال ثعلبة لان رزقنی ما لا لاعطین کل ذی حق حقه - قال علیه الصلوٰة والسلام اللّٰهم اعط ثعلبة مالا - نو مال کَده شروع شه او د حضورؐ د خدمت او د حاضرئ د مسجد نه پاتے شو - په دے کښے حکم راغے" - خذ من اموالهم صدقة (توبه: ۱۰۳) نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دوه کسه اُو لیږل ثعلبه وے دا خو جزیه ده او زهٔ مسلمان یم - او نورو خلقو خه زکوٰة ورکړه - او باری تعالیٰ د ثعلبه نه خفه شو - ثعلبه خپل زکوٰة راوړه خو نبی علیه الصلوٰة والسلام منظور نه کړه - بیا خلیفه اولؓ هم منظور نه کړه - بیا خلیفه ثانیؓ هم منظور نه کړه - او د حضرت عثمانؓ په زمانه کښے منافق مړ شو -

معارف القرآن ج ۴ ص ۴۰
وفی سنده کلام وتحقیق عجیب.
نقل قول من قال فی ثعلبه انه مانع الزکوٰة الذی نزلت فیه الآیة غیر صحیح.
قرطبی ج ۸ ص ۲۱۰
والله اعلم.

• دا رنګے درے کسان وو - یو برګے وُه - ملک ورله په شکل د انسان سره راغے چه څهٔ غواړے؟ هغه اووے چه جوړ شم نو جوړ شه بیائے ورته وے چه څهٔ غواړے؟ وے اُوښه - نو اُوښه ورله خدائے تعالیٰ ورکړه او دیریده - بیا ملک په بل پیسے لاړ چه لیندا وه - ورته ئے وے چه څهٔ غواړے؟ هغه اووے چه جوړ شم نو جوړ شه - وے نو څه غواړے وے چه غوا - نو هغه له خدائے تعالیٰ غوا ورکړه او ډیریده - دریم پیسے لاړ چه ړوند وه - وے چه څهٔ غواړے، وے نظر نو جوړ شو - وے چه څه مال غواړے؟ وے چه بیزے - نو الله تعالیٰ ورله بیزه ورکړه او ډیریده -

بیا دغه ملک برګی پیسے لاړ چه مسافر یم مال څه را کړه - وے چه مسافر سرته نه رسی - وے چه ته خو غریب وے هغه وے نا - زهٔ

خو کا برا عن کا برا مالداریم - وے کہ ته دروغ وائے نو الله تعالیٰ دے تا بیا خپل حال ته واپس کړی - نو بیا ئے مال ختم شو او برکے شو - په دغه شکل لینډا لینډا پاتے شو - په رونډ پسے ملک لاړ حغه وے چه څو بیزے اخلے نو زهٔ به خو شحال یم - ملک ورته اُووے چه ته پاس شوے او ملګری دے فیل شو -

فاعقبهم نفاقا فی قلوبهم الی یوم یلقونهم - ۷۷ - پس بدل کړه دوی ته منافقی مضبوط په زړونو د دوی کښے ترهغه ورځے پورے چه ملاقات اوکی دوی د خدائے تعالیٰ سره -

الذین یلمزون - ۷۸ - هغه کسان چه طعن لږه وی - المطوعین من المؤمنین فی الصدقات - په رغبت کونکو مومنانو باندې په صدقو کښے

واقعه د تبوک په غزا کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام ترغیب ورکو چندے ته نو عبد الرحمٰن بن عوف رض څلور زره اشرفۍ چنده راوړه - نو منافقانو اووے دے ریا کار دے - او دهٔ اووے چه ترکت مثلها لاهلی فقال علیه الصلوٰة والسلام بارک الله فیما اعطیت وفیما امسکت - وتصدق ابو عقیل الانصاری رض بصاع تمرة وترک مثله لاهله - نو منافقانو اووے چه دے په دے د شام د بادشاه سره جنګ کوی -

استغفرلهم اولا تستغفرلهم الخ - ۸۰ - فلمآ اراد ان یصلّی علیه جذبه عمر رض فقال الیس الله نهاک ان تصلی علی المنافقین فقال ص انا بین خیرتین قال استغفرلهم الخ فصلی ص علیه فنزلت ولا تصل الخ (بخاری) وفی البخاری لواعلم انی لوزدت علی سبعین غفر لزدت علیها وفی حدیث آخر سازید علی السبعین وکانه ص امتنع علی الزیادة علی السبعین بناءً علی احتمال ارادة التکثیر منه کما هو شائع فی استعمالاته ثم عزم علی الزیادة بناءً علی المعنی الحقیقی ومحتمل لفظه شفعته فلامنافاة بینهما فلاحاجة

له روی عن محمد بن زیاد رض قال قلت یوماً لمحمد بن کعب القرظی الا تخبرنی عن اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم فیما کان بینهم من الفتن فقال لی ان الله تعالیٰ قد غفر لجمیعهم واوجب لهم الجنة فی کتابه محسنهم ومسیئهم فقلت فی ای موضع اوجب لهم الجنة فقال سبحان الله الا تقرء قوله تعالیٰ والسابقون الاولون الایة فتعلم انه تعالیٰ اوجب لجمیع اصحاب النبی ص الجنة والرضوان وشرط علی التابعین شرطا قلت وما ذلک الشرط قال شرط علیهم ان یتبعوهم باحسان وهو ان یقتدوا بهم فی اعمالهم الحسنة ولا یقتدوا بهم فی غیر ذلک او یقال هو ان یتبعوهم باحسان فی القول (بالاقوال صالح)

الی القتل بعدم صحۃ حدیث الثانی کما قال الامام الحرمینؒ والامام الغزالیؒ (کمالین)

یعتذرون الیکم - الخ - ۹۴ - فی الحدیث ثم رپس کړ لا تلو د تبوک نه نبی علیہ الصلوٰة والسلام) جلس للناس فلما فعل ذلك جاء المخلفون یعتذرون ویحلفون له وکان بضعة وثمانین رجلا فقبل منهم علانیتهم وبایعهم واستغفرلهم ووکل سرائرهم الی الله تعالیٰ (بخاری ص۶۳۵ : ج ۲)

سؤال :- باری تعالیٰ خو ویلی وو قل لا تعتذروا -

جواب:- باری تعالیٰ خو تشخیص نه وه کړے چه فلانے فلانے دی - (شیخ سرحد)

والسّبقون الاولون من المهٰجرین والانصار - ۱۰۰ -

(۱) ترجنګ بدر پورے سابقون دی (مولنا احمد علی لاهوریؒ)

(۲) د هجرت د نبیؐ پورے دی (مارتو نګ باباجی صاحبؒ)

تائید ۱ :- عن عمرؓ لما قدم المهاجرون الاولون المدینة کان یؤمهم سالم مولی ابن حذیفة وفیهم عمرؓ وابوسلمةؓ بن عبدالاسد - (مشکوٰة)

۲ :- اهل بیعة العقبة الاولیٰ وکانوا سبعة والثانیة وکانوا سبعین - والذین امنوا حین اتی علیهم ابوزرارہ مصعب ابن عمیرؓ - (بیضاوی)

واٰخرون اعترفوا الخ - ۱۰۲ - ابولبابه او د هغه اصحاب چه تخلف د وجے نه ئے ځان ستنے پورے تړلے وه - دغه ستنے ته استوانیه توبه وائی - او د بنی قریظو په واقعه کښے ده هم ځان تړلے وه -

واٰخرون مرجون الخ - ۱۰۶ - (۱) مراره ابن ربیعةؓ (۲) کعب ابن مالکؓ (۳) هلال ابن امیهؓ -

(ربا ئے د ځنګ) وان لا یقول فیهم سوءً وان لا یوجهوا الطعن فیما اقدموا علیه (روح ج ۶ حصه ثانی ص ۔)

له قال الحمید بن زیاد فکان ما قرأت هذه الاٰیة ۱۲

بلوغ تربیت من یا فتیه از غیب تحریر ۔

گر این منتزل به جز بے گناه نیست ۔ کلام مرزا جان جاناںؒ کلمات طیبات ۔

والحافظون لحدود الله ۱۱۲ : په دے کښے رد دے په بدعاتو او لو بالکل لمکه بدعت احداث في الدين ته وائي کله د غير عبادت نه عبادت (۲۴۲) جوړوي او کله د مستحب نه سنت او د سنت نه واجب جوړوي مثلا محفل ميلاد رشيد احمد ګنګوهي صاحب فرمائي ذکر د ولادت د نبي عليه السلام مستحب دے خو په دے کښے کراهت د وجهے د قيودو نه راغلے دے ۔ فتاوى رشيد يه ص ۱۱۲ درويشت کاله د نبوت دی په دے کښے نبي کريم صلى الله عليه وسلم د محفل ميلاد په حق کښے هيڅ نه دی ويلی بيا ديرش کاله د خلافت راشده دی په هغو کښے د ميلاد هيڅ اثر نه وه بيا

والذين اتخذوا مسجدا - الخ - ۱۰۷ - ابو عامر خزرجي راهب نصراني شوے وه - او غټ راهب وه . کله چه نبي عليه الصلوة والسلام راغے مدينے منورے ته - نو ده لره دعوت د پاره راغے نو ده اووے چه زه صحيح يم او ته غلط ئے نو بيا ئے مباهله اوکړه چه - اماتَ الله الکاذب منا طريدا غريبا وحيدا نو نبي عليه الصلوة والسلام اووے چه آمين - د بدر نه روستو دے لاړو مکے معظمے ته په جنګ احد کښے راغے او خپل نسب او مريدانو ته ئے آواز اوکړو نو هغوي ورته بد جواب ورکړو - په فتح مکه کښے دے لاړو قيصر روم ته - او منافقانو د مدينے منورے ته ئے اووے چه ما لره قيام ګاه په نوم د مسجد سره جوړه کړئ - نو منافقانو نبي عليه الصلوة والسلام ته اووے چه د مسجد د افتتاح د پاره قبا ته راشي - نو نبي عليه الصلوة والسلام ورته اووے چه په واپسئ کښے د تبوک نه به درشم نو په واپسئ کښے دا حکم راغے نو نبي عليه الصلوة والسلام خلق اوليږل او دغه مسجد ضرار ئے سوے کړو -

لمسجد اسس على التقوى - ۱۰۸ - د دے مسجد په حق کښے چا تپوس اوکړو د نبي عليه السلام نه نو هغه اووے چه "مسجدي هذا" يعني اګر چه نزول د آيات په حق د مسجد قبا کښے دے خو الفاظ قرآني عام دی او اعتبار عموم د الفاظو لره دے نه خصوص د واقع لره -

والله يحب المطهرين - نبي عليه الصلوة والسلام د هغوي نه تپوس اوکړو د هغوي د طهارت نو هغوي اووے چه مونږ ډه اول ګټے استعمالوو - بيا اوبه د استنجا د پاره - نو نبي عليه الصلوة والسلام د هغوي تصويب اوکړو -

فاستبشروا ببيعکم الذي بايعتم به - ۱۱۱ - د نه بيع الفاني

لس د پاسه ۱۲۰ سل کاله د اصحابو دی په هغو کښے هم دا بدعت نه وو بيا دوه سوه ۲۲۰ کاله زمانه د تابعين ده په هغے کښے هم څه نه وو - د ميلاد په حق کښے شپږ سوه (۶۰۰) کاله پوره هجري د دے بدعت رواج نه وه -

یو بدعت نہ دے فقیہ نہ یو ولی دا کار نہ دے کړے نو حاصل دا چہ نبی علیہ السلام او اصحابو او تابعینو او بزرګانو او فقهاؤ او محدثینو اور ۳ ۴ ۲) مشرانو دا کار نہ دے کړے ترشیبو و سوو کلونو پورے

بالباقی ولان کلا البد لین لہ - قال الحسن النفس هو خلقها الا حوال صر زقها - بیت -

بر د باغبانان بایوان شاه بتحفہ ثمر ہم ز بستان شاه رسعدیؒ

فی ساعۃ العسرۃ - ۱۱۷ - غزاۓ تبوک ده چہ پہ کښے اصحابو رض ته ډیرے تنګئ وے نو ځکه ئے وئیلی دی دې ته تنګه زمانه وه هغوئ سره دا حال ورکړی وو. ژ ته دے دوجے نه د مردارئی لوے چوپلے وه -

نبی علیہ الصلوۃ والسلام چہ د چندے اعلان اوکړ نو عثمان رض تیار شوه او بیان شل اسوش زر اشرفئ پیش کړے - او عبد الرحمان ابن عوف رض څلور زره اشرفئ - او عمر فاروق رض نیم مال او خلیفہ اول رض کل مال پیش کړ -

وعلی الثلثۃ الذین خلفوا - ۱۱۸ - ای عن قبول التوبۃ لا عن الغزو - رقسطلانی) .

عبد اللہ ابن کعب رض چہ قائد د کعب رض وه د دهٔ په باره وئیلی کښے - دے قصه کوی د دهٔ نه چہ کعب رض وائی زهٔ د نبی علیہ الصلوۃ والسلام نه روستو شوے نه یم چرے - صرف په بدر کښے - او په بدر کښے خو نبی علیہ الصلوۃ والسلام په قافلے پسے تلو - نو د جنګ نه روستو کیده غلطی نه وه - او زهٔ خیل بیعت د عقبے په بدر نه ورکوم اګرچہ بدر مشهور دے په خلقو کښے د نبی علیہ الصلوۃ والسلام دستور وو چہ په جهاد کښے به ئے توریه کوله - یعنی چہ یمن ته به ته نو قصه به ئے د شام کوله - د جاسوس د خلاصے نه - صرف د تبوک په غزا کښے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ښکاره او وے چہ د قیصر روم سره جنګ دے تیار ئے اوکئ - دا سخته غزا وه وخت د ګرمئ وه او خرما پخے شوے وے - او دشمن لوے وه - خلقو تیار ے شروع کړے نو ما نه کا رنه وه - نبی علیہ الصلوۃ والسلام روان شو او زهٔ پاتے شوم په لارے نبی علیہ الصلوۃ والسلام

د عجمیت نه روستو مظفر الدین کوکری بن اربل متوفی سنہ ۶۳۰ھ چہ یو مشرک باوشاه وه په موصل کښے دا بدعت ایجاد کړو او دنیا پرست مولیانو ئے خپل تابع کړل راابن خلکان وغیرہ امام احمد بن محمد مصری مالکی لیکی کان ملکا مسرفا یامر علماء زمانہ ان یعملو باجتهادهم ویحتملو لمولد النبی علیہ السلام فی الربیع الاول وهو اول من احدث من الملوک هذا العمل - او دین خو په نبی علیہ السلام تمام شوے دے به عتی وائی په منادا ایسلام د خفغ نه پاتے دے - عن انس قال قدم النبی علیہ السلام المدینۃ ولهم یومان یلعبون فیهما فقال ما هذان الیومان قالوا کنا نلعب فیهما فی الجاهلیۃ فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قد ابدلکم اللہ بهما خیرا منهما

یوم الاضحی ویوم الفطر رواه ابوداود (مشکوۃ ص ۱۲۶) په یو ښی کښے خو ابا کنر لپه د دلیل نه یا عذ ابا کنرل پے د دلیل نه تعین د یو وخت د ثواب د کار به بے دلیل نه بدعت دے ۱۲

تپوس اوکړ څما په حق کښې یو صحابي اووے چه هغه څه کوي غزا
مالدا رسړے دے - بل اووے چه هغه منافق نه دے - مالدار مان
راته چه په مدینه منوره کښې یا منافق وه - یا بوډا ؤ - یا لیونے
وو - یا واړه وه - یا ښځے وے - خیر راغے چه نبي علیه الصلوٰة و
السلام کامیاب واپس شو - ما خپلے بهانے جوړه ولے آخري
فیصله رم اوکړه چه رشتیا به وایم -
نبي علیه الصلوٰة والسلام را ا ورسیده او منافقا نو عذرونه
اوکړل او نبي علیه الصلوٰة والسلام ورله معافي اوغوختله. څما
پیره راغله نبي د غضب تبسم اوکړ - ما اووے چه د دنیا بادشاه
شے چه عذر د دروغو اوکړم رشتیا وایم بے عذره وم تلے
نبي علیه الصلوٰة والسلام اووے "اما هذا فقد صدق" زۀ د
خدائے فیصلے ته صبر کوم - قوم زۀ ملامته کړم ما اُووے
چه څما شانتے خبره چاکړے وه نو دوي اووے چه هلال ابن امیهؓ
او مراره ابن ربیعهؓ - نو هغوي خو څه سړي وو - وے چه څهٔ
وه - څما ملګري کور یاتے شو او زۀ به را تلم نو نبي به سلام نه
اغستلو او نه به ئے کاته ما ته - په څلویښتمه ورځ راته ښځے هم
جدا شوے - په پنځوسمه ورځ سحر ما مونځ کړے وه او د کور
د پاسه ناست وم او زمکه را باندے تنګه شوے وه - چه یو
سړي اواز اوکړ چه ابشر یا کعب! نو ما سجده د شکرے اداکړه
او د کلا ونډې نه رم جامے وا غستے په سوال او خپلے جامے رم په
ډیري کښې ورکړے - او د نبي علیه الصلوٰة والسلام حضور
ته راغلم - جوق در جوق خلق مبارکي له را تله - نو نبي علیه
السلام اووے ابشر بخیر یوم مرعلیك - ما اووے چه اے
د خدائے پاک رسول بیا به تول عمر رشتیا وایم - او خپل
تول مال صدقه کوم - نو نبي اووے چه څهٔ د ځان سره

معاذ بن جبل، هبیه بروالله والدرق مخیلطم ۱۲۰ - ۔

۔ معلوم شوه چه تول مال صدقه کول بنه نه دي البته کسرے متوکل وه او تهندارے نه وه اوبال بچ والا ذوه یا ئے بال بچ هم متوکل وه نو بیا تول مال صدقه کولے شي ۱۲ لکه ابوبکر صدیقؓ چه تول مال صدقه کړے وه ۱۲

پریږده - او دمنافقانو په حق کښې سختې زوره ته راغلې -

ولا یرغبوا بانفسهم عن نفسه - ۱۲۰ - رغب به عن غیره ای فضله علیه -

واقعه ابوخیثمهؓ

دے په باغ کښې ګوټے په سوری کښې ناست او خواته ښځه ورته کرځیده - او یخې اوبه او خوړا ورته پراته وو - ناڅاپه ورته خیال راغے چه نبی علیه الصلوة والسلام دخدائے په لاره کښې په تکلیف کښې دے - او زهٔ دلته په عیش کښې یم نو خپل ځان ئے تیارکړ او په اس سور شه او روان شه - نبیؐ ورلرے نه دے اولیده نو اوئے وے کن اباخیثمهؓ - نو دے اورسید او سلام ئے اوکړ -

وماکان المؤمنون الخ - ۱۲۱ - "نه دے کار دمؤمنانو چه ټول ځی دعلم دپاره - پس ولے نه ځی د هرے فریقے نه یوه ډله چه هوښیارشی په دین کښې او ویره وی قوم خپل کله چه واپس شی دوی ته - امید دے چه دوی اوویریګی - داجمله معترضه ده او ترغیب دے تعلم دمسئله توحید او دجهاد ته -

لیتفقهوا کښې تصحیح د نیت ده - او په لینذروا کښې بشارت دے چه دپیغمبر ذمواری به عالم ته ملاؤ شی - لعلهم یحذرون کښې ترغیب دے قوم ته چه دخپل عالم خبره منی - اذا رجعوا کښې اشاره ده چه دخپل قوم اصلاح ضروری ده - او بل دے خبرے ته اشاره ده چه په دوران د تعلم کښې بواځے تعلم په کاردے -

(۲) نه دے کار د مؤمنانو چه ټول ځی جهاد له - پس ولے نه ځی د هرے فریقے نه یوه ډله جهاد له؛ چه پوهه حاصله کی په دین کښې پس مانده ګان - او چه ویره وی پس مانده ګان

سے کہ توحید ئے نهٔ وه ایزده کړی نو اعمال دمشرک برباد دی نو بیا جهاد کښې ئے هم فائده نیشته - بے د توحید نه او چه د جهاد آداب ورته معلوم نهٔ وی نو جهاد هم بے کاره دے ۱۲

ود. علیہ۔ ا: ۱۰۳ المعصم رغن لعبیا، ابی ماسہ المعصم ، جملہ یز: القیمة فوق کثیر من خلقك من الناس
بخاری ص۹۴۳ وادعائے حلہ کڑے دہ کلم چہ دے زغن شو پہ جنگ د ۲۴۶ وطاس کینی تو دہ غول ورارہ ابوموسیٰ اشعری ؓ تہ

طالبان بجا حدیث لرہ کلہ چہ واپس شی بجا حدیث دوی تہ
امید دے چہ بجا حدیث ویر پیدی۔

لقد جآءکم الخ۔ ۱۲۸۔ ترغیب دے اتباع د رسول ؐ تہ
ما عنتم۔ ما مصدریہ دے۔ حریص علیکم ای علی ایمانکم
رؤف رحیم رأفة اورحمة د نبی ؐ ما تحت الاسباب دی۔ او
د باری تعالیٰ ما فوق الاسباب دی۔ نو دا صرف شرکت اسمی
دے نہ معنوی۔ پہ ذات او صفت کینے باری تعالیٰ لرہ شریک نشتے
صفات د نبی ؐ د جھۃ نہ جدا کیږی یعنی نبی ؐ پہ یو درجہ کینے
وہ چہ صغیر وہ اورحمة اورأفة ئے نہ وو۔ او صفات د
باری تعؐ نہ عین دی چہ بالکل اتحاد مصداقی وی او نہ غیر دی
چہ پہ کینے جواز د انفکاک وی۔ صفات اللہ تعا لیست عین ذاتہٖ
ولا غیرا سواہ ذو انفصال ٭

صفات اللہ تعالیٰ

(۱) جلالی۔ یعنی سلبی لکہ چہ جسم نہ دے باری تعالیٰ۔

(۲) جمالی۔ یعنی ایجابی۔

(۱) حقیقی محض
چہ پہ تحقق او تعقل کینے چا نہ محتاج نہ دے
لکہ حیات۔

(۲) حقیقی ذات الاضافة
لکہ رازقیة بالقوہ۔

(۳) اضافی محض
لکہ رازقیة بالفعل
زید لرہ۔

فان تولوا۔ الخ۔ ۱۲۹۔ مسئلہ توحید چہ د ھغے د پارہ اعلان جھاد
شوے دے۔ پہ جھاد کینے حسن د توحید د وجے نہ دے۔

ختم شو سورۂ توبہ بفضلہ تعالیٰ۔ یا رب لك الحمد کما ینبغی
لجلال وجھك وعظیم سلطانك ٭ ۲۲ ۔ ۴ ۔ ۱۴۰۱ ھجری۔

وجہ چہ اماد د
بوڑا۔ ادعا و تعوذ
جمع پہ ۲۵ اور غم
د یہ پہ تعزیة
کینی ثابتہ شوہ
=
۱۵ خوک مبا بیخا
وۓ خلہ دا اووئ
تو تہوں خوبخ بہ ئے
پرتہ شی
ابوداؤد
- - - - - -
مگر اندر ما مکن
در ما تطر ابۓ
اندر اکرام وسخا
خود نگر۔
۲۔ مانہ نبودیم
تقاضا ما نبود
لطف تو نا گفتہ
ما می شنود۔
۱۸ موخر تہ مہ
گورہ او مومن
تہ نظر مہ
گورہ، سخاوت
کرم خیل تہ
وگورہ۔
۲۔ موخر لہ ئے دوی
او خوخوږ
تقاضا مہ کہ
د کہ مہربانی
ستا نا وئے سوال
خوخوږ تہ ہو
(مفتاح العلوم)
۲۵۲

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰ سُوۡرَۃُ یُوۡنُسَ مَکِّیَۃٌ دہ ۱۰۹

دَ ترتیب قرآنی په لحاظ لسم دے۔ او دَ نزول په لحاظ یونیخوستم دے۔ زمانه دَ نزول ئے دَ مکے معظمے دور آخیز دے۔
بعد بنی اسرائیل وقبل الهود۔

ربط دَ سورۂ بقرہ دَ مضامینو نه اعادۂ نفی شفیع قهری۔

خلاصه دعوۂ سورۃ (چه غیر الله شفیع قهری کنړلی مه بلیۓ) درے ځله مذکور ده۔ اول اشارةً۔ په درمیان کښے توضیحاً۔ په آخر کښے تفصیلاً ۔ ۱۰۲
دلائل عقلیه بعض دَ غیب دانۍ او بعض دَ کارسازی۔ یو دلیل وحی په ابتدا کښے بطور تمهید ترغیب او زجر دے په درمیان کښے بطور تخویف دنیوی۔ دَ موسیٰ ۴ او د نوح ۴ او دَ نورو پیغمبرانو قصے دی۔ او په آخر کښے تسلی ده۔

فی ستة ایام ۔ ۳۔ ولا یمکن ان یراد بالیوم الیوم المعروف لانه کما قیل عبارة عن کون الشمس فوق الارض ۔ وهو لا یتصور تحقیقه عین الارض والسمآء (روح)

یدبر الامر ۔ الف لام دَ پاره دَ استغراق دے۔ یعنی تصرف کوی دَ ټولو کارونو چا ته ئے څه شے نه دے حواله کړے۔

واطمأنوا بها ۔ ۷۔ تسلی ئے راغلیده په دنیا باندې ۔

یهدیهم ربهم بایمانهم ۔ ۸۔ مراد ربط القلوب دے ۔ تائید: وربطنا علی قلوبهم ۔ (کهف: ۱۴) (شیخ) او په رسوی دوی لره رب دَ دوی مقصد خپل ته چه جنت دے په سبب دَ ایمان سره (عثمانی)

لہ یعنی په تصرفات کښے په الله تعالیٰ باندے څوک غالب نیشتے یعنی که چا لره عزت ورکوی او چا لره ذلت ورکوی نو په دے کارونو کښے باری تعالیٰ مختار کل دے څوک په غالب نه دے ۱۲

لہ چه دَ دنیا په کمی خوشحاله دے او مطمئن ئے الدین صخرہ دے چه دَ دین په کمی خوشحاله وی تائید حجر ۲۷۔ نفس اماره بالسوء۔ یوسف ۵۳۔ لوّامه، قیامت ۲ ۱۲

یهدیهم بسبب ایمانهم الاستقامة۔ (مدارک)

دعواهم فیها سبحنك اللهم -۱۰- دَ جنتیانو چه څهٔ شی ته ضرورت شی - نو اوبه وائی چه اے الله ته هرڅه کولے شے او دَ عجز نه پاک یے، څمونږ یقین دے چه ته څمونږ دا مقصود حاصلولے شے

او بدله -۱۵- سألوه ان یسقط مافی القرآن من عیب الهتهم وتسفیه احلامهم (قرطبی)

ولآ ادرٰکم به -۱۶- ولا اعلمکم الله بالقرآن علی لسانی (مدارک)

ویعبدون من دون الله مالا یضرهم ولا ینفعهم ویقولون هٰؤلآء شفعآؤنا عند الله -۱۸- کله شفاعت اخروی مراد شی نو معنیٰ دا ده - که بالفرض قیامت راشی نو دوی به څمونږه شفاعت کوی - او که دنیوی مراد شی نو دا مافوق الاسباب مراد دے - او نسبت ئے اصنام ته په طریقے دَ سببیت سره دے چه دوی جوړکړی وُه اصنام په صیبور دَ رجال صالحین سره - او دَ کفارو خیال وُه چه کله دوی په عبادة دَ دوی مشغول شی نو دغه ذوات فاضله به دَ دوی سفارش کوی - (روح)

لکه دغه خیال دے دَ قبور پرستو خلقو (غریب)

وما کان الناس الا امة واحدة فاختلفوا -۱۹-

فبعث الله النبیین - بقرینة بقره -۲۱۳- دا دَ مشرکانو دَ خیال جواب دے چه ستاسو په مذهب کښے ږِ نه وی - هٰؤلآء شفعآؤنا والا مسئله او څمونږ په دین کښے شته - نو باری تعالیٰ جواب کوی چه دین الهٰ یو دے -

دعوا الله مخلصین له الدین الخ -۲۲- هرکله چه فتح دَ مکی معظمے اوشوه نو عکرمهؓ او تختیده - او سورشه په بحری جهاز کښے - نو هوا مخالفه راغله نو جهاز والا خلقو اووے چه اوس بے دَ الله تعالیٰ نه بل څوک دَ نفع نشته نو خاص دَ

الله تعالیٰ نه د بچاؤ سوال اوکړ - نو عکرمهؓ اووے چه اے الله چه په دریاب کښې د خلا صولو خا وند ته ئے نو په وچه به یې ل ګوک وی - یا الله محما عهد دے چه کستا زه ئې کریم نو زه به لاس خپل په لاس د نبی کریم صلے الله علیه وسلم کښې کیدم - نو راغے مسلمان شو - (ابن عباسؓ)

وعن ابی ملیکةؒ ان عکرمةؓ لما رکب السفینة واخذ تهم الریح فجعلوا ید عون الله تعالیٰ ویوحدونه - قالؓ ما هذا - فقالوا هذا مکان لا ینفع فیه الا الله تعالیٰ - قالؓ فهذا اِلٰهُ محمد صلی الله علیه وسلم الذی یدعونا الیه - فارجعوا بنا فرجع واسلم وظاهر الآیة انه لیس المراد تخصیص الدعاء فقط به سبحانه تعالیٰ بل تخصیص العبادة به تعالیٰ ایضا لانهم بمجرد ذلك لا یکونون مخلصین له الدین - وایاما کان فالآیة دالة علیٰ ان المشرکین لا یدعون غیره تعالیٰ فی تلك الاحوال وانت خبیر بان الناس الیوم اذا اعتراهم امر خطیر وخطب جسیم فی بر او بحر دعوا من لا یضر ولا ینفع ولا یریٰ ولا یسمع فمنهم من یدعوا الخضرؑ والیاسؑ ومنهم من ینادی ابالخمیسؓ والعباسؓ ومنهم من یستغیث باحد الائمة ومنهم من یتضرع الی شیخ من مشائخ الامة ولا تریٰ فیهم احدا یخص مولاه بتضرعه ودعاه ولا یکاد یمر له ببال انه لو دعا الله تعالیٰ وحده ینجوا من هاتیك الاحوال فبالله تعالیٰ علیك قل لی ای الفریقین من هذه الحیثیة اهدیٰ سبیلا وای الداعین اقوم قیلا - والی الله المشتکی من زمان عصفت فیه ریح الجهالة وتلاطمت امواج الضلالة وخرقت سفینة الشریعة واتخذت الاستغاثة بغیر الله تعالیٰ للنجاة ذریعة وتعذر علی العارفین الامر بالمعروف وحالت دون النهی عن المنکر صنوف الحتوف هذا (روح المعانی: ج ۱۱ ص ۹۷-۹۸ جزء ثالث)

که پیره جهه ورته شه با ملاح دریه سحبه دید وآواز داد با طالبا نو ورته اوکړ چه دلته ولے سوال کوے حغه او وے چه دا دچا کور دے چه خیرات نه ورکوی نو طالبا نو ورته او وے - بگفت خموش ای چه لفظ خطا است ؛ خداوند خانه خداست ؛ نو یو کال هلته معتکف شو نو بیا مړ کیده - بمی گفت غلغل کنان از فرح ؛ فمن دق باب الکریم انفتح ؛ (بوستان صفحه ۲۰۶)

حذا ای خذ هذا لا کما قیل خذ ذا۔ یعنی ها اسم فعل په معنی
د خذ ده دے ځکه چه ها اسم فعل منفصل لیکلے شی او ها تنبیهی
د اسم اشارے سره متصل لیکلے شی (غریب)
معلومیږی د روح المعانی د عبارت نه چه مصنف د
توحید د اشاعت او د رد د شرک د پاره سوئ دے۔ وهذا
دأب الصالحین و بفضله تعالیٰ هکذا احالی ومن معی۔
{حضرت شیخ القرآن شاه پور
۲۴ - ۴ - ۱۴۰۱ھ}

یا ایها الناس قد جاءتکم موعظة من ربکم وشفاء لما فی الصدور
وهدی ورحمة - ۵۷ - ترغیب دے قرآن ته - د تکمیل النفس
څلور مراتب دی (۱) ظاهر د افعال قبیحه نه پاکول (۲) باطن
د نالایقو عقائدو نه پاکول (۳) نفس په عقائدو حقو باندې
ښائسته کول (۴) انوار الٰهی په قلب باندې فائض کیدل - دا څلور
واړه د ترتیب وار په دے آیت کښے دی - شفاء لما فی الصدور - تفسیر
دے د بنی اسرائیل - ۸۲ -

فبذلک فلیفرحوا - ۵۸ - اصل دا دے فبذلک لیفرحوا
فلیفرحوا بذلک - نو لیفرحوا حذف شو او وروستو ذلک
حذف شو نو ځکه دوه ځله فا ذکر شوے ده چه جملے دوه
دی - اذا جاء اجلهم الخ یعد بون جزا محذوف ده - او
په دے جزا کښے تاخیر تقدیم نشته (شیخ) یا ولا یستقدمون
عطف دے په شرط باندې نه په جزا (عام) یا یستقدمون
ذکر شوے دے طرد او تاکید ا - لکه مشتری او وائی بائع ته
څه کمے بیشے خو نشته - مقصود کمے دے او بیشے ذکر شوے دے
طرداً - (عثمانی)

واسروا الندامة - ۵۴ - یقال اسر السر ای اظهره وکتمه -

والله یدعوا الی دار السلام (۲۵) کور د سلامتیٰ یا کور د الله تعالیٰ یا کور د سلامو نو تا ئید د اخیر ترجمے - یس ۵۸ (۲) یونس ۱۰ (۳) رعد ۲۴ (۴) مشکوٰة ۶۴ ...
جزا حاصل نه یس اش جز ابن نیت بد که از هم خواند نش آسان بمیرم (اقبال) تانته د دنیا نه د اخیره حاصله ده چه په زکر کښے په پاس نه مړ شے۔

وما ظن الذین یفترون علی اللہ الکذب یوم القیٰمۃ - ۶۰ -

ای فی حق یوم القیٰمۃ - نو مفعول فیہ شوہ د ظن د پارہ - یا مفعول فیہ دہ د فعل محذوف د پارہ - یعنی ماذا یفعل بھم فی یوم القیامۃ -

ولا تعملون من عمل الا کنا علیکم شھودا - ۶۱ -

شھید پہ اعتبار د امورو ظاھرو سرہ دے - او خبیر پہ اعتبار د امورو باطنو سرہ دے - او علیم عام دے - (الامام الافریقی)

حاضر او ناظر د شھید معنی دہ نو اعتراض د بریلیانو ختم شو چہ حاضر او ناظر پہ اسماؤ د باری تعالیٰ کښے نشتہ -

او اسماء د باری تعالیٰ پہ مذھب منصور باندے خو توقیفی دی - حاصل د جواب دا دے چہ حاضر او ناظر ترجمہ د اسم د باری تعالیٰ دہ چہ شھید دے - م دا رنگ خدائے د اللہ ترجمہ دہ -

الذین اٰمنوا وکانوا یتقون - ۶۳ - دا تفسیر د اولیاء دے

معلومہ شوہ چہ ولایت موقوف نہ دے پہ خوارق باندے - بلکہ خوارق صوفیہ نہ خوہ بنوی ځکہ منشا د شہرت دہ - او معلومہ شوہ چہ ولی بہ هغہ وی چہ د شریعت سرہ موافق وی - وقال ابو یزید بسطامی لو نظرتم الی رجل اعطی من الکرامات حتی تربع فی الھوآء فلا تغتروا بہ حتی تنظروا کیف تجدونہ عند الامر والنھی (طریقہ محمدیہ للشیخ الامام الاجل الفاضل الاکمل محمد الرومی البرکلی)

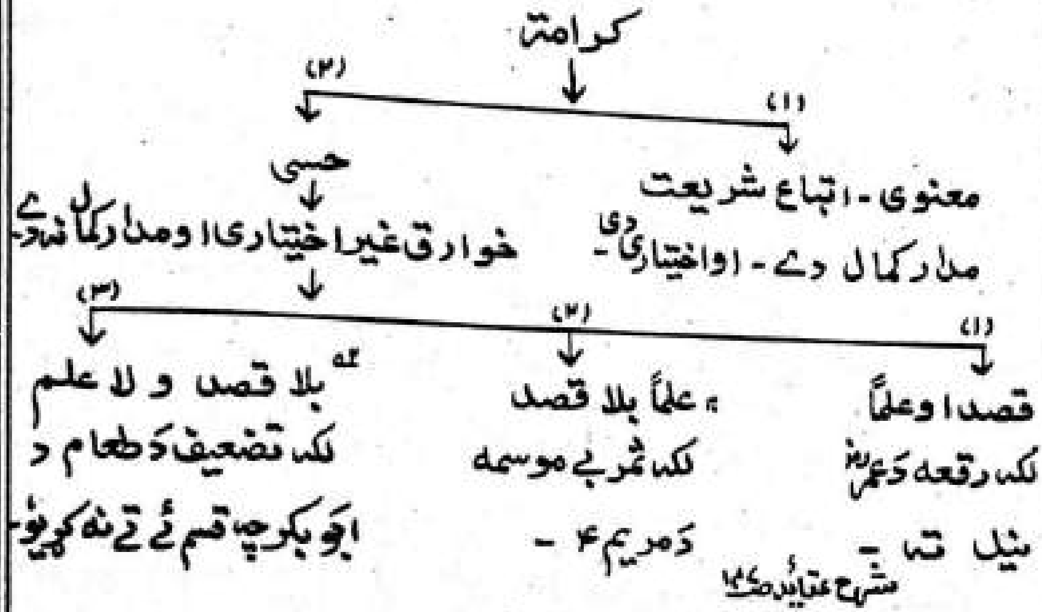
انور شاہ کشمیری صاحبؒ فرمائی چہ دا سے وظیفہ را تہ معلومہ دہ چہ پہ هغے سرہ سړے د زړہ نہ د اللہ اللہ آواز آوری خو دا څہ شے نہ دے کمال اتباع شریعت دے - (ربیس بربے مسلمان ص۳۰۱) چہ متبع د شریعت نہ وی نو ولی نشی کیدے

حضرت رومیؒ فرمائی - ۵

کار شیطان می کنی نامت ولی
که د شیطان سره قوم وي ولی دے
گر ولی اینست لعنت بر ولی
که ولی دا وي نو پر دا دے ولی لعنت دے۔

خوارق مدار د کمال نه دی غیر اختیاری شی دے۔ کله چه عمر صاحبؓ اووے چه یا ساریۃ الجبل نو عبد الرحمٰن بن عوفؓ ورته اووے چه جننت یا عمرؓ؟ نو عمر صاحبؓ اووے چه ما شعرت (شیخ سرحدؒ) او خپل قاتل ورته معلوم نه شو (غریب)

مدار د کمال کرامت معنوی[1] دے چه اتباع شریعت ده۔

وما یتبع الذین یدعون من دون الله شرکآء۔ الخ۔ ۶۶۔

(۱) تابعداری نه کوی هغه خلق چه بلی سوا له د الله تعالیٰ نه د شرکاء په حقیقة کښے بلکه تابعداری کوی د وهم تخمین چه وهم ورته ویلی دی چه غیر الله بلی۔

(۲) هغه چه تابعداری کوی هغه څوک چه بلی سوا له د الله تعالیٰ نه شرکاء نو په حقیقت کښے د وی د خپل وهم تابعداری کوی۔

(۳) خاص الله تعالیٰ له دی هغه چه تابعداری کوی هغه څوک چه بلی الخ۔

واتل علیهم نبأ نوح ۔۷۱۔ دا تخویف دنیوی دے

بله اطلبوا الاستقامة ولا تطلبوا الکرامة فان الاستقامة فوق الکرامة (مولانا احمد علی لاهوری در بیان بڑے مسلمان صـ۲۹۶)

[2] مشکوٰة ص۵۴۴ باب الکرامة

استقامت حاصل کیجئے یہ اتباع کی دولت فاصلوں سے وہ رش والوں کے جوتوں سے وہ موتی ملتے ہیں جو بادشاہ کے تاج میں بھی نہیں ہوتے۔ مولانا احمد علی لاہوری بیان بڑے مسلمان (صـ۲۹)

نیو اخ: ۸۸ (۱) جدا جوړه کړئ د قوم خپل دپاره په مصر کښې محلم او جوړ کړئ په خپله محلم کښې جماعتونه تیغ. د قبله دوستان د قوم خپل دپاره په مصر کښې ۲۵۳ کورونه او کوی په خپلو کورونو کښې مونځونه (اشرف حق)

(۲) جوړ کړئ د قوم خپل دپاره په مصر کښې جماعتونه او جوړ کړئ جماعتونه خپل مسکنونه (یعنی)

قال قد اجیبت دعوتکما ۸۹: موسیٰ دعا کوله او هارون به امین وئیل اصل په دعا کښې اخفاء دے او جهر د وجه د عارض نه دے، تعلیمًا - ترغیب د عوة حاشیه بخاری ص ۹۴۴ ثم توضا ورفع یدیه فقال اللهم اغفر لعبید ابی عامر ورأیت بیاض ابطیه فقال اللهم اجعله یوم القیمة فوق کثیر من خلقك ۱۲

سعد بن ابی وقاص رضی دعائے خیر وکړه او عبد الله بن جحش دعائے شهادة وکړه په غزوه احد - (تروح ص ۱۰۳)

یعنی مخالفین د نوح په دنیا کښې هلاک شو۔ دغسې په هر زمانه کښې
مخالفین هلاکیږی۔ بناءً هغه خبرته وائی چه ورلره شان وی (روح)

فما امن لموسی - ۸۳ - یقال امن به ای صدقه وامن له ای خضع
وانقاد له (المنجد)

قال امنت انه لا اله الا الذی امنت به - الخ - ۹۰ - (۱)
ایمان د یأس دے معتبر نه دے نو ځکه پے باری تعالیٰ رد کوی
الآن وقد عصیت قبل - ۹۱ - الیواقیت والجواهر کښې د
فتوحات مکیه نه د ایمان د فرعون نقل دے خو په دغه کتاب کښې
زنادقو دسیسه کړے دے - او په صحیح نسخو د فتوحات کښې د
ایمان د فرعون ذکر نشته - (عثمانی)

فالیوم ننجیک ببدنک - ۹۲ - "(۱) په چپو کښې به لا هو کړو
بدن ستا نو مشتق دے د نجوه نه - یعنی مکان مرتفع ته
وائی نجوه (۲) یا به بچ کړو بدن ستا نو مشتق دے د نجات
نه - یعنی ستا د بے فائدے ایمان پشان به بے فائدے
بچاؤ درکړو وتا لره -

فائده:- د جدید تحقیقات نه معلومه شوے ده چه د
فرعون بدن د قاهرے په عجائب گهر کښې محفوظ دے خو د
الفاظ قرآنی صحت په دے موقوف نه دے (عثمانی)

فلولا کانت قریة امنت فنفعها ایمانها الا قوم یونس - ۹۸ -
یونسؑ نینوی علاقه موصل ته مبعوث شوے وه - خلقو
ئے خبره اونه منله - نو دوی وے چه پتا سو به عذاب راشی
نو دوی هجرت اوکړو او په دریمه ورځ عذاب شروع شو - نو
قوم تمام میدان ته راغلے او چغے ئے کړے "امنا بما جاء به
یونسؑ" نو عذاب واپس شو - که عین عذاب راغلے وی نو
استثناء متصل دے - او که د عذاب امارات ښکاره شوی وی

نو بیا استثنا منقطع ده - دهٔ په غر کښې تپوس اوکړ دَ خارنه نو چا ورته اووے چه خیر دے ۱۰ او په دغه زمانه کښې عرف وه چه دروغژن به ئے ختمولو۔ نو دهٔ بے دَ اذن دَ باری تعالیٰ نه هجرت اوکړ نو دَ ماهی واقعه ورباندې راغله (معارف)

تفهیم والا وائی قرآن شریف کے اشارات اور صحیفهٔ یونسؑ کی تفصیلات سے صاف معلوم ہوتا ہے - کہ یونسؑ سے فریضہ رسالت کے ادا کرنے میں کچھ کوتاہیاں ہوگئی تھی - (تفہیم: ج ۲: ص۳۱۲)

دَ قرآن نه چرے دا خبره نه ده معلومه او صحیفهٔ یونسؑ خو محرف کتاب دے دَ هغه څه اعتبار دے - (معارف)

واتبع - ۱۰۹ - دلیل وحی دے -

واصبر - تسلی ده چه په اتباع دَ ما یوحی کښې به ضرور تکلیف وی نو صبر به کوے -

حتی یحکم الله - چه حکم دَ جهاد راشی -

وهو خیر الحاکمین - دَ هغه هر حکم دَ فائدے دی -

سورة یونسؑ ختم شو

۲۸ - ۴ - ۱۴۰۱ھ

دلا تاکی درین کاخ مجازی کنی مانند طفلان خاک بازی

اے زړه ترڅو به په دے بنګله مجازی کښې د ووړو ماشومانو په شان لوبے کوے -

روح ص۹۲ ج ۱۲ ... (margin)

بسم الله الرحمٰن الرحيم

-۱۱- سورة هود مكى دے۔ ۵۲-

بعد یونس ۴- وقبل یوسف ۵۳- زمانہ نزول دور آخیر مکہ معظمہ

ربط (۱) سورة یونس کښې فرمایلی وو۔ چہ شفیع قهری نشته- دلته بطور تفریع فرمائی چہ غیبا نہ حاجات صرف د باری تعالیٰ نہ غواړے ځکہ چہ یوازے دے غیب دان دے او کارساز دے-

(۲) هلته دلائل عقلیه وو- په توحید با نل- او دلته نقلیه دی-

خلاصه په دے سورة کښې څلور دعوے دی (۱) صرف د باری تعالیٰ نہ خپل حاجات غواړے (۲) ځکہ چہ صرف دے غیب دان او کارساز دے (۳) په تبلیغ کښې د مایو حی نہ څه مه پریده اگرکہ خلق اعتراض کوی - (۴) مسئلہ صاف ده خلق ئے چہ نہ منی هغه ضد یان دی -

د دوی متعلق اووه قصے دی مرتبے - (۱) ټولې دریمے قصے د اوّلے دعوے سره تعلق لری- څلورمه او پنځمه د دویمے سره شپږمه بیا د اوّلے سره متعلقه ده ځکہ چہ هغه مقصو دی ده اوومه قصه د دریمے دعوے سره متعلقه ده - بیا یو څو آیاتونه دی د څلورمے دعوے سره متعلق دی- په آخر کښې د ټول سورة خلاصه ده -

الا تعبدوا الا الله - ۲ - دعوی اول -

الا انهم یثنون صدورهم - الخ - ۵ - د دعوی ثانی خبر اول چہ غیب دان صرف باری تعالیٰ دے -

دا سورة دویم تفریع ده چہ هرکله شفیع قهری نشته نو غوښتل حاجات صرف د باری تعالیٰ نہ غواړی - دا تفریعات دوه قسمه دی بعض د بیان او بعض د غوښتلو ۱۲

لیستخفوا منه - (۱) همزه استفهامیه انکاریه په کښې محذوف دے (۲) یا امر برائے تعجیز دے - اصحابو به د غسل وغیره کار ونو کښې تکلیف کولو باری تعالیٰ اووے چه دے تکلیف ته ضرورت نشته - (۳) یا لام برائے تعلیل دے یعنی تا د حق سینے خپلے د پاره د دے چه پټ کی هغه نفاق چه په سینو د دوی کښې دے نزول ئې په حق د اخنس بن شریق کښې دے -

ومامن دآبة فی الارض الا علی الله رزقها - ۶ -

واقعه د معاینے - یو کوزه چه د دے ئے به ئې پخه ولے په تبۍ د کټے اود د دوئے درمیان به شنه پخید ه - تبۍ چه ماته شو ه نو په دغه ځائے کښې چینجی وه - او د هغه په خوله کښې شنه پاڼه وه -

وهو الذی خلق السموٰت - ۷ - دا د دعوه ثانی جز ثانی دے یعنی کارساز صرف باری تعالیٰ دے -

وکان عرشه علی المآء - ای قبل ان یخلق السموٰت (ابن جریر)

تائید: اهل یمنو اووے چه سوال کوو لتا نه یا رسول الله د دے مخلوق متعلق - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے کان الله ولم یکن شیٔ غیره وکان عرشه علی المآء (بخاری ج ۱: ص ۵۳)

شیخ القرآن صاحب فرمائی چه دا کنایه ده چه باری تعالیٰ چا ته محتاج نه دے - تائید: قال صلی الله علیه وسلم یمین الله ملأ لا یغیضها شیٔ سحاء اللیل والنهار ارائیتم ما انفق منذ خلق السموٰت والارض فانه لم یغض مافی یمینه قال علیه الصلوٰة والسلام وعرشه علی المآء (مسلم - ج ۱: ص ۳۲۲)

فلعلك تارك بعض ما یوحیٰ الیك وضائق به صدرك ان یقولوا - الخ - ۱۲ - دا دریمه دعوه ده د بنی د خلقو

یعنی استفهام بالهمیه دے - نه او په مفعول پوریه اضمار غلط دے ۱۲

یه دغه کوز د کانا د مشهور کلی کورد و قوم کښې دے او دغه کوز د حکمر وه او د هغه قوم تکلاوه

ا یه کوټه که از خزینه غیب ا گبرو ترسا وظیفه خور داری - دوستان را کجا کنی محروم - تو که با دشمنان نظر داری

دَ اعتراضو نو دَ وجے نه دَ مایوسی نه څۀ مه پرېږده -

اَفمن کان علی بینة من ربه - ۱۷ - دا خلو رمه دعوه ده چه مسئله بالکل صافه ده خلق دَ ضد دَ وجے نه نه منی دَ بینے نه مراد عقل دے - ویتلوه شاهد منه - دَ شاهد نه مراد قرآن دے - یتلو دَ تلو نه دے نه دَ تلوة نه - یعنی توحید عقل منی - او قرآن هم دَ دهٔ تائید کوی - او مخکښے کتابو نه هم دَ توحید اعلان کوی "فلم یبق له موضع شبهة" - تائید فی الحدیث: ان الامانت نزلت فی جذر قلوب الرجال ثم علموا من القرآن ثم علموا من السنة (مشکوٰة: ج ۲ ص ۴۶۱)

ولقد ارسلنا نوحاً الیٰ قومه - الخ - ۲۵ - قصه اوّل[۱] متعلق بدعوٰی اوّلی[۱] - یعنی کفار اعتراض کوی چه "ماسمعنا بهذا فی الملة الاٰخرة ان هٰذا الا اختلاق" (ص: ۷) یعنی نوح[ع] دَ دے دعوے اعلان کړے دے - دا نوے مسئله نه ده -

ولآ اقول لکم عندی خزآئن الله - ۳۱ -

قل لآ اقول لکم عندی خزآئن الله (انعام: ۵۰)

ولله خزآئن السمٰوٰت والارض - (منافقون: ۷)

له مقالید السمٰوٰت والارض (زمر: ۶۳)

قال علیه الصلوٰة والسلام فبینا انا نائم اوتیت بمفاتیح خزائن الارض فوضع فی یدی - قال ابو هریرة رض وقد ذهب رسول الله صلے الله علیه وسلم وانتم تنتسلونها (بخاری[له]: ج ۱ ص ۴۱۸)

ویصنع الفلك - ۳۸ - کان یصنع - دے شوه[۳۰۰] ګزه جهاز او کړ دَه - او پنځوس[۵۰] ګزه پلن وه - او دیرش[۳۰] ګزه د نلګ وه - درے[۳] چته وه - اوّل[۱] دَ بنی آدمو دَ پاره - دوئیم[۲] دَ نورو حیوانا تو دَ پاره چه دَ هر جنس نه جوړه اغستے شوے وه برائے بقائے نسل - او دریم[۳] کښے راشن وه - اول صنعت دَ جهاز دَ نوح علیه السلام نه دے

له یعنی دا سے نۀ ده چه نبی علیه السلام ګنج بخش دے البته پخپله رشکی کښے نے خلقو ته غنیمت مال او دَ زکوٰة مال ورکولو ۱۲

ما رپه وعدهٔ سره جهاز ته بو تلے وۀ او دغسے تر نه سلیمان علیه السلام وعدهٔ اغستے وه دَ نۀ ضرر، خو څوک چه مار او وینی په کور کښے نو هغه په اوواژی - انا نسئلك بعهد نوح وسلیمان بن داؤد ان لا تؤذینا ۱۲ مشکوٰة ص ۳۶۱

لکه د پیږو والا کانړی ایجاد د آدم علیه السلام شوی دے - طوفان د
شپږ میاشتې وه -
۱۰ رجب نه شروع وه د لسم محرم پورے (معارف)

یا بنی ارکب معنا - الخ - یعنی[1] مسلمان شه بیا سور شه - یا د حضه[2]
نه استثنا هیره شوے ده - یائے[3] داخیل خوئی مصداق د استثنا
نه شو کړه ولے شفقت پدری پے غالب شوے وه - محبت سرے
پرونده وی د اطبعی امور دی سرے پے مجبور ده کیږی - او
اُمور طبعیه په کاملین کښے هم وی - یا د حضه[4] کفر ورته معلوم
نه دے او غیب دان خو صرف باری تعالیٰ دے (عثمانی)

قال ساٰوی الی الجبل الخ - سره - غرّ سبب غیر ماذون فیه
وه - او کشتی سبب ماذون فیه وه - نو ځکه نوح علیه السلام
بچ شو نه ځوئی د ده -

قال لا عاصم الیوم من امر الله الا من رحم - مولنا محمد یعقوب
صاحب فرمائی چه تقدیر دا دے - لا عاصم الیوم من امر الله الا
الله - ولا معصوم من امر الله الا مر رحم - (حکایت اولیاء)

کنعان سپین کور خوب نو چه راننے جهاز ته نو نوح
علیه السلام خیرے ورته اوکړے - فاسود العنب الذی کان
بیده فلا خیر فی رؤیة العنب الا سود (ابن سیرینؒ)

البته که یو سړے خطرناک خواب اووینی نو اعوذ بالله د اووائی
نو حیخ پروا نشته یا د پاخی او نماز دے اوکړی - او خواب د
تخویف بهتر دے د بشارت نه - ځکه چه په بشارت کښے خوف
د غفلت وی او په تخویف کښے ظن تواضع او توبے وی (غریب
شیخ القرآن شاه پور)

وناد‌ی نوح ربه فقال رب ان ابنی الخ - ۴۵ - عه شلورم ترجمے دعا
د قبل الهلاک او قبل العلم بکفره - ترب ځما ځوئی ځما د اهل نه
دے نو د لے ولے جهاز ته نه راځی چه بچ شی -

معلوم شو
چه کمال په
اتباع د ذوات
فاضلو کښے
دے نه تش
په نسب ۱۲
ه
خرعیسی اگر بمکه برند
چو بیاید هنوز خر
باشد
(سعدی)

عه د نوح
علیه السلام
په سوال کښے
عاجزی ده
او د باری تعالیٰ
په جواب کښے
تعلی ده ۱۲
(شیخ)

(۲) بعد العلم - استثناء تے نه حیره شوے ده یائے دے مصداق
نه شی کوزه ولے شفقت پے غالب شوے دے -
(۳) بعد الهلاک و قبل العلم - نو تپوس دَ حکمت دَ هلاکید و
دَ هغه کوی -
(۴) و بعد العلم - استثناء تے نه حیره شوے ده یائے دَ مصداق
نه شی کوزه ولے شفقت پے غالب شوے دے نو دَ منشیٰ دَ هلاکت
سوال کوی - نو باری تعالیٰ جواب ورکړ -

انه لیس من اهلک - ۴۶ - نو په قیامت کښے به نوح علیه السلام نفسی
وائی چه دَ غیر اهل دَ پاره ئے ولے سوال اوکړ - روی انه لم یرفع
رأسه الی السمآء اربعین سنة حیاءً من الله تعالیٰ (منهاج العابدین)

قیل یا نوح اهبط بسلام منا - ۴۸ - یعنی خیال مه کوه چه
په کوز دید وکښے به نقصان اوشی - وبرکات علیک - یعنی دا
خیال مه کوه چه ز مکه دَ اسباب دَ عیش نه خالی شوے ده

وامم سنمتعهم ثم یمسهم منا عذاب الیم - یعنی دا خیال
مه کوه چه اوس دَ دعوت نه فارغ شوم - بیا به هم شرک پیدا
کیږی -

تلک من انبآء الغیب - ۴۹ - جمله معترضه برائے صداقت
نبی صلی الله علیه وسلم -

ان العاقبة للمتقین - لکه نوح علیه السلام لره -

والی عاد اخاهم هودا - ۵۰ - دویم قصه دَ اولے[۱] دعوے متعلق

۵۶ - ان ربی علی صراط مستقیم - دَ ربی[۱] - یا ان ربی یحکم[۲] - (۳) یا
رب تعاملا ویږی په صراط مستقیم بانی -

والی ثمود اخاهم صالحا - ۶۱ - دریمه[۳] قصه متعلق به دعوی اول -

ولقد جآءت رسلنا ابراهیم بالبشریٰ - ۶۹ - څلورمه[۴] قصه متعلق
به دعوی ثانیه - یعنی کارساز او غیب دان صرف باری تعالیٰ دے

دے دَ امام غزالی ورکتاب دے دَ کتاب نوم دَ طریقت نه روستو کړے دی

ابراهیم علیه السلام ملائکو لره اوس پیژندلے - نو غیب دان نه شو او ځان لره ئے دځوئ غور نه شو کولے نو کارساز نه شو او یریده ه دمهمان نه اویریدی حقه څوک چه عاجز ه وی - واوجس منهم خیفة - ۷۰ - نوغیب دان اوکارساز نه شو۔

ولما جآءت رسلنا لوطا سیئ بهم وضاق بهم ذرعا - ۷۷ - پنځمه قصه متعلق بدعوی ثانیه - یعنی لوط علیه السلام غیب دان نه وه - ملائک ئے اونه پیژندل او کارساز نه وه نو ویریدو - او خفه شو چه ځما مهمانانو ته به ضرر اورسی

وما هی من الظلمین ببعید - ۸۳ - (۱) الحجارة (۲) او بلادهم (۳) اوالحادثة - تائید: وما قوم لوط منکم ببعید - ۸۹ -

والی مدین اخاهم شعیبا - ۸۴ - قصه سادس متعلق بدعوی اولی - اوان نفعل فی اموا لنا مانشآء - ۸۷ - ان نفعل عطف دے په ان نترک باندے او لا په کښے مقدر دے - یا عطف دے په ما یعبد باندے -

په دنیا کښے درے نظامه دی (۱) سرمایه دارانه نظام چه په مال د مالک هیڅ حق نشته - (۲) او اشتراکیت والا چه مال د بیت المال دے - یا د مالک د پاره به یو حصه پریږدی او نور به په فقرآء تقسیموی - دا دواړه نظامه د کفارو دی (۳) دریم شرعی نظام چه مال د مالک دے چه په سبب شرعی ئے مالک شوے دے البته په دے مال کښے دغرباء حقوق[1] واجب دی - تائید: والذین فی اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم (۲۴ - ۲۵ - معارج) - او حقوق[2] غیر واجبه دی - تائید: وفی اموالهم حق للسائل والمحروم - (۱۹ - الذاریت)

قوم شعیب د سرمایه دارانه نظام والا وو -

ومآ ارید ان اخالفکم الی مآ انهٰکم عنه - ۸۸ -

(۱) دَ دۀ شغوا یم چه خلاف اوکم ستا سو نه چه دعوت ورکوم هغه شی تا چه منع کوم تا سو دَ هغه نه - یعنې دَ نه کولو دَ هغه نه (رشیخ)

(۲) دَ دۀ شغوا یم چه ورو ستو ستا سو نه اوکم هغه کار چه منع کوم تا سو دَ هغه نه - (عثمانی)

ولقد ارسلنا موسیٰ بِاٰیٰتنا وسلطان مبین - ۹۶ -

اودَ مه قصه متعلق بد عوی ثالثه - چه موسیٰؑ څو مره مصائب برداشت کړه په تبلیغ کښې نو تاسو هم برداشت کو ه-

ذٰلك من انباء القریٰ نقصه الخ - ۱۰۰ - دا دَ تولو قصو سره تعلق لری -

وکذٰلك اخذ ربك اذا اخذ القریٰ وهی ظالمة ان اخذہٗ الیم شدید - ۱۰۲ - فی الحدیث ان اللّٰه یملی الظالم حتیٰ اذا اخذہ لم یفلته ثم قرء وکذٰلك اخذ الخ (مشکوٰة)

یوم یأت لا تکلم نفس الا باذنه - ۱۰۵ - دا جمعه دَ ه فمنهم شقی وّ سعید - دا تفریق دے - اما الذین شقوا - ۱۰۶ -

واما الذین سعدوا - ۱۰۸ - دا تقسیم دے - (بلاغة)

علامات شقاوت (۱) قسوت (۲) عدم بکاء (۳) رغبت دنیا -

(۴) طول امل دی -

علامات سعادت (۱) نرمی دل (۲) کثرت بکاء (۳) عدم امل -

(۴) نفرت دنیا (۵) حیا - (شقیق بلخی رحمة اللّٰه تعالیٰ)

زفیر دَ خره لوے آواز - شهیق دَ خره لوے آواز یعنې ورقا ر -

خالدین فیها ما دامت السمٰوٰت والارض الا ما شاء ربك - ۱۰۷ -

خلود (۳) تراجم دی -

(۱) همیشه به وی په هغه کښې په مقدار دَ مُدے دَ آسمانو نو اودَ زمکې دَ دنیا مگر که رضا شی دَ اللّٰه تعالیٰ نو همیشه به ئے کړی

به نقل النبی الی الرجل یقاتل المشرکین فقال من احل النار - فیه ان العبد یعمل فیما یری الناس عمل اهل الجنة وانه من اهل النار ویعمل فیما یری الناس عمل اهل النار وهو من اهل الجنة انما الاعمال بالخواتیم رواه بن ابی حازم فتح الباری ج ۱ مشکوٰة ص ۲۰

په هغه کښې (جلالين)

(۲) هیشه به وی په هغه کښې تر څو چه وی اسمانونه او زمکه د اخرت مګر که رضا شی د الله تعالیٰ نو عصاة المؤمنین به تے تښ را او باسی ـ (تفتازانی)

(۳) مګر که رضا شی د الله تعالیٰ نو عذاب به ورله نور هم زیات کړی ـ تائید: ساُرهقه صعودا ـ (مدثر ۱۷) (شیخ)

(۴) مګر که رضا شی د باری تعالیٰ نو او به یې باسی ـ دا اشاره ده وسعت قدرت خداوندی ته ـ یعنی دوزخی را ویستے شی د دوزخ نه خو شائے را او باسی (عثمانی)

په بشارت کښې چه واما الذین سعدوا وادی ـ ۱۰۸ ـ هم دغه تراجم دی ـ خو د تفتازانی په توجیه عصاة المؤمنین به په جنت کښې هیشه نه وی په اعتبار د ابتداء سره ـ او د شیخ په توجیه د استثناء نه مراد زیاده رحمت دے ـ

وان کلا لما لیوفینهم ربك اعمالهم الخ ـ ۱۱۱ ـ

څلور توجیهات دی ـ

(۱) یقینا دا ټول خلق هر کله چه را پورته کړی نو پوره به ورکړی الخ نو فعل شرط د لما محذوف دے او لیوفینهم جزا ده (شیخ)

(۲) یقینا دا ټول خلق هر کله چه پوره ورکوی د ب ستا بدله د اعمالو د دوی نو ور به کی ځکه چه باری تعالیٰ په اعمالو د دوی خبر دے ـ نو لیوفینهم فعل شرط دے او لام زائد دے ـ او جزا محذوف ده چه یفعل ده ـ او انه بما یعملون الخ دلیل د جزائے محذوف دے (شیخ)

(۳) دا ټول خلق ثابت دی د هغو نه چه پوره به ورکړی الخ نو لما په اصل کښې لمن ما دے نو نون بدل شو په میم نو درے میمه جمع شو نو یو میم حذف شو ځکه چه مثلین جمع شی نو په کښې تخفیف

کیدے شی یا پہ حذف یا پہ ابدال یا پہ ادغام سرہ۔ دلتہ حذف شوے دے ادغام روستہ شتے۔ (جامع البیان)
(۴) دا قول پہ جمیع خاخاپورہ پہ ورکری رباستا بہ لہ دا عمالو دوی نو لما پہ معنیٰ دَجمیعا دے او تاکید دَکلا دے۔ حالت وصلی جاری دے پہ مجری دَ وقف۔ یقال لممت الشیٔ ای جمعتہ۔ (خازن)
ولا ترکنوا الی الذین ظلموا الخ۔ ۱۱۲۔ یعنی دَ ظالم رکن مہ
مرذہ چہ دَ ھغہ دَ ظلم او دَ بدعت او دَ شرک تاکید وکہے۔
شو چہ تلطف فی الدعوۃ او حکمت فی الدعوۃ او موعظہ حسنہ بہ
نہ کوے۔ پہ خرہ بہ ھلہ با روہے چہ تو برہ ورلرہ ور کہے
(شیخ سرحدیؒ)

بئس الفقیر علی باب الامیر ونعم الامیر علی باب الفقیر

عن الاوزاعیؒ مامن شیٔ ابغض الی اللہ تعالیٰ من عالم زار عاملا
عن محمد بن مسلمہؒ الذباب علی العذرۃ احسن من قاری علی
باب ھؤلاء (روح) یعنی چہ یو عالم دَ ظالمانو تائید کوی
او چہ ئی دَ دوی خنلک تہ دَ رد دَ پارہ او دَ دعوۃ دَ پارہ او خ
محبت کوی نو دا خو چہا دے۔
فائدہ:۔ دَ ۱۰۹ نہ تر ۱۱۴ پورے ایا تو نہ تعلق لری دَ خلورم
دعوے سرہ۔ یعنی دَ دوی دَ غیر اللہ دَ عبادت نہ چہ ے شکی
نہ شے دا پخوانے کسب دے اللہ تعالیٰ بہ ورلرہ بدلہ ور کوی۔
وللہ غیب السمٰوٰت والارض والیہ یرجع الامر کلہ۔ فاعبدہ
وتوکل علیہ وما ربک بغافل عما تعملون ۰۔ ۱۲۳۔
دَ خلور روا یہ و دعوو اعادہ دہ بطور نتیجہ وخلاصہ۔
یعنی وللہ غیب السمٰوٰت والارض دَ دعوے ثانئے دَ جز اول
اعادہ دہ۔ والیہ یرجع الامر کلہ دَ دعوے ثانئے دَ جز ثانی
اعادہ دہ۔ فاعبدہ دَ دعوی اولیٰ اعادہ دہ۔ وتوکل
علیہ دَ دعوے ثالثے اعادہ دہ۔

وماربك بغافل عما تعملون ٥ دعوے رابع اعاده ده۔

فائده:- په اول کښے دعوی ثانیه د اولی د پاره دلیل وه دلته دعوه اولی تفریع ده په ثانیه باندی۔ دا تفنن فی العبارت او ایراد د مقصد یو دے۔ په مختلفو طریقو سره۔

فائده:- قال کعب الاحبار خاتمة التوراة خاتمة سورة هود۔ (خازن)

ختم شو سورة هود بفضله تعالی

(۲۹ - ۴ - ۱۴۰۱ھ)

این سعادت بزور بازو نیست تا نه بخشد خدائے بخشنده

دا سعادت د متو نه دے چه تر څو نۀ بخښی خدائے تعالی بخښونکے۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۲- سورۃ یوسف مکی دے - ۵۳

****

بعد هود وقبل حِجر - زمانه نزول دورهٔ اخیر مکه معظمه

ربط: سورهٔ هود کښې فرمایلی دی چه غائبانه حاجات صرف د باری تعالیٰ نه غواړئ ځکه چه دے غائب دان او کارساز دے - نو په دے سورة کښې فرمائی کہ بل څوک غیب دان او کارساز دے نو دومره لوئے پیغمبر به وے چې پل څو ئ پسے دومره کم ئې وړ زیده - نو سورهٔ یوسف د سوره هود د دعوی دپاره دلیل نقلی شو -

خلاصه: په دے سورة کښې څلور دعوے دی - (۱) غیب دان صرف باری تعالیٰ دے (۲) او کارساز هم صرف باری تعالیٰ دے - دا دوه دعوے د سورة نه مفهومے دی -

(۳) ته صادق پیغمبر ئې چه دا سے غیبي قصے کوے - ۱۰۲ -

(۴) مصائب به راځي برداشت کوه لکه څنګه پیغمبرانو - ۱۱۰ -

باقی تفصیلی سرګذشت د یوسف علیه السلام (۸) اته دوروا لا چه مشتمل دے په بے شماره فوائد و بانڈ -

منجمله د هغوینه دا دی - (۱) د تقدیر دافع نشته - (۲) د خدائے تعالیٰ فضل څوک نه شی منع کولے (۳) صبر د دارین د کامیابی مفتاح دے (۴) د حسد انجام خذلان دے (۵) عقل د انسان شریف جوهر دے چه سبب د کامیابی دے (۶) پاکی امنی سرے د دشمن په نظر کښې خائسته (نظاره) کوی (۷) په تبلیغ کښې موقع شناسی -

فائده: - بیان د شیخ (۶) وفوائد و عثمانی دے - او دوم (۷) د غریب -

ازواج یعقوب ؑ	ابنائے یعقوب ؑ
(۱) لیا - (۱) روبین -	(۲) شمعون (۳) لاو یا (۴) یہودا (۵) اشکار
	(۶) زبلون
(۲) بلہا -	(۱) دان (۷) (۲) نفتالی (۸) -
(۳) راحل -	(۱) یوسف (۹) (۲) ابن یمین (۱۰)
(۴) زلفہ	(۱) جد (۱۱) - (۲) اشر (۱۲) -

(مولانا آزاد ترجمان القرآن)

نوټ: د مولانا آزاد د حق بیني د وجې نه علماء دیو بند دهٔ ته خه گوري -

انا انزلناه قرانا عربیا - ۲ - قال ابن عباسؓ قال علیه الصلوة والسلام احبوا العرب لثلاث (۱) لانی عربی والقران (۲) عربی ولسان اهل الجنة (۳) عربی (رواه البیهقی) (روح)

احسن القصص - ۳ - ځکه چه په کیسې د توحید بیان وضاحت دے - (رشیدؒ)

وان کنت من قبله لمن الغافلین - ووجدک ضالا فهدیٰ (ضحیٰ - ۷) - وما کنت تدری ما الکتب و لا الایمان (شوری: ۵۲)

تاویل الاحادیث - ۶ - ځائے ته رسول د خبرو (عثمانی)

تعبیر د خوابونو (عام)

اذ قالوا - ۸ - عامل ئے قال قائل دے - ۱۰ -

غیٰبت الجب - "جوړ والے د کوهي (رشیدؒ) (۲) کنام کوهي (عام)

(۳) طاقچه د کوهي - قاله ابو الحیان صاحب بحر محیط (عثمانی)

وشروه - ۲۰ - (۱) وارده او اصحاب د ده (۲) یا براداران یوسفؑ

دراهم معدودة - ۱۸ - "(۱) دوې (عثمانی) (۲) لا وضعه علیه دلالة

فی کتاب اللہ وخبر (ابن جریر) - او دا تعیین من فضول العلم دے
یعنی په دے کښے څهٔ فائده نشته - (غریب)

وراودته التی هوفی بیتها عن نفسه - باب مفاعله دپاره[1] دَشرکت
نهٔ دے لکه عاقبت اللص (رشا نیه) او کهٔ دَپاره دَشرکت شی نو دَراعیل
نه طلب دَوقاع او دَیوسفؑ نه طلب دَامتناع دے - او کهٔ[3] دَجانبین نه
طلب دَوقاع شی نو دَطرفه دَراعیل نه طلب اختیاری او دَطرفه دَ
یوسفؑ نه طلب طبعی غیراختیاری دے - لکه چه دَصائم اوبو ته
زړه کیږی - او کمال هم دا دے چه دَسړی زړه یو کار ته کیږی او
کولے هم شی خو دَ اللہ تعالیٰ دَ یرے نهٔ ئے نه کوی - او چه نه شی کولے
نو دَهغے کار نه منع څه کمال نه دے - لکه دَ پائنده نه کتلِ حرامو ته
کمال نه دے بلکه کمال دَ جوړ سړی دے چه نهٔ گوری حرامو ته
په موصول سره دَراعیل نه تعبیر او شو دَوجے دَاستهجان دَ
تصریحه په اسم دَهغے ځکه چه دَهغے نه غلط کار شوے وه - او
بل دَپاره دَزیادة تقریر دَغرض مسوق له الکلام چه پاکوالے
دَیوسفؑ دے - چه دَراعیل په کور کښے وه او ځان ئے منع کو-

ولقد همت به وهم بها - ۲۳ - (۱) دَراعیل دَطرفه همّ
دَوقاع او دَیوسفؑ دَطرفه همّ دَامتناع وه (۲) یا دَیوسفؑ
دَطرفه همّ طبعی غیراختیاری وه - (۳) او کهٔ دا دَلولا مؤخر دَ
پاره جواب مقدم شی نو دَسره دَپادری فنډر اعتراض وارد
نه شو چه دَتورات نه معلومیږی چه یوسفؑ هم نه دے کړے
او دَقرآن نه هم معلومیږی ځکه چه لولا دا ځئ دَپاره دَانتفی دَ
ثانی دَوجے دَوجود دَاول نه برهان ما وعد اللہ علی الز فی (ابن جریر)

سیدها - ۲۵ - واسطی وائی چه دا لفظ په قبطی ژبه کښے شوهر
ته وائی (لغات القرآن)

وشهد شاهد من اهلها - ۲۶ - شیرخوار بچے وه - نو دا

وجاءوا اباهم
عشاء یبکون (الخ)
قال ابن عباس
فالبکاء اربعة
(۱) بکاء من الخوف
(۲) بکاء من الجزع
(۳) وبکاء من الفرح
(۴) وبکاء ریاء
قرطبی ج ۹
ص ۱۴۹

زلیخا چه کله
یوسفؑ کمرے ته
راوستو نو صنم په
بت شا دروپوښو
او یوسفؑ ورته
او وے چه ته د
جماد نه شرمیږے
نو زهٔ هم دخپل
مولیٰ نه شرمیږم۔
...
مسوق له۔

ارهاص د يوسف عليه السلام دے۔ يعنى خوارق قبل النبوة (تهانوى)
يا قاضى دے او هغه ته ثبوت د برأت د پلے وجے نه معلوم وه
دا صرف تسلى ده ۔ (عثمانى وشيخ)
قد شغفها حبا ۔ ۳۰ ۔ اى دخل شغاف قلبها حبه ۔ نو حبا
تميز محول عن الفاعل دے ۔ يعنى ننوتے وه د يوسف محبت په
پرده د زړه د دے كښے ۔
فلما سمعت بمكرهن ۔ ۳۱ ۔ د غيبت نه تعبير په مكر سره او شو
او مكر وائى تدبير خفيه ته ۔ ځكه چه مقصود د د دوى د دے الزام
نه دا وه چه د راعيل په زړه د ده نه پوره ته شى نو مونږ ته به ئے واخلو۔
وقطعن ايديهن ۔ دا محبت د مخلوق دے نو محبت د خالق به
څومره لوئ وى ۔ بيت (ارشاد حسين بريلى)
بے دوست زندگانى ذوقى چنان ندارد ذوقى چنان ندارد بے دوست زندگانى
په دے غلبے د محبت كښے بعض مجذوبان خان مړكړے دے ۔
ليكونا تنوين په اصل كښے نون تاكيد دے دا كتابت شاذه عثمانيه دے۔
حاش لله (۱) اى سبحان الله كلمه د تعجب ده (عام)
حاش يوسف المعصية لاجل الله تعالى اى تنحا عنها لخوف الله
تعالى (مبرد)
لمتننى فيه ۔ ۳۲ ۔ په مراد د ده كښے نه چه په محبت د ده كښے
ځكه چه محبت امر اختيارى نه دے (تلخيص)
اصب اليهن ۔ ۳۳ ۔ په مقتضا د طبيعت سره ورنه پيغمبران
خو معصوم وى ۔ نبى عليه الصلوة والسلام فرمائى زما شيطان
مسلمان شوے دے يا تے زه بچ شوے يم (مشكوة ص۱۸)
يسجننه حتى حين ۔ ۳۵ ۔ د جيل كولو نه د عزيز مقصد دا وه
چه يوسف عليه السلام د راعيل د ستر ګو نه پناه شى نو دا به تے نه
صبر شى ۔ او د راعيل مقصد دا وه چه د ے او يريږى نو زما لاس ته به

له معنى د ارهاص د پيغمبر نه چه مخكښ د پيغمبرۍ نه خوارق ظاهر شى دے ته ارهاص وائى ۱۲
(۱) الهوى محبت
(۲) العلاقة الحب اللازم
(۳) كلف هو شدة الحب
(۴) العشق هو الحب الفاضل عن القدر
(۵) الشغف هو احراق القلب مع اللذة ۱۲

الغيا سيدها
(۶) سيد په قبطى ژبه كښے شوهر ته وائى او په عربى كښے مشر ته وائى لغات القرآن

راشی۔ او د یوسفؑ مقصد داوه چه د زندانیانو د قریب شو ښځی۔

ودخل معه السجن فتیان۔ ۳۶۔ یو زندانیانو نوم مجلب وه۔ او بل[۲] شرابی نوم بیوص وه۔ په دوی د پوروټ شوے وه چه دوی بادشاه ته زهر اچولی دی۔ بادشاه د دواړو ته تلاش اوکړو زندانیانو د خپلے روټۍ نه خفه نه شوه خو وړے۔ او شرابی د شرابو نه کوټ اوکړو۔ نو بادشاه ته د شرابی صفائی او د زندانیانو غدر معلوم شو۔ خو د مزید تحقیق د پاره ئے دواړه جیل ته اولیږل۔ دواړو خوابونه اولیدل په جیل کښے او یوسف علیه السلام ته ئے بیان اوکړو۔ نو ځکه د دعوت موقع پیاموندہ۔ او د توحید بیان ئے ورته مخکښے اوکړو د تعبیر نه۔ مطالبه اوکړه د یوسف علیه السلام نه نو ځکه اووے۔

قال لا یأتیکما طعام ترزقٰنه الا نبأتکما بتأویله قبل الخ۔ ۳۷۔

(۱) اووے یوسفؑ چه راته نشی تاسو ته طعام چه خوره وے کیږی پتاسو په خواب کښے مګر زه به تاسو خبر کړم په تعبیر د هغه په ویښه مثلاً د پیو دا تعبیر دے وغیره (جلالین) یعنی زه تعبیر د رکولے شم (۲) کوم طعام چه راځی تو د دا تلو مخکښے زه به تاسو ته وایم۔ چه ته فلانکی طعام را روان دے بطور معجزه۔ یعنی تاسو څه نه تیوس څه کړے دے زه به ئے جواب درکم۔ (تهانوی)

(۳) د غرمے د طعام نه به مخکښے تاسو ته تعبیر اوکړم بے فکره اوسئ خو د تعبیر نه مخکښے ضروری خبره وا ورئ یعنی د توحید مسئله ئے ورته اوکړه۔ (عثمانی)

علوم د نبوة د ظاهر ولوښو دے او علوم د ولایت د پټو لو شئ دے (غریب)

ما تعبدون من دونه الا اسماء سمیتموها انتم وآباؤکم الخ ۴۰۔

یعنی چا ته مشکل کشا او چا ته د غنا خونو والا او چا ته د سند بہ والا او چا ته د دردو نو ۔ اله ۔ او چا ته دیګی والا ۔ دے خلاف

له ص ۴۰ اسماء کاذبة باطلة لا مسمّی لها فی الحقیقة کمن سمی قشور البصل لحما واکلها فیقال ما اکلت من اللحم الا الاسم لا لاسماء ۳ ابن قیم ص ۲۱۶

صیغہ دلیل نشتہ۔

اذکرنی۔ ۴۲۔ "ما یادکہ بادشاہ تہ چہ بے گناہ یم (عام)

(۲) یا دہ کوہ مسئلہ ما یعنی دَ تو حید دعوۃ ودکہ بادشاہ تہ (ترجمان)

قال تزرعون سبع سنین دابا۔ ۴۷۔ دا تعبیر دَ خہ پوخوا کالو

دے۔ فما حصدتم فذروہ داتدبیر دَ قحط سالئ دے۔

ثم یاتی من بعد ذلک سبع شداد۔ ۴۸۔ دا تعبیر دَ خوارو

غوا کالو دے۔ ثم یاتی من بعد ذلک عام الخ۔ ۴۹) دا تبشیر دے

(عثمانی)

فلما جاءہ الرسول قال ارجع الی ربک۔ ۵۰۔

قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم رحم اللہ لوطا لقد اوی الی

رکن شدید ولو لبثت فی السجن مالبث یوسف ؑ ثم اتانی الداعی

لاجبت (بخاری)

دا دَ رسول علیہ السلام تواضع دہ

قالت امرأۃ العزیز الآن حصحص الحق الخ۔ ۵۱۔

مخکینے دَ راعیل عشق حب دَ کمال تہ نہ وہ رسیدلے نو مخکا اقرار

ئے او نہ کہ او دَ معشوق ایذائے برداشت کرہ او اوس ئے

عشق درجے دَ کمال تہ رسیدلے وہ نو پروائے او نہ لرلہ دَ خپل

شرم (ابوالکلام)

ذلک لیعلم انی لم اخنہ بالغیب۔ ۵۲۔

(۱) دا اقرار دے او کوہ چہ عزیز معلومہ کڑی چہ ما خیانت نہ

دے کڑے پسے شا۔ یعنی راعیل وئے چہ صرف مطالبہ ما کڑے دہ

نورہیس۔ (ابن تیمہ)

(۲) یا چہ معلومہ کڑی یوسف ؑ چہ ما دَ ھغہ بد خواھی نہ دہ کڑے

الخ (ابوالحیان)

چہ دے دواڑو تقدیرو دا قول دَ راعیل دے۔ خو پہ اول

توجیہ کبنے ضمیر منصوب۔ دَ لم اخنہ۔ عزیز تہ راجع دے۔ او

په دویم تقدیر کښې یوسف ته راجع دے۔

(۳) قال یوسف ذلک اتثبت مع ما تلاه من القصة اجمع فهومن کلام یوسف ذهب الیه غیر واحد (روح)

ان النفس الامارة بالسوء - ۵۳ - ای ان النفس البشریة التی نفسی من جملتها فی حد ذاته (روح)

قال اجعلنی علی خزآئن الارض - ۵۵ - چه د خدمت اسلام موقع ورته ملاؤ شی (ابوالکلام)

چه د سړی یقین وی چه زه دا خدمت کولے شم او بل څوک بهٔ سرته او نهٔ رسوی نو دغه منصب اغستل پکار دی۔ ورنه پریښودل پکار دی۔ منصب شرعی پښان د لقطے دے نو اما م صاحبؒ ځکه تے نه انکار کړے چه نور خلق لایق موجود وهٔ۔ په خلاف د زمانے د امام یوسف صاحبؒ نهٔ نو ځکه هغه منصب قبول کړو۔

وهم لهٔ منکرون - ۵۸ - لانه فی مقام عالٍ - نهٔ پیژندو یوسف۔

ولما جهزهم بجهازهم - ۵۹ - یوسف علیه السلام هر مسافر ته یو بار غله ورکوله - نو هر کله چه برادرانِ یوسف د هغه مهربانئ او لیدے نو درخواست ئے اوکړو د غائب ورور د حصے - نو جواب ورته ملاؤ شه چه ورور راولئ۔ ورنه به درو غو د یخے شه به بیا دلته څما قلمرو ته نه راځئ (عثمانی)

فائده:- کیل په دے قصه کښے مستعمل دے په معنی (۱) د اوګی (۲) غلے - (۳) بار - (۴) جوک - (۵) سره

لعلهم یرجعون - ۶۲ - چه څما مهربانی او وینی نو چه دا حرام او نکړی دوباره به راوړی دا غله

ذلک کیل یسیر - ۶۵ - (۱) دا مونږه چه راوړے ده غله کمه ده (۲) دا یو بارغله کمه غله ده نو استفهام په کښے مقدر دے

مجاهد وائی چه بعیر په عبرانئ کښے بار وړونکی چا بور ته وائی (لغات القرآن)

لہ نفس لوامه (قیامت) نفس مطمئنه (فجر ۲۷)

علیه السلام په هغه پیژندو به کما قیل

وطن ته

چه داحرام او نکړی ۱۲

وقال یٰبنیّ لا تد خلوا الخ۔ برادران یوسفؑ پلار ته قصه اوکړه - چه وزیر مصر څومره ډیر قدر اوکړو او بیا یې واپسۍ کښې څه سړی مونږ ته کښل - نو یعقوب د نظر بد نه اویریده نو ځکه یې دا ته بیرا اوخوده - چه په مختلف دروازو ورننوځئ د نظر بد نه بچ شئ

قال صلی الله علیه وسلم العین حق ولو کان شیٔ سابق القدر لسبقته العین واذا استغسلتم فاغسلوا (مسلم)

د غسل طریقه :- لاس او خوله او خپې او زنګنونه په اوبو وینځي او مستعمله اوبه په جمع کړي او بیا مریض چه نظر پرې لګیدلې وي وابه چوي (مرقات)

او چه د چا خطره اوشي د نظر لګیدو نو خپل نوکر ته اووایي بارک الله فیک - او بد نظر چه اولګي د چا نو هغه دې استغفار اووايي ځکه چه نظر بد د فاسق لګي - او د نیکانو نظر نیک لګي - یعنی سړے دے راغب شي نیکۍ ته - او فخر په نظر لګیدو خطرناک شے دے -

وانه لذو علم لما علمناه - ۶۸ - چه تدبیر او توکل دواړه ئې اوکړه - بیت -

گفت پیغمبر به آواز بلند   باتوکل زانوئے اشتر به بند (رومی)

انکم لسارقون - ۷۰ - که دا آواز د یوسفؑ په حکم شوے وي نو په کښې توریه ده چه مخکښې تاسو غلا کړیده - او که نوکرانو د ځانه آواز کړے وي نو بیا څه اشکال نشته -

فهو جزاؤه - ۷۵ - یو کال د مالک غلام کیده -

فی دین الملک - ۷۶ - الضرب - وتغریم مثلی المسروق -

کدنا لیوسف - ثبوت حیله محموده چه په کښې د انسان حق نه ضائع کیږي - لکه چه نبي علیه الصلوٰة والسلام اووے چه خراب خرما کانې خرڅ کړے ارزانې او اعلیٰ خرما کانې دا خلئ

لے یعنی مخکښې غلا مراد ده چه یوسف علیه السلام لے د پلار نه پټ کړے وو ۱۲ ۱۲ ۱۲

لے مشکوٰة ص ۲۲۵ عن ابی هریرةؓ ان رسول الله صلی الله علیه وسلم الخ ۱۲

۱۰ او وویل پیغمبر په آواز بلند سره اېږه توکل سره ګونډه د اوښ اوتړه۔

کمرنے ۔ او منزابے خرما کانے چیرے او اعلیٰ منہا کانے لبزے مہ بد لوے ویٔ دوئ)

ان یسرق فقد سرق اخ لہ من قبل ۔ ۷۷ ۔ جزا لحذف دہ ای فلا عجب (فوز الکبیر) (۱) دوی دروغ اووے (شیخ) یوسف ع دتر ور سرہ دہ ۔ نو یعقوب علیہ السلام تے شہ واپس کا وہ نو ھغے د یوسف علیہ السلام پہ ملا باندے د پلار کمر بند او تاڑہ او بیائے پہ د غلا تہمت د مسارہ د لود پارہ جوڑ کہ نو دوی دغے غلا تہ اشارہ وکڑہ (جامیؒ)

ومن قبل (۸) خبر مقدم ۔ ما فرطتم فی یوسف ۔ مبتدا مؤخرہ او یحکم اللہ ۔ بالالہام (۱) (شیخ) (۲) او بالموت او (۳) بالالجاء (عثمانی)

وما شہدنا الا بما علمنا وما کنا للغیب حافظین ۔ ۸۱ ۔

(۱) بیان د مسئلے مونږ د خپل علم سرہ موافق کڑیدی ۔ او ش دو خبر چہ غلا ز مونږ ہ رور کڑے وہ ۔ ورنہ مونږ بہ دغہ مسئلہ ش وے بیان کڑے ۔

(۲) لتا سرہ عہد د را وستو د رور مونږ کڑے وہ موافق د علم خپل سرہ ۔ او ش وؤ خبر چہ رور بہ غلا کوی ۔

(۳) د غلا تہمت مونږہ پہ ھغہ د علم خپل سرہ موافق لږہ وے دے او د غیب ش نہ یو غیب خبر چہ غلا چا کڑے دہ ۔

واسئل القریۃ ۔ ۸۲ ۔ ای اھل القریۃ مجاز بالحذف فی ذکر (تلخیص)

قال بل سولت لکم انفسکم امرا ۔ ۸۳ ۔ چہ دو مرہ ھم او ش وے تاسو چہ د اوکی د ا وتو ش پہ بارہ د رور حمونږہ کښے ځ ۔ ۔ معلومہ شوہ چہ دۀ غلا کڑے دہ بل چا بہ دا ایخے وی بلکہ تاسو خۀ تائید د غلا او کڑ (عثمانی)

انما اشکو بثی وحزنی الی اللہ ۔ ۸۶ ۔ البث اشد الحزن ۔ د غم ہغہ وخت دا وئیل طاقچہ ب دی خو پہ بث سرہ بہ ذھنی اشارہ کوی خپل غم تہ (غرہیب)

وابیضت عیناہ ۔ ای ضعف بصرہ او محمول علی الحقیقۃ

حسن ثنائی نے عطاءاللہ شاہ بخاری سے پوچھا کہ برادران یوسفؑ نے یوسف کو سجدہ کیا ہے یعنی سجدہ غیراللہ تو جائز ہے، امیر شریعت نے کہا حسن ثنائی یوسفؑ کے بھائیوں نے پہلے کون سے اچھے کام کئے تھے جو یہ اچھا کام کیا۔ (عطاء اللہ شاہ بخاری) یعنی برادران یوسف کے سجدے سے جواز معلوم نہیں ہوتا۔

لجواز ذلك على الانبيآء بعد التبليغ (جمل)

قالوا ءانك لانت يوسف -۹۰- اوس ئے ستر پدے پوره وتاکرے نو اوئے پیجند ه (رشیدؒ) وهذا فی ذكره لتعريف لنفسه (خازن).

يأت بصيرا -۹۳- په وحئ سره ئے معلومه کړے وه (رشیدؒ)

لولآ ان تفندون - کہ ما تہ بے عقل نه وائی -

انك لفی ضلالك القديم -۹۵- یعنی داستا وهمی ادراک دے -

سوف استغفر لكم ربی -۹۸- (۱) د یوسفؑ نه د بخنے غوختو ته ئے صبر اوکړ (۲) یا وقت قا ضله ته (عثمانی) -

وخروا له سجدا -۱۰۰- [1] داسجده ئے تعظیمی وه چه په شریعت اویانو کښے جائزه وه - هذا تاويل رؤياى - په دے کښے مراعات النظير دے - یعنی سرکندښت د یوسفؑ په خواب شروع شه او په تعبیر ختم شو - (ابوالکلام)

وجآء بكم من البدو - خکه نشر د توحید د مرکزنه کیږی (رشیدؒ)

من بعد ان نزغ الشيطن بينى وبين اخوتی - یعنی دا د ورونړو گناه نه دے بلکه د شیطان گناه دے - لکه یو سړے تا صدا اولیږی بد چا پسے د کښلو د پاره - نو گناه د لیږونکی دے نه ده قاصد - دا د خدائے تعالیٰ د دوستانو فهراست دے - بیت -

۱۔ شنیدم کہ مردان راہ خدا　دل دشمنان ہم نہ کردند تنگ

۲۔ ترا کی میسر شود این مقام　کہ با دوستانت خلافست و جنگ (سعدیؒ)

توفنی مسلما -۱۰۱- یعنی چه کوم وخت م وفات کوے - نه چه اوس م وفات کړ - چه تعارض ئے راشی د قول د نبی علیه الصلوة والسلام سره چه لا يتمنين احدكم الموت لضر نزل به -

مسئله :- د دنیوی تکلیف د وجے نه سوال د مرګ غلط دے او د دینی خرابئ د وجے نه سوال د مرګ صحیح دے - لکه چه علی كرم الله وجهه اوولے په فتنه کښے - اللهم خذنی الیك فقد سئمتهم - و

[1] چه سجود ته غیبیدان وکارساز نه وائی - السجدؒ لکه زموږ نبوسلا - قال ؐ لا تسلموا تسليم اليهود ولا النصارٰی فان تسليم اليهود بالكف و تسليم النصارٰی بالاشارة (قرطبی ج ۹ صفحہ ۲۶۶/۱۲)

ما او رید لی دی چه الله والو د دشمنانو زړه هم نه خفه کړی - ۲- تا له به کله دا مقام حاصل شی، چه د دوستانو سره ستا جنګ دے -

سئول۔ او کہ معاملہ مشتبہ وہ نو دا سوال بہ کوی اللھم احینی ما کانت الحیٰوۃ خیرالی و توفنی اذا کانت الوفات خیرالی۔

ذلك من انبآء الغیب نوحیه الیك - ۱۰۲ - (۳) دریمہ دعوہ د ہ یعنی تہ صادق پیغمبر ئے چہ دا سے دَ غیبی خبرو نو ښه خبر یږے۔

وما اکثر الناس ولو حرصت - ۱۰۳ - دا زجر دے معلومہ شوہ چہ نبی صلے اللہ علیہ وسلم دَ مخالفین پہ ایمان حریص وہ۔

وما یؤمن اکثرھم باللّٰہ الا وھم مشرکون - ۱۰۶ - پہ دے کښے قبر پرستی او نذر لغیر اللہ داخل دی۔ او پہ نزد دَ صوفیو التفات غیر اللہ تہ پہ دے کښے ھم داخل دی۔ ومن ھٰؤلآء عبدۃ القبور والناذرون لھا المعتقدون النفع والضرر من اللہ اعلم بحالہ فیھا و ھم الیوم اکثر من الدود۔ (روح)

حتی اذا استیئس الرسل وظنوا انھم قد کذبوا - ۱۱۰ -
دا آیات دَ مشکلات دَ قرآن نہ دے۔ دَ اشکال درے[۳] مواضع دی (۱) متعلق دَ حتی (۲) دَ یئس معنی۔ (۳) وظنوا مرجع۔
(۱) دَ حتی متعلق فتراخا نصرھم دے۔
(۲) دَ یئس دوہ ترجمے دی (۱) یأس دَ ایمان دَ کفارو نہ۔ نہ چہ دَ رحمت دَ باری تعالیٰ نہ۔ یأس دَ خدائے تعالیٰ دَ رحمۃ نہ کفر دے۔ (۲) او کہ دَ خدائے تعالیٰ دَ رحمۃ نہ شی نو یأس[مراد] طبعی غیر ارادی دے۔
پہ دے صیغہ کښے خلوا[۲] حقالہ دی صیغہ[۱] مشد دہ دہ۔ یا مخفف[۲]۔ پہ ھر تقدیر معلوم[۱] دہ یا مجھول[۲]۔ چہ مشد دہ مجھول شی۔ نوع وہ ابن زبیر تپوس او کہ دَ عائشہؓ نہ چہ دا صیغہ کُذِّبُوا دہ یا کُذِبُوا۔ نو کہ کُذِّبُوا شی نو تکذیب دَ کفارو پیغمبرانو لرہ یقینی دے نہ ظنی۔ او کہ کُذِبُوا شی نو دا گمان پیغمبرانو ښکلہ او کہ۔ ھغے ورلرہ جواب ور کړہ۔[۱] دو ستہ شوا مداد تردے پورے چہ نا امیدہ شو پیغمبران دَ ایمان دَ کفارو نہ (یا پہ یأس[۲] طبعی غیر ارادی سرہ چہ عین ایمان دے)

ھوو دے ھم شاید دے تہ رجوع کړے دہ۔

(د لغات) (دَ اشعار و ترجمہ) یوکس تپوس وکړو دَ یعقوبؑ نہ چہ اے بزرگ اصل والہ ولی عاقلہ۔ چہ دَ مصر نہ دَ بوئی دَ قمیص ھوم کړہ نو تا ولے پہ کوھی دَ کنعان کښے او نہ لیدو۔ ھغہ او وے احوال زمونږ پشان دَ برق دی کلہ پیدا او کلہ پټ دی۔ کلہ پہ ډیر لګ بکلہ خیجو او کلہ پہ شا دَ خپو ښنہ وینو۔

اولٰٓ ان او کہ دوی چہ تکذیب بہ خمو نږ او شی دَ جانب دَ اتباع نہ
نو کوم تکذیب چہ قطعی دے چہ دَ جانبہ دَ کفارو دے هغه مرا د
شوے ۔ او کوم چہ مراد دے چہ دَ جانب دَ اتباع نہ دے هغه ظنی
دے (بخاری)
(۲) او کہ صیغه معلومه مشدده شی نو ایقن الرسل ان قومهم کذبوا
(مدارک) او کہ صیغه مخففه مجهوله شی نو نو منم چہ ضمیر دَ ظنوا
پیغمبرانو تہ راجع دے بلکہ راجع اتباع[۳] تہ (مدارک) یا کفار[۴] تہ (بعض)
یا خلقو[۵] تہ (بعض) او کہ راجع شی پیغمبرانو تہ نو دا نہ منم چہ دا کذب
من الله دے بلکہ دَ جانب دَ نفسونو دَ دوی[۶] نہ دے په تعین دَ مُدے
دَ نصرت کبنے (تهانوی) او کہ دَ جانب دَ الله تعالیٰ نہ شی نو دا نہ
منم چہ دا ظن اختیاری دے ۔ بلکہ دا وسوسه[۷] غیر اختیاری ده ۔ (عثمانی)
او کہ ظن اختیاری شی نو دا الزام المخاطب[۸] بما لم یلتزم دے چہ دَ
مخاطب نہ بغیر کار شوے وی او متکلم پے ورله الزام او کی (انور شاه صاحب)
او کہ الزام نہ شی نو په معنی دَ قرب[۹] دے یعنی دَ گمان تہ قریب شو (قرطبی)
او کہ صیغه معلومه مخففه شی نو په کبنے وروستنی اوه[۱۰] احتمالونه دی
نو مجموعه شپاړس[۱۶] احتمالہ شو او هر احتمال سره دَ یأس دوه[۲] احتماله
صحیح کیږی نو مجموعه احتماله دوه دیرش[۳۲] شو ۔
تفصیل کل شئ ۔ ۱۱۱ ۔ دَ هر هغه شی چہ ضروری وی په دین کبنے ۔ نو
کل استغراق عرفی دے لکہ جمع امیر الصاغة ای صاغة مملکته (تلخیص)
یعنی استغراق حقیقی نہ دے ۔ چہ دَ هر شی تفصیل دے په کبنے ۔ او کلا دو
موټرو حکمت تے نه انګریز معلوم کړے دے ۔ دا خبره غلط ده په قرآن
بنی ۴ دیرخه پوهه وه ۔
هدی و رحمة لقوم یؤمنون ۔ بخلاف دَ کفارو نہ چہ دَ هغوی
دَ پاره غضب دے ۔ تائید : ۔ ولیزیدن کثیرا منهم ما انزل الیک من ربک طغیانا
وکفرا ۔ (المائدة : ۶۴) ختم شو سورة یوسف بفضله تعالیٰ ۔ ۴ ۔ ۵ ۔ ۱۴۰۱ھ
یا کریم العفو ستار العیوب انتقام ازما مکش الله در ته توب

۱ے تائید بقره ۲۲
فائدہ: نو کہ حق په ما آرسنا پورے متعلق شی نو اعتقادات به غورو شیتہ شی ۔ منہ

یا عفوه کونکیه پټونکیه دعیبونو بدله خمونږ نه مه اخله په کښ صوغ نبخه

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۱۳- سُوۡرَةِ رَعۡد مَکّی دَه - ۹۶

یدبر الامر ۲ ازدھا نقر نشو سمعہ لعنہ ۱ کالگوید لنقرا حق ۷ رخو ۳ دویمہ

دا راجح ده او چا ویلی دی چه مدنی دے - دَ مضامینو په اعتبار سره مکی معلومیږی - رشیخ رح) قبل رحمٰن[۹۴] و بعد محمدؐ[۹۵] - زمانه دَ نزول ئے دَ مکے معظمے دورِ اخیر دے -

ربط پس دَ دلائلو عقلیو او نقلیو نه ایرا د تنبیهات بر مسئله توحید -

خلاصه تنبیهات عقلیه[۱]، نقلیه[۲]، وحی[۳] - په ابتدا کښے تمهید مع الترغیب په درمیان کښے دَ منونکو او دَ نه منونکو تقابل او په اخیر کښے دَ مشرکانو دَ سوالونو جوابونه دی - نور تبعی مضامین دی -

الله الذی رفع السمٰوٰت الخ - ۲ - تنبیه توحید عقلی (۱) ای خلق کذالك کقوله الحمد لله الذی کبر الفیل وصغر البعوض - بغیر عمد ترونها - عن ابن عباس رض وغیره قالوا لها عمد ولکن لا نری - او هذا دلیل علی کون السمٰوٰت مرفوعة کذالك - فهو کقولك انا بلا سیف ولا رمح ترانی - (روح)

صنوان - ۴ - جوړے جمع دَ صنو ده نو اعراب ئے بالحرکات دے او چه تثنیه شی نو اعراب ئے بالحرف دے -

وان تعجب - ۵ - شکوه ده - الله یعلم ما تحمل الخ - ۸ - تنبیه توصیل عقلی (۲) دویمه دَ غیب دانئ - له معقبات الخ - ۱۱ تا ۱۳ - تخویف دنیوی - ویسبح الرعد بحمده - ۱۳ - دَ رعد آواز چه څوک واوری نو دا دعا به کوی - "سبحان من یسبح الرعد بحمده والملٰئکة من خیفته اللّٰهم لا تهلکنا بعذابك وعافنا قبل ذٰلك" -

۸ لا تقتلنا بغضبك ولا

وهم یجادلون فی الله - یعنی الله تعالیٰ دلسے عجیب کار روښ کوی او دوی سره دَ ذلت نه جګړے کوی په توحید دَ خدائے تعا

کیدے ۔ (ابو سعود)

لله یسجد من فی السمٰوٰت الخ ۔ ۱۵ ۔ تنبیه توحید عقلی (۳) ۔

قل من رب السمٰوٰت ۔ الخ ۔ ۱۶ ۔ تنبیه توحید عقلی علیٰ سبیل الاعتراف من الخصم ۔ انزل من السماء الخ ۔ تنبیه توحید عقلی (۵) په دے کښے د معبود باطل او د معبود حق مثال دے ۔

ومما یوقدون علیه فی النار ۔ ۱۷ ۔ او د هغه شی نه چه گرموی ئے په اور کښے ای یفعلون الایقاد کائنا فی النار ۔ داخبر مقدم دے او زبد مثله ئے مبتدا مؤخره ده ۔

اولم یروا انا نأتی الارض الخ ۔ ۴۱ ۔ مراد نشر د اسلام دے ځکه چه سورة مکی دے فتوحات لا نه دے شروع ۔ (شیخ)

یمحوا الله ما یشاء ویثبت ۔ الخ ۔ ۳۹ ۔ ۴۰ ۔ دا قضا معلقه ده په دے کښے تغیر کیدی او په قضا مبرمه کښے تغیر نه کیدی ۔ د بعض نه روایت دے چه زه په قضا مبرمه کښے تغیر کوم نو دا روایت په تقدیر د صحت سره مأول دے یعنی مراد د مبرم ی نه مبرم عند الملائك دے ، نه مبرم عند الله نو دا مبرمه په حقیقت کښے معلقه عند الله ده ۔ والله اعلم (مولنا عبد الغفور صاحب)

(تمام شو سورة رعد بفضله تعالیٰ)

خدایا بعزت کہ خوارم مکن ۔ بذل گناه شرمسارم مکن

اے خدایه خپل عزت ته اوګوره او مونږه ذلیل اونه کړه ، په ذلت د ګناه مونږه مه شرموه ۔

قالؐ لا یرد القضاء الا الدعاء ولا یزید فی العمر الا البر ۔ (مشکوٰة ص۱۹۵)

ولو ان قرانا سیرت الخ (۳۱) (۱) که یو قرآن محکښے داسے وی چه الوزولے شوے په هغه غرونه او ټکړے ټکړے کیدے شو په هغه زمکه او خبرے کولے شوے په هغه سره مړو نو دا قرآن بعضرور دا دے وے لیکن محکښے کتابونه خو د هدایت د پاره وو نه ولو طار ذوحام قبلها لطارت ولکنه لم یطر (ترجمان القرآن) (۲) که یو داسے قرآن را اولیګو چه غرونه په ائے نو دوی بیا ایمان نه راوړی ۱۲ تا ئید انعام ۱۱ (شیخ) (۳) که یو داسے قرآن دی چه غرونه الا نو هغه ضرور دا قرآن دے چه غرونه چه کفار ئی د د دوی د مخالفت وجه نه ختم شو او زمکه نه ټکړے ټکړے شوه او ایمان پکښے داخل شو او مړه کافر چه ژوندی شو او خبرے ئے کړے (ښکلے) ویا شو پخی با ندی (عثمانی)

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۴-سُوۡرَةُ اِبۡرٰهِیۡمَ مَکِّیّ دَے-۲۷

****

قبل الانبیاءؑ وبعد نوحؑ- زمانهٔ نزول دَمکی معظمے دوراخیر دے-

ربط دَتنبیهات نه بعد بیان وقائع دنیوییه واخرویه-

خلاصه دلائل عقلیه - دلیل نقلی اجمالی - دلیل نقلی تفصیلی دَ ابراهیمؑ نه - مجموعهٔ دلائل دی-

امور دفیعه عذاب په ابتداکښې ارشاد دے چه وقائع بیان که چه خلق دَظلمات نه نور ته راوګی - لکه چه مخکښې پیغمبرانو وقائع بیانول- په درمیان کښې بیان دوقائع دنیوی واخروی دے- او په آخر کښې دعوهٔ توحید ده-

وذکرهم بایام الله - ۵- یعنی وقائع مراد دی ایام العرب ای حروبها- ۵ - بیت-

ایامنا مشهورة فی عدونا لها غرر معلومة و حجول (حماسه)

لئن شکرتم لأزیدنکم -۷- (بیت)

شکر نعمت نعمتت افزون کند کفر نعمت از کفت بیرون کند (رومی)

فردوا ایدیهم فی افواههم - ۹- (۱) واپس کړه وکافرو لاسونه خپل په خلو خپلو بانډې یعنی اشاره ئے وکړه پیغمبرانو ته چه بس کړے ږیانونه-

(۲) واپس کړه لاسونه خپل په خولو دَپیغمبرانو بانډې دا دَپیر توهین دے (۳) واپس کړه لاسونه دَپیغمبرانو په خولو دَ دوی بانډې دا بیان دَپیر زیات توهین دے-

(۴) واپس کړه لاسونه دَپیغمبرانو په خولو خپلو بانډې دا احتمال عقلی غیر جائز دے (عثمانی)

قالوا لوحدنا الله (۳) لا دَم موښږ ته الله تعالیٰ خونه کړے وے یعنیا کښې نوموښږ به تاسو ته کړے وے خوموښږ ګمراه وو او تاسو ته هم ګمراهي خورله تائیدر قصص (۲) که موښږ ته الله تعالیٰ لا رو ښودله وے نو تاسو ته هم راښودله وے نو نو موښږ به تاسو ته خورلے وے نو موښږه تاسو ته نه شو ویستے تو تاسو خکله اورباسو تائید لهم مؤمن ع۳ شکر دنعمت نعمت زیاتوی، او کفر دَنعمت نعمت دَ لاسه اوباسی-

الم تر کیف ضرب الله مثلا الخ - ۲۴ - دلیل توحید نقلی از انبیاء
یعنی توحید تولو انبیاؤ مضبوط کہے دے - او شرک ئے ختم کړے دے۔

شجر	۱ زمکہ	۲ ذیلہ	۳ ویخ	۴ خاخ	۵ ثمرہ
ایمان	زړه	تصدیق	اقرار	عمل	ثواب

احلوا قومهم دار البوار جهنم - ۲۸ - (ربیت)
اذا کان الغراب رئیس قوم — سیهدیهم الی قذر و جیف
واتٰکم من کل ما سألتموه - ۳۴ - یعنی درکوئے شی -
واذ قال ابرٰهیم رب اجعل هذا البلد امنا - ۳۵ -
دلیل نقلی دَ ابراهیم علیه السلام یعنی ابراهیم علیه السلام دَ
شرک نه ډیرگ کید و دعا کانے کړی دی - رد دَ شرک نوعے شے شوے
داسوال هله دے چه دا بلد جوړ وه - او رب اجعل هذا بلدا (ترجمه)
هله وه چه دا بلد لا جوړ نه وه -

قصه ابراهیم اُر علاقه عراق کښے پیدا شو - دَ نمرود دَ اور نه
چه راووت نوحرے ته لاړ - هلته دَ ده تره هاران
رئیس وه هغه ورلوه خپله لورساره ورکړه چه ابراهیم واپس
شی دَ اسلام نه نوساره مسلمانه شوه په دے شرط چه ابراهیم به
دَ دے خبره منی نوهاران دوی دَ خپل کورنه بے عزته بهر کړه
مصر ته راغله هلته بد فعله بادشاه وه چه دَ حسینو زنانه دَ
خاوند به ئے قتل کولو - نو دَه توریه وکړه چه دا مُحا خورده یعنی
مسلمانه دَ تره لوره ده نو ساره بی بی هغه بوتله او ابراهیم
په غاړه او دریده - هغه ظالم به چه دے ته دست اندازی کوله
نو غُوټه به پرے راتله - نو هغه هاجره بی بی دے لره ورکړه
او رخصت ئے کړه - نو ابراهیم علیه السلام خوشحاله شو - چه

الا ان وعدنا ۲۲ - استثنا او منقطع

یہ فرعون کی بیٹی تھی جب فرعون نے ابراہیم کو دیکھا تو کہا کہ میری بیٹی اس کی خادمہ بن جائے ... سلیمان ندوی

مصر کښې ابراهیم علیه السلام څه دعوت نه دے کړے - روان شوشام
د هلته د دعوت تاثیر اوکړه او مالِ هم جمع شو - او هاجره بی بی سره
ئې نکاح اوکړه - نو اسمٰعیل علیه السلام پیدا شو نو سارے بی بی ورته
اووے چه دا دواړه خوشی میدان کښے پریږده - نو د باری تعالیٰ په
حکم ئې دواړه را وسته او د بیت الله په ښنګ کښې ئې دواړه پریښوده
د بیت الله صرف میدان وه او آبادی نه وه - ابراهیم علیه السلام
دیته توښه او به پریښو دے او دے روان شو نو دے ورته اووے
چه ته د باری تعالیٰ په حکم سره مونږه دلته پریږدے - نو
ده اووے چه او - نو دے اووے "اذا لا یضیعنا" نو چه کله ئې
او به او توښه د هر ماکا نو ختم شوه نو د دے پې اوچ شو
نو دا لاړه د اوبو په تلاش کښې صفا ته او مروه ته به ختله
او په منځ کښې به ئې منډه وهله چه بچے زړاو وینې - د غه کار
اوس د حاجیا نو عبادت دے په اووم ځل په مروه با ندے
دے ځه آواز واوریده نو د زمزم اوبه بنکاره شوے
نو دے جمع کړے ورنه نو دا به جاری ولے وے - د جرهم
قبیله راغله دلته د اوبو د وجے نه آباده شوه نو اسمٰعیل علیه
السلام چه لوئے شو نو د دغه قبیلے د جینئ سره ئې نکاح اوکړه
ابراهیم علیه السلام راغے او اسمٰعیل علیه السلام نه وُه -
د دغه بی بی نه ئې تپوس اوکړو نو هغے د خپل حال تکلیف بیان کړو
نو ابراهیم علیه السلام اووے چه خاوند ته دے زما سلام وایه
او دا ورته او وایه چه د خپل کور درشل دے بدل کړی - نو
اسمٰعیل علیه السلام دغه جینئ رخصت کړه او بله جینئ ئې نکاح
کړه - بیا ابراهیم علیه السلام راغے - نو دے جینئ د خپل حال
ډیر کمال بیان کړو - نو ابراهیم علیه السلام ورته اووے چه خاوند
ته دے زما سلام وایه او ورته وایه چه د کور درشل دے ښه دی -

شعم وجعل بالمدینة ما جعلت بمکة من البرکة (مشکوٰة ص۲۴۰)

تزوج اسمٰعیل برعلة بنت مضاض الجرهمی وله عشرین سنة

دریم ځل چه ابراهیم علیه السلام راغی نو اسمعیل علیه السلام
لا ښه ورځه دتیلو نو دوی ملاقی شو۔ او په شام کښې د ساره بی بی ځوی
اسحٰق ۴ هم شوے وه نو هغه ده ته د حصاریه واذن کړے
وو۔ نو د بیت الله شریف تعمیر دوی اوکړ۔

فائده:۔ د ذبح واقعه هم په دے دوران کښے شوے ده۔ چه
ابراهیم علیه السلام به په براق سحر مکی معظمے ته راتلو بطور
معجزه بیا به واپس کیده شام ته۔ رواه ابوجهیم بروایة حسنة
(فتح البارى)

ختم شو سورة ابراهيم بفضله تعالیٰ
(۱۱ - ۵ - ۱۴۰۱ هـ)

۱۔ ظالم و ترسم که او باور کند   وازترحم جور را کمتر کند

۱۔ ظالم او بیریږم چه صفة به باور وکړی، حماد ترس او وغم نه به جور کم کړی۔
الم تر الی الذین بدلوا نعمت الله کفرا واحلوا قومهم دار البوار۔ ۲۸
حدثنا عمرو عن عطاء عن ابن عباس هم قریش ومحمد نعمة الله
دار البوار النار یوم بدر۔ (البدایه والنهایه۔ ج ۳ ص ۲۹۵)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۵- سُوْرَةُ الْحِجْرِ مَكِّيَّةٌ دَه ۔ ۵۴

قبل الانعام ۵۵ و بعد یوسف ۵۳ - زمانهٔ نزول ئې دورا خیر دَمکی معظمې دَ

ربط دَ دوهره بیانات نه بعد که بیا هم نهٔ منی نو یو وخت داروان دے چه نادم به شی په کښې -

خلاصه دلائل عقلیه - نمونې (۲) دَ تباه شده وو قومونو - (۵) دَرې (۳) دَ مخکینو امتونو او دوه (۲) دَ دے امت - دیته اشاره ده په الکتاب و قرآن مبین سره په ابتدا کښې تمهید مع الترغیب دے - په درمیان کښې اعلان دے چه دَ ابلیس خبره مه منئ ځکه چه ستاسو ابائی دشمن دے - او دَ پیغمبر خبره او منئ ځکه چه ستاسو خیرخواه دے په آخر کښې تسلی ده نبی کریم صلے الله علیه وسلم له - دوه (۲) واره باقی تبعی مضامین دی -

ربما یود الذین کفروا الخ - ۲- رُبَّ دَ پاره دَ تکثیر دے رشیخؒ او که دَ پاره دَ تقلیل شی نو وجه ئې داده چه کافر به بے هوش وی نو چه کله په خودشی نو تمنا به او کړی -(تفتازانی)

لَو - مصدریه دے -

لقالوا انما سکرت ابصارنا -الخ - ۱۵- سحر دا دے چه په یو شی باندې جادو او کړے شی نو هر چا ته مار وغیره معلومیدی - او نظر بندی داده چه په حاضرینو جادو او کړے شی نو نورو خلقو ته بیا دغه شے سم ښکاری (شیخؒ)

ولقد علمنا المستقدمین منکم - الخ - ۲۴-

(المستقدمین الخ په ص۲۱۴ اؤکوره)

۹م (۰ص) رجا و نوۀ ... و د موت کښی رجا غالب کړی و
حدیث مشکوٰۃ ص۲۵۸

	المستقدمین	المتأخرین	
(۱)	من خلق الله تعالیٰ -	من لم یخلق الله تعالیٰ -	(ابن عباسؓ)
(۲)	قرون ماضیه -	امت محمدیه -	(مجاهدؒ)
(۳)	فی الطاعة -	عن الطاعة -	(حسنؒ)
(۴)	المصلین فی الوقت الاول الکامل	فی آخر الوقت -	(اوزاعیؒ)
(۵)	فی صف القتال -	عن صف القتال -	(مقاتلؒ)
(۶)	الی الصف الاول فی الصلوٰة -	عن الصف الاول -	(ابن عباسؓ)

فلو یعلم الکافر بکل الذی عند الله من الرحمة لم ییأس من الجنة ولو یعلم المؤمن بکل الذی عند الله من العذاب لم یأمن من النار. بخاری ص۹۵۸ ج۲

واخفض جناحك الخ - ۸۸ - تشبیه د داعی د طائر سره - استعاره بالکنایه ده - او جناح ورلره ثابتول تخییلیه ده او خفض ثابتول ترشیحیه ده - (بلاغت)

کما انزلنا علی المقتسمین الذین جعلوا القراٰن عضین - ۹۰ - ۹۱ -

خلورمه نمونه ده د تباه شده قومونو - ای نزل علیهم العذاب

کما انزلنا الخ - دا د ولس کسان وو چه کوڅې د مکې معظمې ئې تقسیم کړې وې - د هرې کوڅې په سر به یو کافر ناست وو - د نبی علیه الصلوٰة والسلام او د قراٰن شبه ئې د بهر نه راتلونکی خلق توری کول او ویل به ئې چه دا قراٰن کهانت دے یا سحر دے یا شعر دے یا دروغ دی وغیره - او نبی علیه الصلوٰة والسلام ته به ئې شاعر وغیره ویل - دوی په آفت سماوی سره هلاک شوی وو - نو موجوده کافرو ته باری تعالیٰ فرمائی چه تاسو هم دغسې هلاک شئ که د کفر نه نه بس کوئ - (شیخؒ)

(۲) ورکړی مونږ درته تا له قراٰن عظیم لکه چه مونږ نازل کړی وه کتاب په تقسیم کونکو باندې چه دوی کړی وو دے قراٰن ټکړې ټکړې - بعض ئې چه د دوی د خواهش سره موافق وی او بعض ئې چه مخالف وی د دوی د خواهش نه - تائید: تجعلونه

انی انا الغفور ۴۹م۔ حمد بے حد مر خدائے پاک را کہ آنکہ ایمان داد مشت خاک را۔ ان خداوند کہ حکم سحر کرد قوم لوط را زیر و زبر۔ بعد سوگر بر ۲۸۵ کشد تیغ حکم و ہمانند کرد بیابان صم و بکم۔ اگر یک صدائے کرم بر زند۔ از نزول گوید نسیحہ برم۔ بے حد و عدد مولا درہ چہ ایمان دے ورکوہ موتی تاوہ لو۔ (۳) صفر شہ چہ وخت دسحر کیئے کرہ قوم لوط دروا وندے بانسہ۔ (۳) کر پہ غیبی سو را او باسی تیغ دحکم نو پاتے بہ شی متوب صلاتگ کا نرہ بوز چلا اگان۔ (۴) او کہ آوازہ انعام وکری فو عزنزلہ بہ او وائی چہ خصہ بہ وبیم

فرا طیس تبدونها وتخفون کثیرا (انعام: ۹۱) عثمانی۔

(۳) لله چه م نازل کړے دے کتاب په قسم کونکو بانډې په عداوت د پیغمبر خپل بانډې چاکره خوله ئے دے خپل کتاب ټکړے ټکړے

بعض منی او بعض نه منی۔ تائید: قالوا تقاسموا بالله لنبیتنه واهله ثم لنقولن لولیه ما شهدنا مهلک اهله وانا لصادقون (نمل: ۴۹) عثمانی۔

فائده :- د قرآن اطلاق په کتب سابقو کیږی۔ تائید: کان (داؤد) یامر بدوابه فتسرج فیقرأ القرآن قبل ان تسرج (مشکوة ص۵۰۰) غریب۔

انا کفینٰک المستهزئین۔ ۹۵۔ دا پنځمه نمونه ده د تباه شده قومونو۔ دا پنځه کسان دی روستو هلاک شوی وو (۱) عاص بن وائل (۲) اسود بن مطلب (۳) اسود بن عبد یغوث (۴) ولید بن مغیره (۵) حارث بن طلاطله۔ (معارف)

اوله نمونه۔ ۶۱ = دویمه نمونه۔ ۷۸ = دریمه نمونه۔ ۸۰۔

ولقد نعلم انک یضیق صدرک۔ ۹۷۔ تسلی ده۔ یعنی د کفارو په خبر وچه دے سینه تنګه شی نو د توحید بیان له زور ورکه۔ اجتماعی او انفرادی ترمرګه پورے۔ (ربیت)

اندرین راه میتراش و میخراش تادم آخر دمی فارغ مباش (رومی)

نو معلومه شوه چه د مرګه پورے سړے مکلف دے په طاعت چه ذی عقل وی۔ نو دا دعوی غلطه ده چه په کثرت عبادت سره بیا سړے د عبادت نه وزګار شی۔

البته په کثرت عبادت سره عبادت د سړی عادت شی بیا پے نه ځمیږی۔

حاجی امداد الله صاحب رشید احمد ګنګوهی ته اووے چه ما د خپل حال نه خبر که نو حغه ورته اوبیکل چه :-

(۱) امور شرعیه لکه امور طبعیه شوی دی۔

(۲) او مادح او ذام دا ټه برابر دی۔

(۳) او په نصوصو کښې دا ټه تعارض ختم شو ے دے (مولنا طیبؒ)

ختم شو سورة حجر بفضله تعالیٰ

(۱۵ - ۵ - ۱۴۰۱ ھ)

یا رب لك الحمد كما ینبغی لجلال وجهك وعظیم سلطانك۔

تو مگو مارا بدان شاه بار نیست | باکریمان کارها دشوار نیست
یاکریم العفو ستار العیوب | انتقام از ما مکش اندر ذنوب

مسئله تقلید شخصی :۔ عن سعد ابن ابی وقاصؓ عن النبیؐ انّهٗ مسح علی الخفین وان عبد الله بن عمرؓ سأل عمرؓ عن ذالك فقال نعم اذا حدثك شیئًا سعدؓ عن النبیؐ فلا تسال غیرهٗ۔ (بخاری ص۳۳)

ان اهل المدینة سألوا ابن عباسؓ عن امرأة طافت ثم حاضت قال تنفر قالوا لا نأخذ بقولكَ وندع قول زید ابن ثابتؓ۔ (صحیح البخاری)

اجتهاد منشاء اهل العلم اذا لم یوجد نص صریح فی المسئلة یثبت احد احد جانبیها ویبطل الثانی۔ ۲۰ (منهاج المسلم)

قال ابوموسیٰ اشعریؓ لا تسألونی مادام هٰذا الحبر فیکم، یعنی عبدالله ابن مسعودؓ - ۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ط

۱۶- سُوْرَةِ نَحْل مَكِّي دَه ...

✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

قبل نوحؑ دبعد کهف - زمانه نزول دورِ آخیر دَمکّی معظمے

ربط په سبب دَ نه منلو عذاب دَ دنیوی دغه دے راغے نا دَم کید، خو ورکنا ر په قیامت کښے -

خلاصه په دے سورة کښے دوه[۲] حصے دی (۱) په اوله حصه کښے نفی دَ شرک فی التصرف ده - په دے حصه کښے اووه دلائل عقلیه - یو[۱] وحی - یو[۱] نقلی اجمالی دے -

(۲) په دویمه حصه کښے نفی دَ شرک فعلی ده - دَ دواړو حصو نه بعد دلیل نقلی تفصیلی دے دَ ابراهیم علیه السلام نه چه متعلق دے دَ دواړو حصو سره اوبل دلیل وحیٔ دے نو مجموعه یولس[۱۱] دلائل شو -

په ابتدا کښے اشاره ده عذاب دنیوی ته او په درمیان کښے امور دفعیه عذاب دی - او دَ هغوی دَ اعتراضو نو جوابو نه دی او په آخر کښے بطور دتسلّی دَ خلورو هدایا تو ارشاد دے -

نور تبعی مضامین دی -

سُبحانه - ۱- دَ عذاب اوّله[۱] وجه ده یعنی دَ شرک دَ وجے نه عذاب راځی -

ينزل الملٰئكة - ۲- دَ عذاب دویمه[۲] وجه ده - یعنی دَ رسالت نه دَ انکار په وجه عذاب راځی -

والخيل والبغال والحمير لتركبوها وزينة - ۸-

ای تحملو ازینةً - من قبیل علفتها تبنًا وماءً باردًا (رشیخ)

لتركبوا مفعول لهٗ دے او لام ذکر شوے دے چه فا عل

طبقات الفقهاء ۱۲ چه دَ اصول او فروع استخراج کوونکی ... مطلق مجتهدان دی په هغه فروع ستخرج کوونکی
موافق دَ اصول دَ متقدمینو سره لکه امام یوسف صاحب (۲۸۹) وغیره (۳) استخراج د حنفیه ...

دَ مفعول له او دَ فعل معلل یو شے او دَ زینة نه حذف شوید ے لام ځکه چه فاعل دَ دواړو یو دے ۔ (غرایب) احتج بهذه الاٰیة من یری تحریم لحوم الخیل و هو قول ابن عباسؓ وتلا هذه الاٰیة والیه ذهب مالکؒ و ابوحنیفةؒ ۔ (روح) مشکوٰة ص۳۶۰ ، ص۳۶۱

- وسخر لکم اللیل والنهار والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره (۱۲) النضج من الشمس والطعم من القمر واللون من النجوم (کفایه)

(بیت)

باد و مه و خورشید و فلک در کارند ــــــ تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری

همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار ــــــ شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری (سعدیؒ)

اموات -۲۱- دا اما یا فی الحال یا فی المآل (عثمانی)

فسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون - ۴۳ -

دَ دے نه معلوم شو وجوب دَ مطلق تقلید په تقدیر دَ عدم تحقیق سره ۔ دَ تقلید قسمونه دی (۱) شخصی ۔ (۲) غیر شخصی ۔ په تقلید شخصی باندے قائل دی احناف[1] ۔ شوافع[2] ۔ حنابله[3] ۔ مالکیان[4] ۔ او په غیر شخصی باندے قائل دی اهل حدیث ۔ دا پنځه[5] واړه فرقے اهل سنت والجماعت دی ۔ تقلید حقیقی قبول دَ قول دَ غیر دے بلا دلیله ۔ او تقلید حکمی قبول دَ قول دَ غیر دے سره دَ دلیل نه تقلید شخصی بهتر دے ځکه چه په ده کښے انتظام دے ۔ او بل تقلید غیر شخصی کښے تعارض دَ اصول را زی ۔ مثلاً دَ امام شافعیؒ اصل په نماز کښے نقل و حرکت دی ځکه چه دا عبادت بدنی دے نو دے جهر کوی په تسمیه کښے او په اٰمین کښے او رفعه دَ یدین کوی په انتقالات کښے ۔ او دَ امام صاحب اصل سکون دے ځکه چه دا حاضری ده دَ دربار الٰهی ۔ تائید : قوموا لله قانتین (بقره : ۲۳۸) نو حنفیه اخفا کوی په تسمیه او په اٰمین کښے ۔ او رفعه نه کوی نو که یو سړے په تسمیه کښے مذهب دَ امام صاحبؒ او په رفعه دَ

چه پکښے دَ متقدمینو روایت نه وی لکه ابوجعفر او طحاوی وغیره (۴) تفصیل کوونکی دَ مبهم قول دَ مجتهد لکه صاحب هدایه (۵) ترجیح کوونکی دَ بعض قولونو لکه احمد قدوری صاحب وغیره (۶) تمیز کوونکی دَ ضعیف و غیره لکه صاحب دَ وقایة الروایة وغیره ۱۲ (۷) چه صرف مقلدین وی په هغوی اتباع لازمه ده دَ علماؤ هغوی فتوٰی ... او ... په دَ تقل نه لکه روستو فقهاء شو ... البته په تعین دَ بعض مجتهد دَ بعض درجے دَ پاره محل دَ فکر دے خو په مثال باندے پوهه دَ ... دی ۱۲ ۱۲

... صوّلا ذا اللاحق ... الاصاغر الشهرة بغیر المقلدین الذین سموا انفسهم باهل الحدیث ونشأ ما بینهم ...

اهل الحدیث قد شاع فی بلاد الهند وغیرها ۔ اخبار موضوعه لعبد الحیؒ جلد ۲ ... والتقلید محمود دے او بلا وجود الدلیل والتقلید وغیر محمود دے ۔ ... الدلیل او التقلید ... ولله لا تکفروا بغیر الله ۔ شرح عقاید نسفی ۔ صن ۱۳۳ ... اعلام لم یکن لهم ...

په بل مذهب د شافعی صاحب مختار دی نو تعارض رازی په اصولو دوی کښې. نو غیر مقلد چه انتخاب من المذاهب کوی نو په خپلو ادا خرابۍ لازمیږی. او هو فیه جمع بین المذاهب کوی - په دے زمانه کښې تقلید ځکه لازم دے چه د اجتهاد شروط نه شی راتلے.

شروط د اجتهاد دا دی.

(۱) د کوم آیتو نه چه استنباط د احکامو کیږی هغه دے یاد وی لفظاً هم معنیً او معنی لغوی او معنی مراد به ورته معلوم وی. دا پنځه سوه آیات دی.

او د کومو احادیثو نه چه احکام راوځی هغه به ورته هم معلوم وی متناً و سنداً. دا درې زره احادیث دی. په دے زمانه کښې د سند تحقیق مشکل دے بلکه محال دے. چه د راوی نه په ترحضور صلے الله علیه وسلم پورے قول را ویان ورته جرحاً او تعدیلاً معلوم وی او کل موضوعی احادیث به ورته هم یاد وی. دا هم په دے زمانه کښې نه شی کیدے.

امام مالک صاحبؒ او امام صاحبؒ په یوه زمانه کښې وو. او امام شافعی صاحب ورستے دے. امام شافعی صاحبؒ یو دا سے قول نه دے کړے. چه هغه د دواړو اماما نو نه خلاف وی چه خرق الاجتماع لازم شی. او هم دغه سے امام احمد حنبل صاحبؒ دے. انحصار د مذاهب په څلور کښې څو نړه د عقولو نه بالا تر دے مبنی دے په حکمت الٰهی باندې (نور الانوار)

مونږه احنافو چه مذهب د امام صاحبؒ مختار کړے دے نو څو نړه په تتبع سره د امام صاحب مذهب احادیثو او قرآن سره او فق وه نو مونږه ځکه مختار کړ.

انورشاه صاحبؒ فرمائی چه په کوم ځائے کښې امام صاحبؒ منفرد وی. او فتوی فقهاؤ په قول د نورو اماما نو کړے وی. نو په

د سیت سعطت بنظف مستدلاً (؟) ... اتبعت هدهاکم تقلید. تسهیل. حاشیه بخاری ص۱۴۰ ... احل له جمع بین المذاهب او اهل حدیث انتخاب من المذاهب کوی. شاه ولی الله نوطاف ... تفضیل تقلید

شاه صاحب فرمائی په امور تقليدية [illegible] په [illegible] (والاشباه) په موجوده زمانه کښې چه دا څلور اربعو تقليد نه کوی نو صفه فاسق دے . (مجموعة الرسائل)

دغه ځائے کښې ما ته د امام صاحبؒ په مذهب کښې دا يو نکته معلومه شويدی چه دغه اسرار په نورو مذاهبو کښې نه وی - مثلاً امام صاحبؒ وائی چه تکبير وشه د ايام تشريق دے د اختر د عصر پورے وائی - او مفتىٰ به قول دا دے چه تکبير وشه د ديارلسے د عصر پورے وائی دا اختلاف مبنیٰ دے په دوه روايات باندی - په جهر کښې نو اب کنړل به د ايام تشريق نه بدعت دے - نو پس د عصر د عيد نه په يو روايت کښې ثواب دے - او په بل روايت کښې چه حضور صلے الله عليه وسلم جهر د تکبير کړے دے د عصر د عيد پورے - نو دا جهر پس د عيد نه بدعت شو - وما تردد بين بدعة وسنة فيترك نو ځکه امام صاحب په يو روايت د عصر د عيد باندی عمل اوکړو - ما ارق قوله -

وانزلنا اليك الذكر لتبين للناس ما نزل اليهم ولعلهم يتفكرون ٥ ۴۴ - الذکر قرآن - لتبين حديث - لعلهم يتفکرون اجماع وقياس -

فلا تضربوا لله الامثال - ۷۴ - کفار روے چه په دنيا کښې سړے لوئے بادشاه ته رسی په ذريعه د اقارب د هغه سره - په دغه شکل اولياء دی - نو باری تعالیٰ په دوی رد کوی چه دا قياس مع الفارق دے - مخلوق نه دی خبر نو هغه سړے خبروی په ذريعه د سړو او الله تعالیٰ خو خبر دے (عثمانی)

نو امثال جمع د مَثَل شوه - يا مه جوړوئ الله تعالیٰ له مقابل نو امثال جمع د مِثْل شوه - تائيد: فلا تجعلوا لله اندادا (بقره: ۲۲)

ان الله يأمر بالعدل - ۹۰ - ای بالتوحيد - (ابن عباسؓ)

دا امور د فعيه د عذاب دی چه شرک[1] مه کوئ ظلم[2] مه کوئ احسان[3] کوئ -

الفحشاء - يو رذالت دے چه پيدا کيږی د قوة شهوانی نه -

نه په يو حديث کښې دی چه نبی عليه السلام په اختر د کښې اوه او پنځه تکبيرونه ويلی دی په بل حديث کښې دی چه نبی عليه السلام څلور تکبيرونه ويلی دی يو د افتتاح او دری زوايد نو امام صاحب په دے حديث عمل کړے دے ځکه چه په زور تکبير خلاف دی او اصل په اذکار کښې اخفاء دے نو دے په اقل عمل کوی احتياطاً مشکوٰة ۱۲۶ ۱۲ ۱۲

له که فکر د کل امت وه نو اجماع ده ورنه قياس دے ۱۲ ۱۲

له فان القياس نوعان، قياس طرد يقتضی اثبات الحکم فی الفرع لثبوت علة الاصل فيه، وقياس عکس يقتضی نفی الحکم عن الفرع لنفی علة الحکم فيه فالله سبحانه حوالمالک لکل شئ ينفق کيف يشاء وهذا علة معبود هذه العلة منتفية فی کل ما سواها الخ (ابن قيم تفسير بسيم ص ۳۴۹)

فالعمل بالرأي في مسائل [illegible] فقد رخص فيه النبي ﷺ كما في قوم معاذ لما بعثه قاضيا بم تقتضي؟ قال بكتاب الله قال فان لم تجد قال فبسنة رسول الله ﷺ قال

المنكر - دا پيدا كيږي د قوة وهميه شيطانيه نه - البغي - د قوة غضبيه سبعيه نه (تهانوي)

قال اكثم بن صفي لما سمعتها فكونوا في هذا الامر رؤسا ولا تكونوا ذنابا -

قال عثمان بن مظعون لما سمعتها صار الايمان في قلبي راسخا وحب النبي ﷺ

19 كاملا (رحماني)

باحسن ما كانوا يعملون - ۹۶ - انما اضيف اليه العمل الاحسن للاشعار بكمال حسنه لا لافادة قصر الجزآء على الاحسن (ابو سعود)

فاذا قرأت القرآن الخ - ۹۸ - دا يو خاص عمل د احياط نه د بچ كيدو تدبير -

والذين هاجروا الخ - الخ -

جائز سفرونه (۹)
(۱) سفر عبرت (۲) حج (۳) د پاره د معاش چه په وطن كښې انتظام كم وي (۴) تجارت (۵) درې مواضع مقدسه اتفاقي - بيت المقدس[1] - مكه معظمه[2] - مسجد نبوي[3] (۶) حفاظت سرحد (۷) طلب علم (۸) ملاقات اعزه (۹) جهاد - (معارف)

وبالنجم هم يهتدون - ۱۶ - ستورې د درې مقصد د پاره دي (۱) زينت سمآء (۲) لارې معلومول (۳) رجوم للشيطين (خازن)

من كفر بالله من بعد ايمانه الا من اكره وقلبه مطمئن بالايمان الخ - ۱۰۶ -

قصه
د عضل او د قاره خلق راغله او د نبي عليه الصلوة والسلام نه ئې تبليغي جماعت طلب كړ او د عاصم رضي الله عنه صاحب نوم ئې خاص طور واخستو - نو نبي عليه الصلوة والسلام لس كسه جماعت تيار كړ او امير د دوی ئې عاصم صاحب رضي الله عنه مقرر كړ هر كله چه دوی لاړه نو د كفارو د طرفه بني لحيان دوی پسې راغله دوی غر ته پناه واخسته او جهاد شروع شه - عا عاصم صاحب رضي الله عنه د سلافه كافرې خوئې په احد كښې مردار كړې وه - نو عاصم صاحب رضي الله عنه ته پته او لګيده چه دا خما د سر بيعه ده - نو الله تعالى ته ئې سوال او كړ چه "اللهم اني حميت دينك

فان لم تجد قال اجتهد برائي و هو حديث صحيح مشهور متلقاة به - فتح القدير لمحمد شوكاني من اهل الحديث -
صفحه ۲۴

شاه ولي الله فرمائي چه په دويمه صدۍ كښې ۲۰۰ كښې مقتيانو د دوی فتوي وركوله او منلوته ترې نه دليل نه د سے غوښتلے - نو په تقليد باندې اجماع وشوه په زمانه د اصحابو كښې - (عقد الجيد)

صفحه ۱۲
شاه صاحب فرمائي په اميانو تقليد لازم دے - په دې اجماع ده - (عقد الجيد والانتباه)
د څلورو امامو تقليد چه نه كوي په موجوده زمانه كښې حقه فاسق دے - (مجموعه الرسائل)

صدرالنهار قاحمی لحمی - نو هرکله چه دے شهید شو او کافر و د
د سر د نوخچ ولو انتظام اوکړ نو سرے څو راغلے د سر د څوکولو د پاره
نو دوی ما بنام راغله نو جيا پړانغے - نو دوی سحر راغله - نو د عاصم صاحبؓ
بدن مبارک سیلاب چرته دفن کړے وه - دا عجائب د قدرت د بازیچ
دی چه شهید ئے کړ نو د سر حفاظت ئے ورلره اوکړ (شاه کشمیری صاحبؒ)
اوکړ د عاصم صاحبؓ اختیار په راوستو د پهوکینے وے کما قیل نو دا خو
اتهام د خودکشئ دے په عاصم صاحبؓ باندے -
عاصم صاحبؓ د ځان نه غشی نه شو بچ کولے نو د دے بیت سه
اولیاء راہست قدرت از اللہ تیر جستہ باز آرندش زراہ (رومیؒ)
معنی دا شوه چه د بدعات غشی په سړی لږی - نو کاولیاء د هدایت نه
دغه سړے د دغه غشو نه بچ شی (رشیدؒ)
سه عبداللهؓ بن طارقؓ طبیح الارض
اووه کسه شهیدان شو او زیدؓ بن دثنه خبیبؓ او یو کس بل د دوی
په معاهدے سره راکوز شو - نو کفارو دوی او تړل نو هغه یو کس
اووے چه دا اول غدر دے زه خو له تاسو سره نه ځم نو هغه ئے
هم شهید کړ - زیدؓ لره د امیه ځامنو دا غستو د
قتل د پاره - اوخبیبؓ حارثؓ بن عمرؓ لره
قتل کړے وه - نو دے ئے د حارث په ځامنو خرڅ کړو -
نو چه علماء ئے زید مړکاوه نو د حرم نه ئے بهر کړ ورته ئے
اووے کړ د اسلام نه واپس کیږے نو بچ به شے - نو ده اووے چه
دا نشی کیدے - ابو سفیان لا نه وه مسلمان شوے نو ورته ئے
اووے چه کړ ستا په مقابله کښے موږ ده نبی علیه الصلوة والسلام مړ کړو
نو خنګه به وی نو ده اووے چه کمزوره اګر روح او د هغه په پوند ه کښے د
ازغی مقابله راشی نوخپل مرګ ته تیار یم - ابو سفیان اووے چه
اصحابؓ د نبی ﷺ خرګه په هغه مین دی - نو شهید ئے کړ -
او خبیب صاحبؓ چیره زمانه محبوس وه په مکه معظمه کښے - په

دوران د حبس کښے د کورزنا نه والیٔ چه ما دے اولیده چه انګورے خو په
اوپه مکه معظمه کښے دا شوا انګور نه وه دا غیبي رزق وه - نو چه کله ئے
شهید کاوه نو چاپره ئے او غوښته د ځان د صفائی د پاره او غسلخانے
ته لاړ نو هلته د کور نه وړوکے لاړ - نو د کور خلق پریشان وو - نو
خبیب صاحبؓ اووے چه دا معصوم به څنګه مړ کړم -

نو دے ئے د حرم نه بهر کړ - دهٔ دوه رکعته نماز ادا کړ - دا د بے ګناه
شهید د پاره د خبیبؓ سنت دی - د نماز نه بعد دهٔ اووے چه نماز را ته
ډیره مزه راکړے وه - بیائے اووے ؎

ولست ابالی حین اقتل مسلمًا ۔۔۔ علی ای شق کان للّٰہ مصرعی

وذلك فی دین الالہ وان یشأ ۔۔۔ یبارک فی اوصال شلو ممزع

یاالله ځما سلام نبی علیه الصلوة والسلام ته اورسوه - نو نبی علیه الصلوٰة
والسلام په ذریعه د وحیٔ خبر شو - نو اوئے وے وعلیک السلام یا خبیبؓ
او په مدینه منوره کښے ئے خلق د دهٔ د شهادت نه خبر کړه -
معلومه شوه چه د اصحابوؓ دا یقین وهٔ چه نبی علیه الصلوة والسلام
عالم الغیب نه دے یعنی بے د وحیٔ نه نه خبریږی - او نبی علیه
الصلوة والسلام د خپل خوږ ملګری ګواخ نه شو کولے - نو معلومه شوه
چه غیب دان او کارساز صرف باری تعالیٰ دے -

وهذا ایمانی وایمان من معی وبذلك امرت وانا من المسلمین -

دا د ایمان ګواهی م ستا سره امانت دے یا مولیٰ په وخت د ضرورت
به ورنه خپل امانت غواړم - ځما د امانتو حفاظت به ته کوے دشمن
م صعب دے او پتا ناچاره دے (غریب)

د عمار صاحبؓ پلار یاسرؓ ئے شهید کړ او هغه د کفر کلمه اُو نه
وے: او مور سمیهؓ ئے ورله ډیره په بے عزتی سره شهیده کړه
او هغه کلمه د کفر او نه ویله - او عمار صاحبؓ د کفر کلمه او ویله
نو کفارو آزاد کړه - مدینے منورے ته خبر راغے نو نبی علیه الصلوٰة

والسلام اووے". کلا ان عمارا ملأ ایمانا من قرنه الی قدمه واختلط الایمان بدمه ولحمه فجآء عمار(۱) یبکی فجعل(۲) یمسح عینه وقال(۳) مالك ان عادو لك فعد - (رصاوی)

نو معلومه شوه چه کلمه د کفر ویل جائز دی په اکراه کښے او که شهید شو نو دا عزیمت دے -

---

فلنحیینه حیٰوة طیبة - ۹۷ - الاستغنا عن الخلق والافتقار الی الحق - رضا بالقضا - (قرطبی)

چون چتری سنجری رخ بختم سیاه باد | در دل اگر بود هوس ملک سنجرم
آنگه که خبر یافتم از ملک نیم شب | من ملک نیم روز بیک جو نمی خرم

دا جواب دے د بادشاه چه هغه طلب کړے وه د ده نه د اقتدار -

صاحب اللیل فی لیلهم الذّ من صاحب الهو فی لهوهم -

یو ولیٌ وائی که بادشاها نو ته خبر شو نه باد شاهی معلومه وے نو خو نه ده نه به ئے د اغستو کوشش کاؤه - (عثمانی)

وما امر الساعة الا کلمح البصر او هو اقرب - ۷۷ -

ای بل هو اقرب - یعنی لمح البصر د پاره د تفهیم د مخا طب دے او په حقیقت کښے ترتب د مراد په اراده د خداوندی با ندی آنی دے او لمح البصر خو زمانی دے -

---

ولا هم یستعتبون - ۸۴ - او نه به د دوی نه طلب د خُلاَ کولو او کړے شی. یقال استعتبته فاعتبنی ای استرضیته فارضانی (ابو سعود)

ان ربك من بعد ها لغفور رحیم - ۱۱۰ - ای من بعد(۱) المهاجرة والجهاد والصبر فهو تصریح بسبب المغفرة - او من بعد(۲) الفتنة المذکورة فهو لبیان عدم اخلال ذلك با لحکم (ابو سعود)

فاذاقها الله لباس الجوع - ۱۱۲ - اضافت د مشبه به دے

سه چه زړهٔ
ئے مطمئن
علے الایمان
وُه ۱۲

باز آ باز آ هر چه
هستی باز آ
گر کافر و گبر و بت
پرستی باز آ -
این درگهی ما
درگهی نا امیدی
نیست -
صد بار اگر تو
به شکستی باز آ
- ۳

مشبه ته - یعنی جوع چه پشان د لباس وه په اشتمال دے -

ان ابراهیم کان امة - ۱۲۰ - ای ماموما - یا په ده کښے چیر خصائل د خیر جمع شوی وو - (ربیت)

ولیس علی الله بمستنکر ان یجمع العالم فی واحد (تلخیص)

واوحیٰ ربك الی النحل - ۶۸ - یو حکیم د شیشتی چه اولګاؤ چه د پوڼه د کبین چل یا دکوی - مچۍ چه راغلے نو د دننه طرف نه ئے د خاؤرو الحاپه ورکړه (معارف)

انما جعل السبت الخ - ۱۲۴ - اختلاف علمی مراد دے یا عملی - تائید: واسئلهم عن القریة الخ (اعراف: ۱۶۳)

ادع الی سبیل ربك الخ - ۱۲۵ - خلق درے قسمه وی -
(۱) علماء کامل حغو یته دعوة په حکمت سره دے یعنی په قوی دلائل سره (۲) اصحاب د نظر سلیمه - حغو یته دعوة په موعظ حسنه سره دے یعنی په مؤثر الفاظو او رقت انګیز ګفتار سره - (۳) اصحاب جدل - حغوی ته دعوة په مناظرے سره دے - ولے چه د لخراش الفاظ په کښے نه وی -

واصبر الخ - د تسلی ده په دے کښے د پنځو وهدایا تو ارشاد دے - (۱) صبر (۲) عدم حزن په مخالف (۳) عدم د ل تنګی - (۴) تقویٰ (۵) اخلاص -

ختم شو سورة نحل بفضله تعالیٰ

(۲۸ - ۵ - ۱۴۰۱ه)

ثم هذا (یوم الجمعة) یومهم الذی فرض علیهم یعنی الجمعة فاختلفوا فیه فهدانا الله لنا والناس لنا فیه تبع الیهود غدا والنصریٰ بعد غد.

چه خوش گفت سعدی‌ش
کنتا کا دست اکه شب
توبه کرد و کرگاه شکست.
اگر او توبه بشکست بماند
درست اکه پیمان
مایه ثبات ست
سست - (سعدی) (ترجمه)
شه خلا او ده درو
ګنهګار - د شپے به ګډ
توبه او ویسته او د
سحر به ئے ماته
کړه.
که الله تعالیٰ توفیق
د توبه راکړه نو
پاتے به شی که نه
که چه وهد
حما بیکاره دهٔ.

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۷ سُورَةُ بَنِیٓ اِسۡرَآءِیۡل مَکِّی دَہ ۔ ۱۱۰

بعد القصص وقبل یونسؑ ۔ زمانہ دَ نزول ئے دَمکی معظمے دورِ آخر ۔ دَ هجرت نہ یو کال مخکښے دے ۔

ربط برائے تسلیم توحید بیان معجزۂ معراج ۔ کښ بیا هم نہ منئ نو هلاک بہ شئ دَ مخکښے قومونو پہ شان ۔

خلاصه دلائل عقلیه ۔ دلائل نقلیه ۔ دَ موسیٰ (۱) ع او دَ ملائکو (۲) نہ او دَ داؤد (۳) ع نہ او دَ کتب (۴) سابقو دَ منونکو نہ او بعض ایات معجزه ۔ پہ درمیان کښے امور (۳) دفعیه عن اب او طریقۂ تبلیغ او اعلان دے چہ دَ چنډ ابائی دشمن ابلیس لمسه مه منئ ۔ او دَ پیغمبر خیر خواه هدایت تسلیم کئ ۔ او پہ آخر کښے دعوۂ سورة چہ "قل ادعوا الله او ادعوا الرحمٰن ایاما تدعوا فله الاسماء الحسنیٰ ۔ ۱۱۰

نور تبعی مضامین دی ۔

قصۂ معراج نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ ام هانیؓ پہ کور کښے وُه ۔ دَ هغے نہ لاړ حطیم تہ دَ شپے حلته دَ دهٔ دَ زړه صفائی اوشوه بیا ورلره براق راغے او بیت المقدس تہ لاړو

(بیت)

دران مسجد امام انبیاء شد ـــــ صف پیشینیان را پیشوا شد (رجانی)

قول انبیاءؑ ورلره راغلی وو ۔ استقبال لہ په جسم مثالی سره ۔ او عیسیٰ علیه السلام راغلے وه په جسم عنصری سره (ملا علی قاری)

پہ اوّل آسمان کښے ئے ملاقات اوکړو دَ آدم علیه السلام سره ۔ پہ دویم کښے دَ یحییٰ او دَ عیسیٰ علیهما السلام سره ۔ پہ دریم کښے دَ یوسف

دمعراج نہ معلومه شوه چہ بنده پہ کمالاتو سره د بندګئ نہ نہ وځی

شیخ اکبر محی الدین ابن عربی وائی والعبد عبد وان ترقی والرب رب وان تنزل ۔

چہ ممکن است که رود دائرۂ بندګی زجبین زمین فلک شود تو الٰه خدائ شود ۔

مشکوٰة ۵۲۸

۹۱

علیه السلام سره او په پنځم کښې د هارون علیه السلام سره او په شپږم کښې د موسیٰ علیه السلام سره او په اووم کښې د ابراهیم علیه السلام سره - په سدرة المنتهیٰ کښې تے جبرائیل علیه السلام پاتے شو لا مکان ته نبی علیه الصلوٰة والسلام لاړو - (بیت)

اګر یک سر موی برتر پرم / فروغ تجلی بسوزد پرم

اګرکرا دماغ که پرسد زباغبان / بلبل چه گفت وگل چه شنید و صبا چه کرد

وس د چا دماغ دی چه تپوس وکړی د باغبان نه: بلبل څه اووے او ګل څه واوریدل او صبا څه وکړه - (حافظ شیرازی)

باری تعالیٰ ته تے تحفه د توحید پیش کړه چه "التحیات لله والصلوٰة والطیبٰت" نو باری تعالیٰ اوفرمایل "السلام علیك ایها النبی ورحمة الله وبرکاته" نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے "السلام علینا وعلیٰ عباد الله الصٰلحین" (مرقات)

معلومه شوه چه توحید غټه ډالۍ ده - نو په توحید کښې چه څوک غل رکوی نو داخیانت دے په تحفه د نبی علیه الصلوٰة والسلام کښې (غریب)

پنځوس مونځونه په باری تعالیٰ فرض کړل - د جنتونو او دوزخونو سیر پے باری تعالیٰ اوکړو - په واپسیٔ کښې په موسیٰ علیه السلام باندې راغے چه د موسیٰ علیه السلام تمنا د رؤیت د باری تعالیٰ فی الجمله پوره شی - نو موسیٰ علیه السلام ته ئے بیان اوکړو نو موسیٰ اووے چه ستا امت دا نه شی کولے د رب نه اسانی اوغواړه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام واپس شو او پنځه پنځه مونځونه کمیده - آخر پنځه پاتے شو په دے بنیٔ صابر شو - نو حکم راغے چه مونځونه پنځوس دی او تا سوئے کوئے پنځه - واپس راغے او خلقو ته ئے قصه اوکړه - کفارو اووے چه بیت المقدس څنګه دے - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه ما ته خفګان راغے نو اسمان ته م اوکاته نو بیت المقدس په فضا کښې مخامخ وُه - نو د کفارو جوابونه اوکړه - ابوجهل ابوبکر صدیق رض ته د معراج قصه اوکړه چه دا

شافعی مذهب دی۔

په هم منئ۔ نو هغهؒ اووے چه او۔ چه ملک د اسمان نه راځي نو دے دے لاره شي آسمان ته۔

په معراج کښے نشر الزمان او طے المسافت دے۔ او باری تعالیٰ په هرڅه قادر دے۔ د دے استبعاد د دفع د پاره خلقو قسما قسم خرافات تیار کړی دی۔ بعضے خلق وائی چه د دنیا نه خو کره ناری محیط ده نو څنګه بنی تے نه اووت۔ ورته وایه چه "صاحب البیت ادری بما فیه"۔ بعض خلق وائی چه اسمان نشته۔ ورته وایه "هاتوا برهانکم ان کنتم صدقین"۔ او دا اعتراض هم ختم شه چه آسمان خرق او التیام نه قبلوی (ر تها نوئ)

سبحان الذی اسری بعبده الخ۔ ا۔ د امام صاحبؒ مذهب دے چه معراج جسمانی په ویښه دے۔ په دے دلالت کوی لفظ د عبد او د سبحان۔ او چه حضورؐ ته کفارو اووے چه د بیت المقدس محراب وغیره څنګه دی۔ نو حضورؐ غمګین شو او جواب ورنه کړو چه ما خواب لیدلے دے۔

بعض ته اشتباه راغلے ده د حدیث د شریک نه چه۔ "ثم استیقظت" نو دوی قول اوکړ چه معراج فی المنام دے۔

جواب:۔ اول شریک قوی نه دے۔ د واپسیؒ د عالم بالا نه تعبیر شوے دے په استیقاظ سره۔ ځکه چه دا کار تراوسه په عربو کښے نه وه شوے۔ نو د دے کار لفظ نه وه په عربی کښے۔

(۳) معراج متعدد دے۔ دا معراج روحانی وو۔

(۲) بله اشتباه ده د حدیث معاویهؓ او عائشهؓ نه۔ ما فقد جسد رسول الله صلے الله علیه وسلم۔

جواب:۔ (۱) معاویهؓ لا نه وه مسلمان په دوران د معراج جسمانی کښے۔ او عائشهؓ خو لا وړه وه (۲) ۔۔ روک شوے نه وه یا طلب شوے نه وه۔ ځکه چه په اول د شپے کښے حضورؐ وه دلته۔

غرور ا ۔۶۲ قال ولی حین خرج من المسجد سبحان الملک القدوس واٰنک الشال ۔ واضعا یده الیمنیٰ علی القلب ثم قال ان یشا یذھبکم ویأت بخلق جدید وما ذالک علی اللہ بعزیز ۔

زغم موسٰی
نقلا دالشٰی
افرت عنیک
انا تعلم
بعد وقلی
ت بنفسک
نقال واللہ ا
جلبنی شیئا
لمنها ؟
بسان سوۃ آخرسیم

او په اخیرډ. شپې کښې بیا هم موجود وه ۔ چه معراج[3] متعدد دے ۔

دریمه اشتباه وما جعلنا الرؤیا التی اریناک الا فتنة الخ ۔ ۶۰ ۔

جواب :۔ عالم بالا ته ورتلو ته تعبیر راغلے دے په رؤیا سره ۔

(۲) د رؤیا اطلاق په یقیظه هم کیږی (۳) یا معراج متعدد دے (تهانوی)

په یو روایت کښې دی" رأیت نورا یعنی غیر قاهر للبصر" په بل روایت کښې دی " نورانی اراه یعنی قاهر للبصر فلا منافات بینهما (عثمانی)

په کوم روایا تو کښې چه راځی چه معراج فی الیقظه دے نو مراد دا دے چه معراج څو نګه د خواب پشانتے نه وه ۔ او په کوم روایا تو کښې چه راځی چه معراج فی المنام وه یعنی څو نړه د سیر و سیاحت پشانتے نه وه فلا منافات بینهما (ترجمان القرآن)

اسرا د مسجد حرم نه دُه تر مسجد اقصیٰ پورے ۔ قطعا منکرتے نه کافر دے ثبوت ئے راغلے دے په قرآن سره ۔ معراج د مسجد اقصیٰ نه دے تر لامکان پورے د دے ثبوت راغلے دے په احادیث سره او منکرے نه فاسق دے ۔

او په ولقد رآه نزلة اخریٰ عند سدرة المنتهیٰ (نجم ۱۴) کښې احتمال دے چه راغلے دے په سدره کښې نه وی ۔ اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال (تهانوی) د مسجد اقصیٰ نه مراد خو مسجد اقصیٰ دے ۔ او د حضرت عمرؓ په دوران کښې د دۀ مرمت شوے وه (تهانوی)

حضور ﷺ د ام هانی په کور کښې وه د هغے نه لاړ مسجد حرام ته او په حطیم کښې وه د حطیم نه لاړ نو منافات راشغے په روایات کښې ۔

بارکنا حوله په دے مزارات قیاس کول حماقت دے ځکه چه کوم نص مدرک بالعقل نه وی[1] نو د هغه تعدیت ناجائز دے بلکه[2] په مابین د مقیس او مقیس علیه کښې مساوات شرط دے ۔ دریم[3] قیاس د مجتهد دلیل دے نه د غیر مجتهد او نه تش قول د مجتهد ۔ یوازے قول

○ ولقد کرمنا الا ۰ کله چه مریض ووینی او دادعا ووائی الحمدلله الـذی عافانی مما ابتلاک به
وفضلنٰهم علیٰ کثیر ممن خلق تفضیلا ۳۰۰ - نو دغه مرض به پیچ شی هر مرض چه وی مثلاً د
بنی ... الا اردنا - الخ -۱۲

صرف دَ الله تعٰ او دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام دلیل دے اتفاقاً - او دَ صحابیؓ
قول دلیل دے په نزد دَ امام صاحبؒ ځکه چه اصحاب قول عدول دی،
نو دهٔ چه قول کړے وَه یا به مدرک بالعقل وی نو عقل دَ دهٔ دَ نورو
خلقو دَ عقلونو نه بهتهٔ دے ځکه ده صحبت دَ نبیؐ سره کړے دے یا به دغه
خبره مدرک بالعقل نه وی - نو محمول ده په سمع باندے - صحابیؓ حفظه
دے چه لا نه دے کړے وی نبی علیه الصلوٰة والسلام په اسلام کښے او مر
وی په اسلام کښے او په درمیان دَ دواړو کښے تخلل دَ ردّت نه وی دا غلے
تحقیق تیر شوے دے (اصول حدیث)
دَ اوّلے رکوع حاصل :- حاجت یوازے دَ الله تعالیٰ نه غواړئ ځکه
چه دے سمیع بصیر دے - او دَ دے توحید دَ ظها ردَه پاره معجزه
معراج دے - او تورایت کښے هم دغه مسئله ده - اے دَ نوحؑ اولاد
هغه عبد شکور وهٔ - اوکه دا مسئله نه منئ نو دَ بنی اسرائیل حال
واورے چه انکار ئے اوکړ نو جالوت پے خدائے تعٰ مسلط کړ نو دوی
تائب شو نو باری تعالیٰ ورته بیا حکومت دَ داؤدؑ ورکړ - نو چه بیائے
فساد اوکړ نو بخت نصر پے حاکم شو - او س دا نبیؐ راغے کړ کا فر
کیږئ نو بیا به په عذا ب یږئ اوکه مسلما نیږئ نو الله تعٰ به
درباندے رحم اوکی - او قرآن هم دغه مسئله کوی -

ولا تمش فی الارض مرحا - ۳۷ - نبی علیه الصلوٰة والسلام
فرمائی چه عمل بنده اوکی نو ملائک ډیر په خوشحالئ سره دغه
عمل دَ باری تعالیٰ دلباره ورے ی - نو دَ اوّل آسمان په دروازه کښے
ملک دے - هغه او وائی چه دَ غیبت والا سړی عمل منظور نه دے
دَ دوئیم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ غرض دنیا والا عمل منظور نه
دے - دَ دریم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ کبر والا عمل منظور نه دے
دَ څلورم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ اعجاب والا عمل منظور نه دے -
دَ پنځم آسمان والا ملائکه وائی چه دَ حسد والا عمل منظور نه دے -

کسره خبره قصبه ... ودر ذنوب مع الدابه ا خیر من العیش فی نعیم یکون بعدها السلا ... (رفاع ...)

○ عقیده - علم مسلمانانو غوره دی د عامو ملائکو نه - خاص ملائک غوره دی د عامو مسلمانانو نه - او انبیاء غوره دی د ملائکو مقربو نه - راجع دا دکه (عقائد)

وبالحق انزلنه ئي ابن مسعود ... د ... مصحف ... سورة نو څلور
يوسرے دیرش شپته ئے ترتیبه ماته کړي ۱ و ۳ ... ورځ چه دا دوم په ذکر کړه وبالحق ... (بنی اسرائیل ۱۰)

دشپږم آسمان والا ملائکه والئ چه دعدم رحمت والاعمل منظور نه دے۔
داووم آسمان والا ملائکه والئ چه دسمعت والا عمل منظور نه دے۔
داتم ... الله تعالیٰ اووائی چه دا اراده دغیر والاعمل منظور نه دے
آګر کمه دا نور کار روشن نه دی کړی خو دا عمل ددهٔ په مخ او وهی (منهاج العابدین للامام الغزالیؒ) ص۱۹ ۔ فضل تجلی مشکوة ص۳۶ ۔

ولکن لا تفقهون تسبیحهم -۴۴- یعنی اے کافرانو تاسو په تسبیح حالی نه پوهیږئے۔ ځکه په دے کښے تدبر ته ضرورت دے او هم دغسے په تسبیح قالی دمسلمان کښے تدبر ته ضرورت دے او دغه ستاسو نښتے او تسبیح قالی دغیر انسان کښے کشف ته ضرورت دے (رتها نوی)

عسی ان یبعثك ربك مقاما محمودا - ۷۹ - ای یحمدك فیه الاولون والاٰخرون۔ دا د شفاعت عظمیٰ مقام دے۔
کله چه په قیامت کښے باری تعالیٰ فیصله شروع کوی او خلقو با ندې تکلیف راشی نو جرګه به د آدم علیه السلام خوا ته لاړه شی هغه به ورته او وائی نفسی نفسی لست هناکم یعنی زهٔ د دے نه یم نو د نوح علیه السلام ځائے ته به لاړه شی نو هغه به هم دغه جواب اوکی نو ابراهیم علیه السلام به هم او موسیٰ علیه السلام به هم او عیسیٰ علیه السلام به هم دغه جواب کوی - بیا به خلق د نبی علیه الصلوة والسلام دلپاره ته لاړه شی نو نبی علیه الصلوة والسلام به د خدائے تعالیٰ په دلپار کښے سجده او کی - نو باری تعالیٰ به او فرمائی ارفع رأسك سل تعطه - بیا به عام شفاعتونه شروع شی -
نو معلومه شوه چه د شفاعت عظمیٰ د نبی علیه الصلوة والسلام نه مخکښے څوک شفاعت نه شی کولے - نو په قبر کښے شفاعت خو د شفاعت عظمیٰ نه مخکښے دے نو ځکه غلط دے -
قال علیه الصلوٰة والسلام فاکسیٰ حلة من حلل الجنة ثم اقوم عن یمین العرش لیس احد من الخلائق یقوم ذٰلك المقام غیری (ترمذی)

ولولا ان ثبتناک لقد کدت ... یعنی د الله تعالیٰ د حکم کولو د وجه نه میلان کافرو ته ستا ختم شویدے ... دے نو معلوم شو عصمت د انبیاؤ (تائید) نساء ۱۱۳ -
(۲) قلم ۴۹
(۳) حدیث لکن اعاننی الله علیه فاسلم یعنی الله تعالیٰ ما سره امداد کړے دے نو ما شیطان مسلمان شوے دے او دغه تر نه بچ شوے یم مشکوة ۱۸ مسئله عصمت
ابن کثیر ج ۳ ص۵۳
معارف ج ۵ ص۴۹۹
روح المعانی ج ۸ ص۱۲۱
تسهیل ۱۲۶
قرطبی ج ۱۰ ص۳۰۰
فوائد عثمانی ص۳۸۴
قال السعدی ... تدبیر ... عزت ... د دی ... صحب ... مطلب ... تدبیرے ... کله چه ... به ... شو
۱۰۵

من دوسلم الخ ... ابو ... تلک حافظ ... چا پہ خوب کبئی ولیدو، ھغہ
او مه چه الله هغه معاف کړم چه ته دومره عاجزکے چه نقصان دِ جنازه له نهٔ راځې ... اوکړه مغفرت ته او وائے

ویسئلونک عن الروح - ۸۵ - قرء اعمش فی روایۃ ابن مسعود رض

وما اوتوا من العلم الا قلیلا - نو معلومیږی دَ دینه چه خطاب یهود سائلین ته دے - او نهٔ دے دا آیات نص په دے کښے چه نه پیغمبر یو احد دَ امتِ محمدیؐ نهٔ حقیقت دَ روح لکه چه دا گمان کیږی او سکوت دَ شرع مستلزم نهٔ دے امتناع دَ معرفت لره بلکه ډیر واره سکوت شرعی حکمت کړے وی چه دغه امر دقیق وی دَ هغه معرفت عام امت نهٔ شی کولے - اګرچه بعضِ کولے شی - پس زده کړه دا خبره چه موږه دَ روح حقیقت معلومه ده نو داسے چه دا روح مبدء دَ حیٰوة ده په حیوان یعنی دا حیوان په نفخ دَ روح سره ژوندے کیږی او په مفارقت دَ روح سره مړه کیږی - بیا چه موږه دقیق نظر اوکړو - نو ظاهریږی چه په بدن کښے یو بخار لطیفه دے چه متولد دے په قلب کښے دَ خلاصے دَ اخلاط نه - دَ دے تفصیل مذکور دے په کتب دَ طب کښے - او دا سے ساری دے په بدن کښے لکه ماء الورد په ورد کښے - بیا چه موږه عمیق نظر اوکړو نو دا حقیقت سرگند شی چه دا روح په حقیقت کښے سورلی ده دَ پاره دَ روح حقیقی - او دا روح یعنی بخار لطیفه مطیه ده دَ پاره دَ تعلق دَ دغه روح حقیقی دَ بدن سره (رحمۃ الله البالغۃ)

دَ اهل طبو په نزد روح په دَرے[۳] قسمه دے (۱) طبعی په کبد کښے (۲) حیوانی په قلب کښے (۳) نفسانی په دماغ کښے - (قانونچه)
جسد لکه کارخانه روح لکه دَ بجلی کرنټ - (رعثمانی)

فابیٰ اکثر الناس الا کفورا - ۸۹ - ای لم یرضوا بخصلۃ سوی الکفر - یعنی دا کلام غیر موجب دے معنا نو استثنیٰ په کښے صحیح شوه (ابو سعود)

وانی لاظنک یا فرعون مثبورا - ۱۰۲ - جواب دَ درشتیٔ په درشتیٔ سره په بعض مواضع کښے مناسب وی (تهانوی)

سه حقیقت دا دے چه دا سوال دے دَ هغه روح چه مدبر دَ بدن دے (روح المعانی) یهودو اووے چه دَ دے نبی (علیہ السلام) نه تپوس اوکړئ دَ روح او دَ اصحاب کهف او دَ ذوالقرنین که دَ دے ټولو جوابونه ئے درکړل نو پیغمبر دے او که دَ درے واړو جواب ئے درنه کړو نو بیا پیغمبر نهٔ دے او که جواب ئے دَ بعضو اوکړو نو پیغمبر دے نو حضور والاتی او اصحاب کهف جوابونه ئے ورکړل په سورت کهف کښے او د روح جواب ئے ورنهٔ کړو (خازن)

قال ولا یجتمع علیٰ عبد غبار فی سبیل الله ودخان جهنم وقال لا یجتمع علیٰ عبد امنین وخوفین اذا آمننی فی الدنیا اخفته فی الاخرة واذا خافنی فی الدنیا امنته فی الاخرة - (اخرجه ... وبیهقی ... ابو نعیم ...)

جهر په دعا کښې ... الاصل په دعا کښې اخفاء ده اعراف حوه ابتغ ... فائده: مباحة په دعا کښې مکروه ده مستقلا۔

او قولاله قولالینا – (طٰہٰ: ۴۴) په ابتدا کښې وه او وروسته په انتهیٰ کښې۔

ویخرون للاذقان یبکون – ۱۰۹ – معلوم شو فضیلت د ژړا۔

قال رجل یا رسول الله بما اتقی النار قال بدموع عینیك فان عینا بکت من خشیة الله لا تمسها النار ابدا۔ (ابن ابی الدنیا) قال علیه الصلوة والسلام عینان لا تمسهما النار عین بکت من خشیة الله وعین تحرس فی سبیل الله۔ قال علیه الصلوة والسلام لا یلج النار رجل بکیٰ من خشیة الله حتی یعود اللبن فی الضرع – قال علیه الصلوة والسلام لو ان عبدا بکیٰ فی امة لانجی الله تعالیٰ تلك الامة من النار ببکاء ذلك العبد (روح)

قل ادعوا الله او ادعوا الرحمٰن – ۱۱۰ – دعوی السورة – ایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنیٰ – د باری تعالیٰ یو کم سل نوموش ۹۹ دی چا چه یاد کړه یعنی اعتقاد ئې پرې او کړو چه دا صفات صرف د باری تعالیٰ دی نو دا به جنت ته ځی (حدیث)

ولا تجهر بصلوتك ولا تخافت بها – یعنی دعا په زوره مه کوه کافر خاندی او رو هم مه کوه چه اصحاب چل د دعا یاد کړی۔

عن عائشة رض انزل بهذا فی الدعاء (مسلم ص۲۷)

وقل الحمد لله – ۱۱۰ – دا تفریع ده په قل ادعوا الله باندې – لم یتخذ ولدا نفی د امداد من الصغیر – ولم یکن له شریك فی الملك نفی د امداد د مساوی نه – ولم یکن له ولی من الذل نفی د امداد ده د کبیر نه وکبره تکبیرا – سورة په تسبیح شروع شوې وه او په تکبیر ختم شوه او په حمد به کهف شروع شی نو په توحید شروع شو او په توحید ختم شو – دا مراعات النظیر دے –

ختم شو بنی اسرائیل بفضله تعالیٰ وکرمه

خدایا بعزت که خوارم مکن | بذل گناه شرمسارم مکن

وَ نحشرهم یوم القیمة علیٰ وجوههم عمیا و بکما و صما قال مقاتل هذا قیل لهم اخسئو فیها ولا تکلمون (مؤمنون ۱۰۸) فیصرون باجمعهم صما و بکما و عمیا فلا مناقات سمعوا لها تغیظا و زفیرا و رأی المجرمون النار (کهف ۵۳) و دعوا هنالك ثبورا – فرقان ۱۳

– – – – –

یخرون للاذقان یبکون ۱۰۹ – قال رجل یا رسول الله بم اتقی النار قال بدموع عینیك فان عینا بکت من خشیة الله لا تمسها النار ابدا – ابن ابی الدنیا ۳ (مشکوة)

یا جهر په قرءة سره دومره مه کوه چه کفار و خاندی او دومره رو هم مه وایه چه صحابه ئې نه وری – (مسلم) یا په جهر سره ئې جهر مه کوه یعنی په ظهر او عصر کښې جهر مه کوه، ځکه کفار تو ږنے کوی، او فجر او عشاء کښې بیا کفار ویده وی، او ماښام په خوراك مشغول وی، نو جهر کښې کوے شی۔ تسهیل ص۳۹

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۸- سُوْرَةُ کَهْف مکی دہ - ۶۹

****

بعد الغاشية وقبل النحل - زمانه نزول دَمکی معظمے دوراآخیر

ربط رفعیه شبهات چه وارد یږی په نفی دَ شفیع قهری باندے یعنی په توحید باندے -

خلاصه دَ څلور رو شبهو جوابونه (۱) دَ اصحٰب کهف متعلق (۲) دَجنات متعلق (۳) دَ خضرؑ متعلق (۴) دَ ذوالقرنین - چه دوی به غیب دان کارساز وی - ځکه چه دَ دوینه خوارق صادرشوی دی او خلق دوی لره یلی -

(۱) دَ اول جواب حاصل "انهم فتية امنوا بربهم" - ۱۳ - یعنی هلکان وو خو مؤمنان وو - دَ دوی پچق کښے افراط تفریط مه کوئے -

(۲) دَ دویم جواب حاصل "ففسق عن امر ربه" - ۵۰ - یعنی دَجنات ینکښ خو فاسق دے دَ هغه نه څنګه امدا د غواړے -

(۳) دَ دریم جواب حاصل "ما فعلته عن امری" - ۸۳ - یعنی خضرؑ وائی چه ما دا کار نه دے کړے پخپل اختیار -

(۴) دَ څلورم جواب حاصل "انا مکنا له" - ۸۴ - یعنی ما ورلره طاقت ورکړے دے -

دَ اولے شبهے دَ دفع نه بعد دَ اصلاح دَمنکرینو دَپاره امور ثلاثه دی (۱) سلب دنیا -(۳۲)- (۲) تقلیل دنیا (۴۵) (۳) عذاب عقبیٰ (۴۷) - او څلور امور متفرعه دی از ۲۶ -

دَ دویم جواب نه بعد زجرونه دی په ابتدا کښے تمهید ی بیان دے په آخر کښے یوه رکوع ده دَ هغے اول حصه په جواب اول باندے بالذات او ثانی باندے بالتبع متفرعه ده - او دویمه حصه په جواب

ثالث باندے بالذات او رابع باند بالتبع متفرع دہ۔

دَ سورۂ کهف نه دَ قرآن دَرېيه حصه شروع کيږي تر سورۂ سبا پورے نو ځکه په الحمد سره شروع شه - دا سورة دَ دے حصے حاصل دے بيان سلطنت يعني په تخت دَ پادشاهئ باند باري تعالىٰ پخپله دے - او چا ته ئے څه شے نه دے حواله کړے - دَ دے غلو رو حصو بيان امام ربّاني صاحب دَ حضرت علي کرم الله وجهه نه نقل کړے دے -

وينذر الذين قالوا اتخذ الله ولدا -٤- اعادۂ بعد عهد ده براۓ بيان منذر له -

ام حسبت ان اصحاب الكهف والرقيم - ٩- دَ اولے شبهے جواب دے رقيم غار ته وائي نو اصحاب کهف او رقيم يو دي - يا دَ رقيم قصه په حديث کښے ده چه هغه درے کسه په غار کښے بند شوي وُه - او هغوئ خپل خپل عمل باري تعالىٰ ته پيش کړو او آزاد شو دا قصه بخاري کښے تليده - يا رقيم مشتق دے دَ رقم نه يعني بادشاه دَ دوي نومونه ليکلي وُه -

من يهد الله فهو المهتد ومن يضلل فلن تجد له وليا مرشدا -١٧- يعني چه څوک دوائي چه دَ نورا وخته دَ باري تعالىٰ تصرف دَ دوي په کښے هيڅ دخل نه وُه نو دغه هدايت دے او چه څوک دَ دوي تصرف ثابتوي نو ګمراه شو -

قال الذين غلبوا علىٰ امرهم لنتخذن عليهم مسجدا - ٢١ -
حكىٰ ابن جرير في القائلين ذلك قولين (١) احدهما انهم المسلمون و (٢) الثاني اهل الشرك منهم فالله اعلم -
والظاهر ان الذين قالوا ذلك هم اصحٰب الكلمة والنفوذ ولكن هل هم محمودون ام لا فيه نظر لان النبي صلى الله عليه و سلم قال لعن الله اليهود والنصارىٰ اتخذوا قبور انبيآءهم و صالحيهم مساجد - يحذر ما فعلوا وقد روينا عن امير المؤمنين عمرؓ

الباقيات (الخ) ٤٦ توصيف اعمال متعلقه وه يعني ثواب باقي دے نوع فرمائي تكبير تهليل تسبيح ولا حول ولا قوة الا بالله دي (اخرجه الحاكم وصححه) روح المعاني ٢٨٦ حاشيه ... ٢٩٢ يعني فرمائي په چا پسے ... وکړي ... ١٠ والك ما شاء الله لا قوة الا بالله ... ارتحال (روح المعاني) ٢٨٠ مجمع البحرين (الخ) بحر قلزم او بحر ازرق ... دي روح ٣١٣ فقال لصاحبه اسم المشرک قطروس د اسم الموحد يهودا ١٢٠

ابن الخطاب رضی اللہ تعالیٰ عنہ انہ لما وجد قبر دانیالؑ فی زمانہ بالعراق امران یخفی عن الناس وان تدفن الرقعة التی وجدوھا عندہ فیھا شیئ من الملاحم وغیرھا۔ (ابن کثیر: ج۳: ص۷۸)

ویقولون سبعة وثامنھم کلبھم - ۲۲ - دا قول صحیح دے او ابن عباسؓ صاحب وائی چہ الا قلیل کښے زہ یم او دوی اوۀ وہ دی او اتم[۸] ئے سپے دے ځکہ چہ دَ دے قول باری تعالیٰ تردید نہ دے کړے پہ رجما بالغیب سرہ او دَ مخکښے قولونو رد شوے۔

او بل قال قائل منھم - ۱۹ - نہ یو[۱] او دَ قالوا لبثنا نہ درے[۳] او دَ قالوا ربکم نہ درے معلوم شو مجموعہ اوۀ[۷] وہ شو۔

فلا تمار فیھم الا مراءً ظاھراً - جګړہ پہ حق دَ دوی کښے مہ کوہ چہ مرہ دی یا نہ او پہ کوم ځائے کښے دی ځکہ دا جګړہ بے فائدے دہ - البتہ ظاھرہ جګړہ کوہ - یعنی کہ چا دوی تہ غیب دان یا کارساز اووئے نو وایہ چہ نا غیب دان کارساز نہ دی بلکہ فتیة یعنی ھلکان دی او کہ چا دَ دوی توھین کاوہ نو ورتہ وایہ چہ غلط شوے - آمنوا بربھم - ۱۳ -

ولبثوا فی کھفھم ثلث مائة سنین وازدادوا تسعا - ۲۵ - یعنی قمری کلونہ درے سوہ اونھہ[۳۰۹] وہ - او شمسی درے سوہ[۳۰۰] وو (عثمانی)

ابن عباس صاحبؓ فرمائی چہ دا باری تعر قول دَ خلقو نقل کړے دے نو ځکہ پے باری تعر رد اوکړ پہ۔ قل اللہ اعلم سورہ[۲۶]

مولانا اشرف علی صاحب فرمائی چہ باری تعالیٰ خو پہ۔ قل ربی اعلم بعدتھم - ۲۲ - سرہ رد کړے دے نو دلتہ څہ رنګہ رد کیږی۔ (نږدے)

فوجدا عبدا من عبادنا - ۶۵ - دا خضر علیہ السلام وہ خضر ئے لقب دے او نوم ئے بلیا دے او کنیہ ابو العباس وہ

موسیٰ علیہ السلام سوال اوکړو چہ اے اللہ ځما قبر بیت المقدس تہ نږدے کړے او دَ عین بیت المقدس سوال ئے اونہ کړو چہ خلق پرے ګمراہ نہ شی (بخاری ص۱۷۸ ج۱)

نبی علیہ السلام فرمائی اللھم لا تجعل قبری وثنا یعبد نو ځکہ دَ انبیاء او دَ اصحابؓ قبرونہ مستور دی سلطان قلاون صالحی ګنبد خضراء لرہ جوړہ کړے دے ۶۷۸ھ کښے (ھوا پرست ؤ راہ سنت ص۱۸۳ ج۱۲)

دَ کوم مسجد نسبت دَ تبرک چہ اولیاء تہ کیګی پہ هغو کښے مونځ مکروہ دے ځکہ چہ پہ عبادت کښے توجہ راځی غیر اللہ تہ (حکایات اولیاء مولانا اشرف علی)

نو ځکہ شاہ اسحٰق صاحب پہ هغہ مسجد کښے مونځ نہ کولو چہ هغہ ریاتہ پہ ملګ[؟]

من ابنآء الملوک (نبراس) قال علیه الصلوٰۃ والسلام انما سمی خضرا لانه اذا جلس علی فروۃ فاذا هی تهتز من خلفه خضرآء (بخاری)

دنبی علیه السلام په وفات کښې هاتف ووی (السلام علیکم اهلبیت ورحمة الله وبرکاته ان فی الله عزاء من کل مصیبة - قال علی کرم الله وجهه اتدرون من هذا وهو الخضرؑ) (مشکوٰۃ ص۵۵۰)

ډیر علماء او صلحآء وائی چه خضرؑ ژوندے دے او بعضو خو لیدلے دے - امام بخاری، امام ابن قیم، شیخ العلام ابن تیمیه، امام ابن کثیر امام ابن جوزی وائی چه خضرؑ وفات دے - او بحر محیط والا وائی والجمهور علی انه مات - او که ژوندے وے نو د نبیؐ سره به جهاد و نو ته حاضر شوے وه - تائید: واذ اخذ الله میثاق النبیّن الخ - (ال عمران ۸۱) (شیخ سرحد)

خضر یو منصب دے د ولی نو هغه لیدلے شوے دے - او اعمال هم متشکل کیږی - په دے مسئله کښې چیرته بے فائدے دے دا مسئله اختلافی ده - (غریب)

استطعما اهلها فابوا ان یضیفوهما - ۷۷ - الاستطعام وظیفة السائل - والضیافة وظیفة المسئول (روح ج۹ ص۲)

یعنی مصداق د دواړو یو دے او فرق د اعتباری دے - نو په دے حدیث کښې چه (اصنعوا لآل جعفر طعاما فقد اتهم ما یشغلهم) (مشکوٰۃ ص۱۵۱)

الطیبی فرمائی - دل الحدیث علی انه یستحب للاقارب والجیران تهیئة الطعام لاهل المیت ویحمل لهم الطعام ثلاثة ایام مدة التعزیة واصطناعه من بعید او قریب للنائحات شدید التحریم واصطناع اهل البیت له لاجل اجتماع الناس علیه بدعة مکروهة بل صح عن جریرؓ کنا نعده من النیاحة - او د نائحے په حق کښې نبی علیه الصلوٰۃ والسلام فرمائی (النائحة اذا لم تتب قبل موتها تقام

20

(ریاتے د ص۲۰۶) جوړ کړے وه شاه عبد العزیز صاحب په جوار د مقبرے د شاه ولی الله صاحب کښے ځکه چه په دغه زمانه کښے د ا توجه غیر الله ته نه وه او د روستو دا توجه پیدا شوے وه ۱۲

مولانا اشرف علی صاحب فرمائی چه دا مسجد ځکه جوړ شوے وُو چه د اصحاب کهف عبدیت ظاهر کړی شی ۱۲ د توحید په مسئله کښے ډیر احتیاط لازم دے (غریب)

له لکه د خضرؑ نسبت چه او شی فاعل ته نو صدور دے او مفعول ته نو وقوع دے (شیخ سرحد)

اتیناه رحمة الخ -۶۵ ا ء نبوة تائید هود ۲۸ ۶۳

فقال لصاحبه ۳۸ نوم د مشرک قطروس او د موحد یهودا دے ۲۰

يوم القيمة وعليها سربال من قطران ودرع من جرب) رواه مسلم مشکوٰة ص۱۵۰
نو د دينه منع دَضيا فت اغستل بدعت شائع کول دی -

وفی البزازيه ويكره اتخاذ الطعام فی اليوم الاول والثالث وبعد الاسبوع ونقل الطعام الى القبر فی المواسم (فتاوی دیوبند ص۲۰)

او دَعاصم بن کليب حديث چه استقبله داعی امرأته الخ (مشکوٰة ص۵۴۴)
دَدے حديث حواله ده په ابوداؤد هلته داعی امرأة دے (ابوداؤد ص۱۲۳)
او مسند امام اعظمؒ ص۲۱۳) کښے داعی رجل دے۔[۱]

په مقدمه دَ (مسند امام اعظمؒ ص۴۱) کښے دی دَعاصم بن کليب په حق کښے چه (ربی بالارجاء) - دَحديث دَ بخاری ص۸۱۵ - دَ تلبے نه ما بنام ثابتول حماقت دے دا خو دَ قبيلے دَ دوا دی غمجن مریض لره - بدین عقل ودانش ببايد گريست -

لطيفه چاليونی تناووے چه دُوه (۲) درے (۳) خوشو - هغه اووے چه پنځه د وچے - نو هغه ورته اووے چه د وچے دَ کو مه راغلے - هغه ورته اووے چه دا خو ځما مقصد دے - نو دغسے ما خامے دَ بدعتی مقصد دے - (مولانا عبد الغفور صاحبؒ)

فكانت لمساكين - ۷۹ - سموا مساكين لزمانتهم او ان السفينة لم تكن ملكا لهم (روح)

فكان ابواه مؤمنين - ۸۰ - اسم الملک جالندی ابن کرکر بجزيرة اندلس اول الرجل افسد فی البحر كالقابل فی البر واسم ابيه كازيرا وامه سهوا (روح)

وكان تحته كنز لهما - ۸۲ - عن الحسن هو لوح من ذهب مكتوب فيها (بسم الله الرحمن الرحيم عجبت لمن يؤمن كيف يحزن - عجبت لمن يوقن بالموت كيف يفرح - عجبت لمن يعرف الدنيا كيف يطمئن اليها - لآ اله الا الله محمد رسول الله) (ابن جرير)

وما فعلته عن امری - والجمهور على ان الخضر نبیؑ وكان علمه

[۱] په انصاری نبی علیه السلام لره دعوت کړے وُه نو انصاری په موقع نه وُه نو ښځے دَ هغه سړی په نبی علیه السلام پسے اولیږله نو ځکه په بعضے روایتونو کښے راځی استقبله داعی رجل) وداعی امرأته وداعی امرئة

[۱۲] [۱۲] شیخ سرحد

اما الخلام اسمه جیسور بخاری ص۶۸۹ ۳۲

خلاف د ویعه نه چه پل ته پکښے تقصان نهٔ وی نو جائز دے -

که خضر نبی وی نو وحی داکار وند په وحی سره کړی دی او که ولی وی نو په قیاس عامض سره به ئے کړے وی او دا بنا سابقه په قیاس او په دلیل ظنی سره پکښے تحقیق جائز دی - (تهانویؒ)

معرفتنا بواطن قد اوحیت الیه وعلم موسی الاحکام والفتیا بالظاهر (بحر محیط) نو دغه کا روشنے کړی وُه په وحئ سره او که ولی وی نو دغه کاروشئے کړی دی په الهام سره او په ادیا نو سا بقوو کښې تخصیص دَ نصوص په الهام سره کیدے شو نو په دین دَ محمّد صلے الله علیه وسلم کښې (رتها نوی) او خلاف دَ موسیٰ دَ وعدے نه جائز وه ځکه چه بل چا ته ئے څهٔ نقصان نه رَسا وُ (رتها نوی)

ویسئلونك عن ذی القرنین - ۸۳ - وجب القطع بان المراد من ذی القرنین هو الاسکندر الرومی المقدم بالفی سنة عن الاسکندر الیونانی المشرک القاتل للدارا ووزیره ارسطاطالیس ووزیر الاول الخضرؑ (روح) په نظام الدین صاحب بانډې په سکندر نامه کښې اشتباه راغلے وه دَ دواړو په حق کښې (نقیب احمد شارح سکندر نامه)

قالوا یا ذا القرنین ان یأجوج ومأجوج مفسدون فی الارض - ۹۴ - اخیره زمانه کښې به کفار یو طرفته شی او مسلمانان به بل طرفته شی مهدیؑ به پیدا شی دے حسنی او حسینی سید دے - په خوئی او شکل کښې دَ نبیؐ سره مشابه دے نوم ئے محمّد او دَ پلار نوم ئے عبد الله دے - دَ هغه سره به کوځا بیعت او شی - په مقام ابراهیم کښې بیا به شام ته لاړ شی نو عیسیٰ علیه السلام به نازل شی دَ اسمان نه - دَ دهٔ وزارت به کوی بیا چه مهدیؑ وفات شی نو عیسی علیه السلام به خلیفه شی او دجّال به دَ دهٔ دَ لاسه مردار شی - دجّال یوه لویه فتنه ده هر پیغمبرؑ تے نه خپل امت یره ولے دے - دَ دهٔ په جبین لیک دی ک، ف، ر، یوه سترګه ئے با تهٔ او بله تشه ده - ابن صیاد شبهی دجال دے نه عین دجال - دَ حدیث نه دا معلومیږی - بیا به باری تعالی یاجوج ماجوج راو باسی - او عیسی علیه السلام به سره دَ ملګرو کوه طور ته پورته - دا یو خاص قوم دے - روسیان چینیان هم شبهی یاجوج ماجوج دی نه عین دوی - بیا به دَ عیسیٰ علیه السلام په خیر و سره

ے
اے گل از چه
با گلاب آمیختہ
تو مگر از شیشه
روغن ریختہ
آنصب الخ ۱۰۲
دا اولہ حصہ
دَ رکوع دہ یعنی
اولیاء شفیع
قهری نهٔ دی
او جنات چه
دوېمه قسمه ده
په طریقه دَ ولی
سره شفیع قهری
نهٔ دی۔
قل نوحات الخ ۱۰۳
دا دوېمه حصه
دَ دے رکوع چه
غیبدان صفت
باری تعالی دے
نهٔ خضرؑ نو
سکندرؑ په
طریقه دَ ولی
سره کارساز
نهٔ دے او نه
شفیع قهری دے
کارسازی نیز
په غیبدانی سره
منحصر ده ۱۰۳

یاجوج ماجوج کی غذا ایک سانپ ہے جو آسمان سے روزانہ گرتا ہے وہ اتنا بڑا ہوتا ہے کہ پورے لشکر کو کافی ہو جاتا ہے

(مولانا محمد یعقوب)

دوی هلاک شي. نو عیسیٰ علیه السلام به دا کوز شي (علامات قیامة)

فائدہ:- سد سکندر به په یو جزیره کښې وی. دَ خلقو دعویٰ چه موږه دنیا لټولې ده او دا دیوار نه دے موندلے دا غوی غلطه ده. امریکه لږه زمانه وشوه چه معلومه شوے ده. دغسې سدِ سکندر به هم معلوم شي.

(بیت)

ستبدی لک الایام ما کنت جاهلا ویأتیک بالاخبار من لم تزود (۱)

افحسب الذین کفروا - ۱۰۲ - تراکیب (۳) -

(۱) افحسبوا اتخاذهم نا فعالهم[۲] -

(۲) افحسبوا انهم یتخذونهم اولیاء علی معنی ان ذلک لیس من الاتخاذ فی شئ لما انه انما یکون من الجانبین - فافهم[۳]

(۳) افحسبهم ای کا فیهم ان یتخذوا اولیاء (ابو سعود)

قل انما انا بشر مثلکم - ۱۱۰ - معلومه شوه چه نبی علیه الصلوة والسلام بشر دے نه نوری - البته نوریه دے معنیٰ سره دے چه هادی دے او معصوم دے -

ختم شو کهف بفضله تعالیٰ

خدایا بذلت مران از درم کہ صورت نہ بندد درِ دیگرم

[۱] اکفروا ابي یعنی معطوف علیه مقدر ازابوسعود ج ۳ ص ۲۶۹ ۱۲

[۲] حذف دَ مفعول ثانی دَ افعال قلوب جائز دے په قرینے سره دَ اقتصار نه دے ۱۲

[۳] فالهمزة لانکار الوقوع مثل ءاضرب ابي وَ فی الوجهین الاولین لانکار الواقع مثل اضربت اباک ۱۲ از ابو سعود ج ۳ ص ۲۶۹ ۱۲

قل انما الخ ۱۱۰ - دا مراعات التکلیم دے یعنی په سر دَ سورة او آخر دَ سورة کښې اعلان دے چه نبی علیه السلام عبد دے او بشر دے. حاجت روا او شفیع قهری نه دے - ۱۲

واشتعل الرأس الخ - قال [illegible] ابن الكثير [illegible] في المنام - ځوځنه اګوره هغه دبارتی
دیارته پیش شوم ، نوما ته ء او وییل یا شیخ السوء تولا شیبتک لاحرقتک بالنار ، نو هغه په خپوده شووم ، حدیث ځله شو

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۹- سُوۡرَةُ مَرۡیَمَ مَکِّیۡ دَے - ۹۸

بعد الفاطر وقبل طٰهٰ - زمانه د نزولِ د هجرتِ حبشه نه مخکښې ده

ربط د بعضو نورو شبهو رفعه بطور تتمه -

خلاصه د دریو فریقو نه رفع شبهات (۱) د انبیاؤ نه (۲) د مقربین نه (۳) د ملائکو نه -

په انبیاء کښې د ذکریا اود عیسیٰ او د ابراهیم تفصیلي بحث د پاره د اصلاح د یهودو او د نصاراؤ او د مشرکانو د عرب - او د نورو انبیاؤ اجمالي بیان دے -

د یو اعتراض جواب دے (۲) دوه حٔله چه هر کله په دے فریقو کښې حاجت روائی نشته نو خلق ولے بلې په حاجات کښې - جواب ' دا د باغیانو تحریک دے - په آخیر کښې په مسئله د لم یتخذ ولدا باندې زور دے -

کٓهٰیٰعٓصٓ (۱) الله کاف وهاد وید وفوق الایدی وعالم وصادق رجامع)

ولم اکن بدعائك رب شقیا -۴- په دے ایات کښې توسل دے پخپل عجز سره او د باری تعالیٰ په نعمت سره - د حاتم طائي ځنګه ته یو سړے لاړ نو هغه ورته اووے چه ته څوک یې هغه اووے چه هغه څوک یم چه تا ورسره خه کړی وو - مخکښې کال - نو حاتم اووے چه پخیر راغلے ماته دے هما احسان سفارشي کړ - (قرطبي - ج ۱۱ - ص ۸۹)

قال رب انیٰ یکون لی غلام -۸- دا د قبیلې د تعجب یه د بشارت نه دے -

(بیت)

بازگو آن قصه کان شادی فزاست روح مارا قوت و دلرا جان فزاست

فحملته فانتبذت به مکانا قصیا - ۲۲ - پا دری فنبهر وائي چه

فتمثل لها بشرا سویا ۱۷: یعنی ملک نور وٗه خو راغے په شکل د سړی لیکن په قرآن کښې چرته نیشتے چه نبی نوروٗه خو راغلید ے په شکل انسان کښې ۱۲ ۱۲

نوما او وے ما هکذا حدثت عنک قال ما حدثت عنی قال قلت حدثنی فلان الخ - قال حدثنی محمد رسول الله قال حدثنی جبریل قال قال الله تبارک وتعالیٰ ما شاب عبد فی الاسلام شیبة الا استحییت منه ان اعذبه بالنار - قال صدق فلان وفلان وصدق محمد رسول الله ﷺ وصدق جبریل انا نختم ان تقربه الی الجنة (تحفة العرب)

(۱) او وایه دا قصه په خوشحالی زړا توپه روح حو نزول خلقت او زړونو له روح زیاتوی۔

ان منکم - ۷۱ - قال لایموت لمسلم ثلثة من الولد فیلج النار الا تحلة القسم - مشکوٰۃ ص۱۵۲

جبارا شقیا - ۳۲ - ھمائے برسر مرغان ازاں شرف دارد. کہ استخوان خورد طائرے نیاز آرد -

ھما مارغہ چہ ہڈوکی خوری او مرغان نہ آزاروی - کیف ځنګ مینه دے چه

دَ انجیل لوقا نه معلومیږی چه عیسیٰ علیه السلام دَ بیت اللحم کلی په غوجل کښے پیدا شوے دے - او دَ قرآن نه معلومیږی دوردراز مکان کښے دَ خرما دَ ونے دَ لاندِ پیدا شوے دے - دَ حقانی والا جواب کوی چه دَ قصیا معنیٰ دور و دراز شوه بلکه یو طرف دے - او دا ځۀ محال ده چه دَ کرمئ په وخت څاروی دَ خرما دَ ونے دَ لاندِ دے خلق تړی -

سریا - ۲۴ - چینه یا سردار دواړه معانے صحیح دی - ابوالکلام آزاد وائی چه معنیٰ ئے سردار ده ځکه چه فی یاد دَ مریمؑ دَ ویج دَ تنډِ ینه خو نه وه - لیکن -

فکلی واشربی - ۲۶ - ته ظاهر معلومیږی چه دَ سری معنیٰ چینه ده - یعنے دادا سے با برکته بچے دے چه اوچه زمکه کښے چینه پیدا شوه او دَ اُوچے وُنے نه بار پیدا شو - (عثمانی)

نذرت للرحمان صوما - په دغه زمانه کښے په روژه کښے امساک وه دَ مفطرات ثلاثه نو وته او هم دَ خبرو نه - لیکن نبی علیه الصلوٰة والسلام منع کړے ده دَ صوم الصمت نه - چه صمت دَ شعائرو دَ روج شا وګرځی -

ابو بکرؓ داخل شو په یوه ښځه چه نذر ئے کړے وه چه خبرے به نه کوم نو ورته ئے او وے چه اسلام دا خبره ختمه کړے ده پس خبرے کوه (روح)

اسمع بهم وابصر - ۳۸ - په نزد دَ سبویه صادر وا ذا سمع په نزد دَ اخفش صیرهم ذا سمع -

وما اسمعهم په نزد دَ سبویه ای شئ اسمعهم - او په نزد دَ اخفش الذی اسمعهم شئ عظیم -

ابراهیم - ۴۱ - په سریانی کښے معنیٰ ئے اب راحم ده -

وکان رسولا نبیا - ۵۱ - عام مفسرین وائی چه دَ رسول او دَ نبی په درمیان کښے عموم او خصوص مطلق دے -

والباقیات الصلحت - ۴۶ - قالؐ اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاث الا من صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعوا له ۳۱۳ مشکوٰۃ ص۳۲

صدیم ۱۹

فاروق اعظمؓ کی اسلام کیلئے اتنے خدمات ہیں کہ آج بھی اسلام کا کھاتہ کھولو تو عمرؓ سے بچایا اسلام کے نام نکلے گا۔ عمرؓ مراد ہے کہ رسول اللہؐ کے دعا سے مسلمانؓ ہوا ہے اور دوسرے صحابہ مرید ہیں نبیؐ کے۔ (از علما راشدہؒ بخاریؒ)

واتیناہ الحکمۃ امام شافعیؒ درس کوئی علماء او طلبا کو شہ تو دده کار کم وی بیوه مرغیٔ نیوده کیناسته ده په زر پکښی واچوه علماء حیران شو موصفهٔ او وروسته الحق صبیٔ ورکوان ابن نبیؐ یعنی داموغیٔ شیوں حماد ورکوالی عادت دے۔

او مولانا اشرف علی صاحبؒ فرمائی چه رسول هغه ته وائی چه مخاطب ته نوے دین رسوی۔ او نبی صاحب د وحیٔ ته وائی۔ نو په مابین د دواړو کښے عموم او خصوص من وجهٍ دے۔

ماده اجتماعی لکه نبی علیه الصلوٰة والسلام او ماده افتراقی په جانب د نبیؐ کښے لکه انبیاء د بنی اسرآئیل او ماده افتراقی په جانب د رسولؐ کښے لکه رسل د عیسیٰؑ۔

والباقیٰت الصّٰلحٰت - ۴۶ - (۱) اعمال صالحه چه پاتے کیږی خپل صاحب لره - یا (۲) صدقه جاریه - تائید: عن ابی هریرة رضی الله تعالیٰ عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاثة الا من صدقة جارية او علم ينتفع به - او ولد صالح يدعو له (مسلم - مشکوٰة ص۳۲)

رؤیا - ۷۴ - د ولو دال -
رکزا - ۹۸ - د خولے معمولی آواز -
همس - د خپو غلے آواز -

ختم شو مریم بفضله تعالیٰ
(۱۴ - ۲ - ۶ - ۱۴۰۱ھ)

(الرحمٰن علی العرش استوی (۵) سئل الشافعی عن الاستواء فاجاب "امنت بلا تشبیه و اتهمت نفسی فی الادراک وامسکت عن الخوض کل الامساک (۲) تور پشتی مرشحه (۳۱۴) ده چه معنیٰ بعیده اغیستے شوے ده چه استقرار دے سره دَ لوازمو دَ معنیٰ قریبه نه (۳) یا استعاره تمثیلیه ده فافهم

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۲۰- سُوۡرَةُ طٰهٰ مَکِّیۡ دَ ے - ۵۸

****

قبل واقعه بعد مریم - زمانه دَ نزول دَ حضرت عمرؓ دَ اسلام نه مخکښې نازل شوے دے -

ربط هرکله چه مسئله توحید دَ شبهات نه پاکه شوه نو اوس ئے په بها درئ سره رَسَوه لکه موسیٰؑ په سوره مریم کښې وَه لایملکون الشفاعة - ۸۷ - دلته فرمائی لا تنفع الشفاعة - ۱۰۹ -

خلاصه ایاتؔ توحیدی - دَ دے ثمره - ایاتؔ تشجیعی باقی دلیل نقلی تفصیلی دَ موسیٰؑ نه په اخیر کښې امر مصلح دے -

طٰ ای شخص مخاطب کقوله دعوت بطهٖ فی القتال فلم یجب ابن عباسؓ فرمائی دا حبشی ژبان دے معنی ده یا محمدؐ -

قصه نبی علیه الصلوة والسلام په صفا باندې دَ توحید دعوة ورکوُو - او ابوجهل ورته کنځل کول - نو دَ حمزهؓ صاحب وینځې دا قصه حمزهؓ صاحب ته اوکړه - نو دهٔ نبی علیه الصلوة و السلام ته اووے چه زهٔ دَ هغه نه بدل اخلم - نو نبیؑ ورته اووے چه تهٔ خو هم کافر یې نو دے مسلمان شو - او ابوجهل ته ئے دغه تول کنځل اوکړل - هغه دعوت تیار که او دَ نبی علیه الصلوة والسلام دَ سرکپاره ئے لوئے انعام پیش که یعنی زراؔ وخان اونزراؔ او قۓ سره زَر - نو عمرؓ صاحب دے انعام کپاره روان شو عبدالله مسلمان ورته اووے چه دا اراده دے کوم ته ده - نو دهٔ ورته اووے چه تهٔ هم صابی محمدی ئے نو عبداللهؓ ورته اووے چه ما سره څهٔ کوے ستا اوخے سعیدؓ او خور فاطمهؓ هم مسلمانان

فلا تأخذ بلحیتی (۳) اما الاخذ دون القبض کما یفعله المغاربة ومخنثة الرجال فلم یبحه احد ۱۲ فتح القدیر ص۷۷ قالؐ خالفوا المشرکین اوفروا اللحیٰ واحفوا الشوارب مشکوٰة ص۳۸۰ ج۲ کان ۳ یأخذ من لحیته من طولها وعرضها مشکوٰة ص۳۸۱ ۱۲ وکان ابن عمر اذا حج او اعتمر قبض علی لحیته فما فضل اخذه بخاری ج۲ ص۸۷۵ فعل دصحابی تفصیل دے دَ فعل دَ نبی علیه السلام (غریب) په که کمیره کښې قینچی کول لے ثوابه گنړل بدعت اعتقادی دے اوکه عذاب پکښې گنړي نو عذاب دَ طویلو دَ کم دے مفتی کفایت الله صاحب ۱۲ کفایة المفتی ج۹ رسالہ کل مسائل ص۱۳۲ میں ہے داڑھی کے متعلق نبی کریم صلے اللہ علیہ وسلم نے کوئی مقدار مقرر نہیں کی ہے اور دوسری جگہ ص۱۵۳ پر ہے میرے نزدیک کسی کی داڑھی چھوٹے یا بڑے ہونے سے کوئی خاص فرق واقع نہیں ہوتا ہیبتا تفاوت راہ از کجاست تابکجا ۱۲

شوی دی عمرؓ صاحب ورپسے روان شو۔ دروازه بند وه او دوی ته خبابؓ صاحبؓ سورة طٰهٰ نو سته۔ دهٔ دروازه اووهله نو خباب صاحبؓ پټ شو۔ خپله خور او اُوښے دواړه اووهل۔ نو بیائے ترس راغے۔ نو اُوئے ویل چه تاسو څهٔ وئیل نو هغه صحیفه ورته فاطمےؓ پیش کړه۔ نو دهٔ اودس اوکړه اُوئے لوسته نو دَ ایمان محبت ئے په زړه کښے پیدا شو۔ نو اوئے وے چه بنی علیه الصلوٰة والسلام چرته دے۔ زهٔ غو مسلمانیږم۔ نو خباب صاحبؓ راووت او دهٔ ته ئے بشارت ورکړ چه پرون بنی علیه الصلوٰة والسلام دعا کړے وه چه "اللّٰهم اَیّد الاسلام باحد العمرین"۔ مبارک شه دعا ستا په حق کښے منظور شوه دهٔ اووے چه بنیؐ کوم ځائے دے نو هغه اووے چه دارقمؓ په کور کښے دے نو دے روان شو سره دَ ویستلے تورے نه نو بنی علیه الصلوٰة والسلام ورلره مخے ته راغے۔ چه اے عمرؓ څو به دَ اسلام دشمنی کوے نو دے مسلمان شو۔ نو مسلمانانو نعرهٔ تکبیر بلنده کړه۔ او خلو یخت مسلمانان پوره شو۔ او حرم ته راغله او جهرا نمازئے ادا کړه اوجمیل ابن معمر ته ولے مکه معظمه کښے اعلان اوکړ دَ دهٔ دَ اسلام نو خلق دوی پسے راغله چه کوروړله ستی کړی نو مخے له ورله راغے عاص بن وائل او دوی ته ئے اووے چه بیرته ځئ نو خلق واپس شو۔ (تاریخ الاسلام ص۹۳)

قال هی عصای اتوکؤ الخ۔ ۱۸۔ ذکر کول دَ مسند الیه اودَ منافعو بسط الکلام دے ځکه اصغا مطلوب ده۔ (عام)

او شیخؒ فرمائی تفصیل دَ سوال معاد فی الجواب دے۔

وفتناک فتونا۔ ۴۰۔ پنځه کښ تا لره دَ قسما قسمه تکلیفو نو نه (۱) قتل دَ بچو۔ (۲) بحر۔ (۳) قتل دَ قبطی۔ (۴) اجرت دَ نفس۔ (۵) ضل الطریق۔ (۶) ضل الغنم (۷) لیلة مظلمة۔ وکان ابن عباسؓ یقول عند کل حذه۔ هذه فتنة یا بن جبیر۔ ثم جئت علیٰ قدر یموسیٰ۔ خدا کے دینے کا موسیٰؑ سے پوچھے احوال کہ

عن یحییٰ قال کنا عند مالک بن انس فجاء رجلٌ وقال یا ابا عبد الله الرحمٰن علی العرش استویٰ کیف استویٰ، فاطرق راسه حتیٰ علاه الرحضا ثم قال الاستواء غیر مجهول و الکیف غیر معقول والایمان به واجب والسؤال عنه بدعة وما اراک الا مبتدعا ثم امر به ان یخرج۔ احسن التحقیقات فی شان المتشابهات دَ استاذی مرحوم لطافت الرحمٰن مشهور به رنیال مولوی صاحب

آگ لینے کو جائے پیمبری ملجائے۔

وفیها نعید کم - ۵۵ - دَ بچی په نطفه کښې دَ قبر دَ حغه نه تا وره

ملا ویکی ۔ (معارف)

ولا یفلح الساحر حیث اتیٰ - ۶۹ - ای حیث کان - دَ اَتیٰ معانی دی

(۱) واتلہ - قرب - هلاک - کان - (امام افریقی)

قال بصرت بما لم یبصروا اِلخ - ۹۶ - (۱) ما او لید حغه شے چه دوی نه وَه لیدلے - چه دَ جبریل کدا سپ دَ چپے لاندې به سبزی تو کیده - پس ما واغسته یو موټے دَ خاورے دَ اثر دَ مافر دَ رسول نه چه جبرائیل دے پس دَ ام اچولے دغه موټے خاورے په نم دَ عجل کښې (عام)

(۲) مامعلوم که حغه شے چه دوی نه نه وه معلوم یعنی عجل تیار دول ما او کړل بد متابعت دَ موسیٰؑ بیارم پریخو ده (مولانا آزاد)

ان تقول لا مساس - ۹۷ - دا اصل دے په هجران دَ اهل بد عو کښې (قرطبی)

زرقا - ۱۰۲ - الا ابدان - یا شین سترګے - او شنے سترګے په نزد دَ عرب بو بدے دی - ځکه دَ عرب بو رومیان دشمنان دی او کوغوی سترګے عموما شنے دی (روح)

عزما - ۱۱۵ - النیة (المنجد) تغوی - ۱۲۱ - عن مطلوبه وهو الخلود فی الجنة (جمل) ولا تمدن عینیك - ۱۳۱ - کَ دینه معلوم شو نظر بر قدم - دَ صوفیو عجیبه الفاظ دی - سفر در وطن - خلوة در انجمن با همه بے همه - دل بیار دست بکار -

من اصحٰب الصراط السوی ومن اهتدی - ۱۳۵ - (۱) هم الذین لم یضلوا اصلا کالنبیؐ (۲) هم الذین سبق لهم الکفر ثم اسلموا -

۲-۲-۶-۱۴۰۱ھ - تمام شو سورة طٰهٰ بفضله تعالیٰ دکرمه وعظیم سلطانه -

اگر خلاف محالست زان گنهٖ که مراست | بدان کرم که تو داری امید واری هست

عقوبت مکن عذر خواه آمدم | بدر گاه تو رو سیاه آمدم

فکذب وابیٰ (۵۵) عن ابی هریرة قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کل امتی یدخلون الجنة الا من ابیٰ قیل ومن ابیٰ قال من اطاعنی دخل الجنة ومن عصانی فقد ابیٰ رواه البخاری بحواله مشکوٰة ص ۲۵

له جمع دَ ازرق ده افعل صفتی قیاسا جمع کیږی په فُعل باندی (رشا فیه)

اذا وحینا ۳۸ - ابهام یراد به تعظیم الامر تسهیل ص ۲۲

سه که بچا وعلی دی دهغه کښی نه چه ختما ده - نو ستا دکرم نه دیبرو امید وارېم عذاب مه راکوه دهغه دپاره دالفاظو چه متادر پارته نور مخ وافلو به یم -

والقیت علیك محبة منی ۳۹ على بن حسین ته خلقو لاروګی ابو ورته لوچا او وے دا څوک دے فوفرزدق او وے هذا الذی تعرف البطحاء وطاءته والبیت یعرفه والحل والحرم - دعاء المعرفة

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۲۱- سُورَةُ اَنۡبِيَآءُ مَكِّی دَے - ۷۳

قبل المؤمنون و بعد ابراهیم زمانه نزول دَمکی معظمے دورِ آخیر دے

ربط | یو موسیٰؑ نه بلکه تولو انبیاؤ ته دَ توحید وحی شوے ده -

خلاصه | دلائل نقلیه تفصیلیه - دلیل وحی - دلائل عقلیه و دلیل نقلی اجمالی از انبیآء - مجموعه دلائل - ۲۵

په ابتدا کښے دعوه سورت چه غیبیه ان خاص باری تعالیٰ دے او په درمیان کښے دَمنکرانو دَسوالونو جوابونه - او اعلان دے چه دَ توحید نه خلاف دَ باغیانو تحریک دے - او په آخیر کښے اعاده دَ توحید برائے مراعات النظیر - ۱۰۸

لقد انزلنآ الیکم کتابا فیه ذکرکم - ۱۰ - مسئله توحید نصیحت شهرت، مذکور، مطلوب - تائید؛ ولو ان عندنا ذکرا من الاولین لکنا عباد الله المخلصین (صافات - ۱۶۸ - ۱۶۹)

لو کان فیهمآ الهة الخ - ۲۲ - فساد نه مراد خرابوالے دَعالم دے دَنظام مشاهد نه او ملازمه عادیه ده (عام)

عثمانی فرمائی چه الله هغه ذات ته وائی چه هرڅه کولے شی تول صفات دَکمال په کښے بالفعل موجود وی - کن فیکون وی - نو که تعدد فرض شی - نو هر یو نظام نه شی چلولے نو معبودان نه شو - او که یو چلولے شی نو هغه بل معبود نه شو - او که دواړه چلولے شی - نو که په دے موجود باندِ مقابله او کړی نو دا نظام به درهم برهم شی او که په معدوم باندِ مقابله او کړی نو هیڅ شے به وجود ته رانه شی - مارتو نګ بابا صاحب به فرمایل چه بالفرض یو دَ زید دَ وجود اراده او کړی یا دَعدم - نو په عینِ هغه وخت کښے که هغه بل دَخلاف

اقترب للناس حسابهم (۱) قال ابونواس الناس فی غفلاتهم ورحی المنیة تطحن سه یسیر المرء ما ذهب اللیالی وکان ذهابهن له ذهابا - - - - - یو صحابی دیوال جوړاوه چه بل صحابی راغے نو دهٔ پښتوس اوکړو چه نن څهٔ حکم راغلے دے؟ نو هغهٔ ورته دا ایت اووے نو هغه دغه دیوار پریښودو (قرطبی ۲ ۱۲) افادات ۳۰۴ وقل للشاقین بینا افیقوا سیلقی الشامتون کما لقینا

اراده کولے شی یا نہ۔ نو کہ نشی کولے نو اللہ نہ شو۔ او کہ کولے شی۔ نو یا بہ د دواړو په اراده و مراد مرتب کیږی نو اجماع د نقیضین لازمیږی۔ او یا به د دواړو په اراده و مراد نه مرتب کیږی نو ارتفاع النقیضین لازمیږی او یا به د یو په اراده مرتب کیږی نه د بل نو دے اللہ شو نه هغه بل۔

لعلهم الیه یرجعون۔ ۵۸۔ (۱) یعنی دے غټ ته به رجوع اوکی چه ستا په موجودګئ کښے دا کار او شو دا تهکم دے په هغه پورے (۲) یا به د ابراهیمؑ دین ته رجوع اوکی کله چه عجز د معبودانو خپلو معلوم کی۔

قلنا یا نار کونی الخ۔ ۶۹۔ کله چه ابراهیمؑ ئے تال کښے کینا و نو ابراهیمؑ دا اووے۔ لا الٰه الا انت سبحٰنک لک الحمد ولک الملک لا شریک لک۔ یعنی دا کار ستا دے۔ نو جبریلؑ باری تعالیٰ ته د ده د نجات درخواست اوکه نو باری تعالیٰ ورته اووے چه ته ئے امداد اوکه نو جبرائیلؑ حضرت ابراهیم علیه السلام ته او وے چه۔ الک حاجة۔ نو هغهؑ ورله جواب ورکه۔ اما الیک فلا۔ نو جبرائیلؑ اووے۔ فاسئل ربک۔ نو هغهؑ اووے۔ حسبی من سوالی علمه بحالی۔ نو اور په کلن ارشو۔ نو نمرود اور ته اووے چه ستا هغه تیزی څه شوه؟ نو اور ورله جواب ورکه چه تیزیم خو دا د خدائے حکم دے چه مه ئے سیزه۔

ففهمنٰها سلیمٰن۔ ۷۹۔ بیزو فصل اوخوړه او قیمت د بیزو او د فصل هلاک شوی برابر وه نو داؤد علیه السلام حکم اوکړو چه بیزے دِ د فصل د خاوند شی۔ سلیمانؑ اووے چه د بیزو مالک به فصل سنبالوی او بیزے به د فصل د مالک سره مرحه ن وی چه فصل خپل حد ته اورسید نو بیزے به واپس شی خپل مالک ته۔ د سلیمانؑ دلیل استحسان وُه او د داؤدؑ قیاس وه (عثمانیؒ)

باری تعالیٰ فرمائی سلیمانؑ ته فهم ورکولی خو کار نامه د دواړو ده (رشیدؒ)

له قرطبی والا ولٰه چه حکم د سلیمانؑ علیه السلام ناسخ وه د حکم د داؤد علیه السلام او دواړه حکمونه په وحی سره وُو ۱۲

وایوب اذ نادی ربه - ۸۳ - یعنی ایوبؑ خو کړ باری تعالی ته حاجت غوختنه -

دعوات المکروبین

(۱) ایوب علیه السلام فی المرض - رب انی مسنی الضر وانت ارحم الراحمین (۸۳)
(۲) زکریا علیه السلام - رب لا تذرنی فردا وّانت خیرالوارثین (۸۹)
(۳) یونس علیه السلام فی بطن الحوت - لآ اله الآ انت سبحٰنک انی کنت من الظٰلمین (۸۷)
(۴) ابراهیم علیه السلام حین الالقآء الی النار - لآ اله الآ انت سبحٰنک لک الحمد ولک الملک لا شریک لک -
(۵) یوسف علیه السلام فی الجب - یا صریخ المستصرخین ویا غوث المستغیثین ویا مفرج کرب المکروبین قد تری مکانی وتعلم حالی ولا یخفٰی علیک شیٔ من امری -
(۶) آدم علیه السلام - ربنا ظلمنآ انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا لنکونن من الخٰسرین (اعراف ۲۳)
(۷) رسول الله صلے الله علیه وسلم - اللّٰهم رحمتک ارجوا فلا تکلنی الی نفسی طرفة عین واصلح لی شانی کله لآ اله الآ انت -
دا خو ښه ده - یعنی څوک غتیا ن د باری تعالی نه حاجات غواړی ځکه چه والله الغنی وانتم الفقرآء (محمد: ۳۸) حاجت مند به په دعا کښے خپل حاجت ته اشاره کوی -
فائده : - چه دعا کوی نو دا به وائی مثلاً رب انی مسنی الضر نو په ضر سره به اشاره اوکی خپل تکلیف ته - نو په ذهن کښے راځی چه تکلیف خو د سړی د خپل لاس کٹلے دہ - تائید : وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم (شوریٰ: ۳۰) نو دے به بیا درخواست اوکړی چه وانت ارحم الراحمین - یعنی اے مولا زه خو لائق نه د خپل عمل فیصله نه غواړم اے الله ته ما سره د رحم معامله اوکړه -

څهٔ خو نه کوی چه سړے دَ خپل مولا نه حاجت غواړی قبلوی او که نه اوغړق خوښه دی چه حاجت غواړی دَ مخلوق نه -

(بیت)

علیٰ رأس حرتاج عزیزینه وفی رجل عبد قید ذل یشینه

دَ غیر الله نه حاجت غوښته دَ کنګئ تو کړئ ده پښّو او دَ باری تعالیٰ نه حاجت غوښته دَ عزت تاج ئے په سَر دے الله تعالیٰ دے ټولو ته نصیب کړی - آمین ثم آمین -

ولقد کتبنا فی الزبور الخ - ۱۰۶ - بشارت دینوی دے تائید[۱]: نور ۵۵ - بخت[۲] نصر خواب اولید بیا ئے نه هیرېشو معبرا نو نه ئے پتوس اوکړ چه ځما دَ خواب تعبیر څه دے - نو هغوی اووے چه دَ ابناء دَ انبیاؤ نه پتوس اوکړئ نو هغوی خد اسئے ته سوال اوکړ نو ورته ئے اووے چه تا خواب لیدلے دے چه ځما سر دَ سرو زرو دے او سینه دَ خاورو ده - او ملا م دَ تانبے ده - او خپے م دَ اوسپنے دی تعبیر ئے دا دے چه په یو کال کښے به دے بادشاهی ختم شی دویم بادشاه دَ فخر والا به وی دریم بادشاه به سخت مزاج والا وی څلورم بادشاه به مضبوط وی مصداق ئے شیخین دی (ازالة الخفا: ج ۲ ؛ ص ۱۶۶)

یا بشارت[۲] اخروی دے - تائید: زمر ۷۴ -

وما ارسلنک الا رحمة للعلمین - ۱۰۷ - یعنی ستا ارسال هم ځما کار او ستا رحمت جوړه ول دَ پاره دَ عالم هم ځما کار دے - یعنی استثنا مفرغه ده - او مستثنا منه مفعول له دے اولام حذف دے نو فاعل دَ ده او دَ فعل معلل به یو دے -

ختم شو سورة انبیآء بفضله تعالیٰ

له دوه قوله دی (۱) رحمت دے تولو ته اتباعو ته حاصل شو خو زو داریني او کافر و مقتولینو ته رحمت حاصل شو ځکه دَ هغوی دَ پاره قتل بهتر وه دَ ژوندانه نه او معاهدینو کافرو خو زنو ته بس کړه دَ هغه په سوری دَ رحمت کښے او منافقو ته حاصل شو حفاظت - دویم دَ حصول دَ مال دَ غنیمت او امم بعیدو ته حاصل شو دفع دَ عذاب عامه ۱۲ ۱۲ (۲) رحمت دے نو دغه رحمت قبول کړ تابعدارو او رد کړه مخالفینو (ابن قیم ص ۲۶۳) ۱۲

خیر الدنیا - ۱۱ ډاکټرین دنیا صحیح، صوفیان - دین صحیح - شاهان دوانړه خراب - علماء حق دوانړه صحیح
حکایت اولیاء ص۳۸۷

بسم الله الرحمن الرحيم

۲۲- سورة حج مدنی دے - ۱۰۳

بعد النور وقبل المنافقون - اولنی څلیریشت آیاتونه د مکے معظمے په آخیری دور کښے او باقی سورة د مدینې منورے په اول دور کښے نازل شوے دے -

ربط په سورة انبیاء کښے فرمائلی د ه چه غائبانه حاجت ص ف ځ نه غواړے دلته فرمائی چه دغسے نذرونیاز هم صرف د باری تعالی کوئے - نو هلته نفی د شرک فی التصرف او دلته نفی د شرک فعلی ده نو داسورة د ماقبل د پارۀ تتمه شو ه -

خلاصه په دے سورة کښے دوه حصے دی - په حصه اولی کښے نفی د شرک فی التصرف ده - په دے کښے دوه دلائل عقلیه دی - په دویمه حصه کښے نفی د شرک فعلی ده - په دے کښے یو دلیل نقلی دے - د دواړو حصو نه بعد اعلان جهاد دے - سره د اعلان فتح نه بیا اعاده ده د دواړو حصو - په درمیان کښے د منکرانو د نه منلو وجه ده - او یو په کښے مثال دے چه د هغه تعلق دے د دواړو حصو سره - په آخیر کښے اعادہ د مضامین سورة ده -

یوم ترونها تذهل الخ (۱) دا کار په قرب د قیامت کښے به وی کله چه اسرافیل علیه السلام یو کے شروع کی په شپیلئ کښے - نو د حاملے او مرضع نه حقیقی حامله او مرضعه مراد ده -

(۲) یا دا واقعه د قیامت ده نو مراد دا دے که مرضعه وے او حامله وے نو حمل به ئے غورځولے وے او غافله به وے د ځئ نه دا ایات چه نازل شو نو نبی علیه الصلوة والسلام په اصحابو

له المرضع من لها ولد ترضعه - والمرضعة من الفتة الثدی للرضیع - فکل مرضعة ابلغ من مرضع فان المرأة قد تذهل عن الرضیع اذا کان غیر مباشر للرضاعة فاذا التقم الثدی لم تذهل عنه الا لامر هو اعظم عنده ها ۱۱ ابن قیم ص۳۶۶

21

اولوسته په غزوهٔ بنی مصطلق کښے نو سحر اصحابو رضی الله عنهم ځائله د نظم انتظام نه کاوه - نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے داهغه ورځ ده چه باری تعالیٰ به آدم ع ته اوفرمائی چه د دوزخ لښکر رااوباسه - نو دے به اووائی چه څومره ؟ نو ارشاد به اوشی چه د زرو کسانو نه ۹۹۹ یو کم زر۱۰۰۰ - نو اصحابو رضی الله عنهم اوویل چه دغه یو به څوک وی نو بنی علیه الصلوٰة والسلام چه مبارک شیٔ دغه یو کم زر ۹۹۹ به کفار وی او یو به تاسو ئے - تاسو دومره کم یئے لکه په سپین غوایه کښے تور ویښته - او زهٔ ګمان کوم چه تاسو به ربع د جنت شیٔ - نو اصحابو رضی الله عنهم تکبیر اووے نو بنی ع اوفرمایل چه ځما ګمان دے چه تاسو به ثلث د جنتیا نو شیٔ - نو اصحابو بیا د خوشحالیٔ نه تکبیر اووے بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه ځما ګمان دے چه تاسو به نصف د جنتیا نو شیٔ -

د اسلام کار دغسے د ابتدائے خوف او د انتهائے خوشحالیٔ نه ډک دے - تائید ؛ ان مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا -

---

یدعوا من دون الله مالا یضره وما لا ینفعه - ۱۲ -

یعنی ضرر نه شی رسولے البته بلنه د دوی ضرر دے فلا تعارض بین الآیتین یعنی - ۱۲ - ۱۳ -

(ابیات)

(۱)	کرے غیریت کا پوجا تو کافر	جو ٹھہرے بیٹا خدا کے تو کافر
(۲)	کواکب میں مانی کرشمہ تو کافر	جھکے آگ پر بھر سجدہ تو کافر
(۳)	مگر مؤمنوں پر کشادہ ہیں راہیں	عبادت کرے شوق سے جسکے چاہیے
(۴)	مزاروں پہ جا جا کے نذریں چڑھائیں	شہیدوں سے جا جا کے مانگے دعائیں
(۵)	نہ توحید میں کچھ فرق اس سے آئے	نہ ایمان بگڑے نہ اسلام جائے (حالی ۲۶۲)

من کان یظن ان لن ینصره الله فی الدنیا والآخرة الخ - ۱۵ -

دا زجر دے - (۱) د چا چه تمنا وی چه امداد د او نه کی د بنی علیه الصلوٰة والسلام سره باری تعالیٰ په دواړو جهانو - نو اوکړه د دی

له که دے طمع د غیر د دره پر ځوه ؛ باد شاهی د مبارک شه که فقیرئے ؛ ۱۲ ۱۲

که د طمع د غیر د دره وکړه ، فقیری د مبارک شه که بادشاه ئے -

۱ - د غیر الله سجده چه کوی نو کافر دے ، الله له څوک مقرب کوی نو کافر دے -

رسئ چت ته او ځان دِ مړ کی - نو بیا هم الله تعالیٰ دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام سره امداد نه بنده وی (جلالین)

فائده :- مخکښے حال دَ مؤمنانو وه او دا حال دَ نبی علیه الصلوٰة و السلام دے او نبی علیه الصلوٰة والسلام خو مخکښے مذکور دے معنیٰ

(۲) دَ چا چه تمنیٰ : ه چه امداد دِ او نه کی باری تعالیٰ دَ نبی علیه الصلوٰة 2

والسلام سره په دواړه جهانه نو رسئ دِ اوکړی ه کی عینِ آسمان ته اَو اوُدِ خیژی او لار کړا امداد دے بند کی - نو او دِ کوری اے ختمولے شی فریب دَ دهٔ هغه شے چه دے قهره وی چه امداد دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام دے یعنی نهٔ شی بنده ولے نو ولے ځان کرَه وی - (تها نوی)

(۳) دَ چا چه گمان دے چه امداد نهٔ کوی دَ دهٔ سره خدائے تعـ په دواړه جهانه نو او دے غواړی امداد دَ باری تعالیٰ نه او بیا دِ او غواړی امداد دَ غیرالله نه بیا دِ او کوری چه کوم ځائے کینے دَ دهٔ کار کیږی (بعض) دا تهدید دے نهٔ تجویز - لکه فمن شآء فلیؤمن ومن شآء فلیکفر (کهف: ۲۹)(غریب)

(۴) دَ چا چه گمان وی چه امداد نه کوی دَ دهٔ سره خدائے تعـ په دواړه جهانه او دے تسلیم نه کوی دَ خدائے تقدیر ته نو اوکړه دِ کی رسئ چت ته او ځان دِ مړ کړی نو ائے دے په تقدیر غالب کیدے شی؟ هیڅ کله نه - نو ولے تسلیم نه کوی - (ابوسعود)

(۵) دَ چا چه گمان وی چه امداد نه کوی دَ دهٔ سره باری تعالیٰ په دواړه جهانه کینے نو مثال دا دے چه رسئ وه چت ته او احتمال دَ ختو وه - او دغه رسئ ئے غوڅه کړه (شاه عبدالقادرؒ)

یعنی چه دَ باری تعالیٰ نه حاجت غواړی نو امید دَ قبلید و شتے ځکه چه باری تعالیٰ قادر دے عالم او رحمان او غفور او صبور دے - او چه دَ غیرالله نه حاجت غواړے نو احتمال دَ قبلید و نشته - ځکه چه

غیر اللہ" مایملکون من قطمیر (فاطر: ۱۳) دے۔

(۶) د چاچہ گمان وی چہ امداد نشکوی د دۀ سره باری تعہ په دواړه جهانو نو وګڼه دِ کی دسئ چت ته اوځان دِ مہ کړی۔ یعنی خوک چہ د باری تعالی د امداد نه ناامید شو نو هغه لره حق د ژند کئی نشته۔ (ترجمان)

(۷) د چا چہ گمان وی چہ امداد نشکوی د دۀ سره باری تعہ په دواړه جهانو نو ملاحظه دِ کی حال د موحد چہ دیر کار روښ ئے کیږی۔ بیا دِ ملاحظه کی حال د مشرک چہ د هغۀ دیر کار روښ نۀ کیږی۔ او کہ د غیر اللہ په لاس کښې کار وے نو د مشرک به هر کار کیده او د موحد به هیڅ کار نۀ کیده۔ پس او دے گوری چہ آیا ختوله شی تدبیر د ده هغه شے چہ دے خفه کوی چہ امداد د باری تعہ دے (حضرت صاحبؒ)

وما ارسلنا من قبلك من رسولٍ ولا نبي الخ۔ ۵۳۔

(۱) اولوسته نبی علیه الصلوٰۃ والسلام" افرءيتم اللات والعزی ومنات الثالثة الاخرٰی" (نجم ۲۰/۱۹) نو شیطان جاری کړه په ژبان د نبی علیه الصلوٰۃ والسلام باندې " تلک الغرانیق العلیٰ وان شفاعتهن لترتجیٰ" نو حضور (صلی اللہ علیه وسلم) خفه شو نو دا آیات نازل شو۔ دا توجیه غلط ده۔ تائید: وما تنزلت به الشیٰطین۔ (شعراء ۲۱۰)

۲: فانه یسلك من بین یدیه ومن خلفه رصدا (جن۔ ۲۷)

۳: وما هو بقول شیطان الرجیم۔ (تکویر: ۲۵)

(۲) شیطان به سکتات د نبی علیه الصلوٰۃ والسلام کښې آوازونه به کړه د نبی علیه الصلوٰۃ والسلام سره اوورلے او وے۔ دا هم غلط ده۔ په دے کښې رفعه د امن ده

(۳) پیغمبر به اجتهاد او کړه نو غلطی به راغله په دغه اجتهاد کښې۔ نو باری تعالی به اصلاح او کړه۔ لکه د بدر د اُسارا ؤ په حق کښې

نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اجتہاد کرے وہ دقدیے نو باری تعالیٰ اصلاح
اوبرہ پہ زجر سرہ - انفال ۶۷

(۴) پیغمبرؐ بہ اولوستو کتاب نو شیطان دخلقو پہ قلوبو کینے شکوک
ارتاؤ کرہ نو باری تعالیٰ محکمات واضح الدلالت آیات نازل کرہ - لکہ
ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل اللہ اموات بل احیاء ولکن لا تشعرون (بقرۃ ۱۵۴)
نو شیطان وسوسہ واچولہ خلقوتہ چہ شہداء دخلقو امداد کوی -
نو باری تعالیٰ اوفرمایل چہ - اللہ لآ الٰہ الا ھو (آل عمران: ۲) (رغی یب)
تائید: ھو الذی انزل علیک الکتب - تا - وقود النار - (آل عمران ۷، ۱۰)
تقابل واضح دے (عثمانی)

لہ قیل اللہ انزل شیطان الانس کقولہ تعالیٰ والغوفیہ سجدہ ۲۶

(تمنی الکتاب) ای قرءہ (تمنی کتاب اللہ اول لیلۃ - واخرھا لاقی
حام المقادر) - (ابن کثیر)
(۵) تمنا بہ وکرہ پیغمبرؐ پہ اول ددعوت کینے دایمان دقوم نو شیطان
بہ مائل شو او وسوسے بہ ئے واچولے پہ قلوبو دخلقو کینے - نو
خلق بہ مسلمان نہ شو موافق دتمنا دپیغمبرؐ (فیض الباری ج ۴ ص ۲۱۹)

جعدول منفات اسمائے باری ۳ ص ۳۴

۱۲ ۳

والذین ھاجروا فی سبیل اللہ - ۵۸ تا ۶۵ - عن ابی حنیفۃؒ ان
اسم اللہ الاعظم فی الآیات الثمانیۃ لیستجاب لقارئھا البتۃ (مدارک)
فلا ینازعنک فی الامر - ۶۷ - مخالف دے تا سرہ نزاع نہ کوی
پہ دین کینے او تہ خو - ادع الی سبیل ربک (نوادر) نحل ۱۲۵
ان الذین تدعون من دون اللہ - ۷۳ - طلب المحتاج من المحتاج
سفہ فی رأیہ وضلل فی عقلہ (سجاد)
استغاثۃ المخلوق بالمخلوق کاستغاثۃ المسجون بالمسجون
(ابو یزید بسطامیؒ روح المعانی) -
وجاھدوا فی اللہ - ۷۸ -
(۱) جہاد نفسی - ترک حظوظ -
(۲) جہاد قلبی - ترک تعلق بغیر اللہ -

(۳) جهاد روحی - فنائے هستی -

(۴) جهاد بدنی - لسانی لکه دعوة الی الله - سیفی لکه غزا -

قلمی - لکه تصنیف -

(۵) جهاد مالی - انفاق فی سبیل الله تعـ -

فنعم المولی ونعم النصیر -

د هغه چا د پاره چه په دے آداب عمل او کړی -

ختم شو سورة حج بفضله تعالیٰ

(۷ - ۴ - ۱۴۱۰ - هـ)

تفصیل آیات	اسماء ذات	اسماء صفت	ضمائر بارز	ضمائر مستتر	مجموعه	
آیات ۵۸	۳	۱	۱	۱	۶	
۲ - ۵۹	۱	۲	-	۴	۷	۱۳
۳ - ۶۰	۲	۲	-	۳	۶	۱۹
۴ - ۶۱	۲	۲	-	۴	۸	۲۷
۵ - ۶۲	۲	۳	۴	۳	۱۲	۳۹
۶ - ۶۳	۲	۲	-	۳	۷	۴۶
۷ - ۶۴	۱	۲	۲	۳	۷	۵۳
۸ - ۶۵	۲	۲	۲	۴	۱۰	۶۳
کل تعداد	۱۵	۱۶	۹	۲۳	۶۳	۶۳

اسماء ذاتی : ۱۵ ،

اسماء صفتی ؛ ۱۶

کل ضمائر : ۳۲

مجموعه ۶۳

مولوی عبدالرحیم ناظم نشر واشاعت وناظم تعلیمات

قال المجاهد من جاهد نفسه (ترمذی)

قد رجعنا من جهاد الاصغر الی جهاد الاکبر (روح)

(احسن التوسل ص)

واپس شو مونږ د وړوکی جهاد نه په اتباع د نفس سره په لوئے جهاد

سورة - ۱۲ -

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۲۳ - سُوۡرَۃُ الۡمُؤۡمِنُوۡنَ مَکِّی دَہ - ۷۴

بعد الانبیاء وقبل السجدۃ - زمانہ نزول دَمکی معظمے دورِ متوسط۔

ربط | دَ غیر اللہ بلنہ او دَ غیر اللہ پہ نوم نذرونیا زخو درکنار دوی نورھم کندہ کندہ اعمال کوی ۔ ولھم اعمال من دون ذلک ھم لھا عٰملون (۶۳)

خلاصہ | دلائل عقلیہ - دلائل نقلیہ - دلیل نقلی اجمالی برائے نفی شرک فعلی - پہ ابتدا کبنے امور دفعیہ عذاب - او پہ درمیان کبنے اعادہ امور دفعیہ عذاب او طریقہ تبلیغ - او اعلان دے چہ دَ غیر اللہ بلنہ دَ باغیانو تمریک دے - او پہ آخر کبنے خلاصہ سورۃ دہ -

والذین ھم عن اللغو معرضون - ۳ - شرک اعتقادی نہ کوی (ابن عباسؓ)

او صوفیہ وائی چہ لغو تعلق دَ غیر اللہ تہ وائی - دا تعلق یو محبت دے - او بل عشق - محبت (۱) یو ھغہ دے چہ سرے محبت دَ اللہ تعالیٰ تہ نزدے کوی نو دا محبت دَ غیر اللہ مستحب دے - لکہ محبت دَ عالم ربانی (۲) بل ھغہ محبت دَ غیر اللہ دے چہ سرے دَ محبت دَ اللہ تعالیٰ نہ لرے کوی دغہ حرام دے لکہ محبت دَ مشرک عالم سرہ - ۱۰ (۳) و دریم ھغہ محبت دے چہ نہ سرے لرے کوی او نہ ئے نزدے کوی لکہ محبت دَ مباحات - دا محبت کمول پکار دی -
او عشق دَ غیر اللہ ناجائز دے - او چرتہ چہ اطلاق دَ عشق راغلے دے پہ اولیاء نو دَ ھغہ نہ فرطِ محبت مراد دے - عشق دَ زڑہ پہ پردہ کبنے دننہ وی - او محبت بہر وی دَ پردو نہ تائید : قد شغفھا حبًا (یوسف : ۳۰) او نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی کما کان لرہ

خلیل یعنی معشوقہ جوړه وَلے نو ابو بکرؓ به ځما معشوقه وے۔ لیکن معشوق ځما دَ باری تعالیٰ نه غیر نشته۔ (مشکوٰة ص۵۵۵)

عشق دَ غیرالله یو کسبی دے دَ دهٔ وجود او دوام دواړه حرام دی او بل غیر کسبی دے دَ دهٔ دوام حرام دے (طرق ازالهٔ عشق غیرالله)

(۱) تصور قیامت چه باری تعالیٰ به وائی چه اے احمقه دَ چا سره دے محبت کړے وه او رو دهٔ دے پرے ایښے دم۔

(۲) مطالعه کتب چه پکښے تعلق دَ الله تعالیٰ مذکور دے۔

(۳) مجلس دَ عالمِ ربانی چه دَ الله دَ تعلق فضائل بیانوی۔

(۴) لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ ذر ۳۰۰ واره ویل په ضرب سره۔

فائده:۔ ضرب کښے ثواب کترل بدعت دے دا یو ذریعه ده حضور دَ زړه ته۔

(۵) دا دعا ویل اللّٰهم طهر قلبی من غیرک و نور قلبی بنور معرفتك ابدا۔ یا الله یا الله یا الله۔

(۶) قطع تعلق دَ هغه معهود سره۔

(۷) ادعائے جنګ ورسره کول۔

نو که دا طرق ئے مستعمل کړه او عشق زائل نه شو۔ او دے په خفه وه نو معذور دے۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی من عشق فعف وصبر وکتم ومات مات شهیدا۔ دا حدیث په ډیرو سند ونو سره منقول دے۔

او که ازاله نه کوی او په خوخ وی نو خطره دَ سوءِ خاتمے ده تائید:

یا محیط الکل یا کهف الورآء	یا الٰه العرش یا رب الثرا
کن انیس القلب اختم لی بخیر	انت حسبی انت کافی لیس غیر

چه عشق دَ الله سبب دے دَ حسن خاتمے نو عشق دَ غیرالله سبب دے دَ سوءِ خاتمے اعوذ بالله منها (تها نوی)

حکم مرتد محمد قاسم اور شاگرد۔

البته بعض پیرانو خپلو مرید انو ته دَ عشق ترغیب ورکړے دے
دَ پاره دَ دے چه یکسوئی را شی په طرف دَ معشوقے دَ ټولو تعلقاتو
نه - نوچه هرکله دَ دغه معشوقے تعلق ختم شی نو صرف تعلق
بالله به پاتے شی و هوالمقصود - مولانا عبدالغفور صاحب

(سه ګک خشاک جمع کړی یو چاپیری ته بیا دغه چاپیرے ترتاؤ کړی - منه)

ثم انکم بعد ذلك لمیتون - ۱۵ - مؤکد ابان واللام او دَ
مرګ نه خو انکار نشته - خو غفلت دَ دوی نازل دے په منزل دَ
انکار دَ مرګ نه نو ځکه تاکید اوشو په انّ سره - نو کلام
موافق شو دَ مقتضیٰ دَ باطن سره (مطول)

وقل رّبّ انزلنی منزلا مبارکا وانت خیرالمنزلین - ۲۹ -
دعائے اقامة - دَ قل رّبّ په ځائے به اللّٰهم وائے -

عمّا قلیل - ۴۰ - بعد زمان قلیل جدا - نو عن په معنی دَ
بعد دے او ما تاکید دَ قلتة او قلیل صفت دے دَ زمان -
معین - ۵۰ - دَ معن نه دے نو فعیل شو - یا دَ عان نه دے
نو پشان دَ مبیع شو - معنا ئے ده - اوبه جاری - په دواړو
تقدیرو سره -

انما - ۵۵ - ما موصول دے داکتابت شاذه عثمانیه دے
ځکه چه ما موصول دَ انّ نه منفصل لیکلے شی - نمدهم به صله
ده - من حال بیان دَ موصول دے -
نسارع لهم - ۵۶ - خبر دے دَ انّ -

والذین یؤتون ما اٰتوا وقلوبهم وجلة انهم الیٰ ربهم راجعون (۶۰)
عن عائشة رضی قالت سألت رسول الله صلے الله علیه وسلم عن
هذه الاٰیات اهم الذین یشربون الخمر ویسرقون قال ﷺ یا ابنت
الصدیق رض لکنهم الذین یصومون ویصلون ویتصدقون وهم
یخافون ان لا یتقبل منهم داجماعت ربانی دے -
(مشکوٰة ص ۴۵۵)
او کل حزب بما لدیهم فرحون - ۵۳ - دغه جماعت شیطانی دے -

مستکبرین به سامرا تهجرون - ۶۷ -

(۱) واپس کیږی په دے حال کښے چه تکبر کوی په قران لوستونکی باندے او دے پریدی قصه گوگنړلے - نو مستکبرین حال دے د تنکصون نه او به متعلق دے په مستکبرین پورے او سامرا مفعول به مقدم دے د تهجرون د پاره او تهجرون د هجرت نه دے -

(۲) په دے حال کښے چه واپس کیږی چه تکبر کوی او قصے کوی په سر د قران لوستونکی باندے او بکواس کوی - نو به متعلق شو په سامرا مؤخر پورے - او تهجرون د هجر نه دے معنی ئے دے هذیان - (ابو سعود) د فائدے نمبر ۳

بذکرهم - اے من کور - نصیحت[1] - شهرت[2] - د توحید[3] مسئله[4] تمنا[5] - تائید: لو ان عندنا ذکرا من الاولین لکنا عباد الله المخلصین - (صافات - ۱۶۸ - ۱۶۹ -)

وقل رب اعوذ بک من همزات الشیطین - ۹۷ - یعنی شیطان الانس سره نیک سلوک کوه او د شیطان الجن نه امن غواړه په الله تعوذ -

فلا انساب بینهم - ۱۰۱ - یعنی نسب[1] به مفید نه وی - یاد[2] به نه وی موقع ده او " یتعارفون بینهم ریونس: ۴۵) بله موقع ده -

کالحون - ۱۰۴ - عبس او قطب مترادف دی یعنی او چولی تروه تروه نو کله ورسره قهر وه نو بسل شو او کله ورسره خفگان وه نو بسر شو او کله ورسره غا خوش بشکاره کړی وه نو کلحه شو -

تائید: وهم فیها کالحون - جهنمیان به او کی شی نو د قوم به ورته ملاوګی شی نو د اذ قوم به ئے په مرو کښے او خلی نو گرم حمیم به ورته ورکړے شی نو بره شو نیږه به ئے سر ته او و خیژی او لاندے شو نیږه به ئے ذوږنده شی او کولمے به ئے د بدنه ازتاوے شی - فقطع امعاءهم - (محمد: ۱۵)

قال اخسئوا فیها الخ - ۱۰۸ (۱) اول درخواست رحم مؤ من ۹۹م (۲) دویم درخواست زخرف ۷۷) دا قال اخسئوا دریم دے شکوة ترجم

افحسبتم الخ - ۱۱۵ بهلول د علی کرم الله وجهه نوسے اولیدٔ چه لوبے نهٔ کولے نو دهٔ ورته اووے چه ته وَلے لوبے نهٔ کوے نو هغه ورته اووے چه مونږ د لوبو د پاره نهٔ یو نو بهلول ورته اووے چه ماته وعظ اوکړه نو هغه ورته اووے۔

(ابیات)

ارٰى الدنیا تجهز بانطلا ق — مشمرة علی قدم وسا ق

ولاالدنیا بباقیةٍ لحی — ولاحی علی الدنیا بباق

(حاشیہ عرائس ص۱۹۸)

وقل رب اغفر الخ ۱۱۸ - تفریع ده په مسئله د توحید باندے ځکه رحمت د باری تعالیٰ چه په چا باندے اوشی نو دے بے پروا د غیر نهٔ - او رحمة د غیر سړے نهٔ شی بے پروا کولے د رحمة د باری تع نهٔ - وانت خیر الراحمین - د هر راحم نه باری تعالیٰ غوره دے - ځکه چاج اووے خپلے مورته که باری تع مالره اختیار راکړی چه فیصله دے په ماکوے یا په خپلے مور نو قسم دے چه زهٔ خپله فیصله په باری تعالیٰ کوم هغه د ټولو راحمینو نه بهتر دے۔

ختم شو مؤمنون بفضله تعالیٰ

(۹ - ۴ - ۱۴۰۱ ھ)

ولا تا کے درین کاخ مجازی — کنی مانند طفلان خاکبازی

خدایا بعزت که خوارم مکن — بذل گناه شرمسارم مکن

ﮩﮩﮩﮩﮩﮩﮩﮩ

اے زړګیه تر څو به په دے بنګله مجازی کنبے کوے به د ورکوټو شان خاورو لوبے
اے خدایه په عزت خپل سره ما مهٔ خواروه په ذلت د ګناه ما مهٔ شرمنده کوه۔

(حاشیه:) له بعینه محدثین دا ته چه دا حدیث مرفوع نهٔ دے لیکن په حکم د مرفوع کښے دے ځکه چه عقل دا سے خبرے نهٔ شی معلومولے او اصحاب خو عادلان دی نو دوی به دا حدیث د نبی علیه السلام نهٔ اوریدلی وی (مرقات مع التفصیل)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۴-سُوْرَةِ نُوْر مَدَنِیْ دَے - ۱۰۲

****

قبل الحج و بعد الحشر - زمانہ نزول ۵ھ یا ۶ھ۔

ربط د منافقانو په تهمتونو سره په مقتدی ستاسو باندِ چرے په مسئله بدګمان نه شئ خیال کوئے -

خلاصه په دے سورة کښے دوه[2] حصے دی په حصه اول[1] کښے څلور احکام متعلق زنا دی - په تهمت لږه ونکو باندِ زجرونه دی - قوانین[2] دی چه سړے د تهمت نه بچ شی - په حصه ثانی[2] کښے اعاده قوانین[3] ده - او تقابل د صفات د مؤمنانو او د منافقانو دے - په ابتدا کښے تمهید دے او په درمیان کښے دعوی د توحید ده مع الدلائل[4] - په آخر کښے اعادهٔ توحید ده - نور تبعی مضامین دی - مجموعه لس[1] قوانین دی -

الزانية والزانی الخ - ۲ - تقدیم د زانیئ کړے وجے نه دے چه دا مستوره ده نو چه ځان ئے غیرت بے پردے کړ نو دا اولی بالعقوبت ده - په دے حد کښے تغریب[2] عام حکم سیاسی دے ځکه چه په خبر واحد سره زیادت په کتاب الله ناجائز[1] دے۔

الزانی لا ینکح الخ - ۳ - (۱) زانی زنا نه کوی مګر د زانیئ یا د مشرکے سره ځکه چه زنا حرام دے په مؤمنانو باندِ - نو مراد د نکاح نه زنا دے - او د حرمت نه مراد حرمت شرعی دے -
(۲) یا مناسب نه دی زانی لره چه نکاح کوی مګر د زانیئ یا د مشرکے سره نو مراد د نکاح نه عقد شرعی دے - او مراد د حرمة نه تکوینی حرمت دے لکه "وحرمنا علیه المراضع (۱)" (قصص: ۱۲) (۲) "وحرام علی قریة اهلکنٰها" (انبیاء: ۹۵) مرثد بن ابی مرثد غنوی

له په خبر واحد سره خوبیان د کتاب الله کیږی او په مشهور سره تقیید د کتاب الله جائز دے کما مر ۱۲

که یعنی حرام په دوه قسمه دی (۱) باطل لکه نکاح د محارم (۲) چه پکښے ګناه وی او کالعدم نه وی لکه مونځ په ارض مغصوبه کښے (معارف)

مه مشکوٰة ص۰۹
البکر بالبکر جلد مائة و تغریب عام (حدیث)

الشیخ والشیخة اذا زنیا فارجموهما نکالا من الله والله عزیز حکیم.
قران منسوخ التلاوة او حکم ئے باقی دے ځکه چه نبی علیه السلام رجم کړے دے۔

قال۹ لا یزنی الزانی حین یزنی وھو مؤمن ۳۳۳ مشکوٰۃ ص۱۲ قال ابو عبداللہ لا یکون ھٰذا مؤمنًا تامًا۔ نور ۲۲

یو ضعیف مسلمان د مکے معظمے نہ را وستو مدینے منورے تہ۔ نو عناق بہ نہ ئے دے او لید واو دہ سرہ ئے پہ جاھلیت کبنے ناجائز تعلق وہ۔ نو ھغے دہ تہ دعوت ورکڑو نو دہ ورتہ جواب ورکہ چہ داکار پہ اسلام کبنے منع دے۔ نو چہ راغے مدینے منورے تہ نو د حضور صلے اللہ علیہ وسلم نہ ئے د ھغے سرہ د نکاح اذن طلب کہ نو دا حکم راغے۔

باربعۃ شھدآء۔ ۴۔ زنا د دوہ وہ کسو کار دے نو د ھر یو د پارہ دوہ گواھان دی رمولنا فضل رحمان مجذ وبا در حکایات اولیاء ص۳۹

الا الذین تابوا۔ ۵۔ استثنا صرف فاسقون سرہ لگیږی نہ کل ما سبق سرہ۔ کما قیل ځکہ چہ پہ کل ما سبق کبنے فاجلدوھم دے۔

والذین یرمون ازواجھم الخ۔ ۶۔ د خلو روشا ھدا نو حکم چہ راغے نو سعد بن عبادہؓ اووے یا رسول اللہؐ زہ چہ پکور کبنے سړے او وینم نو د بازارنہ بہ شاھدان نہ راولم بلکہ مړکوم بہ ئے نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام او فرمایل ستا سومشر غیرتی دے او زہ حم غیرتی یم او باری تعالیٰ د ھر چا نہ چیر غیرتی دے نو د باری تعالیٰ امتحان وہ د دہ د قوم ھلال بن امیہؓ د نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام پہ حضور کبنے پہ خپلہ ښځہ تهمت پہ شریک بن سحماء بانڈے اولګاوؤ۔ نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اووے شاھدان راولہ ورنہ حد قذف دے پہ تا باندے نو حکم د لعان راغے۔ لعان اوشو او دوی جدا شو نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اووے کہ بچے پیدا شو نرے او چتو نو دا بہ د ھلال وی او کہ ختہ ورپنڑ وروہ نو دا بہ د شریک وی۔ نو بچے پہ غلط صفت پیدا شو۔ بخاری ص۷۹۵، مشکوٰۃ ص۲۸۶

د فقے مسئلہ دہ چہ خاوند د ښځے چرتہ لرے غائب وی پہ سکلو نو

یجوز للزوج ان یقتل الزانی حین یراہ یزنی بامرأتہ دیانۃ ثم ان بلغ امرہ الی القاضی یقتلہ قصاصا ان یعجز عن اقامۃ البینۃ علی الزنا ۱۲ (فیض الباری ج ۴ ص۲۱۱)

عند الشافعیؒ او امام صاحب خو امکان شرط دے ۱۲ ۔

اوډ بنځے بچے کیږی نو دا بچے د دغه سړی دے څکه چه بچے د فراش والا ته اوزانی محروم دے ۔ رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی، اَلْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ ۔ فیض الباری ص۳۱۲ ج۴

یعنی بچے د فراش والا دے، او دلته دا سړے هم د فراش والا دے، او که دے والی حما نه دے، نو لعان ۔ دے او کړی ۔

والخامسة ۔ ۹ ۔ عطف دے په اربع باندی ۔

ولولا فضل الله الخ ۔ ۱۰ ۔ جزاے محذف ۔ فه ده ای لعاجل با لعقوبة ۔

ان الذین جآؤ بالافک الخ ۔ ۱۱ ۔

قصه په غزوه د بنی المصطلق کښے حضرت عائشهؓ د نبی علیه الصلوٰة والسلام سره وه ۔ په واپسئ کښے د شپے عائشهؓ د قضائے حاجت د پاره لاړه د سفر د پاره ئے تیارے کاوه نو هارئے اوشوکیده د هغه په تلاش کښے وه چه فوج لاړ نو دا په دغه ځائے د فوج کښے کینا سته نو اوده شوه صفوان بن معطل امین الجیش راغے او دائے په اوښ باندے راوسته او دهٔ د اوښ واگے نیولے وے ۔ چه فوج ته راغله نو هلک من هلک منا فقانو تهمت شروع کړه ۔ او دا خبر نه وه صرف په دے شکمنه وه چه نبی علیه الصلوٰة والسلام به د دے سره مهربانی نه کوله ۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام پوره تفتیش اوکړو ۔ لیکن په دے باندے ئے څهٔ تهمت معلوم نه کړ ۔ نو انصار ئے راجمع کړه چه ما خلق وَلے خفه کوی ما خو چیل اهل څهٔ نه دی معلوم کړی ۔ سعد بن معاذؓ او وے چه که دغه سړے د اوس شوی نو ځما قوم دے زهٔ به ئے مړ کړم او که د خزرج نه وی نو ماته اذن وکړه چه مړے ئے کړم ۔ نو سعد بن عبادهؓ په دے خفه شو ۔ اُسید

څکه او سا مرضه ورته او وے چه ستا اصل دے مونږ ته پکښے څهٔ نقصان معلوم نه دے او علی کرم الله وجهه څهٔ سخت کړے وه او وے چه ښځے خوڅهٔ کمے نه دی بے له دے نه خوته تپوس او کړه د بریرے نه نو صحیح او وے نبی علیه السلام چه ماته په دے کښے هیڅ نقصان معلوم نه دے خو دا کنتره ده او او دهٔ شی او د کور بیژه وړهٔ خوری ۱۲ دعلی نه که عائشهؓ خفه شوی وه خو پروا نیشته هغهٔ دینی لحاظ کړے وو، مولانا فضل محمد تکفایات ... د سلطان محمود په حکم منظور ماته کړه (عمدة ...) په دے خبره سعد بن عباده له غضب راغے چه دا سعد او وایه چه سعد بن

بن حضیرؓ ورته اووے چه ته منافق نو مرسته مه کوه۔ په دے بانډې د دواړو فریقو جنګ شروع شه نو نبی علیه الصلوة والسلام دوی منع کړه۔

حضرت عائشهؓ فرمائی چه په واپسئ کښے زهٔ ناجوړه شوم نو چه کله خهٔ شوم نو زهٔ او ام مسطح بهرته لاړو د قضائے حاجت د پاره۔ نو دا او خو ئید ه۔ نو مسطح ته ئے خیرے اوکړے۔ نو ما ورته اُووے چه دا دے بنهٔ اونه کړه۔ بدری دے دویم او دریم ځل ئے بیا خیرے اوکړے نو ما پے رد اوکړ نو دے اووے چه اے بو لکۍ ته څا څوئی دے خو دا سے خبرے کوی۔ زهٔ ډیره خفه شوم او کور ته راغلم او د نبی علیه الصلوة والسلام په اذن سره پلار د کره راغلم د تحقیق د پاره نو چه هر کله مور زهٔ خبر کړم۔ نو په ژړام شروع اوکړه۔ مور او پلار ته ولو راسره ژړل۔ دوه شپے او یو ه ورځ ما او ژړل۔ ما بهل او مور و پلار رم ناست وُه۔ او یوه انصاری ښځه په دروازه ناسته وه د اذن د پاره په دے کښے نبی علیه الصلوة والسلام اذن او غوښته او راغے تراوسه پورے ځما په څنګ کښے نه وُه ناست۔ نو تشهد ئے اووے بیا ئے اووے۔ اے عائشےؓ ستا په حق کښے مونږ ه څه خبرے آورو۔ نو که ته پاکه ئے نو باری تعالیٰ به ستا تبریه اوکی او که څه ګناه دِ کړے وی نو توبه اوباسه بنده چه اقرار اوکړی او تائب شی نو باری تعالیٰ ورته معافی کوی۔ چه نبی علیه الصلوة والسلام خبره پوره کړه۔ نو ما مور و پلار ته اووے چه جواب اوکئ۔ نو دوی انکار اوکړه۔

زهٔ وړه جینئ وم نو ما اووے۔ که زهٔ اقرار اوکړم د ګناه او قسم دے چه پاکه یم نو تاسو ځما تصدیق کوئے۔ او که زهٔ انکار اوکړم او قسم دے چه ما ګناه نه دے کړے۔ نو تاسو ځما تصدیق نه کوئے۔ نو ځما حال پشان د پلار د یوسف علیه السلام د سے۔

له فی روایة قد فرغنا من شاننا و فی روایة ما قعدت ان اقضی حاجتی و وجه الجمع بین روایتین بان معنیٰ قولها قد فرغنا من شاننا ای من شان المسیر لا قضاء الحاجة (فتح الباری ج ۸ ص ۴۶۳)

(فائده) د اِفک د واقعے نه دا دے چه د عائشےؓ محبت د باری تعالیٰ سره او د نبیؐ سره زیات شو۔ (مولانا فضل محمدؒ)

فصبر جمیل واللہ المستعان علی ما تصفون ۔ (یوسف: ۱۸)
او بیا خملاستم او خملا خیال وُه چه باری تعالیٰ به خما تبریه او کړی
نو بنی علیه الصلوٰة والسلام به خواب او وینی خما د پاکئ او خما حال ماشه
ډیر عاجز بشکاریده لږ دینه چه خما په حق کښې به قرآن راشی ۔ په
دے کښې په بنی علیه الصلوٰة والسلام باندے وحئ شروع شوه
نو هرکله چه وحئ ختم شوه نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے
یا عائشہؓ اماالله فقد براک ۔ نو خما مور اووے پاڅه بنی علیه
الصلوٰة والسلام ته نو ما اووے چه زهٔ د خپل مولیٰ شکریه اداکوم
نو نازل شو "ان الذی الخ لش ایاتونه ۔ یعنی دا نامه رکوع ۔
بو ایوب انصاری خپلے ښځے ته د شك خبره اوکړه ۔ نو ښځے ورته
اووے چه کله زهٔ صفوان راوستے وے؟ نو هغه اووے چه خما په
صفوان هیڅ شك نشته ۔ نو ښځے اووے چه کله تا عائشہؓ راوستے
وے؟ نو هغه اووے سبحان اللہ هغه خو خما مورده ۔ نو ښځے اووے
چه د صفوانؓ هم مورده نو د هغه شك ختم شو ۔ ں
بعضے خلقو صفوانؓ ته نامرد ویلے دے خو دا خبره غلطه
ده ۔ د هغه حدیث د وجے نه چه د صفوانؓ بی بیؓ راغله ۔ او
بنی علیه الصلوٰة والسلام ته ئے اووے ۔ چه صفوانؓ خما خاوند
چه زهٔ مونځ کوم نو دے خما مونځ ماتوی ۔ او چه روژه نیسم
نو دے خما روژه ماتوی او خما نه د نمر په سیلاه پا څی ۔ صفوانؓ
ناست وه نو بنی علیه الصلوٰة والسلام ترے تپوس اوکړ ۔ نو هغه اووے
چه دا او وکړ مونځ کوی او مونږه غریب د مذ دورے خلق یو
نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے ۔ چه بیا مختصر مونځ کوه ۔ نو
صفوانؓ اووے چه زهٔ ځوان سړے یم او دا په مخه نفلی روژے
نیسی ۔ نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه ښځه به نفلی روژه
د خاوند په رضا نیسی ۔ نو صفوانؓ اووے چه زهٔ د ورځے مذ دوری

ذادبوکوم نوسحر تا وختته ویخ شم نو نبي علیه الصلوٰة والسلا م ورته اووے چه کوم وخت بیدارشوے نو نماز اداکړه -

اقسام رجال تهمت

(۱) شا ئعین - دا منا فقا ن وُو او عبد الله بن ابي بن مسلول ئے مشر وُه -

(۲) مخلصین - دَ منا فقانو په غلط فهمئ کښے راغلے وُه لکه حسا ن -

(۳) سا کتین - عام مخلصین مؤ منین وُه - 22

(۴) اوخلورم قسم کاملین مؤمنین وُو چه، دَ دے کذب د فعه یئ کوله لکه اسامه رض او علي رض چه دَ عائشے رض خهٔ مرسته ئے کړے ده او جماعت دَ افك دا وُه - (۱) مسطح بن اثاثه - (۲) حسان بن ثابت (۳) حمنه بنت جحش (۴) زوجه طلحه بن عبید الله (۵) عبد الله بن ابي بن مسلول دائے رئیس وه -

مسروق وائي چه حسان صاحب راغے دَ عائشے صد یقے رض دلبارته پس دَ پرده یه وه او دا قصیده ئے پیش کړه ؎

حسان رزان ماتزن بریبة وتصبح غرثیٰ من لحوم الغوافلِ[له]

نو عائشے صدیقے رض ورته اووے چه ته خو داسے نه ئے تا خو حُما پیرے غوښے خوړلی دی - نو مسروق اووے چه وَلے دے پرے دے دلبارته راځي او باري تعالیٰ فرمائي "لهم عذاب عظيم" (۱) یعنی افك واله لره عذاب دے - نو وَلے دے دلته راځي - نو هغے رض ورته اووے چه دغه عذاب دے چه پړوند شوے دے - یعنی دهٔ لره دغه دنیوی عذاب دے - او عائشه صدیقه رض به دَ حسان صاحب ته به بد وخفه کیده ځکه چه دهٔ دَ نبي علیه الصلوٰة والسلام ډیر صفتونه کړي دي او دهٔ ویلی دي ؎

فان ابي ووالدتي وعرضي لعرض محمدٍ منکم وقاء

ولا یأتل اولوا الفضل منکم والسعة الخ - ۲۲ - الفضل کمال - السعة مالداري - ابو بکر رض قسم اوکړ چه زهٔ به بیا مسطح لره

له خائسته ده مستقل مزاجه ده متهمه نه ده سحر پا څي وږے دَ غوښو دَ غا فلو ښځو نه -----

له یقیناً پلار زما او ابي زما او عزت زما دَ عزت دَ محمد نه بچاؤ دے ستاسو دَ بد گوئي نه ۱۲

خیرات نہ درکوم - نو چہ داحکم راغے نو ھغہ خپلہ صدقہ پہ مسطحؓ جاری کرہ -

الخبیثات للخبیثین الخ - ۲۶ - یعنی دَمنا فقا نو سرہ دغہ تہمت مناسب وہ او دَعائشہؓ سرہ پاک کِا رونہ مناسب دی - دَھریو لوخی نہ ھغہ شے خاتی چہ پکښے وی - دَ سپی سرہ غپا مناسب دہ -

(بیت)

طیبات از بہرکہ للطیبین خوب خوبی راکند جزبا ازیقین (روحی)

شاہ عبدالقادر صاحبؒ فرمائی چہ دَہ خپلے خیلۓ او بخم چاچہ داغستے نو حلالے بہ شی غل لرہ نو ھغہ ئے ناخلی ھغہ خو حرامے اخلی اودا خو حلالے دی ھغہ لرہ - (ترجمہ) پاک کا رونہ دَپاکو دَپارہ دی - اودا پاک دَپاک خائے دَپارہ دی الخ -

یا ایھا الذین امنوا الخ - ۲۷ - عن ابی ایوبؓ قلت یارسول اللہ ﷺ ماالاستیناس قال یتکلم الرجل بتکبیرہ وتسبیحہ وتحمیدہ ویتنحنح فیؤذن اھل البیت (کمالین)

ولا یبدین زینتھن الخ - ۳۰ - یعنی مواضع دَزینت - الا ما ظھرمنھا - وھو الوجہ والکفان والقد مان ھذا فی البیت - او خارج دَبیت نہ پورہ ستر بہ کوی - تائید (۱) "ولا تبرجن تبرج الجاھلیۃ الاولیٰ" - (احزاب: ۳۳)

(۲) "یا ایھا النبی قل لازواجك الخ" (احزاب: ۵۹)

اونسآئھن - مسلمانانے ښځے - نو دَ بد چلنَ ښځو اودَ کافرو ښځو نہ احتیاط پکار دے -

اوماملکت ایمانھن - مراد وینځے دی - قال سعید بن المسیبؒ لا یغرنکم النور انما عنی بھا الاماء دون العبید -

وا توھم من مال اللہ الذی اتٰکم - ۳۳ - پہ دے کښے رد دے پہ سود شلرم باندِ (معارف)

۵ دَدے اقسامو پردہ او حجاب بشیتی - نہ چہ سترِ دَعورت ترِنہ نیشتے (از معارف)

۱- طفلک ۲- مصور ۳- طیب ۴- حسن استعداد
۱۳۳۹ مشکوٰة ۲- زجاجه ۳- مصباح ۴- زیت ۵- نار
النور-۲۲

ولا تکرهوا فتیاتکم الخ - ۳۳- (۱) زورمه کوئ پچپلو جینکو یعنی خوینډ ولونړو با ندِ په زنا- که دوی اراده د نکاح کوی په سره
دا بانِ حال سره دا قید برائ مزید قباحت دے- چه طلب کړے ئ تا سو سامان د دنیا- یعنی لوئے خاندان تیه په طمع ئے او غړییل لره ئے نه ورکوئ- (انورشاه صاحبؒ) او عام مفسرین (۲) وائی چه پچپلو وینځو په بازار کښے زنا مه کوئ- 22

ان علمتم فیهم خیرا (۳۳) یعنی قدرت د کسب او صلوح یعنی مال د کتابت ګټلے شی او مفسد هم نه وی ۱۲ (از معارف)

الله نور السموٰت والارض الخ - ۳۵- (۱) نور د باری تعالیٰ په هر ځائے کښے دے. خاص کر نور د باری تعالیٰ په زړه د مؤمن کښے دائے مثال دے لکه (۱) طاق دے په کښے شیشه (۲) وی او په دے کښے مصباح (۳) وی او په مصباح کښے صاف (۴) تیل د خونه معتدل وی چه د ځائ نه تے نه رڼا خیږی او تیلو ته (۵) اور لګیدلے وی په دغه شکل بدن (۱) د انسان دے په کښے سینه (۲) ده او په دے کښے زړه (۳) دے او په هغه کښے خه استعداد (۴) دے او بیا ورته هدایت (۵) ربانی شوے دے (عثمانی)
د باری تعالیٰ تصرف په اسمانو نو او زمکو کښے داسے ښکاره دے لکه په توره شپه کښے چراغ - (شیخ)

رجالٌ الخ ۳۶ قال قتادة کان القوم یبتاعون ویتجرون ولکنهم اذا نابهم حق من حقوق الله لم تلههم تجارة ولا بیع عن ذکر الله حتی یؤدوه- (بخاری)

فی بیوت - ۳۶- خبر مقدم - اذن الله صفت بیوت - فیها تکرار برائے تاکید - رجال مبتدا مؤخره یا فاعل د یسبح علی سبیل التنازع -

فی بیوت الخ دوه ترکیبه دی - ۱- فی جار بیوت موصوف اذن الله الخ صفت موصوف مع الصفة مجرور جار مع المجرور متعلق یسبح شو. رجال فاعل د یسبح دے فیها تکرار د فی بیوت برائے تاکید دے - ۲- بیوت خبر متقدم رجال نکره موصوفه مبتدا مؤخره ده.

والذین کفروا - ۳۹- یعنی عمل نیک د کفارو په سبب د شرک سره لغو دے -
او کظلمٰت الخ - ۴۰- دا بل قسم کافر دی چه عمل ئے هم خراب دے
الم تر ان الله یسبح الخ - ۴۱- یعنی د باری تعالیٰ تصرف داسے بدهی دے لکه چراغ په توره شپه کښے - او خوانان بے شماره ئے هم په مساجد کښے د باری تعالیٰ توحید بیا نوی دومره خلق

٭ رجال فاعل دے د فعل محذوف چه یسبح دے او دا جواب د سوال مقدر دے چه من یسبحه جواب یسبحه رجالٌ - عبدالرحیم عفی عنه-

خو غلط خبره نه کوی ـ او بیا داسے نیک خلق او عقل هم دا توحید
غواړی اوکوره ـ "الم تران الله یسبح الخ" ـ الم ـ
ولله ملک السموات الخ ـ ۴۲ ـ الم تران الله یزجی الخ ـ ۴۳ ـ
والله خلق کل دآبة الخ ـ ۴۵ ـ ویتقه ـ ۵۲ ـ پۀ اصل کښے یتقیه
ده نو ئ پۀ جزم کښے حذف شوه او ق ساکن شو پۀ قانون د
کتف شره (شافیه)
ثلث عورات لکم ـ ۵۸ ـ ای هذه الاوقات ثلث عورات لکم
والقواعد ـ ۶۰ ـ جمع قاعدة لان فواعل جمع فاعل مخصرفی
فین هوالک ـ هالک ـ فوارس ـ فارس ـ (بخاری)
من بیوتکم ـ ۶۱ ـ ای اولادکم ـ تحیة من عند الله ـ نیکه
دعاده د خدائے تعالیٰ د طرفه ـ مبارکة برکتی ـ طیبة سُتره
عن انس ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال یا بنی اذا دخلت
علی اهلک فسلم یکون برکة علیک وعلی اهل بیتک (ترمذی)
بحواله مشکوٰة ص۳۹۹)
واستغفر لهم الله ـ ۶۲ ـ ځکه چه پۀ ظاهر کښے تقدیم د دُنیا
راغلے دے پۀ دین باندے (عثمانی)
لا تجعلوا دعآء الرسول الخ ـ ۶۳ ـ اضافت د مصدر دے
فاعل ته یا غیر فاعل ته ـ
یتسللون ـ چه پټ پټ راوځی ـ فتنة فی الدنیا ـ عذاب الیم
فی الاٰخرة ـ
الا ان لله ما فی السموات الخ ـ ۶۴ ـ منا فقان د دے مسئلے د
وجے نه پۀ داسی تهمتونه کوی ـ

ختم شو نور بفضله تعالیٰ

(۲۳ ـ ۶ ـ ۱۴۰۱ ھ)

خدایا بعزت که خوارم مکن ـ بذل گناه شرمسارم مکن

لیس علیکم جناح ان تاکلوا جمیعا او اشتاتا (۶۱)
ما اکل رسول الله صلی الله علیه وسلم علی خوان ولا سکرجه: خوان میز سکرجه تالی، پواځے خوراک منع دے د تکبر یا د بخل نه
قال صلی الله علیه وسلم الا انبئکم بشرارکم الذی یا کل وحده ویجلد عبده ویمنع رفده
مشکوٰة ص۴۹۲
یعنی د تکبره وجه نه یواځے خوراک منع دے
ــــــــ
هه چه اول مفتوح او ثانی مکسور وی نو مکسور ساکن کیږی تخفیفا ۱۲
ــــــــ
سوره ۱، منه سرغړونی بلند د رسول علیه السلام تاسوته الخ (۲) منه سرغړونی بلند خپله نبی علیه السلام ته الخ
ــــــــ

بسم الله الرحمن الرحيم

۲۵- سورۃ فرقان مکی دے- ۷۷

قبل فاطو و بعد یٰس - زمانۂ نزول دَمکے معظمے دورِ متوسط دے -

ربط! لکہ چہ دَ نذر دنیا ز بل خوک لائق نشتے بے دَ باری تعالیٰ نو په دغه شکل برکات د هنده هم بل خوک نشته -

فائده:- دَ دے سورت نه شروع شوه نفی دَ شرک فی البرکت برکت ثبوت الخیر الالٰهی فی الشئی (امام راغبؒ)

خلاصه په دے سورۃ کښے دوه حصے دی - په حصّه اوّل کښے (۱) دلائل عقلیه - (۲) دلائل نقلیه بطور دَ تخویف دینوی (۳) دعوی سورت چه برکات د هنده صرف باری تعالیٰ دے - (۳) درے ځله مذکور ده - په اوّل کښے او په (۲) درمیان کښے او په (۳) اخر کښے -

په درمیان کښے دَ دے هم اعلان دے چه چا ته تاسو برکت د هنده وائے - دَ هغوی ذبانی بیان واؤرے په قیامت کښے -

په حصه ثانی کښے بیان دے چه په اخرت کښے هم برکات د هنده خاص باری تعالیٰ دے - په دے اتوؤ قسمو دَ مؤمنانو باندے - یعنی په اخرت کښے برکت دَ باری تعالیٰ خاص دے او په دُنیا کښے عام دے -

وقدمنآ الی ما عملوا من عمل الخ - ۲۳ -

اثر دَ شرک خلود فی النار او بطلان دَ عمل صالحه دے
او اثر نیک عمل نه شی ورا نه ولے - او اثر دَ توحید دخول فی

والذین لایدعون الخ ۶۸ -
وحشی نبیؐ ته خط راولیږلو چه زه توبه کناهونه ما کړی دی آیا زما ایمان منظور دے
نو نبیؐ ورلیکل الّا من تاب - نو وحشی اولیکل چې زما تسلی اونشوه نو نبیؐ ورلیکل ان الله لایغفر الخ شارعت نوهغه ورلیکل چه زما تسلی پیا هم اونشوه نو نبیؐ ورلیکل قل یعبادی زمر ۵۳ نو هغه ایمان راوړو -
(مسند امام اعظم ۲۲۹ باختصار)

الجنة فی الجملہ دے - نو دا اثر بہ عمل شی ورانہ ولاړ - نو بہ عمل مضر نہ دے اثر د تو نید تہ - شہ چہ فی نفسہ مضر نہ دے - لکہ چہ داخیال دے د مرجیو (مسند امام اعظم ؒ ص۱۸۱) لہ

لولا دعآئکم - ۷۷ - اضافت د مصدر دے فاعل تہ - یا مفعول تہ -

فقد کذبتم - یعنی د بلنے پہ خائے تاسو تکذیب اوکہ - یا باری تعالی بلنہ اوکړہ او تاسو تکذیب اوکہ -

یکون ای جزاء التکذیب - لزاما - ای لازما -

ختم شو سورة فرقان بفضلہ تعالی

(تاریخ کتابت - ۸۳ - ۳ - ۱۹)

فسئل بہ خبیرا - ۵۹ - فسئل بسؤالک ایاہ خبیرا (قرطبی ص۶۳ ج۱۳) یعنی د صفت چاند سوال کوہ چہ ستا پہ سوال خبر دے - (۲) سوال وکړہ د خبردارنہ چہ پخپلہ باری تعالی دے د اجاصہ ن د باری تعالی د شأن او برکت نہ څہ خبردے - (عثمانی)

الرحمن خبر دے د مبتدا محذوف او فسئل خان لہ مستقل جملہ دہ او فا فصیحہ دہ - (روح المعانی ص۳۸ ج۱۹)

یضاعف لہ العذاب الخ ۶۹ یعنی د گناہ لوئے دے نو عذاب بہ ئے ہم لوئے وی ۱۲ (عثمانی)

روی نیز عن الحارث عن ابی مسلم الخولانی قال لما نزل معاذ حمص اتاہ رجل شاب فقال ما تری فی رجل وصل الرحم وبر وصدق الحدیث و وادی الامانة وعف بطنہ وفرجہ وعمل ما استطاع من خیر غیر انہ شک فی اللہ و رسولہ قال انہا تحبط ما کان معہا من الاعمال قال فما تری فی رجل رکب المعاصی سفک الدماء واستحل الفروج والاموال غیر انہ شہد ان لا الہ الا اللہ وان محمدا عبدہ ورسولہ فقال معاذ ارجو واخاف علیہ قال الفتی واللہ ان کانت حی التی احبطت ما معہا من عمل ما تضر ہذہ ما عمل معہا ثم انصرف فقال معاذ ما زعم ان رجلا افقہ بالسنة من ہذا ۱۲ (مسند اعظم ص۱۸۱)

لہ یعنی د دے تفصیل دا حلتہ چہ اثر د توحید تعلق دے جنت نہ فی الجملہ اګر کہ پہ قدر د عمل بہ او کړیکیا چہ هغہ سړے بہ تعرض د جہنم کښے چہ وی او موحد وی بیا تر نہ خدائے تعالی را اوویستہ او چہ اثر د شرک د خولے دے جہنم د او ابدا خالدا ۱۲

(رقصه) حضرت صاحب ... فرمائیلی چه دَ پاره تلاوت وسبق نه قضا کوَلو نو دَ دے سورت حاصل نے اشارتاً اووے نکه (۳۴۳) دَ سورت مضامین آسان دی، نو یو طالب اووے چه حضرت صاحب! تهٔ موښږ پوهه کوے او که زموږ وخت بے فائدے ضائع کوے؟ نو حضرت صاحب په خوشحالئ سره دَ سورت حاصل تفصیلاً اووے او بیا دَ سبق نه لے او فرمائیل چه کهٔ تاسو مانه کنځل هم کوے نو زهٔ هیڅ کله نه خفه کیږم ځکه چه تاسو په دَ خدائے تعالیٰ کتاب خلقو ته خائیئ (رسا له تعلیم القرآن فیوضات حسینی حضرت صاحب ص۱۱ و ص۱۲)

- - - - -

؎ چه پکوم سورت کښے طسٓم راغلی وی ۱۲

؎ دَ حجرات نه تر آخره پورے ۱۲ ۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۶. سُوْرَةُ شُعَرَاءِ مَكِّي دے. ۲۷

****

قبل النمل و بعد الواقعه. زمانه نزول دَ مکے معظمے دور متوسط دے.

ربط دَ دعوی تبارک نه منونکی کوم کوم قومونه هلاک شو خیال اوکړئ. نو دا سورة تخویف دینوی دے.

خلاصه په ابتدا کښے تمهیدی بیان. دلائل نقلیه. دلیل عقلی دَ دوه وُ سوالونو جوابونه. ۱: دَ دهٔ خنګ ته جنات راځی. جواب: انهم عن السمع لمعزولون. ۲۱۲.

۲: دا شاعرانه کلام دے. جواب: والشعراء یتبعهم الغاوٗن. ۲۲۴.

ثمره. چه هرکله برکات دهنده بل څوک نشته نو حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړئ. باقی تبعی مضامین دی.

طسٓمٓ ۱-۱. هو من اسماء الله تعالیٰ. وقیل اقسم بطوله وسنائه وملکه. (خازن)

عن براء ابن عازبؓ ان النبی صلے الله علیه وسلم قال ان الله تعالیٰ اعطانی سبع الطوال مکان التورٰت. واعطانی المبین مکان الانجیل واعطانی الطوسین مکان الزبور وفضلنی بالحوامیم. وَ المفصل ما قرئهن نبی قبلی (قرطبی)

واذ نادٰی ربك موسٰی. ۱۰. دَ موسیٰ دَ قصے نه درے مسئلے معلومیږی (۱) په دینی کارونو کښے دَ یو بل نه امداد غوښته لکه موسیٰ علیه السلام دَ هارون علیه السلام نه. (۲) تلطف فی الدعوة لکه موسیٰ ؑ چه کړے وُه. (۳) دَ چا پرورحستیٔ پے دَ چا ذلت دے

لکه چه فرعون د موسیٰ علیه السلام بے رُخی اوکړه نو ذلیل شو (تهانوی)

و تلك نعمة تمنها علی ان عبدت بنی اسرآئیل - ۲۲ -

(۱) تلك لعمة موصوف تمنها علی صفت موصوف سره د صفت نه مبتدا - ان عبدت په تقدیر د جار سره چه با ده خبر -

(۲) تلك اشاره ده مافی الذهن ته مبتدا - نعمة تمنها علی خبر ان عبدت تفصیل د تلك -

(۳) ا تلك نعمة تمنها علی ان عبدت ای لان قتلت یعنی عبدت په نبطی ژبان کښے دے په معنیٰ د قتلت - (لغات القرآن)

قال فرعون و ما رب العلمین - ۲۳ -

قال رب السموٰت الخ - ۲۴ -

مَا شارحه چه تپوس پے کیدے شی د معنیٰ د لفظ - په هل بسیط سره تپوس کیدے شی چه دا شے موجود فی الخارج دے یا نه -

او مَا حقیقیه سره تپوس کیدے شی د ماهیت د شی نه - نو بعض وائی چه فرعون او وے چه جواب موافق د سوال نه دے ځکه چه ده تپوس د ماهیت کوم او دے جواب کوی په عوارض سره - بلکه حقیقت دادے چه فرعون په دے اصطلاحات د فن خبر نه وه - خو هغه دلسے رد اوکړ په موسیٰ ع چه تاسو نه اورئ چه دے څهٔ وائی چه ما ته رب نه وائی - (عثمانی)

فکبکبوا فیها هم والغاون - ۹۴ - اکب لازم او کب متعدی او کبکب تکرار ته وئیلے شی ارتاوید ه -

تعبثون - ۱۲۸ - عبث بے فائدے کارته وائی - په نماز کښے حرام دی او په خارج کښے مکروه دی -

له و من زعم من اهل المنطق ان هذا سوال عن الماهية فقد غلط فانه لم يكن مقرا بالصانع حتى سأل عن الماهية بل كان جاحدا بالكلية فيما يظهر ۱۲ ابن کثیر ج ۳ ص ۳۳۲ ۱۲

- - - -

له تاکید د ضمیر متصله مرفوعه په منفصل سره جائز دے برائے عطف سره د فصل نه ۱۲

ولا تخزنی یوم یبعثون - ۸۷ (تفصیل ابن کثیر ص ۳۳۹ ج ۳)

اول تپوس کیږی په ما شارحه سره چه ما الغضنفر مثلاً اسد - بیا په هل بسیط سره هل الاسد موجود جواب نعم - بیا په ما حقیقیه سره چه ما الاسد جواب حیوان مفترس -

فعقروها فاصبحوا نٰدمین - ۱۵۷ - دوی (۲) حسین بچی وے د هغوی ځاروی چه د یو ده هغوی مصدغ تذارتنا او وے کړ تا سو داوېنه مه کړه نو موبز ده به ستا سومقصد پوره کړو نو هغوی دغه زخمی کړه نو صالح علیه السلام اووے چه تا سو به هلاکیږئ نو اوله ورځ ئے رنګونه زیړ شو او په دویمه ورځ سور شه او په دریمه ورځ ئے رنګونه تور شو نو دوی د صالح علیه السلام په تلاش کښې شو چه مړے ئے کړی - او په کارخو داوه چه تائب شوی وے - لکه ده یونس علیه السلام قوم چه تائب شو نو عذاب تے واپس شو - نو هلاک شو - (معارف)

وانه لتنزیل رب العٰلمین - ۱۹۲ - دا ګمان مه کوئے چه نبی علیه الصلوٰة والسلام ئے د ځان نه جوړه وی - بلکه د رب چه څه رنګ د جسم رب دے نو دغه شے د روح هم رب دے او د روح تربیت کیږی په کتاب الله سره - لکه چه د جسم تربیت کیږی په غذا سره -

نزل به الروح - ۱۹۳ - نو دا ګمان مه کوئے چه د جبریل (ع) نه به هیر شوے وی بلکه هغه روح دے طاقت او حفظ والا دے - الامین - نو دا ګمان مه کوئے چه دهٔ به غدر کړے وی -

علٰی قلبک - ۱۹۴ - نو ګمان مه کوئے چه نبی (ص) به پے نه وی پوهه شوے بلکه زړه ته ئے دا قرآن راغلے دے -

بلسان عربی مبین - ۱۹۵ - نو دا ګمان مه کوئے چه نبی (ص) به په دے لسان نه پوهیږی - بلکه دا کتاب په عربی فصیح دے -

وانه لفی زبر الاولین - ۱۹۶ - نو دا ګمان مه کوئے چه دا نوے مسئله ده بلکه اصلی مضمون د ده او د مخکینی کتابو نو یو دے -

اولم یکن لهم اٰیة ان یعلمه علماء بنی اسرآئیل - ۱۹۷ -

وانا من الضالین (ر۲) ځان نه حیران وه رشیز پنبوی (۱) تائید: ان تضل احدٰهما فتذکر احدٰهما الاخرٰی (بقره ع۳۸) یا خره روک دم اوس راغلم ته ځه اوکړه تائید ۲) ضل الماء فی اللبن - (۲) اذا ضللنا فی الارض - (السجده ع۹) شیخ سرحد (۳) غدائره مستشزرات الی العلٰی - قضل العقاص فی مثنی ومرسل - (سبع معلقه)

نو داگمان نه مه کوئے چه دا مسئله پخوانو علماؤ نه ده کړے.
دا سے مضمون په پنځم[٣] کښے د دریم ایات نه ترلسم[١١] پورے. او په تکویر کښے د نولسم[١٤] ایات نه ترپنځویشتم[٢٥] پورے هم شته.

واخفض الخ - ۲۱۵ - سلوک مع الاتباع -

فان عصوک - الخ - ۲۱۶ - سلوک مع الاغیار -

وتوکل - الخ - ۲۱۷ - تسلی -

الذی الخ ۲۱۸ - باعث توکل -

والشعرآء - الخ ۲۲۴ - قالت عائشة رض الشعر کلام فمنه حسن ومنه قبیح -

وسیعلم الذین - الخ - ۲۲۷ -

قصه ابوبکر صدیق رض چه وفات کیده نو د اصحابو رض په مرضائے د خلافت خط اولیکه او اصحابو رض ورسره بیعت اوکړه نو علی رض اوفرمایل قبول دے دا خلیفه وان کان عمر رض روافض دا آن وصلیه وائی - لیکن دا آن مخفف دے د مثقل نه یعني یقینا دا مکتوب ملفوف عمر رض دے - یعنی ستا وروستو بل څوک سوا د عمر رض نه مناسب نه دے -

د دے خبرے تائید معلومیږی د هغے نه چه کله عمر صاحب رض زخمی شو نو علی رض ورته اووے چه ځما امید دے چه تا به خدائے تعالیٰ خپلو ملګرو ته اورسوی - مابه چیرا اوریده د نبی علیه الصلوة والسلام نه چه فعلت انا وابوبکر رض وعمر رض وغیره (بخاری)

چه هرکله ابوبکر صدیق رض وفات شو نو خط کهلاؤ شو نو په هغے کښے مکتوب وو.

بسم الله الرّحمٰن الرّحیم ط هذا ما اوصی ابوبکر بن ابی قحافه عند خروجه من الدنیا حین یؤمن الکافر ویتقی الفاجر

د شعرو جواز شروط: (۱) خالی به وی د دروغونه. (۲) او د ریانه. (۳) د هجوے نه د صفحه چاچه د صفحه هجوه ناجائزه وی (۴) خالی به وی د ذکر د حق نه. (۵) او د تغنی نه (۶) خالی به وی د اوقات د صدح نه. (۷) خالی به وی د دیر شغل نه چه بیګی ته اوزګار نه وی. فریقه ممنت / م ۳۴

نظم او نعت په خوش آوازۍ سره بلا مزامیر مکروه ده عند البعض او سره د مزامیرو نه مکروه ده تحریمًا په اتفاق سره او مزامیر بلا نغم ۳۴۷ هم حرام دی او نعت او نظم بلا خوش آوازۍ

او نظم جائز دے په اتفاق سره (وغیره) ...

ويصدق الكاذب انى استخلفت عليكم عمر بن الخطاب رض فان يعدل فذلك ظنى به ورجآئى وان يجر ويبدل فلا اعلم الغيب وسيعلم الذين ظلموا اى منقلب ينقلبون (ازالة الخفآء ج ۲ ص ۱۹۱)

ختم شو شعراء بفضله تعالىٰ

(۲۷ - ۶ - ۱۴۰۱ هـ)

مرا گر بگیری بانصاف و داد | بنالم که عفو ام نداین وعده داد

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۲۷- سُوۡرَةِ نَمل مَکّی دَے- ۸۴

قبل قصص وبعد الشعرآء- زمانہ نزول دَمکے معظمے دورِ متوسط دَے-

ربط برائے اثبات دعوائے تبارکَ ذکردَدُوہ وُ دلیلو نو (۱) غیبدان یوائۓ باری تعالیٰ (۲) اوکارساز هم صرف باری تعالیٰ دَے۔

خلاصه پہ دے سورۃ کښے دُوہ دعوے دی (۱) غیب دان صرف باری تعالیٰ دَے (۲) هلاکونکے او نجات ورکونکے هم صرف باری تعالیٰ دَے- او دَ پیغمبرانو کمال دادے چہ دَعذاب پہ وخت کښے بچ کیدے شی-

(۱) دَ اولے دعوے دَ تائید دَپاره قصه دَ موسیٰؑ ذکر کیږی چہ هغه اووے "اِنِّیۡۤ اٰنَسۡتُ نَارًا"- ۷- دَخدائے تعالیٰ نورته ئے نار اووے ځکه چه غیب دان نه وه- او قصه دَ سلیمانؑ هم ذکر کیږی چه دے وائی "مَالِیَ لَاۤ اَرَی الۡهُدۡهُدَ"- ۲۰- یعنی هدهد ورته معلوم نه شو نو غیب دان نه شو- دامشت نمونه خروار است-

(۲) دَ دُویمے دعوے داشاعت دَپاره قصه دَ صالح علیه السلام پہ ذکر شی چه "اَنَّا دَمَّرۡنٰهُمۡ"- ۵۱- "وَاَنۡجَیۡنَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا"- ۵۳- یعنی نجات او هلاک ځما کار دَے نه دَ پیغمبرانو- دَ هغوی کمال دادے چه دَعذاب پہ وخت کښے بچ کیږی-

او قصه دَ لوط علیه السلام پہ ذکر شی چه "فَاَنۡجَیۡنٰهُ"- ۵۷- "وَاَمۡطَرۡنَا عَلَیۡهِمۡ مَّطَرًا"- ۵۸-

بیا دَ هغے دعوے دَپاره دُوه ثمرے په "قُلۡ" سره بیانیګی په

پہ ظهور دَ غابښونو سره دَ ۲

معلومه شوه هاجب کښل ته کله حقیقت د مکشوف معلوم نه وی۔ (۲) تجلی شانی
معلوم شوه پیغمبرانو اولیاء هم ویه مړونی اعداد مخبر غلط شوه ځکه چه صالح علیه السلام او لوط علیه السلام ځان نه شی بچ کولے او خپل مخالف نه شی هلاکولے بلکه هلاکونکے صرف الله تعالیٰ او هم بچ کونکے صرف الله تعالیٰ دے۔ نو دَ اکثر خبرو غلط شوه
ثمکث الخ ۲۲ ایکث الشيث مع الاستغفار المکث الدوام اللبث الاقامة بالمکان- (الامام السیوطی)
صفت خلقیة تواهدکه ۱۰ عد الانبیاء- مشکوٰة ص ۴۹۲
معلوم شوه چه انتها د ضمه په ځے

لا اذبحنه الخ ۲۱ - اذا سخرله انظر لم ۹ ۴ ۲ ۳ پیسلم التسخیر الا بالتادیب و -

سبیله د لف نشر غیر مرتب سره -

قل الحمد لله وسلم الخ - ۵۱ - د دویمے[۲] دعوے سره - قل لا یعلم الا - ۶۵ - د اولے[۱] دعوے سره - فقل انما انا الخ - ۹۲ - هم د اولے[۱] دعوے سره لږی چه غیب دان نه یم صرف منذریم - وقل الحمد لله - ۹۳ - د دویمے دعوے سره لږی چه کارساز نه یم کارساز صرف باری تعالیٰ دے - د اولے[۱] ثمرے نه بعد لوازم[۵] اِلٰه بیا نیکی بطور تنویر - دوه[۲] دلائل عقلیه یو[۱] د غیب دانئ - ۷۵ - او بل[۲] د کارسازی - ۸۶ - او یو[۱] دلیل وحیٔ دے - ۹۱ -

ان بورک من فی النار ومن حولها - ۸ -

(۱) مبارک دے هغه تجلیٔ چه په اور کښے ده (۲) یا هغه څوک چه په طلب د اور کښے دی او هغه ملائک چه چاپیره د اور دی (عثمانی)

فتبسم ضاحکا من قولها - ۱۹ - مسکے شو نو اوے خندل - بلا اختیاره د فرط سرور نه (عثمانی) نو اعتراض لازم نه شو چه ضحک د شان د پیغمبرؐ سره مناسب نه دے - حدیث برمشکوٰۃ

فائده :- تبسّم[۱] مستحب دے - یعنی خنده پیشانی -
(۲) ضحك مکروه دے چه د خندا آواز صرف پخپله واوری -
(۳) قهقهه حرام ده چه آوازئے بل څوک واوری -

وادخلنی برحمتك - ۱۹ - دا توسل دے په صفت د باری تعالیٰ سره - فمکث - ۲۲ - پس حصار شو هدهد - غیر بعید - ډیر لږ نه ئے - فقال - پس راغے او وئے وے -

انه من سلیمان وانه بسم الله الرحمٰن الرحیم ۔ ۳۰ -
عام مفسرین وائی چه بسم الله برائے تبرک ده - او حضرت صاحب فرمائی چه دا مطالبه د توحید ده - ای استعینوا خاصة باسمه تعالیٰ -

السیاسیة ۱۲
کشف د انبیاء قطعی من قریب دے او د اولیاؑ ظنی من بعید دے - (مولانا محمد قاسمؒ)

الا تعلموا الخ نحمهم الله التسلط بالجبروت لیعز من اذله الله ویتنزل من اعزه الله - مشکوٰۃ ۲۲ یعنی ملعون دے -

له په خنده قهقهه سره د ځ نور ختمیږی ۱۲ ۱۲

زینا الخ - ۴ -
چون کسی از مرض گل داشت دوست، گرچه پند ارو کر خود قوت است - قوت اصلی را فراموش کرده است ؛ دوره د مقوت مرض آورده است -

ان الملوک الخ - ۳۴ - صوفیه فرمائی چه په دغه شکل محبت د باری تعالیٰ یو زړه ته داخل شی نو په دغه زړه کښے انقلاب راولی یعنی محبت د غیرالله چه معزز وه نو ذلیل شی او محبت د الله تعالیٰ په کښے معزز شی -

فما آتٰنِ الله - ۳۶ - هغه روحانی او مادی دولت -

قال الذی عنده علم من الکتاب - ۴۰ - (۱) دا آصف بر خیه دے او کرامت د ولی معجزه د هغه پیغمبر وی -

(۲) یا خو سلیمان ؑ (۳) یا جبریل ؑ مراد دے او دا معجزه د سلیمان ؑ ده -

ننظر اتهتدی الخ - ۴۱ - یعنی چه د هدایت موندلو استعداد په کښے څومره دے - لدینه معلوم شو ثبوت د امتحان -

وصدها ما کانت تعبد من دون الله - ۴۳ - (۱) یعنی د دروغو معبودانو محبت دے لره منع کړے وه د حاضرے نه ورته د صداقت اجمالی علم دیته ځکښے شوے وه -

(۲) منع کړه سلیمان ؑ دے لره د معبودانو یا طلو نه -

قیل لها ادخلی الصرح الخ - ۴۴ - مقصود تحقیق د دے وه چه څه د لګے د شیشے او د اوبو فرق دے او نه کښ - نو دغسے د معبود باطل او معبود حق هم دے فرق نه وه کړے - نو چه د دے په پښو وویخته وو هغه معلوم مؤل وو - معلومه شوه چه ستر خه شے دے - تائید : حور مقصورات فی الخیام - رحمٰن : ۷۲

لولا تستغفرون الله - ۴۶ - په استغفار کښے عاجزی پکار ده -

(بیت)

زوړ زاری عارف ژند پوش
پیچی را ناجاح سگ آمد بگوش

نو دے پښکاره شو نو هغه عارف د سپی پښتان ولاړ وه دعا ئے غوښته د سپی د آواز پشان - نو هغه ده ته داو وے -

مشهوره ده چه د بلقیس سره سلیمان ؑ نکاح کړے وه.

په دے باب اصالیب (؟) روح المعانی قصه ختم شو عبدالله بن عتبه - د شتونیکو د عنه کښے پیش شیر سری ته دمیچه آواز په غوښتو کړو -

(۱) هر کله چه ما ته معلومه شوه چه باری تعالیٰ په ما عاجزی خوشحاله وی نو ما کیخودو د سر نه تکبر او ورا ئے - (۲) پیشان د سپی ما هم پیر آوازونه وکړل ، چه ما د سپی نه بل عاجز ونه لیدو -

۳۵۱

(۱) چون دیدم که او عاجزی میخرد ‏ نهاده ز سر کبر و رائے خرد

(۲) چون سگ بر درش کردم آوازبسی ‏ که عاجز تر از سگ ندیدم کسی (بوستان)

واذا وقع القول علیهم اخرجنا لهم دآبة من الارض الخ - ۸۲ -

په آخیره زمانه کښے به د صفا نه یو دابه راوځی چه د هغے په یو لاس کښے به عصا وی د موسیٰ ؑ په هغے به سپین مهر لګوی په مسلمانانو باندے - او په بل لاس کښے به ئے ګوتۍ وی د سلیمان ؑ په هغے به تور مهر لګوه وی په کفارو باندے - د دآبة الارض نه مقصد تحقیق د کفارو دے چه د علماء او انبیاء خبرے دوی اونه منلے او س ئے د یو حیوان لا یعقل خبرے منی - (علامات قیامت)

وتری الجبال تحسبها جامدة وهی تمر مر السحاب - ۸۸ -

(۱) ته به په ګمان کوے او س د ساکن چه دوی به روان نه شی او دوی به د سحاب پشان جلد روان شی -

(۲) ته به په ګمان کوے د ساکن د سُرعتِ سیر د وجه نه - او هغوی به د سحاب پشان روان وی -

من جآء بالحسنة - ۸۹ - یعنی نیکی ئے د خدائے پاک دلیاره او د رسول - نیکی کول معتبر نه دی بلکه د خدائے دلیاره او د رسول معتبر دی -

(بیت)

شرط من جاء بالحسن نی کردن است ‏ بلحسن را سوئی حضرت بردن است (رومی)

په دغه شکل بدی ده یعنی د بدئ کول نقصان نه دے بلکه د بدئ وړه د لیاره د باری تعالیٰ ته نقصان دے - الله تعالیٰ دِ تے مونږه او ساتی امین -

ختم شو سورهٔ نمل بفضله تعالیٰ وکرمه

عقوبت مکن عذر خواه آمدم ‏ بدرگاه تو عذر خواه آمدم

منجاء بالحسنة ۸۹ - قال تعالیٰ یا ابن آدم تفرغ لعبادتی املاء صدرک غنی واسد فقرک والا تفعل ملات یدک شغلا ولم اسد فقرک (مشکوٰة مترجم)

فتلک بیوتهم خاویة - ۵۲ - خالی دی - او یا ساقطة علی عروشها بقره ع ۳۵ غیبدات - آیت ۴۷، ۱۵، ۶۵، ۹۲ کار ساز ۴۵، ۵۴ ۵۹، ۹۳ ۶۰، ۶۱، ۶۲ ۶۳، ۶۴ -

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۲۸- سُوْرَةِ قَصَصْ مَكِّي دَه - ۹۴

بعد النمل و قبل بنی اسرآئیل - زمانه نزول دَمکے معظمے دورمتوسط دے -

ربط هرکله چه مسئله دَ توحید صافه شوه نواوس دَ رسَنو - په بها درئ سره - مصائب به راځی برداشت کوه - لکه موسیٰ علیه السلام -

خلاصه ۲ په حصه اوّل[۱] کښے تفصیلی واقعه دَموسیٰ علیه السلام چه مشتمله ده په شپږ[۶] وامورو باندِ - چه متفرع به شی په شپږ[۶] و امورو دَ نبی علیه الصلوة والسلام دَ پاره - په آخیر دَ سورة کښے -

(۲) او حصه ثانی کښے دلائل[۵] عقلیه - دلیل[۱] نقلی دَ مخکښنے کتابونو دَمنونکو نه دی - او اعلان دے چه په دنیا غره ورمه کوه - راشه توحید تسلیم کړه - قارون چه په دنیا غرور کاوه نوځهٔ شو -

دَ دواړو[۲] حصو په درمیان کښے جمله معترضه ده دَ پاره دَ صداقت دَ نبی کریم صلے الله علیه وسلم - ۱

لیکون لهم عدوًّا وّحزنا - ۸ - ترتیب دَ عداوت په التقاط باندِ مشابه شو دَ علت غائی سره نو مستعمل شو په کښے حرف دَ مشبه به - نو دا استعاره مصرحه تبعیه فی الحرف شوه (زقاره)

فقالت هل ادلکم علیٰ اهل بیت الخ - ۱۲ -

یباح مال الحربی برضائه ولو بعقد فاسد فان استیجار الام لارضاع الابن فاسد عند الحنفیة (نوادر ص ۱۰۶)

علی حین غفلة من اهلها - ۱۵ - (۱) بین العشآء والمغرب (عطاء وابن عباس)

۱ وَنُرِيدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِى الْاَرْضِ (الآیة ۵) عمر رض عمار رض له کور ته کړه او بیا ئے معزول کړه نو او ئے ویل چه ته به خفه شوے ئے خو ما دا خو دله ستا به کور ته ئے سره چه وَنُرِيدُ ورته نو کورنری ځهٔ شے نه دے نو خفه او وئے چه تا کله ماله کور ته کړه نو به خوشحاله شم او کله چه معزول شم نو به خفه نه یم (تاریخ)

۲ دا خلور مه تفریع ده اعراف طٰهٰ قصص بیان دے چه په بهادرئ سره بیان کوه لکه موسیٰ علیه السلام خو په اعراف کښے نفی دَ شرک فی التصرف او په طٰهٰ کښے نفی دَ شرک فی الشفاعت او قصص کښے نفی دَ شرک فی البرکة په بهادرئ سره بیا نوه ۱۲

(۲) او نصف النها ر (سعید بن جبیر)

قال رب انی ظلمت نفسی - ۱۶ - المعاهدة التی تحرم دم الحربي عام للقالی والحالی فان موسیٰ لم یعاهدهم قالا فلذا سمیّ دم القبطي عمل الشیطٰن واستغفرمنه (نوادر ص۱۰۱)

فائده :- اجتهادی غلطی دَ پیغمبرانو راځي او په هغې گرفت هم کیدے شي - او که هغې اصلاح کیدے شي - په خلاف دَ غیر پیغمبرانو -

فلمآ اراد ان یبطش الخ - ۱۹ - موسیٰؑ اراده وکړه چه قبطي اُو وهي او زور نئے کوله خپل ملګري ته نو هغه ګمان اوکړو چه ما وَ وهي نو حال ښکاره کړ -

قال ارید ان انکحک احدی ابنتیّ هاتین - الخ - ۲۷ - مراد معینه ده - او بالغه جینئ خپل مهر پلار ته بخلے شي -

فلما قضٰی موسی الاجل الخ - ۲۹ - قال ابن عباسؓ قضٰی اکثرهما واطیبهما (بخاری ص۳۶۹)

واضمم الیك جناحك من الرهب - ۳۲ - هر خائف چه لاس په زړه کیدی نو خوف زائل کیږی (جمل)

اجرهم مرتین - ۵۴ - ځکه چه ایمان بالذات په انبیاء نو ایمان بالتبع دے په بنی علیه الصلوٰة والسلام او بالعکس نو حاصل شو ایمان په هر یو مرتین نو اجر ئے هم مرتین شو (شیخ اکبر فی الفتوحات)

و یدرئون بالحسنة السیئة - ۵۴ - احنف بن قیسؓ ته چا کنځل کول هغه ورته اووے چه دلته کنځل خلاص کړه دَ خلقو مخکښے را ته کنځل مه کوه زۀ فوجي افسریم نوکران به دے بے عزته کړي -

مالك بن دینارؒ ته چا اووے چه اے مکاره نو هغه اُووے - چه دغه ځما اصلی نوم دے - او خلق راته هسے حضرت صاحب وائي -

ابراهیم ابن ادهم نه یو سپاهي تپوس اوکړو دَ ښار هغه مقبرے ته ئے اشاره اوکړه - چه دا ښار دے - هغه ورته اووے چه ته لاما بو دے

هٰذا من عمل الشیطٰن (۱۵) دا جګړه ستا سو یا دا ظلم ستا سو اے قبطیانو ۱۲

ظلمتُ نفسی (۱۶) کمی ئے اوکړه دَ ځان سره او س به دَ وطن نه ځم تائید کهف ۳۷ -

فاغفرلی (۱۶) اے مولا ما پانړ سره واچوه دَ دښمن نه ر شیخ سرهندی)

په غلطئ اجتهادی بانی خو تواب ملا دینے ئے دَ وجه دَ سعي نه او په صحیح کښے دوه ثوابه دی دَ حق او دَ سعي ۱۲

لے دا جواب دَے دَ سعید بن جبیر چه تپوس کړے وه دَ ابن عباسؓ نه دَ مودے دَ موسیٰ علیه السلام کله چه یهود دَ حیرے دَ سعید بن جبیرؓ نه تپوس او کړے دَ مودے دَ موسیٰ علیه السلام

۱۲ ۱۲ ۱۲

اِنّ خیر مَن استاجرت - الخ - ۲۶

عمرؓ په او بنلو قبل مکل دخارف دوجه نه نو علیؓ اووے چه امیر المؤمنین دے ایت بیه مصداق وه -

ابراهیم بن ادهم دالی څه درے خلله خوشحاله شوے یم په جهان کښے یو توقی ځما په کمیره پورے توق کولے نوځه خوشحاله شوم چه

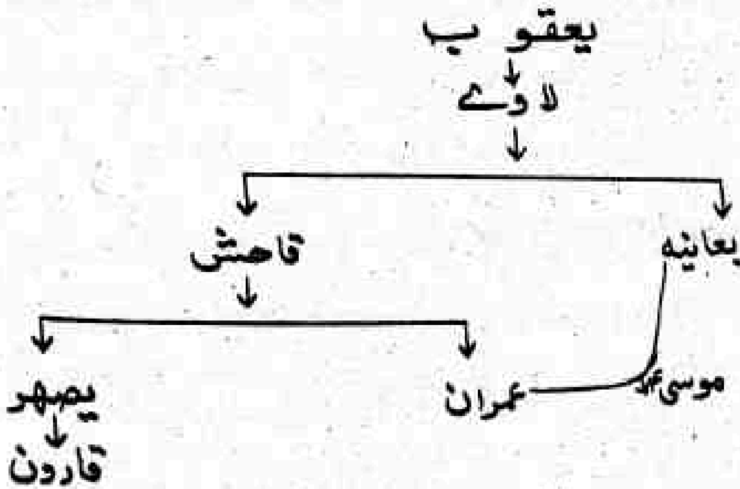
څه دېر عاجز یم په دے جهان کښے په جوماتِ کښے ناجوړه پروت وم نو موذن اووے چه اوځه نو ځما د وتلو طاقت نه وو نو ځنګه دلګه

توق کوے. نو دغه سړی مات کړا او روان ئے کړ تهاڼړے ته۔ دَ کلی خلق ئے استقبال له راغله۔ سپاهی پټوس اوکړ دَچا نه چه دا څوک دے؟ هغه ور ته اووے چه ولی الزمان ابراهیم بن ادهمؒ دے۔ نو معافی ئے ترے اوغوښته۔ هغه ور ته اووے چه کله تا ذهٔ او وهلم نو ما باری تعالیٰ ته سوال اوکړ چه اے مولا د دمره ثواب ده لره ور کړه لکه چه دے ما لره راکړے دے (کیمیا سعادت لحجۃ الاسلام الامام الغزالیؒ)

معلومه شوه چه تکلیف دَچا انعام دے دَ باری تعالیٰ په دے کنا هونه معاف کیږی (دَ تکلیف په وخت دا دعا مجربه ده)

ام يجيب المضطر اذا دعاه ويكشف السوء (نمل ۶۲) په سوء سره به ذهنی اشاره او کړم چه فلانی تکلیف ته۔ په خالی ځائے کښے په لهجی سره وئیل ډیر تاثیر کوی۔ څو چه تکلیف زیات وی نو تاثیر ئے زیات وی۔ (غیب)

ان قارون كان من قوم موسىٰ الخ۔ ۷۶۔ (نسب نامه)

فائده:۔ یعانیه دَ عمران تره وه یا په هغه وخت کښے دا نکاح جائز وه یا یعانیه دَ لاوے نوسئ ده نو دَ عمران دَ تره یا دَ تره لور شو

قصه فرعون دَ بنی اسرائیل نه قارون ممبر منتخب کړے وه نو دَه ډیر مال جمع کړے وه۔ نو هر کله چه دَ دریاب نه پورے وا ته نو دَ قارون اقتدار ختم شو۔ نو دَه په چل مال فخر کاوه۔ او په موسیٰؑ

قالت احدٰهما یا ابت استاجره (۲۶) هوښیار درے ته وُو یو ه دا لور دَ شعیب علیه السلام چه دوے طلب او کړ دَ پلار نه دَ مزدور کولو دَ موسیٰؑ۔ دویم موسیٰ علیه السلام چه هغه دَ خلوت او کړو باعث ته چه هارون علیه السلام ځما سره معاون او پیغمبر کړه دریم حضرت ابوبکر صدیقؓ چه هغه دَ مسلمانانو دَ پاره عمرؓ خلیفه مقرر کړو (شیخ سرحد)

د ځینه زنکم او بهرے زنا او کړم ۳۔ ځما په پوستین کښے سپکے دومره وے چه دو بغتو او د هغے فرق نه کیدو نو څه خوشحاله شوم په ځیل عجز څکه په عاجز دالله تعریف راځی۔ (طریقه تحدیثیم)

دَ کیصنه اووے چه دالله د دوستانو نوعونه دی، ده ته اووے چه ما نوم کښے شته، هغه اووے چه نا نو ده ته اووے چه ځما ځم په نوکرانو کښے اوشه هغه تا اووے چه ښه، بیا هغه سړے نے دَ رغ هغه کاغذ در دره تو ده ته تپوس او کړو هغه

بانډِ به ورلره حسد ورته۔ نو یوځل ئې رنډۍ ته د سرو زرو تالے
ورکړچه په موسیٰؑ باندِ تهمت اولږه وه۔ نو رنډۍ راغله او موسیٰؑ
بیان کاوه قوم ته د زنا متعلق او رنډۍ ورته اوازورکړ چه ځما د
بیکانۍ شپے اجرت راکړ نو موسیٰؑ په غصه شو او هغې لره ئې سخت قسم
ورکړچه واقعی ستا ځما سره اجرت شته؟ نو رنډۍ اوډیریده او اقرار
ئې اوکړ چه ما ته قارون ویلی دی نو موسیٰؑ الله تعالیٰ ته په سجده شو 23
چه (ان کنت لك نبیا فاغضب لی) نو باری تعالیٰ اووے چه ستا اختیار دے
نو موسیٰ علیه السلام زمکے ته حکم اوکړ چه خذیه نو زمکے ډے او نیو
نو قارون اووے پس د ډیرے زارئ نه چه ته ځما د مال د پاره ما وخنے
نو موسیٰ علیه السلام حکم اوکړ او دغه ټول مال د قارون په سر
د لئ شو او په خکته روان دے۔

ولا تنس نصیبك من الدنیا ۔ ٧٧۔ قال علیه الصلوة والسلام
یقول العبد مالی مالی و هل لك[1] من مالك الا ما اکلت فافنیت اولبست
فابلیت اوتصدقت فامضیت ۔ یا کفن[2] ۔ قیل اطلب[3] بدنیاک الاخرة۔

فخسفنا به و بداره الارض الخ۔ ٨١ ۔ بنی علیه الصلوة والسلام
فرمائی چه یو سړے پخوا متکبر وه نو په زمکه کښے ننخ شو نو روان دے
په خکته تر قیامته پورے ۔

نو فل وائی چه ما یو سړے اولیده ډیر خائسته نو ما تعجب اوکړ
نو حغه اووے چه باری تعالیٰ ما ته تعجب کوی۔ نو ما اولیده چه کمیده
نو د ملخ پشانتے شو۔

ویکان ۔ ٨٢۔ مرکب دے د وی برائے تعجب نه او د کانّ للتشبیه
ده ۔ مستعملیږی په وخت د ندامت کښے ۔

لولا ان من الله الخ ۔ په حدیث شریف کښے دی چه یو سړے نیکی
کوی او بل ورته کږیږی ۔ نو د دواړو ثواب یو شانتے دے ۔ او یو
سړے گناه کوی او بل ورته کږیږی نو د دواړو گناه یو شانتے دے ۔

(١) طلبان تاجر (٢) ثمانیة بخ (٢٧) چه مال او کټلے شے او کخیل احل پرورش کوله شے د اد جینئ مهر نه وه چه د امام صاحب د من هب نه خلاف ثابت شی چه دا خو نکاح په غیر د مال نه او شو (رشید سرحد)

(٢) د بسم الله په کتنئ

(٣) سوسیم ۔ هدایه چه وهم نو پوړے به شم۔

مشکوٰة ص١٥٩

لرادک الی معاد - ۸۵- بهتر انجام ته -

قصه :- بنی علیه الصلوة والسلام چه مدینے منورے ته تشریف راوړو نو په حضرت بلال رضی الله تعالیٰ عنه باندِ تبه راغله په مدینه منوره کښے نو هغه داا و وے ؎

الالیت شعری هل ابیتن لیلة | بوادحولی اذخر و خلیل
اوهل اردن میاه مجنة | وهل یبدون لی شامة وطفیل

او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالیٰ عنه او وے - چه ناجوړه وُه - چه ؎

کل امرء مصبح اهله | والموت ادنیٰ من شراک نعله

نو حضرت عائشے صدیقے رضی الله تعالیٰ عنها بنی علیه الصلوة والسلام ته حال او وے - نو بنی علیه الصلوة والسلام دَ مدینے منورے دَ پاره دعااوکړه - چه خدایه مونږ ته مدینه محبوبه کړے - او دَ صحت ئے کړے او مرضونه ئے ډیهودو کلو ته بوځه -

وماکنت ترجوا الخ - ۸۶ - معلومه شوه چه نبوة وهبی شے دَے او ولایت کله کسبی او کله وهبی وی - ؎

تبارک الله ما وحیٌ بمکتسب | ولا بنی علیٰ غیب بمتهم
(قصیده برده)

کل شیٔ هالک الا وجهه له الحکم والیه ترجعو ن - ۸۸-

دا مسئله دَ وحدت الوجود ده - ای لا موجود الا الله - یعنی په نزد دَ وجود دَ واجب وجود دَ ممکن کالعدم دے - ؎

کل ما خطر ببالك هو هالك | والله اعلیٰ واجل من ذالك (نوادر)

؎

کل ما فی الکون وهم اوخیال | اومرایا اوعکوس او خیال (رومی)
گر دید باشی که در باغ وراغ | بتابد بشب کرمک چون چراغ

دیکه وحدة الشهود دالی چه نه ده داقهاد ختم شی - (احسن الفتوی) ملخص

سو تلبه پیدا کی وی په باغ او ډاډگه چه دشپے کلیری چینچے دیوے پشان -

نو دۀ ته چا اووے چه وَلے دَ ورځے نه بنکاریږے؟ نو دۀ اووے چه ؎

کہ من روز و شب جز بصحرا نه ایم ولی پیش خورشید پیدا نه ایم
(سعدیؒ)

که هغه ورځ او شپه په صحرا کښے یم، لیکن په مخ د نمر کښے ښکاره نه یم۔

انت حسبی انت کافی لیس غیر (د اخیر مثنوی)

ختم شو قِصَص بفضله تعالیٰ

(۱ - ۷ - ۱۴۰۱ھ)

بضاعت نیاوردم الا امید خدایا زعفوم مکن نا امید

؎

که په حساب وی ځائے م نشته
او که په احسان وی دَ خوږه جانان به یمه

جمله معشوق است عاشق پردۀ - زندۀ معشوق است عاشق مردۀ
واجب مثل بر است محکم بجوجعا - این چنین فرموده مولانا ما۔

مارتونگ مولانا صاحب
(مرض خبیب سے سوچ)
۹۲ / ۸ / ۹

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۲۹ سُوۡرَةِ عَنۡكَبُوۡت مَكّى دَے ۸۵

۹۵۰
۴۰
۹۹۰
۶۰
۱۰۵۰

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

قبل مطففين وبعد الروم - زمانه دَ نزولِ هجرت حبشه نه لږ مخکښے - يعني دَ مکے معظمے اخير دوروالا ده دے لکه داسے خيال دے۔

ربط په تا سو به هم مصائب راځی چه صادق او کاذب ممتاز شی۔

خلاصه په حصه اوّل[۱] کښے دوه[۲] دعوے دی - دَ مؤمنا نو[۱] آزميخت به ضرور راځی چه صادق او کاذب جدا شی۔

منکرانو[۲] تا سو دَ باری تعالیٰ دَ عذاب نه نه شئ خلاصيدے۔

اولے[۱] دَرے قصے دَ اولے[۱] دعوے سره لړی يعني نوح ع۱۴ او ابراهيم ع۱۶ - او لوط ع۲۸ - دَ دے دعوے دَ پاره ډير تکليف تير کړه -

باقی قصے دَ دويے[۲] دعوے سره تعلق لری - يعني قوم شعيب ع۳۶ - او عاد ع۳۸ - او فرعون ع۳۹ او قارون او هامان ع۳۹ او ثمود ع۳۸ - دَ باری تعالیٰ دَ عذاب نه بچ نه شو -

په حصه ثانی[۲] کښے خلور دلائل عقليه دی اول ع۴۴ دويم ع۶۱ ثالث ع۶۳ رابع ع۶۳ - يو نقلی دَ امم سابقو نه ع۴۷ - او يو وحیٔ دے ع۴۵ - طريقه تبليغ ع۴۶ - امر مصلح ع۴۵ - او اعلان دے ع۶۴ چه منکرانو په دُنيا غره مه کوے۔

په آخير کښے اعادهٔ مضمون اول ع۶۹ برائے مراعات النظير - په درميان دَ دواړو حصو کښے دعوی سورة ده چه -

مثل الذين اتخذوا من دون الله اولياء کمثل العنکبوت الخ ع۴۱ -

مختصره خلاصه دَ غير الله بلنه بے کاره ده نو دَ الله تعٰ نه حاجات غواړئ - دَ دے مسئلے منونکو يو ځے

حکمه چه برکات ورکړے يو ځے الله تعالیٰ دے

په منلو نه خلاصیږئ بلکه محنت به کوئ - لکه نوح (۱) او ابراهیم (۲) او لوط (۳) (چه محنتونه کړی وُه)

او اے نه منونکو تا سو د عذاب الٰهی نه نه شئ بچ کیدے لکه فرعون، قارون، هامان وغیره (چه د عذاب نه بچ نه شو) او عقل هم دا خبره غواړی -

ولقد ارسلنا نوحا الخ - ۱۴ - پادری فنډر اعتراض کوی چه په تورات کښے دی چه هرکله طوفان راغے نو نوح علیه السلام د شپږ سوو (۶۰۰) کالو وه او پس د طوفان نه دریے سوه پنځوس (۳۵۰) کاله پاتے وُه او د قرآن نه معلومیږی چه طوفان پس د نهه نیم سوه (۹۵۰) کالو نه را غلے دے -

جواب :- په قرآن کښے دا نشته چه فلانکی عمر کښے طوفان راغلے د ے نو د تفصیل او اجمال په درمیان کښے تعارض نه وی - البته د تورات او د ابو سعود په درمیان کښے تعارض شته - نو کیدے شی چه په تورات کښے تحریف وی - یا روایت د ابو سعود ضعیف وی -

ابو سعود کښے دی کان عمر نوح الفا و خمسین (۱۰۵۰) عاما بعث علی رأس اربعین (۴۰) سنة ودعی قومه تسعمأة وخمسین (۹۵۰) وعاش بعد الطوفان ستین (۶۰) سنة - ولعل ماعلیه النظم الکریم للدلالة علی کمال العدد (وتفخیمه)

وزین لهم الشیطن اعمالهم الخ - ۳۸ - قال الامام القرطبی سمعت شیخنا الامام ابا محمد بثغر الاسکندریة یقول ان الشیطان یقال له البضاوی یتمثل للفقرآء المواصلین فی الصیام فاذا استحکم منهم الجوع واضر بادمغتهم یکشف لهم عن ضیاء ونور حتی یملأ علیهم البیوت فیظنون انهم قد وصلوا وان ذلک من الله ولیس کما ظنوا (قرطبی) جز ۱۰ ص ۳۲۳ - قرطبی نے سورہ کہف میں لکھا ہے زیارات اقتحمتہ ونذ منہ -

کمثل العنکبوت - ۴۱ - عن علی قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

وخلت انا وابو بکرؓ الغار فاجتمعت العنکبوت فنسجت بالباب فلا تقتلوهن (الا ازاله ص۱۹۷)

اتل ما اوحی الیك الخ - ۴۵ - امر برائے القاء دے لکه اقرأ ابن خضیر - یعنی ارمان تا خپل قرأت جاری ساتلے وے - مشکوٰة ص۱۹۶

ان الصلوٰة تنهٰی عن الفحشآء والمنکر - منع بالتسبیب ده یا بالاقتضاء (عثمانی) کوم نماز چه سرے د فحشآء نه نه منع کوی هغه د نماز صورت دے نه حقیقت (مجدد الف ثانی)

د فحشآء او منکر نه مراد تکالیف د کفارو دی (شیخ) تائید مجد ص۹۶

یو خان چه شرابی وه او یو صحیح نمازے ادا کړے وه نو چیر عمر تے نه تهجد نه وه قضا شوے (حکایات اولیاء)

والذین جاهدوا فینا الخ - ۶۹. په دے کښے اشاره ده ده طریقے د سلوک ته چه مرتب پے ولایت کسبی دے چه بهتر دے د ولایت وهبی نه چه هغه مرتب دے په طریقے د جذب باندے - د ولایت کسبی مثال لکه وصال د معشوق نه سره شو په خلوت کښے - او د ولایت وهبی مثال لکه زیارت د معشوق شو د بازار نه دا عام وته ملاویږی او په خلاف د اول نه -

بعض صوفیه فرمائی چه ولایت بهتر دے د نبوة نه - یعنی ولایت د نبی بهتر دے د نبوة د نبی نه - نه چه مطلق ولایت بهتر دے د نبوة نه - ځکه چه ولایت راجع په اتباع د نبی سره او ولایت د نبی تعلق د ده وی د باری تعالیٰ سره دا په موت سره نه ختمیږی - او نبوة تعلق د نبی دے د مخلوق سره نو کله چه وفات شی نبی نو افاده بالذات مخلوق ته ختمه شی او افاده بالواسطه شروع شی هم دغه مقصد د قول د امام غزالی صاحبؒ دے په تقدیر د صحت سره من یستمد فی حیاته یستمد بعد مماته -

ختم شو عنکبوت بفضله تعالیٰ - (۷ - ۷ - ۱۴۰۱ھ)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۰۔ سُوْرَةِ رُوْم مَكِّى دَهٔ ۔ ۸۴

قبل العنكبوت وبعد الانشقاق۔ زمانه دَ نزول
كال دَ هجرت حبشه۔

ربط پس دَ ازمائش نه په بارى تعالىٰ تاسولره فتح دركړى۔

خلاصه دلائل عقليه۔ امورِ دفعيه عذاب۔ (۱) ظلم مكوئے۔ (۲) شرك مه كوئے۔ (۳) احسان كوئے۔

په درميان كښے بطور ثمره دوه ځله ارشاد دے چه دَ كومے مسئلے دَوجه نه تاسو كامياب شوى يئ په هغے مضبوط شئ او اعادهٔ اعلان فتح۔

په آخر كښے اعادهٔ اعلان فتح ثانيا براۓ مراعات النظير۔ نور تبعى مضامين دى۔

غلبت الروم ۔ ۲۔

قصه:۔ فارس په روم برے اوكړو مشركان خوشحاله شو ځكه چه فارسيان هم مشركان وو۔ او روميان چه اهلِ كتاب وو دَ دوى په لړئ مسلمانان خفه شو۔ نو داحكم چه راغے نو مسلمانان خوشحاله شو۔ او ابو بكرؓ اُبى بن خلف سره شرط اوكړو چه كه په دريو كالو كښے روميا نو برے اوكړو نو ته به لس اوښان مال راكوے ورنه زه به دركوم۔ نو نبى عليه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه كلو نه نهه كړه او اوښان سل كړه۔

سبب دَ غلبے دَ روميانو دا شو چه كله فارسيانو برے اوكړو نو دَ كسرىٰ جرنيل فرحان نام وه هغه په تخت ناست وه او شراب ئے اوسكل نو اوئے وے چه ماته ئے داسے مزه راكړه لكه چه زه دَ كسرىٰ

په تخت ناستیم نو دا خبره کسریٰ ته اورسیده هغه د فوج سپه سالار شهرمان نام چه د فرحان رور وه مشر- ته خط را اولیږه چه فرحان مړکړ. نو دهٔ ورته اووے چه دے بے بدلٰه جرنیل دے- نو هغه درے ځله د قتل حکم راولیږه او دهٔ دا جواب ورکړو- په آخیر کښے هغه حکم راولیږه چه فرحان به سپه سالار شی نو چه هغهٔ ته سلامی اوشوه - نو هغهٔ ته ئے بل حکم را اولیږه چه شهرمان مړکړ نو دهٔ چه د قتل اراده اوکړه نو شهرمان ورته هغه احکام ښکاره کړه- نو دوی د کسریٰ خلاف شو او قیصر روم سره ئے معاهده اوکړه په یوے خیمے کښے شهرمان او قیصر روم صلح اوکړه په ذریعه د ترجمان او ترجمان ئے مړکړ- نو عین د بدر د فتح په موقع روم په پارس برے اوکړ- دا تاریخ انسائکلوپیډیا اوبرناټا انګریز مؤرخینو تفصیلا لیکلی دی (عثمانی)

فسبحان الله حین تمسون -الخ- ۱۷-

نکته د تعین د اوقات خمسه وُ د پاره د صلوٰة

(۱) فجر:- د وجے د حصول د حیاة نه بعد النوم -الظهر(۲):- د وجے د حصول د اسباب د عیش نه - العصر(۳):- د وجے د تلافی د غفلت نه په سبب د نوم بعد الظهر- المغرب(۴):- لا تمام نعم النهار- العشاء(۵):- لتضیین الخاتمة (مولانا عبد الحلیم صاحب قمرالاقمار کښے)

(۲) قانون دے چه تغیر راشی نو رجوع کیدے شی مغیر ته - لکه استسقاء وغیره نو فجر(۱) کښے تغیر راغے چه عالم رڼرا شو- او په ظهر(۲) کښے په جرم عظیم د شمس کښے زوال راغے - او په عصر(۳) کښے په رڼرا د شمس کښے تغیر راغے- او په مغرب(۴) کښے شمس پناه شو- او په عشاء(۵) ضوئی هم ختمه شوه- نو ځکه په دے اوقات کښے رجوع ده مغیر د دے تغیر ته چه باری تعالی دے (عثمانی)

لقوم يتفكرون - ۲۱ - په دے کښے ترقی ده د اعلیٰ نه ادنیٰ ته یعنی فکر مند سړے توحید معلوموی د دے دلائل نه فکر پریده نو چه علم ئے وه نو پوره دے - او علم پریده نو چه سمع[23] ئے وی نو پوره ده - سمع ئے پریده نو چه عقل[24] د چا وی نو د باری تعالیٰ وحدانیت د دے دلائل نه معلومه ولے شی نو معلوم شو چه د مشرکانو به عتیبا نو نه فکر شته او نه علم او نه سمع او نه عقل -

فانك لا تسمع الموتیٰ الخ - ۵۲ - دا تسلی ده یعنی د دومره بیانا تو نه بعد که نه منی نو دوی پریده ځکه په دوی مُهر وهلے شوے دے دوی د مړو پشان دی ته ئے نه اوری -

د سماع الموتیٰ متعلق اجمالی تحقیق دا دے چه بدن بالکل نه آوری لکه چه د دے ایات او د نورو ایا تو نه معلومیږی ځکه چه سماع مطاوع دے د اسماع متعدی د پاره نو مطلب دا دے چه سمع نشته جو اسماع هم نشته - نفی د اسماع مستلزم دے نفی د سمع لره - آوریده د روح کار دے -

باقی د امام صاحبؒ او د شافعیؒ صاحب خلاف په دے کښے دے چه روح عند القبر دے په نزد د شافعیؒ او دا د روح علیین او سجین دے - او د امام صاحبؒ په نزد روح عند القبر نه دے علیین او سجین د جنت او د دوزخ دیو مقام نوم دے او روح هلته کښے دے - په دے دلالت کوی قصه د اصحاب کهف او د عزیرؑ، بل په معراج کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام د آدم علیه السلام بنیؑ او کتلؓ طرفته ارواح لیدلی وو - او د هغه خفګان او خوشحالی هم په دے دلالت کوی چه روح عند القبر نه دے -

مشکوٰة ص۵۲۱

(۱) په بدر کښے نبی علیه الصلوٰة والسلام اوفرمایل په حق د کفارو کښے - انهم لیسمعون - اوقول عائشهؓ لره دینه انکار کوی

اوفرمائی چه دالِيَعْلَمُوْنَ دے (بخاری ج ۲ ص۵۶۷) او په داوی اشتباه راغلے دہ۔ بل دا دحضورؐ معجزه وه۔

قال قتادةؓ احیاهم الله تعالیٰ نقمة و حسرة (عینی) یا دا تنبیه ده حاضرینو ته۔ فقهاء فرمائی چا چه قسم اوکړو چه زهٔ به د ذید سره خبرے اونه کړم او پس د مرګئے خبرے اوکړے نو نه حانث کیږی ځکه چه مړے فهم نه شی کولے۔ لیکن عبد الحیٔ صاحب فرمائی چه عدم حنث د وجے د عرف نه دے۔

سجاد بخاری جواب کوی چه د عرف هم یو دلیل دے د دلائل د شرعے نه۔

(۲) په حدیث شریف کښے راځی انه لَيَسْمَعُ قَرْعَ نعالیهم اذا انْصَرَفُوْا (مسلم) فتح القدیر فرمائی دا مختص دے په اول وضع د قبر پورے ځکه چه کوم نص خلاف د عقل نه راشی نو هغه مختص وی په خپل مورد پورے۔ بهتر جواب دا دے چه دا د منکر نکیر د سرعت امدن بیان دے (کوکب دری) سوال د منکر نکیر په برزخ کښے دے او قبر هم د برزخ نوم دے۔ نه هغه کنده چه مونږه کتلے ده۔ په دے کنده کښے فراخی نشته او د دے په قرب کښے خوښه فصل وی او د برزخ یو مثال مارکس په دنیا کښے ساه واخلی نو سبزی به ختم شی۔

فتعاد روحه فی جسده۔ د فی جسده لفظ په اکثر روایات کښے نشته۔ سوال جواب حق دی ثواب او عذاب حق دی۔ البته د عذاب قبر په کیفیت کښے خلاف دے۔ برزخی معامله موقوف علی السمع ده۔ (از شیخؒ)

عوام ته د زیارت قبور مسنون طریقه خودل مناسب دی ځکه چه په مسئله د سمع کښے فائده نشته بلکه د قوت مضامین شوکیو گمان دے (نانوتویؒ) جمال قاسمی م۱۱

---

(۱) فهذا التاویل جدید بان یضحک به بصائر د مولوی صاحب حمدالله۔ ص۶۸

بلکه تاویل د مولوی حمدالله صاحب دیر لایق دے چه مونږ ته دریے خندا اوکړی۔ (عزیر)

(۲) ثم ان گور ده که گوران رود

(۳) اعز نوی ۱۴۹

(۴) هر یو داپس سید ورکے په بورئ کښار د قمعونو د خلقو۔ (عثمانی)

مبنی الاستعارة علی التشبیه فشبه الکفار بالموتیٰ فقال له انك لا تسمع الموتیٰ فالکافر
مشبه والمیت مشبه به ووجه الشبه عدم السمع فهو المیت حقیقی وفی الکافر (۲۰،۳۰۳)

ان الضا بتة عدم السماع لکن المستثنیات فی الباب کثیرة (فتح الملهم)

قال ابوحنیفةؒ لشخص مستمد من القبور کیف تکلم اجسادا لا یستطیعون جوابا ولا یملکون شیئًا ولا یسمعون صوتا وقرأ ما انت بمسمع من فی القبور (فاطر ۲۲) (کتاب الغرائب)

ته نه شے اوره ولے مړو ته ځکه چه اسباب ختم دی او کن مافوق الاسباب کرامتًا ستا خبره خدائے پاک مړی ته واوروی له دینه مسلمانان انکار نه شی کولے - (عثمانی)

التشبیه باعتبار الغرض اما مقبول له وهو الوافی بافادته کان یکون المشبه به اعرف شیٔ بوجه الشبه فی بیان الحال نحو زید کالاسد او مردود وهو بخلافه ای یکون قاصرا بافادة الغرض کتشبیه زید بالاسد فی الابخریة - (از تلخیص)

ختم شو دوم بفضله تعالیٰ

ادعاءً یعنی سمع الکافر نازل بمنزلة عدمه مثل لاریب فیه فالریب نازل منزلة عدمه وکذا الکافر مثل الاصم والاعمیٰ فی عدم السمع وعدم الرویة وَهکذا لایستوی الاحیاء وَلا الاموات فاطر ۲۲

اسباب العلم للمخلوق ثلاثة الحواس السلیمة والخبر الصادق وَالعقل - (شرح عقائد نسفی ص۱۱)

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۳۱- سُوۡرَةُ لُقۡمٰنَ مَكِّیۡ دَۓ-۵۷

****

بعد الصافات و قبل السبا - زمانہ نزول دورِ متوسط دَ مکے معظمے -

ربط سورۃ روم کښے فرمائلی وه چہ اللہ تعالیٰ بہ ضرور فتح درکوی بشرطیکہ تاسو په توحید مضبوط شوئے - نو په دے سورة کښے بیان دَ توحید دے علی وجه الکمال نو دا سورة دَ اول تتمہ ده -

خلاصه په ابتدا کښے تمهید مع الترغیب دے - بیا زجر دے چه کفار دَ خلقو په ذهن ونو کښے شبهات اچوی - دلائل[۸] عقلیه بعض دَ غیب دانی او بعض دَ کارساز ے - دلیل[۱] نقلی دَ لقمان دے - ثمره[۲] دے -

لقد اٰتینا لقمٰن الحکمة - ۱۲ - لقمان ابن باعواء من اولاد اٰزر ابن اخت ایوبؑ وعاش حتی ادرک داوٗدؑ واخذ عنه العلم وترک الفتیا وقال الا اکتفی اذا کفیت -

چا ورته او وے چه څهٔ رسولے ئے دے منصب ته نو هغه او وے صدق الحدیث والصمت عما لایعنینی (ابن کثیر)

الحکمة - العلم[۱] النافع والعمل الصالح والاخلاص لله ام (حدیقه)
(۲) استکمال النفس الانسانیة باکتساب العلوم النظریة (ابوسعود)
ہر چیز کو اپنی مقام پر صحیح سمجھنا - (شیخؒ)

و صاحبهما الخ - ۱۵ - دا حکم هله دے چه حربیان نه وی -

تائید: انما ینهاکم الله عن الذین قاتلوکم فی الدین (ممتحنه - ۹)

ان الله عنده علم الساعة الخ - ۳۳ - دَ شیطان دَ دهوکو جواب
(۱) قیامت نشته - جواب: ان الله عنده علم الساعة - او کله راشی

ربیت / ہمہ دانا یا ن ہمیں گفتہ یقین: بہستہ دانا رحمة للعالمین: (رومی)
تو دو عاقلانو ویلی دی چه عاقل دالله پاک رحمت دے - - -
وذی القرنین لم یعرف نبیا کذا لقمان فاحذر عن جدال (امالی)

علم دقیامت د الله سره دے او که باران بند کړی نوبیا به څه کوے، او په تقدیر اکتفا نو پیدا شیا څه نه کوے او ته رسیگی هم معلوم نه دے سوولے دین نه کوه۔

ولے ملارد زینت د ژوند په باران دے او "وینزل الغیث" یعنی د باران اختیار د خدائے تعالیٰ دے نو که ئے بند کړی نو بیا به څهٔ کوئے۔

(۲) اکتفا و کړه په تقدیر۔ جواب:۔ دنیا دار ته او وایه چه اکتفا و که په تقدیر نو هغه به جواب ردکړی چه زهٔ خپل تقدیر په تدبیر کښے وینم نو تهٔ هم محنت کوه او علم غیب الله سره دے۔ ویعلم ما فی الارحام۔

(۳) چه بوډها شوے نو نیکی به او کړے۔ جواب:۔ ما تدری نفس ماذا تکسب غدا وما تدری نفس بایّ ارض تموت۔ دا پنځه علمه دی مختص په باری تعالیٰ پورے۔

(۱) غیوب قیامت۔ الله عنده علم الساعة۔

(۲) غیوب ماضیه۔ وینزل الغیث۔ مضارع په معنی د ماضی استمراری سره دے۔

(۳) غیوب حالیه۔ ویعلم ما فی الارحام۔

(۴) غیوب مستقبله۔ وما تدری نفس ماذا تکسب غدا۔

(۵) غیوب مکانی۔ وما تدری نفس بایّ ارض تموت۔ (عثمانی)

الاٰیة نزلت فی الحارث بن عمرو اتی النبی صلے الله علیه وسلم فسأله عن الساعة وقال ان ارضی جدبة متی ینزل الغیث وترکت امرأتی حبلی فمتی تلد وأذکرًا تلد أم انثیٰ ولقد علمت این ولدت فبأیّ ارض اموت فانزل الله تعالیٰ هذه الاٰیات۔ (التبیان)

تمام شو لقمٰن بفضله تعالیٰ

۹ - ۷ - ۱۴۰۱ ھ

خدایا بعزت کرخوارم مکن بذل گناه شرمسارم مکن

بسم الله الرحمن الرحيم

۳۲-سورۃ سجدہ مکی دہ-۷۵

بعد المؤمنون و قبل الطور- زمانه دَ نزول ابتدائے
دور متوسط دَ مکے معظمے-

ربط اعادۂ نفی شفیع قهری فی البرکة-

خلاصه دلیل توحید عقلی -۴- دَلیل نقلی تفصیلی د موسیٰؑ
نه - ۲۳- په ابتدا کښے تمهید مع الترغیب چه نزول
دَدے سورة دَرب العلمین نه دے - په درمیان کښے تبعی مضامین
یعنی تخویف و بشارت- په اخر کښے دلیل عقلی برائے ثبوت قیامة
نیز دلیل عقلی برائے ثبوت توحید - ۲۷-

فلا تکن فی مریة من لقآئه - ۲۳- مه کیږه په شک دَملاویدلو دَکتاب
نه تاته[1] یا موسیٰؑ[2] ته- یا ملاقات[3] ستا نه دَموسیٰؑ سره په معراج کښے-

وجعلنا منهم ائمة یهدون بامرنا- الخ -۲۴- معلومه شوه چه امامت[1]
کونکے یواځے الله تعالیٰ دے- او امامت[2] ملا ویړی په محنت سره - لما صبروا
او په[3] توحید سره - وکانوا بآیاتنا یوقنون - او دَ امام[4] کار یه دَخدائے
- الیٰ نه رسول وی مخلوق ته- یهدون بامرنا-

فاعرض عنهم وانتظر انهم منتظرون - ۳۰- ای لا تبال بکلامهم
فلا حاجة الی النسخ- بعض دا ایات منسوخ دے په ایات دَ سیف سره
لهٰذا خیال دے دَه قدمیز - قد مضی تحقیق النسخ بما لامزید علیه -

(تم شو بحمد الله بفضله تعالیٰ
۹ - ۷ - ۱۰۰۱ھ)

کښیه حساب وی ځائے م نشته
او کښیه احسان وی خوابږه جانان بسمه -

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۳۳ سُوۡرَةِ اَحۡزَاب مَدَنِيۡ دَے - ۹۰

****

بعد ال عمران وقبل الممتحنه زمانه نزول ۵ھ هجری -

ربط چاته د شفیع تهری ویلو نه شفیع قهری نه جوړیږی لکه څنګه چې پخپله د مورد ویلو نه مور نه جوړیږی او پردی هلک ته د ځوئ ویلو نه ځوئ نه جوړیږی -

خلاصه لس قوانین برائے مؤمنین - شپږ قوانین برائے نبی کریم ع اووه قوانین برائے ازواج مطهرات - په ابتداء او انتها کښے زجرات برائے منافقین کوم چه د دے شرک یعنی شفیع قهری منل او د دے بد رسم یعنی متبنیٰ ته ځوئ ویل حقیقةً او ظهار والا ښځے ته ابدا حرامه ویل - درفع د پاره ئی جهاد نه کاؤ النه په مؤمنانو باندے ئے طعنونه لږول -

مقاصد سورة (۱) نفی شفیع قهری - (۲) رفع متبنیٰ - (۳) رفع حرمة المظاهر منها ابدا -

یا ایها النبی اتق الله الخ - ۱ - نفی شفیع قهری - کفار و نبی علیه الصلوة والسلام ته او وے چه څمونږ د معبودانو شفاعت تسلیم کړه باقی خپل تول تبلیغ کوه - د دے په جواب کښے دا حکم راغے یعنی د کفارو خبره مه منه بلکه رد کوه په شفیع قهری باندے

ماجعل الله الخ - ۴ - داعلت دے د ماقبل د پاره - یعنی په بدن کښے خو دوه زړه نه نشتے چه په یو د الله تعالیٰ عبادت کوئے - او په بل د شفیع قهری - (رباعیت)

(۱) درین راه حاصل جز یکدلی نیست ، دو دل بودن بجز بے حاصلی نیست

(۲) یکی بین ویکی دان ویکی جو ئے ، یکی خواه ویکی خوان ویکی گوئے

له خازن ج ۳ ص ۵۰۰ ۱۲

(۱) په دے لاره کښے حاصل صرف یک دلی ده ؛ او دوه زړونو والا کیدل بے حاصلی ده -

(۲) یو او وینه جا په یو او گنړه یو طلب کړه یو ونه او غواړه یو او وایه -

قال ابو معمر جمیل بن اسد ان لی قلبین اعقل بکل واحد منھا افضل من عقل محمد ؐ -

وماجعل ازواجکم الخ- دا دَ ما قبل دَ پاره نظیر اول دے۔

وماجعل ادعیآئکم الخ نظیر ثانی دے -

اُدعوھم لِاٰباۤئھم الخ - ۵ -

قصه:- زیدؓ په جاهلیت کښے چا پت کړے وه او خرڅ کړے ئے وه نو دَ خدیجےؓ سره وه - نو چه دَ بنی صلے الله علیه وسلم سره دَ هغے نکاح او شه نو هغے دے دَ بنیؐ دَ خدمت دَ پاره پیش کړ- نو یو قافلے دے دلته اولیده نو دَ ده پلار ته ئے حال بیان کړ او پلار ئے ډیر پریشان وه نو هغه خپل ځوئی او رور را اولیږل سره دَ رقم شمکے معظمے ته - دوی بنی علیه الصلوٰة والسلام ته گذارش اوکړه چه د رقم واخله او زیدؓ ازاد کړه - بنی علیه الصلوٰة والسلام اوویے چه رقم ته حاجت نشته - دَ زید صاحبؓ نه ئے تپوس اوکړ چه دَ دوی سره ځے نو هغهُ اووے چه نا - ته ځما پلار ئے دوی م نه دی پکار نو بنی علیه الصلوٰة والسلام خوشحاله شو - او دے ئے خپل متبنیٰؓ کړو - نو دا حکم نازل شو - نو بنی علیه الصلوٰة والسلام ور ته اُووے چه ته ځمونږ ه رورے - نو په ځائے دَ زیدؓ بن محمدؐ - زیدؓ بن حارثهؓ ویل شروع شو - نو دَ دهٔ دَ صدمے لرے کولو دَ پاره باری تعالیٰ دَ دهٔ نوم په قرآن کښے واغست -

فلمّا قضی زید منها وطرا - ۳۷ - او بنی علیه الصلوٰة والسلام دَ زینبؓ نکاح دَ زیدؓ سره اوکړ او هغه دا رخصت کړه او بنی علیه الصلوٰة والسلام په نکاح واغسته - مقصود دا رسم لرے کول دی - چه متبنیٰ حقیقی ځوئی گنړلے کیده -

النبیّ اولیٰ بالمؤمنین الخ - ۶ - قانون اوّل[1] برائے مؤمنین یعنی که بنی علیه الصلوٰة والسلام رسمونه ورانوی نو هغه ستا سو

۱ - یو روایت دے چه خپله دے تله وو - ۲ -

نضیر
کعب بن اسد
بنو قریظہ۔
حیی بن احطب
بنو نضیر

خیرخواہ زیات دے د نفسونو ستاسونہ۔ او ازواج مطھرات د حضورؐ ستاسو میندے دی نۂ په میراث کښے بلکه په شفقت کښے۔

واذ اخذنا من النبیین میثاقهم الخ۔ ۷۔ قانون اول[۱] برائے بنی کریم صلی الله علیه وسلم یعنی ما د پیغمبرانو نه وعده اغستے ده چه دوی به د باری تعا احکام خلقو ته رسَوی۔

یاایها الذین اٰمنوا اذکروا الخ۔ ۹۔ قانون دوم[۲] برائے مؤمنین 24

یعنی دا خطره مه کوئے چه دسمونه ورا نول خو د تمام خلقو سره دُشمنی ده۔ په احزاب کښے څنګه باری تعالیٰ تاسو له فتح درکړه۔

قصه:۔ هرکله چه بنی نظیر د احد نه بعد وعده ماته کړه نو بنی علیه الصلوة والسلام دوی د ما حول د مدینی منورے نه اوشړل خیبر ته نو دوی په عربو کښے اوګرځیده او لوئے مسلح فوج ئے تیار کړ د قریش او بنی فزاره او غطفان نه دولس زره۔ او مسلمانان درے زره وُو۔ او په مدینه منوره کښے هم منافقان وو۔ او په بنی قریظو باندِ هم تسلی نه وه نو بنی علیه الصلوة والسلام د اصحابوؓ نه مشوره واغسته۔ نو سلمان فارسی د خندق تجویز پیش کړ۔ چه د کوم طرفنه د دشمن د راتلو خطره ده هلته به خندق جوړ شی۔ نو بنی علیه الصلوة والسلام په لسو لسو کسو پسے څلویښت ګزه ځائے تقسیم کړو او اصحابوؓ به وے۔ ے

لولاه ما اهتدینا ولا صدقنا ولا صلینا
والمشرکون قد بغوا علینا اذا ارادوا فتنة ابینا
نحن الذین بایعوا محمدا علی الجهاد ما بقینا ابدا

په ایمان به دوی جنګ کړو۔

او بنی علیه الصلوة والسلام به جواب ورکاوه ے

اللهم لا عیش الا عیش الاخرة فاغفر للانصار والمهاجرة

او بنی قریظو هم خپله وعده ماته کړه۔ د سلمان فارسی په ځائے کښے پرخه را اوخته نو بنی علیه الصلوة والسلام لا پا او درے[۳]

غوزاره ئے اوکړه او پرخه ماته شوه ۔ او په هرغوزار به بڅري اُلوَتې او مدینه منوره به رڼا کیده او مسلمانانو به الله اکبر وے ۔ نو نبي علیه الصلوٰة والسلام اووے چه د اوّل[1] غوزار سره ما د کسرٰی د بنګلے منارے اولیدے ۔ او په دوّیم[2] غوزار سره ما د قیصر د بنګلے منارے اولیدے او په دریم[3] غوزار سره ما د صنعاء د بنګلو منارے اولیدے دا مقامات به الله تعالیٰ مسلمانانو ته حواله کړي ۔ جابر بن عبدالله رضی الله عنه فرمائي چه نبي[4] هغه پرخه ماتوله نو ما په نبي علیه الصلوٰة والسلام سخته اولږه اولیده ۔ نو زه لاړم کورته او ورغوے م حلال کړه ۔ او یو اوګے وربشے ئما ښځے اوړه کړے نو زه واپس راغلم بني علیه الصلوٰة والسلام ته نو هغه اهل خندق ته اواز اوکړه نو ټولو ته دغه دعوة اورسیده او ختم نه شو ۔ نبي علیه الصلوٰة والسلام د زنانو او د څوکۍ د پاره حسان صاحب مقرر کړے وه ۔ یو یهودي جاسوس راغے هغه د صفیه رضی الله عنها د لاسه مردار شو ۔

پښتنې د دا زړو خلقو کيسه ده ... يکسيپاده خختې صفحه ترې وړه "

د نبي علیه الصلوٰة والسلام په انصار رضی الله عنهم و باندې ترس راغے ۔ نو د کفارو سره ئے صلحه کوله خو انصار رضی الله عنهم تیار نه شو ۔ نعیم ابن مسعود رضی الله عنه مسلمان شو هغه اووے نبي علیه الصلوٰة والسلام ته چه زه څه چل جوړه وُمه ۔ نو لاړه یهودو ته چه که په دے جنګ کښے فتحه اوشوه نو غنیمت به اهل مکه واخلی او که شکست اوشو نو دوی به لاړ شي او تاسو به د مسلمانانو په پنجه کښے پاتے شئ ۔ نو ضرور د دوی نه حفاظتي دسته واخلئ ۔ بیا لاړه کفارو د مکے پسے ۔ چه یهودو د نبي سره بیا لار اغستے ده ۔ او ستا سو نه بعض کسان هغوی ته حواله کوی سوچ اوکئ ۔

نو ابوسفیان رضی الله عنه یهودو پسے سړے اولیږه چه جنګ کو، چه خبره ختم شي ۔ نو یهودو ورته اووے چه مونږه له حفاظتي دسته راکړئ

نو اهل مکه بدګمانه شو۔

سعد بن معاذ رضی الله عنه چه جنګ له تللو نو زغره ئے لنډه وه اواوئے وئے چه لا بأس بالموت اذا حان الاجل نو عائشې صدیقې اووے چه آرمان دَدهٔ زغره اوږده او کړه وے۔ نو ابن عرقه پے ګُذار او کړو نو په رګ دَمټ ګذار برابر شه او اوئے وے خذه وانا ابن عرقه۔ نو ده ورته اووے عرق الله جبینک فی النار۔

یو ځوان اووے حذیفه ابن یمان رضی الله عنه ته چه ارمان مونږه نبی علیه السلام لیدلے وے نو مونږه به ئے ډیر خدمت کړے وے نو هغه ورته اووے چه شاباش خو مونږه هم خدمت کړے دے په خندق کښے نبی علیه الصلوة والسلام اووے من یأتنی بخبر القوم[1] ادخله الله الجنة دَ دوه[2] ځله ئے دا اعلان او کړو په دریم[3] ځلے ئے اووے علی ان یکون معی فی الجنة نو ډَچا طاقت نه وُه او زهٔ دیخنه پروت وَم نو نبی علیه الصلوة والسلام ماته فرمان او کړو چه لاړ شه خو غلے خبر راوړه او نور بس نو چه لاړم ګنګسیه حمام کښے نو ابوسفیان اور ته ناست وُه نو ما ځان برابر کړو غُذار ته بیا مے غلے غشے ترکش کښے کیخوده نو ابوسفیان اووے خبردار خوګ دے هر یو سړے دے خپل قریب او نیسی۔ نو یو سړی ځما لاس اونیوه نو ما دَ بل سړی لاس اونیوه نو هغه اووے چه زهٔ یم نو ځما نیونکی خیال او کړو چه ما دَ خپل ملګری لاس نیولے دے۔ الخ

ابوسفیان اووے چه یهود وغدر او کړو مونږ به صبا ځو۔ ما نبی علیه السلام ته حال راوړو هغه خوشحاله شو او زهٔ اوده شوم او نبی علیه السلام په ما خپل کمبل واچولو ځکه په ما باندے یخنی داغله کله چه ما خبره راوړه سحر نبی علیه الصلوة والسلام ماته اووے قم یا نومان نو دَ شپے سخته هوا چلیدله وه او کفار تختیدلی وُه۔ نبی علیه الصلوة والسلام اووے چه بیا به مونږه

---

[1] شیعه وائی دا څنګه اصحاب دی چه دَ نبی علیه السلام خبره نه منی جواب دا خو عرض دے امر نه دے او کله چه هغه امر او کړو نو فوراً حذیفه رضی الله عنه پاڅید و۔۱۲ تحفه اثنا عشریه (ص۳۶۴)

ورلیږي څو۔

نبي علیه الصلوٰة والسلام غسل کولو نو جبریل علیه السلام ورته
اووے چه ماخو فوجي وردي نه ده ویستلے۔ او اشاره ئے اوکړه
بني قریظو ته څکه چه دوی د کفارو دامداد تیارے کړے وه نو نبي
علیه الصلوٰة والسلام اعلان اوکړ چه (لا یصلین احدکم العصر الا
في بني قریظه) په لارے کښے اصحابؓ مختلف شو۔ چا د عصر نماز بے
وخته په بني قریظو کښے اوکړ د صریح نص د وجے نه۔ او چا اووے
مقصود د حضورؐ تعجیل دے نو نماز ئے پخپل وخت ادا کړ۔ نو نبي
علیه الصلوٰة والسلام د دواړو نه سکوت اوکړ۔ معلومه شوه
چه مجتهد په حقه وي اګر که غلط شي نو یو ثواب ورته ملاویږي
بني قریظه قلا بند شو ابولبابهؓ د صلح د پاره لاړو او هغوی
ته ئے اووے چه صلح مرګ دے نو خفه شو نو ځان ئے ستنے پورے
اوتاړه۔ او د تبوک د تخلف د وجے نه ئے هم ځان تړلے وه په
استوانې توبے پورے نو توبه ئے قبوله شوه او نبي علیه الصلوٰة
والسلام دے اوسپړه۔ بني قریظو د سعد بن معاذؓ چه د اوس
مشروه او د دوی ورسره په جاهلیت کښے ډلی وه خبره او منله
نو سعد صاحبؓ راغے او مریض وه نو ده حکم اوکړ چه د دوی
مقاتلین دې مړه کړے شي او نسآء او ذراري به مریان شي او مال به
ئے غنیمت شي نو نبي علیه الصلوٰة والسلام اووے (لقد حکمت بحکم
الله تعالیٰ) ما به ورسره ډیر خه سلوک کړے وے که دوی ذه
منصف مقرر کړے وے۔ نو دغښیے او شوه او سعد صاحبؓ دعا اوکړه
چه اے الله که د قریشو جنګ باقي وي نوما مه وجنه ورنه نو د دے
زخم نه ما شهید کړ نو زخم او شلید ه او دے شهید شو۔
منافقانو اووے چه د ده جنازه سپکه وه نو نبيؐ اووے چه ځکه
سپکه وه چه ملائکو پورته کړے وه۔

بخاري ج ۲ ص۵۹۱

لم یعنف واحدا منهم ۱۲

دبنو نضیر او د خزرج ډلی وه او مشرئے سعد بن عبادہ وو۔ ۱۲

او د بني قریظو ډلی وه۔

وكفى الله المؤمنين القتال - ۲۵- په خپل سروا غسته الله تعر چنګې د مؤمنانو-

قصه :- اسمٰعیل شهیدؒ په تبلیغي دوره رامپورته تلو- نو د رامپور علماؤ د مقابلې اراده اوکړه نو د شاه عبدالعزیز صاحبؒ شاګرد راغي د خبره ولو د پاره چه هلته تله مناسب نه دی - نو شاه صاحبؒ ورته اووے چه پر وا نشته که هغوی حقه ویله نو مونږ ه منو او که هغوی مقابله کوله نو دلیل عقلي او نقلي مونږ سره شته - نو د دوی سره مقابله علماؤ شروع کړه - درے[۳] ورځے مقابله اوشوه او هغوی لا جوابه شو- نو شاه صاحب څلور سوالونه اوکړه - دوه[۲] عقلي او دوه[۲] نقلي نو د هغو هغه مشر ملا تاریخ اوغوښته - سحر نماز کښې تاخیر اوشو نو چه خلقو اوکاته نو هغه ځان قتل کړے وه - (حکایات اولیاء ص۱۰۸)

يا ايها النبى قل لازواجك الخ - ۲۸- قانون دویم[۲] د پاره د بنیٔ

قصه :- ما حول د مدینے منورے چه فتح شو نو په مهاجرینو باندې تقسیم شو او د انصارو ځایداد هغوی ته واپس شو نو په دوارو وخو یقو سهولت راغي او د نبي عليه الصلوٰة والسلام په کورونو کښې هغسے سختي وه- نو ازواج مطهراتو د سهولت درخواست اوکړه - نو نبي عليه الصلوٰة والسلام تے نه خفه شو- نو په خلقو کښې نشر شوه چه حضورؐ خپلے بیبیانےؓ رخصت کړے- نو په اصحابو دا خبره ګرانه شوه خصوصا په ابو بکرؓ او عمرؓ باندې نو دوی خپلے خپلے لونړه او زورلے او نبي عليه الصلوٰة والسلام یو میاشت د هجران حلف کړے وه نو په یو کم دیرشمه[۲۹] ورځ بنی ۴ راکوز شو او دغه میاشت کمه وه - او عائشےؓ صديقے ته ئے اووے چه زه یوه خبره کوم خو ته به تا دی نه کوئے او د ابئ دا دا نه به اذن غوا ړے نو دا آیات ئے ورته پیش که نو هغے اوُوے

پهٔ مارئے قطبیه تهمت ولګید و د دے د ترهٔ د دوی سرهٔ نو نبیؐ علیؓ ته اووے چه اذهب فاضرب عنقهٔ ځکه د نبیؐ یقین شوے وو نو علیؓ ناځاپه هغهٔ ولید و چه د هغهٔ ننګ کمسو شوے هو. اِنّهٔ مجبوبؓ مالهٔ ذکرؓ. نو علیؓ هغهٔ لرهٔ قتل نهٔ کړو ځکه علت د قتل موجود نهٔ ووؤ اګرچه صریح نص موجود ووؤ نو ده عمل ونکړو په دزیت د حدیث نهٔ په روایت د حدیث - ۱۲ (ازمقام ابي حنيفه مع الزيادة ۲۳۳)

محمد، عبداللہ، عبدالمطلب، ہاشم، عبدمناف، قصی، کلاب، مرة، کعب لوی، غالب، فہر، مالک، النضر، کنانہ، خزیمہ، مدرکہ، الیاس، مضر، نزار، معدہ، عدنان

چہ مشو دیته ضرورت نشته را فیك استشیرا بوی) زهٔ خدائے تم او دَ هغه رسول علیه السلام غوره کوم او ټولو بیبیانو رض داسے او کړه -

یانسآء النبیّ من یأت منکنّ بفاحشة مبینة الخ - ۳۰ -

عام مفسرین دَ فاحشے نه معروف فاحشه اخلی - او شیخ صاحب فرمائی چه فاحشه داده چه تاسو او وائی چه نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ خپل اختیار مالک دے نو ځکه ئے دَ خپلے متبنیٰ دَ ښځے سره نکاح او کړه او تا بعداری داده چه دوی او وائی چه نبی علیه الصلوٰة والسلام مامور من الله دے.

او هم دغسے تحقیق دے په " فلا تخضعن بالقول - ۳۲ - کښے -

یعنی عام مفسرین وائی چه په نرم انداز سره خبرے مکوئے لکه بازاری زنانه نو منافقان به غلط طمع او کړی - او شیخ رح فرمائی چه نرمه مهٔ وائی چه حضور علیه السلام دَ خپل اختیار مالک دے نو منافقان به دا طمع او کی چه اوس دوی دَ توحید خدمت نه شی کولے ځکه چه پخپل کور کښے مختلف شو -

وما کان لمؤمن ولا مؤمنة الخ - ۳۶ - زینب بنت امیه بنت عبد المطلب چه بالغه شوه نو نبی اراده او کړه دَ هغے دَ نکاح دَ زید رض سره نو په هغوی داخبره گرانه شوه - بیا دَ دے فرمانِ الٰهی دَ وجے نه منقاد شو او نکاح او شو نو زید رض با ندِ داغ دَ غلامئ وه نو کله زینب رض دَ ده خدمت کولو - نو زید صاحب رض په بار بار نبی علیه السلام ته او وے چه یا رسول الله علیه السلام ځما او دَ زینب څهٔ مناسبت دے - او اراده ئے دَ فراق کوله او نبی علیه الصلوٰة والسلام به منظوری دَ فراق نه کوله ځکه چه دوی مخکښے هم خفه وو - او کله طلاق اوشی نو بیا به دلجوئی دَ دوی په بله طریقه سره نه کیدی ترڅو چه نبی علیه السلام پخپله په نکاح سره نه وی قبوله کړے - او کله داسے اوشی نو خلق به وائی چه دَ خپل ځوئی دَ ښځے سره ئے نکاح او کړه - او الله تعالیٰ ته منظوره وه چه دا رسم وران شی - نو

عمر، خطاب، نفیل، عبدالعزیٰ، رباح، عبداللہ، قرط، رزاح، عدی، کعب

ابوبکر، ابوقحافہ، عثمان، عامر، عمرو، کعب، سعد، تیم، مرة

عثمان، عفان، ابوالعاص، امیہ، عبدشمس، عبدمناف

علی، ابوطالب، عبدالمطلب

علی - عبدالمطلب، عثمان - عبدمناف، عمر - کعب، ابوبکر - مرة

اودئ فرمائل - "وتخفی فی نفسك ما الله مبديه وتخشى الناس و الله احق ان تخشاه -۳۷- مراد ارا ده د نکاح ده - او دَ دے نکاح پیشین گوئی هم شوے وه پاتے شوه د محبت خبره حغه بعید ده - فافهم -

یاایها النبی انآ احللنا لك ازواجك التی اتیت اجورهن (۵۰) قسم اول وماملکت یمینك قسم ثانی[۲] وبنات عمك الخ قسم ثالث[۳] وامرأة مؤمنة الخ قسم رابع[۴] -

سبب کثرت ازواج

(۱) چه د مختلفو قومونو سره رشته او شی چه سبب د نشر د اسلام دے -

(۲) او چه احکام د زوجینو ضبط شی په سبب د کثرت د ازواجو سره -

(۳) جسمانی طاقت د بنی د څلوېښتو[۴۰] جنتیانو وه - او د یو جنتی طاقت د دنیا د سلو[۱۰۰] کسانو قدر دے نو څلور زره[۴۰۰۰] تنه جوړ شو - او د یو متوسط سړی د څلورو ښځو د تحمل طاقت کولے شی نو که بنی علیه الصلوة والسلام شپاړس زره[۱۶۰۰۰] ښځے کړے وے نو دا سے به وے لکه چه یو کس څلور[۴] ښځے اوکړی -

سره د دینه بنی علیه الصلوة والسلام نکاح کړے دے په پنځویشتم[۲۵] کال د څلویښتو[۴۰] کالو د کو نیے سره د هغے په تقاضی سره (۴) هر نکاح د بنی د مجبورئ د وجے نه شوی دے (تفصیل)

نسب د حضرت د پلار د طرفه :- محمد بن عبدالله بن عبد المطلب بن هاشم بن مناف -

او د مور د طرفه :- محمد بن امنه بنت وهب -

دوه[۲] میاشتے د پید ائش نه مخکینئے پلار وفات شو - په شپږم[۶] کال ئے مور وفات شوه - په اتم[۸] کال ئے نیکه وفات شه - نو چه د نهو[۹] کالو شه نو ابو طالب سره بصرے ته لاړ - بحیرا راهب قافلے لره دعوت اوکړ بنی علیه الصلوة والسلام چه راغے نو سورے د

ئے په مور ده د رضاع کښے حلیمه سعدیه ئے کره وه حلته د بنی علیه السلام شق الصدر اوشو نو ځکه ئے واپس څپل مور کره راوستو ورنه هغوی پرے ویرېدو ځکه نو ۱۲

فقد کان لمحمد سبعة اولاد الاربعة اناث ثلاثة ذکور وکانوا فی الترتیب فی الولادة هکذا،
القاسم، فزینب فرقیه ففاطمه فام کلثوم فعبد الله ویلقب بطیب وطاهر فابراهیم

اُونے دۀ ته کوږ شه - راهب دَ نبی علیه السلام نه تپوس اوکړ دَدین نو حضورؐ اوفرمائل چه تفصیل راته معلوم نه دے - البته دین دَ خدائے تعالیٰ په دنیا کښے توحید پکار دے او قوم م مشرک دے او تاسو هم غلط یئ -

په دے کښے اووه کسه سواره راغله دَ نبی علیه السلام په تلاش کښے نو راهب ورته اووے چه دلته هغه نبیؐ نشته -

راهب ابو طالب ته اووے چه وراره دے کور ته بوزه یهود به ئے هلاک کړی نو ابو طالب کور ته واپس شو -

په پنځلسم[15] کال نبی علیه السلام دَ خدیجےؓ[1] سره نوکر شه - دا مالداره کونډه وه - دَ نرو کار (غاروو) ورته حواله شه - بیا ئے دَ میسره سره شام ته اولیږه دَ تجارت دَ پاره - هلته حنطورا راهب اُووے میسره ته چه دا سردار دَ عالمین واپس کړ دَ یهودو نه خطره ده - نو سامان دَ تجارت هغه په غنیمه منافع خرڅ کړه او واپس شو نو دَ بشارت دَ پاره نبیؐ اولیږلے شو - او خدیجےؓ دَ کور دَ پاسه وه چه دَ بهره یو ښائسته مهمان راځی - دے مذ دوره او لیږلی دَ دعوت دَ پاره نو هغه محمدؐ وه - دَ دے په زړه کښے عشق پیدا شو - نو دَ ابو طالب په مشوره سره ئے دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام سره نکاح اوشه - نو دے خپل ټول مال نبی علیه الصلوٰة والسلام ته حواله کړو - او هغهؐ دَ خدائے په لاره کښے خیرات کړ -

(1) خدیجهؓ چه وفات شوه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام خواب اولیده چه دَ ریخمو په کپړه کښے یو جینۍ ده - او ملک ورته وائی چه دا ستا بی بی ده - هغه عائشه صدیقهؓ[2] وه - په مکه مکرمه کښے ئے نکاح شوے دے په اووم[7] کال او په مدینه منوره کښے واده شوے ده په نهم[9] کال - او په اتلسم کال کونډه شه

وکلهم من خدیجه الا ابراهیم من ماریة القبطیه وماتوجمیعًا فی حیاته الا فاطمة فماتت بعده بستة اشهر - جمل سورة رعد عند قوله ولقد ارسلنا رسلًا جلالین ص
دحضرت خدیجےؓ عمر څلویښت کاله او دنبیؐ پنځویشت کاله وو، پنځویشت کاله رفاقت ئے دنبیؐ سره شوے ده

سوده بنت زمعه دده زوج سکران بن عمرو وو، حبشې ته ئې هجرت کړے وو
نو ځکه چه دوئ واپس شو مکې ته نو ده ۓ وفات شو او د خوله بنت حکیم په مشوره سره ۳۲۲

(۳) حفصه رضی الله عنها بنت عمر رضی الله عنه کونډه شوه۔ نو د عثمان ښځې بی بی ام کلثوم رضی الله عنها د نبی ﷺ لور مړه شوه۔ نو عمر صاحب رضی الله عنه عثمان رضی الله عنه ته اووے چه دا واخله نو هغه انکار او کړو او ابوبکر الصدیق رضی الله عنه سکوت او کړو نو نبی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه حفصے رضی الله عنها لره به خدائے د عثمان رضی الله عنه نه ښه خاوند ورکړی او عثمان رضی الله عنه لره به خدائے د حفصے رضی الله عنها نه ښه ښځه ورکړی۔ نو حفصه رضی الله عنها ئې پخپله په نکاح واغستله او عثمان رضی الله عنه له ئې خپله بله لور رقیه رضی الله عنها په نکاح سره ورکړه۔

(۴) ام سلمه رضی الله عنها چه کونډه شوه نو منتظم ئې نه وه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام په نکاح واغسته۔

(۵) د زینب قصه د نکاح قرآن کړیده۔

(۶) ام حبیبه رضی الله عنها د ابوسفیان لور وه خاوند ئې مرتد شه په حبشه کښې نو نبی علیه الصلوٰة والسلام دا په نکاح واغسته۔

(۷) حضرت جویریه رضی الله عنها په قید کښې راغلے وه نو د نبی علیه الصلوٰة والسلام په ترس راغے نو آزاده ئې کړه او په نکاح ئې کړه۔

(۸) صفیه رضی الله عنها د خیبر د بادشاه لور وه خطره وه چه اصحاب ﷺ به مختلف شی نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ځان ته په نکاح کړه۔

دا رنګې سوده (۹) رضی الله عنها او میمونه (۱۰) رضی الله عنها او زینب بنت خزیمه (۱۱) رضی الله عنها او اسماء بنت (۱۲) رضی الله عنها
بنت حارث
نعمان خو دوی لره شرافت د صحبت نشتے۔

خدیجه رضی الله عنها او زینب رضی الله عنها بنت خزیمه د وفات د نبی ﷺ نه مخکښې وفات شوے
ام المساکین
وے۔

دړے (۳) د نبی علیه الصلوٰة والسلام وینځے وے د صحبت۔ ماریه قبطیه (۱) رضی الله عنها
ریحانه (۲) رضی الله عنها شمعون رضی الله عنها

څلور (۴) هلکان دی د نبی علیه الصلوٰة والسلام عبدالله (۱) - طیب (۲)
طاهر (۳) د خدیجې رضی الله عنها نه او ابراهیم د ماریې نه۔ ټول واړه وفات شوی
دی۔

مشوره سره دده نکاح اوشوه د نبی ﷺ سره۔
۲ دده نوم رمله دے۔
۳ دده نوم زینب دے صفیه ورته ځکه وائی چه نبی ﷺ د غنیمت نه ځان د پاره غوره کړے وه بنت حیی بن اخطب د سردار د بنو نضیر۔
۴ دا وینځه نیولې شوه وه دده د ... د خپلے وینځے د بنی مصطلق آزاده کړے۔

اوجینکئ خلور دی۔ فاطمه[۱] رض دحضرت علی رض بی بی۔ زینب[۲] رض د ابوالعاص بی بی۔ ام کلثوم[۳] اورقیه[۴] دحضرت عثمان رض بیبیانے دی۔ نسل صرف دفاطمے رض باقی دے۔

لا یحل لک النسآء من بعد الخ۔ ۵۲۔ پس[۱] دد ے افراد نه وسته نو ایات منسوخ دے په توؤی الیک من تشآء سره (۵۱) یا[۲] پس د دے اقسا مو ار یتوو نه نو ایات[۴] منسوخ نه شو۔

یاایها الذین اٰمنوا لاتکونوا کالذین اٰذوا موسیٰ الخ۔ ۶۹۔ تکلیف موسیٰ ته ئے رساؤ په اتهام[۱] د زنا سره یا په اتهام[۲] د قتل سره۔ یا[۳] دوی بربنډ لمبل او موسیٰ ع حیا ناک وه د دوی سره ئے نه لمبل نو دوی اووے چه په ده برګے دے یا ادر دے۔ نو موسیٰ ع لمبل سره د ننګ نه یو ائے اوجامے ئے په کټه ایخے وے نو کټه جامے اوتختولے نو دے وریسے روان شو او وئے وے ثوبی ثوبی حجر او کټهئے اووهله او دوی د موسیٰ بدن مبارک صاف اولید و سره د ننګ نه۔

انا عرضنا الامانة الخ۔ ۷۲۔ (۱) پیش م کړ امانت چه تکالیف شرعیه دی آسمانو نو او مزکے او غرونو ته یعنی د د ئے مناسبت م معلوم کړ د آسمانونو وغیره سره نو دوی منع وکړه (طبعًا) او په رته کړ دغه امانت انسان په ده کښې استعداد وه۔ ځکه چه دے جهول دے لیاقت د علم په کښې شته او ظالم دے لیاقت د عدل په کښې شته۔ او په شریعت عمل کیږی په علم او عمل سره۔ انجام ئے دادے چه عذاب به ورکی هغه چالره چه ظاهرے عمل کوی نه باطن او هغه چالره چه ظاهراً باطنا نه منی۔ او مهربان دے باری تعالیٰ په هغه چا چه منی ظاهراً او باطنًا (شاه ولی الله علیه الرحمة)

(۲) ما پیش کړ امانت (شریعت) آسمانونو او زمکے او غرونو ته

آیت
ان الله وملئکته الاٰیة (۵۶)
آن محمد افتخار مرسلین
آن محمد رحمة للعٰلمین
آن محمد حاذق امراض ما
آن محمد ذائق امراض ما
آن محمد اطمینان قلب ما
آن محمد داستان جوند ما
تو بگوای مسلم پرهیزگار
الصلوٰة بر محمد صد هزار (رومی)

د ابولهب خوئے خپله ښځه د نبی ... لور له طلاق ورکړو ... او ابوالعاص کفار ته جواب ورکړو چه زه خپله ښځه نه طلاقوم نو نبی تر دینه خوشحال شو د اد هغه د ایمان سبب شو په بدر کښې دے قید شو نو زینب خپل ښاروده په فدیه کښې ورلیګو، نو نبی هغه واپس کړو او ابوالعاص ئے ازاد کړو په دے شرط چه زینب را ولیږه نو هغه وفا وکړه۔ بقیه بر ۳۸۲

دوی منع اوکړه اَوْوُ یریده - او دا امانت پورته که انسان (ادم ع)
جنس انسان ظالم دے چه نا فهمانی کوی الخ - بز

(۳) ماپیش که امانت (کوم شے چه د څه کارد پاره پیدا اوی) غرونو وغیره
ته نو دوی منع وکړه دَخیا نت نه (حمل الامانة ای خانها) خازن -
ازجاج - اوخیا نت او که انسان - تائید؛ فقال لها وللارض
ائتیا طوعًا او کرهًا قالتا اتینا طائعین (حم السجده: ۱۱)

بز قال الله تعالی لآدم ع انی عرضت الامانة علی السمٰوٰت والارض
والجبال فلم تطقها فهل انت اٰخذها فقال یا رب وما فیها قال
ان احسنت جوزیت وان اسأت عوقبت فقال بین اذنی و
عاتقی قال الله تعٰ اما اذا تحملت فسأعینك واجعل لبصرك
حجابا فاذا خشیت فارخ علیه حجابا - (خازن)

آنکه دوش کوه بارش برنتافت	سطوت او زهرهٔ گردون شگافت
بنگر آن سرمایهٔ آمال ما	گنجد اندر سینهٔ اطفال ما

(علامه اقبال)

تمام شو احزاب بفضله تعالی

۲۸ - ۷ - ۱۴۰۱ھ

(وفات ابنی محمد موسیٰ کریو کال او څه میاشتے عمر کښے)

فکنیتی ابوموسیٰ وکنت احبه حبا شدیدا اللهم اجعله لی فرطا ومات بعده محمود الرحمٰن بهذا المرض وبهذا العمر اللهم اجعله ایضا فرطا وقد مات قبلها ابنی من امرأتی ام انور ابن اخر اسمه محمد اکبر اللهم اجعله لی فرطا -

ولد لی ولد محمد عاصم ۱۴۰۹ھ ۱۵ شعبان ۴ - ۱۰ - ۳ - صوم (۳) ۱۲

ولدت لی بنت اسمها همام ۳۰ صفر ۱۴۱۲ھ، ولد لی ولد اسمه محمد ابوهریرة ۲۷ شعبان ۱۴۱۶ھ

ومات قبلها ابنی اسمه خبیب بعد مرض مدید -

بقیه از صفحه ۳۸۰
پیا دشام په سفر کښې مسلمانانو ددوی نه سامان واخستو او ابوالعاص مدینې منورې ته وتښتیدو نو زینب ورله تمامان درکړو او نبی ع ددهٔ سامان دهٔ ته واپس کړو او ده بیا مکې معظمې ته لاړو او د کفارو امانتونه دهٔ واپس کړل او بیا مسلمان شو او مدینې ته یې هجرت وکړو نو نبی ع ددهٔ بی بی دهٔ ته حواله کړه - ۱۳۰ انحاشیه نفقة العرب

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۳۴- سُوۡرَۃُ سَبَاۡ مَکِّیۡ دَ ے - ۵۸

بعد لقمان وقبل زمر - زمانۂ نزول دورِ اول یا دورِ متوسط ابتدا - دَ مکے معظمے -

ربط رفعیه شبهات چه وارد یدی په نفی دَ شفیع قهری بانډې -

خلاصه دَ داؤد[۱] ع۱۰ - او سلیمان[۲] ع۱۲ - او جنات[۳] ع۱۴ - او ملائکو[۴] ش۲۲ رفعیه شبهات - دلائل عقلیه څلور[۵] دی - یو[۶] دلیل نقلی دَ مخکینے کتابونو منونکو نه دے - یو[۷] دلیل دَ حق دے - اَتَه[۸] طریقے دَ تبلیغ دی - باقی تبعی مضامین دی -

فلما قضینا علیه الموت ما دلّهم علی موته الخ - ۱۴ سبأ

داعبارت النص دے په دے کښے چه جنات عالم الغیب نه دی اشارة النص دے په دے کښے چه په سلیمان علیه السلام بانډې باری تعالیٰ دَ مرګ حکم کړے دے او سلیمانؑ دَ خپلِ عصا نه ارضه نه شوه دفع کولے - او سلیمانؑ پس دَ مرګ نه دَ خپلے جُسے تحفظ نه شو کولے دَ ارتاو یدونه - او دلالت النص دے په دے کښے چه سلیمان علیه السلام پس دَ مرګ نه نۀ ځان ته فائده رسَولے شوه - او نۀ ئے ضرر دفع کولے شو - او په دے کښے چه دَ بل چا نۀ ئے هم ضرر نۀ شو دفع کولے او نۀ ئے فائده رسَولے شوه - او په دے کښے چه کل انبیآء او اولیآء چا ته فائده او نفع مافوق الاسباب نۀ شی رسَولے - البته ماتحت الاسباب نسبت دَ نفع او دَ ضرر نه دَ ان تکیدے شی - اګرچه خالق دَ هر شی یواز ے باری تعؒ : ے - دَ دینه معلومیږی خسران دَ هغه اموات نه طمع لری او خوف تے نه کوی او "الحی الذی لایموت"

لے په بصائر دَ محمد الله مولوی صاحب کښے په مرو ن اعداء هم و ینصح ن اولیاء هم رفا فهم ؛ سلیمان علیه السلام خو امداد نۀ شی کولے فنا الله المشتکی ۱۲

مرتهنا صم ۱۱ ۱۹ لحق غسا ن بلاش م و انمار بیثرب و جذام بتهامه و الازد بعمان - ابو سعود ۳۲ ج ۴ م -

د پرے لغت دے - (غریب)

الادآبة الارض - الارضة اضيف الى فعلها يقال ارضته الارضة الخشب ارضا (ابو سعود)-

ولقد كان لسبأ الخ - ۱۵ - ارتاد مورخ يوربين او اکا ترشیس یونانی مورخ دغسے تحقیق کړے دے لکه قرآن (عثمانی)

سيل العرم - سیلاب د ذور - یا د[1] بند[2] - سد مآرب دنلک ۱۵۰ فت اوپلن ۵۰ فت وه - (اشعار سباء) قال سباء-

(۱) سيملك بعدنا ملكًا عظيمًا	نبی لا يرخص فی الحرام
(۲) ويملك بعده منهم ملوك	يدينون القياد بكل دام
(۳) ويملك بعدهم منا ملوك	يصير الملك فينا باقتسام
(۴) ويملك بعد قحطان نبی	تقی مخبت خير الانام
(۵) يسمى احمد ياليت انی	أعمر بعد مبعثه بعام
(۶) فاعضده واحضره بنصری	بكل مدجج وبكل رام
(۷) متى يظهر فكونوا ناصريه	ومن يلقاه يبلغه السلام

ولا تنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له الخ - ۲۳ -

فالمشرك انما يتخذ معبوده لما يحصل له به من النفع والنفع لا يكون الا فيمن فيه خصلة من هذه الخصال الاربعة - اما مالك لما يريده العابد منه - فان لم يكن مالكا كان شريكا للمالك فان لم يكن شريكا له كان معينا له وظهيرا - فان لم يكن معينًا وظهيرًا كان شفيعا عنده - فنفى سبحانه تعالى المراتب الاربعة[1] مرتبا منتقلا من الاعلى الى دونه فنفى الملك والشركة والمظاهرة والشفاعة التي يطلبها المشرك واثبت شفاعة لا نصيب فيه للمشرك وهي باذن الله تعالى فكفى بهذه الآيات نورا وبرهانا - (شيخ الاسلام ابن تيمية)

وما انفقتم من شيئ فهو يخلفه الخ - ۳۹ -

(۱) وليمه - دواده خيرات (۲) الخرس دبچی د پیدا کیدو په ورځ خیرات -

وجفان كالجواب[1] (۲) پہ جفنه مونږ کي زیات خلق ډکیږی او په قصعه مونږ کی لږ کسه او په صحفه[2] مونږ کی پنځه کسه او په مأكله[3] مونږ کی دوه کسه او په صحفه مونږ کی یو تن لګه په پېښتو کښے دی خانګ خانګے کا شنبه[4] کا تسرے کونډاه مولنا ادریس صاحب ۱۲ ۱۳

القيان - القصاص
دام - خون
مدجج - تیاره دار
رام - برابر لار

احبوكة اسم
اعلوطة

(۳) الوکیرہ دکوټې د بناء خیرات۔ (۴) الوخیمه د مصیبت خیرات۔
(۵) العقیقه - په اوومه ورځ د ټچي خیرات او یا په خوارلسمه او یا
په یویشتمه - د هلک دپاره دوه نرې څاروی چه قربانۍ ته کیږي یا
یا یو یاکو لوئ څاروی او اومه حصه - او د جینۍ دپاره یو نر ے
څاروے یا اوومه حصه د لوئ څاروی - (۶) الاعذار - د سنتو
د ټچي خیرات پس د شفاء د شکرئے دپاره -(۷) النقیعه - د
مسافر کورته د را تلو خیرات - (۸) المادبة - دپاره د مهمان
اول ورځ ښه طعام - بیا دوه ورځې د خپل کور طعام - بیا دوسته
طعام ورلره مستحب دے خو پکار ده مهمان له چه بیا ځي (حاشیه
بخاري ص ۹۰۶ ج ۲) بتغیر -
(۹) الهدیة - یو بل ته راړلے ورکول - (۱۰) التصدقة - غرباء ته خیرات
کول د الله تعالیٰ دپاره مطلق یا مقید - البته د مقید حضورؐ صفت
نه کوی - او چه سړے د کږي مثلاً نذرا و کړی او بیا ئے حلال کړي
نو څا نله په تے نه نه خوری او نه به ئے خپلو بچو لره ورکوی - او
په ذبحه سره چه څومره په قیمت کښې تاوان راغے نو دغه تاوان
به ورکوی رمارتونلک بابا۶)
(۱۱) الوشوة - د غیر مشروع کار دپاره ذی اقتدار ته څه ورکول
د احرام دی اغستونکے او ورکونکے او دلال (۳) درے وارہ ملعون دی
البته د خپل حلال مال د بچ کولو دپاره مال ورکول جائز دی -
او اغستونکے ملعون دے -

قال علیه الصلوٰة والسلام مامن یوم یصبح العباد فیه الا ق
ملکان ینزلان فیقول احدهما اللهم اعط منفقا خلفا ویقول
الاٰخر اللهم اعط ممسکا تلفا (بخاری) (مشکوٰۃ ص ۱۶۴)

(ابیات)

ہرکہ کارد گرد وانبارش تہی   لیکن اندر مزرعہ باشد بہی

څوک چه کرکونه کوي نو انبار تش شي، لیکن په کرکښې ډیره فائده ده -

له په دوه ورځ د سنتو دا خیرات هم جائز دے (رہنمائے مولوی صاحب)

واگہ درانبار ماند و صرفہ کرد | الپش و موش و حوادث باش خورد
نان دہی از بہر او نانت دہد | جان دہی از بہر او جانت دہد
ای خدایا منفقان را دہ خلف | ای خدایا ممسکان را دہ تلف

قالوا سبحانك الخ ۔ ۴۱ ۔ دا د ملائکو جواب دے ۔ او د اولیاء جواب (الفرقان: ۱۸) او د انبیاء جواب (مائدہ: ۱۱۶)

وما بلغوا معشار ما آتینٰهم الخ ۔ ۴۵ ۔ (۱) نہ دہ رسیدلی پخوانی قومونہ عشر د هغہ دلائلو تہ چہ ورکړی دی ما دے اهل مکو تہ ۔
(۲) نہ دی رسیدلی اهل مکہ عشر د هغہ نعمتو نو تہ چہ ما ورکړی وُو پخوانو قومونو تہ ۔ تائید: لقد مکّنّٰهم فیما ان مکّنّٰکم فیه (احقاف: ۲۶)

وما یبدء الباطل وما یعید ۔ ۴۹ ۔ (۱) نہ اول پیدا کول کولے شی معبودان باطلہ او نہ دوبارہ پیدا کول کولے شی ۔
(۲) نہ بہ ظاہر شی دین باطلہ او نہ بہ بیا معادشی پس د حجة قرآنی نہ ۔

فی شك مریب ۔ ۵۴ ۔ پہ شک کینے چہ سرے بے قرارہ کوی ۔

ختم شو سورة سبا بفضلہ تعالیٰ
(۲۸ ۔ ۷ ۔ ۱۴۰۱ھ)

حیل بینهم وبین ما یشتهون ۔ ۵۴ صفۃ شی چہ دوعائے غواړی ۔ او د دوعا نہ بہ سخت منع شی صفۃ شہ (۱) ایمان تہ مقبول (۲) نجات (۳) واپسی دنیاتہ (۴) لذات (۵) عزتونہ ۔ (ازعثمانی)

(۱) صفۃ غلہ چہ پہ انبار وغیرہ کینے پاتے شی نو میږے او منږ کان وغیرہ خوری ۔
(۲) کہ د ورلہ وړکوے دالله د پارہ نو صفۃ بہ تالہ پاکہ د ورکړی دړکړی ۔ او کہ روح درکوے صفۃ لرہ نو صفۃ بہ تالہ همیشہ زندگی درکړی ۔
(۳) اے خدایا سخیانو لہ بدلہ ورکړہ ۔ اے خدایا بخیلانو لہ هلاکت ورکړہ ۔

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۵۔ سُوْرَۃِ فَاطِر مَکِّی دَہ۔ ۴۳

بعد الفرقان وقبل مریم۔ زمانہ نزول دور متوسط دَ مکے معظمے دے۔

ربط هرځله چه شفیع تهری نشتے نه ملائک اونه انبیاء اونه جنات۔ داد محکبنے نه معلومه شوه۔ نو اوس په دے سورة کښے فرمائی چه غائبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ غواړے۔[1]

خلاصه دلائل عقلیه دَوه قسمه۔ غیب دان دَ کل امور صرف باری تعالیٰ دے۔ (۱) کارساز دَ کل امورهم صرف باری تعالیٰ دے۔ (۲) او دَ دلائل ثمرے او تفریعات۔ یو دلیل وحی۔ او تسلی ده او په آخر کښے تخویف دنیوی دے۔

ولا یغرنکم باللہ الغرور۔ ۵۔ غرور مصدر دے او بالفتحه صفت مشبه دے رد حرکے دَ شیطان (

(۱) اول منع چه نیکی مه کوه (۲) دویم ځل تا خیر چه ورو ستو یے اوکے (۳) دریم وار تعجیل چه زر اوکړ۔ (۴) څلورم ځل ریاء چه دا خو دِ څه مونځ اوکړ خلق یه درته څه او وائی (۵) پنځم ځل عجب (۶) شپږم ځل تلقین دَ اجتهاد به طاعت کښے سرًا په طمع دَ ظهور۔ (۷) اووم ځل اعتماد په تقدیر باندِ[2] (امام غزالیؒ)

والذین یمکرون السیاٰت۔ ۱۰۔ المکر صرف الغیر عما یقصد بحیلة وذٰلك ضربان۔ محمود (۱) وذلك بان یتجری به فعل جمیل۔ ومذموم (۲) وهوان یتجری به فعل قبیح۔ (مولانا ادریسؒ)

فللہ العزة جمیعا۔ قال علیه الصلوٰة والسلام من اراد عز الدارین فلیطع العزیز۔ قال صاحب الجمل من اعتز بالعبید اذله الله تع

[1] دا ټیجه تفریع ده ۱۲

[2] ګه ځاندنینه کټل تکبیر بلۃ کوز کټل دا د دا په حرام دی ۱۲

[3] ګه څه دو کے دَ شیطان په لقمن کښے تیر و تلی دی ۱۲ ۱۲

اللهم اجعلني فقيرا الى العلي ولا تجعلني فقيرا الى الفقير اللهم اجعلني غنيا عن الفقير ولا
تجعلني غنيا عن الغني ۱۲ صوفی

ومن اعتز بالله اعزه الله -

ومكر اولٰئك هو يبور - هُوَ[1] مبتدا ثانی ده - یا ضمیر فعل دے - شرط الفعل ان یکون الخبر معرفة او افعل من اتفاقا او فعلا مضارعا عند الزجاج - (۳) یا بدل دے دَ" لا ينبئك مثل خبير" - ۱۴ - دَالله تعالیٰ په شان تا څوک نه شی خبر وَلے - یعنی بد عتیان او مشرکان تا ته غلطے خبرے کوی چه دا غیر الله معبودان آوری - او مالکان او متصرفان دی - 25

یاایها الناس انتم الفقرآء - ۱۵ -

اقسام[5] دَ فقرآء

(۱) فقیر حریص - سائل چه غواړی دَ خلقو نه
(۲) فقیر معتر - چه مخکښے مخکښے کیږی چه سلام له راغلے یم - (۳) فقیر طامع - چه په کور ناست دے او طمع ئے ده - څوک چه دَ غیر الله نه طمع کوی دَ هغه سوال نه قبلیږی په دربار سبحانی کښے -
(۴) فقیر قانع - چه طمع ئے نشته خو چه څوک ورله څهٔ ورکوی نو دے په خوشحالئ سره اخلی - دا قسم ښهٔ دے - نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی لو دعیت الی الكراع لاجبت -
(۵) فقیر زاهد - چه دهٔ له څوک څه ورکوی نو دے پے خفه کیږی - په دے زمانه کښے دا قسم عنقا دی - دے زمانے سره څلورم نمبر خهٔ منا سب دی - (غرائب)

وغرابيب سود - ۲۷ - غرابیب جمع دَ غربیب[1] ده او سود جمع دَ اسود ده تقدیم دَ صفت دے په موصوف معنی ئے ده تک تور

انما يخشى الله من عباده العلمآء - ۲۸ - قال الله تعالیٰ فی المحشر للعلماء انی لم اضع علمی فيكم الا لعلمی بكم ولم اضع علمی فيكم لاعذ بكم انطلقوا قد غفرت لكم (طبرانی رجاله ثقات (معارف ج ۷ ص ۳۴۸))

ثم اورثنا الكتٰب الخ - ۳۲ - حدیث کښے دی كلهم فی الجنة - قال عليه الصلوة والسلام اما السابق[1] بالخيرات فيدخل الجنة بغير حساب وَاما المقتصد[2] فيحاسب حسابا يسيرا - واما الظالم[3] فيحبس فی المقام

قال اُجع اليأس مما فی ایدی الناس احبك الناس او كما قال ۱۲

له افعل صفتی قیاسا جمع کیږی په فُعل باندے (رشا فیه) ذٰلك لمن خشى ربه ؛ بينه ۸ یعنی دغه جنت هر چا له چالره دے چه یریگی نو خشی کلی مشکل دے نهٔ چه دَ عوامو ده سره یره نیشتے چه دَ جنت نه محروم شی (غرائب)

حتی یدخله الهم ثم یدخل الجنة - رخازن)

الذی احلنا دارالمقامۃ - ۳۵ - (۱) وطن روح جنت دے
(۲) وطن جسم مولد اصلی دے -(۳) وطن ایمان مدینه منوره ده (عثمانی)

اولم نعمرکم الخ -۳۷- قال علیه الصلوة والسلام اعذر
الله کل امرء اخر اجله حتی بلغ ستین رخازن بحواله بخاری)

لیکونن اهدی من احدی الامم - ۴۲ - یعنی ډهیر وامته نه
یا احدی شی ته اضافت برائے استغراق شو - رشیخ)

او اهدا من الامة التی یقال لها احدی الامم تفضیلا لها
علی غیرها فی الهدٰی رابوسعود)

فلما جآئهم نذیر مازادهم الا نفورا - ۴۲ -
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست
درباغ لاله روید ودر شوره بوم و خس (سعدیؒ)

دباران په صفا تو
کښې شک نیشته
نیکن په باغ
کښې ګلونه او
په ناکاره
زمکه کښې غنې
تو کوی.

ولو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک -الخ - ۴۵ -
(۱) داکتا یه ده چه څوک دباری تعالی نه نه شی بچ کیدے رشیخ)
(۲) یا انسان به هلاک کړی د وجے دعصیان نه او نور دواب
خود انسان د پاره پیدا دی نو هغه به هم ختم شی رعثمانی)
نو اعتراض وارد نه شو چه دواب ولے باری تعالی هلاکوی -

ختم شو فاطر بفضله تعالیٰ

۲۸ - ۷ - ۱۴۰۱ھ

خدایا بعزت که خوارم مکن بذل گناه شرمسارم مکن

۳۶- سُوْرَةِ یٰسٓ مَکِّی دَے ۔ ۸۳

عن عطاء ابن ابی رباح قال من قرأ یٰسٓ صدر النهار قضی حوائجه (دارمی)

بعدالجن وقبل الفرقان - زمانه نزول دَ دورِ متوسط آخر یا دورِ آخر دَ مکی معظم دَے -

ربط | که شفیع قهری وے نو شفیع قهری منونکی خو مونږ ه هلاک کړه هغه به ئے بچ کړی وے -

خلاصه | دعویٰ سورة ءاتخذ من دونه الهة ان یردن الرحمٰن بضر لا تغنی عنی شفاعتهم شیئا ولا ینقذون - ۲۲-

دلائل عقلیه په ابتدا کښې دَ تمهید نه بعد تخویف و زجر په درمیان کښې تخویف اخروی وبشارت او تسلی او دَ یو سوال جواب په آخیر کښې دَ ثبوت قیامت دَ پاره دلیل او خلاصهٔ سورة -

فائدة :- سورهٔ سبا مبدهٔ ده دَ پاره دَ یٰسٓ - صافات دَ صٓ دَ پاره - او فاطر مبدهٔ ده دَ پاره دَ حوامیم سبعو لهٰذا دَ دواړو په ابتداء کښې الحمد لله مذکور ده - بیا دا دواړه مسئلے یعنی غیرالله لره شفیع قهری منلے مه بلئ[۱] او غیبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړے په زمر کښې جمع شوید ی[۲] ـ

له خو دویم مسئله پکښے زیاته ده ۱۲

یٰسٓ ٥ :- ۱- معنیٰ یا انسان ده (ابن عباسؓ)
(۲) دَ سعید بن جبیرؓ نه روایت دے چه لفظ حبشی دے په معنیٰ دَ یا رجل سره (لغات القرآن)
(۳) یا اسم دے دَ اسماؤ دَ باری تعالیٰ نه (جامع البیان)
(۴) یا اسم دے دَ اسماؤ دَ نبی کریم ﷺ نه (دلائل الخیرات)
(۵) یا معنیٰ دَ ده یا سید البشر - (۶) یا اسم دے دَ اسماؤ دَ قرآن نه (جمل)
(۷) یا قرآن مرکب دے دَ دے حروفو نه تا سو هم عرب ئے - او

داحروف مویاددی نوداسے قرآن راوپرے۔ بنا پہ دے لیکلے کیږی مسمٰی دَ سین چہ سٓں دے۔

واضرب لهم مثلا اصحاب القرية اذ جآئها المرسلون الخ۔۱۳۔
اعلم ان بعض السلف واكثرالمتاخرين على انهم رسل عيسىٰ ؑ واسمآئهم يحيى ويونس وشمعون والقرية انطاكية وذكروا ان تلك القرية اكثراهلها امنوا بتقويتهما بثالث بظهورمعجزاتهم ومن بقى على الكفر اهلكوا وكلام بعض السلف دال على انهم رسل و اسمآئهم صادق وصدوق وشكوم وهوظاهرلقرآن انظرالى قوله مآانتم الابشرمثلنا۔ ۱۵۔ وايضا ذكرالمؤرخون ان اول مدينة آمنت برسل عيسىٰ ؑ هو انطاكية وفى القرآن ان اهل هذه القرية اهلكوا بكفرهم وايضا صرح كثيرمن السلف فى قول الله تعالىٰ - ۲۰ ولقد اتينا موسى الكتاب من بعد مآ اهلكنا القرون الخ (قصص-۴۳) ان الله مآ اهلك من الامم عن اخرهم بالعذاب بعد انزال التورٰىة بل امرالمؤمنين بقتال المشركين فكيف يكون هلاك قرية رسل عيسى عليه السلام (جامع البيان)

قيل ادخل الجنة - ۲۶- اى بعد الموت - عن قتادة ؓ ادخله الله الجنة وهوفيها حىّ يرزق (جمل)
حيات برزخی مراد دے (غریب)

وجعلنى من المكرمين -۲۷- او چہ شامل کړه ما لره په عزتمندو کښے - داکرامت بعد الموت دے - نہ چہ دَخلقو شرک او بد عت -

مَا يأتيهم من رّسول الا كانوا به يستهزءون - ۳۰ -
دا ماضی استمراری دہ پہ قرینے دَ کانوابه الخ سره - نواستدلال دَ مرزا ختم شو -

والشمس تجرى لمستقرلها - ۳۸ - (۱) ترمستقره پورے چہ قیامت دے (۲) یا مستقرلا نړ دَ عرش نہ دے - نبی علیه الصلوٰة وَ

تانګیرو ابرکے خندو چمن ؛ تانګیرو طفل کے جوش لبن۔ (رومیؒ)
اتقوا مابين ايديكم الخ ۴۵ دُدنیا عذاب اَوُ دَ آخرة عذاب ، یا آخرة نہ دِ ښہ ویرہ اَوُ دنیا نہ دِ ښہ پرېږده ۔ ۴۰

اسلام فرمائی نمر چه زمونږه نه غائب شی نو دعرش دلاندې سجده
اوکړی نو باری تعالیٰ ورته اوفرمائی چه دمشرق نه را او خیږه
قریبه ده چه سجده به اوکړے اوننه به قبلیږی نو بیا به ورته او
وائی چه دمغرب نه را اوخیږه - (خازن)

غائب کیده د نمر په اعتبار دمدینے منورے دی او سکون ئے اوحرکت ئے زمانی دے نومنافات را نشغ (تهانوی)

(غرېبه)
یا دا حدیث د متشابهات نه دے - صاحب البیت ادری بما فیها

ونفخ فی الصور الخ - ۵۱ - (۱) برائے اماتت کلی -

ما ینظرون الا صیحة واحدة - ولم - (۲) احیاء کلی -

ونفخ فی الصور - ۵۱ - (۳) د پاره دبے هوشئ - ونفخ فی الصور (زمر)
(۴) د پاره د پیشئ - ثم نفخ فیه اخری الخ (زمر) (شاه عبد القادرؒ)

فی ظلال - ۵۶ - معلومه شوه چه په جنت کښے به نمروی چه په هغهٔ کښے به کیناسته یو قسم مزه وی او په سوری کښے به بل قسم مزه وی - سلام قولا - ۵۸ - ای بالقول نو منصوب په نزع د خافض سره -

عن جابرؓ عن النبی صلے الله علیه وسلم بینا اهل الجنة فی نعیمهم اذ سطع لهم نور فرفعوا رؤسهم فاذا الرب قد اشرف علیهم من فوقهم فقال السلام علیکم یا اهل الجنة قال وذالك قوله تعالیٰ سلٰم قولا من رب رحیم - قال فنظر الیهم وینظرون الیه فلا یلتفتون الی شئ من النعیم ما داموا ینظرون الیه حتیٰ یحتجب عنهم ویبقی نوره - رواه ابن ماجه (مشکوة ص۵۰۲)

وما علمناه الشعر الخ - ۶۹ - نبی علیه السلام پردے شعر سم نه شو ویلے حالانکه د قریشو ما شوما ن شاعران وو -
نه ده مناسب نبی لره چه مشتمل شی کلام د ده په مضامینو وهمیو خیالیو باندی چه مصداق نه وی صرف د انبساط او

اليوم نختم على الخ (۶۵) تفصیل مشکوة ص۴۸۵ ۱۲

عن انسؓ قال کنا عند رسول اللهؐ فضحك فقال هل تدرون مما اضحك قال قلنا الله و رسوله اعلم قال من مخاطبة العبد ربه یقول الم تجبرنی من الظلم قال یقول بلیٰ قال فیقول لا اجیز علی نفسی الا شاهدا منی قال فیقول کفی بنفسك الیوم علیك شهیدا وبالکرام الکاتبین شهودا قال فیختم علی فیه فیقال لارکانه انطقی فتنطق باعماله ثم یخلی بینه وبین کلامه قال فیقول بعدا لکن وسحقا فعنکن کنت اناضل - (مسلم) مشکوة ص۴۸۵

قال کفیٰ بالاسلام و شیب للمرء ناهیاً ۳۹۲ فقال ابوبکرؓ لیس کذالک یانبی اللہ انما

دَ نشاط دَ پاره وی بلکه الیق دَ شان دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام سره داده چه تعرض به کوی حقائق وقعیو ته (فیض الباری ص ۳۹۶/۲۴۰)

نو اعتراض وارد نه شو په بعض اشعار وو دَ نبیؐ باندِ ځکه چه مراد دَ شعر نه دلته مقفیٰ کلام نه دے بلکه هغه مراد دے چه مرکب وی دَ مخیلاتو نه۔

لایستطیعون نصرهم ۔ ۷۵- طاقت نه لاره دغه معبودانو دَ امداد دَ کو خپل ځان یا دَ امداد دَ عابدینو ۔

وهم لهم جند محضرون ۔

(۱) او دا عابدین معبودین لره لښکر دے حاضر کړے شوے امداد دَ حفوی ته ۔

(۲) یا دا معبودین عابدین لره لښکر دے حاضر شوے امداد دَ دوی ته په زعم دَ دوی کښے ۔

(۳) یا دا معبودین سره دَ عابدین نه لښکر دے حاضر شوے جهنم ته ۔

تمام شو یٰسٓ بفضله تعالیٰ

اللہ اکبر اللہ اکبر ۔ لا الٰه الا اللہ واللہ اکبر
قول جبریلؑ قول ابراهیمؑ
اللہ اکبر وللہ الحمد
قول اسماعیلؑ

قال الشاعر
کفی الشیب و الاسلام للمرء ناهیا۔
کذا قال
یاتیکم من لم یتزود بالاخبار
شعر
ستبدی لک الایام ماکنت جاهلاً و یأتیک بالاخبار من لم تزود
(منبعه القیاس اما تصریحاً تألف من المخیلات لا تنزعن بها النفس لکن تتاثر منها ترغیباً وترهیباً لا سیما اذا اقترن بها السجع۔ (منطق)

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۳۷۔ سُورَةِ صٰفّٰت مکی دے ۔ ۵۶

بعد الانعام وقبل لقمٰن ۔ زمانه نزول دور اخر متوسط دمکے معظمے دے ۔

ربط: یو کول خودرکنا رچاته چه دوی شفیع قهری وائی (اولیآء انبیآء، ملائکت) هغوی د الله تعالی په دربار کښے عاجزی کوی ۔

خلاصه: بیان احوالِ ملائکت وجنات وانبیاء مکرر مکرر ۔ یعنی چه دائے حال دے نو هغه به څنګه حاجت روا ۔ او شفیع قهری شی ۔ په درمیان کښے تخویف وبشارت د زجر په اخر کښے خلاصهٔ سورت ۔

وبشرنٰه باسحٰق نبیا من الصّٰلحین ۔ ۱۲ ۔ معلومه شوه چه ذبیح اسمٰعیل دے نه اسحٰق ۔

عمرو بن عبد العزیز تپوس اوکړ د یو یهودی عالم نه چه مسلمان شوے وه چه ذبیح څوک دے هغه اووے چه اسمٰعیل دے د اسحٰق خبره مونږه نشر کړے ده غلطه ۔

اسمعی تپوس اوکړ د اباعمرو نه چه ذبیح څوک وه نو هغه ورته اووے چه چرته تلے دے عقل ستا اسحٰق چرته وه په مکه معظمه کښے دلته خو اسمٰعیل وه ۔

سیرة ابن هشام کښے دی چه عبد المطلب نذر اوکړ چه که څما لس ځامن اوشو نو یو به پکښے نذر روی د الله تعالی د پاره نو چه لس پوره شو نو د قرعه اوکړه او سوال کاوه چه د عبد الله قرعه پاتے نه شی ۔ قام عند هبل یدعو الله تعالی ۔ نو قرعه په نوم د عبد الله پاتے شوه ۔ نو ده اراده اوکړه که ذبیح د

ابناءِ عبدالمطلب
۱ عباس ۲ حمزه
۳ عبدالله
۴ ابوطالب
۵ زبیر ۶ حارث
۷ حجل ۸ مستوم
۹ ضرار
۱۰ ابولهب
بنات ۶:
صفیه ۱ ام حکیم
عاتکه ، امیمه
اروی و بره
یستکبرون ۳۵
برین استان
عجز ومسکنت
په از طاعت
وخود بینت
تکبیر عزازیل
را خوار کرد
برزندان لعنت
گرفتار کرد ۔
(سعدی)

عبد الله نو قوم دے منع کړه - نو دے لا ړ خیبرته عراف پسے چه نا پیغ
ئے نوم وه نو هغه ورته اووے چه د لښتو او بنا نو او د عبد الله قرعه
واچوه نو که د عبد الله قرعه پاتے شوه نو لښ به زیا توے تر دے
پورے چه د اوبنا نو قرعه پاتے شی نو ده قرعه وکړه - وقام عند
هبل یدعو الله تعالیٰ نو چه سل اوبنان پوره شو نو د اوبنا نو قرعه
پاتے شوه نو ده هغه اوبنان خیراتی ورکړه نو ځکه نبی علیه
الصلوٰة والسلام فرمائی چه انا ابن ذبیحین عبد الله واسمٰعیل۔
والله خلقکم وما تعملون -۹۶-

سوال:- رضا په قضا واجبه ده او کفر په قضا د خدائے تعر
سره دے او رضا په کفر کفر دے۔

جواب:- بیت

کفر ہم نسبت بخالق حکمت است ورېما نسبت کنی کفر آفت است (رومی)

یعنی کفر په درجه د خلق کښے رضا پے واجبه ده او کفر په درجه
د کسب کښے رضا پے کفر دے رتها نوی)

ختم شو صفت یفضله تعالیٰ

لثل هذا ۹۱۰ عبد الله بن مبارک د مرگ په وخت سترگے بیرته کړے او هغه اووے لمثل هذا ۱۰۰ ع

د غربت د وجے نه د هغه ملگری نضر وژل نو هغه ورته او وے چپ شه ما دعا کړے وه اللهم احینی حیات الاغنیا وامتنی موت الفقرا احیاالعلوم ۳۳۳/۳

۔ کفر په درجه د خلق کښے حکمت دے او په درجه د کسب کښے آفت دے

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

مضمون ئے د سورۃ سبا پہ شان دے۔

۳۸-سُوۡرَۃ صٓ مکی دہ ئے-۳۸

ابتلوا بالمصائب ثم سرور

بعد القمر و قبل الاعراف- زمانہ نزول د نبوۃ لسّم یا یولسم کال-

ربط: عاجزی خود رکنار پخپلہ د باری تعالیٰ پہ امتحان کبنے راغلید

خلاصه: دعوۃ سورۃ "مامن الٰہ الا اللہ الواحد القہار"- ۶۵-
دلائل نقلیه- د داؤد[۱] ع ش-۱۷- او د سلیمان[۲] ع ش--۳۰-
او د ایوب[۳] ع ش-۴۱- تفصیلا او د باقیو[۴] ش اجمالا-۴۵-
بیان احوال ملائیک چہ منقاددی-۷۱- بیان حال ابلیس چہ
مردود دے-۸۷- یو دلیل عقلی-۲۷- دوہ[۲] دلیله وحی-۲۹-۸۶ (۱/۲)
پہ ابتدا کبنے تمہید او تخویف دنیوی- پہ درمیان کبنے تخویف
او بشارت- پہ آخر کبنے اعادہ تخویف دنیوی برائے مراعات
النظیر-

صٓ-۱-اسم للسورة ای ھذہ صاد- او معناہ صدق اللہ
تعالیٰ- او صدق محمد صلی اللہ علیہ وسلم-

جندٌ ما ھنالک الخ-۱۱-[۱] لوئے لوئے لښکرے پہ مقام د
خلاف کبنے شکست ورتہ ملاؤ شو د فریقو نہ (شاہ رفیع الدین صاحبؒ)
(۲) یو لښکر کوتے دے پہ مکہ معظمہ کبنے شکست بہ ورتہ ملاؤ شی
د محکښے فریقو پشانتے- (تھانوی)

فائدہ:- (۱) پہ اولہ توجیہ کبنے تنوین برائے تعظیم او ما برائے
تاکید تعظیم دے-
(۲) پہ دویمہ توجیہ کبنے تنوین برائے تحقیر او ما برائے تاکید
تحقیر دے- (غریب)-

کل لہٗ اواب-۱۹- ټول د ھغہ د تسبیح د وجے نہ مشغول

تکلت بعد

مشکوٰۃ ر ۳۲۶۸

سہ اسناد د حکم نہ معلوم شو حقیقت د مذھب د ماتوریدیو چہ احناف پہ عقائدکنبے تابع دی چہ نحن مختارون فی افعالنا وارادتنا ولسنا بخالقین ومنایا بلکہ خالق باری تعالیٰ دے۔

تائید: واللہ خلقکم وما تعملون۔ صفت ۹۶

ذکر وہ۔

وھل اتٰک نبؤ الخصم الخ - ۲۱ - لغزش د داؤد داؤد - چہ د ضعیف سړی خبرہ ئے واؤ ریدہ او د مالدار سړی خبرہ ئے پریخودہ او د ھغہ نہ ئے تپوس اونہ کړو - او پکار داوہ چہ د جانبینو خبرہ ئے خۀ آوریدلے وے - او ورستئ ئے فیصلہ کړے وے - خو دۀ دے پہ نوروظالمانو قیاس کړ - تائید - انا انزلنا الیک الکتٰب لتحکم بین الناس بما ارٰئک اللہ الخ (النساء ۱۰۵)

د نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام ارادہ شوے وہ چہ د یھودی لاس غوخ کړی نو فرمان راغے چہ پہ گمان سرہ فیصلہ مہ کوہ۔

دلتہ دوہ فرشتے پہ طور د امتحان باری تعالیٰ را لیږلے وے - بیا اللہ تعالیٰ د ھغہ قصور معاف کړ -

باقی دلتہ مفسرین د اوریا قصہ کوی دغہ غلط دہ چہ د داؤد علیہ السلام یوکم سل ښځے وے - او دۀ ارادہ اوکړہ چہ د اوریا سپاھی نہ ښځہ واخلی - علی کرم اللہ وجھہ فرمائی چہ چا دا قصہ اوکړہ ھغۀ تہ بہ سزا ملاؤ شی -

حضرت داؤدؑ نے جو کچھ کیا تھا اگرچہ وہ بنی اسرائیل کے ہاں ایک عام دستور تھا اور اسی دستور سے متأثر ہو کر اس سے یہ لغزش سرزد ہوگئی تھی -

چنانچہ یہ یہودی اخلاق ہی کا اثر تھا کہ مدینہ میں بعض انصار اپنے مہاجر بھائیوں کے خاطر اپنی بیویوں کو طلاق دیکر ان سے بیاہ دینے پر آمادہ ہوگئے تھے (تفہیمات ص۴۲ : سید ابو الاعلیٰ مودودی) اشاعت تا چوتھی اگست ۱۹۵۱ء تا اکتوبر ۱۹۶۲ء)

دۀ دا مشھورہ قصہ صحیح کړہ نو د سزا لائق شو پہ قول د علی کرم اللہ وجھہ سرہ -

او بعض انصارو د مدینی منورے چہ د جذبہ ایمانی د وجے نہ ارادہ کړے وہ چہ خپلہ بی بی طلاق کړی او مهاجری تہ ئے پہ نکاح کړی - داجذبہ ایمانیہ دۀ حمل کړہ پہ تأثر د

یهودو با نڼ - او انصا روړ طلا ق ارا ده کړے وه طلاق ئے ورکړې شوے وُو -

دَ انسا ن نه غلطي کیږي شا ید هغه به تا ئب شوی وئا ت شوی وی -

ذکر المفسرون ههنا قصة اکثرها ما خوذة من الاسرائیلیات (ابن کثیر)

قال علی کرم الله وجهه من نقلها جلد ته مأة و ستین (جامع البیان)

(۲) داؤد علیه السلام ته دا خبره خوه بنه شوے وه چه ا ے مولیٰ چما په کورکښے هر وخت ستا ذکر کیږي - نو باری تعا لیٰ او فرمایل دا ځما تو فیق دے - اخرج هذا الاثر الحاکم فی المستدرک وقال صحیح الاسناد واقر به الذهبی فی التلخیص (عثمانی)

فقال انّی احببت حب الخیر الخ - ۳۲-(۱) ماخه او کړا نړ ه محبت دَ مال چه ځ م واړاؤ دَ ذکر دَ رب خپل نه تر دے پورے چه پټ شو نمر په پرده کښے واپس ئے کړے ما ته نو شروع وکړه نو پنړ ئے وهلے دَ هغوی او څټونه یعنی هغه اسونه ئے حلال کړه په لارے دَ خدائے تعرکښے -

فائده:- ضمیر دَ توارت نمر ته راجع دے هغه معلو میږی دَ بالعشی نه - نو مرجع مذکور شو معنیً - او اسونه ئے حلال کړه ځکه چه باری تعالیٰ ورته اختیار ورکړے وه -" فامنن او امسك بغیر حساب - ۳۹ - او دَ جها د دَ پاره نو راسباب جوړ وه -

(۲) ماخه او کړو ه محبت دَ مال دَ پاره دَ خدائے تعالیٰ تر دے پورے چه پنا ه شو اسونه په پرده کښے نو اوئے وے چه واپس کړئے دا اسونه - نو شروع ئے او کړه چه پا کول ئے څټونه او پنړئے دَ هغوی - په دے توجیه اعتراض نه واردیګی چه ځا ي شي -

فائده:- اودَ نمر واپس کو لو معجزه دَ سلیمان علیه السلام دَ
قرآن شریف نه نهٔ معلومیږی البته اصول دَ شرع ته نه ده دی
مخالف -

ولقد فتنا سلیمٰن والقینا علی کرسیه جسدا الخ -۳۲-

(۱) سلیمان علیه السلام دَ جهاد اعلان وُکړ نو فوجیانو سُستی اوکړه
نو دهٔ اووے چه زهٔ به دَ خپلو ښځو سره جائز تعلقات اوکړم چه
لس اتیا وے نو دَ دوی نه به فارسان پیدا شی نو جهاد به فی
سبیل الله کوی او انشاء الله تعالیٰ ئے نه هیر شو - دَ غټانو په مشکوة ص۵۰۵
مباح کارهم کوفت کیږی ځکه چه دَ دوی شان اوچت دی - نو
صرف دَ یوے ښځے نیم بچے اوشه - اوکه انشاء الله تعالیٰ ئے ویلی وے
نو دَ ټولو ښځو نه به بچی فارسان پیدا شوی وُو - (بخاری ص۹۱۲)

فائده: بعضے وائی چه دا حدیث اګرکه سنداً معتبر دے خو
عقلاً صحیح نه دے دا رائے دَ معتزلو ده - اهلِ سنت والجماعت
خوارق منی -

(۲) بعضے وائی چه بچے ئے حواله کړے وو وریځے ته دَ تحفظ دَ پاره
نو هغے ارتاؤ کړه -

(۳) یو معمولی انسان دَ سلیمان ۴ نه بادشاهی واخسته نو دے
تائب شه نو حکومت ورته بیا معاد شه (شیخ)

اوم غوړ ناوُه سلیمان په تخت خپل باندِ مریض یو بوټے الخ
چه معلومه کړی خلق چه دَ دهٔ په لاس کښے څه نشته (فیض الباری ج۴)
په دے مقام کښے بعض خلق دَ ګوتی قصه نقل کوی - قد رویت ملفقات
هذه القصة مطولةً عن جماعة من السلف وکلها متلقاة من
قصص اهل کتاب والله اعلم بالصواب (ابن کثیر)
په خواب کښے شیطان دَ پیغمبر په شکل کیدے نه شی نو په ویخه
به څنګه دَ پیغمبر په شکل شی -

۵ نکته ولاینبغی لاحد: او من بعدی ۳۱۹ د صفحه بحل نه کړے - (۲) بلکه جهنم په حکومت کښے وير

خطر ولیدو تول مکومت د جهان وبره د سر - داده مثنوی پوب را مهر پدرم ببهر مهمانی کرمان به ضرر - (معارف مثنوی ص۹۳)

فائده:- کہ چا پیغمبر علیه الصلوة والسلام په خواب کښے اولیده

(۱) نو شاه عبد العزیز صاحبؒ فرمائی چه دا واقعی پیغمبرؑ دے په هر شکل چه وی بشرطے چه ذړه ئے ډاډه وی چه دا پیغمبرؑ دے۔

(۲) او شاه رفیع الدین صاحبؒ وائی چه پخپل صورت ئے اولیده نو بیا هغهؑ دے نه په بل صورت۔

(۳) او شاه اسحٰق صاحبؒ فرمائی که په وضع د اتقیاء ئے اولیده نو بیا پیغمبرؑ دے ورنه نه دے (حکایات اولیاء)

وقال رب اغفر لی الخ - ۳۵ -

(۱) دا سے مکومت را کړے چه د چا حوصله نه وی چه لمانځه واخلی (عثمانی)

(۲) نکته لاینبغی ی خوان بجان ﴿مثنوی﴾ نیز من بعدی ز بخل او مدان

بلکه اندر ملک دیدا و صد خطر ﴿﴾ مو بمو ملک جهان بود بیم سر

وعندی ان کل حیلة اوجبت ابطال حکمة شرعية لاتقبل الحيلة سقوط الزكاة ۱۲ (روح المعانی ۲۹ ۱۲۰)

وخذ بیدک ضغثا فاضرب به ولا تحنث الخ - ۴۴ -

دا ته بیر ورته الله تعالیٰ اوخوده - د دینه حیله اسقاط مروجه را ویستل غلط دی - کوم نص چه وارد وی خلاف العقل هغه مختص وی پخپل مورد پورے - قیاس وغیره پے نا جائز دے لکه نبی علیه السلام یو کس ته اذن کړے دے چه خپله کفاره په خپل اهل باندې اوخوره وه - په ده باندې قیاس د بل فقیر نا جائز دے -

فائده:- حیله مروجه په اتفاق سره بدعت دے او کوم شروط چه فقهاء د حیلے د جواز د پاره لیکی په هغے کښے اختلاف دے -

اذ یختصمون - ۶۹ - حدیث د اختصام د دے ایات د پاره تفسیر نه دے (ابن کثیر ج۴، ص۴۳)

هغه حدیث دا دے - عن معاذ بن جبلؓ قال احتبس عنا رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات غداة من صلوة الصبح حتی

سر ازاں خواب مبارک بر نہ داشت ۔۔۔۔ ۴۰۰ تا نماز صبحدم آمد بجا شت
در شب تعریس پیش آں عروس یافت جان پاک دست بوست (رومی)

صد ہزاراں سال ابلیس لعین ۔ بود از ابدال امیر المومنین (رومی)

کدنا نتراٰ اعین الشمس فخرج سریعا فثوب بالصلوۃ فصلی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وتجوز فی صلوتہ فلما سلم دعا بصوتہ فقال لنا علی مصافکم کما انتم ثم انفتل الینا ثم قال اما انی ساحدثکم ماحبسنی عنکم الغداۃ انی قمت من اللیل فتوضأت و صلیت ما قدر لی فنعست فی صلوتی حتی استثقلت فاذآ انا بربی تبارک وتعالی فی احسن صورۃ فقال یا محمدؐ قلت لبیک رب قال فیم اختصم الملأ الاعلی قلت لا ادری قالہا ثلاثا قال فرأیتہ وضع کفہ بین کتفی حتی وجدت بردانا ملہ بین ثدی فتجلی لی کل شیٔ وعرفت فقال یا محمدؐ قلت لبیک رب قال فیم اختصم الملأ الاعلی قلت فی الکفارات قال ماھن قلت مشی الاقدام الی الجماعات والجلوس فی المساجد بعد الصلوۃ واسباغ الوضوء حین الکریہات قال ثم فیما قلت فی الدرجات قال ماھن قلت اطعام الطعام ولین الکلام والصلوۃ والناس نیام قال سل قلت اللّٰہم انی اسئلک فعل الخیرات و ترک المنکرات وحب المساکین وان تغفر لی وترحمنی واذا اردت فتنۃ فی قوم فتوفنی غیر مفتون واسئلک حبک وحب من یحبک وحب عمل یقربنی الی حبک (مشکوٰۃ ص۶۹ ۔ ترمذی)

استکبرت ام کنت من العالین ۔ ۷۵ ۔ ای ا ترکت السجود لاستکبارک الحادث ام لاستکبارک القدیم فاجاب باختیار الشق الثانی (صاوی)

قال فبعزتک الخ ۔ (۸۲) قال الشیطان وعزتک یا رب لا ابرح اغوی عبادک ما دامت ارواحہم فی اجسادہم ۔ فقال اللہ تعالیٰ و عزتی وجلالی وارتفاع مکانی لا ازال اغفرلہم ما استغفرونی (مشکوٰۃ)

قال فالحق ۔ ۸۴ ۔ قولی خبر محذوف ای ۔ والحق اقول مفعول مقدم ای ۔ من المتکلفین ۔ تکلف سے جو بات ہو وہ نہ کہے ۔ (ختم شد بفضلہ تعالیٰ)

۲ ۔ ۸ ۔ ۱۴۰۱ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۳۹- سُوْرَةُ زُمَر مَكِّي دَ ے- ۵۹

بعد السبا وقبل المؤمن- زمانه د نزول د هجرت حبشه نه مخکښې- 26

رکوع ۸

ربط هر کله چه شفیع قهری نشته نو فادعوا الله مخلصا له الدين(۲) دا ایات د دے سورة دعوه ده-

فائده:- د دے سورة ډیر تعلق د سورة فاطر سره دے چه مبدء ده د پاره د حوامیم سبعو- یعنی غائبانه حاجات صرف د باری تعالیٰ نه غواړے دا د حوامیم مسئله ده- یعنی فادعوا الله مخلصين له الدين ولو كره الكافرون (مؤمن: ۱۴)- او لږ تعلق ئے د سبا سره دے چه مبدء ده د پاره د یٰسٓ او وَالصّٰفّٰت او صٓ- یعنی نفی د شفیع قهری-

خلاصه په دے سورة کښې پنځه سلسلے دی اعادهٔ دعوی(۱) دلائل عقلیه(۲)- دلائل وحی(۳)- تقابل(۴) د مؤمنانو او د مشرکانو- ثمرات(۵)- په اخر کښې خلاصه د سورة ده- باقی تبعی مضامین دی-

مخلصا له الدين- ۲- قال يحيى بن معاذ رحمه الله الاخلاص تميز العمل من العيوب كتميز اللبن من الفرث والدم- وقال ابو الحسين البوشنجي هو ما لا يكتبه الملكان ولا يفسده الشيطان ولا نه سر بين العبد والسبحان (غنية الطالبين للشيخ عبد القادر الجيلاني البغدادي)

قال عليه الصلوة والسلام الناس كلهم هلكى الا العالمون والعالمون كلهم هلكى الا العاملون والعاملون كلهم هلكى الا

له شپږ دمه تفریع ده چه حاجات صرف د خدائے نه غواړئ (فائده) مجموعه شپږ تفریعات دی د دے د بیان اعراف، طٰهٰ قصص،(۱) او د دے د حاجات غوښتو، هود فاطر، زمر ۱۲

(۱) اعراف: نفی د شرک فی التصرف

(۲) طٰه نفی د شرک قهری فی التصرف

(۳) قصص نفی شرک فی البرکة

(۴) هود: شفیع قهری او متصرف نشته- نو حاجات غواړئ د الله نه-

(۵) فاطر: برکات ورکونکی نشته نو حاجات د باری تعالیٰ نه غواړئ-

(۶) زمر: په غیر الله مصائب راغلی دی نو حاجات د باری تعالیٰ نه غواړئ-

المخلصون والمخلصون علی خطر۔
العلم بلا عمل هباء والعمل بلا اخلاص عناء۔

امن هو قانت آناء اللیل الخ۔ ۹۔ قال عبد الله بن شخیرؓ لان ابیت نائما واصبح نادما احب الی من ان ابیت قائما واصبح معجبا۔

فیتبعون احسنه۔ ۱۸۔ مسئله(۱) توحید۔ العزیمة(۲)۔ دخدای تع تولے خبرے احسنے دی۔ اتیان(۴) په اوامرو او اجتناب د معاصیوٗ نه (عثمانی)

افمن حق علیه کلمة العذاب افانت الخ۔ ۱۹۔ ای انت مالک امر الناس فمن حق علیه کلمة العذاب فانت تنقذه۔ ثم کررت الهمزة فی الجزاء لتاکید الانکار (ابو سعود)
یعنی معطوف علیه محذوف دے چه مدخول د همزه انکاری دے۔ او وضع د ظاهر ده په موضع د مضمر کښې د پاره د بیان د علت د حکم۔ او تکرار د همزه انکاری دے برائے تاکید (غرائب)

لهم غرف من فوقها غرف الخ۔ ۲۰۔
قال علیه الصلوة والسلام ان اهل الجنة یتراؤن اهل الغرف من فوقهم کما تتراؤن الکوکب الدری الغابر فی الافق من المشرق والمغرب لتفاضل ما بینهم۔ قالوا یا رسول اللهؐ تلک منازل الانبیاء لا یبلغها غیرهم قال بلی والذی نفسی بیده رجال آمنوا بالله وصدقوا المرسلین (بخاری)
فائده:۔ غرف جمع د غرفة ده فُعْلَة قیاساجمع کیږی په فُعَل باندِ لکه فِعْلَة قیاساجمع کیږی په فِعَل باندِ۔ لکه لُقَم چه جمع د لقمة ده۔ (رشا فیه)

تقشعر منه جلود الذین الخ۔ ۲۳۔
قال قتادة رضی الله عنه بغتهم الله بان تقشعر جلودهم

وتطمأن قلوبهم ولم ينعتهم بذهاب العقل والغشيان انما ذلك
فی اهل البدع - خازن ج۴ ص۵۳)

جذبۂ روحانی دَ وجے دَ قوت دَ وارد او ضعف دَ مورد نہ راځی - دا
علامه دَ کمزورئ ده - او جذبۂ جسمانی شیطانی دا ابتداءً اختیاری
وی - او اثرئے صرف په جسم وی - اذا وضع الشيطٰن اصبعه فی 26
دبر الذاکر نو په ده جذبه راشی - (طریقه محمدیه)

انك ميّت الخ - ميّت چه صلوح دَ مرګ په کښے وی - مَيْت چه
بالفعل مړ وی (مولنا ادریس صاحب)

فائده :- معلومه شوه چه اطلاق دَ موت په نبی باندے
سوءِ ادب نه دے او حیات دَ هغه بعد الموت برزخی دے
چه ارفع دے دَ حیٰوة دنیوی نه - لکه چه حیٰوة دنیوی ارفع دے
دَ حیٰوة نه چه په کښے ده دَ مور کښے دے - او حیٰوه اخروی بیا
ارفع دے دَ حیٰوة برزخی نه - نو چه څوک نبی علیه الصلوٰة
والسلام لره حیٰوة دنیوی بعد الموت ثابتوی نو دوی دَ حیٰوة
ارفع په ځائے غیر ارفع حیٰوة ثابتوی نبیؑ لره (الهام الباری)

الیس الله بکاف عبده الخ - ۳۶ -

لیک درویشی که اوتشنه خداست ﴿ هست دائم از خدا اُنش کار راست
لیک درویشی که تشنه غیر شد ﴿ اوحقیر وابله وبے خیر شد

الله یتوفی الانفس حین موتها الخ - ۴۲ - په خواب کښے قبض کیږی
نفس التمیز او باقی وی نفس الحیٰوة - او په موت کښے دواړه
قبض شی نو ځکه نبی علیه الصلوٰة والسلام فرمائی چه خواب او
مرګ اخوین دی - ځکه چه دواړو کښے قبض شی نفس دَ تمیز -
نو اوده خوناوړی نو دَ مړی فیصله ځان له اوکړه -

واذا ذکر الله وحده اشمأزت الخ - ۴۵ - دا علامه دَ مشرک
ده او علامه دَ موحّد (انفال ۲) - او بله علامه دَ مشرک (حج ۷۲)

لکه په دوران دَ
وفات دَ نبی علیه
السلام کښے چه
عثمانؓ او علیؓ او
عمرؓ جذبه راغلے
وه او په ابوبکرؓ
جذبه نه وه بلکل
مطمئن وو - ۲)
۱) نیکن صفه درویش
چه تږے دَ الله وی ،
وی همیشه کار دَ هغه
دَ الله پاک نه برابر -
۳) نیکن صفه فقیر
چه محتاج دَ غیر
الله وی ، صفه
ذلیل او ابله او
بے خیره وی -

قل اللهم فاطر السموٰت الخ - ۴۶ - دا توسل دے پہ صفات د باری تعٰ سره او مقصود بالنداء ئے حذف دے برائے عموم چہ اقض حاجتی

قل یا عبادی الذین اسرفوا الخ - ۵۳ - یقول ما احب ان لی الدنیا بھذہ الآیۃ فقال رجل ومن اشرک فسکت النبی ثم قال الا ومن اشرک ثلاث مرات - قال من لقی اللہ لا یعدل بہ شیئا فی الدنیا ثم کان علیہ مثل جبال ذنوب - غفر اللہ لہ - قال ان اللہ یحب العبد المؤمن المفتن التواب قال الندم توبۃ - ربیت)

گرتو نہ پذیری بجز نیک ای کریم (رومی)

پس کجا نالد کجا زار لئیم

واستکبرت - ۵۹ - (فروتنی است دلیل رسیدگان کمال ؛ کہ چون سوار بمنزل رسد پیادہ شود)

نوټکه حسین احمد مدنی د شاہ عطاء اللہ صاحب خپے چاپی کولے۔

لئن اشرکت الخ - ۶۵ - پہ دے کښے تعریض دے چہ د مشرکانو عمل حبط دے - تعریض دیتہ وائی چہ لفظ ذکر شی مراد تے نہ بلہ معنیٰ وی نہ پہ طریقے د مجاز سره -

وما قدروا اللہ حق قدره الخ - ۶۷ - یو حبر راغے نبی تہ نو اوئے وے چہ پہ ورځ د قیامت بہ باری تعٰ کیدی اسمانونہ پہ یوه گوتہ او زمکہ بہ بلہ گوتہ او بیا بہ او فرمائی څہ شو ملوک د دنیا نو نبی مسکے شو او اوئے فرمایل "وما قدروا اللہ الخ -

وسیق الذین اتقوا الخ - ۷۳ - (۱) دا مشاکلت دے یا بہ دوی تہ لږ دید ار ښکاره شی نو دوی بہ بے فکره شی نو خادمان د جنت بہ ئے بوځی جنت تہ (تھانوی)

وتری الملئکۃ - ۷۵ - تہ بہ وینے ملائک رپہ اجلاس د حساب کښے) حافین - چہ حلقہ بہ ئے جوړه کړے وی -

وقیل الحمد للہ رب العلمین - تول صفتونہ ثابت دی یواځی باری تعٰ لره یعنی جنتیانو جنت تہ او دوزخیانو دوزخ تہ یواځے باری تعالیٰ بوتلو نو کل ماسوی اللہ دا د حمد ترجمہ ده مثلا یو سړے چرچ ئے او خوری او دوائی چہ الحمد للہ یعنی اے اللہ دا روټئ تا ماله راکړه ھکذا - تمام شو سورة زمر بفضلہ تعالیٰ (۷-۸-۱۴۰۱ھ)

بیبی بڑے سلمان مصلا ۵۱۵
اذان او اقامۃ امر ذی بال دے او پکښے تنہ بسم اللہ او حمد نیشتے نو د اتخصیص دے د کل امر ذی بال الخ ۱۲
خازن ص ۳۲ ج ۳۰

الكراهة في تقديم الفاسق تحريمية وكذا المبتدع ١٢

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

٤٠- سُوْرَةُ حٰمٓ مُؤْمِن مَكّي دَے - ٦٠

بعد الزمر و قبل السجدة - زمانه نزول دور آخر مكه معظمه -

ربط تفصيل دعوی سورهٔ زمر چه فادعوا الله مخلصين له الدين - ۴۴ دا ګډے سورة دعوی ده او دا لب حواميم دے او حواميم خو لباب القرآن دے نو دا لب لباب شو - دا ګل آسماني کتبو موضوع ده او ګل انبياء دعوت دے - الله تعالیٰ دے ګډے دعوة ټولو ته نصيب کړی - آمين -

خلاصه دلائل[۲] عقليه - دليل[۱] نقلي تفصيلي ګډ موسیٰ ؑ نه - دليلِ[۱] نقلي اجمالي از انبياء - دليل[۲] وحئ - ګډ نه منونکو ګډ پاره بيان عذاب دينوی او يوه نمونه ګډ عذاب دينوی چه هلاکت فرعون دے - او عذاب اخروی نو ګډ ثبوت قيامت ګډ پاره دليل انی او دليل لمی - اعادهٔ دعوی دوه[۲] واره - تسلی درے[۳] واره - ګډ اصلاح ګډ منکرين ګډ پاره امور ثلاثه[۳] - تقليل[۱] دنيا - سلب[۲] دنيا - عذاب[۳] عقبیٰ - په ابتدا کښے تمهيدی بيان په څلورو[۴] طريقو سره براۓ بيان عظمت دعوی - او بيان اهميت دعوی بعنوان ديګر -

شرافت حواميم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الحواميم سبع[۷] وابواب النار سبع - [۱] جهنم [۲] والحطمه [۳] واللظیٰ [۴] والسعير[۵] و السقر [۶] والهاويه [۷] والجحيم - تجئ كل حٰمٓ منهن يوم القيٰمة على باب من هذه الابواب فتقول لا يدخل النار من كان يؤمن بي ويقرئني - قال ۲ لكل شئ ثمرة وثمرة القرآن ذوات حٰمٓ - وقال ۳ لكل شئ لباب ولباب القرآن الحواميم -

حٰمٓ - ۱ - [۱] اسم من اسماء الله تعالیٰ - تائيد : قال ابن عباس رضـ حٰمٓ اسم الله الاعظم - وقيل[۲] اسم من اسماء القرآن - قال[۳] عطاء

وما نقل عن بعض السلف من المنع عن الصلوة خلف المبتدع فمحمول على الكراهة اذ لا كلام في كراهة الصلوة خلف الفاسق والمبتدع هذا اذا لم يؤد الفسق او البدعة الى حد الكفر اما اذا ادى اليه فلا كلام في عدم جوازها قس مثلا اعتقد ان الدعاء بعد السنة بهيئة الاجتماع عبادة فاعتقاده فاسد فلا يجوز الصلوة خلفه لكن اذا اعتقد ان قرض اللحية وحلقه يجوز فهذا اعتقاد فاسد واما اذا قال ان القرض والحلق والله عار الملك كونه ليس بها فاعتقاده صحيح ١٢ شرح عقائد بتفصيل ص١٦٠ ١٢ ١٢ فقد بحثته الخ ٩

که په علم کار کيږي نه شو عبد فضل نه : چا په ضال ترڅوع ابو علی سينا ته : (بهار اليوري)

لے کہ د د اعتراض اوکری پہ دے ترکیب: المنطلق زید فی الدار۔ چہ پہ دے ترکیب کښے تعلق راغلے دے نو مبتدا پورے پس د مضی د خبر نہ چہ ر ۲۰۶م) زید دے۔ جواب اول دا نہ منم چہ

الخراسانی الحآء افتتاح اسمہ الحمید والمیم افتتاح اسمہ المالک۔

وقیل[۱] معناہ قضی ماھو کائن فیکون من حٰمٓ (جامع البیان)

تقلبھم - ۴۔ (بیت)

باسگان بگذار این مردار را ‌‌ ‌‌ خردہ بشکن شیشۂ پندار را

چون بنوبت می دہد این دولت ‌‌ ‌‌ ازچہ شد بر باد آخر سلطنت

ان الذین کفروا ینادون لمقت اللہ اکبر من مقتکم انفسکم الخ - ۱۰۔

اذ تدعون - متعلق دے پہ لمقت مقدر پورے ۔ اوکہ پہ مقتکم انفسکم پورے متعلق شی نو تھا د زمانی نہ راځی ځکہ چہ دعوۃ دوینتہ پہ دنیا کښے وہ او مقت د دوی ځپل ځان پہ اخرت کښے دے اوکہ پہ لمقت اللہ پورے متعلق شی نو تعلق پہ راشی پہ مبتدا پورے پس د مضی د خبر نہ او دا ناجائزہ دہ ځکہ چہ تعلق دلالت کوی پہ عدم تمام د مبتدا باندے او مضی د خبر دلالت کوی پہ تمام باندے (شیخ رح)

وقال رجل الخ - ۲۸ - رجل موصوف مؤمن صفت اول من آل فرعون صفت ثانی یکتم ایمانہ صفت ثالث - ثانی صفت ئے ځکہ مقدم کړ چہ ثالث چہ معلومہ شی چہ دے د خاندان د فرعون نہ وہ ۔ اوکہ روستہ کړے وے نو بیا بہ احتمال وہ چہ من وصلہ وی د یکتم (تلخیص)

علی کرم اللہ وجھہ فرمائی چہ ابوبکر صدیق رض بہتر دے د رجل د آل فرعون نہ ځکہ ابوبکر الصدیق خپل ایمان ښکارہ کړے وہ او تکلیفونہ ئے برداشت کړی وو او دہ خپل ایمان پټ کړے وہ - (ازالۃ الخفآء)

فما زلتم فی شک الخ - ۳۴ - اول[۱] شک را شی پہ مسئلہ کښے نو بیا اضلال[۲] - کذلک یضل اللہ - نو بیا جدال[۳] - الذین یجادلون فی ایات اللہ - ۳۵ - بیا مہر[۴] جباریت - کذلک یطبع اللہ علی کل قلب

زید خبر دے بلکہ زید مبتدا معاخر دہ او المنطلق خبر مقدم دے ځکہ اسم متعین دے د مبتدا د پارہ ځکہ چہ دلالت کوی پہ ذات باندے او صفت متعین دے د خبر د پارہ ځکہ چہ دلالت کوی پہ امر نسبی باندے (تلخیص ص۳۲) اوکہ المنطلق مبتدا شی نو دا مثال مصنوع دے مسموع نہ دے نو شاھد نہ شو اوکہ مسموع شی نو ضرورت شعری بہ وی ورنہ نو شاذ دے او پہ دے ترکیب چہ زید قائم فی الدار خو د سرہ اعتراض وارد نہ دے ځکہ چہ فی الدار متعلق دے پہ خبر پورے

۱۲ ۱۲ ۱۲

(۱) سپوتہ پرېږدہ د دا مردار د دے دیے ماتہ کړہ شیشہ د تکبر۔

(۲) چہ پہ پیرہ پیرہ ورکوی دا دولت نو ولے دبادنہ ولی شو بربیت مستا۔

لہ وَدے نہ ثابتو ... بعض دعا ... بھیئۃ الاجتماع پہ دے شان سره چہ نص مطلق دے
اودعا بعد السنۃ دَے بھیئۃ الاجتماع (۲۰۷) وَدے مطلق یو فرد دے.: جواب: اول داغور پکار دے
چہ دا مطلق دے یا مجمل مطلق دے تہ واؤ چہ آئی پہ صرف آئی وی پہ ماموربہ دلتہ خودا ہسے نہ دہ تہ نہ گورے پہ جرم کیئے دَ اختر پہ ورځے دَجمعې عتبی رضی دہ اودلتہ دُعا بدعت دَے اوپہ یونس اودولسم ورځ دَاخیرے جمعے نہ بعد دعا بدعت دے نو معلومہ شوہ چہ دا نص مجمل دے نو تفصیل ئے قول او فعل دَنبی علیہ السلام دے او کہ مطلق وی او دا دعا دَ دغہ مطلق یو فرد وی کما قال بہ البعض نو نبی علیہ السلام خو پہ قرآن دَ ھر څہ بنہ پوھیدی او دَ ھر چا نہ پہ قرآن بنہ عامل دے نو نبی علیہ السلام او اصحابو او تابعینو او تبع تابعینو ولے پہ دغہ عمل کیئے پہ دے نص یو عمل نہ دے کړے براۓ بیان جواز داخو عجیبہ خبرہ دہ پس کہ فرضونو دعا او اقبال جو نہ معلومیدی نو ...

متکبر جبار ـ فا

فائدہ:- دا د دارہ کذٰلک پہ معنی دَ لن لک دی ـ اول دَ دغہ شک دَ وجہ شہ گمراہ کوی خدائے تعالیٰ الخ[۱] دویم[۲] دَ دغہ جدال دَ وجہ شہ مہر وھی خدائے تعالیٰ الخ ـ

وقال ربکم ادعونی استجیب لکم ـ ۶۰ ـ یعنی قبلہ ولے شم کہ رضا م شی تا ئید: ویکشف ما ید عون الیہ ان شآء (انعام: ۴۱)

قال لیس شیٔ اکرم علی اللہ من الدعآء ـ (بیت)

اللہ یغضب ان ترکت سوالہ ۔۔۔ وبنی آدم حین یسأل یغضب (ابن کثیر)

عن وھب الورد قال حدثنی رجل قال کنت اسیر ذات یوم فی ارض الروم فسمعت ھاتفا من فوق رأس الجبل وھو یقول یارب عجبت لمن عرفک کیف یرجوا احدا غیرک ـ یارب عجبت لمن عرفک کیف یطلب حوائجہ الی احد غیرک (ابن کثیر ج۴ ص۸۶)

ان الذین یستکبرون الخ ـ جھنم خو پہ قیامت کیئے دے نو دا ثبات دَ قیامت دَ پارہ باری تعالیٰ فرمائی ـ ان الساعۃ لاٰتیۃ ـ ۵۹ ـ دَ دے دعوے دَ قیامت دَ پارہ دوہ[۲] دلیلہ دی اول[۱] لخلق السمٰوٰت والارض الخ ـ ۵۷ ـ یعنی چہ باری تعالیٰ اسمانونہ پیدا کولے شی نو قیامت ھم راوستے شی ـ نو دَ یو معلول نہ بل معلول معلوم شہ ـ او دویم[۲] لمی ـ یعنی دَ علت نہ معلول معلوم ـ وما یستوی الاعمٰی والبصیر ـ ۵۸ ـ دا دلیل غائی دے دَ قیامت دَ پارہ یعنی قیامت بہ ځکہ راشی چہ دَ مشرک او دَ موحد فرق اوشی ـ

وخسر ھنالک الکٰفرون ـ ۸۵ ـ ای تبین خسرانہ (رخازن)

ھنالک ـ ای وقت رؤیتھم العذاب (کمالین)

تمام شو حٰمٓ مومن بفضلہ تعالیٰ

(۴ ـ ۷ ـ ۸ ـ ۱۴۰۱ھ)

(اللھم طھر قلبی من غیرک ونور قلبی بنور معرفتک ابدا یا اللہ یا اللہ)

او پہ نور الایضاح کیئے ھغہ دعا ھم بعد الفرض دہ تمسک پہ اطلاقات نافع نہ دے چہ تہ چہ ربا تے پہ ص ۱۰۸ ...

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۴۱- سورۃ حٰم سجدۃ مکی دہ - ۶۱

بعد المؤمن و قبل الشورٰی - زمانہ دَ نزول بعد ایمان حمزہؓ و قبل ایمان عمرؓ -

ربط دَ اول اعتراض جواب چہ وارد یکیٰ فادعوا اللہ مخلصین لہ الدین ہا تہ - چہ مونږ ہ خو بو نہ و بیو چہ دَ غیر اللہ بلنہ کوے او دَ ھغوی پنوم نذر و نیاز کوے ورنہ تکلیف بہ تاسوتہ اورسیٔ -

جواب دا شیطانی خواہش دی - وقیضنا لھم قرناء فزینوا لھم ما بین ایدیھم و ما خلفھم الخ - ۲۵ -

خلاصہ دلائل عقلیہ(۵) دَ منکرانو دَ سوالونو جوابونہ(۳) - طریقہ تبلیغ پہ ابتدا کښے تمہید - پہ درمیان کښے شکوے(۱۶) - تخویف دنیوی و اخروی -

قصہ :- عتبہ ابوالولید نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام تہ اووے چہ ستاخہ مقصد دے دَ دے تحریک نہ - (۱) کہ مال غواړے نو تا لہ بہ ډیرہ چند داوکړو - (۲) کہ مشری غواړے نو مونږ ہ تا خپل سیاسی لیډر مقرر کوو - (۳) کہ بادشاھی غواړے نو مونږ بہ پہ عرب کښے گشت اوکړو او تا بہ خپل بادشاہ مقرر کړو -

(۴) او کہ پتا خہ جنون وی دَ جنا تو نو تا لہ بہ طبیب راولو -

(۵) او کہ پتا قوت دَ خوانیٔ غالب وی نو لش باکرے جینکیٔ بہ تا لہ درکړو - او دا خپل تحریک پریدہ -

نو نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام اووے چہ ابا لولید! زۂ دا غواړم او دا سورۃ ئے شروع کړہ تر سجدے ولا یسمٔون - ۳۸ - پورے او سجدہ ئے اوکړہ - عتبہ خاموش وُہ نو چا تے نہ

(رہا تے دَ صٰ۴) مقابل خاص وی او عدم دَ فعل دَ بنیؐ دلالت کوی پہ کراھت باندِ (فیض الباری ج ا صـ۳۸۰) دَ ھدایہ اخیر دَ فی المقام تفصیل - یو سړی اووے چہ محراب جوړ کړو امام تخت وی دَ لے تہ نہ اوگی؟ جواب: بادشاہ هم لږ دَ تخت نہ پس دَ فیصلو نو امام دِ رحم لاړ شی پس دَ لرخو نہ ۱۲ ۱۲ ۱۲

کان یقول فی دبر کل صلوٰۃ مکتوبۃ لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وھو علی کل شیء قدیر، اللھم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منک الجد - فرفع رسول اللہ یدہ یمسحو بھا الناس ایدیھم الخ بخاری صـ۵۰۲ کان اذا رفع یدیہ فی الدعاء لم یحطھما حتی

تپوس اوکړه - نو هغه اووے چه ما دا سے کلام آوریدلے دے چه هغه د انسان نه دے -

سواءً للسآئلین - ۱۰ - سائلین ته مخکښے دا تحقیق معلوم وه د کتبو اسمانیو نه او دا جواب ورسره برابر دا و خوته -

ان الذین قالوا ربنا الله ثم استقاموا - ۳۰ - ای فلم یمیلوا الی إلٰه وکذا لم یلبسوا ایمانهم بظلم - ای بشرک - او دا معنیٰ غلطه ده چه ثم استقاموا - ای لم یذ نبوا - او هم دا رنګے د ظلم ترجمه په ګناه سره غلطه ده - د ابو بکر صدیق (رض) دے د نبیؑ دوست وُ ه پخوا د بعثت نه علی (رض) قسم کوی چه نوم صدیق باری تعالیٰ د اسمان نه را لیږلے دے - نوم د دهٔ مخکښے "عبد الکعبه" وه - نو نبیؑ ورلره نوم (عبد الله) کیخو ده - عتیق ورته هم وائی ځکه چه باری تعالیٰ دے د اور نه ازاد کړے دے - په رجالو کښے اول مسلمان دے دے او په نسأو کښے اول مسلمانه خدیجه (رض) ده - او په وړو کښے اول مسلمان علی (رض) دے او په عبید وکښے اول مسلمان بلال (رض) دے عمر (رض) فرمائی ثم استقاموا یعنی چل ول نه کوی پشان د چل ول د ګیدړ ای لا یرغون رغان الثعالب -

وما یلقّٰها - ۳۵ - نه اخلی دا خوئی (شیخ سرحدؒ)

اولم یکف بربك الخ - ۵۳ - (۱) بربك کښے با زائده ده او دا مبدل منه دے - او انه علیٰ کل شیٔ - تے له بدل دے - مبدل سره د بدل نه فاعل دے د لم یکف د پاره -

(۲) بربک ای فی توحید ربك جار و مجرور متعلق دی په لم یکف پورے - انه علی کل الخ فاعل دے د لم یکف د پاره -

(۱) ترجمه - ای نه دے پوره رب ستا (د پاره د اثبات د توحید) دا خبره چه باری تعالیٰ په هر شی باندے عالم او حاضر او ناظر دے یعنی د باری تعالیٰ د توحید د پاره دا خبره پوره ده چه باری تعالیٰ

فارسلنا علیهم ریحا صرصرا فی ایام نحسات ۱۶ لا ریب ان الایام التی وقع الله تعالیٰ فیها العقوبة باعدائه واعداء رسله کانت ایاما نحسا علیهم لان النحس اصابهم فیها وان کانت ایام خیرا لاولیائه المؤمنین فهی نحس علی المکذبین وسعد للمؤمنین (ابن قیم صد ۲)

ادفع بالتی ۳۴ زین العابدین بن علی بن حسین ته چا کنزل وکړل نو هغهٔ ورته او وے چه که دروغ نه دا کا الله دے تهٔ و اوُ او که صدقه ګړکي قمیص او زر روپۍ ورکړه نو هغه ورشو

مفید ۳ - منهاج السلم ص ۲۵

پہ ھرڅہ عالم دے۔ دا خاصیت د بلې چا نشتے -

۱۲ ای شه ده پوره په توحید د رب ستا کښې دا خبره چه باری تعالیٰ

ھر شی ته الخ -

تمام شو سورة حٰمٓ سجدة

بفضله تعالیٰ وکرمه وعظیم سلطانه

وما یلقٰها الا ذو حظٍ عظیم (۳۵) شعر ؎

بخت یون خندان سندان بدندان بشکند ؞
بخت خواب آلود را فالوده دندان بشکند ؞

بخت چه خندان وی نو سندان په غاښو نو ماتیږی
بخت او ده لره حلوه غاښونه ماتوی -

الا المودة ۲۳

(۱) باعث په تبلیغ ستاسو قرابت دے ۔ انعام ش

(۲) لیکن حما دوستی د وجه د قرابت نه وکړئ ۔

(۳) لیکن دوستی په قرابت د باری تعالیٰ کښې غواړم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۴۲- سُوْرَةُ شُوْرٰی مَکِّی دَہ- ۴۲

بعد حٰمٓ سجده و قبل زخرف- زمانه نزول دورآخرۂ مکے معظمے-

ربط | دَ دُوَیم اعتراض جواب چه په مخکینیے کتابو نوکینیے رچه منسوب دی انبیاؤ او اولیاؤ ته) مکتوب موجود دی چه دَ غیر الله بلنه کوے-
جواب:- دَ غه دَ باغیا نو مکتوب دی ځکه چه ټولوا نبیاؤ ته صرف توحید وحی شوے دے-

شرع لکم من الدین ماوصّٰی به نوحا والذی اوحینا الخ- ۱۳-

خلاصه | په دے سورة کښے دوه دعوے دی (۱) توحید ټولو انبیاؤ ته وحی شوے دے چه خاص دَ باری تعالیٰ بلنه کوئ (۲) دَ دینه خلاف دَ باغیانو تحریک دے- دَ دے دواړو متعلق ایاتونه- (۱) ډَور دفعیه عذاب- ظلم (۱) مه کوئ- شرک (۲) مه کوئ احسان (۳) کوئ-

په ابتداکښے تمهید او په درمیان کښے دَ درے (۳) اعتراضو نو جوابونه- او په آخیر کښے یو (۱) دلیل وحی او یو (۱) دلیل عقلی دے-

حٰمٓ ٥ عٓسٓقٓ ٥ -۲- عن ابی معاویة رض قال صعد عمر بن الخطاب رض المنبر فقال ایها الناس هل سمع منکم احدا رسول الله صلی الله علیه وسلم تفسیر حٰمٓ عٓسٓقٓ فوثب ابن عباس رض فقال انا- قال حٰمٓ- اسم من اسمآء الله تعالیٰ قال فعین فقال عاین المولون عذاب یوم بدر قال فسین قال سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون- قال فقاف فسکت- فقام ابو ذر رض ففسر کما قال ابن عباس رض وقال قاف قارعة من السمآء تغشی الناس (ابن کثیر)

کذٰلک یوحی الیک الخ -۳- ای کما انزل الیک هذا القرآن

کذلك انزل الکتب والصحف علی الانبیاء قبلك (ابن کثیر)

وما تفرقوا الا من بعد ما جاءهم العلم بغیا بینهم - ۱۴-
یعنی اختلاف باغیانو کړے دے د وجه د بغاوت نه پس د علم نه-
فلذلك فادع - ۱۵- په اصل کښے فادع لذلك لذلك فادع
وه- د اول نه ادع حذف شو او د ثانی نه لذلك حذف شو (شیخ)

وما اصابکم من مصیبة فبما کسبت ایدیکم - ۳۰-
وما اصاب من مصیبة الا باذن الله - (تغابن - ۱۱) معلومه شوه چه
سبب د مصیبت معصیت دے او خالق ئے الله تعالیٰ دے - او
معصیت سبب اکثری د مصیبت دے نو اعتراض ونه ختم شو-
او یوبقهن - ۳۴- ای وان یشأ یعصف الریح فیوبقهن الخ
من قبیل علفتها تبنا وماءً باردا -
ویعلم الذین یجادلون الخ - ۳۵- (۱) واو زائد دے - او
یعلم په تقدیر لان سره علت دے د ما قبل د پاره (۲) یا واو
عاطفه دے او معطوف علیه محذوف دے یعنی لینتقم الله -
وجزاء سیئة سیئة مثلها - ۴۰- خیر و کښے به ظلم نه کوے -
(طریقه محمدیه ج ۲ ص ۵۵) البته یا منتقم و یل بهتر دی (لاخاربابا صاحب)
وما کنت تدری ما الکتاب ولا الایمان الخ - ۵۲ - د ایمان
تفصیل ورته معلوم نه وه - تائید: ووجدک ضالا فهدیٰ (رضحیٰ)
بحیرا راهب چه بنیٔ ته او وے چه صاحبزاده ستا څه دین دے
نبی علیه الصلوة والسلام د لسنو کالو وه نو ورته ئے جواب ورکړو
څه چه د کوم دین په تلاش کښے یم هغه ما ته تفصیلی نه دے
معلوم خود ومره و یلے شم چه دین د خدائے تعریٰ په دنیا کښے توحید
پکار دے او څما قوم مشرک دے او تا سو هم مشرکان ئے -

ختم شو شوریٰ بفضله تعالیٰ

(۱) تو مگو ما را بدان شاه بار نیست | با کریمان کارها دشوار نیست

۹-۸-۱۴۰۱ھ

---

(۱) ولو بسط الله الرزق لعباده (۲۷) ف
گر به مسکین اگر برداشتی
تخم کنجشک از جهان برداشتی
این دو شاخ گاؤ گر خر داشتی
هیچ کس را گرد خود نه گذاشتی
(سعدی)

عاجزے پیشوکه وزرے لرلے نو د چنچړو تخم به ئے ختم کړے وے د وطن نه -

(۲) دا دوه ښکر که خر لرلے نو هیچوک به ئے خان ته نه پریخوده -

(۳) ترمه دا په چه څما د دفتر بل شی سره څه نسبت دے دمیخلو سره کار مشکل نه وی -

رجل في المجلس فقال ما تقول في اللفظ بالقرآن مخلوق او غير مخلوق فاعرض عنه ولم يجبه ثلاث مرات ثم
التفت اليه فقال القرآن كلام الله غير مخلوق ۱۳ فقال العباد مخلوقه والا متحان بدعة فشغب الرجل وقال
قد قال لفظي بالقرآن مخلوق وقال ابو عمرو احمد بن نصر سمعت ابا ذر يقول من زعم اني قلت بالقرآن مخلوق فهو كذاب فاني لم اقل الا اني قلت افعال العباد مخلوقه۔ الكوثر الجاري ص ۹

معتصم نے عبد الرحمن سے سوال کیا آپ قرآن کے بارے میں کیا کہتے ہیں امام احمد بن حنبل خاموش تھے معتصم نے حکم دیا کہ اسکا جواب سنو امام صاحب نے کہا کہ آپ علم اللہ کے بارے میں کیا کہتے ہیں وہ ساکت ہو گئے امام صاحب نے فرمایا قرآن اللہ کا علم ہے جو یہ سمجھتا ہے کہ اللہ کا علم مخلوق ہے وہ اللہ کا کافر ہے (امام ابو حنیفہ کی سیاسی زندگی) ۲ شوال ۱۴۱۲ھ

بسم الله الرحمن الرحيم

۴۳- سُوْرَةُ زُخْرُفْ مَكِّي دَهٔ - ۶۳

بعد النور و قبل الدخان - زمانه نزول دمکے معظمے دور آخر -

ربط پہ دے سورۃ کښے د دریم اعتراض جواب دے چہ موږ ده دوی ته څکه اوازونه کوؤ چہ دوی ځمونږ کاروونه په حضرت جل مجدهٔ باندې کوی -

جواب: شفیع قهری نشته -

ولا يملک الذين يدعون من دونه الشفاعة الامن شهد بالحق وهم يعلمون - ۸۶ -

خلاصه دلائل عقليه - دلائل نقليه تفصيليه - از ابراهيم[۱] وموسىٰ[۲] وعيسىٰ[۳] - دليل نقلي اجمالي از انبياء[۱] - دليل وحئ - په ابتدا کښے تمهيد - په درميان کښے دوه ځله القفات بسوئے اهلِ مکه - په اخر کښے دعوهٔ سورة - چه ولا يملک الذين يدعون من دونه الخ - ۸۶ -

انا جعلناه قرآنًا - ۳ - مجعول کلام لفظي دے نه نفسي هغه قديم دے - نو کوم کلام چه قديم دے چه نفسي دے هغه مجعول نه دے - او کوم چه مجعول دے چه لفظي دے هغه قديم نه دے (بوادر)

افنضرب عنكم الذكر صفحا - ۵ - اے وا پس به کړو ستا سو نه د قرآن ذکر راتلل - معطوف عليه مقدر دے - اي انهملكم -

سبحان الذي سخر لنا الخ - ۱۳ - ۱۴ - علي بن ربيعةؓ وائي چه علي كرم الله وجهه چه په دابه باندې سورشو نو اُوئيے وے

سبحان الذی سخر لنا ھذا وما کنا لہٗ مقرنین وانا الی ربنا لمنقلبون
بیائے اُووے الحمد للہ ثلاثا بیائے دے تلہ اللہ اکبر او وے بیائے
اُووے (سبحانک انی ظلمت نفسی فاغفرلی فانہ لا یغفر الذنوب
الا انت) بیائے او خندل نوما ورتہ او وے چہ وُلے دِ او خندل
یا امیر المؤمنین - نو خندہ او فرمایل چہ ما ھغہ کار او کو چہ
نبی علیہ الصلوۃ والسلام کرے دے - نو ما نبی علیہ الصلوۃ و
السلام تہ اُووے چہ وُلے دِ او خندل نو او وئے فرمائیل چہ
باری تعالیٰ تعجب کوی د خپل بندہ نہ کلہ چہ دے او وائی
رب اغفرلی فانہٗ لا یغفر الذنوب الا انت (خازن ج۴ ص۱۰۲) لہ
انا علیٰ اثارھم مقتدون - ۲۳ - دا تقلید مذموم دے -
زانکہ تقلید آفت ہر نیکوئی ست کہ بود تقلید اگر کوہ قوی است (رومی)
رفعنا بعضھم الخ - ۳۲ - پہ دے کینبے رد دے پہ مساوات
محمدی والو باندے - (غریب)
لولا ان یکون الناس امۃ الخ - ۳۳ - دا بیان حقارت دنیا
دے - نبی علیہ الصلوۃ والسلام فرمائی لو کانت الدنیا تزن
عند اللہ تعالیٰ جناح بعوضۃ ما سقیٰ منھا کافرا شربۃ ابدا -
وزخرفا - ۳۵ - ای نعطیھم -
اذ ظلمتم - ۳۹ - علت مقدم دے - (شیخ) یا بدل دے د
الیوم نہ - نو د ظلمتم معنی تبیّن ظلمکم دے (ابو سعود)
ولا یکاد یبین - ۵۲ - صاف بیان نہ شی کولے -
ولما ضرب ابن مریم مثلا اذا الخ - ۵۷ -
(۱) د دے ایات تعلق دے د " واسئل من ارسلنا من قبلک
من رسلنا - سرہ ۴۵ - یعنی تاسو وائی چہ د غیر اللہ عبادت نہ
دے شوے - نو د عیسیٰ ع عبادت خو شوے دے -
جواب دا دے چہ عیسیٰ ع خو د خدائے بندہ دے د بنی

واخرہ

لہ دے حدیث تہ سلسل بالضحک وائی (رغیب) لہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انزلوا الناس منازلھم (مشکوۃ ص۴۲۸) ای لا تسووا بین الوضیع والشریف وبین الخادم والمخدوم (مرقات)

اسرائیلو د اصلاح د پاره مقرر وه - عبادت ئې باغیانو کړے دے

(۲) هغه کله چه نازل شوه دا آیات - "انکم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم (انبیاء: ۹۸) نو کفارو اووئے چه د عیسیٰ ع هم عبادت شوے دے نو هغه هم دوزخی دے نو خو نز معبودان د هم لا بہ شی -

جواب :- عیسیٰ ع خو د خدائے تعالیٰ عبد دے او باری تعالیٰ پرے انعام کړے دے - ما تعبدون نه مراد غیر ذی عقل اصنام دی دا اعتراض کړے وه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه ما اجهلک بلسان قومک ته نه ئې خبر چه ما د غیر ذی عقل د پاره راځی - په دے توجیه کښے ځۀ کلام شته -

واحدیث موضوع دے (حاشیه نور الانوار)

(۳) ابن عباس رض اوفرمایل چه په قرآن کښے یو آیات دے د هغې متعلق ما د نبی علیه الصلوٰة والسلام نه ځان پوهه کړے دے نو هغه خلقو ته معلوم دے - یا د خلقو شوق کم شوے دے نو درس ختم شو - او ابن عباس رض صاحب لاړه - ابو یحییٰ انصاری رض وائی چه مونږه یو بل ملامت کړه - نو ما ورته اووے چه زۀ به د دے غور اوکړم - صبا ما پتوس اوکړه نو هغه اوفرمایل چه نبی علیه الصلوٰة والسلام اُووے چه لیس احد یعبد من دون الله فیه خیر - نو کفارو دا اعتراض اوکړ چه عیسیٰ ع هم خو نز معبود دے -

جواب :- دا دے چه عیسیٰ ع خو عبد دے باری تعالیٰ پرے انعام کړے دے - (ابن کثیر ج ۴ ص ۱۳۱)

تفصیل جواب | عبادت د غیر الله مقتضی د عدم خیریت دے لیکن په عیسیٰ ع کښے مانع موجود دے د عدم خیریت

نه - او په غیر ذی عقل اصنام کښے مانع نشته - او کوم باطل پیران چه د خپل عبادت ترغیب ورکوی نو په هغوی کښے مقتضی د

[۴۱۶]

له د خداے تعالی په بندګانو څکه خوف نشته په قیامت کښې چه حضوی په دنیا کښې د خپل مولانه ډیره لی دی او حدیث قدسی دے چه باری تعالی فرمائی لا اجتمع علی عبدی خوفین ولامنین اذا امننی فی الدنیا اخفته فی الاخرة واذا خافنی فی الدنیا امنته فی الاخرة

د باری تعالی د دوستانو د یرے واقعات وادی، عطاء فرمائی که اوربل کیږے شی او اعلان اوشی د باری تعالی د طرفه چه که څوک دے اوروته او داغلی نو زه به شی نو څکه به د خوشحالی نه مکینی مړ شم - او السری السقطی فرمائی چه هر ورځ څپلی پوزے ته ګورم چه ې دا به د تورے شی او دے فرمائی چه غوارم چه په غیر د بغداد نه بل ځائی مړ شم چه خپلو ملکیانو ته را ونه شرمیګم" طبقات محمدیه ص ۲۲۰

عدم خیریت مضاعف دے رتها نوی)

فائده:- په شان نزول کښې دا لازمه نه ده چه آیات د د واقعه (عزیزیه) سره حرف په حرف متعلق وی - بلکه د یو جز سره مناسبت پوره دے

یا عباد لا خوف علیکم الخ - ۶۸ - (۱) عبد معنا ئے مملوک - تائید بعثنا علیکم عبادا لنا اولی بأس شدید (بنی اسرائیل: ۵)

(۲) عبادت والا فی الجملہ - تائید: قل یا عبادی الذین اسرفوا (زمر ۵۳)

(۳) عبادت والا علی وجه الکمال - لکه دا مذکور شو-

قل ان کان للرحمٰن ولد الخ - ۸۱ -

(۱) که په عبادت سره څوک د الله تعالی ولد کیدے نو زه خو اول عابدیم نو زه به ولد وے دا خو غلط دہ -

(۲) که د باری تعالی ولد وے نو زه به ئے اول عابد وے - تالی خو باطل مقدم ئے مثل دے -

فی السمآء الٰه - ۸۴ - ای متصرف -

وقیله - ۸۸ - (۱) واو په معنی د رب دے - یعنی ډیر کرت قول د نبی علیه الصلوة والسلام چه یا رب الخ ما آوریدلی دے -

(۲) واو قسمیه دے - یعنی ما د قسم وی په قول د نبی ع چه یا رب الخ چه دوی به هلاک کړم - یعنی دا قول ګواه دے په هلاکت د دوی یعنی د دوی د هلاکت منشاء قول د نبی ع دے -

(۳) دا عطف دے په الساعة باندے یعنی الله تعالی ته معلوم دے قول د نبی ع چه یا رب الخ ای عنده علم قیله یا رب الخ

فاصفح عنهم الخ - ۸۹ - ای لا تجادلهم بمثل ما یخاطبونك من الکلام السیٔ فلا حاجة الی النسخ بمعنی لا تقاتلهم کما قیل -

تمام شو سورۂ زخرف بفضله تعالی

۱۰ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

انت حبی انت کافی لیس غیر انت حبی انت کافی لیس غیر

۴۴- سورۃ دخان مکی دہ -۴۴

بعد الزخرف وقبل الجاثیۃ- زمانہ نزول دورِ اٰخر مکہ معظمہ-

ربط په دے سورۃ کښے دَ خلقو اعتراض جواب دے- چه هغوی هر شے پیژنی نو څه وجه سوال به دلیا رسیمانی ته پیش کړی نو هغه منی یا نه- 27

جواب:- عالم په هر شی خاص خدائے تعالیٰ دے-

خلاصه دعوۂ سورۃ "انه هو السمیع العلیم -(۶)

یو دلیل عقلی- التفات بسوئے اهل مکه- دَ تخویف دنیوی یو لویه نمونه رهلاکت فرعون) - په ابتدا کښے تمهید په درمیان کښے تخویف اخروی- وبشارت- په آخر کښے یو اٰیت دے چه دَ هغه تعلق دَ ټول سورت سره دے-

والکتاب المبین - ۲- جواب محذوف دے چه ما بقی موضع شبهه دے-

انا انزلنٰه الخ - ۳- نزول تدریجی ۲۳ سال دی - او نزول دفعی اول الی البیت العزۃ وبیت المعمور دے- برائے علوی شان قرآن رنسائی، حاکم وغیره) رالبلاغ)

(۲) یا مراد سورۃ دے- یا دعوۂ سورت - یا قرآن کل- نو مراد دا دے چه نزول په دے شپه کښے شروع شوے دے-

ان هی الا موتتنا الاولیٰ - ۳۵- کفا ردوائی چه اے مسلمانانو تاسو قائل یئ چه مرګ دے بیا تے روسته حیاۃ دے نو دا خبره غلط ده- صرف مرګ اولیٰ دے بیا تے روسته حیاۃ جسمانی نشته نو دا قصر افراد شو- رحضرت شیخؒ)

فما بکت علیهم السماء... الخ قال ما من مؤمن الا وله بابان یصعد منه عمله وباب ینزل منه رزقه فاذا مات بکیا علیه اربعین صباحًا- (ترمیذی)

عن المعتزل الخ لا تغبطهم ... حقرنا ۱/۱

یا هغه مرګ چه د هغه نه روستو حیاة وی هغه یوا زے مرګ اول دے چه هغه مرګ د نطفو دے- او د مرګ ثانی نه بعد بیا حیاة نشته. لکه چه وائی تا سو نودا قصه قلب شو (جلالین)

ام قوم تبع -۳۷- قال ابو سلیمان اول من ضرب الله ینار تبع - هو اسعد ابو کرب- واول من ضرب الله ا هم تبع الاصغر واول من ضرب الفلوس وادارها فی ایدی الناس نمرود بن کنعان - (مسند امام اعظمؒ ص۳۰۷)

قال تبع -ے

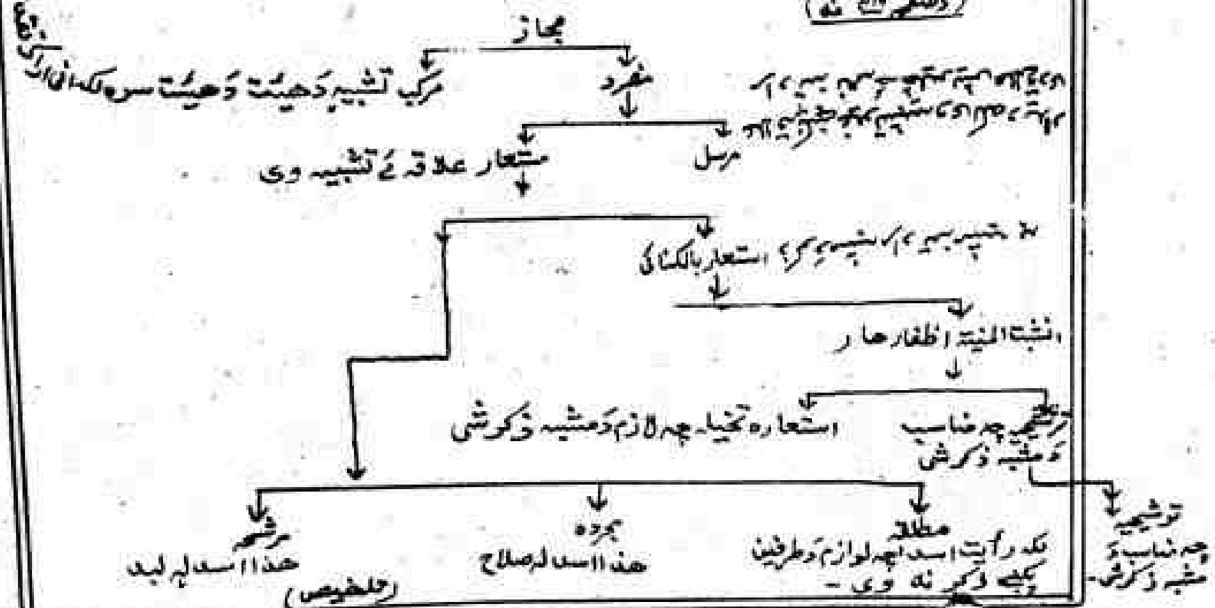
شهدت علی احمد انه	رسول الله باری النسم
فلو مد عمری الی عمره	لکنت وزیرا له وابن عم

ووقٰهم عذاب الجحیم - ۵۶-

قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم -

اوقد علی النار الف سنة حتی احمرت ثم اوقد علیها الف سنة حتی ابیضت- ثم اوقد علیها الف سنة حتی اسودت فهی سوداء مظلمة (الترمذی -عن ابو هریرةؓ)- مشکوة ص۵۰۲

تم سورة دخان بفضله تعالی

بسم الله الرحمن الرحیم

۴۵- سُوْرَةِ جَاثِيَةِ مَكِّي دَے- ۶۵

بعد الدخان وقبل الاحقاف - زمانہ نزول دور آخر مکہ معظمہ -

ربط دَ پنځم[5] اعتراض جواب چه مونږ دَ دوی بلنه څکه کو' و چه آباء اجداد ځمو لږه دا بلنه کړے ده -

جواب :- دَ شریعت تابع شئ نه دَ آبا اجداد

خلاصه (۴) دلائل نقلیه - دلیل نقلی از تورات - په ابتداء کښے تمهید مع الترغیب - په درمیان کښے دعوۀ سورت - چه ثم جعلنٰك على شريعة من الامر الخ - ۱۸ - ده - په آخر کښے ثمره دلیل چهارم -

هٰذا كتابنا ينطق عليكم بالحق[1] ۲۹ - کتاب مشابه شو کا انسان سره دا استعاره بالکنایه ده - او نطق ثابتول استعاره تخیلیه ده -

یا دلالت مشابه شو دَ نطق سره نو ذکر دَ مشبه به او مراد مشبه دے نو دا استعاره تصریحیه تحقیقیه تبعیه ده او قرینه ئے فاعل دے یا ذکر دَ نطق مراد تے نه لازم دے چه دلالت دے نو مجاز مرسل دے -

ان نظن الا ظنا - ۳۲ - په دے کښے قلب دے ای ان نحن الا[1] نظن ظنًّا چه لازم نه شی استثنا دَ شی دَ نفس خپل نه (علامه ابن یعیش)[2] یا دَ ظن نه مراد ظن حقیر دے (سکاکیؒ) - ولا هم يستعتبون - ۳۵ - او نه به لے دوینه طلب دَ ځلا کولو او کړے شی -

وله الكبرياء فی السمٰوٰت - ۳۷ - قال يقول الله تعالى الكبرياء ردائی والعظمة ازاری فمن نازعنی واحدا منهما ادخلته النار (مشکوٰة ص۴۳۳)

قال علیه السلام من تواضع لله رفعه الله - تمم سورة جاثية بفضله تعالى

۱۱ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

استعاره اصلیه په مصدر کښی لکه رایت قتلا ۲ استعاره تبعیه په مشبه فعل یا حرف کښی ۳ استعاره تحقیقیه چه معناء ثابته وی حسا یا عقلا ۴ استعاره تخیلیه لکه اظفار د منیه ۳ بلاغت۔

معلومه شوه چه صفت کول جائز دی په پنځو شروطو سره ۱- دخپل ځان صفت به نه وی په طریقه د فخر سره۔ ۲- مبالغه به په مدحه کښے نه وی۔ ۳- ممدوح به فاسق نه وی۔ ۴- چه په ممدوح کښے تکبر نه پیدا کیږی۔ ۵- مدحه به د غرض فاسده د پاره نه وی۔

۱ الشیخ محمد البرکوی البرکلی۔ طریقه محمدیه ص۳۰۴ ج۲

لے پ صفحه ۱۱۹ الجمهوریه ۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۴۶- سُوْرَةِ اَحْقَافُ مَكِّي دَے- ۶۶

بعد الجاثية وقبل الذاريات- زمانہ نزول دَ سنہ ۱۰ نبوۃ آخر یا دَ سنہ ۱۱ نبوۃ اول دے-

ربط | دَ شپږم اعتراض جواب چہ دَ دوی پہ بلنہ کښے برکت او څہ تاثیر شتہ-

جواب :- هیڅ فائده دَ دوی پہ بلنہ کښے نشتے- فلولا نصرهم الذين اتخذوا من دون الله قربانا الهة ط - ۲۸ -

خلاصه | دلائل نقلیه تفصیلیه از جنات[۱] وازهود[۲] وازتورات[۳] دلیل عقلی برائے ثبوت توحید - دلیل[۱] عقلی برائے ثبوت قیامت - دلیل وحی[۱] -

پہ ابتدا کښے دَ تمهید نہ بعد دَ مشرکانو نہ طلب دَ دلیل عقلی او نقلی او ثمره - پہ درمیان کښے التفات بسوئے اهل مکہ پہ اخر کښے یو اعلان دے چہ متعلق دے دَ ټولو حوامیمو سره چہ " بلاغ فهل یهلك الا القوم الفسقون - ۳۵- دے-

نقشہ دلائل حوامیم

جوابات		وحی ۱	عقلی ۴	نقلی ۲	مجموعه ۷
	مؤمن				
۳	سجده	–	۵	–	۵
۳	شوری	۱	۱	–	۲
۰	زخرف	۱	۳	۴	۸
۰	دخان	–	۱	–	۱
۰	جاثیه	–	۴	۱	۵
۰	احقاف	۱	۲	۳	۶
۶	مجموعه	۴	۲۰	۱۰	۳۴
۱۲	مجموعه دلائل حوامیم ۳۴				

مجموعه جوابات ۱۲ / ۴۶

(نامی ربط دَ شیخ سوحه برائے تشحیذ اذهان)
(زمر) دَ توحید نہ خلافی جرگے مذکوره
(حم مؤمن) مؤمن شہ
(سجده) سجده اوکړه-
(شوری) پہ دَ مسئلہ شوری شوے ده
(زخرف) منافق مذکوره
(دخان) لوګے بہ شے
(جاثیه) سرګوتے بہ ورتاکړ شے-
(احقاف) شګے بہ شے
(محمد) دَ محمد تابع شہ
(فتح) الله تعالیٰ بہ فتح درکړي-

واحکم هلہ چہ نبی ۴ هم جمعا فی اعلان نہ وُشوی- بن عباس

رزوع
ما نصیحت بجائے خود کردیم، روزگارے دریں بسر بردیم
گر نیاید بگوش رغبت کس، بر رسولان بلاغ باشد وبس-
(سعدیؒ)

جوابات رد ۲۵
مجموعه جوابات

وَمَا اَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي (٩)، وَ فِي الايت رد على من ينسب لبعض الاولياء علم كل شيء من الكليات والجزئيات وَ قد سمعت خطيبا على منبر المسجد الجامع (١٣١٧م) المنسوب للشيخ عبد القادر الكيلاني قدس سره يوم الجمعة باعلى صوت يا باز انت اعلم بي من نفسي وَ قال لي بعض انى لا عتقد ان الشيخ قدس سره يعلم كل شيء مني حتى منابت شعري ومثل ذلك مما لا ينبغي ان ينسب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فكيف ينسب الى من سواه فليتق العبد مولاه = روایت دَ ابن عباسؓ نه چه هركله وفات شوابن مظعونؓ صحابي نو دَ هغهٔ بي بي ورله مبارکي دَ جنت ورکړه نو حضور ورته قهر او کتل چه ته څه خبر ئې نو هغې او وے چه ستا صحابي دے نو حضور او فرمائیل چه زهٔ خو دَ خدائ نه خبر نهٔ یم او نبي یم ردا حکم هله وو چه بني ته دَ معافي اعلان نهٔ وه شوے) البته دَ لره دَ خیر امید کوم - په دے روایت کښے رد دے په هغه چا چه یو دَ اصحابي په حق کښے زیرے دَ جنت کوي یا دا سے وینا کوي چه دَ هغې نه دَ جنت مبارکي معلومیګي په حق دَ هغهٔ کښے (روح المعاني ج ١٣ ص١١ جزء ثاني)

نوټ:- دَ توحید مسئله به په حوامیم تفصیلا ختم شي لکن چونکه توحید دَ قرآن شریف محوري مسئله ده - لهذا په اینده سورتونو کښے بیا هم کله ناکله توحید به ذکر کیږي -

وهم عن دعائهم غفلون - ٥ - وقد جوز ان يراد بهم كل من يعبد من دون الله (ابو سعود ص٦٣/٥٤)

وفى روح المعاني - لا يسمعون ولا يدرون - اما ان كان المدعو جمادا فظاهر - واما ان كان من ذوي العقول فان كان من المقبولين عند الله تعالى فلا شتغاله عن ذلك بما هو فيه من الخير او كونه في محل ليس من شان الذي فيه ان يسمع دعاء الداعي لبعده كعيسى عليه السلام اليوم - او لان الله تعالى يصون سمعه عن سماع ذلك لانه لكونه مما لا يرضى الله تعالى يؤلمه لو سمعه - ولو كان من اعداء الله تعالى كشياطين الجن والانس الذين عبد وامن دون الله تعالى فان كان ميتا فلا شتغاله بما فيه من الشر الخ

(روح المعاني ج ١٣ ص ٦ جزء ثاني)

واذ لم يهتدوا به فسيقولون الخ - ١١ -

(١) دَ اذ دَ پاره عامل محذوف دے چه قالوا ما قالوا دے او که فسيقولون پورے متعلق شي نو (١) ماضي او هغه مضارع ده - بل (٢) تقديم دَ معمول راځي په عامل باندې - بل (٣) مابعد دَ فاء عمل نه کوي په ما قبل کښے -

(٢) بعض وائي چه سين دَ پاره دَ مجرد تاكيد دے او مضارع براۓ استمرار ده او ما بعد دَ فاء عمل کوي په ما قبل کښے چه ظرف وي نو تقدير دَ عامل ته حاجت پاتے نه شو (رضي)

وحمله وفصاله ثلاثون شهرا - ١٥ - اقل مُده دَ حمل شپږ (٤) میاشتے ده او دوه کاله (٣) مُده دَ رضاع ده په نزد دَ صاحبين (٢) امام صاحبؒ وائي چه یکا روه چه دَ حمل او دَ فصال

دَ دوا ړه وګانله ګانله دوه نیم کاله وي - خو دَ حدیث مشهوره دَ وجې نه مُده دَ حمل دَوه[2] کاله پاتې شوه - چه عائشه صدیقه رض فرمائي چه دَ حمل زیادت په دَوه کالو نه راځي[1] - او مده دَ رضاع پنځلس اصل دَوه[2] نیم کاله پاتې شوه -

او صاحب مدارک فرمائي چه دَ حمل نه مراد حمل في الاکف دَے نه حمل في البطن او فصال دَ هغې تفصیل دَے -

اذهبتم طيبٰتكم الخ - ۲۰ - عن عمر رض لو شأت لكنت اطيبكم طعاما واحسنكم لباسا ولكن استبقي طيبٰتي -

قال جابر بن عبد الله رض رأى عمر بن الخطاب رض لحما معلقا في يدي فقال ما هذا يا جابر رض فقلت اشتهيت لحما فاشتريته فقال عمر رض او كلما اشتهيت يا جابر رض اشتريت اما تخاف هذه الايات اذهبتم الخ (خازن)

تهانوي رح صاحب فرمائي مونږ دَ اسلافو سره مشابهت نه شو کولې مونږ نه بیا اصلي کار پاتې کیږي خو اسراف نه دَے پکار -

بالاحقاف - ۲۱ - واد في اليمن به منازلهم (جلالين)

واذ صرفنا اليك نفرا من الجن الخ - ۲۹ -

قصه :- دَ مکې معظمې دَ خلقو نه چه نبي عليه الصلوة و السلام چیرته تنګ شه نو طائف ته لاړه هلته درې مشران وُو - هغوی ته ئې دعوة ورکړ نوعبد یالیل[1] ورته اووې چه خدائې تعالیٰ جو ته پیغمبر کړے - مسعود[2] ورته اووے الله تعالیٰ دَ پیغمبرئ دَ پاره بل څوک بیا نه مونده - حبیب[3] ورته اووے ما سره خبرې مه کوه - او دَ کلي واړه او لیونۍ ئې ورپسې کړه نو دوی نبي عليه الصلوة والسلام پسې روان شو او په کتو ئې ویشته او چغې ئې وهلې او دَ نبي عليه الصلوة والسلام

له آخوکه په مقدار دَ سورئ دَ دوی دَ خپنې دی ۱۲

وبقل فلك معزل -

پټرې د وینونو ډکیدې - وا په واپس شو نو نبي علیه الصلوٰة والسلام دعا اوکړه - اللّٰهم انی اشکو الیك ضعف قوتی وقلت حیلتی وهوانی علی الناس یا ارحم الراحمین انت ارحم الراحمین وانت رب المستضعفین - یعنی اے الله ځما کمزوری ده دا خلق نه شم پوهه کولې - ملک الجبال ورته اووے چه غرونه پے ارتاؤ کړم - نو نبي علیه الصلوٰة والسلام اُووے - اللّٰهم اهدِ قومی فانهم لا یعلمون - په بطن نخله کښے نبي علیه الصلوٰة والسلام دَ سحر نماز ادا کَوو دَ خپلو ملګرو سره چه کِ پیریانو تهولے راغی -

داهغه وخت وَه چه اسمانی څوکۍ سخته شوے وه - نو پیریان په ملک کښے تقسیم شوی وو - او معلوموَلے چه څهٔ نوے کار شوے دے په دنیا کښے چه اسمانی څوکۍ سخته شوے ده او مونږ ه دَ اسمانی خبرونه منع کړے شوی یُو - نو کومه ډله چه عرب ته راغلے وه هغوی دَ نبي قرأة په نماز دَ سحر کښے واؤرېده - نو دوی معلومه کړه چه هغه نوے کار دا دے نو مسلمانان شو او واپس خپل قوم ته ئے دعوة ورکړه او دَ نبي ته اجمالی خبر وشو چه پیریانو ایمان راوړے - بیا سورة جن راغی او نبي علیه الصلوٰة والسلام متعدد پیریانو ته دعوة ورکړه -

شاه اهل الله یا شاه ولی اللهؒ دَ شپے لیکل کول نو نرے مار راغی نو ده مړ کړ - نو سپاهی راغی چه تا بادشاه غواړی - کښار نه بهر با دشاه سره دَ اراکین نه ناست وه - نو پوښتنې په شاه صاحب باندې دعوه اوکړه چه ده ځما څوی مړ کړے دے بادشاه صاحب دَ قاضی صاحب نه تپوس اوکړ نو هغه اووے سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم من قتل فی غیر زییه فدمه هدر نو مجلس دوک شو - دا ک پیریانو قاضی وَه - او

صحابي وه - شاه صاحبؒ دغه مختلف احاديث واوريده هغه ته مسند جن وائي (حكايات اولياء ص۲۶)

دغه د پيريانو ټولے اوه كسان وو نومونه د بعض دادي (۱) منشي (۲) ناشي (۳) منا صين (۴) ماضر (۵) احقف (دموا هب)

سهل بن عبدالله وائي چه ما يو پيرے ليدلے دے هغه وائي چه ما په عيسىٰ ع ايمان راوړے دے او زه په دغه ځلكښے وم چه عمر بوته راغلي وه (ابن جوزي كرامة صحابهؓ ص۱۰۱)

يغفر لكم من ذ نو بكم - ۳۱ - يعني بعضے ګناهونه به معاف كړي - ځكه چه حقوق العباد نه معاف كيږي ذمي ته به ايمان سره په خلاف د حربي نه (جامع البيان)

اولوا العزم - ۳۵ - بعضے وائي چه ټول پيغمبران اولوا العزم دي او په عرف كښے خصوصي پنځه (۵) كسه اولوا العزم شمار لے كيږي - محمد (۱) ص ابراهيم (۲) ع موسىٰ (۳) ع عيسىٰ (۴) ع نوح (۵) (عثماني)

بلاغ - ۳۵ - اى هذا بلاغ يعني دا رسول دي او په چا په زور منل نه دي - حذف د متعلق براے عموم دے - يعني رسول دي ټولو خلقو ته نه يو قوم دون قوم ته - لكه مخكښے پيغمبران چه به خاص خاص قومونو ته رالیږلے كيده -

فهل يهلك الا القوم الفسقون - داد ټولو حواميمو سره لګي - يعني بيان د توحيد اوشو په حواميم كښے على سبيل الكمال نو اوس به فاسقان هلاك كيږي - نه نيكان - يعني فاسقان به تے نه انكاركوي د انكار ځائے خو ختم شو -

تمام شو سورة احقاف بفضله تعالیٰ

۱۱ - ۸ - ۱۴۰۱ ه

خدايا خدائي تو كردم قبول تو بے شك خدائي محمد رسول

ام خدايه ستا خدائي منم ، ته بے شك خدائے ئے او محمد رسول دے .

بسم الله الرحمن الرحيم

۴۷- سورة محمد مدنی دے- ۹۵

بعد الحدید و قبل الرعد- زمانہ نزول پس د ھجرت نه-

ربط د اشاعت توحید باللسان نه بعد اشاعت توحید بالسنان-

خلاصه حصه اول[1] کښے تقابل- اعلان جهاد- حصه ثانی[2] کښے زجر برائے منافقین- په منځ د دواړو حصو کښے مسئله توحید چه "فاعلم انه لآ اله الا الله" -۱۹-

ذٰلك بان الذين كفروا اتبع الباطل الخ -۳-

(۱) الاضلال والتكفير ثابت بسبب ان الذين الخ (معالم)

(۲) قال ذٰلك ای المذكور من الاضلال والتكفير لتستيقنوا بان الذين كفروا الخ (رشيخ) داسے ترکیب په دے سورة کښے ډیر دے

يأكلون كما تأكل الانعام الخ -۱۲-

پس دم مردار دیگر دم سگی چون کنی دره شیران خوش تگی (رومی)

فاعلم انه لآ اله الخ -۱۹- ای اذا علمت ان مدار السعادة هو التوحيد فاثبت علی ما انت علیه (ابوسعود) نو دا جواب د شرط محذوفه دے او امر برائے بقاء دے (غریب)

واستغفر لذنبك الخ -۱۹- یعنی[1] د هغه کارنه چه ستا شایان شان نه دے اگرکه فی نفسه مباح وی- یقول ۴ انه لیغان علی قلبی حتی استغفر فی الیوم مأة مرة (خازن)

(۲) او لذنب اهل بیتك- یا للمؤمنین الخ ئے تفسیر دے-

فائده:- اتفاقی مسئله ده چه پیغمبران معصوم وی- تائید: قال علیه الصلوة والسلام ما منکم من احد الا وقد وکل به قرینه من الجن وقرینه من الملائکة قالوا وایاک یا رسول الله ۴

(۲) فاذا شرط عزم الامر دفعل شرط فلو فا جزائيه ر ۲۶ م) نو شرطيه ، صدقوا الله فعل شرط لکان خیرا لهم جزا شرط ثانی سره کجزائيه صغرىٰ- جزا دَ شرط اول او شرط اول سره دَ جزائيه كبرىٰ جمله شرطيه ۱۲

قال وایای ولکن الله اعا ننی علیه فاسلم فلا یأ مرنی الا بخیر رسلم (مشکوٰة صـ۱۸)

لیکن دَ دے په مقابله کښې دا هم واوُرئ۔

الله نے بالاراده ہرنبی سے کسی نہ کسی وقت اپنی حفاظت اٹھا کر ایک دو لغزشیں سرزد ہوجانے دی ہیں الخ (تفهیمات صـ۸۷)

ولو نشآء لاَرَیْنٰکهم الخ - ۳۰-(۱) که رضا وے حٙما نو ما به دوی تا ته خودلی وے خو ته به ئے پیژنے په علامو سره - او په طرز دَ گفتگو سره (عام) [دَ دوی]

(۲) که رضا وے حٙما نو ما به خودلی وے دوی تا ته نو تا به پیژندلی وے - خو ته به ئے پیژنے په طرز دَ گفتگو سره (شیخ الهندؒ)

قصه :- نبی علیه الصلوٰة والسلام خطبه ویله دَ جمعے په ورځ نو اووے فرمایل چه پتا سو کښے منافقان دی - نو چه دَ چا ما نوم واخِستو نو هغه به دَ جماته (مسجد) اوځی - نو شپږ (۳۶) دیر کسه ئے باهر کړه (ابن کثیر) نو یا یه نبی علیه الصلوٰة والسلام دوی دَ علامو نه روسته قطعاً معلوم کړی وی او یا به وحی راغلی وی (عثمانی)

وان تتولوا یستبدل قوما الخ- ۳۸ - اصحابؓ پتوس اوکه چه یارسول الله ﷺ څوک به په ځائے به څوک راځی - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته جواب ورکړو او دَ سلمان فارسیؓ په څټ باندے ئے لاس کیخوده چه دے او ملګری ئے کده او اوُوے فرمایل چه لوکان الدین عند الثریا لناله رجال من هؤلآء -(بخاری)

امام صاحبؒ فارسی دے نو دا دَ هغه پچق کښې پیشین ګوئی کیدے شی - ^له^

دَ سلمان فارسی واقعه

دے دَ جی علاقے دَ اصبهان دے - دَ ده خاندان آتش پرست وه - دے دَ نصارا وُ کلی ته لاړه نو دَ هغوی دین ئے خوښ شو- نو پلا ر

له بعضے خلقو دَ امام صاحب په فضائل کښې موضوعی احادیث نقل کړی دی دَ مذهب دَ پاره لکه چه بعضو خلقو دَ بادشاهانو دَ خوشحالولو دَ پاره موضوعی احادیث نقل کړی دی لکه غیاث بن ابراهیم چه مهدی ته حدیث بیان کړو چه لا سبق الا فی نصل او خف او حافر او جناح- نو جناح هغه زیات کړو دَ پاره دَ خوشحالولو دَ مهدی چه هغه په کوترو باندې مین وه نو هغه او وے چه دا خبره دَ حٙما دَ پاره زیاته کړه نو هغه ټول کوترے ذبح کړے ۱۲ (انا خبار موضوعه لعبد الحیؒ)

دے بندکا۔ نو چہ دے ازاد شو نو اوتختیدہ شام تہ راغے حلتہ
دَیو راهب سرہ شو۔ خو هغه پټ دنیا پرست وہ۔ دَ هغه نه بعد
دویم راهب ناهد وہ دَ هغه نه بعد دَ هغۀ په اشارہ مَوصل تہ
لاړم بیا نصیبین تہ بیا عموریا تہ هغه وفات کیدہ نو ماتہ ئے عرب
اوخودہ چہ دَ اخیرے زمانے پیغمبر به پیدا کیږی۔ یو قافلہ عرب
تہ راتلہ زۀ ورسرہ راروان شوم په اجرت سرہ۔ خو هغوی زۀ
په بنی قریظو دَ مدینے منورے خرڅ کړم نو بنی علیه الصلوٰة و
السلام را اورسید قُبا تہ ما دَ زکوٰۃ خرما هغه تہ پیش کړہ هغه
اونه خوړہ۔ بیا ما دَ هدئے خرما پیش کړہ مدینه منورہ کښے
نو هغه ئے اوخوړہ۔ او دَ هغه مهرِ نبوة هم ما اولیدہ۔ نو
مسلمان شوم۔ او بنی علیه الصلوٰة والسلام تہ ما خپله قِصه
اوکړہ۔ نو هغه اووے چه ځان مکاتب کړہ۔ نو زۀ مکاتب شوم
په څلویښت اوقیٔ دَ سرو زرو باندِ۔ او چه درے سوہ کجورے
به نهال وے او سنبالوے به تر بار پورے۔ نو بنی علیه
الصلوٰة والسلام دَ کوچندہ اوکړہ او ډکی ئے اولګوه دَ ل
پخپل لاس سرہ۔ خه لږ زر به زکوٰۃ کښے چا راوړہ نو هغه
دَ دۀ په رقم کښے پورہ شو۔ او هغه ټکو بارا ونیوہ۔ صرف
یو ټکے پاتے وُو نو بنی علیه الصلوٰة والسلام اووے چه "ماشان
هٰذه النخلة" نو حضرت عمرؓ اُووے چه "انا غرستها یا رسول الله"
نو بنی علیه الصلوٰة والسلام دَ هغه ټکے پخپل لاس نهال کړو۔
نو هغه هم بارا ونیوہ۔ او سلمان فارسی صاحب آزاد شو۔
(شرح شمائل ترمذی ص۲۷)

[1] یو اوقیه څلویښت روپۍ وی ۱۲

والله الغنی وانتم الفقراء۔ ۳۳۔
یعنی غنی یوائے باری تعالیٰ دے۔ په دے کښے قصرِ حقیقی
دے۔ په نسبت سرہ کل ماسوا الله تہ۔

او په انتم کښې خطاب دے جنس مخلوق ته۔

یعنی تاسو ر جنس مخلوق ملائک وی او که انسان وی۔ او که جن وی خاص فقراء یئے۔ په دے کښې هم قصر دے په نسبت سره خالق ته یعنی فقر متصور دے په جنس مخلوق پورے۔ او مُنجاوزنه دے خالق ته۔

تم سورة محمدؐ بفضله تعالیٰ

کتب معاویةؓ الی علیؓ یا ابا الحسن انّ لی فضائل انا صهر رسول الله وکاتبه فکتب علیؓ فی جوابه

محمد النبی اخی وصهری ✤ حمزة سید الشهداء عمی

وجعفر الذی یضحی ویمسی ✤ یطیر مع الملائکة ابن امی

وبنت محمد سکنی وعرسی ✤ مشوب لحمها بدمی ولحمی

وسبطا احمد ابنای منها ✤ فمن منکم له سهم کسهمی

سبقتکم الی الاسلام طرًّا ✤ صغیرا ما بلغت اوان حلمی

عن ابی هریرةؓ قال قال رسول الله رأیت جعفرًا یطیر فی الجنة مع الملائکة

په جهاد کښې دده لاسونه غوځ شوی وو

صحیح

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۴۸- سُوْرَةِ فَتْحِ مَکِّی دَے -۱۱۱

بعد الجمعه وقبل المائده - زمانه نزول سنه ۶ هجری ده

ربط دَ اعلان جهاد نه بعد اعلان فتح -

خلاصه حصه اول[۱] خلوو[۴] بشارات برائے حضورﷺ - دوه[۲] برائے مؤمنين - او زجر برائے منافقين - اعلان فتح -

حصه ثانی[۲] اعاده بشارت، صفات صحابهؓ - په درميان دَ دواړو حصوکښے اعلان دے چه معذورين قابل زجر نه دی -

قصه - بنی عليه الصلوٰة والسلام خواب اوليده چه مونږه تلی يو مکی معظمے ته عمره موکړے ده چا سر خريلے دے او چا لنډ کړے دے - چه خواب اصحابوؓ واوريده - نو ډير اصحاب تيار شو دَ عمرے دَ پاره - کفارو لاره اونيوه - بنی عليه الصلوٰة والسلام حديبی ته اورسيد - او دصلح خبرے شروع شوے -

عروه بن مسعود راغے او بنی عليه الصلوٰة والسلام سره ئے خبرے کولے نو دَ ږيرے مبارکے ته ئے لاس وړوړه - مغيره بن شعبه دَ هغه وراره وو - دَ ده لاس ئے اووهه چه لاس دَ لوے کس کنده دے - عروه ورته اووے چه پاهله زهٔ خو تراوسه ستا جرم ادا کوم - واقعه داوه چه مغيره[۱] صاحب کافران مړه کړی وه بيا راغے مدينی منورے ته او مسلمان شه نو تره ئے دَ هغو جرم ادا کوو -

عروه اووی بنی عليه الصلوٰة والسلام ته چه ستا چاپيره خلق به دَ جنګ نه اوتختی نو ابوبکر صديقؓ ورته سخت کنځل[۲] او کړه چه مونږ به ولے دَ حضورﷺ نه تختو - عروه ورته اووے چه ستا

---

۱ له دوی دَ عربو دَ بادشاه دلباره تلا په ديار لس کسه دَ او نو بادشاه لونو لوه خلعت او انعام ورکړو او مغيره صاحب ئے پريخود نو ده لوه غيرت وراغے نو هغوی ئے دَ شپے شراب په نشه کښے مړه کړل او اوتختيد و مدينے منورے ته او مسلمان شو نو بنی عليه السلام ورته اووے چه اسلام دِ منظور دے او غدر دے منظور نه دے ۱۲ ۱۲

۲ چه امصص بظر اللات يعنی دَ لات بت دَ ويهه بو ته لکاځه او چوپه ۱۲ ۱۲ ۱۲

ځما سره احسان دے ورشما به درلره دَ کنځلو جواب درکړے وے
دے واپس لاړ او کافر وتسئے او وے چه دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام
پشان بارعبه دربار ما نه دے لیدَ لے۔ او دَ هغهٔ سره دَ اصحابوؓ ډیر
محبت ؤ دے۔ بیا سهیل راغے نو دَ هغه ځوئی ابو جندل په بیړو وکښے
نبی علیه الصلوٰة والسلام ته را اورسید ه خو سهیل هغه نه معاف
کولو نو عمرؓ راغے او توره ئے دَ ابو جندل څخوا کښے کیخوده او او وے
وے چه صبر کوه ابو جندل دَ دوی وینه پشان دَ سپی ده۔ اشاره
ئے ورته اوکړه چه پلار دِ مړ کړه خو هغهٔ په پلار باندِ لاس نه
شو سور کولے۔ په دے صلح اوشوه چه اوس به نبی علیه الصلوٰة
والسلام واپس کیږی۔ او بل کال به راځی بے دَ وسلو نه۔ او درے
ورځے به حصار ریږی۔ او که څوک مسلمان شو ځو نږ نه نو هغه
به نه ځی او که څوک کافر شو دَ مسلمانانو نه، نو هغهٔ به پاتے کیږی
او دَ حوالیو کافر و اختیار دے چه دَ چا سره الحاق کوی۔ صلحنا مه
چه تا مه شوه نو نبی علیه الصلوٰة والسلام علیؓ ته او وے چه
اولیکه چه هذا ما قضی علیه محمد رسول الله۔ نو کفار و او وے
که مونږ ستا رسالت منلے نو مونږه به ولے ته منع کولے د بیت الله
نه خو اولیکه هذا ما قضی علیه محمد بن عبد المطلب۔ نو نبی علیه
الصلوٰة والسلام علیؓ ته او وے چه رسول الله وران که هغهٔ
او وے چه لما نه نه شی کیدے۔ نو نبی علیه السلام پخپله رسول
الله وران که۔

حضرت عمرؓ او وے ابو بکر صدیقؓ ته چه اسلام حق دے او کفر
باطل دے او مونږه ځوارکس شوه فوج یو نو ولے دَ تو دینه
کار نه اخلو۔ هغه ورته او وے چه نبیؑ ما مور من الله دے۔ نو
او وے وے چه نبیؑ خو خواب لیدلے وه۔ نو هغه ورته او وے چه
بل کال به صادق شی۔ او دَ غسے جواب نبی ورته نبی علیه الصلوٰة والسلام

چه دَ هغه داود س مستعملے او به په ګمان ګکي او تو کا نړے زیکے ته نه په ریدی ۳

پیش کړه۔ نو عمر صاحبؓ خفه وه چه چرے مونږ په حق کښے د نفاق
حکم وانه شی۔ نو یو سړی آواز اوکړو عمر صاحبؓ تاته نبی علیه الصلوٰة
والسلام د غواړی۔ نو دے اویریده نو نبی علیه الصلوٰة والسلام
ورته اووے چه یو سورة نازل شوے دے۔ انا فتحنا لک الخ نو
عمر صاحبؓ ... چه دا صلح فتح ده نو هغهٔ ورته اووے چه او
د ټولو فتوحاتو سرنامه صلح حدیبیه ده ځکه چه د مسلمانانو او
د کفارو میل جول شروع شو او مسلمانانو په صاف دعوة پیش
کاوه۔ نو غټ غټ کافران مسلمانان شو۔
نبی علیه الصلوٰة والسلام حضرت عثمان صاحبؓ د صلح د پاره
اولیږه وا پس خبر راغے چه عثمان صاحبؓ ئے شهید کړ۔ نو
د کیکر د وُنے لاندے نبیؐ بیعت اوکړ چه مونږ به د خپل سفیر
بدله اخلو۔ او د عثمانؓ صاحبؓ د پاره ئے هم غا ئبانه بیعت اوکړ۔
په واپسئی کښے خیبر فتح شو۔ هغه د صلح حدیبیه په فوجیانو
او په مهاجرینو تقسیم شو۔

ذوالحلیفه ابو نصیر د صلح موافق کفارو ته حواله کړے شو۔ دوه کافران
په دهٔ پسے راغلی وو۔ هغه یو ئے مړ کړه او بل تے مدینے منورے ته
اوتختیده نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته په تهر شو نو دے
لاړ ساحل د بحر ته کافر به ئے شوکول، د مسلمانانو یوه ډله ورسره
هلته جمع شوه نو کفارو نبی علیه الصلوٰة والسلام ته اووے چه
ابو نصیر دے راځی خو ابو نصیر وفات شو او ملګری ئے واپس راغله

مدینے منورے ته۔
آئنده کال نبی علیه الصلوٰة والسلام عمرے له لاړ۔ بل کال کافرانو
وعده ماته کړه چو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورپسے لاړ ۸ھ جری
کښے او مکه معظمه فتح شوه۔
فائده :۔ ۲ھ کښے غزوه بدر وه۔ ۳ھ کښے احد دے

سنه ۲ھ کښې بدر صغرٰی دے۔ سنه ۵ھ کښې غزوهٔ خندق ده۔ سنه ۶ھ کښې صلح حدیبیه ده۔ سنه ۷ھ کښې عمرهٔ قضا ده۔ سنه ۸ھ کښې فتح مکه معظمه ده۔ سنه ۹ھ غزوه تبوک ده۔ سنه ۱۰ھ کښې حجة الوداع او وفات دے۔

لیغفر لك - ۲ - (۱) فتح چونکه راغلیده په سعئ د نبی ؐ نو ځکه پے مرتب شو مغفرت[1] د باری تعالیٰ۔

(۲) یا لام په معنیٰ د ارادے دے نه د غائے۔ (رشیخ)

اذ یبایعونك تحت الشجرة - ۱۸ - عن نافع قال بلغ عمر رض ان ناسا یأتون الشجرة التی بویع تحتها فامر بها فقطعت (الازالة الخفاء ص۲۵۶ ج ۲)

قال ابن عمر رجعنا من العام المقبل فما اجتمع منا اثنان علی الشجرة التی بایعنا تحتها وکانت رحمة[2] من الله (بخاری ج۱ ص۴۱۵)

قال (المسیب) فلما خرجنا من العام المقبل انسیناها فلم نقدر علیها (بخاری - ج ۲ - ص۵۹۹)

قال علیه الصلوٰة والسلام لا یدخل النار احد بایع تحت الشجرة (الازالة) د دینه بیعت معلومیږی او نبی علیه الصلوٰة والسلام بنی لاس او واهه په ګټه کښې او اوږے فرمائیل چه دا بیعت د عثمان رض دے نو د دینه بیعت غائبانه معلومیږی۔ دے بیعت ته عثمانی بیعت وائی (ابو داود ص۱۷۱م)

فائده :- (۱) علماء دیوبند بیعت جائز وائی بلکه افضل[3] ئے ګنړی خو په احکامو کښې به سړے تابع د شریعت وی۔ رشید احمد ګنګوهی ته چا اووے چه ستا پیر صاحب خو په میلاد النبیؐ جلسه باندې قایل دے۔ نو ده ورته اووے چه زه د پیر په اذکار کښې تابع یم په احکام کښې یه هغه ځمامنی۔ زهٔ عالم او فقیه یم۔

(۲) اهل بدع د پیر منصب د مجتهد نه بالا تر ګنړی[3] او

محمد رسول الله جاءت لہ عموتہ الا محبا ر ساجد تمشی علی ساق بلا قدم ۔

[1] نو اعتراض وارد نه شو چه ځنګه فعل د باری تعالیٰ دے او هم فتح د هغه فعل دے نو غایه صحیح نه شوه یا نهٔ منم چه لام برائے غایه دے بلکه لام برائے اراده دے ۱۲ ۱۲

[2] یعنی د غه ونه یا عدم اجتماع ځمونږ د خدائے تعالیٰ رحمت وه ۱۲

[3] مفتی محمد شفیع صاحب فرمائی ز مونږ اسلاف خو د بیعت ته ترغیب د بیعت نه کولو ځکه طالبان ساعیان وو او س مونږه طالبانو ته ترغیب ورکوو ځکه په طالبانو کښې سعئ کمه ده ۱۲ ۱۲ ۱۲

کوی چه "الذین معه" دے۔
چه دوی رحماء[1]۔ اشداء[2]۔ راکعین[3] ساجدین۔ طالبین[4] د رضا۔
نورانی مخونو والا دی[5]۔
نو روافض وائی چه عثمانؓ ته نه موندے مستثنیٰ کوو ځکه چه هغه خائن دے۔ او پله معاویهؓ ته نه هم مونږ مستثنیٰ کوو۔ ځکه چه هغه بدعتی دے۔ او هغهٔ په رشوت سره یزیدؒ لره خلافت مقرر کړے دے بعد الموت۔
گویا روافض په باری تعالیٰ باندې اعتراض کوی۔ نو د روافضو فیصله ته پخپله او کړه۔

لیغیظ بهم الکفار۔ د اصحابو په صفت باندې کافر خفه کیږی۔ نو افسوس دے په روافض دوی هم د اصحابو په صفت خفه کیږی۔[1]

تم سورة الفتح بفضله تعالیٰ

(۱۲ - ۸ - ۱۴۰۱ھ)

---

[1] ژوند ے کړم ما خو وے چه اصحاب د نورو خلقو پشان دی او طعن به ئے جائز وی او ما لره ئے لس زره روپئ راکړې (قرطبی جلد ۱۲ صـ۲۹۶)
عمر بن عبد العزیز خوب ولیدو چه نبی علیه السلام د علیؓ او معاویهؓ فیصله کوی نو علی کرم الله وجهه او وے قضی لی ورب الکعبة، نو معاویهؓ او وے غفرلی ورب الکعبة۔ (کیمیاء سعادت صـ۲۹)

له عمر بن حبیب وائی چه زه د هارون الرشید په دربار کښې وم چه چا په ابو هریرهؓ تهمت او لګا وه او یادث ورته مائل وه نو ما او وې چه دا خبره بالکل غلط ده نو هارون رشید خفه شو نو ځه او وتم نو کور ته راغے چه راځه د مرګ پاره ما باری تعالیٰ ته سوال او کړو چه اے الله ما خو ستا د رسول د ملګری تائید کړے دے الله مما مدد او کړے نو د هارون رشید په لاس کښې نوره وه او ډیر غضب سره ئے ما ته او وې چه ته صرف حماد د خبرے تردید کړے ما ورته او وې چه اے امیر المؤمنین په اصحابو طعن او عیب لګول دی په نبی کریم صلی الله علیه وسلم او باطلول د شریعت دی او تکذیب د کل فرائض دے نو هارون رشید په سوچ شو بیا ئے او وے اے عمر بن حبیب الله تعالیٰ دې تا ژوندے کړی تا خو زه ص

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

۴۹- سُورَةُ حُجرات مَدَنِی دَے ۱۰۶-

بعد المجادلة وقبل التحريم - زمانه نزول بعد الهجرت د ه -

ربط | دَاعلان دَ فتح نه بعد بيانِ قوانين چه مسلمانان منتظم شي-

خلاصه | قوانين - شکوه - بشارت - زجر - بيان توحيد په آخر کښے -

يٰاَيها الذين امنوا لا تقدموا بين يدى الله - ۱-

ابوبکر صديق رض اووے چه بنی تميم دَپاره امير قعقاع ابن معبد رض پکار دے - او عمر رض اووے چه اقرع ابن حابس رض دِ امير شي - نو دا حکم راغے - په دے کښے رد دَ بدعات دے -

ان تحبط اعمالکم - ۲ - اى من ان تحبط - په زوره خبرے سره په نبي ته تکليف اورسي - نو دَ هغے نه به دَ باري تعالى اعمال د ستا سو سره ختم شي نو سبب دَ حبط دَ عمل به شي (بوادر ص ۱۲ ج ۱)

دا حکم چه راغے نو ثابت بن قيس رض کورکينا ستو نو نبي عليه الصلوٰة والسلام تپوس اوکه چه "ما شان ثابت ايشتکي"؟ نو سعد بن معاذ رض دَ ثابت رض نه تپوس اوکه نو هغه اووے چه "ما" اواز په زوره دے نو زه خوغ قيم نو نبي اووے "بل هو من اهل الجنة" يعني په زوره خبره طبعي معاف ده -

ان الذين ينادونك الخ - ۴ - دَ بني تميم جرگه راغله دَ نبي عليه الصلوٰة والسلام دَ مقابلے دَپاره - او شاعر او مقرر ورسره وُه نو نبي عليه الصلوٰة والسلام ته ئے "اواز" اوکه کورته چه "يا محمد اخرج الينا مدحنا زين و ذمنا شين" - فقال عليه الصلوٰة والسلام انما ذلکم الله الذى مدحه زين وذمه شين"

اهل حديث بيعت دَ سره نه مني - (غرائب)

داخرای - ۲۱ - کهٔ عطف شي په هٰذه نو مراد تے نه غنيمت دَ هوازن دے -

(۲) او که عطف شي په مغانم باند نو مراد تے نه فارس او روم دے -

ليدخل - ۲۵ - ای ترکنا العذاب -

لوتزيلوا - اعادهٔ بعد عهد ده -

سيماهم فى وجوههم - ۲۹ - [1]

(بيت)

نورحق ظاهر بود اندر ولى　　نيک بين باشى اگر اهل دلى

يعني مراد نورانيت دے نه تورداغ - داخو که بدعتيانو په اوچولى کښے هم وى -

ذٰلك مبتدا - "مثلهم فى التوراة و مثلهم فى الانجيل" - ئے خبر دے - او کزرع خبر د مبتدا محذوف دے چه هو دے يا "مثلهم فى الانجيل" مبتدا ده - او "کزرع" ئے خبر دے - نو په دے کښے معانقه ده مكتوب فى الانجيل، سيخرج قوم ينبتون نبات الزرع يأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر الصحابة قلوا فى بدء الاسلام ثم كثروا واستحكموا فترقى امرهم يوما فيوما (ابو سعود)

الزرع - عبد المطلب - شطأه - محمد صلى الله عليه وسلم

فآزره بابي بكرؓ فاستغلظ بعمرؓ - فاستوى بعثمانؓ ليغيظ بهم الكفار بعليؓ - وعد الله الذين الخ - جميع اصحاب محمد صلى الله عليه وسلم (الازالة: ج ۲: ص ۲۶۲)

فمن نقص واحدا منهم او طعن فى روايته فقد رد على الله رب العٰلمين وابطل شرائع المسلمين (قرطبي: ج ۱۶: ص ۲۹۵)

بارى تعالیٰ دَ اصحابوؓ دَ نبي عليه الصلوٰة والسلام صفتونه

[1] او ويلون (۱۴۱) مراد عام دے نو شامل دے جنه لره يا دا حکم خاص دَ عهد بود دے زيغياؓ ته اثر دَ ايمان او صفت دَ روح کله ښکاره کيږی په بدن لکه کفر چه صفت دَ روح دے ښکاره شوے وه په وچولی دَ دجال باندے چه ک ف ر وه يا لکه علامه دَ نبوت چه پيشان دَ اکې دَ کوتره وه ښکاره په ولي دَ نبي عليه السلام باندے (از فتح الملهم شرح المسلم رشبير احمد عثماني رح) نور دخدائے ظاهر دی په حروفی کښے که تا به ليدلے وی که عاقل ئے -

حجرات ۴۹ - زبرقان - شاعر

فقالوا جئناک بشاعرنا وخطیبنا - جئنا نشاعرک ونفاخرک -
قال ما بالشعر بعثت ولا بالفخر امرت ولکن ھاتوا - نو دَ
دغوی شاعر شعر پیش کړ نو حسان صاحب ورلره جواب ورکړ
او دَ مقرر جواب ثابت بن قیس اوکړ - نو دوی مسلمانان شو
چه موږ ته خود نبی دَ شاګردانو جواب نه شو کولے -

یاایها الذین امنوا ان جاءکم الخ - ۶ - (ربیت)

بلبلا مژده بہار بیار خبر بد بہ بوم شوم گزار (سعدیؒ)

ھو عام نزلت لبیان التثبت وترک الاعتماد علی قول الفاسق
ولا یظن بالولید الفسوق (خازن)
او واقعه دَ ولید بن عقبه سره دَ بنی مصطلق نه ضعیفه ده
دَ وجے دَ حدیث نه - چه له

عن ولید بن عقبه قال لما فتح رسول الله صلی الله علیه و
سلم مکة جعل اهل مکة یأتونه بصبیانهم فیدعون لهم
بالبرکة ویمسح رؤسهم فجئ بی الیه وانا مخلوق فلم یمسنی
من اجل الخلوق (رواه ابوداؤد (مشکوة ص ۳۸۴)

او که ولید ته قرآن فاسق ویلے وه - نو شیخینو به ولے په
هغه اعتماد کاوه - وکان (ولید) احب الناس فی الناس وارفقهم
بهم فکان بذلک (پیٹکورنئے دَ کوفے بانډې) خمس سنین و
لیس علی داره باب (امام طبریؒ)

ولا یغتب بعضکم بعضا - ۱۲ -

قال فی تفسیر الغیبة) ذکرک اخاک بما یکره قلت (ابوهریرهؓ)
وان کان فی اخی ما اقول - فقال ان کان فیه ما تقول فقد
اغتبته وان لم یکن فیه فقد بهته (مسلم)

قال علیه الصلوة والسلام الغیبة اشد من الزنا -
ځکه چه زنا کار ځان ته پوهه وائی په خلاف دَ غیبت کونکی نه -

له یا فاسق هغه سړے چه ولید ته بنی مطلق نه دَ اووے چه مقابلے ته راغی

مخلق

اظهار حقیقت

قال معلی الرازی کنت علی باب محمد سعید فخرج سفیان الثوری فقال کنتُ

فالایمان هو التصدیق والاسلام هوالخروج من ان یکون حربا للمؤمنین باظهار الشهادة هذا باعتبار اللغة واما باعتبار الشرع ۲۳ منهما واحد ۱۲

حجرات ۱۹

توبه دَ غیبة

کہ هغه سړے خبر شوے وه نو دَ هغه نه به معافی اوغواړے بیا به دَ باری تعالیٰ نه۔ ورنه یواځې دَ باری تعالیٰ نه به سوال دَ مغفرت دَ هغهٔ دَ پاره اوکړځان دَ پاره اوکی۔ اوپه بهتان کښے داهم ذیاتی خبره ده چه پکوم مجلس کښے تهمت لږه وے وی نو هغه مجلس ته به اووائی چه ماغلطه خبره کړے ده۔

قال علیه الصلوة والسلام من القاجلباب الحیآء فلا غیبة له۔

اذکروا الفاجر بما فیه کی یحذره الناس۔

عن الحسن ثلاثة لیس لهم حرمة۔ صاحب[1] الهواء۔ الفاسق[2] المعلن۔ الامام[3] الجائر۔

عن الحسن لیس لاهل البدع غیبة (قرطبی ج ۱۶ ص ۳۳۹)

غیبة هغه دے چه وی دَ پاره دَ ځنه دلو دَ زړه خپل رنقصو د هغه تنقیص وی چه دے پے خوشحالیږی لکه دَ یارتو دَ یو بل تنقیص) اوکه یو سړے ذکر دَ حوادث کوی نو دا غیبة نه دے (فیض الباری ج ۴ ص ۳۸۹)

شعوبا۔ ۱۳۔ لوئے قبیلے۔ قبائل۔ وړے قبیلے۔

ان الله غفور رحیم۔ ۱۴۔ (ابیات رومیؒ)

۱۔ ای جفائی تو ز دولت خوب تر | انتقام تو ز جان محبوب تر
۲۔ فی المثل جورت اگر عریان شود | عالم ازگریان بود خندان شود
۳۔ ظالم و ترسم کراو باور کند | واز ترحم جور را کمتر کند

لویه رجا معلومیږی له دینه۔

یحیی علیه السلام به چه پیرجهرل نو عیسی علیه السلام ورته اُو وے چه وَلے دَ باری تعالیٰ دَ رحمته ناامیده ئی؟ نو یحیی علیه السلام ورته اووے چه ته وَلے دَ باری تعالیٰ دَ غضب نه پـه

حدثنا عبدالله بن سعد قال سمعت النضر یقول سئل ابن عون عن حدیث لشهر وهو قائم علی اسکفة الباب فقال شهرًا ترکوه، ان شهرًا ترکوه۔ قال مسلم اخذته السنة الناس تکلموا فیه۔ (مسلم ص ۳۳)

۱۔ اے مولیٰ ستا جفا دِ دولت نه غوره ده۔
۲۔ بدله ستا د روح نه غوره ده۔
۳۔ که جور ستا ښکاره شی، عالم که ژړاکړی نو اوبه خاندی

۲۔ جو نه کوم نو پرمیزم چه الله به یقین وکړی، او د ترس نه به ظلم ختم کړی۔

آمد نہ ئے ۔ محاکمہ ا سما ئی دا غلہ چہ پہ خلوۃ کښې کار د یحیٰ علیه السلام
او په جلوۃ کښې کار د عیسیٰ علیه السلام پکار دے ۔ (البلاغ)

یمنون علیك ان اسلموا ۔ ۱۷ ۔

نزلت فی بنی اسد حین قالوا یا رسول الله ﷺ اسلمنا وقاتلتك العرب ولم نقاتلك ۔ (جامع البیان)

یعنی ستاسو د دعویٰ موافق که ستاسو ایمان تسلیم هم شي نو دا د الله تعالیٰ فضل دے (تها نوی).

هره نیکی په سبب د الله تعالیٰ فضل کنړی ۔ جو توفیق په ئے ذیاتیږی ۔

تم سورة حجرات بفضله تعالیٰ

۱۳ ۔ ۸ ۔ ۱۴۰۱ ھ

بدنیا چون کردی تو مارا عزیز — همین چشم دارم ز لطف تو نیز
ساکتسی ثوب الفنا — وكل شئ فان

پس دنیا کښې چه دے ما له عزت راکړے دے، دغسې امید لرم د مهربانی ستا نه ۔ ۱۳

❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊❊

بسم الله الرحمن الرحيم

۵۰- سورة ق مكي دے - ۴۵

بعد المرسلات وقبل البلد دے -

ربط ۔ د بيان د قوانين نه بعد مسئله قيامت ده -

خلاصه ۔ د(۲) ده دلائل نقليه برائے ثبوت دعویٰ قيامت چه " كذلك الخروج" ده (۱)

په ابتداكښې زجرونه - په درميان كښې تخويف وبشارت په اخر كښې تسلي ده -

ق - ۱ - معناه(۱) قضى الامر - او مفتاح(۲) اسماء الله تعالیٰ التي في اوائله ق - كالقدير - رجامع البيان)

(۳) يا اشاره ده مسئله قيامت ته -

والقرآن المجيد - ۱ - جواب محذوف دے - چه ما بقي موضع شبهة -

والارض مددنها - ۷ - ما اضمر عامله دے -

تم سورة ق بفضله تعالیٰ

د تقول حل من مزيد (۳۰) معلومه سوه چه دوزخ مزاج دے غوښتنه او د جنت مزاج دے: ولدينا مزيد (۳۵) يعني انعام كول ۔

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۵۱- سُوۡرَۃُ الذّٰرِیٰتِ مَکِّیۃٌ دے- ۶۰

بعد الاحقاف و قبل الغاشیة دے-

ربط مخکینې سورة بیان د کن لك الخروج - دلته بیان ان الدین لواقع - ۴ - یعنی پس د پورته کید وبه فیصله وی-

خلاصه په ابتدا کښې شاهد بر دعوی - او نموږ برائے حشر دوه[(۲)] دلیله عقلی په درمیان کښې - پنځه[(۵)] نمونے برائے تخویف دینوی-

والذٰریٰت ذروا - ۱- قسم دے په پورته کونکو هواګانو بانډې په الوتو سره-

ذوقوا فتنتکم - ۱۴- حاصل کړئ عذاب د ګمراهئ خپلے لره -

(ابیات فارسی) رومیؒ

۱- صد هزاران دام و دانه است ای خدا — ما چو مرغان حریص بے نوا
۲- گر هزاران دام باشد هر قدم — گر تو با ما ئی نباشد هیچ غم
۳- گر عنایت بود با ما مقیم — کی بود بیم از ان دزد لئیم

فی اموالهم - ۱۹- رد دے په مساوات محمدی والو بانډے حق رد دے په سرمایه دارانه نظام بانډے - نو مال د مالک دے خو په کښې حق د غریب شته-

کانوا قلیلا الخ - ۱۷- ای یهجعون زمانا قلیلا من اللیل وبالاسحار الخ - ۱۸-

(بیت سعدیؒ)

همه شب پشت از عبادت دوتا — سحر چشم از شرم بر پشت پا

والسماء بنینٰها باید - ۴۷- د ید نه مراد قدرت دے

۱- سل زره دا موندوی اے خدایه، موږ زره لکه مرغان حریصان وږی یو.
۲- که په زرګونو دامونه وی په هر قدم، نو که ته زموږ سره یې نو هیڅ غم نشته
۳- که مهربانی ستا زموږ سره وی نو چرته به وی یره د دغه غل رذیل نه.
۴- ټوله شپه شا د عبادة نه ټیټه وی، سحر شرم د عبادة نه په شا د ضمیر وی.

چہ معنی بعید ده دہ او لازم دَ معنی قریب ذکر شوے وے چہ بنا ده نو دا توریه مرشحه ده۔

(۲) یا ذکر دَ ید او مراد تے نه لازم دے چہ قدرت دے نو مجاز مرسل شو۔

(۳) یا مشابه شوے دے هیئت دَ ایجاد دَ باری تعالیٰ آسمانو نو لره په قدرة ازلی سره په هیئت دَ بنا دَ نجار سره۔ نو ذکر دَ مشبه به او مراد مشبه ده۔ نو دا استعاره تمثیلیه ده۔

(۴) یا مراد هغه ید دے چہ مناسب وی دَ الله تعالیٰ سره نو متشابه شو۔

ان الله هو الرزاق الخ - ۵۸ - (ابیات علی کرم الله وجهه)

اتطلب رزق الله من عند غیره | وتصبح من خوف العواقب آمنا
وترضی بصراف وان کان مشرکا | ضمینا ولا ترضیٰ بربك ضامنا
کانك لم تقرء بما فی کتابه | فاصبحت منحول الیقین مباینا

ذنوبا - ۵۹ - حصے دَ کتنا هو نو -

تمام شو ذاریات بفضله تعالیٰ

۱۳ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بایزید بسطامیؒ فرمائی مادیرش کاله مخفت دکبهد په عبادت کښے نو ملیوسیږه

اناکنا ندعوه من قبل ـ ۲۸ ـ وصول لغو ارپه دالله پاک دربارته نو عاجزی کړه ولید و هغه ده چه خزنه دالله پکے ده د عبادت نه که ۲ ۴ ۴ ته

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۵۲ـ سُوۡرَةِ طُوۡر مَكِّى دُے ـ ۴۹

بعد السجده و قبل الملك دے ـ

ربط دَ ذاریت نه دلته ترقی ده چه ان عذاب ربك لواقع مالہ من دافع ـ ۷ ـ ۸ ـ

خلاصه دوه دلیله نقلی ـ دوه عقلی ـ یو دعوی ـ بیان توحید ـ په درمیان او آخر کښے تسلی ده ـ

یوم تمور السماء مورا ـ ۹ ـ کله چه اوړ قیږی اسمانو نه په رپیدو سره ـ

وتسیر الجبال سیرا ـ ۱۰ ـ اولا پرشی غرونه تلی ـ

انا کنا من قبل ندعوه ـ ۲۸ ـ (بیت شیخ عطارؒ)

پادشاہا جرم ما را درگذار ما گناہگاریم تو آمرزگار

(بیت حاجی امداد الله صاحبؒ)

ای خدا این بنده را رسوا مکن گر بدم خود بد من پیدا مکن

وسبح بحمد ربك الخ ـ ۴۸ ـ

قال علیه الصلوة والسلام من جلس مجلسا فکثر فیه لغطه فقال قبل ان یقوم " سبحانك اللهم وبحمدك اشهد ان لا اله الا انت استغفرك واتوب الیك " الا کان کفارة لما بینهما۔ (ترمذی) خازن ج ۴ صفحہ ۱۹۰

تمام شو سورة طور بفضله تعـ

اے بادشاہ گناہ د موږ نه معاف کړه ۔ موږ گناہگاریو ته بښونکے ئے ۔

اے خدایه دا بنده مه شرموه ۔ که بدیم نو ځما بدی مه ښکاره کوه ۔

نو ځکه بعض واکی چه طریقے د وصول دربار د الله ته دره دی ،(۱) صحیح عقیده (۲) خدمت خلق دیدن په هغه اورورځ پسه مو

مرا ایک کھیل خلقت نے بنا یا تماشے کو ولیکن نہ آیا ۱۳ ۱۳

طریقه محمدیه (صفحه ۳۰۳ / ۲)

بکاهن ۲۹ قال من اتی عرافا فسال عن شیئ لم یقبل له صلوة اربعین لیلة ۔ مشکوة ص ۳۹۳

حمٰ سر

فی رق منشور اے صحیفة مبسوطة دا اشاره ده عظمت د کتاب ته ۳ ـ ۳

علّمهٗ شدید القویٰ ۵ - انّ التعلیم من الله تعالیٰ والملٰئکة انّما هی المبلغون شرح عقاید ص۱۵
تمه ۷ غذ یقل شاگرده ته - الرّحمٰن مدنی ۳ ۴۳ علم القرآن ۵
نجم ۵۳

بسم الله الرّحمٰن الرّحیم

۵۳- سُورَةِ نجم مکّی دہ - ۲۳

****

بعد الاخلاص و قبل العبس دے -

ربط دَ مسئلے دَ قیامت نه بعد مسئله توحید -

خلاصه په دے سورة کښے دوه دعوے دی -
(۱) لات وغیره په حاجات کښے مه بلئ
(۲) ملائک شفیع قهری نه دی - دَ دوی متعلق ایا تونه -
په ابتدا کښے تمهید - په درمیان کښے تسلی و زجر - په آخر کښے خلاصه سورة -

اذا هوٰی - ۱ - چه ارتاؤشی یا ډوب شی -
ما ضل صاحبکم - ۲ - ضالّ چه ورته لار معلومه نه وی -
وماغوٰی - غوٰی چه سره دَ علم نه بے لارے ځی - نو ضالّ امی جاهل دے قابل اصلاح دے - او غوٰی مُلا ضدی دے قابل دَ اصلاح نه دے (رغریب)

فکان قاب الخ - ۹ - (۱) دَ قوسین دَ پاره دوه قابه وی - ځکه چه قاب ویلے شی ما بین دَ وترا او دَ مقبض ته - لکن علامه دَ تثنیے په مضاف الیه کښے کافی ده دَ پاره دَ مضاف (رضی)
(۲) دَ عربو قانون وه چه دوه تنو به دوستی کوله نو دوا به د به خپلے لینده یو ځائے کړے نو دَ دواړو قابه به یو شو - بنا په دے دَ مضاف تثنیے ته ضرورت پاتے نه شو - (تهانوی) نو دا کنایه ده دَ قرب نه -

لقد راٰه نزلةً اخرٰی - ۱۳ - راٰه مرتین مرة بقلبه ومرة ببصره (طبری) یعنی جبریل لره (ابن عباسؓ)-

له په دے سورت کښے اعادهٔ حرمانی شرکی فی التصرف چه دا مسئله شروع ده دَ تسمیه نه او اعاده دَ نفی شفیع قهری چه مسئله دَ یونس او مسئله دَ فرقان ده
۱۲ ۱۳ ۱۲

قال ۳ دعوة المرء المسلم لاخيه بظهر الغيب مستجابة عند رأسه ملك موكل كلما دعا لاخيه بخير قال الملك الموكل به آمين ولك بمثل - ۲۲۴۴ مشکوٰة ص ۱۹۴

عند سدرة المنتهی - ۱۴ - په انتها د مکان او د لا مکان کښې ده دغه سدره -

عند ها جنة المأوی - ۱۵ - تأوی الیها الملائکة وارواح الشهداء والمتقین - رجلا لین)

اذ یغشی السدرة ما یغشی - ۱۶ - د سرو زرو پتنګان وو -

ما زاغ البصر - ۱۷ - شکېدلې نه ده سترګې د هغه -

وما طغی - او نه اوختې د مقصد نه -

افرءیتم اللّٰت - ۱۹ - حکی عن ابن عباسؓ اللّٰت بتشدید التاء وفسره بانه کان رجلا یلت للحجیج فی الجاهلیة السویق فلما مات عکفوا علی قبره فعبدوه (ابن کثیر)

والعزی - دهٔ پسې خالدؓ لاړ نو اوئې وې - ربیت)

یا عزی کفرانک لا سبحانک انی رأیت الله قد اهانک

نو مات ئې کړه نو حضور ﷺ ورته ووې چه تا هیڅ اونه کړه بیا لاړ شه نو بیا ئې هلته یوه پیرۍ مړه کړه -

افرءیت الذی تولی الخ - ۳۳ - (۱) ولید بن مغیره مسلمان شه نو یو کافر ورله پیغور ورکړه نو هغه اووې چه زهٔ د دوزخ نه یریږم نو هغه ورته ذمه وار شو د دوزخ نه د بچکېدو د پاره خو ماله به پیسې راکوې - نو هغه بعضې پیسې ورکړې او بعضې ئې ورنه کړې (عام)

(۲) تا او لید هغه سړے چه واپس شو او دا ئې که لبر توحید بیا سخت شو (شیخ)

وابراهیم الذی وفی - ۳۷ - پوره ئې کړه خبره. خپله د صحیفې د ابراهیم مضمون دے تر الا وفی پورې الخ - ځکه چه روستو والمؤتفکة اهوی - ۵۳ - کښې د لوطؑ د قوم واقعه ده هغه د ابراهیم نه بعد وه -

افرءیت الذی (۳۳) په حق د ولید بن مغیره کښې نازل ده چه د تابع د نبی علیه السلام شو نو بعضو ورته پیغور ورکړو چه خپل دین دې پریخود نو ده اووې چه زهٔ د او ورته یریږم نو هغه ورته ذمه وار شو د بچاؤ چه ما له دومره پیسې به راکوې نو څه پیسې ئې ورکړې او بیا منع شو ۱۲ مدارک ج ۴ ص ۱۹۶

۶۳ ۱۲

ان لیس للانسان الا ماسعیٰ - ۳۹ - بعض وائی دا آیات منسوخ
دے او کہ مراد ایمان شی نو ایصال ثواب نو بیا منسوخ نہ دے۔ ؎
فائدہ:- احناف ایصال ثواب مالی او بدنی دواڑہ منی او شوافع
صرف مالی منی۔ او معتزلہ دواڑہ نہ منی - د ایصال ثواب او د تقرب
فرق دا دے - پہ ایصال ثواب کبنے د سڑی ترس پہ هغہ چا باندے
وی چا تہ چہ ثواب بخی لکہ خپل پلار وغیرہ - نو دا جائز دی - او
څومرہ کسانو تہ چہ ثواب او بخلے شو نو ټولو تہ پورہ پورہ رسی
او دے سڑی (بخونکی) تہ دومرہ ثواب رسی لکہ څومرہ چہ ټولو تہ
رسیدلے دے۔ ایصال ثواب لکہ بیان د قرآن وغیرہ دے پہ معاینو
کبنے تجزیہ نہ دے (تھانوی)
او پہ تقرب کبنے د سڑی پہ ځان ترس ؎ وی لکہ یو ولی تہ ثواب
بخل نو د دے سڑی مقصد داوی چہ زہ دے ولی تہ مقرب شم - نو
ځا ځہ غور پہ کوی دا شرک دے -

وانہ اضحک وابکی - ۴۳ - (بیت)

بگوش گل چہ سخن گفتہ کہ خندان است   بعندلیب چہ فرمودہ کہ نالان است

اهویٰ - ۵۳ - اسقطہا - فغشاها ما غشیٰ - ۵۴ - یعنی د کیتو
باران پرے اوشو -

ازفت الازفۃ - ۵۷ - نزدے شو قیامت -

کاشفۃ - ۵۸ - ای نفس کاشفۃ (جلالین)

وانتم سامدون - ۶۱ - ای غافلون -

فاسجدوا للہ واعبدوا - ۶۲ - خلاصہ سورۃ دہ ۵ -

تمام شو بحم بفضلہ تعالیٰ وکرمہ

۱۴ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

پادشاہا جرم ما را درگذار   ما گنہ گاریم وتو آمرزگار

؎ لکہ صرہ شوہ مسلمان تہ ثواب رسی مالی و بدنی نہ کا مرتد (لمعات)

الا اللمم (۳۲) قال ان تغفر اللھم تغفر جما - وای عبد لک لا الما (رخازن ص۱۹۵)
؎ لکہ یو غریب تہ خیرات ورکول دعا کہ ترس وی پہ غریب باندے او ثواب تہ روحی ور کولو کبنے ترس وی پہ خپل ځان ۱۲ ۱۲ ۱۲
؎ روی عن عائشۃ انہا اعتکفت عن اخیہا عبدالرحمٰن واعتقت عنہ ۱۲ قرطبی ج ۱۷ ص ۱۱۴/۲۲۵ ۱۲ ۱۲ ۱۲
لکہ ابن عباس رضی صاحب فرمائی چہ دا د ادیانو سابقو خبرہ دہ او پس منسوخ دہ دعا او س رسی ۱۲ ۱۲ ۱۲

نوح
سام
ارم
عاص عابر
عاد ثمود
(۱) (۲)
۵۰ - فعاد رسول اللہ ہود کان مسکن فاستقم عنہ
ثمود صالح عنہ

بسم الله الرحمٰن الرحیم

۵۴- سورۃ قمر مکی دہ ۳۷-

بعد الطارق و قبل الضحٰی دہ

ربط | دلیل مسئلہ توحید چہ "انا کل شئ خلقناہ بقدر- ۴۹-

خلاصہ | پہ ابتدا او اخر کښے زجرونہ او تخویف اخروی او بشارت او پہ درمیان کښے د تخویف دنیوی پنځۀ[۵] نمونے ذکر دے

نمونے سرہ مذکورہ "ولقد یسرنا القرآن للذکر فھل من مدکر"-

اقتربت الساعۃ وانشق القمر -۱- لاثبات[۱] الرسالۃ- و مسئلہ[۲] توحید- والقیامۃ[۳] -

معجزہ[۱] دہ - چہ انشقاق[۲] کولے شی نو حاجت ھم پورہ کولے شی یوا ځ - او خلق[۳] بیا ھم پیدا کولے شی -

ابوجھل وغیرہ کفارو زا معجزہ او غوختہ- خو بعض تہ نہ

مسلمانان شو ورنہ عذاب بہ راغلے وے -

بعض اعتراض کوی پہ انشقاق کہ شوے وے نو نور و

ھم لیدلے وے -

طالع[۱] یو شی دی- او کہ[۲] یو شی نو صفائی د مطلع پہ

- او دا[۳] ھم لازمہ نہ دہ چہ ټولو دے

د تاریخ فرشتہ کښے لیکلی دی

ھغہ پہ تاریخ کښے دا

- دائم[۲] د استمرار نہ- ذاھب[۳] د

مزتجر وہ -

فما تغن النذر - ۱۵ - جمعه دَ نذیر یا په معنیٰ[۲] دَ انذار راغلے حسب موقع دلته په معنیٰ دَ انذار دے -

وازدجر - ۹ - عطف[۱] دے په قالوا یعنی وه ئے رټلو - یا په مجنون[۲] یعنی رټلے دے دَه لره جنات -

فجرنا الارض عیونا - ۱۲ - الارض منصوب[۱] دے په نزع دَ خافض سره ای من الارض او عیونا مفعول به دَه رشیخ

(۲) یا عیونا تمیز دے رعام)

جزاء لمن کان کفر - ۱۴ - ای اغرقوا انتصارا لمن الخ -

مستمرا - ۱۹ - چه ختم شوه -

نخل منقعر - ۲۰ - نخل اسم جنس دے تذکیر او تانیث ئے جائز دے نوراغلی کانهم اعجاز نخل خاویة (الحاقة: ۷) -

اشر - ۲۵ - متکبر - اصطبر - ۲۷ - په اصل کښے اصتبر دے -

قول دَ مرزا لعنتی دَ پاره دَ اثبات دَ پیغمبرئ خپلے (تنزیل العزیز الرحیم انا ارسلنا احمد الی قومه فاعرضوا وقالوا کذاب أشر فکلمنی ونادانی وقال انی مرسلک الی قوم مفسدین وانی جاعلك للناس اماما وانی مستخلفك اکراما - کما جرت سنتی فی الاولین) (رجوا در ص۲۶)

کهشیم المحتظر - ۳۱ - حظیرة[۱] دَ بیز وښچاپیره شپول -

هشیم[۲] ماتے غنے جارو کړے شوے - المحتظر[۳] جارو کونکے دَ غنو -

ولقد صبحهم بکرة - ۳۸ - سحر راغے په دوی پسے عذاب وختی -

براءة - ۴۳ - معافی -

ادهیٰ - ۴۶ - سخت -

امر - تریخ -

سعر - ۴۷ - جنون

مس سقر - ۴۸ - مزه دور -

کلمح بالبصر - ۵۰ - او هوا قرب (نحل: ۷۷)

قمر ۵۴

۵۳- كتب الله فى حق كل شيئ با شه و على صغير و كبير مستطر -

سيكون كذا كذا ولم يكتب ليكن كذا وكذا - (ملا علي قاري)

في مقعد صدق - پہ ځائے ځۀ کېنې -

ختم شو تمر بفضله تعو وكر مه

کہ پہ حساب وی ځائے م نشته | اوکہ پہ احسان وی د خواکسہ جانان بهیه -

۱- فهلا اعدونی لمثلی تفاقدوا - اذالخصم ابزی مائل الرؤس انکب

۲- فهلا اعدونی لمثلی تفاقدوا - وفی الارض مثبوث شجاع وعقرب

۳- بای مشیة عمروبن هند - تکون لقیلکم فینا قطینا -

۴- بای مشیة عمروبن هند - تطیع بنا الوشاة وتزدرینا -

۱- ولے دوی هم تیار نه کړم ځماشانتے بهادر دپاره ، دوی د ورک شی کله چه دشمن منکاره شی کو بز سر تکبر والے -

۲- ولے دوی څه تیار نه کړم ځماشانتے بهادر دپاره ، دوی د ورک شی او په زمکه کښے خوارہ دی بهادران او لړماناں -

۳- په کومے ارادے سره اے عمره د هند خوئیه ، مونږ به شو ستاسو مشر چه مونږ سره دے تابعدار -

۴- په کومے ارادے سره اے د عمرو د هند خوئیه ، تابعداری کوی ځمونږه په حق کښے د چغل خورو او ځمونږه بے عزتی کوی .

بسم الله الرحمن الرحيم

۵۵- سُوْرَۃُ رَحْمٰنْ مَدَنِیْ دَہ ۔ ۷۸

بعد الرعد وقبل الدهر - زمانه نزول بعد الهجرة -

ربط سورة قمر کښې فرمایلی وُه "إِنَّا كل شئ خلقناه بقدر" (قمر - ۴۹) دلته فرمائی "تبارک اسم ربك ذی الجلال والاكرام" ۷۸ - یعنی چه خنګه خالق خاص باری تعالیٰ دے ۔ نو دغسې برکات هم خاص ډ باری تعا پۀ اسم کښې دی ۔

خلاصه پۀ دے سورة کښې درے حصے دی حصه اوّل کښې نهه دلائل عقلیه پۀ دعوی چه تبارک اسم ربك ذی الجلال والاكرام - ۷۸ - ۵۵ -

(۲) پۀ دويمه حصه کښې ډ نه منونکو ډ دعوی ډ پاره تخويف اخروی دے

(۳) او پۀ دریمه حصه کښې ډ منونکو ډ دعوے ډ پاره بشارت دے -

ذکر ډ وجهے وغیره متشابهات دی او رضا وغيره اغستل ابطال ډ صفات دی ۔ پۀ دے قائل دی معتزله - (فقه اکبر)

پس ډ فبای آلاء ربكما تكذبان "نه مستحب ده رلا بشئ من نعمك ربنا نكذب فلك الحمد) -

او تکرار منقول دے پۀ نثر کښې لكه الم احسن اليك بان خولتك فى الاموال الم احسن اليك بان فعلت كذا وكذا (رتها نوی)

او هم پۀ نظم کښې تکرار وارد دے سره رابيات)

وماذا بالقليب قليب بدر ــــ من الشيزى[1] تزين بالسنام

وماذا بالقليب قليب بدر ــــ من القينات[2] والشرب الكرام

(بخاری صـ ۵۵۸)

[1] شیزا - نانکوڼ

[2] قینات - ګوګیه

الشمس والقمر - ۵ - په دے کښے مراعات النظیر دے - چه ذکر دَ شي وي سره دَ مناسب شي -

اوالنجم والشجر - ۶ - کښے هم مراعات النظیر دے -

او په والقمر والنجم کښے شبه مراعات النظیر دے - ځکه دَ نجم یو معنی دَ قمر سره مناسب ده -

عبقری - ۷۶ - منسوب بسوئ عبقر چه دَ جنات بنار دے اصل شي عرب عبقر ته منسوب کوی -

تبارک اسم ربك الخ - ۷۸ - نوم او تعویذ او وظیفه به صرف دَ نوم دَ باری تعالیٰ وی - دَ باری تعالیٰ په نوم یادَ ولو کښے خیر دے او په دَه حاجات غوختو کښے خیر دے وَلے چه مسمّیٰ ئے ذوالجلال دے - په خلاف دَ نوروا سماؤ نه -

تم سورة رحمٰن بفضله تعالیٰ

۱۵ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

مراگر بگیری بانصاف و دا د م چه بنالم کہ عفوام نہ این وعده داد

که ما تیسے په انصاف سره ، نو څه به چارمتا عفو ے کما سره داو عده نه دَه کړے ۔

الا تطغوا ف المیزان - الآیۃ ۸ - دریے ځله میزان ذکر دے - (۱) تله ے کښے جوړ یا کړنه ده (۲) یا په تول کښے چلول کوی - (۳) یا کم ورکوی قصداً او خطاً -

بسم الله الرحمن الرحيم

۵۶ سورة واقعة مكي دے ۹۶

بعد طٰه و قبل الشعراء آ ء دے -

ربط | هرکله چه برکات خاص د باری تعالیٰ په نوم کښے دی دا معلومه شوه د سورة رحمٰن نه نو په دے سورة کښے فرمائی "فسبح باسم ربك العظیم"(۹۶)

خلاصه | په ابتدا کښے د دریو فریقو ذکر دے - ۱ - صٰحب میمنه ۲ - صٰحب مشئمه (۳) السابقون - چه نه منونکی او منونکی - او منونکی د دعوی علی وجه الکمال - په درمیان کښے خلور دلائل عقلیه بر دعوی - چه فسبح باسم ربك العظیم - ۷۴ - په آخر کښے نمونه براے ثبوت تیا مت ځکه چه ثواب د منلو د دعوی او عذاب د نه منلو د دعوی د رکولے شی په قیامت کښے او بیان عظمت قرآن ځکه چه بیان د دعوی په دے قرآن کښے دے - او اعادهٔ بیان فرق ثلاثه تاکیداً واعادهٔ دعوه سورة -

اذا وقعت الخ - ۱ - مبدل منه شرط -

لیس لوقعتها الخ - ۲ - جمله معترضه - خافضة - خبر د مبتدا محذوف ای هی -

اذا رجت - الخ - ۴ - بدل - جزاے محذوفه ده ای یکون من الاهوال - ما لا یفی به المقال - (ابو سعود)

السابقون السابقون - ۱۰ - ځکه چه په کمالات علمیو و عملیو کښے ځکه ورته په مراتب د قرب الٰهی کښے نو حمل اولی لازم نه شو چه غیر مفید شی

ثلة من الاولین و قلیل من الاخرین - ۱۳ - ۱۴ - (۱) یعنی په دے امت کښے سابقون کم دی په نسبت سره کل ما سبق ته -

(۲) یا د هر امت په اول کښے سابقون زیات دی د وجے د قرب نه پیغمبر ته او په آخیر کښے کم دی -

له عن عبدالله ابن مسعودؓ قال من قرأ سورة الواقعة فی کل لیلة لم تصبه فاقة ابدا - وکان ابن مسعودؓ یامر بناته یقرأن بها فی کل لیلة بیهقی ۱۲

فاصحاب المیمنة ۸ - الحاقة ۱۹ - الانشقاق ۷

اذا رجل قاعد علی یمینه اسودة وعلی شماله اسودة الخ مشکوٰة ص ۵۲۹

29

انا انشأناهن الآیۃ ۳۶ ویل لمن یحدث فیکذب لیضحک بہ قوم ویل لہ ویل لہ - فیکذب نہ معلومیږي شوہ کہ یوکہ

پہ ریښتیا خبرہ سرہ قوم خندوی نو ویل ۵۲ ئې نیشتے تکہ نبیؑ ووے یوے بوډۍ تہ چہ بوډۍ بہ جنت

(۳) یا صرف د دے امت پہ اول کښې سابقون زیات وو، او پہ آخر کښې کم دی (عثمانی)

نو لازم نہ شو تفضیل د امم سابقو پہ دے امت باندے - (غریب)

وکاس - چہ پہ کښې شراب وی نو کاس دے - ورنہ زجاج دے -

وکانوا یصرون علی الحنث العظیم - ۴۶ - قال علیہ الصلوۃ والسلام ما منکن احد تقدم ثلاثۃ من ولدھا لم یبلغ الحنث الا کان لھا حجابا من النار - الحنث - الشرک (شیخ سرحدؒ)

عام محدثین د حنث نہ بلوغ اخلی یعني واړہ مړہ شي چہ غم ئې کم وی د بالغ نہ نو پہ بالغ کښې بہ ډیر ثواب وی - (مظاہر الحق)

او شیخ سرحد فرمائی چہ ھغہ بچی مراد دی چہ شرک والا نہ وی - یا واړہ مړہ شي یا لوئې وی او شرک ئې نہ وی کړے -

ولو نشآء جعلنٰہ اجاجا - ۷۰ - د اوبو د سکلو دعا - الحمد للہ الذی سقانا ہ عذبا فراتا برحمتہ ولم یجعلہ ملحا اجاجا بذنوبنا -

دحمد ترجمہ دادہ چہ اے اللہ دا کار تا کړے دے ھم دغسے د ھر نعمت نہ بعد معنی د حمد او د شکر دادہ چہ اے اللہ دا نعمت تا مالرہ راکړہ -

فلولآ اذا بلغت الحلقوم الآ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ -

تقدیر دادے - ان کنتم غیر مدینین فلولا ترجعونھا اذا بلغت الحلقوم -

فسبح باسم ربک العظیم - ۹۶ - یعنی د خدائے تعالیٰ پہ اسم کښې برکات دی نہ پہ نورو اسماؤ کښې ځکہ چہ مسمّٰی ئې ذو الجلال دے او نور مسمّی کان داسے نہ دی - یعنی کلہ چہ د باری تعالیٰ نوم واخلی نو پہ کښې ډیرہ فائدہ دہ - ځکہ باری تعالیٰ قدرۃ والا دے پہ خلاف د غیر اللہ نہ -

پہ دغہ شکل ذات د باری تعالیٰ برکات ورکوونکے دے نہ نور

تہ نہ ځي نو ھغہ
جړلہ چہ وے بہ
ځي نو ھغې اوژړیا
ځکہ چہ تہ نہ ئې
پہ قرآن کښې
انا انشأناھن ۳۶
فیکن سرہ بہ
دا مرا د اوخندل
ول خپلہ مشتنہ
نہ جوړیږی - تکہ
نبیؑ عائشہؓ
د دروازے پہ
ستر سرہ د
حبشو جنګ
پریښو خو د لو
نور سرہ بہ
مدینہ د ښځو
جوړہ کړہ چہ
خپلہ ښځہ
بہ تماشو لہ
بوځې تکریو
استاذ شاگرد
تہ د مرض د
وجہ نہ د
تیمم اذن
ورکړہ نو ھغہ
پسرلی
پوہہ تیمم
کولو او ھغہ
وویل تیمم
نہ بود گنج
خدا بود ۱۲
از مشکوۃ ۲۲
وحاشیۃ ۲۳
مع الزیادۃ

ذوات۔ نور ذوات مبارک بالفتحه کوزیدے شی نه مبارِک بالکسره

تائید: (۱) تبارک الذی بیده الملک ۔(سوره ملک ۔۱)

(۲) تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده الخ (سوره فرقان ۔۱)

نور ذوات برکات نه شی ورکولے ۔ تائید: سبحان الذی اسری بعبدهٖ

لیلا الخ ۔(سورۂ بنی اسرائیل ۔۱)

قال علیه الصلوٰة والسلام من قرء سورة الواقعة فی کل لیلة

لم تصبه فاقة ابدا ۔ وکان ابن مسعودرض یأمر بناتهٗ ان یقرئوْن

فی کل لیلة ۔ (رواه البیهقی)

ختم شو واقعه بفضله تعالیٰ

یاالله خمونږ شیوخ ته مغفرة اوکړے خصوصا شیخ صاحبؒ

د پنډئ اوشیخ صاحبؒ د پنج پیر ۔ د قرآن دامزه مونږته نه وه

معلومه(دا راته کددوی په سبب نصیب شوه) ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۷-سُوْرَةِ حَدِيْد مَدَنِيْ دَه-۹۴

****

بعد ز لزال و قبل محمد۔ د سے -زمانه نزول بعد الهجرة -

ربط د بیان د توحید نه بعد مسئله انفاق[1] او جهاد[2] دے -

خلاصه په دے سورة کښے دوه[2] حصے دی -

په اوله[1] حصه کښے د توحید درے[3] درجے دی - او د انفاق پنځه[5] وجوه دی -

په دویمه[2] حصه کښے ترغیب دے جهاد ته -

فائده ۱- په دے سورة کښے درے مسئلے دی - توحید[1]-انفاق[2] جهاد[3]- یعنی د اشاعت د توحید د پاره مال او لږده وئ- او وینه توئ کړه - نو په دے سورة کښے بیان د اهمیّت د مسئلے د توحید دے - نو غرق دی هغه خلق چه بیان د توحید ورته غیر مهتم بالشان ښکاری -

اولٰئك هم الصديقون والشهدآء - ۱۹ -

(۱) یعنی قریب به وی دوی ته تائید؛ من يطع الله والرسول فاولٰئك مع الذين الخ -(النساء: ۶۹) مدارک) بنا په دے مراد د صدیق مرتبه خاصه ده - او د شهید مراد هغه څوک دے چه روح ئے د خدائے د پاره ورکړے وی -

(۲) او که صدیق په معنی عامه واخستے شی او د شهید نه هغه څوک مراد شی چه ګواهی کوی په ورځ د قیامت نو بیا دوی هم عین صدیقان و شهداء به وی -(رشید)

ورهبانیة ابتدعوها الخ -۲۷- یعنی الله تعالی په دوی جهاد

لکیلا تاسوا علی ما فاتکم (۲۳) د دنیا په وجود مه خوشحالیږئ او په عدم ئے مه خفه کیږئ د واړه تقدیری کارونه دی په خلاف د بد و خلقو نه اگر دنیا نباشد درد منديم نه وگر باشد بمهرش پائے بنديم نه شادی دا د سامانی نه غم افزود حرمانی نه به پیش همت ما بود هر چه بود مهمانی نه ۱۲ ها دیکانو کار ده -

له قال من احدث فی امرنا هذا مالیس منه فهو رد (مشکوٰة ص۲۷)

لازم کړے وه خود وی د ځانه رهبانیة مختار کړه - خو د هغې لحاظ ئے هم او نه کړه - ذموا بوجهین الا بتداع فی دین الله تعالیٰ و عدم القیام بما التزموا له (جامع البیان)

بدعت وائی داسے کار ته چه د هغې اصل د کتاب الله او د حدیث او د قرون مشهود لها بالخیر نه وی - نه صراحةً او نه دلالةً۔ (طریقه محمدیه) او د دین کار دے او ګڼړی (عثمانی)

بدعة لغوی عام دے په هغه کښې تقسیم دے حسن او غیر حسن ته - او بدعة شرعی خاص دے او ضلالة دے (طریقه محمدیه ص۲۹)

البدعة الاحداث فی الدین (شیخ سرحدؒ)

او بدعة للدین جائز دے (حکایات اولیاء)

لکه لاؤډ سپیکر شو د دفع د صوت د پاره چه مقصود د آذان نه دے - (غریب)

من وقر صاحب بدعة فقد اعان علی هدم الاسلام (بیهقی)

قال علیه الصلوٰة والسلام لکل امة رهبانیة ورهبانیة هذه الامة الجهاد فی سبیل الله (خازن)

من جلس الی صاحب بدعة فاحذروه - ومن احب صاحب بدعة احبط الله تعالیٰ عمله (فضیل ابن عیاض)

من جالس صاحب بدعة مشی فی هدم الاسلام (اخرجه محمد بن وضاح)

واما اهل السنة والجماعة فیقولون فی کل قول و فعل لم یثبت عن الصحابةؓ فهو بدعة لانه لو کان خیرا لسبقونا الیه لانهم لم یترکوا خصلة من خصال الخیر الا و قد بادروا الیها - (ابن کثیر: ج۴: ص۱۵۶: طبع مصر)

فالسنة ماسنه رسول صلی الله علیه وسلم والجماعة ما اتفق علیه اصحابؓ رسول الله صلی الله علیه وسلم فی خلافة الائمة الاربعة الخلفآء الراشدین المهدیین رضوان الله تعالیٰ علیهم

(۱) بدعة عملی چه مقصود پکښې عادی وی لکه مصافحة السنة بهیئة الاجتماعی و غیره ۱۲ ۱۲

(۲) بدعت اعتقادی چه مقصود پکښې عمل نه وی اول حکمت عملی دویم حکمت نظری لکه تفضیل د حضرت علیؓ په شیخینو باندې (تهوس مولوی صاحب)

قال ستة لعنتهم و لعنهم الله تعالیٰ (۱) الزائد فی کتاب الله - (۲) والمکذب بالقدر - (۳) والمتسلط بالجبروت - (۴) والمستحل لحرم الله - (۵) والمستحل (۶) والتارک لسنتی (مشکوٰة ص۲۲)

نعمت البدعة (مشکوٰة ص۱۱۵) دغه بدعت لغوی دے ۱۲

(غنیة المبتدی للشیخ عبد القادر جیلانی رحمہ اللہ تعالیٰ)

لئلا یعلم الخ - ۲۹- متعلق دے پہ مضمون[1] دجملے طلبے سابقے پورے

(۲) یا اعلمکم بذلك لیعلم الخ -

(۱) یعنی اے یهودو دا گمان مه کوئے چه تمو نبز مقتدا نشتے چه جهاد اوکو- ځکه چه دا نبی علیه الصلوة والسلام مقتدا دے -

(۲) یعنی اے یهود و تاسو د خدائے تعرد فضل نه محروم یئ ځکه چه تاسو د نبی علیه الصلوة والسلام اتباع او نه کړه -

تمام شو حدید بفضله تعالیٰ

(۱۸ - ۸ - ۱۴۰۱ھ)

روی البیهقی فی المعرفة باسناد صحیح عن السائب بن یزید قال کنا نقوم زمن عمر بن الخطاب بعشرین رکعة والوتر - نقایہ ملک ۳۲۲

ولقد ارسلنا ۱۰ ع ۲۵- ترغوچه طاعت سره قتال نه وی نو ترهغه وخته پورے به د مسلمانانو فلاح نه وی، په مدینه منوره کښے چه قتال شروع شو، نو کامیابی هم شروع شوه، او په مکه معظمه کښے چه قتال نه وو نو اسلام هم محدود وو- نو طاعت مونځ روژه شروط د کامیابی دی- او قتال علت د کامیابی دے، نو دا غلطه ده چه روژه او مانځه له پیسه کامیابی کښے ډیر دخل نیشته، او دا هم غلطه ده چه خالی روژه او مونځ کافی دی په کامیابی کښے- (مختصر از بیس بڑے مسلمان ص ۳۶۱)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۸ - سُوْرَةِ مجادلة مدنی دے - ۱۰۵

بعد المنافقون وقبل الحجرات - زمانہ نزول بعد الهجر ۳ ۵ دہ -

ربط اول خلور سور تونه د حدید په مضمون ثانی باندِ (ترغیب الی القتال) متفرع دی - یعنی د جهاد په خلاف کونکو باندِ زجرونه - او خلور نور په اول مضمون د حدید (انفاق) باندِ متفرع دی - یعنی د انفاق په خلاف کونکو باندِ زجرونه بیا دواړه مضمونه (قتال وانفاق) په تحریم کښے جمع شویدی -

فائده: - په یو سورة کښے به توحید وی او په بل کښے به نه وی - د صف نه بعد په جمعه کښے حکه تسبیح ذکر شویده چه دویم مضمون د انفاق شروع شوے دے -

خلاصه تمهید حکم ظهار - حکم ظهار - زجرونه برائے منافقین قوانین برائے اصلاح منافقین قصدا اکر که ثانی دواړه شامل دی مؤمنا نو ته ضمنا - په آخیر کښے بشارت دے -

قد سمع الله قول الخ - ۱ - خوله بنت حکیم (او ثعلبه ئے هم وه) د دے خاوند اوس بن صامت دیته د ظهار لفظ اُووے دے د نبی علیه الصلوة والسلام نه تپوس اوکړه نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اُووے چه ته حرامه ئے - دے اُووے (ان لی صبية صغارا ان ضممتهم الی جاعوا وان ضممتهم الیه ضاعوا) نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے چه نوی حکم نه دے راغلے - دے بیا فریاد اوکه چه (اشکوالی الله فاقتی ووحدتی انظرفی امری جعلنی الله فداک یا نبی الله) او عائشه صدیقه وئیل د نبی علیه الصلوة والسلام سر مبارک و دیتخه نو یو طرف ته ئے

ختم کړ او بل طرفته شوه او په دې کښې په نبی علیه الصلوٰة والسلام باندې وحی شروع شوه نو دا ئې څا نته راخکله نو دا حکم راغې چې کفاره په ورکوی نو بنځه مظاهرمنها به حلا له شی۔ دا حکم ظهار د منا فقا نو د سلعن منشاء ده نو ځکه دلته دا حکم ذکر شوې دې چې

يا ايها الذين امنوا ۔الخ۔ ۱۲۔ علی کرم الله وجهه فرمائی چې ما يوائځې په دې ايات عمل کړې دې (يعنې په دوران د وجوب کښې ماسره يوه اشرفۍ وه ما تا رم کړه نو لس روپۍ شوه او ټيوس بېرام کاوه او يوه يوه روپۍ بېرام ورکوله نو لس سواله پوره شو۔

سوال علیؓ	جواب د نبی ﷺ
(۱) مالوفاء ؟	التوحيد ۔
(۲) مالفساد ؟	الشرک ۔
(۳) مالحق ؟	الاسلام ۔
(۴) ما لحيلة ؟	ترک الحيلة ۔
(۵) ما علیّ ؟	طاعة الله ورسوله ۔
(۶) کيف ارجوالله ؟	بالصدق ۔
(۷) ماذا اسأل الله ؟	العافية ۔
(۸) ماذا اصنع لنجاة نفسي ؟	کل حلالا وقل صدقا ۔
(۹) ماالسرور ؟	الجنة ۔
(۱۰) مالراحة ؟	لقاء الله تعالى ۔

قال علیؓ فلما فرغتها نزل نسخها ۔ (الوجوب) (مدارک ص ۲۴۲/۴)

فصدوا ۔ ۱۶ ۔ ای بها المسلمين ۔ عن سبيل الله ۔ ای الجهاد فيهم برو ح منه ۔ په تائيد خپل سره ۔

پدیاز اوکلکې خو له غټول او وے چې دا بے وخت وه چې موږ ته تا عمید وے بیا عمر شو ے او س امیرالمؤمنین شوے خیال کړه من خاف الوعيد قرب عليه البعيد من خاف الموت خاف الفوت نو عمر ژړل او ساکت ولاړوه چا ووے خولے ته چې تا خوامیر المؤمنین او ژړلو نو عمرؓ او وے چې دا خوصفه زنانه ده چې باری تعالیٰ دے ریورت آوریدلے دے نو زه به ئې ته نه او وریکم رمولنا اعزاز علی رح)

ختم شو مجادلة بفضله تعالى
(۱۸ ـ ۸ ـ ۱ ۱۴۰ ـ هـ)

طاعتم نشتے عصيانم ډیر دے ـ زهٔ با عصيان د غفور دربار له ځمه ـ
طاعتم نشے اميدم ډیر دے ـ زهٔ با امیده د رحمٰن دربار له ځمه ـ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۵۹- سُوْرَةِ حَشْرٌ مَدَنِیْ دَه ـ ۱۰۱

بعد البينة و قبل النور- زمانه د نزول بعد الهجرة ده

خلاصه په ابتدا کښې توحيد بيا د تخويف دنيوی يوه نمونه بيا زجرونه برائے منافقين- په اخر کښې د توحيد ذکرائے ورجے-

هوالذی اخرج الذين الخ- ۲- نبی عليه الصلوٰة والسلام چه مدينې منورے ته راغے نو اوس او خزرج مسلمانان د نبی عليه السلام تابعدار وو- او بنی نضير او بنی قريضه يهود تے خلاف وُو- دوی کوشش کاوه چه نبی عليه الصلوٰة والسلام بيا واپس شی- او دينې مشری د دوی بر قرار پاتے شی د بدر د فتح نه پس دوی ثالث شو- کاحد د جنګ نه بعد بنی نضير د کفارو د مکے سره معاهده اوکړه- نو د محمد بن مسلمه د لاسه کعب ابن اشرف مړ شو- او د عبد الله ابن عتيك د لاسه ابورافع په محکم قلعه کښې مړ شو- دے ورپسے په چل لاړ- او په توره شپه کښې ئے د زنا نو په درميان کښې مړ کړ بيا پاتے پسے نبی عليه الصلوٰة والسلام لاړو او قلعه بند ئے کړه دوی د مدينے منورے په حوالی کښې وُو نو نبی عليه الصلوٰة د السلام دوی ته د دوی منقولی سامان حواله کړه او دوی خيبر ته لاړه د خيبر نه د عمرؓ صاحب په زمانه کښې شام ته اوشړلے شو دلته د لاول الحشر نه مراد دادے چه په اول جمع د لښکرو کښې فتح شو او جنګ ته ضرورت رانغے- (فوزالکبير)

للفقرآء المهاجرين الخ- ۸- امام شافعی صاحبؒ وائی چه په استيلاء د کفارو سره په مال د مسلمانانو باندې دا سبب د زوال

مشکوٰۃ ص۳۵۵

ه
دا زور آور وو۔
حسانؓ۔
وهان على سراة
بنی لؤی و
حريق بالبويرة
مستطير-
فقال ابوسفيان بن حارث
ادام الله ذلك
من صنيع و
حرق فی نواحيها
سعير-
ستعلم اينا منه بنزه
وتعلم ای ارضنا
تضير-
بخاری

دَ مِلک نہ دے دَ مؤمنانو نہ ۔ ځکه چه باری تعالی فرمائی من دیارهم ۔او امام صاحبؒ وائی چه په دے استیلاسره زوال دَ مِلک راځی ځکه چه په دے مهاجرین بانِ باری تعالی اطلاق دَ فقرآء کړے دے ۔ او اضافت دَ دیار د وی ته په وخت دَ اخراج کیږی وه (اصول)

دالایمان ۔ ای حصلوا الایمان من قبیل علفتها تبنًا وماءً باردًا۔

ولا یجدون فی صدورهم حاجة ۔ ۹ ۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل چه یو جنتی به راشی ۔ درے ورځے دا اعلان اوشه او یو انصاری به راته ۔ نو عبد الله بن عمرؓ تحقیق اوکړه دَ هغه نه نو هغه اووے چه په ما کښے هیڅ کمال نشته خو ځما په یو کس با نبِ کینه نه راځی ۔ (ابن کثیر)

ویؤثرون علی انفسهم الخ ۔ مهمان راغے نو نبی علیه الصلوٰة والسلام په ټولو کورونو خپلو کښے تلاش اوکه خوځه نه وُو ۔ نو بیائے اعلان اوکه چه (الا رجل یضیف هذه اللیلة رحمه الله تع) نو ابو طلحه انصاریؓ دے بوته او دو ټی ئے ورته کیخوده ۔ او چراغ دوی مړکه او په تش تالی کښے دوی شرپ شرپ کاوه ۔ چه مهمان پوره روټئ او خوری ۔ سحر نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل (ضحك الله تعالی البارحة من فلان وفلانة) (ابن کثیر ج ۴ ص ۳۳۸)

ابو یزید اووے چه لمانه یو ځوان تپوس اوکه چه زهد څه شے دی؟ نو ما اووے چه مونږه څه مومو نو خرو ۔ ورنه نو صبر کوؤ نو هغه اووے چه دا کار په بلخ کښے سپی کوی ۔ بلکه زهد دا دے چه نه وی نو صبر کوؤ او چه وی نو بل غوره کوؤ ۔ (مدارک)

ومن یوق شح نفسه ۔ ۹ ۔ عبد الرحمان بن عوف به دا دُعا کوله په طواف کښے اللهم قنی شح نفسی ۔

فکان عاقبتهما ۔ ۱۷ ۔ شیطان او دَ هغه تابعدار ۔ دَ برصیصا په قصه فهم دَ قرآن موقوف نه دی او به دے قصه کښے دَ سکوت

روایت دے چه جمع شو وو ابو الحسن انطاکی سره دیرش کسان دصوفی سره کمه روټئ وه ، صوفو هغه روټئ ماته کړه او سراج ئے مړ کړه او ډوډئ خوراک دپاره کینا سته روسته چه پاسیدل نو طعام پخپل حال پروت وو ، هر یو هغه بل ته پریخودے وو ۔ منهاج المسلم ص ۔ بشر خپل قمیص سائل ته ورکړو او ځپله به مولی قمیص کښے مړ شو ۔ (حواله مذکوره)

اذا وجدنا اکلنا واذا فقدنا صبرنا بل اذا فقدنا صبرنا واذا وجدنا اثرنا ۱۲ ۔

قال من قال اعوذ بالله السميع العليم من الشيطن الرجيم ثلاث مرات ثم قرء ثلاث ايات من اخر سورة الحشر وكل الله به سبعين الف ملك ۱۲۹۱ يصلون عليه حتى يمسي وان في ذالك اليوم مات مات شهيدًا

حکم دے ر۔

والتنظر نفس الخ ۔ ۱۸ ۔ هارون رشید بهلول ته چوړکۍ ورکړه چه وګان شئ زيات احمق ته ورکړه ۔ نو بيا دشاه بيمار شه نو بهلول ورته اووے چه تا څۀ انتظام کړے دے د دے لوئے سفر دپاره نو هغه اووے چه هيڅ نشته نو هغه اووے چه چوړکۍ واخله ځما زيات احمق ته ئے ۔ (البلاغ)

اقسام دمراقبے (۱) المشارطه ۔ التزام د اعمالو ۔ (۲) المراقبه ۔ ملاحظه (۳) المحاسبه ۔ حساب چه وفائے کړے ده يا نه ۔

(۴) المعاقبه ۔ تکليف ورکول ځان ته په تقدير د نه پوره کولو ۔ (۵) المجاهده سخت سخت رياضت کول (۶) المعاتبه ۔ زورنه کول ځان ته (رتهانوی) ۔

لو انزلنا هذا القران ۔ ۲۱ ۔ روا فض وائي که دا د خدائے کتاب وے نو غرونه ئے مات کړے وے نو معلومه شوه چه په ده کښې سنيانو تغير کړے دے ۔ جواب :۔ دوی د قران په مطلب نه پوهيږی دا خو زورنه ده انسان منافق ته لکه رافضی ۔ چه اے انسان که ما غرونه ته شعور ورکړے وے نو په هغه کښې به تاثير شوے وو ۔ او په تا کښې هيڅ تاثير نه کيږی ۔

الخالق ۔ ۲۴ ۔ پيدا کونکے ۔ البارئ ۔ د فساده بچ کونکے ۔ السلام ۔ سلامتيا ورکونکے ۔ او سليم ۔ سالم د نقص نه ۔ العزيز الحکيم ۔ دا دوه صفتونه ډير مکرر کيږی په قران کښې ځکه چه دوی دلالت کوی په قدرت کامله او په علم محيط باندے ۔

ختم شو سورة حشر بفضله تعالیٰ

۱۸ ۔ ۸ ۔ ۱۴۰۱ ھ

من نه گویم کہ طاعتم بپذیر قلم عفو بر گناهم کش

ومن تاليها حين يمسي كان بتلك المنزلة ۱۲ ابن کثير ج۴ ص۳۴۲

که نوشتال ده او هثال وقوع نه غواړی لکه يو استاذ غبي شاګرد ته وائي چه حسن به ځما په تقرير پوهه شي ۱۲ مارتونګ بابا ۶

که تال ابن الله تسعة وتسعين اسما من احصاها (مع الايمان) دخل الجنة ۱۲ تحسين ص۱۱۳ ج۲ بقرة ص۲۶۱ که ازهريقه محمديه ص۴۵ ج۲ للشيخ محمد الرومی البرکلی ۔

حکه نو دا مر چه ځما عادت قبول کړه ۔ تعلم وتشو ځما په کتاب کښ راکا به کا ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۰- سُوْرَةِ مُمْتَحِنَه مَدَنِيْ دَه ۹۱-

****

بعد الاحزاب و قبل النسآء -

خلاصه په ابتدا او انتها کښې زجر برائے ضعيف مؤمنين چه د کفارو سره تعلق مه ساتئ - بلکه د ابراهيم عليه السلام متبع شئ - او بيان اسباب مقاطعه - او په درميان کښې يو قانون برائے مؤمنين او بل قانون برائے نبي کريم -

يا ايها الذين امنوا لا تتخذوا عدوى وعدوكم الخ - ۱ -

نبي عليه الصلوة والسلام زبير بن عوام او علي کرم الله وجهه او مقداد ابن اسود او ليګل چه روضه خاخ کښې د ضعينې نه کاغذ را وړئ - نو دوى لاړه او دغه کاغذ ئے راوړه - هغه د حاطب بن ابي بلتعه نه وه کفارو د مکے ته هغوى ئے د نبي عليه الصلوة والسلام د ارادے د جنګ نه خبره ول - نو عمرؓ د هغه د قتل اذن اوغوخته - هغه او وے چه زما په مکه معظمه کښې بچي او مال دے - د دے کاغذ په ذريعه زما مقصود د هغوى بچا ؤ وه - ځکه چه زما نسب پښتے هلته چه زما د بچو او د مال تحفظ او کړی - او زما يقين وه چه نبي عليه الصلوة والسلام ته به ضرر نه وی - نو عمرؓ بيا د قتل اذن اوغوخته - نو نبي عليه الصلوة والسلام او وے رمايه ديک لعل الله اطلع على اهل بدر فقال لهم اعملوا ما شئتم فقد غفرت لكم) . نو نبي عليه الصلوة والسلام د ده خفه کولو نه وه تيار سره د ثبوت د جرم نه - معلومه شوه چه د صحابه په سر نبي عليه الصلوة والسلام چرته خفه کيږی - او د صحابه کارنامه ده چه نبي عليه الصلوة والسلام دعوت

درکړه چه څوک به څما خط مقوقس ته مصر ته یوسی۔ نو حاطب اوچت شو۔ ځانله ئې یوسم نور وان شو۔ په ذوالحلیفه کښې ورته مسلح راغلل دے په خطره کښې شو هغوی اووے چه مونږ یرېږو ځکه مونږ ده مقصود د قتل د نبی (علیه الصلوة والسلام) دے۔ نو ده په زړه کښې اووے چه د دوی فیصله څنګه کښې پکار ده نو دوی ته ئې اوویل چه دے نبی (علیه الصلوة والسلام) یو قاصد روان کړے دے مصر ته نو د هغه تلاش پکار دے نو د ځان سره ئې سیراب نوم روان کړل او هلته ئې مړ کړه بیا ئې بل تن په بله لار بوتله او مړے ئې کړه۔ بیا ئې دغه دریم مړ کړه بیا روان شو مصر ته۔ (فتوح المصر ص۱)

تلقون الیهم بالمودة۔ حال دے د لا تتخذوا نه۔

تسرون۔ بیان دے د تلقون۔

والله قدیر والله غفور رحیم۔ ۷۔ د سختئ په وخت دے والئ چه والله قدیر۔ یعنی اے الله څما یقین دے چه څما مقصود پوره کولے شے خو زه مجرم یم نو والله غفور رحیم۔ په خلوة کښې په لهجه سره چیرمائی تر دے خوچه چیرا اووائی نو تاثیر ئې زیات وی۔ او څومره چه تکلیف زیات وی نو په دے ویلو کښې لذت هم زیات وی۔

بعصم الکوافر۔ ۱۰۔ تعلق د کافرو ښځو۔

وان فاتکم الخ۔ ۱۱۔ (۱) که لا لاړے شی بعضے د ښځو ستاسو نه کفار و ته (او هغوی د هغے مهر مسلمان ته نه ورکوی) نو بیا ستاسو نمبر راشی چه د کافر ښځه مسلمانه شی نو د هغے مهر د هغے خاوند کافر ته مه ورکوئ بلکه هغه مسلمان ته ورکړئ چه د هغه ښځه کافره شوے وی۔

(۲) یا غنیمت راغے نو کوم دے غنیمت نه د سره دے مسلمان ته د ده مهر ورکړے شی۔

له په یو لاک او پنځه پښت زره سره دا وظیفه نبیکی ۱۲ (۱،۵۰۰۰)

یفترینه بین ایدیهن الخ-۱۲- یعنی پردی هلک ته وائی چه ځمانه پیدا شوے دے۔

یاایها الذین آمنوا لا تتولوا الخ-۱۳- (۱) اے مؤمنانو دوستی مه کوئ دَ یو قوم سره چه غضب پے کړے دے الله پاک چه ناامیده شوی دی دَ اخرة نه-(دَ ثوابونو نه) لکه چه ناامیده شوی دی کفار (چه شوی دَ واپس راتلو د) دَ خاوندانو دَ قبرونو نه (ضحاک) یعنی ځنګه چه مړی بیرته نه راځی دغسے دَ دوی امید دَ ثواب دَ اخرة نشتے۔ نو اے مسلمانانو دَ دوی تعلق مه ساتئ دَ دوی دوستی مه کوئ۔

(۲) لکه چه ناامیده شوی دی کافر دَ ثواب نه هغه کافر چه په قبرونو کښے دی (مجاهد) نو من اصحاب القبور بیان دَ الکفار دے۔

(۳) دریمه توجیه چه لکه چه ناامیده شوی دی کافر دَ فیوضات دَ خاوندانو دَ قبرونو نه۔ دَ دے توجیه نقل دَ سلفو نه نشتے (شاه ولی الله صاحب په البلاغ المبین کښے ص۲۷)

بلکه په دے توجیه کښے شرک دے۔ شائبه دَ شرک په دربار دَ باری تعالیٰ کښے معاف نه دے- اعاذنا الله تعالیٰ منه بفضله وکرمه۔

ختم شو ممتحنه بفضله تعالیٰ

دَ تجاهدون فی سبیل الله الآیة، قال من ارسل نفقة فی سبیل الله و اقام فی بیته فله بکل درهم سبعمائة درهم ومن غزا بنفسه فی سبیل الله وانفق فی وجهه ذلک فله بکل درهم سبعمائة الف درهم ثم تلا هذه الآیة والله یضاعف لمن یشاء ۔ مشکوٰة ص۳۳۵ (۳۸۵۷) قال ان الصلوٰة والصوم والذکر یضاعف علی النفقة فی سبیل الله عز وجل بسبعمائة ضعف کتاب الجهاد باب تضعیف الذکر فی سبیل الله عزوجل نو حاصل یې دَ ضرب شو ۔۔۔۔۔۔۔ فی سنده کلام، بذل مجهود ج ۴ ص ۳ لیکن ضعیف حدیث چه متعدد دشی طرق دَ هغه نو حسن لغیره شی رمقدمه شیخ عبدالحق ضعیف احادیث دَ صحاح دَ دَ قبیلې دی او بل تتبع دَ ابوداؤد خۀ ده دَ تتبع دَ بذل مجهود نه، هم دغه وجه چه هغه بل روایت چه پکښې دَ دے نه ثواب هم زیاتیږی هغه روایت ابوداؤد نقل نه کړ ځکه دَ دغه روایت ضعف نه دی منجبر شوی، بل ضعیف روایت په فضائلو کښې مقبول دے نه په احکامو کښې دَ احکام مبنی په احتیاط ده او دَ فضائلو مبنی په ترغیب ده ۔ قال امام احمد حنبل اذا روینا الحلال والحرام تشددنا واذا روینا الفضائل تساهلنا ۔ سیرت مصطفٰی لمولانا ادریس صاحب کاندهلوی ج ۱ ص ۲۲) په خلاف دَ موضوع حدیث نه چه دَ هغه نقل حرام دے په هیڅ ځای کښې البته دَ تنبیه او وضاحت دَ پاره وضعه دَ هغه جائز دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۱- سُوْرَةِ صَفْ مَدَنِي دَه - ۱۰۹

بعد التغابن وقبل الجمعه د ے ۔

خلاصه 30

اول توحید ۔ دَ (۳) خطابه مؤمنانو ته ۔ تائید: دَ بنی اسرائیل نه چه جهاد او نه کړه نو ذلیل شو ۔ ترغیب دَ قتال ته ۔

فائده: (۱) په مجادلۀ کښې زجر دے سختو منافقانو ته (۲) او په مشرکینو دویم نمبر ته ۔ او (۳) په ممتحنه کښې ضعیف مؤمنانو ته ۔ او (۴) په صف کښې په ضعف کښې کوز نمبر ته ۔

قال الحواریون نحن الخ ۔ ۱۴ ۔ (۱) حواریان چه رنګوونکی سپین وو (۲) یا کارئ دَ سپینو لوډ جاموو ۔ یعنی دهوبیان وو ۔ یعنی عاجزان وو خو کار ئے دَ غټیا نو او کړ نو په اسلام کښې مدار دَ عزت په تقوی دے نه په نسب او نه په کاروبار ۔

(۳) یا چه باطن ئے سپین وو یعنی نیکان وو ۔

(۴) یا منصوبونه ئے سپین وو ۔ یعنی دَ قوم سپین روبی وو ۔ دا توجیه خه ده ۔

تائید: کله چه په نبی علیه الصلوٰة والسلام باندې تکلیف راغے نو او ئے وے ۔ اللّٰهم ایّد الاسلام باحد العمرین ۔

ختم شو سورة صف بفضله تعالیٰ

موضوع شوې نه وۀ نو حسن لذاته دے او چه یو صف پکښې عدم شوے وه او منجبر شوے وۀ نو حسن لغیره دے او که نه وه منجبر شوے نو ضعیف دے او که سند ئے غلط وه نو موضوع دے ۱۲ (اصول حدیث)

مولانا عبدالحق صاحب اخبار موضوعه ص ۱۹۱) ضبط دَ عدل او غیر علة وغیر شذ وذ که په حدیث کښې کامل موجود وه نو صحیح لذاته دے او که کمی پکښې وۀ او منجبر شوے وۀ په کثرت طرقو سره نو صحیح لغیره او که دَ منجبر ص

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۶۲- سُوۡرَةُ جُمُعَةٍ مَدَنِیۡ دہ - ۱۱۰

****

بعد الصف وقبل الفتح دے۔

خلاصہ په ابتدا کښې دَ توحید دَ پاره دلیل عقلی او وحی دے بیا زجر دے چه کوم خلق با وجود دَ علمه نه منی نو هغه پشان دَ خره دی۔ بیا دعوت مباهله۔ بیا ترغیب و زجر دے۔ یعنی پکار خو دا ده چه دَ جمعے په ورځ دَ انفاق وغیره مسئلے آوریدلے وے او دَ خدائے تعالیٰ په لار کښې ئے خرچ کړے وے۔ لیکن دوی په ځائے دَ اوریدو دنیا پسے زغلی۔

فائده:- دَ جمعے نه مسئله انفاق شروع شوه پس دَ جهاد نه

(۱) جمعه پکار ده چه دَ جمعے په ورځ خطبے ته حاضر شی او احکام دَ انفاق وغیره واوری۔

(۲) منافقون۔ بیا ضرور خرچ او کړئ دَ مال دَ خدائے نه په لار دے دَ خدائے تعالیٰ کښې۔

(۳) التغابن۔ نفلی خرچ دے او کړی مال دَ دهٔ دے خدائے به ورله مال زیات کړی۔

(۴) طلاق۔ په حیله کو دَ ښځے بانړو خرچ څهٔ او کړ انتظام به دے برابر شی۔

یاایها الذین آمنوا اذا نودی الخ۔ ۹۔ عن الزهری عن صائب بن یزید۔ قال کان النداء یوم الجمعة اوله اذا جلس الامام علی المنبر علی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم وابی بکر وعمر فلما کان عثمان بعد زمن کثیر وکثر الناس زاد النداء الثانی علی الزوراء یعنی یؤذن به علی الدار التی تسمی زوراء

هو الذی بعث فی الامیین ۲
هم العرب ۔ تاثید
آل عمران ۲۰
تعمیمهم لاینفی
من عداهم وکون
المنة علیهم ابلغ
لقوله وانه
لذکر لک ولقومک
زخرف ۴۴
ابن کثیر ص ۳۶۳ ج ۴

وکانت ارفع دار بالمدینة بقرب المسجد (ابن کثیر)
المراد بهذا النداء هو النداء الثانی الذی کان یفعل بین یدی رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا خرج فجلس علی المنبر (ابن کثیر)
وجوب دَ سعیٔ اوس په نداء اول سره دے ځکه دے مصداق دَ نداء دے اوس - اګرچه دے په زمانه دَ نبیؐ کښے نه وُه -
اذا جلس الامام علی المنبر اذن بین یدیه فی المسجد کان او خارجه والمسنون هو الثانی - او اول بدعة نه دے ځکه چه آذان ذکر دے دَ دهٔ منافات دَ مسجد سره نیشته - او نهٔ مناسبت شته دَ خارج سره (مفتی محمد شفیع صاحبؒ)
جُمعه دے ورځ ته ځکه وائی چه په دے کښے امور عظام جمع شوی دی - (۱) پیدائش دَ آدم ؑ (۲) تلل دَ دهٔ جنت ته (۳) او وا ته دَ دهٔ دَ هغه نه (۴) او قیام دَ ساعة (مشکوٰة ص ۱۱۹)
مراد دَ سعیٔ نه تلل دی ځکه دَ سعیٔ نه نبی علیه الصلوٰة والسلام منع کړے ده - قال ؑ اذا اقیمت الصلوٰة فلا تأتون تسعون (البخاری)
ذروا البیع - یعنی هغه کار مه کوئ چه نقصان رسوی سعیٔ ته نو که بیعه وی او که بل شے - او که بیعه وی ولے نقصان سعیٔ ته نه رسوی نو دغه بیعه منع نه ده - لکه بیعه سره کوی او روان وی جامع مسجد ته -
واذا رأوا تجارة الخ - ۱۱ - عن جابر بن عبدالله قال بینما النبی ؑ یخطب یوم الجمعة فقدمت عیر المدینة فابتدرها اصحاب رسول الله ؐ حتی لم یبق مع رسول الله صلی الله علیه وسلم الا اثنا عشر رجلا فقال النبی علیه الصلوٰة والسلام والذی نفسی بیده لو تتابعتم حتی لم یبق منکم احد لسال بکم الوادی نارا (ابن کثیر)

له یعنی دوستو دَ امام نه به نزدے وی بالکل محاذاة نهٔ دے شرط نهٔ بالکل نزدے شرط دے مقصود خو اعلام دے ۱۲
که دَ دے نه تا بتوی روافض طعن په اصحابو جواب دا چه ابتدا کے حال کے هغوی ته دَ شریعت آداب لا پوره نه وُو معلوم سره دَ دے نه لوی اصحاب لکه ابوبکرؓ او عمرؓ وغیره نهٔ وُو تلی (تحفه اثنا عشریه ص ۳۳۹)

راوی	اقامة	راوی	اذان	امام
ابومحذورہ رض	بلاافراد (۱۷)	بلال رض	بلاترجیع (۱۵)	ابوحنیفہ رح
بلال رض	مع الافراد (۱۱)	ابومحذورہ رض	مع ترجیع (۱۹)	امام شافعی رح
ابومحذورہ رض	بلاافراد (۱۷)	ابومحذورہ رض	مع ترجیع (۱۹)	امام مالک رح
بلال رض	مع الافراد (۱۱)	بلال رض	بلاترجیع (۱۵)	امام احمد رح

مثل الذین حملوا التورٰة الخ (۵) علماؤ ته بے عمله مشبه او خرچکتا بونه په بار وړی مشبه په وجه دَ تشبیه حرمان دَ نفع دَ ابلغ نافع نه سره دَ تحمل دَ تکلیف به په منکر تیادغه کیښے نو وجه دَ تشبیه مرکب عقلی ده ۱۲ (بلاغت)

فائده:- دا خلاف په غوره والی کښے دے نه په جواز کښے دیته فرعی مسئله وائی په دے کښے دومره چیړ نه حاجت نشته - نه چه رد دَ بدعات اورد دَ شرکیات کَ دے اختلاف دَ رفع دَ پاره انبیاء علیهم السلام دنیا ته راغلی دی -

ختم شو جمعه بفضله تعالیٰ

۲۰ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

خدایا بعزت که خوارم مکن　　بذل گناه شرمسارم مکن

تکبیر ونږ هغه دوه ځله وائی، هغه اتیار به اقامت کښے هم کوی - فالفهم مالک فی موضعین بتثنیة التکبیر و تثنیة لفظ الاقامة ۱۲ عمده، شرح وقایه ص۱۵۳ ۱۲

بسم الله الرحمٰن الرحيم

۶۳-سورة منافقون مدني دے-۱۰۴

بعد الحج و قبل المجادله دے

خلاصه تمهيد - زجر برائے منافقين چه وائی په مؤمنانو باندې خرچ مه کوئ او دوی د مدينې نه خارج کړئ او ترغيب دے انفاق ته - چه اے مؤمنانو تاسو بذات خود په جنګ کښې خرچ کوئ او مجاهدين او فقراء منافقانو ته مه محتاج کوئ -

والله يشهد ان المنافقين لكذبون - ۱ -

(۱) دروغژن دی په شهادت کښې ځکه چه شهادت د زړه خبرې ته وائی - يعنی منافقان وائی چه مونږه د زړه نه وايو او داسې نه ده -

(۲) دوی دروغژن دی په دے نوم د شهادت کښې ځکه چه دا نوم د مسمٰی سره موافق نه دے -

(۳) دروغژن دی په مشهور به کښې د خپل خيال موافق اګر که دغه خبره دوی رشتينې ګڼی ده - (تلخيص)

(۴) د دوی دروغ عادت دے په هره خبره کښې (مطول حاشيه)

(۵) دوی دروغژن دی په دعوی د ايمان کښې (ملا علی قاری)

(۶) دوی دروغژن دی په دے کښې چه مونږ د مومنانو په سر ځه خبره بده نه ده کړے - بلکه دوی ويليدی - هم الذين يقولون الخ (فيض الباری ص۲۴۵)

زبدة الحواشي
لمولانا عبدالحليم
صوبوي كرانف
مشتق اوستاذي
في دارالعلوم
اسلاميه سيدو
۱۳

قصه :- په سفر د غزوه بنی مصطلق کښې يو مهاجری په انصاری باندے ګذار او کړ نوعبدالله بن ابی بن سلول خپل ملګری جمع کړه

چه دامثال شورسمن کلبك اکلك) په دوی خرچه مه کوئ چه خواره شي - کتلا په نو ذلیل قوم لره به معزز او باسي - زید بن ارقمؓ داخبره بنی علیه الصلوٰة والسلام ته اوکړه - خو د بعض مشرانو د سفارش د وجې نه بنیؑ ده ته التفات اونه کړه نو دے خفه شو نو دا سورة نازل شه د زید صاحبؓ د تصدیق دپاره - نو بنیؑ اووے (یاغلام ان الله قد صدقك وکذب المنافقین) نو په دغه منافق پسے بعض کسان لاړه چه د توبے دپاره دربار د بنیؑ ته راشي - هغه د تکبر نه سر کوږ کړ او اوئے وے چه زهٔ خپله اوبنه کوزم او کړ توبے او باسم - تاسو ما ته اووے چه ایمان را وړه نو را م وړ - او تاسو ما ته اووے چه زکوٰة ورکړ نو ورم کړ - او س هغه ته سجده او کړم؟ -

د هغه ځوئی عبد الله بنی علیه الصلوٰة والسلام ته اُووے چه زهٔ ئے مړ کوم - نو کله چه دوی واپس شو نو ځوئی پلار منافق ته اووے چه اقرار او کړه چه الله تعالیٰ او بنیؑ او مسلمانان معزز دی او ځهٔ ذلیل یم - نو دهٔ دا اقرار اوکړه - بیائے د بنی علیه الصلوٰة والسلام په اذن مدینے ته پرېښوده -

ولله العزة الخ - ۸ -

دا قول بالموجب یا اسلوب الحکیم دے - یعنی یو صفت په کلام د غیر کښے کنایه وی د یو شي نه او ثابت وی هغه لره یو حکم - نو ته ثابت کړے دغه صفت بل شي له او تعرض اونه کړے دغه حکم ته د لته منافقانو ځان لره ثابت کړے وه عزت او حکم ئے اخراج وه - نو باری تعالیٰ عزت ځان لره او بنیؑ لره او مسلمانانو لره ثابت کړ و - (تلخیص)

قول عزت خو باری تعالیٰ دے نو عزت دکو لے صرف هغهٔ دے نو ملاوېږي به صرف په طریقے د نبي علیه السلام مؤمنانو ته - مولانا محمد عیسیٰ پالنپوریؒ امیر تبلیغی جماعت

ختم شو سورة منافقون بفضله تعالیٰ

۲۰ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۶۴- سُوْرَةِ تَغَابُنْ مَدَنِیْ دَہ-۱۰۸

بعد التحریم و قبل الصف دہ -

خلاصہ پہ ابتداکښے مسئلہ توحید - او پہ درمیان کښے امور انتظامیہ - او پہ آخرکښے مسئلہ انفاق دہ -

ذلك يوم التغابن - ۹ - ورځ د بیلنے او دکتے -
کافران فیل شوی دی ځکہ چہ هدایت ئے پریخو دہ - او گمراهی ئے واغستہ نو خسران ئے ښکارہ شو پہ قیامت کښے.
تائید: اشتروا الضلالة بالهدى الخ (بقرہ ۱۶)
او مسلمانانو گټہ اوکړہ چہ نفس او مال فانی ئے ورکړہ او جنت باقی ئے واغستہ نو دکټے ظهور راغے پہ قیامت کښے
تائید: ان الله اشترى الخ (توبہ: ۱۱۱)
الله لا اله الخ - ۱۳ - هغہ مسئلہ دادہ چہ دهغے د تسلیم د وجے نہ جنت حاصلیږی او د نہ تسلیم د وجے نہ عذاب دینوی او اخروی حاصلیږی - او دهغے د اثبات د پارہ دلائل د غیب دانی او دکارسازئ بیان ئیږی -
انما اموالكم واولادكم الخ - ۱۴ -
(بیت) (رومی)
این سرو باغ تو زندان تست ملک و مال تو بلا ئ جان تست
ان تقرضوا الله الخ - ۱۷ - بصرف الاموال الى المصارف التى عينها (ابو سعود)
قرضا حسنا - مقرونا بالاخلاص وطيب النفس (ابو سعود)
يُضعفه لكم - څوک چہ خپل مال د الله تعالیٰ د پارہ کموی نو

وما اصاب من مصیبة الا باذن الله (۱۱)
گر گزند ت ، زخلق مرنج ؛ کہ نہ راحت رسد زخلق نہ رنج ؛ از خدادان خلاف دشمن و دوست ؛ کہ دل هردو در تصرف اوست ؛ (سعدی)
نو مصیبت رسونکے صرف الله تعالیٰ دے او سبب ئے د انسان گناہ دے د تائید: وما اصابكم من مصيبة فبما كسبت ايديكم ؛ شوریٰ ۳۰
- دا گور او باغ ستا زندان دے ؛ ملک او مال ستا بلا د جان دے -

خدائے تعالیٰ ئے ذیاتوی سه (بیت - رومیؒ)

نان دہی از بہر او نانت دہد   جان دہی از بہر او جانت دہد

او خوک چه چنده مال ذیاتوی خلاف دباری تعالیٰ نه - نو باری تعالیٰ د صغه مال ختموی - تائید - یمحق الله الربوا ویربی الصدقت - (بقرة : ۲۷۶)

عٰلِمُ الغیب والشھادة الخ - ۱۸ -

په توحید سورة شروع شو او په توحید ختم شو - دے ته مراعات النظیر وائی - یعنی ختم د یو مضمون په صغه سره چه په صغه شروع شوے وی - (تلخیص) ۔

ختم شو تغابن بفضله تعالیٰ

ومن يتق ۲،۳-۴
دعا. اللهم اجعل لی مخرجا اللهم ارزقنی من حیث لا احتسب ۲۰ (صوفی)
ویتق الله الخ اللهم کفر عنی سیاتی اللهم اعظم لی اجره- (صوفی)

بسم الله الرحمن الرحيم

(۶۵) سُورَةِ طَلَاق مَدَنِي دَه (۹۹)

بعد الرحمٰن و قبل البينة دے۔

خلاصه په حصه اول کښې امور انتظامیه متعلق د زنانو دی
په حصه ثانی کښې تخویف دینوی او مسئله توحید ده۔

فطلقوهن لعدتهن - ۱- مستقبلات[۱] - اولاجل[۲] عدتهن
بحيث يمكن احصآء عدتهن وذلك بان يكون الطلاق فى طهر لا وطى فيه لانه يعلم حينئذ انها غير حامل فتعتد بثلاث حيض (نور الانوار)

الا ان ياتين بفاحشة مبينة - عن ابن عمرؓ (۱) خروجها من بيتها قبل انقضاء عدتها هو الفاحشة -
(۲) یا که فاحشه کار دے اوکړه نو د اقامة حد د پاره به ویستے شی۔

لا تدری لعل الله - الخ - حکمیت مشروعیت عدة دے -
الدراية اكتساب العلم والمعرفة مع التكلف ولذا لا يجوز اطلاقها على علم الله تعالى (قاموس)

اسکنوهن من حیث سکنتم من وجدکم الخ - ۶-
چه سکنا ثابته شوه مطلقو لره نو انفاق هم ثابت شو مطلقو لره د امن هب د امام صاحبؒ دے - او امام شافعی صاحبؒ فرمائی چه د مطلقے (د ثلاثو) نفقه نشته د وجے د قول د فاطمے بنت قیسؓ نه - دا وائی چه زۀ خپل خاوند طلاق قد کړم ثلاثة نو ما لره نبی علیه الصلوٰة والسلام نفقه مقرر نه کړه -
(۱) عمر صاحبؓ فرمائی چه دے مطلقے لره سکنا او نفقة شته

موبنزه د خدائے تعٰ کتاب اود پیغمبرؐ حدیث د یوے زنانه په خبره نه شو ترک کولے۔ د خدائے کتاب خو داد ے چه سکنا د ے لرو ثابته شوه۔ نو نفقه هم ثابته شوه۔ یا بل قرأت د ے وانفقوا علیهن من وجدکم۔ دا د عبدالله ابن مسعودؓ قرأت دے۔ اودغه حدیث دار قطنی د جابرؓ نه نقل کړے دے۔

(۲) یا دا زبان دراز ه وه نو د ے سکنا نبی علیه الصلوٰة والسلام بسا قطه کړه چو نفقه هم سا قطه شوه۔

(۳) یا په دغه کور بانډِ خطر وه۔

(۴) یا دے لره نبی علیه الصلوٰة والسلام زائده نفقه مقرر نه کړه ځکه د بعض روایا تو نه معلومیږی چه خاوند دیته لږه نفقه پرے خودے وه۔ (عثمانی۔ مشکوٰة ص۲۸۱)

والحق عند علم الغیب والشهادة لا یعلمها الاهو۔ فیض الباری ج۴ ص۳۰

الله الذی خلق سبع سمٰوٰت الخ۔ ۱۲۔ (۱) اووه اقالیم مراد دی د اووه زمکو نه۔

(۲) یا اووه براعظم۔ ایشیا (۱)۔ یورپ (۲)۔ افریقه (۳)۔ امریکه جنوبی (۴)۔ امریکه شمالی (۵)۔ نیوزیلینډ (۶)۔ اسٹریلیا (۷)۔

ع وارسل الیها وکیله الشعیر فسخطته۔ ام تقتله او لدائنه ۱۳۔

(۳) یا اووه ستوری چه په حرکت فلکی سره د زمکے نه لاندے کیږی۔

(۴) یا عین دا اووه زمکے دی اولاندے باندے پرتے دی اود هرے زمکے نه تر بلے پورے د پنځو سوو کالو لار ده۔ او په هره زمکه کښے آدمؑ دے پشان د آدمؑ د دے زمکے او ابراهیمؑ دے او نبی آخر زمانؐ دے پشان د دے زمکے کما جاء فی الحدیث (مشکوٰة ص۵۱۰) قال ابوالحیان هذا الحدیث رد فی کل ارض نبی کنبیکم (دا په مشکوٰة کښے نشته) لا شک فی وضعه وهو من روایة الواقدی الکذاب۔ روح المعانی وانی لا مانع عقلا وشرعا من صحته والمراد من فی کل ارض نبی کنبیکم الخ۔ ان فی کل ارض خلقا یرجعون الی اصل واحد رجوع بنی آدم فی ارضنا (روح ج۱۴ ص۱۲۲)

الی آدمؑ و فیہم افراد ممتازون علی سائرھم کنوحؑ وابراھیمؑ وغیرھم فینا - واللہ اعلم - تم

لتعلموا ان اللہ علی کل شیئ قدیر وان اللہ الخ - ۱۲ -

دعا دہ چہ خود لے دہ بنیؑ خپلو بنا تو تہ

سبحان اللہ وبحمدہ لا قوۃ الا باللہ ما شآء اللہ کان ومالم یشأ ۔ لم یکن اعلم ان اللہ علی کل شیئ قدیر وان اللہ قد احاط بکل شیئ علما - فانہ من قالھا حین یصبح حفظ حتی یمسی ومن قالھا حین یمسی حفظ حتی یصبح -

(رواہ ابوداؤد - مشکوٰۃ ص۲۱۱)

فائدہ:- پہ دے دعا کښے د توحید مسئلہ دہ چہ کارساز او غیب دان صرف باری تعالیٰ دے - قانون دے چہ څوک د توحید مسئلہ عقیدۃً او وائی نو باری تعالیٰ پے خوشحالہ شی - او د کوم چا نہ چہ باری تعالیٰ خوشحالہ شی نو خود هغه محفوظ شی د بلیات نہ پہ دغه شکل بہ محفوظ وی د تکالیف د اٰخرت نہ او مشرک بہ خالدا پہ جهنم کښے پروت وی - د توحید نہ محروم د جنت نہ محروم دی -

او د توحید نہ چہ محروم نہ وی نو د جنت نہ هم محروم نہ دی (رغہیب)

ختم شو سورۃ طلاق بفضلہ تعالیٰ

توبوا الیٰ ۔ چه خوش گفت شکیل ... است ۔ ... شب ... شکست ۔
اگر توبه بشکند تابماند درست ۔ ۲۷۶ که بهار زهاے ثبات است وست ۔

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۶۶۔ سُوْرَةِ تَحْرِیْمْ مَدَنِیْ دَے ۔ ۱۰۷

بعد الحجرات وقبل التغابن دے ۔

ربط مسئله انفاق وجهاد ۔

خلاصه خطاب دے نبی علیه الصلوٰة والسلام ته چه خپل اهل دَخلاف دَرضاءِ باری تعالیٰ نه منع کړ ۔

بل خطاب دے مؤمنانو ته چه ځان او اهل دَ اور نه بچ کړے ۓ پهٔ دے شان سره چه انفاق او جهاد فی سبیل الله کوے ۓ ۔

دَ پیغمبر نسب منجی نه دے نو په هغه اعتماد مه کوے ۓ ۔ او دَ کافر نسب مهلك نه دے ۔ بلکه مدار دَ نجات په ایمان او عمل صالحه دے او مدار دَ هلاکت په کفر دے ۔

یاایهاالنبی لِمَ تحرم الخ ۔ ۱ ۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام په ځان ماریه قطبیهؓ حرامه کړے وه ۔ یا دَ زینبؓ کبین ئے ځان حرام کړے وه ۔ دَ بعض بیبیانو دَ خوشحالولو دَپاره نو باری تعالیٰ دا حکم نازل کړه ۔ یاایهاالذین امنوا الخ ۔ ۸ ۔ توبوا الی اللّٰهِ توبة نصوحا ۔ توبه دَ صافی زړه ۔ (بیت) (معارف)

توبه برلب سبحه برکف دل پر از ذوق گناه
معصیت را خنده می آید ز استغفار ما

توبه ۔ دَ ماضی گناه نه ندامت ۔ دَ حال گناه نه واپسی ۔ دَ استقبالی نه عزم دَ نهٔ کولو ۔ او په حقوق دَ عبادو کښے سره دَ دینه حق دَ عبید ورکول ۔

دَ نصوحا قصه دَ قرآن نه معلومیږی دَ ولے موبږه ئے تصدیق او تکذیب نه کوو ۔ قالؐ ان الله یبسط یده باللیل لیتوب مسیٔ النهار ویبسط یده بالنهار لیتوب مسیٔ اللّیل ۔ وکانت من القٰنتین ۔ ۱۲ ۔ په دے کښے تغلیب دے دَ ذکر په انثیٰ ۔ ختم شو تحریم بفضله تعالیٰ ۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

”سُوْرَةِ مُلْكٌ مَكِّيْ دَهٔ“

بعد الطور وقبل الحاقۃ دے

ربط دَجهاد اوانفاق نه بعد مسئله توحید -

خلاصه دَرے دلائل عام - ([۴]) اتۀ دلائل خاص - دوه طرېقې دَ تبليغ باقي تبعي مضامين دي -

قال عليه الصلوة والسلام ان سورة في القراٰن ثلاثين اٰيـة شفعت لصاحبها حتى غفر له (تبارك) - (ترمذى)

قال عليه الصلوة والسلام وددت انها في قلب كل انسان من امتى

قال عليه الصلوة والسلام هي المنجيه تنجيه من عذاب القبر (الترمذى وقال حديث غريب)

الا يعلم من خلق - ۱۴ - دَعلم حضورى دَرے ([۳]) درجې دي (۱) عينيت (۲) نعتيت (۳) عليت - نوعلم دَ بارئ تعالیٰ په ذات خپل او په صفا تو خپلو او په ممكنا تو باندې حضورى دے -

افمن يمشي الخ - ۲۲ - په دے كښې دَمشرك اودَموحد مقابله ده -

ختم شو سورة ملک بفضله تعالیٰ

وقالوا لوكنا الخ ۹ هركس كه نداند وبداندكه نداند ﴿ درجهل بسيط است عنقريب كه بداند

هركس كه نداند ونداندكه نداند ﴿ درجهل مركب ابد الدهر بماند

تام سرے چه خپل عقل ئې وى اوبل نه تپوس هم كوى - نه سرے چه خپل عقل دهغه نه وى او دبل هم نه منى - نيم سرے چه خپل عقل ئې وى او دبل نه اورى يا دبل اورى او خپل عقل ئې نه وى - (تصوف)

له په دے سورت كښې اعاده ده دَ نفي دَ شرك في البركة چه دا مسئله دَ فرقان ده په قراٰن كښې خلور لوئې مسئلې دي - (۱) نفي دَ شرك في التصرف - (۲) نفي دَ شرك في الشفاعة - (۳) نفي دَ شرك في البركة - (۴) نفي دَ شفيع قهرى في البركة ۱۲

۱۲ ۱۲ ۱۲

(۱) دسورة قرآن نه -
(۲) دسورة يونس نه -
(۳) دفرقان نه -
(۴) دسورة هود نه -

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۶۸- سُوۡرَةِ قَلَمۡ مَكِّي دَه ۲-

****

بعد العلق و قبل المزمل دے

ربط | دَمسئلے دَ توحید پہ رسولو کښے نرمی مہ کوہ ود وا لَوْ تدهن فيدهنون -۹-

خلاصه | پہ ابتدا او انتہا کښے زجر برائے مشرکین او تسلی برائے حضور ﷺ - او پہ درمیان کښے دَ تخویف دنیوی یو واقعه -

وانك لعلى خلق عظيم -۴- (۱) لوئے خوئی دَ نبیؐ عمل بالقرآن دے (۲) الجود بالکونین والتوجه الی خالقهما - یعنی دواړه جهانه پریخودل او توجه صرف خالق ته لرل - (بیت) (از قصص اکابر)

ای کہ قیمت خود ہر دو عالم گفتہ ای نرخ بالا کن کہ ارزانی ہنوز

الجود - افادة ماینبغی لمن ینبغی لا لعوض وغرض (نور الانوار)

المفتون -۶- الفتنہ - حلاف - ډیر قسم خوړونکے - مهین - ذلیل -

مشاء بنمیم - ۱۱ - څوک چه تا ته خبرے رَسَوِی نو دے ستا خبرے هم بل ته رَسَوِی (حسن بصری)

دَ چغلی کونکی شاوریدونکے ډیر نا کاره دے (مصعب ابن زبیرؓ)

نبیؐ فرمائی چه چغلی کونکے حلالی نه دے - (کیمیائے سعادت)

سنسمه علی الخرطوم - ۱۶ - مخالفین وائی چه ایمان منل ځما ن شرمول دی - نو باری تعالی فرمائی زه به دا مخالف او شرموم - تخصیص ئے په شان نزول پورے غلطی ده -

انا بلونهم کما بلونا الخ - ۱۷ - یو سړے وه هغه به دَ خپل باغ فصل دَرے[3] حصے کاوه - یوه[1] حصه دَ مساکین - بله[2] دَ نوکرا نو -

قصہ غلام سارق زانی نحی - منام مشکوٰۃ ص۱۶۵

مشکوٰۃ ص۱۶۵

(۳) او بله دخپل کور دکپاره وه - او پنځه^(۵) ځامن ئے وه چه پلار ئے مړ شو نو ځامنو ئے او وے چه د فقیرانو حصه ویسته غلط دی نو باغ ئے هلاک شو (شاه عبد القادرؒ)

ولا یستثنون - ۱۸ - (۱) نه ئے ویستهٔ حصه د مساکین (جامع البیان)

(۲) نه ئے واپس کاوه خیال خپل د حرمان د مساکین نه (جمل)

(۳) انشاء الله تعالیٰ ئے او نه وے - (عام) (۴) نه ئے ممتاز کاوه باری تعالیٰ په حاجت روائی کښے - تائیدات - ۲۸ - ۲۹ - ۳۱ - ۳۲ - (شیخؒ)

یوم یکشف عن ساق - ۴۲ - ^(۱) داکنایه ده د شدت نه ځکه کله چه په انسان تکلیف راشی او تختی نو پنډئ بربنډ ے کړی - (شیخؒ) (۲) یا کله چه د او بنے بچے نه پیدا کیږی نو طبیب لاس کیږدے ته بوزی او د بچی پنډئ ونیسی او چه کله بنکاره شی نو ماضرین چغے کړی کشفت الساق (مولوی عبد الغفور صاحبؒ) الساق بلغة السریانیه هو الجد ضد الهزل (ابریز ۲۱۳) چه ورځ د قیامت شی نو هرامت به خپل معبود سره دوزخ ته لاړ شی او د امت موحدین به پاتے شی سره د ډیکا نو او بد انو نه نو باری تعالیٰ به ورته او وائی چه د څهٔ انتظار کوئ نو دوی به او وائی چه مونږه خپل مولیٰ ته انتظار کوؤ نو کشف د ساق به اوشی دا یو خاص نور دے نو مخلصین به سجده اوکړی او د منافقانو شا به یوه تخته شی (مشکوٰة)

لیزلقونك بابصارهم الخ - ۵۱ - دا آیات د نظر د پاره هم دے - د^(۲) وه توجیه دی - ^(۱) نظر بازی کوی په تا باندے^(۲) یا تیز تیز تا ته گوری چه ته ؤ ترپیږے او بیان بس کړے - نو چه په کتو تیز وسره او نه شی نو کنځل شروع کړی -

ختم شو سورة قلم بفضله تعالیٰ

۲۱ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

وَهُوَ مَكْظُومٌ (۴۸) کظم صفه ئے د قراتب داوائی چه پکښے خاموش وی - ۱۲ - معارف، مثنوی (ص ۱۳۶)

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ (۴۸) قال ابن عباسؓ نهاه ان یتشبه بصاحب الحوت حیث لم یصبر صبرا ولی العزم فلا یرد ان الندا نعم وح وکیف ینهاه ان یکون مثله، حاصل الجواب ان النهی اذا توجه الی الکلام المقید فیرد النهی علی القید ۱۲ مائده ملا

بسم الله الرحمٰن الرحیم

۶۹- سورۃ حاقہ مکی دے -۸۰

****

بعد الملک و قبل المعارج دے

ربط رشتینی عذاب راتلو په هغه چا چه دا مسئله نه منی۔

خلاصه په ابتداء کښې د تخویف دنیوی پنځه[5] نمونې- په درمیان کښې تخویف اخروی وبشارت وزجر- په آخر کښې مسئله د توحید۔

وما ادراك الخ -۳- قال ابن عیینۃ ماکان فی القرآن وما ادراك فقد اعلمه وما قال ومایدریك فانه لم یعلمه (بخاری ص۷۲۰)

ثمنیة -۱۷- اته[8] فرشتې مراد دی- یا اته صفه د فرشتو- او اته فرشتې په شکل د پسا نو دی چه پنځه سوه کاله مسافت د ښکر دے (مشکوٰۃ ص۵۰۹)

ھاؤم اقرءوا کتابیه -۱۹- (۱) ان اعملت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول وحذفت المفعول ان استغنی عنه (بصری)

(۲) وان اعملت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی والمفعول علی المختار (کوفی) (کافیه) نو مذهب د بصری بهتر دے ځکه په مذهب د کوفی حمل د قرآن راځی په غیر مختار باندې- (رشیخ)

انی ظننت الخ -۲۰- (۱) په دنیا کښې ما خیال وه که دے حساب (۲) یا د اشیاء د فهرست په ضرور ما ته ملاؤ شی۔

فی عیشة راضیة -۲۱- (۱) اسناد د راضیه راغلیدے غیر ما هو له ته چه عیش دے نو مجاز عقلی شو- (۲) یا راضیه صیغه د نسبت ده یعنی ذو ارضا- لکه تامر (اے صاحب د تمر) او لابن نو حقیقت عقلی شو- (۳) یا عیش مشابه شو د انسان سره نو استعاره بالکنایه شوه-

اورضا ثابتول ورسره استعاره تخیلیه شوه (بلاغة)

ثم فی سلسلة ذرعها الخ - ۳۲ - قال علیه الصلوٰة والسلام لوان رصا صة مثل هذه (الجمجمة) ارسلت من السماء الی الارض وهی مسیرة خمس مائة سنة لبلغت الارض قبل اللیل ولو انها ارسلت من رأس السلسلة لسارت اربعین خریفا اللیل والنهار قبل ان تبلغ اصلها (ترمذی) 31

فلا اُقسم بما تبصرون الخ - ۳۸ - یعنی ډیراشیاء دی اوتاسو ئے ننه وینئ او وجود دَ هغو مَنئ نو په دغه شکل دَ قرآن نزول من السماء اکر که تاسو نه دے لیدلے بیا هم شتے -

وَ لو تقوّل علینا بعض الاقاویل الخ - ۴۴ - په تقدیر دَ بنوّة سره که په الله تعالیٰ باندِ یو نبی بفرض محال دروغ وتړی نو دهغه دا سزا ده - بخلاف دَ هغه نه چه هغه نبی نه وی ځان ئے په زوره نبی کړے دے - سره له دینه مرزاغلام محمّد ملعون سره دغه کار دَ عذاب شوے دے -

فسبّح باسم ربّك العظیم - ۵۲ - هرشے پاکول جدا دی - دَ باری تعالیٰ دَ نوم پاکول داری چه دَ هغه دَ نوم سره دَ چا نوم مساوی نه شی - لکه چه دَ باری تعالیٰ دَ ذات سره دَ چا ذات برابر نه دے - اللهم اغفر لشیوخنا -

ختم شو سورة حاقه بفضله تعالیٰ

۲۲ — ۸ — ۱۴۰۱ھ

فما منکم من احد عنه

حاجزین (۴۷)

ترکیب من احد

اسم ما ومن

زائد حاجزین

خبره وجمع

علی معنیٰ

احد ۱۲

(اصلاح ص ۴۹۹)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۷۰- سُوْرَةِ مَعَارِج مَكِّی دَه- ۷۹

بعد الحاقة و قبل النباء د ے

ربط مَنِی نه دامسئله اوبے خا یه اعتراض نه کوی-

خلاصه ابتدا او انتها کښے زجرونه برائے منکرین او په درمیان کښے تسلی برائے نبی کریم صلے الله علیه وسلم و تخویف اخر وی و امور د فیه عذاب -

فی یوم کان مقداره -الخ- ۴- (۱) ای یقع العذاب بهم فی یوم القیمة رجلا لین)

(۲) یا متعلق دے په تعرج پورے یعنی اے پاکلانو د دومره لوئے بادشاه عذاب غواړے- چه د حغه مخلوق جبریل علیه السلام د پنځوس زرو کالو مسافت په یوه ورځ کښے ختموی نو اعتراض وار د نه شو چه د قیامت ورځ خوزرکاله ده چه جواب اوکی چه(۱) تعین د عدد مقصود نه دے- یا(۲) تفاوت په اعتبار د کافرانو سره دے- (رشیخ)

صبرا جمیلا - ۵- چه زړه ئے د جوش د انتقام نه لبریز نه وی او د صبر قبیح نه انتقام بهتر دے -

نزاعة للشوی - ۱۶ - سونکی دی څرمنے د اطرافو لره چه لاسونه او خپے دی-

ان الانسان خلق هلوعا - ۱۹ - الهلع سرعة الجزع عند مس المکروه وسرعة المنع عند مس الخیر (مطول)

اذا مسه الخ- ۲۱ - تفسیر د هلوعا دے-

انا خلقنهم مما یعلمون - ۳۹ - نطفه ده یا هلوعا دے- لکه خلق الانسان من عجل - یعنی دے خائے کمزورے کمال به ورته

تَدْ یسئل حمیمٌ حمیمًا ۱۰ یعنی یو بل به دینی بنو سره به نشی کولے دا حال د کفارو دے او مسلمانان به د یو بل سره امداد کوی - تائید الاخلاء یومئذ بعضهم لبعض عدوا الا المتقین - زخرف ۶۷

حاصلیږی په تقوای سره۔

فلا أقسم - ۴۰ - لا زائد دے۔

ومانحن بمسبوقین - ۴۱ - نه یو (لدینه) عاجز۔

سراعا - ۴۳ - مسرعین۔

الی نصب یوفضون - ۴۳ - منډه دے وهی۔ 31

ختم شو سورة معارج بفضله تعالیٰ

۲۲ — ۸ - ۱۴۰۱ھ

مرا ایک کھیل خلقت نے بنایا تماشے کو و لکن بھی نہ آیا

بسم الله الرحمٰن الرحیم

(۷۱) سُورَةِ نُوح مکی دہ (۷۱)

بعد الطل و قبل ابراهیم دے

ربط — نوح علیه السلام ذکرے مسئلے ذیارہ نهه نیم سوه ۹۵۰ کالہ تبلیغ کرے دے۔

خلاصه — دلیل نقلی ذنوح علیه السلام ده-۱ و دَده په ضمن کښې د لا ئل عقلیه بر دعوئ او - په اخرکښې تخویف دنیوی -

ان انذر-۱- تفسیر ذارسال دے - مُحکه په ارسال کښې معنی د قول ده-

من ذنوبکم -۴- مِنْ زاید دے په رائے ذاخفش دے نه شرط کوی په من زائده کښې تقدم ذنفی او نه کون ذمد خول نکره - او څوک چه دا شروط لږده وی نو هغه دے مِنْ ته په معنی ذعن وائی (صاوی)

کبارا - ۲۲- کُبّار صحیح عربی ده ذوجے ذهغه بوچا نه چه هغه اوو یے "ان هذا لشئ عجاب" وائی شیخ کبار" کله چه اصحابو باربار کینا وه او پاخاوه -

وقالوا لا تذرن الهتکم الخ - ۲۳ - عن ابن عباسؓ صارت الاوثان التی کانت فی قوم نوح فی العرب بعد - اما ود (۱) فکانت لکلب بدومة الجندل - واما السواع (۲) فکانت لهذیل - واما یغوث (۳) فکانت لمراد ثم لبنی غطیف بالجرف عند السبا - واما یعوق (۴) فکانت لهمدان - واما نسر (۵) فکانت لحمیر لاٰل ذی کلاع (ابن کثیر ص۴۲۶ ج۴)

قال عروة ابن زبیرؓ انه کان لاٰدم خمس بنین ود اوا ذکا نو اعبادا (صاوی)

اسماء رجال الصّٰلحین من قوم نوح علیه السلام لما هلکوا اوحی الشیطٰن الی قومهم ان انصبوا الی مجالسهم التی کانوا یجلسون انصابا وسموها باسمآئهم ففعلوا فلم تعبد فلما هلکوا اولٰئك ونسخ العلم عبد وا (بخاری ج ۲ : ص۷۳۲)

وَدًّا د محبت. د سړی شکل دے هندوان ورته برهما وائی -

سواعٖ حصاره وَلونکے وائی د بقائے عالم بت د ښځې شکل دے هندوان ورته بشن وائی -

یغوث - د غوث نه مشتق دے د حاجت پوره کولو بت د آس شکل دے چه زر رارسی داعی ته په زعم د دوی کښې هندوان ورته دیوتا وائی -

یعوق - د عوق نه مشتق دے په معنی د دفعه کولو دے د دشمن د دفع کولو د پاره دے د منزری شکل دے هندوان ورته شیوجی وائی -

نسر - د اوږد وَلو د عمر بُت د خره شکل دے (التبیان)

انّك ان تذرهم الخ-۲۷- په تجربے سره ورته داخبره معلومه شوے وه -(۱) یا په دے قول د باری تعالیٰ سره - چه اِنّهٗ لن یؤمن من قومك الخ (هود: ۳۶) (تفسیر کبیر)

ولا تزد الظّٰلمین - شیئًا - الّا تبارا - ۲۸ - استثنا مفرغ ده-

ختم شو سورة نوح بفضله تعالیٰ

۲۳ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بسم الله الرحمن الرحيم

۷۲- سُورَةِ جِنّ مَکّی دے - ۴۰

بعد الاعراف و قبل یٰسٓ دے

ربط: جنّاتو دا مسئله تسلیم کړه -

خلاصه: دلیل نقلی تفصیلی د جنّات نه - چه جنّات دا د عوای تسلیم کړه او خپل قوم ته ئے تبلیغ او کړه - په درمیان کښے التفات دے بسوئے اهلِ مکّة چه که تاسو دا دعوای تسلیم کړه نو بیا تاسو به باری تعالیٰ قسم قسم مهربانئ وکړی په آخر کښے خلاصهٔ قرآن ده چه حاجات صرف د باری تعٰ نه غواړئ -

فائده:- د سورهٔ مُلک نه تر سورهٔ جنّ پورے یو سورة گڼړلے کیږی موضوع ئے توحید دے -

وَاَنَّهٗ تعالیٰ جدّ ربّنا الخ - ۳ - که نقل شی مقول بعینه نو اِنَّ مکسور دے - ورنه مفتوح دے - (رضی)

انه کان رجال من الانس الخ - ۶ - کله چه به دوی په یو میدان کښے شپه کړه نو دوی به اووے "اعوذ بسیّد هذا الوادی من سفهاء قومه" فقالو تکبرا سدنا الجن والانس (خازن)

وانا لا ندری اشر ارید بمن الخ - ۱۰ - (۱) مونږه نه پوهیږو چه دا بهتر نظام به د خلقو د خیر سبب شی چه اوئے منی او یا د شر چه اوئے نه منی -

(۲) مونږه مخکښے نه پوهیدو چه دا نظام د خیر دے یا د شر - اوس خو پوهه شو چه بهتر نظام دے -

(۳) او دا توجیه غلط ده چه اوس کوم دے نظام خیریت یا شر والے

مونږ ته معلوم نه دے۔

واما القاسطون الخ - ۱۵ - والله قادران یعذب النار بالنار۔ (خازن)

کادوا - الخ - ۱۹ - مؤمنان د محبت د وجے او کافران د مخالفت د وجے په نبی علیه الصلوٰة والسلام باندې راپنډ کیده۔ قانون دے چه څومره مخالف زیاده شی نو موافق به زیاده کیږی۔

قل لا املک لکم ضرا و لا رشدا - ۲۱ - د ضر سره نفع - او د رشد سره گمراهی محذوفه ده - دا صنعت الاحتیاک دے۔

الا بلغا من الله - ۲۳ - معلومه شوه چه حضور علیه السلام وسیله ده په امور تشریعیو کښے۔ نه په امورتکو ینیو کښے (ابن تیمیه)

عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا الخ - ۲۶ - یعنی رسولانو له باری تعالیٰ بعض علم د غیوبات ورکوی چه هغه مبادی د رسالة وی لکه معجزه یا احکام او ارکان رسالة دی - لکه تکالیف شرعیه یا بیان د صحت د اعمال یا فساد د اعمال یا بیان د سزا وجزا د اعمالو په آخرت کښے او بیان د قیام قیامة د مذکور شو دی او هر چه تعین د قیام د ساعة دے نو دا باری تعالیٰ چا ته نه خائی۔ (ابوسعود ص۲۰۳ ج۵)

تهانوی صاحبؒ فرمائی که علم د تعین د وخت د قیامت نه وی نو پروا نشته دا علوم د رسالة نه دی - او کوم چه علوم د رسالة دی په هغے کښے احتمال د غلطئ نشته۔

په دے مقام کښے نعیم الدین سخت دروغ ویلیدی چه نبی علیه السلام له باری تعالیٰ د تمام اشیاؤ علم ورکړے دے۔

ختم شو سورة جن بفضله تعالیٰ

۴۲ — ۸ — ۱۴۰۱ھ

لیعلم ان قد ابلغوا رسالٰت ربهم واحاط بما لدیهم و احصی کل شئ عددا (۲۸)
دا انتظام دے او کړو چه بندګان کړی خلقو ته چه رسولے دے دے پیغمبرانو تیغا د رب خپل یعنی دو ی پکښے خته عذر رغه دے کړے او نه پکښے شیطان غلطی اچولے ده څکه چه محکښے روستو تر نه څوکۍ روان ده د حفاظت او وحال دا چه باری تعالیٰ ته هر څه معلوم دی الخ (از تسهیل وغیره)

انه لا املک لکم ضرا ولا نفعا ولا رشدا ولا ضلالا ۱۲

الله تعالیٰ نے آپکو تمام اشیاء کے علوم عطا فرمائے جیسا کہ معتبر احادیث سے ثابت ہے۔ (نعوذ بالله منه)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۷۳- سُوْرَةِ مُزَمِّلْ مَكِّى دَے-۳

بعدالقلم و قبل المد تر دے-

ربط | دَ مسئلے دَ توحید نہ بعد مسئلۂ تلاوت چہ سبب دَ مضبو طئ دے پہ توحیدؔ با ندې-

خلاصه | پہ ابتدا کښې مسئله تلاوت دَ توحید پہ درمیان کښې تسلّی وتخویف دنیوی واخروی واعادۂ مسئلہ تلاوت۔

پہ آخیر کښې مسئلہ انفاق -

لہ پہ نفی دَ شرک فی التصرف دہ او فی الشفاعۃ او فی البرکۃ دہ ۱۲

یا ایها المز مل الخ - ا- کفار و دَ نبی علیه الصلوة والسلام پہ سر با ندې قسم قسم خبرے ا وکړے چہ شاعر دے یا کاهن دے وغیره - نو نبی علیه الصلوة والسلام غمجن شو او پہ کمبل کښې خملا ست نو باری تعالیٰ ورته دَ محبّت پہ لهجه او فرمایل - چه یا ایها المزمل الخ - یعنی دَ دے غم علاج دا دے چه عبادت کوه نو غم به دے اسان شی - پہ دے ایات کښې اشکال دے -

(۱) اے کمبل اغوستونکیه قیام کوه دَ شپے مگر بعضے تے نه آرام کوه یعنی نیمه شپه یا کم دَ نیمے نه - یا زیات دَ نیمے نه آرام کوه - نو دَرے تخیره ورکړے شو پہ آرام کښې او تخیر دَ قیام تے معلوم شو ضمنا - او مراد دَ قلیل نه کم دَ کل نه وی - نو اعتراض وارد نه شو چه قلیل خو کم دَ نصف ته وائی - نو نصفه الخ تفسیر صحیح نه شو -

(۲) نصفه - بدل دے دَ لیل نه - او الا قلیلا استثنا مقدمه ده دَ نصفه نه اَوْ اَ وانقص منه اعاده برائے تخیر ده - نو اعتراض وارد نه شو دَ تکرار (مدارک)

نو پہ دے کښې دوه تخیره شو پہ قیام کښې ـ

(۳) یا نصفہ کښې تقطیع ده یعنی قم نصفہ (خازن) نو پہ کښې درے تخیره دی پہ قیام کښې ـ

(۴) یا قیام کوه هرہ شپه الا قلیلا یعنی که یوه شپه قیام نه کوے د وجې د سفر یا د مرض نه نو پروا نشته او چه قیام کوے نو نصفه الخ (شاه ولی الله)

وتبتل الیه تبتیلا ـ ۸ ـ غوخ شه د ټولو خلقو نه جدا شوے

(بیت) (ملفوظات مدنی)

بابا رشتہ سب سے توڑ   بابا رشتہ حق سے جوڑ

(بیت)

اتخذ اللیل جملا   تدرک الآمال جملا

(بیت)

بقدر الکد تعطی ماترو م   فمن رام العلی لیلا یقوم

اولی النعمۃ ـ ۱۲ ـ النِعمۃ معنی ده انعام متعدی دے ـ

النَعمۃ ـ معنی ده سرور لازمی دے ـ

منفطر بہ ـ ۱۸ ـ ای فیہ ـ

ختم شو سورة مزمل بفضله تعالیٰ

۲۴ ـ ۸ ـ ۱۴۰۱ ھ

۵ مراتب د دعوت (۱) قبل الدعوت یا ایها المزمل قم اللیل (مزمل ۱:۱) (۲) فی الدعوت یا ایها المدثر قم فانذر وربک فکبر (مدثر ۱، ۲) (۳) بعد الدعوت فاذا فرغت فانصب والی ربک فارغب (الم نشرح ۷، ۸) (۴) اجتهاد کامل جاهدوا فی الله حق جهاده (حج ۸) (۵) التوکل ـ واعتصموا بحبل الله جمیعا (حج ۸)

۱۲ ۱۲ ۱۲

یوم یجعل الخ ـ (۱) مجاز عقلی دے چه اسناد ئے شوے دے غیر ماهو له ته یعنی زمان ته (۲) که مشاب الصغیر وفنی الکبیر کر الغداة ومر العشی ـ

هجراً مهجوراً ـ ۱۰ ـ چه نه په د جوش د انتقام نه لیر یز نه وی ـ

فاقرؤا الخ ـ ۲۰ ـ کان لاصلوة لمن لم یقرء بفاتحة الکتاب ـ کاملة بقرینة فهی خداج ـ فافهم ۱۲

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۷۴-سُوۡرَۃُ مُدَثِّرۡ مَکِّیۡ دَے-۷

بعد المزمّل وقبل الفاتحه دے-

ربط
دَ تلاوت نه بعد امر بالتبلیغ دے -

خلاصه
امر بالتبلیغ - تلقین اولوا العزمی - باقی زجرونه براۓ منکران - په درمیان کښې احوالِ قیامت -

فائده :- سورهٔ مزمّل ومدثّر دَ مضمون په اعتبار سره یو دی -

یاایها المدثر الخ - ۱ - ایها الصارف اذی الکفار عن نفسك بالدثار قم واشتغل بالانذار وان اذاک الفجار (مدارک)

فائده :- ظهار - لیاسه جامه - شعار - لاندے جامه - دِثار - درمیانه جامه -

لا تبقی ولا تذر - ۲۸ - نه ئے پاتے کوی او نه ئے پریدی په دغه حال - یعنی په جهنّم کښې دُوه طاقتهٔ یو دَ سوَلو بل دَ بیا تو کَولو بخلاف دَ اُور دَ دُنیا نه چه هغه صرف سوَل کوی -

وجعلنا اصحٰب - الخ - ۳۱ - جواب دَ یو کافر چه هغه اوُوے اتلس په ما شوے -

قالوا لم نك الخ - ۴۳ - امام شافعی صاحبؒ فرمائی چه کفار مخاطب په احکامو شرعیو سره دی نو په ترک دَ احکام به هم دوی معذب کیږی دَ دے ایات دَ وجے نه -

امام صاحبؒ فرمائی چه کفار مخاطب صرف په ایمان سره دی ځکه چه نبی علیه الصلوٰة والسلام معاذ صاحبؓ ته اوفرمایل فادعهم الی شهادة ان لآ اله الا الله فان هم اطاعوک فاعلم ان الله فرض علیهم خمس صلوٰة -

له چه رخصتیدے تعالی لوی پیکړه او نفی دَ شرک کړه ۳۰
اقرا سے آپؐ نبی بن گئے اور یاایها المدثر سے رسول بن گئے تین ماه بعد نازل ہوا ج ۳ علامه برزنجی تاریخ اسلام ص۶۵

مولانا بحرالعلوم صاحب د دے آیات نہ جواب کوی چہ فرضی نماز خو نہ شی اَغستی ځکہ چہ سورۃ مکّی دے او د نفلی نماز پہ ترک باندې خو عذاب نشتے نو ذکر د عدم د صلوٰۃ وغیرہ دے او مراد تے نہ کفر دے ځکہ ترک د صلوۃ د کفر سرہ لازم دے۔ نو ذکر د لازم او مراد تے نہ ملزوم دے نو بچا زمر سل شو (قمرالاقمار)

فرت من قسورۃ ۔ ۵۱ ۔ د مُنْذری نہ یا د معمولی آواز نہ ۔

کلا ۔ ۵۳ ۔ دا سے ارادہ نہ وہ پکار ۔ نو دا کلا ردعیہ دے ۔

کلا انہ ۔ ۵۴ ۔ دا کلا ردعیہ او پہ معنی د حقا دوارہ کیدے شی ۔

ھو اھل التقوی و اھل المغفرۃ ۔ ۵۶ ۔ نبی علیہ الصلوۃ والسلام د لتہ پہ طور د حاشی منھی فرمائی "قال ربکم عز و جل انا اھل ان اتقی فلا یشرک بی شیئ فاذا اتقانی العبد فانا اھل ان اغفر لہ (عثمانی)

دا ډیر د رجا فرمان دے اللہ تعالیٰ د دا رجا او خوف د عوا قب د اعمالو نہ ټولو تہ نصیب کړی (امین)۔

یا اللہ مشرکان نہ یو ۔ نور د بد و اعمالو خزائن یُو ، ولے تہٗ غفور رحیم یے یا اللہ ستا د مغفرت نہ موږ چا دہ ۔

بضاعت نیاوردم الا اُمید خدایا زعفوم مکن نا اُمید

ختم شو سورۃ مدثر بفضلہ تعالیٰ

۲۵ ۔ ۸ ۔ ۱۴۰۱ھ

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۷۵- سُوۡرَۃِ قِیَامۃ مکی دَے - ۳۱

****

بعد القارعۃ و قبل الھمزۃ دے

ربط: دَ امر بالتبلیغ نہ بعد مسئلہ قیامت تا سورۃ الاعلیٰ پورے مختلفو عنوانا نو سرہ - یعنی کہ نہ منئی نو قیامۃ راروان دے - لیکن چونکہ دَ قرآن محوری مسئلہ توحید دے نو توحید بہ هم کلہ کلہ بیا نیږی -

خلاصہ: پہ ابتدا کښې دعوائ قیامت دَ پارہ شواهد و زجر - پہ درمیان کښې تخویف و بشارت و تسلّی - پہ آخر کښې اعادۂ دعوای -

لا تحرک بہ لسانك الخ - ۱۶ - (۱) چہ انسان دَ هغۂ پہ عمل خبرولے شی پہ قیامت کښې نو قرآن ستا پہ سینہ کښې هم جمع کولے شی غم مہ کوہ - (حضرت صاحبؒ)

(۲) چہ دَ انسان هډوکی جمع کولے شی نو قرآن ستا پہ سینہ کښې هم جمع کولے شی (شبلی نعمانی)

(۳) چہ قرآن ستا پہ سینہ کښې جمع کولے شی نو انسان پس دَ مرګہ جوړولے کولے شی (عثمانی)

(۴) پہ دے آیات کښې بیان دَ مسارعت دے پہ نیکئ تہ او مخکښې بیان دَ اعراض وہ (جلالین)

نو دا اعتراض دَ روافض ختم شو چہ سنیانو دَ قرآن نہ بعض اجزاء حذف کړی دی چہ هغہ مخو بزہ دَ مذ هب دلائل وہ - او پہ دے حذف دلالت کوی عدم ارتباط دَ قرآن -

الی ربھا ناظرۃ - ۲۳ - معتزلہ وائی چہ انتظار پہ کوی ثواب دَ رب ج

عن ابراهیم قال قال علقمۃ کرأت القرآن فی سنتین فقال الحارث القرآن هین والوحی اشد - (مسلم)

خپل ته اهل سنت والجماعت وائی چه کوری به رب خپل ته - یقال نظرت
فلانا ای انتظرته - تائید: انظرونا نقتبس من نورکم (حدید ۱۳)
نظرت الیه ای بالعین - نظرت فیه ای تفکرت (خازن)
وقیل من راق - ۲۷ - (۱) او به وائی من حضر چه څوک دے مطلوب ستا
نو هغه به او وائی د مونږ نه غواړم - (۲) او به ویلے شی چه او س
څوک دے د مونږ نه (۳) او به ویلے شی چه څوک دے خیجونکے - ملائک
د رحمت یا ملائک د عذاب - رَقِیَ خیجول - از سمع رقی د موَل از ضرب -
والتفت الساق بالساق - ۲۹ - (۱) یو ځائے به شی پنډئ د
پنډئ سره یعنی حرکت به ئے ختم شی -
(۲) یوځائے به شی شدت د شدت سره - یو شدت د مفارقت د
دُنیا بل شدت د ملاقات د آخرت -
یتمطیٰ - ۳۳ - په تکبر سره - سدی - بے کار -
اَلیس ذلک بقادرعلیٰ ان یحییَ الموتیٰ - ۴۰ - مستحب دا چه
دا او وائی (بلیٰ ونحن علیٰ ذٰلک من الشّٰهدین) یعنی چه
تلاوت کوی نو دا ویل مستحب دی - او دا اعتقاد خو لازم دے په
هر وخت نو چه مړی جو ندی کولے شی نو حاجات هم قبلولے شی
نو ولے بیا د غیر الله نه طمع کوی - او حاجات ترے نه غواړی -
(اعاذنا الله تعالیٰ من الشرک الجلی والخفی آمین ثم آمین)
(ختم شو سورة قیٰمة بفضله تعالیٰ)
۲۵ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

سپاره - ۹
ناطعام وضرر
۲- نه دعوة
چه مناظاة
ردنشی دلایل
طمطلحة الأ
تق سرع -
مشكوة طحٌ

بسم الله الرحمن الرحيم

۷۶- سُورَةِ دَهر مَكي دَه - ۹۸

بعد الرّعد و قبل الرّحمٰن دے -

خلاصه: حصه اوّل (۱) کښے نمونه براۓ ثبوت قيامة - تخويف اخروی - بشارت - حصه ثانی (۲) کښے تسلی - مسئله توحيد - مختلف عنوانات (۳) دَ مسئلے دَ قيامة -

(۱) سورة قيامة - دَ لفظ دَ قيامت نه معلوميږی چه قيامت شته ورنه وَلے به دا لفظ دَ خلقو په خولے کښے وه -

(۲) سورهٔ دهر - انسان ته نهٔ وے او باری تعالیٰ پيدا کړے دَغسے به دے بيا پيدا کړی -

(۳) سورهٔ مرسلات - په دنيا کښے عذاب ورکولے شی نو په قيامة کښے هم عذاب ورکولے شی (الم نهلك الاولين - ۱۶)

(۴) سورهٔ نبا - په دنيا کښے نعم ورکولے شی - نو په الخرت کښے هم نعم ورکولے شی (الم نجعل الارض مهادا (۶))

(۵) سورهٔ نازعات - دَ نزعے په حال کښے په چا سختی او په چا نرمی کولے شی نو دغسے به قيامت کښے هم کولے شی (والنّزعٰت غرقا الخ كذلك يسلط عليكم الملئكة)

(۶) سورهٔ عبس - سخته ورځ ده خلق به دَ يو بل نه تختی (يوم يفر المرء الخ (۳۴))

(۷) سورهٔ تکوير - بيا هر نفس به خپل خپل ځائے دَ خپل عمل موافق معلوم کړی (علمت نفس ما احضرت - ۱۴)

(۸) سورهٔ انفطار - بيا به دَ دغه ځائے نه غائب کيدے نه شی (وما هم عنها بغائبين - ۱۶)

(۹) سورۂ مطففین - خپل نوم بہ هم د دغه دفتر نه شی خارجولے دکتاب مرقوم - ۹)

(۱۰) سورۂ انشقاق - بیا بہ پتا سو مختلف احوال راشی (لترکبن طبقا عن طبق - ۱۹)

(۱۱) سورۂ بروج - د قیامت پہ ورځ عذاب چیر سخت دے (ان بطش ربک لشدید - ۱۲)

(۱۲) سورۂ طارق - کہ بیا هم نہ منی دا مسئلہ نوماته ئے پریده - (امهلهم رویدا - ۱۷)

امّا شاکرا - الخ - ۳ - ای انا هدیناه السبیل لیکون اما شاکرا الخ کقولہ انا هدیناه السبیل فان شاء فلیکفر وان شاء فلیشکر (کبیر)

اسیرا - ۸ - المملوک - الغریم[۲] - المسجون[۳] - اوزوجہ[۴] (کبیر)

زمهریرا - ۱۳ - یخنی - قمر - یعنی جنت بے د نمر نہ او بے د سپوږمۍ نہ رنړا دے - (کبیر)

انا نحن نزلنا - الخ - ۲۳ - یعنی ثبوت د قیامت ستا د وجود نہ هم معلومیږی او قرآن هم دا مسئلہ کوی نو لهذا دا مسئلہ د قیامت بیان نہ وه او د اثم نہ مه پریږده - او د توحید مسئلہ چہ مقصود دی ده هم بیان نہ وه - مسئلہ قیامت خو د توحید د پاره ده -

وما تشاؤن الخ - ۳۰ - یعنی تا سو د یو کار اراده نہ شئ کولے ترخو چہ باری تعالیٰ اراده نہ وی کړی چہ د انسان بہ دا کار پہ خپلہ اراده سره کوی -

والظلمین - ۳۱ - ای اهلک -

ختم شو سورۃ دهر بفضلہ تعالیٰ

۲۵ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

ربیع ابن کعب وائی د نبی علیه اسلام نہ مے د معوی د کتو نہ دے چہ او ویل سبحان ربی الاعلی - چیر د خت او بیا چیر وخت سبحان الله و بحمده - (مشکوۃ ...)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

"سُوْرَةِ مُرْسَلٰت مَکِّی دِے - ۳۳"

بعد الهمزة وقبل قٓ دے -

خلاصه

په ابتدا کښې شوا هد بر دعوای -
دلائل عقلیه (۳) درے - په درمیان کښې تخویف اخروی
بشارت - په آخر کښې زجر -

والمرسلت عرفا - ۱ - قسم دے په الوزه ولو شو وبادونو
باندې په نرمۍ سره -

فالعصفت عصفا - ۲ - پس قسم دے په الوتونکو بادونو
باندې په سختۍ سره -

طمست - ۸ - چه رڼړا ئے ختم شی -

اُقِّتَتْ - ۱۱ - چه جمع کړے شی -

شمخت - ۲۸ - دنګ - بشرر بخری -

ارکعوا - ۴۸ - د الله تعالیٰ په طرف مائل شیٔ -

ختم شو مُرسلت بفضله تعر

۲۶ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۷۸-سُوۡرَةِ نَبَا مَكِّي دَے-۸۰

****

بعدالمعارج وقبل النّٰزعٰت دے

خلاصه په ابتدا کښے زجر دلائل بر دعوٰی - په درمیان کښے تخویف اخروی - بشارت - په اخر کښے مسئله دَ توحید -

نبا - ۲ - خبر ذو فائدة عظيمة -

كلا - ۴ - دری ځل(۳۳) ورش واره په قرآن شریف کښے مذکور دے (تکمله)

وهاجا - ۱۳ - ځلید ونکے - الفافا - ۱۶ - گکور -

احقابا - ۲۳ - جمع دَ حقب ډیر ے بیړے -

حدائق - ۳۲ - جمع دَ حديقة - رباغیچه

اترابا - ۳۳ - همزولے - جمع دَ ترب -

حسابا - ۳۶ - كثيرا من قولهم اعطانى فاحسبنى - اى اكثر على حتى قلت حسبى حسبى -

وقال صوابا - ۳۸ - يعني دَ موحد په حق کښے به و ینا کوی -

ختم شو سورة نبا بفضله تعٰ

۲۷ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

~~~~~~~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~~~~~~~

بسم الله الرحمن الرحيم

۷۹- سُوْرَةِ نٰزِعٰت مکی دہ ۔ ۸۱

بعد النبا و قبل انفطار دے۔

خلاصه په ابتدا کښې شواهد بر ثبوت دعوٰی - او د تخویف دنیوی نمونه - په درمیان کښې دلائل عقلیه برائے ثبوت قیامت او تخویف اخروی - و بشارت - او په آخر کښې شکوه -

غرقا - ۱ - په غوپے سره -

ان تزکٰی - ۱۸ - بے د معجزے نه ایمان راوړے په خلاق د - فتخشٰی - ۱۹ - ښه چه هغه ایمان دے پس د ظهور د معجزے نه -

الا عشیة او ضحٰها - ۴۶ - (۱) یعنی عشیه کښې د ضحٰی مقدار (۲) یا ضحٰی د عمر هغه معلوم دے د عشی ښه -
(۳) یا ضحٰی د عشی اضافت برائے ادنٰی ملابست دے - ځکه چه دا دواړه طرفین د نهار دی - (عثمانی)

ختم شو سُورة نٰزعٰت بفضله تعم

۲۷ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

تلك اذا - ۱۲ - مونږه دغه جونه دپاره تیاره نده کړه یا به دیو مکان چیرخلق وارثان شی ـ والا که مرده باز گردیده؛ بسرائے قبیله او پیوند - رد میراث سخت تر بوده؛ وارثان را ز مرگ خویش آوند - (سعدی)

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۸۰- سُوۡرَۃِ عَبَسَ مَکِّیۡ دَہ ۴۲-

بعد النجم وقبل القدر دے

خلاصه | پہ ابتدا کښے زجر برائے رسولِ کریم صلے اللہ علیه و سلّم او زجر برائے مشرکین- پہ درمیان کښے دلیل عقلی 32
برائے ثبوّت دعوی - پہ آخر کښے تخویف اخروی - او بشارت دے-

نبی علیه الصلوٰۃ والسلام غټانو د قریشو ته دعوۃ ورکاوه نو عبد اللہ ابن مکتوم نابینا صحابی آواز اوکړه چه د فلانی آیات متعلق ما ته څۀ ارشاد اوفرمایه - نو نبی علیه الصلوٰۃ والسلام چین بہ جبین شو چه دے وَلے صبر نۀ کوی نو باری تعالیٰ اوفرمایل -

عبس الخ - ا - بیا بہ نبی علیه الصلوٰۃ والسلام هغه ته وے مرحبا بمن عاتبنی فیه ربّی -[1]

حاصلِ سورۃ | انسانان وَلے د قیامت نه انکار کوے خپل طعام ته نۀ گوری څنګه مو پیدا کړے دے - تا بیا
پیدا کولے شم انسان څه غټ کافر دے خپل وجود ته نۀ گوری
اے داعی د مستعد نه تغافل مه کوه - او د غافل پروا مۀ ساته-
قرآن حسب د عزم کتاب دے-

ختم شو سورۃ عَبَسَ بفضله تعالیٰ
۲۷ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

[1] وما یدریک لعله یزکی (۳) یزکی درجہ د اجتبا ده او یذکر درجه د هدایت ده ثانیه اللہ یجتبی الیه من یشاء ویهدی الیه من ینیب - (شوری ۱۳)

ثم اماته فاقبره (۲۱) عن ابی هریرۃ رض قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیه وسلم اسرعوا بالجنازۃ فان تک صالحۃ فخیر تقدمونها الیه وان تک سوا ذلک فشر تضعونه عن رقابکم، متفق علیه (مشکوۃ ص ۱۴۴)

عن علی ان النبی علیه السلام قال یا علی ثلاث لا تاخرها الصلوۃ اذا اتت والجنازۃ اذا حضرت والایم اذا وجدت لها کفوا (ترمذی بحواله مشکوۃ ص ۶۱)

قال ابوحنیفۃ اذا مات الانسان اول النهار فلا یقیلن الا فی قبرہ واذا مات آخرہ فلا یبیتن الا فی قبرہ، شیخ مرحوم به چیرۃ کتابونو کښے دی چه پس د جنازے نه کټ پورته کړی -

بسم الله الرحمن الرحيم

۸۱-سُوْرَةِ تَكْوِير مَكِّي دہ ۔

بعد اللهب و قبل الاعلیٰ دے

خلاصه: شپږ (۶) حالات د ابتدائے قیامت او شپږ (۶) حالات د حشر شواهد بر دعوٰی - دلیل وحی -

کوّرت - ۱- بے نوره شی - انکدرت - ۳- خړ شی -
سجرت - ۶- جوش او وهی - کشطت - ۱۱- سپین شی -
خُنّس - ۱۵- واپس کید ونکے ستو رے د شپے -
الجوار - ۱۶- برابر تلو نکے ستو رے د ورځے -
الکنس - ۱۶- پټیدونکے ستو رے د ورځے -
عَسْعَسَ - ۱۷- چه خوره شی -
تنفس - ۱۸- چه ساه واخلی - یعنی - والصبح اذا أسفر (مدثر-۳۴)
بضنین - ۲۴- بخیل - فاین تذهبون - ۲۶- تفریع ده -
ذکرا للعلمین - ۲۷- یعنی مخلوق ته خالق یادوی -
داکه داعی کاردے د مخلوق نه خوخالق هیر دے -
ختم شو تکویر بفضله تعالیٰ
۲۷- ۸ - ۱۴۰۱ ھ

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۸۲- سُوۡرَۃِ اِنۡفِطَارۡ مَکِّیۡ دَہٗ-۸۲

بعد النّٰزعٰت و قبل الانشقاق دے۔

خلاصه

خلوُر حالات د قیامت علی سبیل الترقی۔ زجر برائے منکرین۔ تخویف اخروی۔

بیان توحید علی سبیل الترقی ۔

فسوٰک۔۷۔ په بدن کښې۔ فعدلک۔ په خصلت کښې۔

(شاه عبد القادرؒ)

وما هم عنها بغآئبین۔۱۶۔ (۱) مراد کفار دی۔ تائید: اُولٰئك هم الكفرة الفجرة (عبس: ۴۲)۔ ع ۲ :۔ بل تكذبون بالدین (۹)

(۲) یا په دوی پخپل تدبیر سره نشی راوتلے کہ اللہ تعالیٰ ئے داوُباسی نو هغه بیله خبره ده۔

یوم لاتملک نفس الخ۔۱۹۔ دا بیان د توحید علی سبیل الترقی دے۔ په دے کښې نفی د شفیع قهری ده۔ نه چه شفاعت شرعی په نه وی۔ نور دے په مشرکانو چه ثابتوی شفاعت قهری۔

ختم شو انفطار بفضله تعا

۲۸ - ۸ - ۱۴۰۱ھ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸۳-سُوْرَةُ مُطَفِّفِيْنَ مَكِّيْ دَهٔ-۸۶

بعدالعنكبوت و قبل البقرة دے

خلاصه په ابتدا او انتهاء کښې زجر و ښ- او په درمیان کښې شکوه او تخویف اخروی- او بشارت-

سجين- ۷- مقام في ارض سابعة مستقر لاروا ح الكفار (ابن كثير)

عليين- ۱۸- مقام في سماء سابعة مستقر لارواح المؤمنين- (ابن كثير)

على الارائك ينظرون- ۲۲- (۱) الى النعم (۲) والى تعذيب الاعداء (۳) والى اشياء يشتهو نها فتحضرلهم (۴) والى الله تعالیٰ؛ تائيد؛ وجوه يومئذ ناظرة الى ربها ناظرة (قيمة؛ ۲۳) (كبير)

هل ثوب- ۳۶- اى قد ثوب- داد هَلْ اصلى معنىٰ دے او په استفهام کښې ئے استعمال کثیر دے- هل قام زيد- په اصل کښې أهَلْ دے همزه حذف شوے دے او معنىٰ ئے هَلْ ته پاتے شوے ده-

ختم شو مطففين بفضله تعالیٰ

۲۸- ۸- ۱۴۰۱ ھ

بسم الله الرحمن الرحيم

(۸۴) سُوۡرَةِ اِنۡشِقَاق مَكِّی دَه (۸۳)

بعد الانفطار و قبل الروم دے۔

خلاصه	تخويف اخروی - ترغيب الى الاعمال الصالحه۔ دَثبوت قيامت دَپاره شواهد - زجر براے مشركين۔

مسئله توحيد -

واما من اوتی كتابه وراء ظهره -۱۰- او په الحاقة: ۲۵: كښې دَيسار ذكر دے - په دے دواړو كښې منافات نشته - چه يسار دے هم وی او وراء ظهره دِ هم وی -

بما يوعون - ۲۳- هغه چه دوی جمع كوی -

غير ممنون - ۲۵- بے انتها -

ختم شو انشقاق بفضله تعالیٰ

۲۸ - ۸ - ۱۴۰۱ ھ

مراگر بگيرے با نصاف وداد   بنالم كه عفوه ام نه اين وعده داد

فسوف يحاسب -۸-
قال من حوسب يوم
عذب قالت عائشة
اوليس يقول عزوجل
فسوف يحاسب الخ
قال انما هو العرض
ومن حوسب عذب
۳۶۳ ص
۲۵

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۸۵-سُوۡرَةُ بُرُوۡج مَکِّیۡ دَهٔ-۲۷

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

بعد الشمس و قبل التين دے

خلاصه په دے سورة کښے درے دعوے دی۔

(۱) تا سو دَ عذاب الٰهی نه نشئ بچ کیدے۔

(۲) دَ حضرت حق جل مجده عذاب په ورځ دَ قیامت سخت دے

(۳) دَ دُنیا نه برعکس به په ورځ دَ قیامت مؤمنان شاهدان او کفار مشهود وی۔

باقی په سورة کښے دَ دوی متعلق آیات دی۔

والسماء ذات البروج -۱- جواب حذف دے۔ چه

والله من وراۤئهم محيط -۲۰- یعنی څنګه چه دَ آسمان نه نشئ وتے نو دَغسے دَ باری تعر دَ عذاب نه نشئ بچ کیدے۔

والیوم الموعود -۲- جواب محذوف دے چه ان بطش ربك لشديد -۱۲-

وشاهد ومشهود -۳- شاهد نه مراد کفار او دَ مشهود نه مراد مؤمنان دی په دنیا کښے۔ جواب ئے محذوف دے چه (کذلك نجزی الکٰفرین فی القیٰمة) یعنی په قیامت کښے به مؤمنان دَ کفارو دَ عذاب تماشا کوی۔ تائید: علی الاراۤئك ینظرون (مطففین: ۲۳) (شیخ رح)

عثمانی صاحب فرمائی چه "قتل اصحٰب الاخدود" جواب قسم دے یعنی دَ داسے مالک دَ ازمنوُاو دَ امکنوُ نه خلاف کو نکے واقعی ملعون دے۔

اخدود -۳- جمع دَ خد ده یعنی کنده ۔

قصه:- دَ ذونواس بت پرست بادشاه قوم حمیر یو ساحر وه هغه بادشاه ته اووے چه ماله یو عاقل هلک راولیږه چه سحر ورته اوښایم - نو عبدالله بن تامر مقرر شو۔ په لاره به دا هلک یو نصرانی راهب سره کیناستو نو کامیاب شو۔ یو ورځ یو ښامار لار بنده کړے وه۔ نو دَ هلک دَ لاسه هغه مړ شو۔ نو خلقو دَ دهٔ نه دعا غوښته او دهٔ به په شرط دَ اسلام دعا کوله - روند وزیر ته ئے دعا وکړه نو هغه جوړ شه۔ نو بادشاه ته نه پتوس اوکړ نو دهٔ حال بیان کړ۔ نو دغه بادشاه اُووے چه تا لره بغیر زما نه بل خدائے شته نو وزیر اُووے (ربّی وَ ربك الله) نو بادشاه دغه وزیر مړ کړ - او راهب ئے هم مړ کړه او دَ هلک سره ئے فوج روان کړ چه دَغرٔ دَ سره ئے ارتا وُکړی نو هلک اُووے (اللّٰهم اکفنیهم بما شئت) نو فوج هلاک شه او هلک واپس راغے۔ نو بادشاه ورته اووے چه فوج څهٔ شو نو هلک اووے چه (کفانیهم الله) نو بیا ئے دریاب ته او لیږه نو فوج غرق شه او هلک واپس راغے نو بادشاه ته ئے اوویل چه ټول قوم جمع کړه او زما غشے او لیږه او واخله او اووایه (بسم الله رب الغلام) نو ما به مړ کے نو بادشاه دا سے کارا وکړ او هلک ئے شهید کړ۔ نو ټولو خلقو اُووے چه (آمنا برب الغلام) نو بادشاه کندے اوکنلے او بُت ئے قائم کړ چه څوک بت ته سجده کوی نو هیڅ کیږئی به ورنه او ورته به ارتا ویږدی۔ یوه ښځه راغله دَ هغې بچے ئے او ورته ارتا وُکړ نو بچی دَ اور نه آواز اوکړ اَیٔ راځه دلته باغ دے نو مورئے هم پسے ټوپ کړه او بیائے شروع کړو نو بیا نو کرانو خلق دَ اور نه منع کول

الذی له ملك السموٰت والارض - ۹ - دَ مسئلے توحید علی سبیل الترقی ده - فعال لما یرید - ۱۶ - یعنی هر څه کولے شی - فی لوح محفوظ - ۲۲ - محفوظ دے دَ تغیر نه - او محفوظ دے دَ فهم دَ بد عتیانو او دَ مشرکانو نه یعنی مشرک په نه پوهیږی (لایمسه الا المطهرون: واقعه: ۷۹) ختم شو بروج بفضله تعالیٰ -
(۲۹-۸-۱۴۰۱ھ)

بسم الله الرحمن الرحیم

۸۶-سورة طارق مکی دہ-۳۶

بعد البلد وقبل القمر دے۔

خلاصه پہ ابتدا کښے تخویف اخروی او د ثبوت قیامت د پاره شاهد او پہ درمیان کښے دلیل عقلی او د حشر متعلق دوه (۲) نمونے پہ آخر کښے یو اعلان دے چه د هغه تعلق د ټول مضمون د قیامت سره دے۔

فمهل الکفرین -۱۷- مبدل منه -

امهلهم الخ- بدل دے

ختم شو طارق بفضله تعر

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۸۷- سُوۡرَۃِ اَعۡلٰی مَکِّی دَہ - ۱۹

بعدالتکویر و قبل اللیل دے

فائدہ :- دَ سورۃ اعلیٰ نہ تر اٰخرہ پورے اھم دَوَہ[۲] مضامین دی توحید[۱] لہ او تزھید[۲] من الدنیا باقی مضامین دَ دوی تابع دی - لکہ تخویف دنیوی و اخروی یا تسلّی یا زجر یا شکوہ وغیرہ -

خلاصہ: دَ توحید دَ پارہ دَوَہ[۲] دعوے چہ غیب[۱] دان خاص باری تعالیٰ دے او کارساز[۲] ھم خاص باری تعالیٰ - او دَ ھرے دعوے دَ پارہ انعام - تزھید من الدنیا او تخویف اخروی او بشارت او پہ اٰخر کښے دلیل نقلی از کتب سابقہ -

سبح اسم ربک الاعلیٰ - ۱- دا مسئلہ رچہ نوم دَ خدائے پاک دے د شرکاء نہ یعنی پہ بل اسم کښے برکت نشتے) پہ واقعہ او حاقہ او پہ دے سورۃ کښے مذکور دہ -

والذی قدر فھدٰی -۳- دَ ھر سړی دَ کال اندازہ ئے مقرر کړے دہ بیائے ورتہ دَ حاصلولو لار ښودَلے دہ (شاہ عبدالعزیزؒ)

و نیسرک للیُسرٰی - ۸- پہ دَمہ دَمہ بہ او دَرسوؤ تا اسانئ تہ یعنی پہ داعی بہ ورځ تر ورځے اسانی راځی پہ خلاف دَ مخالف نہ -

فذکر ان نفعت الذکرٰی - ۹- زاریت ۵۵ کښے اعلان دے " فذکر فان الذکرٰی تنفع المؤمنین " نو تبلیغ عام دے لاتمام الحجۃ او وعظ خاص دے پہ موضع دَ انابت پورے - یعنی یو خصوصی دعوت دے نو دا خاص دے - او بل عمومی دے نو ھغہ عام دے (عثمانی)

سیذکر من یخشٰی - ۱۰- یعنی انابت وال چہ دَ اللّٰہ تعالیٰ نہ یرېږی نو ھغہ نصیحت قبلوی : تائید؛ ھدی للمتقین (بقرہ: ۲) او دَوَیم تائید

لہ دلتہ دَ نفی دَ شرک فی التصرف اعادہ دہ چہ مسئلہ اصلی دَ قراٰن دہ او دَ بسم اللّٰہ نہ شروع دہ لو دا مراعات النظیر شو ۱۲

۱۲ ۱۲

الا تذکرۃ لمن یخشیٰ (طٰہٰ : ۳)

ثم لا یموت فیہا الخ - ۱۳ - چہ خاتمہ ئے اوشی او نہ بہ ئے ژوند د ارام وی -

واذکراسم ربہ فصلیٰ - ۱۵ - د امام صاحبؒ پہ مذہب تکبیر اولیٰ شرط دے ځکہ چہ صلیٰ پے معطوف دے او عطف مغائرۃ غواړی - او د کل جزء مغائرۃ پہ عطف بالفاء کښے نہ کافی کیږی - ځکہ چہ فاء د پارہ د تعقیب دہ - او پہ کل جزء کښے تعقیب نہ وی - نو بیان د امام شافعیؒ صاحب صحیح نہ شو چہ دا عطف د کل دے پہ جزء باندے (صداد حاشیہ ھدایہ اولین)

حضرت شیخ علیہ الرحمۃ فرمائی چہ معنی دادہ چہ یاد کئی نوم د باری تعالیٰ نو بیا دعا او غواړے -

صحف ابراھیم و موسیٰ - ۱۹ - دا روایت ضعیف دے چہ د موسیٰ علیہ السلام لسں صحیفے وے علاوہ د توراۃ نہ -

ختم شو سورۃ اعلیٰ بفضلہ تعالیٰ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۸۸-سُورَةِ غَاشِيَةٌ مَكِّي دَےْ-۶۸

بعد الزاريٰت و قبل الكهف دے

خلاصه تخويف اخروى يعني چه څو کتوحيد نه مني نو دَ هغه دَپاره عذاب دے- او بشارت - په درميان کښې څلور نمونے دَ بشارت- په هغے تفريع په اخير کښې تسلي ده

(موضوع ئے تخويفِ اخروى ده)

الغاشيه -۱- قيامت ته غاشيه وائي ځکه خلق پټوى پټيلو

(هو الموسره -

(افلا ينظرون - ۱۷ - په اُوبښ کښې انقياد او په آسمان کښې نفع رسانى او په غرونو کښې استقلال - او په زمکه کښې تواضع دے-

دا صفات دَ کاميابئ دى-

ختم شو سورة غاشيه بفضله تعر

عمر رضى الله عنه يو راهب وليدو نو صفته وجړل نو چا ورته اُووے چه دا بنو راهب كافر دے، نو عمر رض اُووے چه ځکه جاړم چه دوے ګمان کړوے او دوزخ ته به هم ځی اُوکړا ايت ئے ولوستو وجوه ۱۰ ځ ۲ (ازالة الخفا) ص ۳۴۲

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۸۹- سُوۡرَۃُ فَجۡر مکی دَے - ۱۰۰

بعد اللیل و قبل الضحیٰ دے

خلاصه موضوع اهانت حبِّ مال - په ابتدا کښے بیان دَ اوقات دَ قبلید و دَ دُعا چه په دے اوقات کښے دَ باری تعرش دُعا اوغواړه - او بیانِ مرض چه انسان مریض دے - چه دُنیا ته عزت وائي او چه دُنیا نه وی نو دا ورته بے عزتی ښکاری - او دَ یتیم قدر نه کوی - او دَ غریب دَ پاره چنده نه کوی - او میراث خوری - نو څکه په دے اوقات کښے دَ خدائے تعالیٰ حاجت نه غواړی - نو دے به هلاکیږی - لکه عادٌ او ثمودٌ او فرعون -

او سببِ مرض چه محبت دَ مال دے او علاج مرض چه دَ قیامت تصور دے - نو چه علاج ئے او شو نو ورته ترغیب ور کوی اعمال صالحو[1] ته چه ما وا خله - چه بادشاه دَ سړی شو - نو ټول حکومت دَ دهٔ شو - لکه ایاز دَ تالاے په وخت دَ سلطان محمود خدمت ته ولاړ وه او نور خلق ملغلرو پسے لاړه -

(بیت بوستان)

۱. بدو گفت اے دلبر پیچ پیچ — زیغما چه آوردَ ئی گفت هیچ

۲. من اندر قفائے تو میتا ختم — زخدمت بیغما نپر دا ختم

ختم شو سُورۃ فجر بفضله تعالیٰ

---

[1] قال الله تعالیٰ یا ابن آدم تفرغ لعبادتی املاً صدرک غنی وَاسد فقرک وان لا تفعل املأ یدک شغلا ولم اسد فقرک (مشکوۃ ص۴۴۷)

(۱) دته ئے او وے چه اے دلبره کورت وو په دوټن نه دِ څه راوړه صغ او وه هیڅ نه - ۲- څه ستا دِ خدمت کښے وم دغه ته په نوت مشغول نه شو -

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۹۰-سُوۡرَةِ بَلَدۡ مَكِّي دَهٔ-۳۵

بعد قٓ و قبل الطارق دے

خلاصه

موضوع تزهید من الدنیا -
په ابتدا کښې دَمشقت دنیوی دُوَه شواهد - چه دُنیا دَخوشحالۍ ځائے نه دے مکیٓ معظمے ته اوګوره چه دَدین مرکز دے او فصل او باغ په کښې نشته - او پلار او ځوئ ته اوګوره چه تول خفه دی - نو دَ دنیا سره محبت مه کوه - او مصرف صحیح کښې مال خرچ کړه - خو چه ایمان ورسره وی -
او زجر چه دوی خودَ اسلام په مقابله کښې مال خرڅوَئ ماخوورلره ژبه ورکړے ده او خیراو شرئے ورته خودلے دے - په اخیر کښې تخویف اخروی - او بشارت دے -
ذی مسغبة -۱۴- په ورځ دَلوږه کښې - یقال سغب الرجل اذا جاع رتسهیل)
ذا متربة - ۱۶- چه په خاوروکښې پروت وی دغربت دَ وجهې نه -

ختم شو سُورة بلد بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

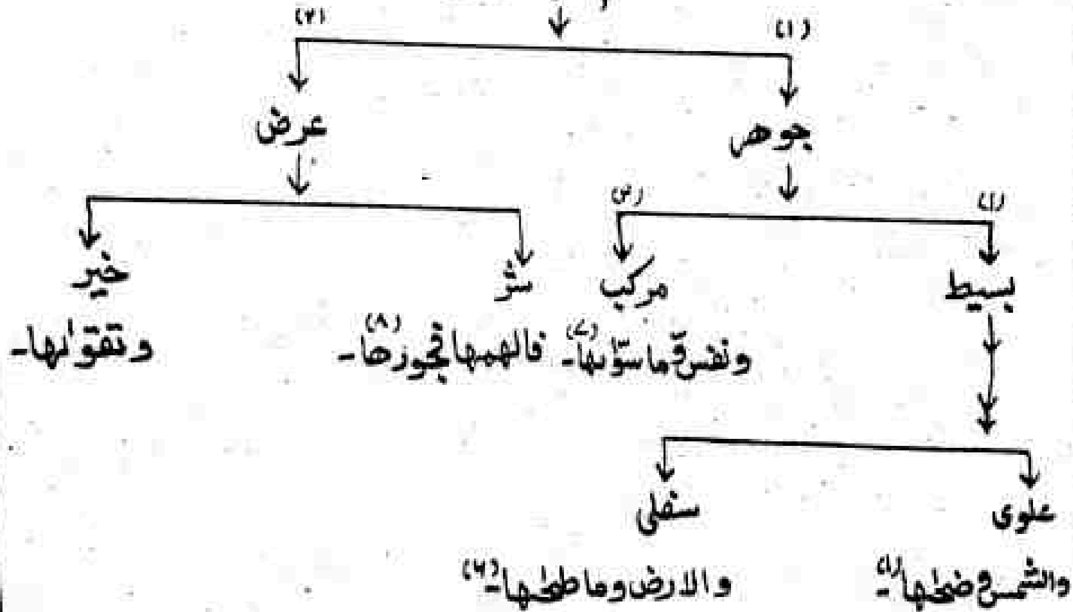
۹۱- سُوْرَةُ شمس مکی دے ۲۶

بعد القدر و قبل البروج دے۔

خلاصه موضوع التفرقه فی الاعتقاد -

د دے د پاره خلور شواهد (۱) نمر (۲) ورځ (۳) آسمان (۴) متقي دا شواهد د اعتقاد د موحد دی یعنی اعتقاد د موحد پشان د نمر او د ورځ او د آسمان او د متقي دے -

او اعتقاد د مشرک پشان د ورځے د قمر او د شپے او د زمکے او د فاجر دے -

رحقانی) یعنی دا ټول اشیاء د الله تعالیٰ دی -

فدمدم علیهم - پس هلاکت ئے نازل کړه په دوی باندے -

ختم شو سورة شمس بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۹۲- سُوۡرَۃُ لَیۡلٍ مَکِّیۡ دَہ ۹-

****

بعد الاعلیٰ و قبل الفجر دے

خلاصہ موضوع ئے التفرقہ فی الاعمال دہ - دَ دے دَپارہ دوہ[۲] شواھد چہ عمل دَ مؤمن پشان دَ ورځے اوسپړی وی او عمل دَ مشرک پشان دَ شپے او دَ ښځے وی- باقی تخویف اخروی او بشارت دے- مقابلات- اعطیٰ[۱]، تقویٰ[۲]، صدقہ[۳]، سرّی[۱]، بخل[۱۲،۵]، استغنا[۲] کذب[۳]، عسرٰی[۴]-

الا ابتغاء وجه ربه الاعلی - ۲۰- ای لکن فعل ذالک ابتغاء الخ بلال رضی اللہ تعالیٰ عنہ دَ امیّہ ابن خلف مرئ وہ - او پہ عذاب وئے نو ابوبکرؓ ورتہ اووے چہ دے مہ پہ عذابوہ نو حغہ اووے چہ خپل قیمتی مرئے نسطاس راکہ- نو دَہ نسطاس ورکہ او بلال صاحبؓ ئے آزاد کہ- نو خلقو اووے چہ دَ بلال صاحبؓ پہ ابوبکرؓ باندے انعام وہ نو باری تعالیٰ فرمائی چہ دَہ دا کار کړے دے دَ پارہ دَ رضا دَ باری تعالیٰ -

ختم شو سورۃ لیل بفضلہ تعالیٰ

ئے دے پہ بدرکښے مردار شوے دے دَ انصارو دَ لاسہ او اُبَیّ بن خلف پہ احد کښے دَ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام دَ لاسہ مردار شوے دے ۱۲ مہ دا مرئ یہودی وو - تن سپید و دل سیاہ ہستش بگیر در عوض وہ تن سیاہ و دل منیر یعنی سپین کافر مرئ واخلہ او تور مسلمان ئے ورکړہ-

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

۹۳- سُوْرَةِ ضُحٰى مَكِّى دَه - ۱۱

بعد الفجر وقبل الم نشرح دے

خلاصه موضوع تسلی ده- دوه شوا هد دَ دے دَ پاره یعنی شپه اوورځ دادلیل دَ رضا یا دَ خفگان نه دی - درے (۳) انعامات او پیا هغے تفریع ده-

فترضیٰ - ۵- نو نبی علیه السلام اوویل چه زهٔ نه راضی کیږم ترڅو چه ځما یو امتی په دوزخ کښے پاتے نه شی - نو جبرائیل علیه السلام راغے او اووئے وے چه باری تعالیٰ فرمائی (سنرضیک فی امتک ولا نسؤک) (خازن)

یتیما - ۶- ای بے کس یعنی پلار دے وفات شو نو مور ته پاتے شو - نو چه مور دے مړه شوه نو نیکه ته پاتے شو - او چه نیکه دے مړشه نو تره ئے پاتے شو - او چه تره ئے مړ شو نو انصارو دَ مدینے خدمت دَ نبی علیه الصلوٰة والسلام شروع کړه - دا انعام اوّل دے-

ضالا - ۷- متحیّر یعنی دَ دین تفصیل در ته معلوم نه وه - تائید: ما کنت تدری ما الکتاب ولا الایمان (شوریٰ: ۵۲) دا انعام ثانی شو-

عائلا - ۸- ای فی العلم - دا انعام ثالث دے-

فاما الیتیم الخ - ۹- تفریع ده په انعام اول باندے-

واما السائل الخ - ۱۰- تفریع ده په انعام ثالث باندے-

واما بنعمة ربك - تفریع ده په انعام ثانی باندے- په طور دَ لف و نشر غیر مرتب سره-

ختم شو سورة ضحیٰ بفضله تعالیٰ

اذا لا ارضیٰ وواحد من امتی فی النار

شان نزول څه زمانه وحی بنده شوه نو کافرانو اوویل چه باری تعالیٰ دَ دهٔ نه خفه دے -

بسم الله الرحمن الرحيم

۹۴- سُورَةِ اَلَمْ نَشْرَحْ مَكِّي دَه -۱۲

بعد الضحیٰ وقبل العصر دے

خلاصه

موضوع تسلی - بیان انعاماتِ ثلاثه برائے تسلی۔

تفریع په دوی بانډی - په آخر کښې ترغیب دے تبلیغ ته۔
یعنی انشراح[۱] او وضع دَ وزر[۲] او رفعه دَ ذکر[۳] ما کړیده - نو دَ غسې
دنیاوی تکالیف هم لرے کولے شم - خو ته تبلیغ له زور ورکه او کله چه
وزګار شے دَ تبلیغ نه نو بیا عبادت له زور ورکه۔

وزرک - ۲ - شرک دے ستا نخکے نه پرے نخود - رشیخ[۱] نزول
وحی ورته آسان نه شوه چه حقه سخته وَه په تا بانډی - ذمه واری[۲] دَ
رسالت ورته آسانه شوه - امورِ[۳] مباحه درته معاف شو - اګر چه
ستا دَ شان سره مناسب نه وو - تقاضی[۴] کمالاتِ عالیه او ترکیب جسمانی
تے نه مانع وه دا الله تعالیٰ فضل او کړو او کمالات حاصل شو (عثمانی)

ذکر - ۴ - مسئله توحید چه تے بیا نه وے -

ان مع العسر الخ - ۵ -

(بیت)

اذا اشتدت بک البلوی ففکر فی الم نشرح ؛

فعسر بین یسرین اذا فکرته فافرح ؛

(نور الانوار)

ختم شو الم نشرح بفضله تعالیٰ

له چه پکښے
تعلق وه دَ
خلقو سره
او نبي علیه السلام
ته خو خلوت
پسند وه چه
پکښے تعلق وه
دَ پیدا کړے خالق
سره نو باری
تعالیٰ فضل
اوکړو چه
خلوت کښے
ورته خلوت
حاصل شو
یعنی دَ اعضاء
تعلق دَ خلقو
سره او دَ قلب
تعلق دَ خالق
سره ۱۲ ۱۲ ۱۲

بسم الله الرحمن الرحيم

۹۵-سورة تين مكي دے-۳۸

بعد البروج وقبل القریش دے

خلاصه موضوع تذهید من الدنیا - دلائل نقلیه (۳) از ابراهیمؑ وعیسیؑ وموسیؑ - او دلیل وحیٔ تفریع پہ جواب قسم - او پہ اخر کښې دلیل عقلی برائے ثبوت قیامت - یعنی انسان لره باری تعالیٰ ښهٔ استعداد ورکړے دے - ابراهیم ؑ او عیسیؑ او موسیؑ او محمدؐ علیهم الصلوة والسلام تہ اوګوره چه دوی ۍ استعداد نہ کار وا غستہ - او چا چہ خپل استعداد خراب کړه نو هغوی خکته لاړه - نو ضرور به یوه ورځ ۍ فیصلے راځي ۍ دے دواړو ټولو متعلق - ځکه چه احکم الحاکمین شتے -

(تائید) پہ تورات کښې دی چہ الله (دین ۍ خدائے تعالیٰ) ۍ طور نہ راغے - (موسیؑ) او ۍ ساعری نہ (بیت المقدس) او ځلید او ۍ فاران نہ (مکه معظمه) خورشو -

تین - ځائے ۍ هجرت ۍ ابراهیم ؑ -

زیتون - مولد عیسی ؑ -

طور - ځائے ۍ وحیٔ ۍ موسی ؑ - البلد الامین ځائے ۍ وحیٔ ۍ نبی علیه السلام -

ختم شو سورة تین بفضله تعالیٰ

بسم الله الرحمن الرحيم

۹۶-سُوْرَةِ عَلَق مَكي دہ ۱-

قبل القلم وليس قبله سورة -

موضوع قراٰن لوستہ -

خلاصه

پہ ابتداء کښې ترغيب دے قرأۃ د قراٰن تہ پہ درمیان کښې زجر دے برائے منکرین پہ آخر کښې مسئلہ توحید دہ یعنی قراٰن لوله د معاندینو پرواہ مہ ساتہ - بے د کسیه هم باری تعالیٰ علم زدہ کوَلے شي - د قراٰن پہ لوستو سرہ توحید پہ زړہ کښې مضبوطیږي -

قِصّه:- پہ اول کښې بہ نبي علیه الصلوٰة والسلام پہ خلوة کښې وہ ۸ ټو پہ غار حرا کښې وہ چہ جبرائیل علیه السلام راغے چہ اقرأ - نو نبي علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چہ مَا أنا بقارئ نو هغه بنی ۲ اونیوہ (رفضمنی ضمة شدیدة) دا پنځه ۱۱ یا تونه نبي علیه الصلوٰة والسلام ته راغله او دے ۳ واپس راغے خدیجے ته چہ زَمِّلُوني (لقد خشیت علی نفسي) نو ورقه ابن نوفل پسے دوی لاړہ هغه نصراني راهب وہ - هغه اووے ما هغه ناموس دے چہ پہ موسیٰ ۴ با ندِ راغلیه ہے - ارمان چہ زۀ ستا د هجرت پہ وخت کښې وے - نو نبي علیه الصلوٰة والسلام اووے چہ ما یہ اوباسی - نو هغه اووے چہ دا سے کلام چہ چا پیش کړے دے نو د هغه سره دشمنی شوے دہ پہ اقرأ باسم ربك سره نبي علیه الصلوٰة والسلام نبي شو او دړے میاشتے وحئ بند شوہ -

بیا یا ایها المدثر نازل شو نو نبي ۴ رسول شو (علامه برزنجي ناقل تاریخ اسلام ص۲۶) او وحئ شروع شوہ -

۸ اورشتو نو خوبونہ ہے لیدل -

اقرأ باسم ربك الخ۔ ۱۔ دلته چونکه مقصود قرأة دے نو ځکه قرأة مقدم شو۔ یا د قرأة معنی ده اوجد القرأة۔ او د باسم ربك متعلق مقدر موخر دے۔

أرأیت ان کان علی الهدیٰ۔ ۱۱۔ نو دا یو فقه وے۔ ارأیت ان کذب و تولی۔ ۱۳۔ نو ځائے ئے خه اوکړه۔ (شاه عبد القادرؒ)

یا الم یعلم بان الله یری۔ ۱۴۔ جزاء ده کوم دوا ئو۔ (شیخؒ)

لنسفعا۔ ۱۵۔ نون ساکنه لیکلے شوے دے په صورة د تنوین سره د اکتابة شاذه عثمانیه دے۔

سندع الزبانیة۔ ۱۸۔

قصه:۔ نبی علیه الصلوٰة والسلام نماز کولو۔ ابوجهل ورته اووے چه ما تا ته نه دی ویلی چه سجده مه کوه۔ نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے په زوره چه ما د خدائے تعالیٰ بندګئ ته پریږده۔ نو ابو جهل اووے ز تهدد دی وانا اکثر اهل الوادی نادیا لاملأن هذا الوادی ان شأت خیلا جردا ورجالا مردا) نو باری تعالیٰ ورلره جواب ورکړ چه زه به هم خپل ز بانیه ملائك طلب کړم۔

ختم شو سورة علق بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۹۷- سُوْرَۃِ قَدْر مَکّی دَه -۲۵

= بعد عبس وقبل الشمس -

خلاصه موضوع بیان عظمت قرآن ده -

یعنی قرآن ضرور لوله - دومره لوئے کتاب دے

چه دَده دَ نزول دَ وجے نه هغه شپه دومره برکتی شوے ده

چه دَ زرو شپو نه بهتر ده -

په دے کښے دَ ټول کال فیصلے کیږی - او شروع دَ دے کارکیږی

دَ شعبان دَ پنځلسے شپے نه - هغه هم څه شپه معین ده او دا غیر

معیّن ده کیږی خو په رمضان کښے ده ځکه چه -

شهر رمضان الذی انزل فیه القرآن - ربقره : ۱۸۵)

او غالب وجود ئے په اخیری لسو کښے دے - بیا په طاق کښے

بیا په درویشتمه او ویشتمه کښے - او په نوویشتمه کښے -

تحقیق دا دے چه دا شپه دائره ده په رمضان کښے او محروم

تے نه هغه دی چه هغه په دے شپه کښے هیڅ عبادت او نه کړه -

ختم شو سورة قدر بفضله تعالیٰ

من کل امر سلام رسم (دَ هر آفت نه آمان ده) (ابن عباس رض)

دعا لیلة القدر

اللهم انک عفو تحب العفو فاعف عنا یا غفور قالہ العائشة لیلة العزة . نزول الملائکة لیلة التفیق ، کثرة الملائکة لیلة التقدیر ۲ حاشیه بخاری (فتح)

سمانی قال نعم فبکی۔ (بخاری ص۳۷)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۹۸- سُوْرَةِ بَيِّنَه مَدَانِیْ دَے - ۱۰۰

بعد الطلاق و قبل الحشر دے

خلاصه شکوه برعنا د کفار و تخویفِ اُخروی

لم یکن الذین کفروا الخ - ۱-

سوال :- (۱) حتّٰی لپاره د انتهٰی دے نو کفر د دوی به پسه راتلو د رسولؐ ختم شی - او د وستو فرمائی « وما تفرق الخ - لم - چه کفر د وی روستو د راتلو د رسولؐ نه کړے دے -

(۲) تأتیهم - صیغه د مضارع دلالت کوی چه دد وازه د رسالت بنده نه ده -

جواب :- (۱) حتّٰی تاتیهم الخ - معنی وان اتتهم البینة -

(۲) منفکین عن ذکر محمدؐ صلے الله علیه وسلم بالمناقب؛ تائید: وکانوا من قبل الخ (بقرة: ۸۹) (رازی)

(۳) کفار د کفر نه واپس کیدونکی نه وو ترڅو چه راسے انتظام نه وی شوے - نو چه انتظام اوشو نو دوی خهٔ کافر شو - لکه ویلے شی « لم تکن منفکا عن الفسق حتی توسروما غمس رأسك فی الفسق الا بعد ایسار - امام واقدی صاحب فرمائی داسخت آیات دے (خازن هو مختار الشیخؒ)

ختم شو سورة بینة بفضله تعالیٰ

لے شیخ مرحوم فرمائی چه مشرکانو خود نبی علیه السلام صفت نه دے کړے بعض د صفت کړے وی په تأثر د یهود و سره (غرائب)

- - - - - -

شر البریة (۶) شر من السراق لانهم سرقوا من کتاب الله صفت محمدؐ وشر من قطاع الطریق لانهم قطعوا طریق الحق وشر من الجهال لان الکبر مع العلم کفر عناد فیکون اقبح (کبیر)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۹۹- سُوْرَةِ زِلْزَال مَدَنِیْ دَہ- ۹۳

بعد النسآء و قبل الحدید دے-

خلاصه تخویف اخروی و بشارت-

انقال - ۲- اموات واموال - اشتاتا - ۶- تائید: یوم نحشر المتقین الی الرحمٰن وفدا - ۸۶- ونسوق المجرمین الیٰ جهنم وردا (مریم، ۸۶)
فمن یعمل - الخ - ۷- کہ حبطہ شوی نہ وی یا پہ دنیا یا پہ آخرۃ کښے یا د پہ حق د مؤمن کښے دے خاصتہ- نو مقابل ئے پہ حق د کافر کښے د خاصتہ-

(حقانی) ختم شو سورۃ زلزال بفضله تعالیٰ

بیض الوجوه - احسنین - سود الوجوه - خوزین - ذات الیمین - ذات الشمال - اشتاق ئے

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۰- سُوْرَةِ عَادِیَات مَکِّیْ دَہ- ۱۴

بعد العصر و قبل الکوثر دے

خلاصه شکوه بر ظلم کفار- مرض چه خلاف دے د مولیٰ نه سبب مرض چه محبت د دنیا دے- علاج د مرض چه یاداشت د قیامت دے- اسونه زغلول په دے وخت کښے دلالت کوی د انسان په ظلم باندے رشیخ)
حیوان لا یعقل د خپل مولیٰ خبره منی په خلاف د انسان نه چه سره د عقل د خپل مولا خبره نه منی-

(عثمانی) ختم شو عادیات بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰۱- سُوۡرَۃِ قَارِعَۃ مکی دہ - ۳۰۰

بعد القریش و قبل القیمۃ دے -

خلاصہ | تخویف اخروی و بشارت -

یوم یکون - ۴ - ای تقرع - کالعھن - ۵ - رنگدار دے وہے - المنفوش - ویشلے شوے - کالفراش - پرپرکی -

ختم شو قارعۃ بفضلہ تعالیٰ

ماھیہ ئے
(۱) ها د سکتہ خفیفہ
دی او د ماھیہ
سفیفہ دا خو
فاصلہ پہ نفس
ماکیږي ده ۳
(روښیال مولانا صاحب)

قاطر ۳۷

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۱۰۲- سُوۡرَۃِ تکاثر مکی دہ - ۱۶

بعد الکوثر و قبل الماعون دے -

خلاصہ | تزھید من الدنیا و تخویف اخروی -

التکاثر - ۱ - کثرت مال - حتی زرتم المقابر - (۱) د عبرت د پاره چہ زۂ بہ مړشم - او زیارت د قبورو د دریو خبرو د پاره وی - تزھید[1] - یاد مرگ[2]، دعا مړوته[3] - نه ده مړو ته -
(۲) یا ترمرگ پورے - (۳) یا چہ مړی شمار کړه تاسو د تکاثر د پاره (۴) یا تاسو زیارت د مړو او کړه د پاره د کثرت د مال - یعنی زیارت تو خوته لاړی چہ مال ترینه او غواړی یا حلتہ سال او غواړی د الله تعالیٰ نه -

ختم شو تکاثر بفضلہ تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۳- سُوْرَةِ عَصْر مَکِّی دَه - ۱۳

بعد الم نشرح و قبل العادیات دے

خلاصه تزهید من الدنیا - دَ کامیابیٔ اصُول(۱) - ایمان - عمل صالح - دعوت دَ ایمان(۳) - او ترغیب(۴) برائے دعوت -

والعصر - ۱- نمازِ عصر مراد دے چه جمع کیږی په کښے ملائک دَ لیل او دَ نهار - یا مطلقا زمانه چه بادشاهانو ته او کوره او س تش تور لاس دی - او خلقو خزانے جمع کړے او لاړه تے نه - یا زمانه دَ حضور صلے الله علیه وسلم ده چه وخت کم دے او ثوابونه زیات دے - دلالت کوی چه انسان په خساره کښے دے - چه په دے اعلیٰ وخت کښے دَ الله تعالیٰ بندگی نه کوی -

نبی علیه الصلوة والسلام فرمائی چه ستاسو او دَ مخکښے امتونو مثال داسے دے لکه چه یو سړی مزدوران مقرر کړه تر ظهره پورے په روپئ روپئ نو یهودو عمل وکړ تر ظهره پورے په روپئ - او نصاریٰ تر عصره پورے په روپئ روپئ - بیائے اعلان او کړ څوک به دَ عصر نه تر مغرب پورے عمل وکی په دوه روپئ - نو تاسو هغه کسان یئ چه عمل موکم دے او اجر موزیات دے - دا هغه یهود او نصاریٰ دی چه په خپله خپله زمانه کښے وُو او په بل روایت کښے راځی چه دوی خپله مزدوری پریخووه نو دا هغه دی چه په زمانه دَ نبی علیه الصلوة و السلام کښے وُو -

ختم شو سورة عصر بفضله تعالیٰ

صحو الکنوز لا نفسهم و ترکوها کما هی - یا رشا بانو تم خوری وس تش تر دی نیښے دوی سرة خم هم الا القبور و ادرس فیها عظام بالیهم -

مثل کیذ ظهر ۳:۳۰ عصر ۲:۳۰ مثلیه کیذ ظهر ۲:۳۰ عصر ۲:۳۰ ۱۸ او دینا لا حتی ذہ - ختل - ۳۰۰۳۰۳-۲ مثلین ۵-۳۰۰۵-۲ ابرد و ظهر فی الثلول ۱۲

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۴- سُوْرَةُ هُمَزَةٍ مَكِّي دَهٔ - ۳۲

****

بعد القيٰمة وقبل المرسلات دے-

خلاصه تزهيد من الدنيا- او په تخويف اخروى كښے بيا ښيږى اسباب[۴] دَ خسران-

همز[۱]- ۱- روسته عيب لږه ول- لمز[۲]- ۲- مخامخ بدى ويل- الذى[۳] الخ- ۳- بخل- يحسب[۴] الخ- چه مال به ماسره وى- مؤصدة- ۸- مطبق- ممدده- ۹- اوږدے-

ختم شو سورة همزة بفضله تعالىٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۵- سُوْرَةُ فِيْلٍ مَكِّي دَهٔ - ۱۹

****

بعد الكافرون وقبل الفلق دے

خلاصه تزهيد من الدنيا وتخويف دنيوى يعنى څوک چه دينى مركز وراندوى نو نچپله به هلاک شى- نو په دنيا غرور مه كوئ- او كه دينى مركز عداوت پريدئ ورنه به اخرت كښے به هم عذاب دردناک ملاؤ شى دا اعلان دے دَ سورة همزة او دَ دواړو عذابونو نه بچاؤ راځى په اصول دَ سورة عصر ورته

قصه:- ذو نواس باد شاه دَ يمن چه شل زره ۲۰۰۰۰ نصارىٰ مړه كړه نو دوس سوے انجيل قيصر روم ته ورُوړه هغه قاصد راوليږه دَ حبشو باد شاه پسے چه دَ ذو نواس سركوبى اوكړ

هغه دوه[۲] افسران ابرهه[۱] او ارباط[۲] یمن ته او لیږل او ذونواس ئې هلاک کړ - بیا د دوی په مینځ کښې خلاف راغې نو دوی میدان ته را غله. نو ارباط په ابرهه حمله اوکړه او بوږنې ئې کړه - نو د هغه مرئ عتوده ارباط لره مړ کړ[۸] او که ابرهه علاج وشه - نو ده د استقلال دعوه وکړه - نو نجاشي اووے چه زه به د ده سر پائمال کړم او د هغه وطن به هم پائمال کړم - نو ابرهه د سر ویښته او د وطن خاوړے او لیږلې چه دا پائمال کړه او تائب شه - نو نجاشي دے په یمن والی مقرر کړه - نو د حج په ورځو کښې به خلق حج له تله نو ده په یمن کښې کرجه تیاره کړه - او اعلان د حج ئې اوکړ خو عوام نه را تله - او بعض کسانو د عرب د دغه کرجے توهین ئے هم اوکړه په دے ابرهه خفه شو او د بیت الله د وران ولو اراده ئے اوکړه - شپیته زره فوج ئې تیار کړه او دیارلس[۱۳] هاتیان او یو محمود نام فیل چه ډیر طاقتور وه ئې دائې روان کړه -

ذونفر د ذونواس رور وه هغه په مقابله کښې فیل شو - فضیل مقابله اوکړه خو په دے شرط پاتے شو چه مونږ ته به لار خائے د طائف خلق راغې چه مونږ لات ته خه مه وایه مغمس مقام ته اورسیده هلته د عبدالمطلب دوه[۲۰۰] سوه اوخان فوجیانو واخسته او ده خپل افسر حناط او لیږه مکے معظمے ته چه مونږه تاسو ته څه نه وایو خو صرف بیت الله شریف ورانه وو -

عبدالمطلب د حناط سره راغې مغمس ته او د سپینس په ذریعه ابرهه سره مخامخ شو نو هغه تے نه تپوس اوکړ - نو ده ورته اووے چه زما اوښان تا سوا غستی دی - نو هغه اووے چه ته زما د ستر ږو وښارتاؤ شوے چه ته د بیت الله شریف سفارش نه کوے او او ښان غواړے نو ده ورته اووے چه (انی انا رب الا بل - وان للبیت ربا سیمنعه) -

اوارباط چا قوه - ۸ چه غه رسره

[۱] چه اودرے پکښے او نکاؤ او ننګی ئے پکښے هم اوکړه ۱۲

---

[۲] چه قلاته به ئے کوټو واچو لرېو هغه به ئے ورانه ولو ۱۲

نو هغه اووے (ما کان لیمتنع مني) نو دۀ ورته اووے (انت وذاک)
نو عبدالمطلب واپس راغے او اوښان ئے هدیه کړه د بیت الله شریف
او حلقه د بیت الله شریف ئے او نیوه او دعائے شروع کړه -
لا هم ان المرء یمنع رحله فامنع رحالك ۞ لا یغلبن صلیبهم ابدا محالك ۞
یا رب لا ارجو لهم سواکا ۞ یا رب فاحم عنهم حماکا ۞
بیا ئے خپل پښې او زنانه غږ و نو ته بو تلہ - نفیل چه آزاد شو نو فیل
پسے لاړ چه ابرک محمود وارجع حیث شئت فانك في بلد الله الحرام[1]
نو فیل شو را و کړ او څنګل ته لاړ او په فوج پسے ابابیل راغله او کوله
باری پرے شروع شوه - نفیل وائی چه زه خوشحاله شوم او په څان هم یریدم
حمدت الله اذ ابصرت طیرا ۞ وخفت حجارة تلقی علینا
فکل القوم تسئل عن نفیل ۞ کان علی للحبشان دینا
او دوی شو رجو ړ کړه چه این المفر واین نفیل نو هغه او وے -
این المفر والاله الطالب ۞ والا شرم المغلوب لیس الغالب
ابرهه او تختیده نو په خسعم مقام کښے د مرغی د ښچي پشان مړ شو
او ابو یکسوم وزیر نجاشی بادشاه ته او رسید هغه ترے تپوس او کړ
نو دۀ ورته اووے چه فوج هلاک شو وے چا هلاک کړ- وے چه
مرغان راغله وے چه څنګه مرغان وو- نو دۀ ورته او وے چه دا سے
مرغان وو- د پاسه د سر ئے مرغۍ ته اشاره وکړه او هغه پرے
کیڼئ ارتاوه کړه او هلته مړ شو-
عائشه صدیقة رض فرمائی چه ما سائیس او قاید د فیل لیدلی
وو- ړاندۀ وو په صفا او مروه با ندې ناست وو- پیسے ئے غوښتے
مشرکان وو-

په دغه کال مره غوبی او شو په ۞ عربو کښے او ننګئ را
او ختے په خلقو باندې -

اصحاب الفیل - ۱- د صاحب اضافت کبری ما فوق ته فیل کړوی

[1] نو هغه سر ښکته کړو او بل طرف ته تلو او بیت الله طرف ته نه تلو ۱۲

مشروره- تضلیل- ۲- بے کاره- ۱ بابیل- ۳- جمع ابالہ جماعت طیور ماکول- ۵- (۱) خوراک لره تیار شوے (۲) یا د خوراک نہ پاتے شوے (۳) یا هضم شوے-

ختم شو سورة فیل بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۶- سُوْرَةِ قُرَيْشٍ مَكِّي دے- ۲۹

بعد التين و قبل القارعة دے

خلاصه: تزهید من الدنیا- دشمنان به ده برباد کرم د اسلام- نو تا سو لره مناسب ده چه د رب د بیت الله بندگی شروع کړئ- مهربان دے لیکن دوی په دنیا پسے ذغلی-

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ- ۱- ۱ نظروا- متعلق دے په فلیعبدوا- ۳- پورے (۱) مؤخر (۲) یا متعلق دے په فجعلهم پورے- بنا په دے دا دواړه یو سورة دے- إِيلَافِهِمْ بدل دے- رحلة الشتاء- یمن ته ځکه چه هغه گرم دے- والصيف- ۲- شام ته هغه یخ دے- ۱ او نور عرب خو د کورنه نه شو وتے- او د مکې معظمې خلقو تجارت ځکه کاوه او احترام ئے خلقو کاوه د بیت الله د وجه نه نو پکار ووه ورلره چه د مالک د بیت الله بندگی ئے کړے وے- لیکن دوی د دنیا پسے لاړل-

ختم شو سورة قریش بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۰۷- سُوْرَةِ مَاعُوْنَ مَكِّي دَ ے - ۱۰۷

بعد التکاثر و قبل الکفرون دے

خلاصه تزهید من الدنیا او په زجر کښے بیان اوصاف مکذبین قیامت - یعني دَ دنیا دَ محبت دَ وجے نه قیامت نه مني - او که قیامت ئے منلے نو دهٔ به دَ یتیم بے قدري[۱] نه وے کړے - او دهٔ به دَ غریب[۲] دَپاره دَ طعام ترغیب ورکولے - او دهٔ[۳] به دَ خپل نماز نه بے پرواه نه وے - او دهٔ[۴] به ریا نه وے کړي - او دهٔ[۵] به لوښے نه وے منع کړے -

دیا دَ بدعتی او مکار پیر او بدعتی مُلا شیوه ده - دَ بدعتی پیر او بدعتی مُلا دینی تربیت داسے دے چه دَ جهل نه ئے خلاص کړه نو عقیده ئے ورله گنده کړه - (ابیات سعدیؒ) -

۱- شنیدم گوسفندی را بزرگی رہانید از دہان و دست گرگی

۲- شبانگه کارد برحلقش بمالید روانِ گوسفند ازوی بنالید

۳- که از چنگال گرگم در ربودی چو دیدم عاقبت خود گرگ بودی

دغسے بدعتی پیر او بدعتی مُلا دي چه دَ جهل نه خو مرید بچ کړي او گندگئ دَ عقیدے ورته حواله کړي -

ختم شو سورة ماعون بفضله تعالیٰ

(۱) ماوردیه لي دي چه کمزوري لره یو بزرگ بچ کړو د شر نه -

(۲) د شپے حصه چورکئ د حصه په مرئ راښکله روح دکمزوري وترل -

(۳) چه ځه وِ د شرځ نه بچ کړم ما چه فکر وکړو نو هم ته شرخ وعه -

انا اعطینٰک الکوثر۔ شان پیغمبر۔
فصل لربک الخ پروگرام پیغمبر
ان شانئک الخ انجام پیغمبر۔ (تبیغ ۲)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

۱۰۸۔ سُوْرَۃُ کَوْثَرْ مَکِّیْ دَےْ۔ ۱۵

34

بعد العادیات و قبل التکاثر دے

خلاصه نفی دَ شرک فی التصرف او نفی دَ شرک فعلی ۔

الکوثر۔ ۱۔ خیر کثیر۔ صیغه دَمبالغے ده ۔ مراد تے نه قرآن دے یعنی قرآن دَدغه خیر کثیر یو فرد عظیمه دے۔ او حوض کوثر هم دَدے خیر کثیر یو فرد دے ۔ پس قرآن کښے خیر روحانی دے او په حوض کوثر کښے خیر جسمانی دے ۔

چه دَ هغه یو طرف دومره دے لکه دَمدینے منورے نه تر صنعا پورے۔ اوبه ئے دَ واؤرو نه یخے دی۔ او دَ پیو نه سپینے دی۔ او دَ گبین نه خوگے دی چه یو ځل ئے سړے اوسکی نو دا بیا تنده خموی او کلا سونه ئے دَ ستورو نه زیات دی ۔

هلته به نبی علیه الصلوٰة والسلام دَ نیکانو سره ملاقات کوی ۔

الله تعالیٰ دے خمونږ ه نصیب کړی آمین ثم آمین۔

ختم شو سورة کوثر بفضله تعالیٰ

بسم الله الرحمن الرحيم

۱۰۹- سُوْرَةِ کافِرُوْن مَکی دہ - ۱۸

بعد الماعون وقبل الفيل دے۔

خلاصه اعلان مقاطعه - یعنی ستمو نږه او ستاسو په درمیان کښې اتحاد د معبود نشته - نه فی الاستقبال او نه فی الماضی ستمو نږه دین توحید دے او ستاسو شرک دے۔

شانِ نزول کافران راغله بنی علیه الصلوة والسلام پسے او ورته ئے او وے چه که ستا په دین کښے څه فائده وی نو مونږه په کښے د ځان سره شریک کړه - یعنی مونږه به ستا د معبود نه څه حاجات غواړو - او که ستمو نږه په دین کښے څه خوبی وی نو مونږه تا د ځان سره شریکوُ - یعنی ته ئے ستمو نږه د بتانو چه د اولیاؤ او انبیاؤ مجسمے دی - د دوی په وسیله او د دوی په سفارش خپل حاجات د باری تعالیٰ نه او غواړه - نو بنی علیه الصلوة والسلام او فرمایل "معاذ الله ان اشرک به شیئا" په توحید سره شے معطر شی او په شرک سره بجس شی - (ابیات سعدیؒ)

گِلی خوشبوئے در حمام روزی	رسید از دست محبوبا بدستم
بدو گفتم که مشکی یا عبیری	که از بوئی دلاویزی تو مستم
بگفتا من گِلی ناچیز بودم	ولیکن مدتی با گل نشستم
جمال همنشین در من اثر کرد	وگرنه من همان خاکم که هستم

په دغه شکل سرے په توحید سره طیّبا شی - (غرببؒ)

ختم شو سورة کافرون بفضله تعالیٰ

(۱) خته خوشبو یوه ورځ ، ماته ورسیده د لاس د معشوقے نه - (۲) ما ورته او وے چه ته مشک ئے یا عنبر - چه مزیدار بوئے نه دِ زه مستیم - (۳) هغے او وے چه زه خته بے قیمته یم
منوبو موده د گل سره تاسته ووم (۴) جمال د ملگری په ما کښے اثر وکړو ، کنه هم هغه خاوره کم چه وُم

سکه اسراف چه ځکان ته سوال عریب و هیس د ملاقات د نو شیږي الی نمبر ۱۲ خزینه صفحه ۲۸۶

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۱۰- سُوْرَةِ نَصر مَدَنِي دَهٔ - ۱۱۴

✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱✱

بعد التوبة وليس بعده سُوْرَةٌ -

خلاصه اعلان فتح - يعنى كه تا سوك دشمن دَ اسلام سره مقاطعه اوكړه نو فتح به زهٔ دركړم - نو معلومه شوه چه اتحاد دَ دشمن سره سبب دَ فيل كيدو دے - 34

والفتح - ۱- مراد غلبهٔ اسلام ده او فتح مكه ئے يو فرد عظيمه دے او انحصار دَ فتح په فتح دَ مكے پورے غلطي ده (حقانى)

اوداذا دَ پاره جزا محذ وفه ده چه فترى ما ترى ده -

قصه دَ فتح دَ مكّى معظمے په صلح دَ حديبيے كښے يو شرط دا وه چه دَ حواليو دَ خلقو خپل اختيار دے چه دَ مسلمانانو سره ملګرى اوكړى او كه دَ كفارو سره - بنا په دے شرط بنو بكر ملګرى اوكړه دَ كفارو دَ مكے معظمے سره - او خزاعوٓ ملګرى اوكړه دَ مسلمانانو سره - بيا دَ دوى په درميان كښے جنګ اوشه نو كفارو دَ خپلے ملګرے پټه مرسته اوكړه خلاف دَ شرط نه - نو دَ خزاعوٓ مشر عمرو بن سالم سره دَ څلويښتو (۴۰) كسانو دَ جرګے نه لاړه مدينے منورے ته او نبي عليه الصلوٰة والسلام ته ئے فريادى اشعار پيش كړه - نبي عليه الصلوٰة والسلام پا سيدو" يجر رداءٔه" او وئے وے نُصِرتَ يا عمرو - لا نُصِرتُ ان لم انصركم بما نصرت به نفسي" او دعائے اوكړه" اَللّٰهم خذ العيون والاخبار عن القريش" نو دَ جنګ تيارى ئے شروع كړه - نو ابو سفيان راغے مدينے منورے ته برائے تجديد معاهده - نو اوّل دَ خپلے لور ام حبيبهٔ ام المؤمنين كره لاړه نو هغے بستره كول كړه - نو دهٔ ورته او وئے چه دا ئے ځكه دا بستره لما سره نه ده مناسب - بلكه

بستره خوره وے - او کہ زۀ د دے بسترے سره مناسب نۀ یم - نو
هغ ورته اووے چه "ته رجل مشرک نجس لم احب ان تجلس علیٰ
فراش رسول الله صلے الله علیه وسلم" نو هغه ورته او وے -
"لقد اصابك یا بُنیّة بعدی شرٌ" بیائے طلب د سفارش اوکړو د فاطمےؓ
او حسنؓ او حسینؓ او علیؓ او ابوبکر الصدیقؓ او عمرؓ نو هغوی
سفارش اونکړو او عمرؓ خو ډیر سخت وه چه زۀ خو تا مړ کوم - خو
صرف اذن ته انتظار دے - او علیؓ ورته او وے چه په مسجد کښے
اعلان اوکړه د صلح نو هغه او وے چه په دے کښے څۀ فائده شته
نو علیؓ ورته او وے د فائدے نۀ خبر نۀ یم نو دۀ په واپسئ کښے
اعلان د صلح اوکړو او نبی علیه الصلوٰة والسلام خاموش وه -
بیرته چه راغے نو کار کنداری ئے خپل قوم ته بیان کړه نو هغوی
ورته او وے چه علیؓ په تا پورے خندا وکړه -
لس زره فوج تیار شو او روان شو - په لارے عباسؓ هجرت
اوکړه او نبی علیه الصلوٰة والسلام سره ملاقی شو - نو دے د ینبع
په سیمه کښے سورشو د فوج نه بهر راغے ماښام دے چه چرته
مِن د ورکوم چه قریش د نبی علیه الصلوٰة والسلام سلام ته
راشی په دے کښے بدیل حکیم ابوسفیان را وتلیدی تلاش کوی
گوری چه په میره کښے ډیر اور وښه بنکاری ځکه چه نبی علیه
الصلوٰة والسلام اعلان کړے وه چه هر سړے به جدا جدا
اور بلوی - نو دوی تپوس کوی د یو بل نه چه دا څوک دی
نو وائی چه دا خو خزاعه قوم دے - نو بیا وائی چه خزاعه اذل
من ذٰلك دا خو دا سے معلومیږی لکه د عرفے شپه - نو عباس
صاحبؓ دا خبرے واوریدے نو آواز ئے اوکړو ابوسفیان ته
چه ابو حنظله ئے نو هغه ورته او وے چه ته ابوالفضل ئے
وے چه اُو - وے چه څۀ چل دے نو هغه ورته او وے چه

نبی علیه الصلوٰة والسلام سره د فوج نه راغلیدے۔ او ستا طاقت د مقابلے نشتے۔ دهٔ اووے چه څهٔ اوکړم وے چه راسورشه لما سره اوځیم او بیا یل واپس لاړه فوج وے چه د رسول اللهﷺ تره دے نو عمرؓ زر پا سیده وے چه د خدائے دشمن دے بے د صلحے نه راغلے دے ختي ئے وهم په توره۔ د رسول اللهﷺ دربار ته اورسید او د قتل اذن ئے اوغوخته نو عباسؓ اووے چه څکه ئے قتلوے چه ځما نسب دے۔ که ستا نسب وے بیا خو تا نه قتلو۔ نو عمرؓ ورته اُووے مهلا یا عباسؓ زه خو ستا په اسلام زیات خوشحال یم د خطاب د اسلام نه که مسلمان شوے وے ځکه چه رسول اللهﷺ ستا په اسلام ډیر خوشحال دے۔

نبی علیه الصلوٰة والسلام عباسؓ ته اووے چه خپل ځائے ته ئے بوځه۔ سحر چه راغے نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته دعوت ورکړه چه "الم یأن لك ان تعلم ان لا اله الا الله نو دهٔ اُووے که بل څوک وے خو ځما مرسته به ئے کړے وَی نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اووے چه ځما د رسالت په حق کښے دے څهٔ خیال دے نو دهٔ اُووے چه په دے کښے رم لاشک شته۔ نو عباسؓ ورته اُووے غوړ شه قتلیږے مسلمان شه نو دے مسلمان شه۔ بیا عباسؓ اووے چه دے په مشرئ خوښ دے لهذا ده لره په اسلام کښے څهٔ اعزاز ورکړه۔ نو نبی علیه السلام د دهٔ کوئ معاویه خپل منشی کړه۔ او بل اعلان ئے اوکړ "من دخل دار ابی سفیان فهو امن۔"

نبی علیه الصلوٰة والسلام حضرت عباسؓ ته اووے چه دے په یو ځائے کښے کېنوه چه جنُود الله تعرا اووینی۔ نو اول نشان چه راغے نو دهٔ او وے چه دا څوک دی یا عباسؓ۔ عباسؓ اووے چه دا خواسلم قبیله ده نو دهٔ اووے چه "مالی ولا سلم" بیا غفار

قبیلے لاړه بیا اسد اوده به وے چه "مالی ولغفار الخ" اشجنړے تیروتے۔ بیا دوه جنډے راووتے په زغرو کینے پټے وے چه داڅوک دی یاعباس؟ نو ده اووے چه داخومهاجرین اوانصار دی۔ دَمهاجرین جنډه د زبیر ابن عوام رض سره او د انصار جنډه دَ سعد بن عبادة رض سره ده۔ نو ابو سفیان اووے چه دَدوی مقابله خو هیڅوک نه شی کولے۔ "لقد اصبح ملک ابن اخیك عظیما۔" نو عباس رض اووے چه داخو پیغمبری ده۔ ابوسفیان اووے خا۔

سعد صاحب اووے چه "الیوم یوم الملحمة۔ الیوم تستحل الحرمة" نو نبی علیه الصلوة والسلام چه نا "الیوم یوم المرحمة الیوم تکسی الکعبة" نو اوئے وے چه جنډه دے څوک خیل قیس ته ورکړه نو هغه اووے چه څما څوئ به چرے غلطی اوکړی نو نبی علیه الصلوة والسلام دغه جنډه زبیر صاحب رض ته ورکړه هم دَ هغه سره دَوه افسرے جمع شوے۔

بنی علیه الصلوة والسلام سور شواو فوجی وردی ئے کړے وه۔ او په تودپټکی باندے ئے خول اچولے وه۔ او په تواضع سره راروان وه ۸ صرف دَخالد رض صاحب په طرف کینے جنګ شوے دے درے مسلمانان شهیدان شوی وه۔ اودیارلس کافران مړه شو۔ بنی علیه الصلوة والسلام بیت الله شریف کینے نماز اداکړ اوطواف ئے اوکړ۔ بیا په درجه دَ بیت الله شریف کینے اودریده او دَخدائے تعالیٰ حمد ئے اووے بیائے اووے چه "لا اله الا الله وحده وصدق وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده" بیائے اعلان اوکړ قریش ته چه "ماترون انی فاعل فیکم"۔ دوی ورته اووے "اخ کریم وابن اخ کریم" نو نبی علیه الصلوة والسلام ورته اووے چه "انتم عتقاء لله" ډیره مهربانئ ئے ورسره اوکړه۔ انصار په خطره کینے شو چه

مؤذن بلال رض ته ووے چه د بیت الله په چهت اذان وکړه نو هلته چه هندو شهادت اعلان اوکړو نو جویرح د ابوجهل لور اووے چه باری تعالیٰ په پلار رحم اوکړو چه د آوان دهنه غږیئ ته اونه رسیدو ۱۲
تاریخ الخلفاء ص ۲

قتل من خیل خالد رجلین
بخاری ص ۶۱۳

۸ غښتونه مبارک لے زینی ته رسید و

جاء رسول الله رجل فقال ابن خطل متعلق باستار الکعبة فقال اقتله
بخاری ص ۶۱۲

نبی علیه الصلوٰة والسلام به څمونږ نه پاتے شی - نو نبیؐ ورته وویل چه زه به درسره یم او درسره به مړ شم - پسے راغے چهؐ المحیا
محیاکم والممات مماتکم لو سلك الناس وادیا و سلکت الانصار شعبا
لسلکت شعب الانصار ؕ نو انصار خوشحاله شو - عکرمهؓ اوتختیده نو دَ
هغه ښځه ام حکیمؓ ورپسے لاړه او بیرته ئے راوسته او مسلمان شه
او صفوان بن امیه پسے عمیر ابن وهبؓ لاړه او واپس ئے راوسته - او
هغه دَ نبیؐ نه امن وغوښته او بیا مسلمان شو - او نبی علیه الصلوٰة
والسلام په مکه معظمه باندے عتاب ابن اسید عامل مقرر کړو او واپس
راغے مدینے منورے ته -

افواجا - ۲ - جمع دَ فوج ده - فسبح بحمد ربك الخ - ۳ - عمرؓ
صاحب به دَ ابن عباس صاحبؓ سره مهربانی کولے نو بعض اصحابوؓ
اووے چه دے خو څمونږ دَ بچو همزولے دے - نو عمر صاحبؓ اووے
چه په ده کښے علم دے - یو ځل عمرؓ بعض اصحابؓ او ابن عباسؓ
دلباره ته طلب کړه ابن عباس صاحبؓ اووے چه چرے امتحان دے
نو عمر صاحبؓ تپوس اوکړ دَ دے آیات متعلق نو بعض چپ شو او بعض
اووے چه امرنا بالتسبیح والاستغفار - نو ابن عباسؓ صاحب اُووے
چه هذا اجل رسول الله صلی الله علیه وسلم نو عمرؓ اووے دا سے
څما خیال دے -

قانون دے چه دینی کار ختم شی نو خلق استغفار غواړی چه څما نه
حق ادائیګی دَ دے کار او نه شوه لکه تبلیغی حضرات چه ګشت ختم کړی
نو په واپسئ کښے استغفار غواړی - دغه سے هر دینی کار چه ختم شی
نو دوسته تے نه استغفار مناسب دے - توابا - زر زر بخلاکید ونکے -
ختم شو سورة نصر بفضله تعالیٰ

ــ حَلیم

..ر دوه میاشتے
..و نبی علیه السلام
..ورلوه مهلت
..ورکړه څلور
..میاشتے او نبی علیه
السلام سره کړځیه
..و نبی علیه السلام
..ئے دَ نزدے نه
..ولید وا و سلمان
..شو، دغه وجه
..ده چه تبلیغی
..جماعت څلور
میاشتے غواړی
چه خلق دَ جماعت
..مال او وینی او
..حیند ار شی ؛

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۱۱۱- سُوۡرَةِ لَهَبۡ مَکِّی دَہ ۶-

****

بعد الفاتحه د قبل التکویر دے-

قَالَ هٰلَ مُحَمَّد تَمِيۡن صَادِقًا وَكَانُوۡا قَالُوۡا لَقَدۡ جَرَّبۡنَاکَ مِرَارًا فَمَا وَجَدۡنَاكَ اِلَّا صَادِقًا

* خلاصه: اعلان هلاکت - یعنی په مقاطع سره - کله چه خلکه ورته فتح ملاویږی نو دغسے به دے دشمن هلاک شی- او په اتحاد سره به دشمن مضبوط شی-

قصه:- کله چه سورة مدثر نازل شو نو نبی علیه الصلوٰة وَ السلام صفا ته لاړ او دعوة ئے شروع کړ - کله چه خلق جمع شو نو ورته ئے اووے چه که زۀ تاسو ته اووایم چه تاسو پسے دُشمن راروان دے نو " اکنتم مصدقی " نو دوی ورته اووے - چه " ماجربناک الا صادقا " نو ورته ئے اووے چه زۀ نذیر عریان یم تاسو لره که تاسو باری تعالیٰ ته غیبه ان او کارساز اوښ دے نو غرق به شئ- نورو خلقو خۀ اونۀ وے صرف ابولهب اووے " تبًّا لك سائر الیوم ألهذا جمعتنا؟ " نو دا سورة نازل شو- " وَ انذر عشیرتك الا قربین " والا خبره وزنی نۀ ده ځکه چه سورة شعرآء ورے سورة نۀ روسته نازل شوے دے- او مدثر ته نه مخکښے دے (شیخ پهرحدی)

نو ابولهب اووے خپل ځوئی ته چه د نبی علیه الصلوٰة والسلام زوم وه چه لاړ شه او نبیﷺ ته او وایه چه ستا لورم پکار نۀ ده او توکی ورته توهینا - نو نبی علیه الصلوٰة والسلام ورته اُووے " اللهم سلط علیه کلباً من کلا بك " نو قافله شام ته تله نو منزل دے راغی او دغه هلک ئے مړ کړ-

ربیعه ابن عباد ووائی چه سوق د ذوالمجاز کښے یو نورانی سړے

په اخیر کښې یوسرې ورته ووې چه ځما په دروازه کښې ځې نه وے په کتو بیا هغه دشوں واورېده

نو هغه چه هم لاړو نو نبیؐ لره خلقو گیر کړے ؤ نو ده هغه لرے ځې کړو دخلقو۔ بیا د یر زمانه بعد

مدینه منوره ته راغے۔ سفید پوش۔ او سفید ږیش او دغه ځه ترے تپوس وکړو چه تر ملا یسځے نو هغه ووې چه تا نو هغه ووې چه هغه ؟ چه ما تا لره په سوق د ذوالمجاز کښې دخلقو نه بچ کړے وه بیا مسلمان شوم رجوع دادکه چه دا زیلب وکړ ۔۱۳

وُه او دَ خیمو په مخ کښے به ولاړ وه او دا آواز به ئے کاوه چه "یا ایهاالناس قولوا لا اِلٰهَ الا الله تفلحوا" نو روستو یو سړے وه هغه دَ لرہ په کتو ویشته ما دَ خپل تره نه تپوس اوکړ نو هغه اووے چه دا هغه پیغمبرؐ دے او دا بل ئے تره دے ؟

دا رنګے منیب وائی دَ مکی معظمے په بازار ما نبی علیه الصلوٰة والسلام او لیده ولاړ وه او دا آواز به ئے کاوه "یا ایهاالناس قولوا لا اله الا الله تفلحوا" نو خلقو به ورته کتځل کول۔ چا ؐ ورته لاړے توکلے او چا به ورته خاورے غورزه وَلے۔ چه غرمه شوه او بازار خوشے شه۔" نو خرجت جارية وضيئة" او اوُبه ورسره وے نو چه کله ئے دَ پلار دا حال اولید ه ژُ جړ یده۔ نو نبیؐ ورته اووے چه څوک توحید بیا نوی نو دَ غه حال ئے وی۔ ‹

کله چه دا سورة نازل شو نو د ابو لهب ښځه ام جمیل راغله او ابو بکر صدیقؓ ته ئے اوُوے چه ستا صاحب ځما په خاوند پسے دَ هجوے سندره ویلے ده او په لاس کښے ئے تیږه وه او نبیؐ ناست وُه نو دے هجوه شروع کړه " مذمما ابینا ودینه قلینا وامره عصینا"۔ ابو بکر صدیقؓ نبی علیه الصلوٰة والسلام ته اوُوے چه پناه شه۔ نو نبیؐ ورته اوُ وے چه دَ دے سترګے اوړبه باری تعالیٰ ځما نه واپس کړیدی کنځل کوی مذمم ته او زهٔ خو محمدؐ یم۔

حمالة الحطب۔ بخیله ده۔ یا غنے راوړی کالاړے دَ نبیؐ ته یا چوغل خوره ده۔ هیزم کش وائی چغل خور ته۔

مسد۔ موږغ۔ ابو لهب په زهر یلی ننګئ مړ شو۔

ختم شو سورة لهب بفضله تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۱۲-سُوْرَةُ اِخْلَاص مَکِّی دَہ-۲۲

****

بعد الناس و قبل النجم دے

خلاصه بیانِ توحید یعنی دَکومے مسئلے دَ وجے نه چه تا سو مخالفین سره مقاطعه کوئے- او چه دَ کومے مسئلے دَ منلو دَ وجے نه فتح حاصلیږی او دشمن ئے هلاکیږی هغه مسئله دَ توحید ده-

فضائل اخلاص یو صحابی او وے چه زهٔ دَ دے سورة سره محبت لرم نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمائل " حبك ایاه ادخلك الجنة" یو فوجی افسر دَ قرأة په اخیر کښے دا سورة وے- نو چاتے نه تپوس او کړ نو هغه او وے زهٔ په دے سورة مین یم نو نبی علیه الصلوٰة والسلام او فرمایل چه دے خبر کړئے چه" ان الله یحبه"

چا چه لس ځله دا سورة او وے نو دَ هغه دَ پاره به یو قصر تیار شی چه یوه بخته به ئے دَ سرو وی او بله دَ سپینو او ډکون به ئے دَ ملغلرو وی- او دَ سیمټو په ځائے به مشك وی-

چا چه دوه سوه واره دا سورة او وے دَ ځلاستو په وخت نو په ښئ طرف به جنت ته ځی-

الصمد-۲- ځائے دَ حاجاتو نو-ای[۱] مایصمد الیه فی الحوائج (بخاری) [۲]بے پرواه (عام)

ختم شو سورة اخلاص بفضله تعالیٰ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۱۱۳-سُوۡرَةُ فَلَقۡ مَكِّي دَه-۲۰

بعد الفيل و قبل الناس دے۔

خلاصه
تلقين استعاذه د مضراتو چسما نيوش - يعني اے داعي پتا په قسما قسم حربے مستعمليږي آخري حربه په د سحر وی۔ نو استعاذه د الله تعالىٰ نه غواړه د دغه مصيبت نه۔

قصه:- په نبي عليه الصلوة والسلام باندې سحر اوشه نو دغه وی کارونو کښې فطور راغے نه دیني کارونو کښې - دين او روح د نبي خو معصوم دی تا ئيد: والله يعصمك من الناس (مائده: ۶۷) نبي عليه الصلوة والسلام خواب ويني چه دوه[۲] کسه ملك د کټ طرفينو ته ولاړ دی پټوس کوی چه دے سړی لره څهٔ چل دے وائی چه لبيد ابن عصم په سحر کړے دے په ويښتو د ده کښې هغه په توته د کجورے کښې په بير ذروان کښې لاندې د ميچن نه د فن دی سره د جا قُلے د فتوکی نه - دهغه کوهي وُنے داسے ښکاريدے لکه مارانِ او او به ئے پشان د نکريزے داوبو دی - هغه توته را ويستے شوه په هغے کښې يولس غوټے وے او په فتوکی کښې يولس ستنے ښخ وے۔

غالګے دا ونو-
از ابن کثير
بروايت کثيره
من عائشة
و ابن عباس
و زيد بن ارقم
۱۲۰

الفلق -۱- صُبا[۱] - مخلوق[۲] - طبقهٔ جهنم[۳] -

غاسق اذا وقب -۳- تياره[۱] چه جمع شي - يا سپوږمۍ[۲] چه توره شي يا ثريا[۳] چه غروب اوكي - دغا وخت دافات وی۔

النفثٰت في العقد -۴- لکه چه خلق تار لره غوټے ورکوی کوپاره د مرض دا غلط کار دے په دے کښې تشبيه ده کاهل با طلو سره -

اذا حسد -۵- تمني د زوال د منصب ده چه څهٔ نقل و حرکت په کښې اوکړی - اوکه اراده مصممه وی نو بيا حقد دے - ور نه

معاف دے۔

شامت۔ تمنی دَ مصیبت کوی۔دَ یوکس دَ پاره۔

غبطہ۔ معنی ده چا تہ پسخید ه۔

یودَم بہ خلقو وے چہ پہ دُورهه دَ خدائے او پہ دُورهه دَرسول دَ خدائے ﷺ دَ هرمرض دَ سر خو با دوښ انځ کہ مریض دَ دے مرض نہ هلاک شه نو خون ئے دَ فلانکی با بانہ غاړه دے داشرکی دم دے۔ دم خو یا قرآن دے یا دعا کانے ما ثوره۔ یا نوم دَ خدائے تعالیٰ دے۔

دَ مارپہ دمو نوکښے اکثر شرک دے۔دمار دَ پاره او بہ یخے تروے کړی او پہ دغه ځائے واچوی۔ مریض هم پہ دے دوه وَه سورتو نو دَمَوی پہ بنئ لاس خپل باندِ یا دَ مریض باندے۔

پہ لاس

ختم شو سورة فلق بفضلہ تعا

کلہ چہ پہ ذړه کښے غلط خطره راتلہ۔

دریے حاسد اف
و نہ یو او وے
لا احب اَن
افعل باحدٍ
خیرًا۔
۲۔ لا احب اَن
یفعل باحدٍ
خیرًا۔
۳۔ لا احب ان
یفعل بی خیرًا
۔
۱۔ سبزه خور
ځاور۔
الفلق۔ ۲۔ هوا
او بہ، حرارت۔
۳۔ سیلے
۴۔ دشمن۔
اناس۔
۵۔ دتخم مغز
د ترابید و
حفاظت۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

۱۱۴-سُوْرَةِ نَاسْ مَکِّیْ دَه-۲۱

****

بعد الفلق وقيل الا خلاص دے-

خلاصه تلقين استعاذه دَ مضرات روحانيو نه (عبيدالله سندهیؒ)

یعنی که روح ته دے شیطان نقصان دَسَوی بیا دَ باری تعالیٰ نه پناه غواړه-او که جُسے ته نقصان رسیده نو بیا دَ باری تعالیٰ نه پناه غواړه-لکه یو ونه ده دَ هغے تحفظ دے او بل دَ وُنے تخم دے دَ هغه هم تحفظ دے دَ چینجی نه (رنا نو توی)

عبدالله ابن مسعودؓ صاحب دا دوه سورتونه په مانځه کښے نه وے چه دا خو دَ رقیٔ دَ پاره دی (لاعلمی)-دا دَ هغه خپل انفرادی خیال دے شاید چه له دینه هغه رجوع کړے ده (زعثمانی)

په دے سورة کښے دَ توحید دَرے درجے دی-رَبْ(۱)-مالک(۲)-معبود(۳) صرف هغه دے-دا دَرے درجے په فاتحه(۱)-انعام(۲)-حشر(۳)-حدید(۴) کښے دی-نو دا دَرے(۳) درجے په پنځو(۵) سورتو نوکښے دی-

دَ ناس اول نه مراد صغائر دی چه تربیت ته محتاج دی-او دَ ثانی نه شبان دی چه ملک ته محتاج دی-او دَ ثالث نه شیوخ دی چه عبادة کوی-

الوسواس-کله چه سړے غافل وی-

الخناس-۴-کله چه سړے ذاکر وی-کله چه داعی دَ توحید راشی او مسئله اوکړی نو شیاطین الجن والانس پټ شی-نو کله چه هغه رخصت شی-نو وَسْوَسے شروع کړی چه دے خو دعا نه منی دے خو حیله اسقاط نه منی دے خو قضائے عمرے نه منی-دے شوے نه منی دے زیارتونه نه منی وغیره وغیره-

او دَ توحید درے درجے دی-یعنی رب او ملک او معبود صرف باری تعالیٰ دے-(فائده) دا درے واړه مذکوردی په فاتحه او انعام او حدید او حشر کښے

ناس ۴"

فی صدور الناس - ۵- شیاطین الانس په غوږ کښے خبره اوکړی - نو نږه تللے په شی - د شیاطین الانس تفسیر خدائے پاک کړے دے

یاایها الذین امنوا ان کثیرامن الاحبار والرهبان الخ -(توبه: ۳۴) په تسمیه کښے افعال مرغوبه او په دے سورتونو کښے افعال مهروبه دی داامراعات النظیر دے - قرآن په توحید شروع شه او په توحید ختم شو- یعنی د کوم فعل وجود چه مقصود دے نو امداد حاصل کړ پنځوم د باری تعالیٰ سره د پاره د حاصلولو د دغه کار او چه د کوم کار عدم مقصود وی نو بیا پناه حاصله کړے په نوم د باری تعالیٰ سره د دغه کار نه-

تقدیر دا دے "قل اعوذ باسم رب الفلق الخ" - او په تسمیه کښے تقدیر دا دے "قل بسم الله الرحمٰن الرحیم استعین" - دا صنعت الاحتباک دے - یعنی په تسمیه کښے فعل او قل محذوف دی - او اسم مذکور دے - نو کوم شے چه په تسمیه کښے محذوف دے چه قل او فعل دے نو هغه دلته مذکور دے - چه "قل اعوذ" او کوم شے چه په تسمیه کښے مذکور دے چه اسم دے نو هغه دلته محذوف دے د ق "ن په سرکښے ب او په آخر کښے سین دے نو جوړ شو تے نه بس یعنی په دواړو وچها نو کښے مونږ لره یواځے الله تعالیٰ پوره دے-

الیس الله بکاف عبده (زمر: ۳۶)

دا د قرآن موضوع ده دا د کل انبیاؤ مقصد بیان دے - دا مقصد دے باری تعالیٰ مونږ ته نصیب کړی او په دے توحید دے باری تعالیٰ مونږه ژندګی ختم کړی - او د دے توحید دعوت دے باری تعالیٰ ماو ما د شاګردانو او د کل مسلمانانو نصیب کړی امین

ختم شو سورة ناس بفضله تعالیٰ

(۲۹ - ۹ - ۱۴۰۱ هـ)

ما روی عن ابن مسعود ؓ من ان المعوذتین وام القرآن لم یکونا فی مصحفه فکذب موضوع لا یصح ۱۲ احسن الفتاوی ص ۱۳۳ ج ۲

روز قیامت هر کسے باخویشتن داره نامه ۴۳ ۵
من نیز حاضر می شوم تفسیر قرآن در بغل. عثمانی

خدا وند با ایمان کامل در بغل و عجز بسیار در بغل۔

طاعتم نشته اُمید م ډیر دے ۔ زۀ با اُمیدٔ دَ رحمان دربارته ځمه
طاعتم نشته او عصیان م ډیر دے ۔ زۀ با عصیان دَ غفور دربار له ځمه
که په حساب وی ځائے م نشته ۔ او که په احسان وی دَ خوار ځانا بہ یمه
مراگر بگیری به انصاف و داد ۔ بنالم که عفو وام نه این وعده داد
بضاعت نیاوردم إلا اُمید ۔ خدایا ز عفو وام مکن نا اُمید
اللّٰهم اصنع بنا ما انت اهله ۔ ولا تفعل بنا ما نحن اهله

یا الله مشرک نه یم او بدعتی نه یم " اشهد ان لا إله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله - دَ عمل هیڅ وسیله م نشته - او بے عمله ستا دَ رحمت امید وارِ یم - او رحم ستا په عمل باندِ موقوف نه دے - او ستا دَ رحمه نا اُمید کافر دے - نو یا الله ما دَ خپل دربار نه مه کو ڈے کوه - ما لره بل دلبار نشته - یا الله تا لره څۀ کم نشته - یا الله ما لره بے لتا نه بل څوک نشته - یا الله - بدنیا چو کردی تو مارا عزیز ؛ همین چشم دارم ز لطف تو نیز ؛ یا الله ستا په دوستا نو مین یم - یا الله ستا په دین باندے مین یم - یا الله دینه اروته ډیر پسخیزم - یا الله دَ پنډوئ شیخ القرآن او دَ پنج پیر شیخ القرآن او بخے یا الله ستا کتاب او کو توحید مسئلے مونږ ته خودلے ده - یا الله ځما کل استاذان معاف کی - یا الله مار تو نلځ بابا صاحب ، چکیسر بابا صاحب ، هو ډیکرام بابا صاحب ، فیضدے دَ قاضی صاحب ، بلکانی مولانا صاحب ، شینړ مولوی صاحب ، برتهانے مولوی صاحب ، او نور اساتذه ځما (او دَ کاتب) معاف کړے - ځما کل نسب معاف کړه یا الله ځما ابی او بخه یا الله ځما بابا ذنبهٔ لره - یا الله ما ځما بابا ابیٔ او کل نسب معاف کی - یا الله ځما تره آکا سخی ، خواخے دَ انور مور معاف کی - یا الله ځما کل برادران کل نسب او ټول مسلمانان معاف کی - یا الله ځما حولس ټول عمر تا ته په دعا گو یا کی او ځما دا باقی عمر دَ قرآن پخدمت کښے ختم کی ستا دَ رضا دَ پاره - یا الله ځما شاگردان دَ قرآن صحیح خادمان کی - انورا و عبید الله دَ دین خادمان کی او ما لره نور صالح اولاد خادمان دَ دین را کی یا الله نا دیلی درخواستونه ځما منظور کړه یا الله ځما دَ دین ټول ملګری معاف کړه یا الله دَ محمد روم نه خوشحال شه آمین ۱۲ (یا الله دا دعا لا مے ټولے دَ کاتب ابو حسین پخی کښے هم قبول کړے)

هم دغه عیش و ماتم ربانی حاصل کړه باعمل او عزت او سرور دد دنیو و دکړه او دار ک ابوهریره هم۔ (امین)

مختصر خلاصه د ټول قرآن شریف

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(۱) په تسمیه کښې اعلان دے چه "استعینوا باسمه خاصة"۔

(۲) په فاتحه کښې ارشاد دے چه "ایاک نعبد وایاک نستعین"۔

(۳) په بقره کښې هدایت دے چه "یاایها الناس اعبدوا ربکم الذی خلقکم والذین من قبلکم" اسمان ئے چت کړے دے او زمکه ئے فرش کړے ده۔ او هر څه ئے پیدا کړی دی او په هر څه عالم دے۔ فلاتجعلوا لله اندادا"۔ نه ملائک، هغه "لاعلم لنا" وائی او نه جن هغه" ابی واستکبر" دی۔ او نه خاکی هغه" فازلهما الشیطن" دی۔ او د یهود وپیشان د بقرے عبادة مه کوئے۔

(۴) د نصاراؤ پشان د آل عمران عبادت مه کوئے۔ څوک چه د غیر الله بندګی کوی نو د هغوی سره جهاد پکار دے۔

(۵) نو په سورة نساء امور انتظامیه دی۔

(۶) په سورة مائده کښې دی چه د عیسیٰ ع او د مور د ده نه حاجات مه غواړئے۔ او د دوی په نوم نذر مه کوئے۔ او د دوی د وجے نه یو شی هم حرام مه وائی۔ بحیره، وسیله، حام، سائبه، دا رسمونه ختم کړئ۔ دلائل عقلیه په کښې اجمالی دی او نقلی په کښې نشته۔

(۷) انعام کښې دی چه د کل ماسوی الله نه غائبانه حاجات مه غواړئ او د دوی په نوم نذر ونیاز مه کوئے۔ او د دوی د وجے نه یو شی هم حرام مه وائی۔ حرث، انعام بچان مه حرام ګڼئ۔ او حرث انعام د غیر الله نذر مه کرځوئے۔ دلائل عقلیه په کښې تفصیلی دی۔ او نقلی په کښې اجمالی دی۔

(۸) اعراف کښے اعلان دے چه چاے هم ځان مه حراموئ - او دلائل عقلیه په کښے اجمالی او نقلی په کښے تفصیلی دی - او په کښے اعلان دے چه په بهادرئ سره دا مسئله سرته رسَوَه - او دلتنګی مه کوه -

والولة تفریع ده د بیا ن د مسئلے -

(۹) دا شرکونه اسباب د جهاد دی نو په انفال کښے قوانین جهاد دی

(۱۰) او په توبه کښے اعلان جهاد دے - تردے ځائے پورے مسئله وه د نفی د شرک فی التصرف - کفار وا ووے چه مونږه خو دویته معبودان شو ایو خو دوی نازولی دی ځمو نږ کاروښه په باری تعا باندے کوی نو بیا هم مونږه سره جهاد کوئ او دا هم شرک دے -

35

(۱۱) نو په یونس کښے ارشاد دے چه هٰؤلاء شفعاآئنا والله خلق هم مشرکان دی نو قتلوئ نو له دے ځایه نه مسئله شروع شوه د نفی د شرک فی الشفاعة او چه شفیع قهری نشتے - نو

(۱۲) په هود کښے فرمائی چه غائبانه حاجات صرف د باری تعالیٰ نه غوا ړئ ځکه چه هغه غیب دان دے او کارساز دے - ابراهیم ځائله د بچی انتظام او نه کړ - او لوط ع ملائك او نه پيژندل -

(۱۳) په یوسف ع کښے فرمائی که بل څوک غیب دان او کارساز وے نو دومره پیغمبر به وَلے دومره مُده که ړیده لوټ -

(۱۴) رعد کښے وائی چه مسئله صاف شوه نو تنبیهات ورته پیش کړه -

(۱۵) په ابراهیم کښے وائی چه واقعات ورته پیش کړه چه د ظلمت د شرک نه را اوځی نمرز د توحید ته لکه چه ځکښے پیغمبر ا نو دا واقعات بیا نول -

(۱۶) په حِجر کښے ارشاد دے که بیا هم نه منئ نو نادم به شئ" ربما یود الذین کفروا لوکانوا مسلمین"

(۱۷) نحل کښے فرمائی عذاب اُخروی خو در کنارے اتیٰ امرالله فلا تستعجلوه -

(۱۸) بنی اسرآئیل کښے ارشاد دے چه معجزه معراج ورته ښا یو چه

قدرت الٰهی او وینی او بیان خلقو ته اوکړی - نو که بیا هم نه منی نو عذاب به پرې راشی لکه په بنی اسرائیلو -

(۱۹) په کهف کښې دفعه شبهات چه واردیږی په نفی د شرک فی الشفاعة بالله - اصحاب کهف[۱] خو "انهم فتیة اٰمنوا بربهم" شفیع قهری نه وو - او د جنات[۲] نو ئیکه خو "فسق عن امر ربه" نو هغه به څنګه شفیع قهری شی - او خضر[۳] خو فرمائی چه "ما فعلته عن امری" نو دے شفیع قهری نه شی کیدے - او ذوالقرنین[۴] خو "انا مکنا له فی الارض" نو هغه شفیع قهری نه دے په تول د مخلوقاتو کښې لوئے مخلوق نبی دے او د هغه په معجزاتو کښې لوئیه معجزه قرآن دے او فرمائی باری تعالیٰ چه "الحمد لله الذی انزل علیٰ عبده الکتاب" هغه نبی علیه الصلاة والسلام عبد دے -

(۲۰) په مریم کښې دفعه د باقی شبهات په طور تتمه[۱] د ذکریا ؑ تفصیلی حال د پاره د اصلاح د یهودو چه د ذکریا ؑ د قبر نه به ئې خاوړے وړے د بچو د پاره او بیا به ئې د جماع په شپه خوړے نو باری تعالیٰ فرمائی چه "ذکر رحمت ربک عبده ذکریا" چه هغه محض عبد وه شفیع قهری نه وه - (۲) او د عیسی ؑ تفصیلی حال د پاره د اصلاح د نصاراؤ چه دوی به عیسی ؑ ته ناز ولے وے هغه پخپله وائی چه "انی عبد الله" یعنی هغه شفیع قهری نه دے - (۳) او د ابراهیم ؑ تفصیلی حال د پاره د اصلاح د عربو هغوی به حاجات کښې ابراهیم ؑ ته آوازونه کول چه دے ناز ولے دے چه "انه کان صدیقا نبیا" یعنی شفیع قهری نه وه - او د باقیو انبیاؤ نه اجمالی حال چه "خروا سجدا وبکیا" چه دوی ټول الله ته سر په سجود دی شفیع قهری نه دی - د مقربین متعلق د مریم ؑ واقعه چه "قالت انی اعوذ بالرحمان منک ان کنت تقیا" او د ملائک متعلق د جبرائیل ؑ

واقعه چه "وما نتنزل الا بامر ربک" نو هر کله چه شفیع
قهری نشته نهٔ انبیاء نهٔ اولیاء نهٔ ملائک او نه جنات او نهٔ
بادشاهان نو "فاعبده واصطبر لعبادته هل تعلم له سمیا"۔
(۲۱) طٰهٰ کښے ارشاد دے چه مسئله صافه ده په بهادرئے سره
ئے رسَمَه وه مصائب به راتی برداشت کوه لکه موسیٰ ؑ۔
(۲۲) انبیاء کښے دی چه یو موسیٰ ؑ نه بلکه ټولو انبیاؤ ته توحید 35
وحیٔ شوے دے "وما ارسلنا من قبلک من رسول الا نوحی
الیه انه لا اله الا انا فاعبدون"۔
(۲۳) په حج کښے اعلان دے چه په دغه شکل تحریمات هم دغیرالله
مه جوړه وئے او نیازات هم دغیرالله مه کوئے۔ نو په د دے
سورة کښے نفی د شرک فعلی ده او په مخکښے سورة کښے نفی د
شرک فی التصرف ده۔
(۲۴) په مومنون کښے فرمائی چه د شرک نه علاوه هم دوی گنده
گنده اعمال کوی "لهم اعمال من دون ذلک هم لها عملون"۔
(۲۵) په نور کښے ارشاد دے چه منافقان به ستا سو په مقتدا اتهمتونه
لړه وی۔ خبردار چرے په مسئله بدگمان نه شئ۔ تر دے
ځائے پورے مسئله وه د نفی د شرک فی الشفاعة۔ او س په
(۲۶) فرقان کښے مسئله ده د نفی د شرک فی البرکة۔
(۲۷) په شعراء کښے فرمائی که برکت دهنده بل څوک وے نو دومره
قومونه مو ندړه هلاک کړه بیخ کړی به ئے وے۔ د موسیٰ[(۱)] قوم۔ د
ابراهیم[(۲)] ؑ قوم۔ د نوح[(۳)] ؑ قوم۔ د هود[(۴)] ؑ قوم۔ د صالح[(۵)] ؑ قوم۔ د
لوط ؑ قوم۔ د شعیب[(۶)] ؑ قوم۔ نو "فلا تدع مع الله الها آخر"
اگر که مخالفین اعتراضونه کوی۔
(۲۸) په نمل کښے دوه[(۲)] دلائل دی چه غیب دان صرف باری تعالیٰ دے
موسیٰ ؑ او وے "انی آنست نارا" د خدائے نور ته ئے نارا و وے

او سلیمانؑ او وے دے "مالی لا اری الھدھد" ھدھد ورته
معلوم نه شو - او کارساز هم صرف باری تعالیٰ دے - دَ
صالح ع قوم ما هلاک کړ او ده لره ما بچ کړ دے "دمرنٰهم وانجینا"
او دَ لوط ع قوم ما هلاک کړ او دے ما بچ کړ دے "امطرنا وانجینا"

(۲۹) قصص کښې ارشاد دے چه مسئله صاف شوه په بهادرے
سوره ئے دَ نه شوه - مصائب په راتلو برداشت کوه لکه موسیٰ ع
قصص او طٰه او اعراف یو شانتے مضمون دے - په اعراف کښې
نفی دَ شرک فی التصرف په بهادرے سره بیا نه وه - او طٰه
کښې نفی دَ شفیع قهری مسئله په بهادرے سره بیا نه وه -
او قصص کښې نفی دَ شرک فی البرکة په بهادرے سره بیان شوه -

(۳۰) په عنکبوت کښې ارشاد دے چه مسلمانانو په تاسو به هم
امتحان راځی تش په امنا باندې کار نه کیږی دے "احسب الناس
ان یترکوا ان یقولوا امنا وهم لا یفتنون"

(۳۱) روم کښې دی چه کله تاسو مصائب برداشت کړه نو تاسو لره
به باری تعالیٰ فتح درکړی بشرطیکه په توحید باندې قائم شوے
"فاقم وجهك للدین حنیفا" - نو

(۳۲) په لقمٰن کښې بیان دَ توحید علی الکمال دے تر دے ځایه
پورے نفی دَ شرک فی البرکة ده (وجه) - او س په

(۳۳) سجده کښې نفی دَ شفیع قهری فی البرکة ده لکه په یونس کښې
نفی دَ شفیع قهری فی التصرف وه -

(۳۴) په احزاب کښې دی چه چا ته دَ شفیع قهری ویلو نه شفیع
نه جوړیږی لکه خپلے بنځے ته دَ مور ویلو نه مور او پردی
هلک ته دَ ځوئ ویلو نه ځوئ نه جوړیږی -

(۳۵) په سبا کښې دفع شبهات (۱) چه واردیږی په نفی دَ شفیع
قهری فی البرکة باندې لکه چه په کهف کښې دفع شبهات (۱) وو

په نفی دَ شفیع قهری فی التصرف با نبی [۱] دَ داؤد ؑ متعلق دے ولقد اٰتینا داؤدمنا فضلا " داؤدؑ لره عزت ما ورکړے وه صفه څنګه شفیع قهری دے [۲] دَ سلیمان ؑ متعلق دے ولسلیمن الریح " سلیمانؑ لره تصرف ما ورکړے وه هغه څنګه شفیع غالب دے۔" فلما قضینا علیه الموت" ماپے دَموت حکم کړے وه-[۳] او دَ جنات متعلق دے فلما خرّ تبیّنت الجنّ ان لوکانوا یعلمون الغیب مالبثوا فی العذاب المهین"

[۴] او دَ ملائکو متعلق دے قل ادعوا الذین زعمتم من دون الله مایملکون مثقال ذرّة فی السمٰوٰت ولا فی الارض ومالهم فیهما من شرک ومالہ منهم من ظهیر - ولا تنفع الشفاعة الالمن اذن لہ" نو هرکله چه شفیع قهری نشتے-نو په

(۳۶) فاطر کښے اعلان دے چه غائبانه حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نه غواړئ- سَبَا مبدأ ده دَ پاره دَ یٰسٓ او طٰفٰت او صٓ او فاطر مبدأ ده دَ پاره دَ حوامیم نو ځکه په سر دَ دواړو کښے الحمد لله ذکرشوه - بیا دا دواړه مضمونونه چه نفی دَ شفیع قهری او نفی دَ شرک فی الدعاء ده په زمر کښے جمع شوی دی- نفی دَ شفیع قهری مسئله په کښے کمه ده -

(۳۷) په یٰسٓ کښے فرمان دے چه موږ ده شفیع قهری منونکی هلاک کړه دوی به ئے بچ کړی وو دے أ أتخذ من دونه الٰهة ان یردن الرحمٰن بضرّ لا تغن عنی شفاعتهم شیئًا ولا ینقذون -

(۳۸) په طٰفٰت کښے ارشاد دے چه دوی په قطارو ولاړ دی باری تعالیٰ ته نو څنګه شفیع قهری شو دے والصّٰفّٰت صفًا "

(۳۹) په صٓ کښے اعلان دے چه ابتلوا بالمصائب نو څنګه شفیع قهری شو دَ داؤد ؑ [۱] متعلق دے وظن داؤد انما فتنّٰه " او دَ سلیمان ؑ [۲] متعلق دے ولقد فتنّا سلیمٰن والقینا علی کرسیه جسدًا ثم اناب " [۳] او دَ ایوب ؑ متعلق دے واذکر عبدنا ایوب اذ نادٰی ربّهٗ

الیٰ مسّنی الشیطن بنصب وّ عذاب"

(۴۰) نو پہ زُمر کبنے [ل] ارشاد دے چہ شفیع قهری نشتے نو دے "فاعبد الله مخلصین له الدین"

(۴۱) پہ مؤمن کبنے ارشاد دے چہ "فادعوا الله مخلصین له الدین" نو دا تفصیل بعد الاجمال شو۔ (۱) اول اعتراض چہ مونږ ہ خوابونہ وینو چہ دَ غیر الله یلنه او دَ غیر الله نذر و نیاز او دَ غیر الله تحریات جوړہ وے ۔ نو

(۴۲) حٰمٓ السجدہ درلہ جواب ورکړی چہ "قیّضنا لهم قرناء فزینوا لهم ما بین ایدیهم الخ" یعنی دا شیطانی خوابونہ دی۔ نو

(۲) دویم اعتراض چہ مونږ ہ پہ معتبرو کتابو نو کبنے مومو چہ دَ غیر الله یلنه کوے ۔ نو

(۴۳) حٰمٓ شوریٰ درلہ جواب ورکړی چہ "شرع لکم من الدین ما وصّی به نوحا والذی اوحینا الیک وما وصّینا به ابراهیم وموسیٰ وعیسیٰ ان اقیموا الدین ولا تتفرقوا فیه" یعنی ټولو انبیاؤ تہ توحید وحیٔ شوے دے دَ دینه خلاف دَ باغیانو کار دے - (۳) دریم اعتراض چہ دا اولیاء انبیاء نا ذوَ لی دی مونږ ہ کار ونہ پہ پہ باری تعالیٰ کوی نو مونږ ہ ځکہ دوی تہ آواز ونہ کوُو - نو

(۴۴) حٰمٓ زخرف درلہ جواب ورکړی چہ "ولا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعة الا من شهد بالحق وهم یعلمون" یعنی شفیع غالب نشتے ۔

(۴) څلورم اعتراض چہ دا اولیاء انبیاء پہ مونږ دَر خواستونہ دَ باری تعالیٰ دلیارہ پیش کړی نو څخه ئے بیا منی او کہ نہ منی شفیع قهری دِ نہ شی ۔ نو

(۴۵) حٰمٓ دخان درلہ جواب ورکړی چہ "انه هو السمیع العلیم"

[ل] پہ هود، فاطر او زمر کبنے یو مسئلہ دہ چہ حاجات صرف دَ الله تعالیٰ غواړئ نو شپږ سورتونہ دَ تفریع دی دَ دے دَ بیان یعنی نفی دَ شرک فی التصرف پہ بهادرئ سرہ بیان کہ پہ اعراف کبنے او نفی دَ شفیع قهری [فی التصرف] بیان کہ پہ بهادرئ سرہ پہ طٰهٰ کبنے او نفی دَ شرک فی البرکت پہ بهادرئ سرہ بیان کہ پہ قصص کبنے اعراف طٰهٰ قصص او دَ دَ دَ غوښتو هود، فاطر، زمر هرکله چہ شفیع قهری فی التصرف نیشتے نو هود کبنے فرمائی چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نہ او غواړئ او هرکله چہ شفیع قهری فی البرکت نیشتے نو فاطر کبنے فرمائی چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نہ غواړئ او هرکله چہ دوی پہ مصائب کبنے گرفتار شوی دی نو زمر کبنے فرمائی چہ حاجات صرف دَ باری تعالیٰ نہ غواړئ ۱۲

یعنی هرڅه اودین ونکے او په هرڅه پوهه صرف باری تعالیٰ دے۔

(۵) پنځم اعتراض چه د غیرالله پکښه څموږ د اباؤ رسم دے۔ نو

(۴۶) حٰمٓ جاثیه د ر لره جواب ورکړ چه " ثم جعلناک علی شریعة من الامر فاتبعها ولا تتبع اهوآء الذین لا یعلمون " یعنی د شریعت تابع شه نه د آباؤ خپلو۔

(۶) شپږم اعتراض چه د دوی په بلنه کښې ضرور څه برکت شته۔ نو

(۴۷) حٰمٓ احقاف ورله جواب ورکړ " فلولا نصرهم الذین اتخذوا من دون الله قربانا اٰلهة بل ضلوا عنهم " یعنی د دوی په بلنه کښې هیڅ فائده نشته۔ تر دے ځائے پورے مسئله د نفی د شفیع قهری فی البرکة وه۔ اوس په[1]

(۴۸) محمّد کښې مسئله د جهاد ده په " فضرب الرقاب " او په

(۴۹) فتح کښې اعلان فتح دے په " انا فتحنا لک فتحا مبینا " او په

(۵۰) حجرات کښې قوانین دی پس د فتح نه۔ محمّد فتح حجرات یو مضمون جهاد دے۔ نو په

(۵۱) قٓ کښې مسئله قیامت ده په " کذلك الخروج " او په

(۵۲) ذاریات کښې دی " ان الدین لواقع " د خروجنه بعد۔ په

(۵۳) طور کښې اعلان دے چه " ان عذاب ربك لواقع " پس د فیصله نه ق ذاریات طور یوه مسئله قیامت ده۔ د عذاب نه د بچاؤ د پاره۔ په

(۵۴) نجم کښې اعلان دے چه د غیرالله نه حاجات مه غواړئ " افرأیتم اللات والعزی ومناة الثالثة الاخرٰی " یعنی لات وغیره پریدئ۔ ملائکو ته شفیع قهری مه وایئ۔ نو په دے

(۵۵) په قمر کښې دلیل د دے دے چه حاجات صرف د خدائے نه غواړئ " انا کل شئ خلقناه بقدر " یعنی خالق صرف باری تعالیٰ دے۔

(۵۶) په رحمٰن کښې دویم دلیل دے چه " تبارک اسم ربک ذی الجلال والاکرام "

[1] له لکه په انفال او توبه کښې جهاد وه د پاره د نفی د شرک فی التصرف نو دلته جهاد د پاره د نفی د شرک فی البرکة

سورت کہف ... ده د نفی د شرک فی التصرف سره د تسمیه ده او دا ده د نفی د شفیع قهری فی التصرف مسئلہ د یونس.

یعنی دَ باری تعالیٰ په نوم کښې برکت دے۔ نو کفا دوا اعتراض
اوکړ چه موږ ه خوپه نوم دَ خدائے تعالیٰ کښې برکت منو
دا تا سوځه شور جوړ کړے دے خو دا اولیآء انبیآء هم دَ
خدائے تعالیٰ نازولی دی نو دَ دوی په نوم کښې هم برکت شته
نو موږ ه به دَ دوی نوم په حاجات کښې بولو او دَ دوی دَ نوم
تعویذو نه به کوؤ۔ نو

(۵۷) په واقع کښې ورلره جواب ورکړ چه "فسبح باسم ربك العظيم"
یعنی دَ خدائے تعالیٰ دَاسم سره دَچا اسم برابر نه دے نو استغاثه
به صرف دَ باری تعالیٰ په نوم سره وی۔ تر دے ځائے پورے
مسئله توحید وه په نجم قمر رحمٰن واقعه کښې او س په۔
(۵۸) حدید کښې مسئله جهاد او انفاق ده یعنی دَ دے مسئلے دَپاره
مال او لږه وه او ویله توئے کړه۔
(۵۹) په مجادله کښې زجر دے په سختو منا فقانو چه جهاد ئے
نه کاوه۔ او په
(۶۰) حشر کښې زجر دے په دوئم نمبر منافقانو بانډے او په
(۶۱) ممتحنه کښې زجر دے په ضعیف مسلمان بانډے چه دَابراهیمؑ
تابع شی نه ده ضعیف مؤمنان دوی خوغائب دی۔ او په
(۶۲) صف کښې زجر دے په مؤمنانو چه دَ لوظ نه روستو بیائے
جنګ نه کاوه۔ نو مجادله حشر ممتحنه صف دَ حدید په
مضمون ثانی دَ جهاد بانډے تفریع ده تنزلا۔ بیا خلور
سورتونه تفریع ده دَ حدید په مضمون اول دَ انفاق بانډے
(۶۳) نو په الجمعه کښې ارشاد دے چه دَ جمعے په ورځ مسئله انفاق
تسلیم کی۔ نو په

(۶۴) المنافقون کښې ارشاد دے چه "وانفقوا مما رزقنکم"۔
یعنی مال مادر کړے دے۔ نو مسئله دَ انفاق دِ وا وَ ریده نو

نو معلومه به
چه ته په مسئله
پ ئے ورنه ته به
پله خیته میش
؛ بیا خوته مجنون
بیو ئے نه دَ
بیلا ۱۲

عمل پرې اوکړ او خیرات اوکړ۔

(۶۵) تغابن کښې فرمائي چه ما او منله چه مال ستا دے ما لره قرض راکړ یعني نفلي خیرات اوکړ۔

(۶۶) طلاق کښې اعلان دے چه واجبي خیرات اوکړ۔ نو په

(۶۷) تحریم کښې دواړه مسئلې جمع شوے چه "یا ایها الذین امنوا قوا انفسکم واهلیکم نارا" چه مسلمانانو په انفاق او جهاد سره ځان بچ کړئ د اورنه۔ د حدید نه تر دے ځائے پورے مسئله انفاق او جهاد وه په لسو سورتونو کښې۔ او په جهاد او انفاق کښې ذاتي حُسن نشته بلکه حُسن په کښې راغلے دے د دے مسئلې نه۔ چه په

(۶۸) ملک کښې ده چه "تبارک الذی بیده الملک" یعني برکات ورکونکے صرف باري تعالیٰ دے۔ نو په

(۶۹) قلم کښې اعلان دے چه په دے مسئله کښې سُستي مه کوه "ودوا لو تدهن فیدهنون" او په

(۷۰) حاقه کښې ارشاد دے چه واقعي عذاب راځي په هغه چا چه دا مسئله توحید نه مني "الحاقة ماالحاقة" او په

(۷۱) معارج کښې ارشاد دے چه دوی مني نه البته اعتراضونه کوي۔ "سأل سائل بعذاب واقع للکفرین"

(۷۲) نوح د دے مسئلې د پاره نهه نیم سوه[۹۵۰] کاله تکلیف تیر کړ۔

(۷۳) جن کښې اعلان دے چه جنات مسئله اومنله۔ د ملک نه تر دے ځائے پورے مسئله توحید ده۔

(۷۴) په مزمل کښې فرمائي چه قرآن لوله د شپې چه تبلیغ د پاره تیاري اوشي او مسئله ستا ذهن ته کوره شي۔

(۷۵) په مدثر کښې اعلان دے چه لوئي د خدائے تعالیٰ بیا نه وه۔ مزمل او مدثر دواړه د دعوة مسئله ده۔ بیا د قیامت نه تر اعلیٰ پورے مسئله قیامت ده۔ په دولسو[۱۲] سورتونو کښې۔ او درې[۳]

نو په دے سورت کښې اعاده د نفي د شرک في البرکة چه مسئله د فرقان ده ۱۲

سورتونه مخکښې تیر شوي دي نو مجموعه سورتونه د قیامت پرنکښې دي - په

(۷۶) قیامت کښې اعلان دے چه لفظ د قیامت دلالت کوي چه ضرور به قیامت راځي - ورنه ټول لوئے اووا ړه د قیامت نوم وَ لے اخلي - او بعض تے نه پریږدي هم -

(۷۷) په دهر کښې فرمائي چه اے انسانه ستا وجود په دے دلالت کوي چه قیامت شتے ته نه وے او ما پیدا کړے "هَلْ اَتیٰ علی الانسانِ حین من الدهر لم یکن شیئا مذکورًا" نو دغسې به دے پس د مرګه نه بیا پیدا کړی -

(۷۸) مرسلات کښې فرمائي "الم نهلك الاولین الخ" یعني په دنیا کښې عذاب ورکولے شم نو په قیامت کښې هم عذاب ورکولے شم - او

(۷۹) په نبا کښې دي "الم نجعل الارض مهادا الخ" یعني څنګه چه په دنیا کښې نعمتونه ورکولے شي نو دغسې په قیامت کښې هم ورکولے شي -

(۸۰) په نازعات کښې فرمان دے چه څنګه په نزع کښې په چا سختي وي او په چا نرمي وي "والنّزعٰت غرقا والنّٰشطٰت نشطا" نو دغسې په قیامت کښې به په تاسو ملائک مسلّط شي -

(۸۱) عبس کښې ارشاد دے چه ډیره سخته ورځ ده "یوم یفر المرء من اخیه وامّه وابیه وصاحبته وبنیه"

(۸۲) تکویر کښې دي چه بیا به خپل خپل ځائے معلوم کړي "عَلِمَتْ نفسٌ مّا احضرت"

(۸۳) انفطار کښې ارشاد دے بیا به د دغه ځایه نه شي راوتے "وماهم عنها بغائبین"

(۸۴) مطففین کښې دي چه خپل نوم به هم نه شي بهر کولے "کتاب مرقوم" دفتر به مهر زده وي -

ل مخکښې درې سورتو کښې ترغیب دے چه شوک في البرکة او نه شي او په دوستو سورتو کښې ترغیب دے چه شوک في التصرف او شوک في الشفاعة دوا په او نه شي ۱۲

(۸۵) انشقاق کښې دی بیان په تاسو قسم قسم حالات راشی "لتر کبن طبقا عن طبق"

(۸۶) په بروج کښې بیان دے چه د خدائے پاک د عذاب نه په نه شی بیچ کیدئے" والله من ورآئهم محیط" لکه چه د اسمان نه نشی وتے۔

(۸۷) په طارق کښې فرمائی که بیا هم نه منی نو ماتئے پریده "فمهل الکفرین امهلهم رویدا" تر دے ځائے پورے مسئله قیامة ده۔ او س د اعلیٰ نه تر اخره پورے اصلی مقصد مسئله توحید ده۔ دا خود قرآن محوری مسئله ده۔ او بله مسئله تزهید من الدنیا ده۔ ځکه چه سرے چه د دین نه وا پس کیږی نو غالب سبب ئے حب دُنیا دے۔ او نور مضامین لکه تخویف زجر شکوه تسلی تبعی مضامین دی

(۸۸) په اعلیٰ کښې توحید او تزهید من الدنیا دے۔

(۸۹) په غاشیه کښې تخویف اخروی دے۔

(۹۰) په فجر کښې تزهید من الدنیا او بیان مرض د سبب مرض د علاج مرض دے۔

(۹۱) په بلد کښې تزهید من الدنیا دے۔

(۹۲) په شمس کښې تفرقه ده په مابین د اعتقاد د مؤحد او د مشرک کښې۔

(۹۳) په لیل کښې تفرقه ده په مابین د عمل د موحد او د مشرک کښې۔

(۹۴) په ضحیٰ کښې تسلی ده۔

(۹۵) په الم نشرح کښې اعاده تسلی ده۔

(۹۶) په تین کښې تزهید من الدنیا دے۔

(۹۷) په علق کښې ترغیب دے قرأت د قرآن ته۔

(۹۸) په قدر کښې بیان د عظمت د قرآن دے۔

(۹۹) په بینه کښې شکوه ده په ظلم د کفارو۔

له اصل مقاصد د قرآن درے دی نفی د شرک فی التصرف او نفی د شرک فی البرکت او نفی د شفیع قهری او اصلی مسئله په دوی کښې نفی د شرک فی التصرف ده نو په اعلیٰ کښې اعاده ده د نفی د شرک فی التصرف ۱۲

(۱۰۰) پہ زلزال کبنے تخویف اخروی دے۔

(۱۰۱) پہ عادیات کبنے تزھید من الدنیا و بیان مرض و سبب مرض و علاج مرض دے

(۱۰۲) پہ قارعہ کبنے تخویف اخروی دے۔

(۱۰۳) پہ تکاثر کبنے تزھید من الدنیا دے۔

(۱۰۴) پہ عصر کبنے تزھید من الدنیا او اصول د کامیابئ دی۔

(۱۰۵) پہ ھمزہ کبنے تخویف اخروی او اسباب د خسران دی۔

(۱۰۶) پہ فیل کبنے تخویف دنیوی۔

(۱۰۷) پہ قریش کبنے تزھید من الدنیا دے۔

(۱۰۸) پہ ماعون کبنے زجر دے۔ او تزھید من الدنیا دے۔ او او صاف د مکذبین دی۔

(۱۰۹) پہ کوثر کبنے نفی د شرک فی التصرف او نفی د شرک فعلی دہ۔

(۱۱۰) پہ کافرون کبنے اعلان مقاطعہ دے۔

(۱۱۱) پہ نصر کبنے اعلان فتحہ دہ۔

(۱۱۲) پہ لھب کبنے اعلان ھلاکت دشمن دے۔

(۱۱۳) پہ اخلاص کبنے اعلان توحید دے۔

(۱۱۴) پہ فلق کبنے تلقین استعاذہ دہ د مضرات جسمانیو نہ۔

(۱۱۵) پہ ناس کبنے تلقین دے د استعاذے د مضرات روحانیو نہ۔[1]

نوٹ:۔ پہ شمار د تسمیے سرہ عدد د سورتو نو یخلسلا اوسل شو ورسرہ کل سورتونہ یو سل خوارلس دی۔

[1] او د توحید ذکر درجے دی ۱۲ ۱۲

ختم شوہ خلاصہ د قرآن کریم بفضلہ تعالیٰ

تمت بالخیر

خدایا خدائی تو کردم قبول | تو بے شک خدائی محمد رسول

این سعادت بزور بازو نیست | تا نہ بخشد خدائے بخشندہ

روز عید الفطر سنہ ۱۴۰۱ ھجری

(کاتب:۔ ابو حسین چنداخوری سواتی روز چھارشنبہ ۲۱ جمادی الاخیر سنہ ۱۴۰۳ھ)

سَنَدُ القرآنِ العَظِيمِ

الحمد لله حمدًا كثيرًا طيبًا مباركًا فيه و مباركًا عليه كما حمد نفسه و امر عبادہ و الصلوۃ علی من بعثه لتعليم القرآن العظيم والوحی الجلی والخفی الذی ھدی به عبادہ۔ اما بعد فانا الاحقر **محمد افضل** قرأت القرآن علی الشیخین المکرمین ضیاء زمانھما فی الملوین الشیخ المفسر العلامة **غلام اللہ خان** الفنجابی (رلا و البندی) والشیخ المفسر العلامة **محمد طاھر** السرحدی (الفنج فیری) رحمھما اللہ تعالیٰ قالا قرأنا القرآن علی الشیخ الامام الحجة قدوۃ المفسرین مولانا حسین علی الفنجابی قال قرأت القرآن علی الشیخ محمد مظہرؒ و ھو یروی التفسیر عن شاہ محمد اسحٰقؒ عن شاہ عبد العزیزؒ عن الامام شاہ ولی اللہ الدھلوی۔ وکذا یروی الشیخ حسین علیؒ بعضه عن الشیخ رشید احمدؒ الجنجوھی عن شاہ عبد الغنیؒ عن شاہ محمد اسحٰقؒ رحمۃ اللہ علیھم۔ وکذا یروی ھذا الشیخ بالاجازۃ عن الولی محمد عثمانؒ اجازہ دوست محمد القندھاری عن شاہ احمد سعیدؒ عن شاہ ابی سعیدؒ عن شاہ عبد العزیزؒ عن الامام ولی اللہ الدھلوی رحمۃ اللہ علیھم۔ وکذا یروی شیخنا محمد طاھرؒ فی بلد اللہ الحرام عن الشیخ الکامل المجاھد عبید اللہ سندھیؒ عن شیخ الھند محمود الحسنؒ عن حکیم عصرہ محمد قاسمؒ النانوتوی عن عبد الغنیؒ عن محمد اسحٰقؒ عن شاہ عبد العزیز رحمۃ اللہ علیھم وکذا قال الشیخ السندھیؒ اجازنی الشیخ حسین بن محسنؒ الانصاری الیمانی عن الشیخ محمد بن ناصرؒ الحازمی عن محمد اسحٰقؒ عن شاہ عبد العزیز عن الامام ولی اللہ الدھلوی رحمۃ اللہ علیھم وکذا یروی شیخ الھند محمود الحسنؒ عن الشیخ امداد اللہ المکیؒ عن الشیخ نصیر الدینؒ الدھلوی عن المجاھد الشھید محمد اسمٰعیلؒ

عن عمہ الامام شاہ عبدالعزیزؒ عن الامام شاہ ولی اللہ الدھلوی رحمۃ اللہ علیہم۔ قال الشاہ ولی اللہ رحمہ اللہ تعالیٰ علیہ قرأت القرآن کلہ علی محمد فاضل السندھی وھو یروی عن عبد الخالقؒ عن الشیخ البقری عن الشیخ عبد الرحمٰن الیمنی عن والدہ الشیخ السجادۃ الیمنی عن الشیخ ابی النصر الطبلاوی عن الشیخ ذکریا عن برھان القلع و الرضوان ابی نعیم العقبی عن محمد بن محمد علیؒ بن یوسف الجزریؒ۔ قال الجزری عن ابی العباس احمد بن الحسین عن والدہ عن ابی محمد بن القاسم عن احمد بن علی و محمد بن سعید و محمد بن ایوب کلھم عن علی بن محمد البلنسیؒ عن سلیمان بن النجاح عن مؤلف تیسیر ابی عبداللہ الدانی عن طاھر بن غلبون عن علی بن محمد المقری عن احمد بن سھیل عن عبید بن الصباح عن امام القرآء حفص عن عاصم عن عبید بن حبیب و زر بن جیش اما عبید بن حمید فعن عثمان بن عفان و علی بن ابی طالب و ابی بن کعب و زید بن ثابت رضی اللہ تعالیٰ عنھم۔ واما زر فعن عثمان بن عفان و ابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنھم عن النبی صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وعلیٰ اصحابہ واتباعہ اجمعین ؑ عن الجبرئیل علیہ السلام عن اللہ تبارک وتعالیٰ۔

فهرست مضامین نشر المرجان من مشکلات القرآن

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
دَ قرآن دَ لفظ تحقیق۔	۴	معنیٰ دَ عبادت۔	۱۵
اسماء القرآن۔	۵	شرک فی العلم۔	۱۶
سبب جمع القرآن۔	۷	اقسام مغیبات۔	〃
صحیح وغلط نیت۔	۹	شرک فی البرکۃ۔	〃
تعریف موضوع او فائدہ دَ قرآن۔	۱۰	شرک فی الخوف۔	〃
اهم مضامین دَ قرآن۔	〃	شرک فی الرجاء۔	〃
ربط ومضامین۔	۱۱	شرک فی المحبت۔	۱۷
خلاصه دَ قرآن شریف۔	۱۱	شرک فی الشفاعۃ	〃
تقسیم دلیل۔ عقلی۔ نقلی۔ وحی۔	〃	اختلاف فی الشفاعۃ۔	〃
بشارت وتخویف۔	۱۲	شروط الشفاعت عند اهل السنۃ۔	۱۸
شکوه وزجر۔	۱۳	شرک فعلی۔	〃
دَ تسلّی عنوانات۔	〃	تحیات ونیازات الله۔	〃
امور مصلحه	〃	اقسام قسم۔	〃
امور دفعه عذاب۔	〃	دَختم (مهر) تعبیر۔	〃
امور ثلاثه۔	۱۴	ربط القلوب۔	۱۹
مثال برائے وضاحت مسئله	〃	مناسب ارشاد۔	〃
جهاد۔ انفاق۔	〃	ترغیب الی الاتباع	〃
امور انتظامیه۔	〃	مسئله الٰه۔	۲۰
اقسام شرک۔	〃	څوک څوک معبودان جوړشوی دی۔	۲۱
شرک فی التصرف۔	〃	قانون ذ لفظ الله۔	۲۲
شرک فی الدعاء۔	۱۵	تحقیق تسمیه وفاتحه۔	۲۳
شرک فی العبادۃ۔	〃	ادوار مکه معظمه۔	〃

مضمون	ص
فرق د مضامین د مکی او د مدنی سورتو نو -	۲۴
شرافت تسمیه -	۲۵
اختلاف فی التسمیه -	۲۶
تول مضامین د قرآن په تسمیه کښې دی -	۲۷
تحقیق الفاظ تسمیه -	۲۸
ترجمه د بسم اللہ -	۲۹
خصوصیات لفظ اللہ -	〃
اشتقاق رحمان او رحیم -	۳۰
ترکیب تسمیه -	۳۱
بیان قصر -	〃
ربط او خلاصه د فاتحې -	۳۲
شرافت فاتحه -	〃
آسامی فاتحه -	۳۳
تقاریر فاتحه -	〃
تحقیق الف لام الحمد -	۳۴
تحقیق عالمین -	۳۵
تحقیق مالک یوم الدین -	۳۶
تحقیق ایاک نعبد وایاک نستعین -	〃
اقسام استعانت	〃
تحقیق هدایت -	۳۷
درجات هدایت -	۳۸
تحقیق انعمت علیهم -	〃
تحقیق غیر المغضوب الخ -	〃
ترکیب اهدنا الخ -	۳۹

مضمون	ص
تحقیق آمین -	۳۹
فوائد خمسه فاتحه -	〃
سورة البقرة -	۴۲
وجه تسمیه -	〃
شرافت بقره -	〃
نامی ربط -	〃
معنوی ربط -	〃
خلاصه -	۴۳
تحقیق الٓمٓ -	〃
تفسیر بالرائے -	۴۴
ترکیب ذالک الکتاب - الخ	۴۴
تحقیق لاریب فیه -	۴۵
تحقیق هدًی للمتقین -	〃
رفع اشکال -	〃
مراتب تقوٰی -	۴۶
علامات تقوٰی -	〃
تحقیق یؤمنون بالغیب -	۴۷
فضیلت ایمان بالغیب -	〃
تحقیق ومما رزقنهم ینفقون -	〃
تحقیق وبالآخرة هم یوقنون -	〃
تحقیق یقین -	۴۸
تحقیق ان الذین کفروا -	〃
اقسام کفر -	〃
سوآء علیهم الخ -	۴۹

مضمون	صفحہ
لهم عذابٌ عظيم -	۴۹
يخادعون الله -	//
ولهم عذابٌ اليم بما كانوا يكذبون -	۵۰
لا تفسدوا في الارض -	//
انما نحن مصلحون -	۵۱
كما اٰمن الناس -	//
جواب دَ طعن په اصحابؓ -	//
علامه دَ منافق - شيطان -	۵۲
الله يستهزء بهم - ويمدهم في طغيانهم -	//
مثلهم كمثل الذى الخ -	۵۳
صمٌّ بكمٌ عميٌ -	//
ولو شآء الله لذهب الخ -	۵۴
يا ايها الناس اعبدوا ربكم -	۵۵
وان كنتم في ريب -	۵۶
اعدت للكافرين - وبشر الذين اٰمنوا -	۵۸
ان الله لا يستحي الخ -	۵۹
كيف تكفرون بالله - خلق لكم ما في الارض جميعا	۶۰
ثم استوى الى السمآء -	۶۱
واذ قال ربك للملئكة -	//
دَ پادر فنهٔ راعتراض او دَ هغې جواب -	۶۴
تحقيق خوف او حزن -	۶۶
يا بني اسرآئيل اذكروا الخ -	//
اقسام ظن - واذ نجيناكم من اٰل فرعون -	۶۷
واذ واعدنا موسىٰ -	۶۸
فبدل الذين ظلموا -	۶۹
ورفعنا فوقكم الطور -	//
ثم توليتم من بعد ذالك -	۷۰
بلى من كسب سيئةً -	۷۱
ثم انتم هٰؤلآء تقتلون انفسكم -	۷۲
وقالوا قلوبنا غلف -	۷۳
ولما جآءهم كتاب من عند الله -	۷۴
واتبعوا ما تتلوا الشيطين -	۷۵
يا ايها الذين اٰمنوا لا تقولوا راعنا -	۷۶
ما ننسخ من اٰية او ننسها -	۷۹
اقسام نسخ -	۸۰
فاعفوا واصفحوا -	۸۱
ما كان لهم ان يدخلوها الا خائفين -	۸۲
تحقيق كن فيكون -	//
واذ ابتلى ابراهيم ربه بكلمات -	۸۳
مثابةً للناس وامنا -	۸۴
ومن يرغب -	۸۵
تلك امة قد خلت الخ -	//
فان اٰمنوا بمثل ما اٰمنتم به -	۸۶
تحقيق ومن اظلم ممن الخ	۸۶
// يكون الرسول عليكم شهيدا -	۸۷
قد نرى تقلب وجهك في السمآء -	۸۹
تحقيق ولا تقولوا لمن يقتل الخ -	۹۰
// ان الصفا والمروة - الخ -	۹۲

مضمون	صفحہ
ان الذین یکتمون ما انزلنا من البینٰت -	۹۴
والٰھکم الٰہ واحد -	//
تحقیق ولو یری الذین ظلموا -	۹۵
// اولو کان آباؤھم - الخ -	۹۶
// انما حرم علیکم المیتۃ الخ -	۹۷
// وما اھل بہ لغیر اللہ -	//
// کتب علیکم القصاص -	۹۹
// الحر بالحر والعبد بالعبد -	۱۰۰
ولکم فی القصاص حیوۃ الخ -	۱۰۱
تحقیق کتب علیکم الصیام -	۱۰۲
// وعلی الذین یطیقونہ فدیۃ -	۱۰۳
// ولتکبروا اللہ علی ما ھدٰکم -	۱۰۴
واذا سألک عبادی الخ	۱۰۵
ولا تأکلوا اموالکم بینکم الخ	۱۰۶
تحقیق یسئلونک عن الاھلۃ -	//
وقاتلوا فی سبیل اللہ -	۱۰۷
نقشہ عمل -	//
تحقیق واتموا الحج والعمرۃ للہ -	۱۰۸
// الحج اشھر معلومات -	۱۰۹
جواب اعتراض پادری فنڈر -	//
مختصر بیان حج -	۱۱۰
تحقیق ادخلوا فی السلم کافۃ -	۱۱۱
تحقیق لمّا	۱۱۲
// متٰی نصر اللہ - الخ -	//

مضمون	صفحہ
یسئلونک عن الخمر والمیسر	۱۱۳
تحقیق یسئلونک ماذا ینفقون -	//
// یسئلونک عن الیتٰمی -	۱۱۴
// ولا تجعلوا اللہ عرضۃ الخ -	۱۱۵
نقشہ قسم -	//
تحقیق ثلٰثۃ قروء -	۱۱۶
// الطلاق مرتٰن -	۱۱۷
// فان طلقھا فلا تحل لہ الخ -	۱۱۸
// والوالدات یرضعن الخ	۱۱۹
// والذین یتوفون منکم الخ -	//
نقشہ اقسام مطلقہ -	۱۲۰
تحقیق والصلوۃ الوسطیٰ	۱۲۱
فلما فصل طالوت بالجنود -	۱۲۳
قصہ قتل داؤدؑ لجالوت -	۱۲۴
اللہ لا الٰہ الا ھو الحی القیوم -	//
تحقیق لا اکراہ فی الدین -	۱۲۵
// وما انفقتم من نفقۃ الخ -	۱۲۷
تقسیم نذر الی ثلٰثۃ اقسام	//
تحقیق فرھٰن مقبوضۃ -	۱۲۹
لا یکلف اللہ نفسا الا وسعھا -	//
سورۃ اٰل عمران -	۱۳۱
رسوخ فی العلم -	۱۳۲
واخریٰ کافرۃ یرونھم مثلیھم الخ	۱۳۳
قل اللھم مالک الملک الخ -	۱۳۴

مضمون	ص
قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی -	۱۳۵
رب انی نذرت لک ما فی بطنی -	//
تحقیق مصدقا بکلمۃ من اللہ -	۱۳۶
// واذ قالت الملٰئکۃ یٰمریم الخ -	۱۳۸
// تحقیق تکلم الناس فی المھد الخ	//
// انی متوفیک ورافعک الیّ -	۱۳۹
تردید دعوی مرزا لعین -	//
جوابات د استدلال توّد مرزا لعین	۱۴۰
ان مثل عیسیٰ عند اللہ کمثل آدم -	۱۴۱
واذ اخذ اللہ میثاق النبیین	//
ان اول بیت وضع للناس -	۱۴۲
د بیت اللہ شریف د تعمیر تاریخ -	۱۴۳
قصہ بیعت عقبہ اولیٰ وثانی -	۱۴۴
تحقیق الا بحبل من اللہ وحبل من الخ	۱۴۶
واذ غدوت من اھلک -	//
قصہ جنگ احد -	۱۴۷
تحقیق بثلثۃ آلاف الخ -	۱۴۹
// اویتوب علیھم	//
قد خلت من قبلہ الرسل -	۱۵۱
قصہ وفات نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام -	//
تحقیق ولقد عفا عنکم -	۱۵۲
قصہ اعتراض رافضی عن ابن عمرؓ	۱۵۳
تحقیق فاصابکم غما بغم لکیلا -	//
اقسام عبادۃ -	۱۵۵
لیطلعکم علی الغیب ولکن الخ -	۱۵۶
تحقیق لیس بظلام للعبید -	۱۵۷
یاایھا الذین آمنوا اصبروا الخ	۱۵۸
سورۃ نساء -	۱۵۹
واتقوا اللہ الذی تساءلون بہ الخ	//
تحقیق فانکحوا ما طاب لکم الخ	۱۶۰
// یوصیکم اللہ فی اولادکم	۱۶۱
// واللّتی یاتین الفاحشۃ الخ	۱۶۲
قصہ مناظرہ حنفی وشافعی	۱۶۳
تحقیق ان تبتغوا باموالکم -	۱۶۴
// ومن لم یستطع منکم طولاً	۱۶۵
// وان تجتنبوا کبائر ما تنھون الخ	۱۶۶
// اولمستم النساء الخ -	۱۶۷
// ان تؤدوا الامانات الی اھلھا الخ	۱۶۸
قصہ ابوالحسن خرقانیؒ -	۱۶۹
قصہ منافق ویھودی	//
تحقیق جاؤک فاستغفروا الخ	۱۷۰
// لعلمہ الذین یستنبطونہ الخ	۱۷۲
نقشہ مطلق ومقید -	۱۷۴
بیان صلوٰۃ قصر -	۱۷۵
طرق صلوٰۃ خوف -	۱۷۶
تحقیق لیؤمنن بہ قبل موتہ -	۱۷۸
سورۃ مائدہ -	۱۸۰
وان تستقسموا بالازلام -	۱۸۱

مضمون	صفحہ
تحقیق الیوم اکملت لکم دینکم	۱۸۲
〃 فاغسلوا وجوھکم الخ	۱۸۴
〃 ان اراد ان یھلک المسیح الخ	۱۸۵
〃 من اجل ذالک -	۱۸۶
اقسام توسل -	۱۸۷
〃 کانا یأکلان الطعام -	۱۹۱
〃 جزآء مثل ماقتل من النعم	۱۹۲
〃 اولوکان آباؤھم لا یعلمون الخ	۱۹۳
〃 یاایھاالذین امنوا شھادۃ بینکم الخ	۱۹۴
سورۃ الانعام -	۱۹۷
معانی حیوٰۃ -	۱۹۹
ابیات محصول چونگی -	۲۰۱
واذ قال ابراھیم لابیہ آزر	۲۰۳
تحقیق لا تدرکہ الابصار -	۲۰۴
〃 وقد فصل لکم ماحرم علیکم	۲۰۵
نقشہ ثمانیۃ ازواج	۲۰۶
سیقول الذین اشرکوا لوشاء اللہ	۲۰۷
〃 یوم یأتی بعض آیات ربک	۲۰۸
سورۃ اعراف -	۲۱۰
تحقیق مامنعک ان لاتسجد اذامرتک	۲۱۱
〃 بما کنتم تعملون -	۲۱۳
〃 ما نزل اللہ بھا من سلطان	۲۱۵
〃 واذ اخذ ربک من بنی آدم الخ	۲۱۹
بحث قرأت خلف الامام -	۲۲۰

مضمون	صفحہ
سورۃ انفال -	۲۲۲
قصہ جنگ بدر -	〃
تحقیق ایمان -	۲۲۵
〃 یحق الحق بکلماتہ الخ	۲۲۶
〃 لیھلک من ھلک الخ	۲۲۷
نقشہ توکل -	۲۲۸
واقعہ متعلق اُسرٰی بدر -	〃
سورۃ توبہ	۲۳۱
واقعہ جنگ حنین -	۲۳۳
تحقیق ویوم حنین الخ	۲۳۴
قصہ ھجرت نبی علیہ الصلوۃ والسلام	۲۳۵
نقشہ مسجد نبویؐ -	۲۳۷
تحقیق انما الصدقات للفقرآء	۲۳۸
واقعہ ثعلبہ ابن حاطب منافق -	۲۳۹
واقعہ تبوک -	۲۴۰
والسابقون الاولون الخ -	۲۴۱
قصہ مسجد ضرار -	۲۴۳
واقعہ عبد اللہ ابن کعبؓ وہلال ابن امیہؓ ومرارہ ابن ربیعہؓ	۲۴۴
قصہ ابو خثیمہ رضؓ -	۲۴۵
نقشہ صفات اللہ تعالیٰ -	۲۴۶
سورۃ یونسؑ -	۲۴۷
واقعہ ایمان عکرمہؓ	۲۴۹
الذین امنوا وکانوا یتقون -	۲۵۱

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
نقشہ کرامت۔	۲۵۲	اختلاف احناف وشوافع فی المعراج	۲۹۸
سورۃ ھودؑ۔	۲۵۵	تحقیق بارکنا حولہ۔	۲۹۹
تحقیق ونادیٰ نوح ربہ الخ	۲۵۸	″ مقاماً محموداً۔	۳۰۱
″ وان نفعل فی اموالنا الخ۔	۲۶۰	″ یسئلونک عن الروح۔	۳۰۲
″ سارھقہ صعودا۔	۲۶۲	سورۃ کہف۔	۳۰۴
تراکیب وان کلا لمّا الخ	″	تحقیق لنتخذن علیھم مسجدا	۳۰۵
سورۃ یوسفؑ۔	۲۶۵	″ فابوا ان یضیفوھما۔	۳۰۷
نقشہ ازواج وابنائے یعقوبؑ۔	۲۶۶	واقعہ یاجوج وماجوج وسد سکندری	۳۰۹
تحقیق وراودتہ التی الخ۔	۲۶۷	سورۃ مریمؑ۔	۳۱۱
″ لا یأتیکما طعام ترزقنہ	۲۶۹	تحقیق اسمع بھم وابصر	۳۱۲
″ ذلک لیعلم انی لم اخنہ بالغیب	۲۷۰	سورۃ طٰہٰ۔	۳۱۴
″ حتی اذا استیئس الرسل	۲۷۵	قصہ اسلام عمرؓ۔	″
سورۃ رعد۔	۲۷۷	سورۃ انبیاءؑ۔	۳۱۷
سورۃ ابراھیمؑ۔	۲۷۹	تحقیق لوکان فیھما آلھۃ الخ	″
تحقیق فردوا ایدیھم فی الخ	″	قلنا یانار کونی برداً الخ	۳۱۸
قصہ ابراھیم علیہ السلام۔	۲۸۰	دعوات الکروبین۔	۳۱۹
سورۃ حجر۔	۲۸۳	تحقیق ولقد کتبنا فی الزبور الخ	۳۲۰
تحقیق ولقد علمنا المستقدمین الخ	″	سورۃ حج۔	۳۲۱
″ کما انزلنا علی المقتسمین الخ	۲۸۴	اشعار حالی مرحوم۔	۳۲۲
سورۃ نحل۔	۲۸۷	تحقیق من کان یظن الخ	″
بحث تقلید۔	۲۸۸	″ وما ارسلنا من قبلک من رسول۔	۳۲۴
قصہ شہادۃ عمارؓ۔	۲۹۱		
سورۃ بنی اسرائیل۔	۲۹۶	سورۃ مؤمنون۔	۳۲۷
قصۂ معراج۔	″	بیانِ محبت وعشق۔	″

مضمون	ص
سورۃ نور -	٣٣٣
قصہ افک عائشہؓ	٣٣٤
اقسام رجال تہمت -	٣٣٧
تحقیق اللہ نور السمٰوٰت الخ	٣٣٩
سورۃ فرقان	٣٤١
تحقیق وقدمنا الیٰ ما عملوا الخ	//
سورۃ شعراء -	٣٤٣
قصہ خلافت عمرؓ	٣٤٦
سورۃ نمل -	٣٤٨
تحقیق وتری الجبال تحسبہا الخ	٣٥١
سورۃ قصص -	٣٥٢
قصہ قارون -	٣٥٤
تحقیق کل شیئ ھالک الا وجہہ	٣٥٦
سورۃ عنکبوت -	٣٥٨
تحقیق والذین جاھدوا فینا -	٣٦٠
سورۃ روم -	٣٦١
تعین اوقات خمسہ للصلوٰۃ -	٣٦٢
تحقیق سماع الموتیٰ -	٣٦٣
سورۃ لقمٰن -	٣٦٦
تحقیق ان اللہ عندہ علم الساعۃ	//
سورۃ سجدہ -	٣٦٨
سورۃ احزاب -	٣٦٩
نقائص سورۃ -	//
قصہ ذکر زید بن حارثہؓ	٣٧٠
قصہ جنگ احزاب -	٣٧١
قصہ شاہ اسمٰعیلؒ -	٣٧٥
واقعہ حلف النبیؐ	//
سبب کثرت ازواج النبیؐ	٣٧٧
تحقیق انا عرضنا الامانۃ الخ	٣٨٠
سورۃ سبا -	٣٨٢
تحقیق فلما قضینا علیہ الموت -	//
اشعار سبا -	٣٨٣
اقسام نفقہ -	//
سورۃ فاطر -	٣٨٦
اقسام فقراء -	٣٨٧
سورۃ یٰسٓ -	٣٨٩
تحقیق اذ جاءھا المرسلون -	٣٩٠
// وما علمناہ الشعر -	٣٩١
// وھم لہم جند محضرون	٣٩٢
سورۃ صٰفّٰت -	٣٩٣
تحقیق واللہ خلقکم وما تعملون	٣٩٤
سورۃ صٓ -	٣٩٥
تحقیق وھل اتٰک نبأ الخصم الخ	٣٩٦
// انی احببت حب الخیر -	٣٩٧
// والقینا علی کرسیہ الخ	٣٩٨
// اذ یختصمون -	٣٩٩
سورۃ زمر -	٤٠١
// مخلصا لہ الدین	//

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
سورۃ حٰمٓ مؤمن -	۴۰۵	سورۃ حجرات	۴۳۵
شرافت حوامیم -	״	واقعہ جرگہ بنو تمیم -	״
تحقیق وقال ربکم ادعونی الخ	۴۰۷	توبہ غیبت -	۴۳۷
سورۃ حٰمٓ سجدہ	۴۰۸	سورۃ قٓ -	۴۳۹
تحقیق اولم یکف بربک -	۴۰۹	سورۃ ذاریات	۴۴۰
سورۃ حٰمٓ شوریٰ -	۴۱۱	ابیات علی کرم اللہ وجہہ -	۴۴۱
تحقیق وماکنت تدری الخ	۴۱۲	سورۃ طور -	۴۴۲
سورۃ حٰمٓ زخرف -	۴۱۳	سورۃ نجم -	۴۴۳
تحقیق ولما ضرب ابن مریم مثلا الخ	۴۱۴	سورۃ قمر -	۴۴۶
״ وقیلہٖ یارب الخ -	۴۱۶	سورۃ رحمٰن	۴۴۹
سورۃ دخان -	۴۱۷	سورۃ واقعہ	۴۵۱
״ ان ھی الا موتتنا الاولی الخ	״	سورۃ حدید -	۴۵۴
سورۃ جاثیہ -	۴۱۹	تحقیق بدعت -	۴۵۵
سورۃ احقاف -	۴۲۰	سورۃ مجادلہ	۴۵۷
نقشہ دلائل حوامیم -	״	واقعہ خولہ بنت حکیم رضؓ	״
تحقیق واذ لم یہتدوا بہ	۴۲۱	سوالات علی رضؓ	۴۵۸
قصہ ایمان جنات	۴۲۲	سورۃ حشر -	۴۵۹
سورۃ محمدؐ -	۴۲۵	تحقیق ویؤثرون علی انفسھم	۴۶۰
تحقیق واستغفر لذنبک -	״	اقسام مراقبہ -	۴۶۱
واقعہ سلمان فارسی رضؓ	۴۲۶	سورۃ ممتحنہ -	۴۶۲
سورۃ فتح -	۴۲۹	تحقیق کما یئس الکفار الخ	۴۶۴
قصہ حدیبیہ وعمرۂ قضا	״	سورۃ صف	۴۶۵
تحقیق الذین یبایعونک تحت الخ	۴۳۲	سورۃ جمعہ	۴۶۶
״ ذلک مثلھم فی التوراۃ الخ	۴۳۳	تحقیق اذا نودی للصلوٰۃ من الخ	״

نیک باشی و ریش ہی خراشی بہ و ابش مے خراشم و لے دل مروہا ۸۵۶ ہے خراشم (۳۰) دل مردان نمی خراشی و لے دل رسول اللہ ؐ

مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ
نقشہ آذان واوقات الخلاف	۴۶۸	سورۃ عبس -	۴۹۹	سورۃ زلزال -	۵۲۱
سورۃ منافقون	۴۶۹	سورۃ تکویر -	۵۰۰	〃 عادیات -	۵۲۱
قصہ عبد اللہ ابن سلول	〃	〃 انفطار -	۵۰۱	〃 قارعہ -	۵۲۲
سورۃ تغابن -	۴۷۱	〃 مطففین -	۵۰۲	〃 تکاثر -	۵۲۲
سورۃ طلاق -	۴۷۳	〃 انشقاق	۵۰۳	〃 عصر	۵۲۳
تحقیق سبع سموات والارض	۴۷۴	〃 بروج	۵۰۴	〃 ہمزۃ	۵۲۴
سورۃ تحریم -	۴۷۶	قصہ اصحاب الاخدود	۵۰۵	فیل	〃
سورۃ ملک -	۴۷۷	سورۃ طارق	۵۰۶	قصہ اصحاب فیل	〃
سورۃ قلم -	۴۷۸	〃 اعلیٰ -	۵۰۷	سورۃ قریش -	۵۲۴
تحقیق یوم یکشف عن الخ	۴۷۹	〃 غاشیہ -	۵۰۹	〃 ماعون -	۵۲۸
سورۃ حاقہ -	۴۸۰	〃 فجر -	۵۱۰	〃 کوثر -	۵۲۹
سورۃ معارج -	۴۸۲	〃 بلد	۵۱۱	〃 کافرون	۵۳۰
سورۃ نوح -	۴۸۴	〃 شمس	۵۱۲	〃 نصر	۵۳۱
سورۃ جن -	۴۸۶	نقشہ عالم جسمان	〃	قصہ فتح مکہ مکرمہ	〃
سورۃ مزمل	۴۸۸	سورۃ لیل -	۵۱۳	سورۃ لہب -	۵۳۶
تحقیق قم اللیل الا قلیلا الخ	〃	〃 ضحیٰ -	۵۱۴	قصہ آغاز دعوت	〃
سورۃ مدثر -	۴۹۰	〃 الم نشرح -	۵۱۵	سورۃ اخلاص	۵۳۸
سورۃ قیامۃ -	۴۹۱	〃 تین -	۵۱۶	〃 فلق -	۵۳۹
سورۃ دہر -	۴۹۱	〃 علق	۵۱۷	〃 الناس -	۵۴۱
سورۃ مرسلات	۴۹۶	قصہ آغاز وحی	〃	مختصر خلاصہ تمام قرآن	۵۴۴
سورۃ نباء	۴۹۷	سورۃ قدر -	۵۱۹	سند القرآن -	۵۵۷
سورۃ نازعات -	۴۹۸	〃 بینہ	۵۲۰	فہرست مضامین -	۵۵۹

نعم جزاک اللہ
کہ چشم باز کردی
وجان من بایار
خود ہمراز کردی

جو کچھ ہوا کرم ہے
تیرا ؛ جو کچھ ہو
گا تیرے کرم سے
ہوگا۔

غرض نقشے است کز ما یاد ماند ؛ کہ ہستی را نمی بینم بقائے
مگر صاحب دلے روزے برحمت ؛ کند در حق این مسکین دعائے۔

شیخ القرآن مولانا محمد افضل خان رحمۃ اللہ علیہ

کی دیگر تصانیف

- **افضل التراجم بلغۃ الاعاجم**

پشتو زبان میں ایک جلد پر مشتمل مختصر تفسیر، جو قرآن فہمی کے لئے نعمتِ غیر مترقبہ کی حیثیت رکھتی ہے۔

- **نثر المرجان من مشکلات القرآن**

قرآن کریم کی سورتوں کا مختصر خلاصہ اور مشکلات کی حل میں بہترین کاوش ہے۔

- **تسہیل مثنوی**

مثنوی رومی کی مختصر حکایات کی شرح ہے۔ جو طلباء کے لئے درسی ترتیب پر لکھی گئی۔

- **المنہاج الواضح**

عقائد، فقہ اور اخلاق جیسے اہم عنوانات پر مشتمل ہے۔

- **تسہیل البخاری**

صحیح بخاری کی کتاب الایمان کی پشتو شرح ہے۔ جو ابھی غیر مطبوعہ ہے۔

- **افضل السوانح**

شیخ القرآن مولانا افضل خانؒ کے حالاتِ زندگی پر مشتمل۔

خوشخبری حضرت شیخ شاہ پورؒ کے کتب کا مکمل سیٹ جلد منظر عام پر آرہا ہے۔

مکتبہ صدیقیہ محلہ عیسٰی خیل نیو روڈ مینگورہ

0334-9332627 / 0334-9452042

ملنے کا پتہ: **اشاعت اکیڈمی** عبدالغنی پلازہ محلہ جنگی پشاور

091-2580325 - 2590315